İSTANBUL'DA MESİRE KÜLTÜRÜ

Çırpıcı ve Veliefendi Çayırları

MURAT CANDEMİR

"Merhûm Ahmet Hamdi Türker'in ya da
Hamdi Baba'nın aziz ruhuna."

Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları
Kitap No: 33

Yayın Danışmanı
Ömer Arısoy

Koordinasyon
Erdem Z. İskenderoğlu
Mustafa Aydın

İstanbul'da Mesire Kültürü

Çırpıcı ve Veliefendi Çayırları

Murat Candemir

ISBN 978-605-85988-5-0
TC Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 20640

1. Baskı
İstanbul, Kasım 2014

Görsel Malzeme
İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi
İBB Atatürk Kitaplığı
Süleymaniye Kütüphanesi

Kitap Tasarım **Salih Pulcu**
Tasarım Uygulama **Recep Önder**

Baskı-Cilt **Aryan Basım**
Yüzyıl Mah. Mas-Sit Matbaacılar Sitesi
5. Cadde No: 57 Bağcılar İstanbul
Tel: 0212 544 99 06
Sertifika No: 20243

444 1984
www.zeytinburnu.bel.tr

OSMANLI ARŞİVCİLİĞİNDE BİR KESİT ÇALIŞMASI

İSTANBUL'DA MESİRE KÜLTÜRÜ

Çırpıcı ve Veliefendi Çayırları

MURAT CANDEMİR

Sunuş

Bir zamanlar parklar yoktu; mesire yerleri vardı. Şimdilerde bütün şehirler gibi İstanbul'un da dört bir yanına serpilmiş yüzlerce parkın yerinde çayırlar vardı. İnsanların nefes aldığı, sosyalleştiği ve oyunlar oynayıp şenlikler düzenledikleri yerlerdi bunlar.

Elbette parklara ve parkların bugün ihtiva ettiği işleve çok benziyor çayırların havası. Ancak sanki tam öyle değil. İkisi arasındaki fark; eski ve yeni hayatımız arasındaki farkın tamamını yansıtır gibidir.

Parklar, her yanına el değmiş, ölçülmüş biçilmiş, malzemelendirilmiş, tesislendirilmiş, tasarlanmış boş mekanlardır. Oysa çayırlar, daha bakir ve daha hür bir hayatın boş alanlarıdır.

Eski İstanbul'un mesire mekanları ünlüdür. Bilindiği gibi Göksu çayırları, Haliç'in ucunu teşkil eden Kağıthane derelerinin kenarları ve benzeri çayırlar gibi Veliefendi ve Çırpıcı çayırları da ünlüdür. Hiç değilse Zeytinburnu'nun hayatının merkezinde yer alan yerlerdi bunlar.

Ahalinin ortak hayat sahası, çocukların ve gençlerin çıkıp gezindikleri, oynadıkları ve hayatı ortaklaştıkları yerlerdi.

Bugünün suçu değil; çarpık modernleşmenin bir günahı olarak elimizden çoktan kayıp gitmiş güzelliklerdir bunlar.

Bugün ise bize kalan, ancak onları geri kazanmaya çalışmaktır. Onları geri kazanırken modern hayatın gerekliliklerini de yerine getirmek zorundayız.

Bizler, yerel yönetim imkanlarımızla Zeytinburnu'na Çırpıcı ve Veliefendi dahil bir çok park ve yeşil alan kazandırmış durumdayız. Yeşil alan ve parklar, Zeytinburnu'nun giderek genişleyen akciğerleridir. Onlar olmadan hayatımızın tadı tuzu olmaz burada.

Parklarımız, çocuklarımızın ve gençlerimizin, yaşlılarımızın ve bütün hemşerilerimizin ortak hayat sahaları olarak düzenlendiler. Eskiden çayırların gördüğü vazifeyi şimdi parklarımız üstlenmiş vaziyettedir.

Ancak, gündelik hayatın, bir medeniyetin en önemli göstergelerinden biri olduğunu hatırlarsak, çayırlarımızı neden hatırlamak ve kayıt altına almak istediğimiz de anlaşılır sanıyorum.

Veliefendi ve Çırpıcı gibi çayırlar, bizleri kaçınılmaz olarak Zeytinburnu'nun tarihi derinliğine götürecektir.

Eski hayatımızın renklerini, çeşitli unsurlarını bizlerin gözleri önüne açacaktır. Bu bakımdan, Sayın Murat Candemir'in bu çalışması, Belediyemiz yayınları arasındaki istisnai yerini koruyacaktır. Emeği geçen herkesi tebrik ediyorum.

Hepinize keyifli okumalar diliyorum.

MURAT AYDIN
Zeytinburnu Belediye Başkanı

Önsöz

Mesireler, Osmanlı döneminde İstanbul'un vazgeçilmez mekanlarıydı. Sur içi ve sur dışı kelimeleri Osmanlı dönemine has tabirlerdir. Zirâ, sur içi tabiriyle kastedilen asıl şehir içinde gezilmeye değer yerler de bulunmaktaydı. Ancak, gerek Avrupa Yakası, gerekse Anadolu yakasında mesire yerleri sur dışında bulunmaktaydı. Bugün özellikle biraz daha uzun dinî bayramlar döneminde İstanbul'un bomboş kalmasının sebebi, nüfusunun büyük çoğunluğunun Anadolu'nun çeşitli şehirlerinden göç eden popülasyonun oluşturmasının yanı sıra, artık İstanbul'da mesire tanımı içerisinde yer alacak mekânların neredeyse yok denecek kadar azalmasıdır. Meselâ, şimdilerde çok sıcak günlerde sahillere kendini atan Zeytinburnu'luların mangal dumanı, oradan arabayla geçenlerin bile genizlerini yakacak yoğunluktadır.

Çırpıcı ve Veliefendi'ye gelince, Osmanlı döneminden beri bu bölgede yaşayan bir ailenin ferdi olarak, bu mesirelerin tarihini yazmak benim için kendimizi yazmak kadar önemliydi. Zeytinburnu'nun kışın çamurunu, insanın genzini yakan kömür dumanını, yazın tozunu toprağını, seçimden kısa bir süre önce yapılan asfaltlamaları, Çırpıcı'da saka avlarını, deredeki TEK'e ait makaralara basıp Hipodrom'daki maçları kaçak seyredişimizi, sonra bekçinin bizi kovalamasını, susuz yazlarını, top oynayıp susayınca son kalan sokak çeşmelerinden su içişimi, Tatar mahallesini, Karslı bakkalları, Sümer'li Macırları, 70'lerin anarşisini, Et Balık Kurumu'nda yarım kilo parça et, yarım kilo kıyma için sıraya girişimizi, gecekondu hayatının güzelliğini ve 12 Eylül'le birlikte 80'lerde Laz müteahhitlerin 3 daireye yaptığı inşaatları hatırlıyorum. Yazlık sinemalar, Kulüp, Çiçek ve Yenidoğan hala varlığını sürdürüyordu. Ne var ki, onlar da uzun süre dayanamadılar. Artık bundan sonra gecekondulardaki samimî komşuluklar sona ermeye başladı. Şimdi Rıza Bahçe'ye top kaçınca bahçedeki köpek Maya yetişmeden topu kim alır diye kara kara düşünmüyoruz. Öznur Düğün Salonu da yok. Çarpık varoş apartmanlarıyla birlikte, bahçeler ortadan kalktı ve sokakta top oynayan son çocuklar da 90'larla birlikte görünmez oldu. Ardından terör, işsizlik sebebiyle İstanbul'a ve Zeytinburnu'na akan nüfusla birlikte sokaktaki arabalar bile çoğaldı ve artık 2000'lerde ara sokaklarda bile trafik baş gösterdi. Şimdi, her şeyi baştan öğretmek zorunda olduğumuz bir kitle ile Zeytinburnu'nda birlikte yaşıyoruz. Yine de versiyonları farklı olsa da, her problemi çözme gücüne sahip inanç değerleri gibi sarsılmaz bir çimentomuz bulunmaktadır.

Bugünlerde yaşadığım üzücü bir vefat dolayısıyla Zeytinburnu'nun sözlü veya daha doğrusu manevî tarihinin ortaya çıkartılmasına dair bazı düşüncelerimi ifade sırasının geldiğini düşünüyorum. Aslında, bu eserin hazırlandığını bilmekle birlikte, tamamlandığını göremeden ebedî aleme göçen bir insanın şahsında Zeytinburnu'nun manevî vechesine işaret etmek istiyorum. Taşıdıkları değerlerle birlikte aramızdan teker teker

ve sessizce ayrılan bu nadide insanlar, bir sanatçı, politikacı, akademisyen, bürokrat ya da bir devlet adamı değillerdi belki, ama sabahın köründe kalkıp, çoluk çocuğuna helal lokma yedirmek için akşama kadar alın teri döken dağ gibi insanlardı. Onlar özü sözü bir, yalansız, dolansız, elâlemin namusuna yan gözle bakmayan, ailesine bağlı, şeref ve haysiyetini maddî hiçbir karşılığa değişmeyen namuslu ve vatanperver insanlardı. 1940'lı yıllardan itibaren Gökalp mahallesine yerleşen Çerkes kökenli bir ailenin en büyük evladı olarak 1949 yılında Zeytinburnu'nda dünyaya gelen ve damadı olduğum Ahmet Hamdi Türker ya da herkesin O'na seslendiği gibi "*Hamdi Baba*" da bu özellikleri taşıyan bir insandı. Merhum Hamdi Baba'nın şahsiyetinde somutlaştırdığım, simalarında ve gönüllerinde yaşadıkları sokağın ya da mahallenin mazisine dair izler ve hatıralar taşıyan bu şahitlerin sayısı artık gittikçe azalmaktadır ve korkarım ki gelecekte onların bizlere sunacağı çok değerli bilgilerden mahrum kalacağız.

Hamdi Baba, vefatı halinde memleketi Biga'ya değil yaşadığı bu yere yakın bir kabristana defnedilmeyi vasiyet etmiştir. Başkanımız Sayın Murat Aydın'ın 2014 yılı Ramazanı'nın ilk sahur gecesi Merkez Efendi'de bir televizyon programında zikrettiği üzere, merhum babası da benzer bir vasiyette bulunmuştur. Çünkü onlar artık kendilerini buraya ait hissediyor ve bu toprağın bağrında kalmak istiyorlardı. İşte sözlü tarih çalışması veya manevî tarih ile kastettiğim de tam manasıyla budur. Barış Manço'nun bir şarkısından aklımda kalan dizelerle bu gibi güzel insanların şöyle dile getirilebileceğine inanıyorum: "*Kul Ahmet erken kalkar, sabaha Ya Nasip derdi, kimseler anlamazdı Ya Nasip ne demekti?*". Onlara Cenab-ı Hakk'tan rahmet diliyorum, ruhları şad olsun.

Diğer taraftan, Zeytinburnu ve İstanbul için sevindirici bir gelişme, Çırpıcı ve özellikle Veliefendi mahallesindeki bir kısım alanın artık merkezî ve kapsamlı bir park haline dönüştürülmesidir. Ancak, bir başlangıç, bir mesned noktası önem arzetmekteydi. Bu anlamda, hızla değişen ve gelişen bu bölgenin Osmanlı dönemindeki kimliğini incelemek önem kazanmaktaydı. Eseri iki kısımda özetlemek mümkündür. Birinci kısımda Osmanlı mesire geleneğinin bir panaroması gözden geçirilmiş ve bu gelenek içerisinde Çırpıcı ve Veliefendi çayırları ile bağlantıları kurulmaya çalışılmıştır. Elbette, Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver'in bize çok değerli bilgiler veren gözlemlerine de yer verilmiştir. Ardından pek çoğumuzun adını sık sık tekrarlamakla birlikte, ancak kim olduğunu hatta nerde gömülü olduğunu bile bilmediğimiz göz önüne alınırsa, Şeyhülislâm Veliyyüddin Efendi'nin kısa bir biyografisini de eklemek zaruret halini almıştır.

Ancak son söz, Osmanlı belgelerinin olmuştur. Üzerinde gezindiğimiz bu bölgede ne gibi olayların cereyan ettiğini, nasıl bir hayatın yaşandığını bilmek gerçekten önem arzdeden bir duygudur. Elbette, Osmanlı dönemi hakkında her şeyin eksiksiz olarak bu eserde yer aldığını söylemek mümkün değildir. Ancak, daha sonra Zeytinburnu ve bilhassa Çırpıcı ve Veliefendi ile alakalı çalışmaların bu naçiz eserden istifade edeceklerini ümit etmekteyiz.

Bunların haricinde bu eserde amaçlanan ve dile getirilmesi gereken önemli bir fayda da belgelerin, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki bürokratik kontekstlerinden koparılmadan ele alınmasıdır. Her ne kadar bu eser tarihî bir vurgu ile mesireleri ele almaktaysa da, iki zor işi birlikte gerçekleştirecek bir yapıda ele alındığı fark edilecektir. Birinci aşamada, öncelikle tarih disiplininden faydalanarak literatüre dayalı bir anlatım ortaya konul-

muştur. İkinci aşamada, böyle bir çalışmanın sadece belge transkripsiyonlarına dayalı olmasının yeterli gelmeyeceği kanaatinde olduğumuzdan farklı bir tavır takınılmıştır. Buna göre, seçilen belgelerin transkripsiyonu bir kesit çalışması şeklinde ele alınmış ve bununla Osmanlı arşiv belgelerinin kendine has dili, uslûbu tanıtılmaya gayret edilmiştir. Diğer taraftan bugün Bilgi ve Belge Yönetimi bölümlerinde bu sahada çalışan akademisyenlerin ne derece güç bir iş başardıkları da gösterilmek istenmiştir. Bu sebeple, eserimizin ikinci aşamasında transkripsiyonu yapılan belgelerin değerlendirilmeleri de yer almıştır. Belgelerle ilgi değerlendirmelerde, olayların belgeleri oluşturan bürokratik kontekst içerisinde bilgi değerleri ile anlaşılmasına yönelik bir düşünce kendini gösterecektir ki, bu eserin en önemli amaçlarından biri de budur.

Bu eserin hazırlanması sırasında yardımcı olan kişilere bir vefa borcum olduğunu biliyorum. Bunlar arasında bilhassa, Osmanlı Arşivi Araştırma Hizmetleri Daire Başkanlığı personeline şükran borçluyum.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Müdürü Yasemen Eren Hanımefendi'yi de burada özellikle zikretmek istiyorum. O'nun yardımseverliği Veli Efendi'ye ait Hatt malzemesinin ve diğer fotoğtafların bana ulaşmasını sağlamıştır.

Eyüp'te medfun Veli Efendi vasıtasıyla Eyüp ile Zeytinburnu arasında bir köprü kurulduğu inancındayım. Bu vesileyle, eserde kullanılan bazı değerli literatür, Eyüp Belediyesinin yardımlarıyla bana ulaşmıştır. İlim insanına ve ilime gösterdikleri bu kadirşinaslık dolayısıyla kendilerine ve bilhassa Necla Çubukçu Hanımefendi'ye teşekkürü keyifli bir vazife sayıyorum.

Yine İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı yetkililerine de görsel malzeme olarak sundukları katkılardan dolayı teşekkür etmek ve bu vesileyle onları hatırlamak gerekmektedir.

Ailem ise, benim her sıkıntımda bana destek oldukları için, onlara bilhassa teşekkürün bile yeterli olmayacağını bildiğimden, burada kuru bir teşekkürle yetiniyorum. Onlar, beni anlayacaktır.

Elbette böyle bir eserin kıymetini takdir ederek, yayınlanması konusunda yardımlarını esirgemeyen Zeytinburnu Belediye Başkanı Sayın Murat Aydın'a sonsuz şükranlarımı arzediyorum. Ayrıca, kendisinin Zeytinburnu'nun bir marka semt olarak fizikî ve maddî gelişimine değerli katkılarda bulunan bir başkan olmasının yanısıra, manevî alt yapısının da geliştirilmesine önem veren bir başkan olduğunu belirtmeyi bir kadirşinaslık olarak ifade etmek isterim. Bundan başka eserin vücud bulmasını gerektiren süreçlerin bütününde yardımlarını esirgemeyen Zeytinburnu Belediye Başkan Yardımcısı Avukat Sayın Ömer Arısoy'a da ayrıca burada teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Nihaî olarak, eserin hazırlanmasında kendilerinden yardım görmekle birlikte, burada isimlerini zikretmeyi unuttuğum herkese gıyaben ayrı ayrı teşekkür ederek hiç olmazsa gönüllerini almış olmayı temenni ediyorum.

Murat CANDEMİR
Sümer-Zeytinburnu

Kısaltmalar

a.g.d	Adı geçen dosya
a.g.e	Adı geçen eser
a.g.t	Adı geçen tez
Bk/bk	Bakınız
A. AMD	Bab-ı Asafî Âmedî Kalemi
A.TŞF	Sadaret Teşrifat Kalemi Evrakı
B	Receb
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C:	Cilt
C	Cumadelâhire
Ca	Cumadelûlâ
C. BLD	Cevdet Belediye
C. EV	Cevdet Evkaf
DH. EUM. AYŞ	Dahiliye Nezareti Evrakı Emniyet-i Umumiyye Asayiş Kalemi
DH. EUM. AYŞ	Dahiliye Nezareti Evrakı Emniyet-i Umumiyye Asayiş Kalemi
DH. EUM. KADL	Dahiliye Nezareti Evrakı Emniyet-i Umumiyye Kısm-ı Adlî Kalemi
DH. EUM. 6. *Şb*	Dahiliye Nezareti Evrakı Emniyet-i Umumiyye Atıncı Şube
DH. EUM. THR	Dahiliye Nezareti Evrakı Emniyet-i Umumiyye Tahriratı
DH. EUM. VRK	Dahiliye Nezareti Evrakı Emniyet-i Umumiyye Evrak Odası Kalemi
DH. MB. HPS. *M*	Dahiliye Nezareti Mebânî-i Emîriyye-Hapishaneler Müdürlüğü
DH. MKT	Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DUİT	Dosya Usulü İradeler Tasnifi
doğ.	Doğum tarihi
F.	Farsça Yazmalar
GÜ	Gazi Üniversitesi
HAT	Hatt-ı Hümayun
haz.	hazırlayan
İ. AS	İrade Askerî
İBB	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İ. DH	İrade Dahiliye
İ. HB	İrade Harbiye

İ. HUS	*İrade Hususî*
İ. TPH	*İrade Tophane-i Amire*
İ.Ü	*İstanbul Üniversitesi*
Ktb.	Kütüphanesi
L	Şevval
M	Muharrem
MF. MKT	Maarif Nezareti Mektubi Kalemi
MV	Meclis-i Vükelâ Mazbataları
MVL	Meclis-i Vala
N	Ramazan
öl.	Ölüm tarihi
R	Rebiülâhir
Ra	Rebiülevvel
R. A	Radıyellâhu anh
S	Safer
S. A. S	Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
Ş	Şaban
yay. haz.	Yayına hazırlayan/hazırlayanlar
TC	Türkiye Cumhuriyeti
TEK	Türkiye Elektrik Kurumu
[t.y.]	tarihsiz
TTK	Türk Tarih Kurumu
yay.	Yayınlayan
yay. haz.	Yayına hazırlayan/hazırlayanlar
Y. MTV	Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı
Y. PRK. BŞK	Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Mabeyn Başkitabeti
Y. PRK. MŞ	Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Meşihat Dairesi Maruzatı
Y. PRK. ŞH	Yıldız Perakende Evrakı Şehremaneti Maruzatı
Z	Zilhicce
Za	Zilkade
Z.B	Zabtiye Nezareti

İçindekiler

Osmanlı Mesire Geleneğine Genel Bir Bakış

Eski İstanbul'un sosyal hayatının önemli ve önemli olduğu kadar da tatlı ve hoş bir kesitini mesireler oluşturmaktadır. Gündelik hayatın keşmekeşinden bunalan İstanbulluların fırsat buldukça kendilerini attıkları bu mesireler, kendisine has adetleri, eğlenceleri, olayları ve hulâsa tüm gelenekleriyle birlikte sosyal hayatın olanca canlılığıyla yaşandığı mekânlar olmuşlardır.

Mesireler hakkında yazılan bir yazıda, eski İstanbul'un kendine has köşelerinden biri olarak mesireler zikredilmekte, daha doğrusu adetâ bir iç geçirmeyle yad edilmektedir. Eskiden hafta tatilinin yapıldığı Cuma günleri şehir halkının büyük-küçük, kadın-erkek mesirelere akın ettiği dile getirilmektedir. Erkeklerin bütün bir haftanın yorgunluğunu buralarda ulu ağaçlar altında sazlı-sözlü âlemlerle çıkardıkları, kadınların da kendi aralarında hoşça vakit geçirdikleri anlatılmaktadır[1].

Diğer taraftan İstanbul mesirelerinin sosyo-kültürel açıdan tarihimize katkı sunmasının yanısıra, Osmanlı dünyasından günümüze taşınan ve toplumsal hayatın birlikte paylaşıldığı önemli bir zaman kesitini yansıtan hadiseler birikimine sahip olduğu kuşkusuzdur. Ne var ki, mesirelerde yaşanan söz konusu hadiseler, bazı müellifler tarafından renkli bir tablo halinde ortaya konmakla beraber, çoğunlukla bütün detayları ile günümüze aktarılamamış, dönemin insanlarının zihinlerinde kısa bir süre kaldıktan sonra unutulup gitmiştir. Ancak, arşiv belgeleri sayesinde bu detaylardan haberdar olabilmemiz mümkün olabileceği noktasından hareketle, ileride bu sahada yapılacak

çalışmalara bir kaynak teşkil etmek üzere, İstanbul'un iki önemli mesiresi olan Çırpıcı ve Veliefendi Çayırları hakkındaki seçme arşiv belgelerinden derleyerek hazırladığımız bu çalışmayı takdim etmek istiyoruz.

Hemen belirtelim ki, bu yazı dizisi, bir belge panaroması şeklinde ele alınmıştır. Zirâ, biz bu çalışmayla iki yönden istifade edilmesini amaçlamaktayız. Öncelikle sosyo-kültürel bağlamda tarihimize katkıda bulunmak, bununla birlikte Osmanlı arşiv belgelerini genç neslin gözlerine âşina kılmayı da amaçlamaktayız. Ancak bundan önce genel ve özel anlamda bazı bilgilere ihtiyaç duyulacağı kanaatindeyiz. Genel anlamda, İstanbul'un mesireleri ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan adet ve geleneklerin, muhtasar da olsa tarihî ve genel bir portresinin ortaya konulması gerektiği kanaatindeyiz. Bundan sonra, özel anlamda Çırpıcı ve Veliefendi mesirelerinin bu portre içerisindeki yeri ve önemine kısaca değineceğiz. Elbette söz konusu bilgiler, yukarıda zikrettiğimiz üzere, konuyla ilgili literatürün genel bir değerlendirilmesi şeklinde olacaktır.

Hemen belirtelim, genel anlamda İstanbul'da mesirelerinden bahsedildiğinde, öncelikle söz konusu mesirelerden her birisinin kendisine has bir özelliğe ve geleneğe sahip olduğunun altını çizmek yerinde olacaktır. Zirâ, mesire yerlerinden bazısı suyu dolayısıyla, bazısına ise yeri ve manzarası itibarıyla ayrı bir çekiciliğe sahip bulunmaktaydı. Bazısına da paça yemek gibi bir sebep veya bahane ile gidilirdi. Ayrıca her mesirenin özel bir saati vardı. Bunların kendine münhasır vakit ve özelliklerini göz önüne alarak, bir günde birkaç mesireyi birden dolaşanlar yok değildi. Bir mesirede öğle yemeği yenilir, diğerinde ikindi gezintisi yapılır, üçüncüsünde de akşam yemeği yenildikten sonra mehtapta sandal gezintisi yapılırdı[2].

İstanbul mesirelerinden bahseden eserlerde genellikle bir ifade ve anlatım geleneği olarak bir padişahın, ya da döneme damgasını vuracak kadar etkili bir devlet adamının ismi zikredilerek söze başlanmaktadır. Böyle bir geleneğin sebepleri arasında, padişahın herhangi bir mesireye olan ilgisinin, üst düzey sivil ve askerî bürokrasiyi de buraya sevketmesinin yanı sıra, İstanbul halkının bu şekilde saray dışına çıkan padişaha daha yakın olma fırsatını elde etme isteği ile başlayan hareketlilik öne sürebilir. Aslında insanların tarihin her döneminde "*teferrüc ve tenezzüh*" dediğimiz ruhen açılma, ferahlama ve gezinti ihtiyacı içinde olacaklarının kolaylıkla tahmin edilebileceğine işaret ettikten sonra mesireler konusunu ele almak istiyoruz.

Hemen belirtelim, dinî referansı bulunmayan sosyal bir eğlenceyi dile getiren mesirelerden önce klasik dönemde halkın kollektif olarak katıldığı eğlence vesilelerinin en başta geleni saray şenlikleriydi. Bunun o dönemde Osmanlı toplum hayatının dayandığı esaslarla ilişkisi bulunmaktaydı. Saray şenlikleri, hükümdarın ve saray hayatıyla ilgili olayları kutlamak üzere yapılan genel merasimlerdi. Doğumlar, evlenmeler, şehzadelerin sünneti, cülûs (tahta geçme), zaferler, sefere gidiş, fetih önemli bir elçinin ya da misafirin gelişi gibi sebeplerle bazen kırk gün kırk gece süren şenlikler ya-

pılmaktaydı. Bunun mesirelerle bağlantısını sağlayacak yeni vesile ise Lâle Şenlikleri olacaktır. Dinî mahiyetteki bayramlar, Ramazan ve Kurban Bayramı jonglör, kılıç dansçıları, akrobatlar, ip cambazları ve diğer hüner sahibi göstericilerin katıldığı bir eğlenceyi beraberinde getirmekteydi. Ezcümle, 23 Nisan (yeni takvimde 6 Mayıs) Hıdırellez'in yazın ilk günü olarak kutlandığına dair yabancı yazarların gözlemleri bulunmaktadır [3].

Mesire geleneğine ait bir başlangıç noktası olma sadedinde, öncelikle XVI. yüzyılda Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566) dönemine bakmak gerekmektedir. Zirâ, bu dönemde devletin kazandığı zaferlerle birlikte, ekonomik gücünün de arttığı görülmektedir. Böylelikle İstanbul, O'nun zamanında bir imar faaliyeti geçirmiş, büyümüş ve genişlemiştir. At Meydanı'ndaki İbrahim Paşa Sarayı, Süleymaniye, Şehzade ve Cihangir camileri hep bu dönemin eserleri arasındadır. Yalnızca Mimar Sinan'ın büyüklü küçüklü yaklaşık yüz elli cami, elli civarında saray, otuz kadar da kervansaray inşa ettiği belirtilmektedir. Söz konusu imar faaliyetlerindeki artış, sadece şehir içindeki yapılaşma ile sınırlı kalmamış, İstanbul civarındaki bahçelerin de mimarlar tarafından düzenlenmesiyle sonuçlanmıştır. XVI. yüzyılda İstanbul'da içlerinde yüzlerce bahçıvanları ve hizmetkâr ahırlarıyla Sarayburnu'nda Hasbahçe, Halkalı Bahçesi, Siyavuş Paşa Bahçesi, Üsküdar Bahçesi, Fener Bahçesi, Haydarpaşa Bahçesi gibi ün kazanmış bahçeler bulunmaktaydı. Bu gelişmeye bağlı olarak İstanbul ahalisinin gideceği mesireler de ortaya çıkmıştır. Langa bağları, Yenikapı Mesiresi, Ali Bey Köyü Mesiresi ve Kağıthane'de bulunan Lalezâr mesiresi en başta gelenleriydi. Evliya Çelebi'nin IV. Murad zamanında bile burasını, özellikle İmrahor Köşkü ile birlikte zikrederek, övücü bir dille anlattığı bildirilmektedir. Bundan başka, Kanunî Sultan Süleyman'ın on bin kese harcayarak meydana getirdiği su kemerlerinin de XVI. yüzyılın önemli mesirelerinden olduğunu dile getirmek gerekmektedir. Benzer şekilde, Çekmece gölleri de bir mesire alanı olarak dikkat çeken bir yerdi ve yine IV. Murad zamanında bile önemini kaybetmemişti. İstanbul halkının bu dönemde en mutlu dönemlerini yaşadığı, çoğunlukla altı kürekli peremelere binerek İstinye'ye gittikleri, Yeniköy'de "*teferrüc*" ettikleri anlatılmaktadır. Aşağıda da değineceğimiz gibi, Yeniköy Kanunî Sultan Süleyman'ın fermanıyla mamur hale getirilmişti [4].

Mesireler, halka açık yerler olmakla birlikte, bahçeler saraya ait yerlerdir[5]. Bu düşünceye bağlı olarak Evliya Çelebi'nin (öl. 1684) mesîreleri iki kısma ayırdığını özellikle belirtmek gerekmektedir. Birincisi İstanbul'un dört bir yanında padişahların hizmetine sunulmuş bağ ve bahçelerdir ki bunlar Avrupa Yakasında:

[1] Öncelikle Sarayburnu'ndaki "*Hazret-i Süleyman*"ın bakışlarının iliştiği, kadim mabedi *Hasbahçe*, dört bir tarafındaki yerleşim alanında benzeri ve eşi yoktur. Bakımıyla ilgilenen yaklaşık 8. 000 bağ görevlisi ya da bahçıvan (bağbân) bulunmaktadır. Bunlar Sultan Süleyman Han kanunu üzere farklı bir asker sınıfı olarak düzenlemişlerdir[6]. [2] Haliç'in karşısında *Tersane Bağçesi*: Yanko ve sonra Fatih Sultan Mehmed yapısı [3] *Kara Ağaç Bağçesi*: Sultan IV.

Mehmed dönemi [4] *Kağıdhâne Mîrgûne (Emirgan) Bağçesi*: Sultan IV. Murad dönemi [5] *Halkalı Bağçesi:* Sultan Süleyman dönemi, Mimar Sinan yapısı [6] *Siyavuş Paşa Bağçesi*: Mimar Sinan yapısı, [7] *Fitneköy/Feteköy Bağçesi:* Sultan Bayezid dönemi [8] *Davud Paşa Bağçesi* [9] *Haramî Dere Bağçesi* [10] *İskender Çelebi Bağçesi*: Sultan Süleyman dönemi, Mimar Sinan yapısı [11] *Dolma Bağçe*: Sultan II. Osman dönemi [12] *Beşiktaş Bağçesi* [13] *Hasan Halife Bağçesi* [14] *Bebek Bağçesi*: Yavuz Selim Sultan dönemi [16] *Feridun Bağçesi* [17] *Büyük Dere Korusu* [7].

Anadolu Yakasında:

[13] *Tokat Bağçesi* [14] *Sultaniye Bağçesi* [15] *Çubuklu Bağçesi* [16] *Kandilli Bağçesi*: Sultan Süleyman dönemi, Mimar Sinan yapısı [17] *Istavroz Bağçesi* [18] *Üsküdar Bağçesi*: Sultan Süleyman dönemi, Mimar Sinan yapısı [19] *Çamlıca Bağçesi*: Sultan IV. Mehmed dönemi [20] *Fener Bağçesi*: Mimâr Sinan yapısı [21] *Haydar Paşa Bağçesi* : Sultan Süleyman dönemi, Mimar Sinan yapısı. Evliya Çelebi, söz konusu bağ ve bahçelerin sayısının yaklaşık 40'a kadar ulaştığının bilinmekle birlikte, bilgisi dahilinde bulunan ve halk tarafından bilinen meşhur yerlerin bunlardan ibaret olduğunu bildirmektedir[8].

Bunlardan başka, fakir zengin, bütün halkın zahmetsizce gezip, açılabileceği mesire ve teferrücgâhlar da bulunmaktaydı. Bunları kısaca belirtmek, daha sonra da aslî konumuza geçmek istiyoruz:

Öncelikle, o dönemde İstanbul içi olarak kabul edilen mesireler [1] *At Meydânı* [2] *Et Meydânı* [3] *Ağa Çayırı*, [4] *Yeni Bağçe* [5] *Baruthâne* [6] *Vefâ*, [7] *Bayezid-i Velî* [8] *Süleymaniyye*, [9] *Ebu'l-feth*, [10] *At Pazarı*, [11] *Arabacılar* [12] *Selimiyye* [13] *Kadırğa Limanı* [14] *Şehzâde* [15] *Yedi Kule*, [16] *Vâlide Cami'i* [17] *Ayasofya* meydanları ve [18] *Lanğa (Bucak) Bağı*, [19] *Lâlezâr* bağları ve [20] *Eminönü*, [21] *Odun Kapısı* [22] *Ayazma Kapısı* [23] *Büyük Ayazma İskelesi*, [24] *Eyyûb-ı Ensârî Kapısı* [25] *Kumkapı* [26] Lanğa *Kapısı meydanları* ve [27] *Lanğa Denizi Hamamı* ve [28] *Samatya*, [29] *Davud Paşa Kapısı* meydanları sayılmaktadır ki, bütünü İstanbul dahilindeki mesireler olarak gösterilmektedir[9].

İstanbul dışındaki mesireler olarak da, *Silivri Kapısı*'ndan ileride [1] *Süleyman Sahrası*, [2] *Yenikapı Mevlevîhâne Tekyesi Mesîresi*, [4] Topkapı küçük hisarında *Zağar Yaylası* [5] *Bayram Paşa Bağı* [6] *Kasım Ağa* Bağları [7] *Topçular* [8] Otakcılar [9] *Yâ Vedûd İskelesi*, [10] *Defterdâr İskelesi* meydanları vardır. [11] *Eyüp Haremi (avlusu)*, [12] *İdris Köşkü Meydânı* [13] *Cerîd/Cirid Meydânı* [14] *Ali Bey Köyü Mesîresi*, [15] *Lâlezâr Mesîresi* [16] *Emîr Âhūr Kasrı* Mesîresi [17] *Kağıdhâne Mesîresi* [18] *Baruthâne* [19] *Zer-gerân Teferrücgâhı* [20] *Hindiyyân Kalenderhane Tekyesi*, [21] *Mîr Gûne (Emirgan) Bağçesi Mesîresi* [10] [22] *Cendereci Köyü Mesîresi* [20] *Çaybaşı Teferrücgâhı* [21] *Su Kemerleri Mesiresi* [22] *Sultan Osman Havuzu Teferrücgâhı* [23] *Istranca Dağları Mesiresi* [24] *Selim Han Mandırası Mesîresi* [25] *Terkos Gölü Saydgâhı* [26] *Kiteli Karyesi Mesîresi*, [27] *Türk Eşe Karyesi Mesîresi*, [28] *Çekmece*

Gölleri Mesîresi [29] *Ok Meydanı Mesîresi* [30] *Akbaba Sultan Mesîresi* [32] *Âl-i Bahadır Mesîresi*, [31] *Dereseki Mesîresi* [32] *Ålem Dağı Teferrücgâhı* [11].

XVI. yüzyılın meşhur tezkirecisi Latifî (doğ. 896-öl. 990), İstanbul'un mesire anlamında ünlü semtlerini zikrederken, sadece Tahtü'l-Kal'a (Tahtakale), Tophane, Galata, Kağıdhane ve Ebu Eyyûb-ı Ensârî (R. A.) (Eyüp) semtlerini ele almaktadır. Ancak, sadece kaba bir bilgiyle yetinmemiş, halkın maddî-manevî yaşayışını ve düşünce tarzını eleştirel bir bakış açısıyla yansıtmaya çalışmıştır. Bir mesire olarak değindiği Tahtakale için, eğlencenin her türlüsünün, içkinin sarhoşluğun her çeşidinin burada olduğunu ve halkın İstanbul'un her tarafından akın akın bu eğlence mekânına koştuğunu anlatmaktadır. Kimi insanların tarihî kıssalardan oluşan hikayeler ve şirin efsaneler dinlediğini, kiminin de lu'bedbazların (canbaz) enteresan oyunlarını seyrederek gönül gamlarını dağıttıkları bir yer olarak tanımlamaktadır. Meddahlar, kıssahânlar ve sihirbaz ve lu'bedbâzların yanı sıra, acınacak bir haldeki afyonkeşler ve şarab düşkünlerinin de barındığı bir semt olarak dile getirmektedir. Ayrıca, yiyecek ve içeceklerin en nefisleri ve bunlarla donatılmış sofralar, çörekler ve börekler, diğer taraftan tablalarında elma şekerleri ile fil, at, kuş biçiminde yapılmış rengarenk şekerleri satan şekerciler, türlü türlü meyveler, insanın iştahını açacak her çeşit yiyecekler, içkinin acılığını giderecek şerbetler uzun uzadıya ve abartılı bir üslubla ifade edilmiştir[12].

Latifî, denizin dudağında bir cennet olarak bahsettiği Tophane'yi "*mesîre-i rindâne*" olarak tanımlamaktadır. Ardından, Tophane'nin işleyişini, yapılan topların büyüklüğünü ve tahrip gücünü yine o abartılı üslubuyla anlatmaktadır. Halk arasındaki ilk ismi, "*Kalata*" olan Galata ise "*işrethāne-i dünyâ*" olarak zikredilmektedir. Burası îş ü işrette mesel haline gelmiştir yani gayr-ı meşrû eğlence merkezi olarak örnek gösterilen bir yer olmuştur ve ahalisi çoğunlukla Hıristiyan'dır. Frenk putlarıyla dolu olan bu belde, insanı dinden imandan çıkaracak özelliktedir. Keza, ahalisinin elinden câm (içki kadehi) düşmez, çoğunlukla şarhoş gezmektedirler. Dertlerini unutup, gün geçirmek için buraya gelen Müslümanların yakaları yırtılıp, sarıkları perişan olur. Sâzendeler ve hânendeler burayı makam edinmişlerdir. Buralar kurulan yüksek binalar ve kâşâneler çekicidir. İnsanın buralara düştükten sonara kendisini kurtarması oldukça güç bir iştir. Eyüp beldesi ise Latifî'ye göre, adeta Kabe-i Rum olarak anılmaktadır. Beldeye adını veren Eyyûb el-Ensârî (R. A.) bulunuşu hakkındaki rivayetleri de aktarmaktadır. Bu türbeye büyük rağbet gösterdiğini, her gün binlerce kişinin Kabe gibi yavaf ettiğini, kurbanlar kesip, adaklar adadığını, işlerinde zorluğu ve gönüllerinde dertleri olan herkesin kendisiden yardım ve himmet beklediğini anlatmakta, bu bahsi dua ve rahmet beyitleri ile bitirmektedir [13].

Görüldüğü gibi Latifî ele aldığı yerlerden her ne kadar bazılarına mesire dese de, Tahtakale'yi yiyeceği, içeceği ve içkisi bol ve Galata'yı gayr-ı müslim ağırlıklı sefâhet beldeleri olarak değerlendirmektedir. Diğer taraftan Tophane'yi bir savaş endüstrisi yeri ve Eyüp'ü ise dinî ve manevî bir cazibe merkezi olarak görmektedir. Ancak, bir mesire anlamında Kağıthane'yi daha ön planda tutmaktadır[14].

Kağıthane mesiresinde kayık sefasına çıkan iki zarif İstanbul hanımefendisi.

İ.Ü Nadir Eserler Ktb, II. Abdülhamid Fotoğraf Albümü, nr. 90763-0040

Bu noktada hemen belirtelim, İstanbul'u sosyal olarak ele alan ve bu arada mesire geleneği hakkında bilgi veren eserler, Kağıthane'den bahsetmeden geçmemektedirler. Bunun sebepleri arasında, İstanbul'un yeterince gelişmemiş ve buna bağlı olarak da henüz yeni mesire yerleri kazanamamış olması, İstanbul'un ulaşım vasıtalarının yetersizliği öne sürülebileceği gibi; hükümdarların ve üst düzey devlet adamlarının rağbet ettiği ve bu yüzden herkes tarafından ilk akla gelen ve ayak alışkanlığı çok olan bir yer olması da gösterilebilir. Ayrıca, aşağıda değineceğimiz gibi, kaçak yapılaşmadan korunan bir bölge olması da önemlidir. Bu noktalardan hareketle, mesireler hakkında yazılan bir eser, Kağıthane'yi göz ardı edememektedir.

Belirtilen sebeplerden dolayı, Kağıthane'nin İstanbul'un fethinden beri Türkler'in en sevdiği mesirelerden biri olduğu inkar edilemez. Bu kitapta ileride benzer şekilde görüleceği üzere, Kağıthane'nin II. Bayezid (1481-1512)[15] evkafından olan arazisi, deresi, azametli çınarları, çayırlarının rengârenk çiçekleri ve yeşil bayırlarının eteklerini süsleyen erguvanları, İstanbul halkını baharın hoş ve güzel anlarında her zaman buraya çeken özellikleriydi. Diğer taraftan suyu pek sevilmekteydi. Kanunî Sultan Süleyman döneminde

Kağıthane deresinden genel bir görünüş: Uzayıp giden bir suyun etrafında huzur bulan insanlar ve faaliyetteki kayıklar.

İ.Ü Nadir Eserler Ktb, II. Abdülhamid Fotoğraf Albümü, nr. 90817-0066

İstanbul'a getirilen Kırkçeşme suları, Kağıthane'den getirilmişti. Kağıthane, Haslar Kadılığı'na tabiydi ve Divan-ı hümayun'dan yazılan hükümler daima Haslar Kadılığı'na hitaben yazılmaktadı. Buralarda koyun otlatmak ve ağıllar yapmak yasak olduğu gibi, su yollarının geçtiği yerlerin yakınlarında kimsenin bağ yapmasına, ekip biçmesine de müsaade edilmemekteydi[16].

Diğer taraftan, Boğaziçi köyleri İstanbul'un mesireleridir. Klasik dönem boyunca İstanbul halkının mesireler gittikçe artan bir rağbet gösterdikleri, başta Boğaziçi ve Haliç mesirelerinin önceki dönemlere oranla hem sayı bakımından hem de ihtiyaca cevap verebilecek bir şekilde düzenlenmelerinden anlaşılmaktadır[17].

Ancak, XVIII. yüzyılın ilk yarısına damgasını vuracak ve İstanbul mesire geleneğinin en parlak dönemlerinden biri olarak hafızalarda yer edecek dönem ise, adını bir çiçekten almaktadır. Osmanlı tarihinin (1718-1730) yılları arasına adını veren ve ilk kez Yahya Kemal Beyatlı, daha sonra Ahmed Refik Altınay'ın 1913 yılında İkdam gazetesinde tefrika edilen ve iki yıl sonra da basılan kitabının adı olan "*Lâle Devri*" tabiri bu dönem için kullanılmıştır.

Boğaziçi mesirelerinin en gözde yerlerinden Kandilli ve karşıda Rumeli Hisarı'ndan enfes bir manzara.

İ.Ü Nadir Eserler Ktb, II. Abdülhamid Fotoğraf Albümü, nr. 90450/0016

Lâle Devri tabiri, Osmanlı tarih literatüründe giderek yaygınlık kazanmış, Osmanlı tarihinin bir zevk, eğlence, barış, yenilik ve sivil reform döneminin başlangıcı olarak anlaşılmıştır. Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın uzun sadâret yıllarını içine alan ve 1730'da Patrona Halil İsyanı ile sona eren bu dönem, Batı ile siyasî, ekonomik ve kültürel ilişkilerin geliştirildiği zaman dilimini ifade etmektedir [18]. Diğer taraftan, bu dönemin tarihlerimize "*Devr-i Sefahet*" diye geçtiğini özellikle belirmek isteriz. Bu konu daha çok Sa'dâbâd (Kağıthane) mesiresini ilgilendirmekle birlikte, genel anlamda mesire geleneğinin nasıl başladığı hakkında bilgi edinmemizi sağlayacağından, bir parça üzerinde durmak gerekmektedir[19].

Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Fransa'dan getirttiği planlara göre inşa edilen yapılarda Avrupa mimarisinin tesirleri görülmeye başlamış, duvarlar Avrupalı ustalar tarafından Batı tarzında süslenmiştir. Köşklerin en önemlisi İbrahim Paşa'nın gayretiyle iki ayda tamamlanan Kâğıthane'deki Sa'dâbâd Kasrı idi. Ardından, bu mekân devlet adamları tarafından kısa

Mesireleri ile meşhur Boğaziçi'nin her iki yakasına derinlemesine bir bakış.

İ.Ü Nadir Eserler Ktb, II. Abdülhamid Fotoğraf Albümü, nr. 90817-0059

sürede şenlenmiş, Kâğıthane deresinin iki tarafı beyaz köşklerle donatılmış, adeta Paris civarındaki Versailles'a nazîre olmuştur. Bu dönemde İstanbul'da yapılan diğer köşklerin en ünlüleri Salıpazan'ndaki Emnâbâd, Cağaloğlu'ndaki Ferahâbâd, Alibeyköy'deki Hüsrevâbâd, Bebek'teki Hümâyunâbâd, Defterdar'daki Neşatâbâd ve Üsküdar'daki Şerefâbâd kasırlarıdır. Ayrıca Üsküdar ve Kadıköy sahillerinde köşkler inşa edilmiştir. Çeşmelerin en önemlisi Bâb-ı Hümâyun önündeki Sultan III. Ahmed (1703-1730)[20] Çeşmesi olup bu yapı daha sonra Azapkapı, Tophane ve Üsküdar meydanında yapılanlara örnek olmuştur. Bu arada şehrin temizliğine özen gösterilmiş, surlar onarılmış, birçok köşesi latif bahçelerle süslenmiştir.

Damad İbrahim Paşa, Sultan III. Ahmed'e daima sükûnet içinde ve neşeli bir ortam hazırlamaya özen göstermiş, bu doğrultuda yapılan eğlence ve şenliklerin sembolü de lâle olmuştur. Sadece bahçelerin değil pencere pervazlarının da en gözde çiçeği olan lâlenin 839 türü yetiştirilmiş, yeni türlerin üretimi için yarışmalar düzenlenmiştir. Lâle soğanlarının fiyatı çok artınca hükümet spekülasyonları önlemek amacıyla Ekim 1722'de bir ferman çıkar-

mak ve lâle fiyatlarına narh koymak zorunda kalmıştır. Çiçekçilik bu dönemde gelişmiş, bir meslek haline gelmiş ve bu alanda "*Şükûfenâme*" adı altında kitaplar yazılmıştır. Özellikle yaz gecelerinin eğlenceleri çok gösterişli olmuş, başta Beşiktaş'taki sahilsarayda olmak üzere lâlelerin altında kandiller ve yürüyen kaplumbağaların üzerinde mumlar yakılarak çırağan şenlikleri yapılmıştır[21].

Kağıthane mesiresinin en parlak zamanı Sultan III. Ahmed dönemidir. Dolayısıyla Damad İbrahim Paşa'nın öncülüğünü yaptığı ve simgesi olan Lâle ile özdeşleşen bu dönem, mesire geleneğinin en canlı yaşandığı bir zaman dilimi olarak kabul edilebilir. Kağıthane mesiresi İstanbul'da ilk başlar, canlılığı ancak birkaç hafta devam edebilirdi. Havada sıcaklık artmaya başlayıp, çimenlerdeki tazelik ortadan kalkınca Kağıthane'deki canlılık da kaybolur giderdi denilmektedir. Kağıthane eğlenceleri ve mesire geleneği başlı başına ele alınması gereken bir konu olduğundan bu bahsi kapatıyoruz[22].

Ancak mesire geleneği açısından bakıldığında, İstanbul halkında kır ve eğlence tutkusu umulmadık bir yaygınlık kazanmıştır. Lâle eğlenceleri ve lâle seyranına çıkma alışkanlığı Boğaziçi'nden Kağıthane'ye, sur dışındaki Vezir Bahçesi'nden Eyüp sırtlarına kadar geniş bir alana yayılarak an'ane halini almıştır. Sa'dâbâd sefâları, İstanbul halkını Lâle Devri'nde evden dışarı çıkmaya, tatil günlerinde Kağıthane'ye gitmeye heveslendirmiştir. Ne var ki, bu devir, savaş ekonomisinden beslenen kesimlerin psikolojik öncülüğünü yaptığı sert bir darbeyle sona ermiştir. İşsiz kalan ve "*Ordu esnafı*" denilen bu kesimin idareye karşı kıyamda bulunanlar arasında ön safta yer alması bu görüşe bir delil teşkil etmektedir[23].

XIX. yüzyılda İstanbul'da gelişen eğlence kültürü, mazinin kollektif alışkanlıklarının aksine kişisel, ama bir anlamda sınıfsal yönü ağır basan bir gündelik zaman geçirme anlayışı ortaya çıkarmıştır. Bayramların merasim havası içinde ferdî eğlenceye açtığı yeni kapıdan geçerek, Osmanlı insanını sokağa çekmiştir. Böylelikle içe dönük bir hayatı, dış çevrenin gerçekliğine doğru yöneltmiştir. Meselâ, XIX. yüzyılda İstanbul hayat tarzıyla iyice bütünleşen Boğaziçi, belli bir *elite*'nin dinî değerlerden tecerrüd etmiş avamm/havass farklılığına dikkat ettiği bir kültürü ortaya çıkarmıştır. Günümüzde mehtap alemleri olarak adlandırılan ve Boğaziçi aristokrasisinin XIX. yüzyılda oluşturduğu bu eğlence kültürü, elbetteki bu yüzyıl öncesinde geleneksel ve bütün halkın ortak katılımıyla icra edilen eğlence formlarından beslenmişti. Sanki, eski mesire geleneği ve Lâle Devri olarak belirtilen ve XVIII. yüzyıl saray hayatının kültürel bir estetiğe dönüştüğü dönem, canlanarak farklı bir görünümle kendini göstermiştir[24].

Cosimo Comidas de Carbogna ya da Kozmaz Kömürciyan (doğ. 1749-öl. 1807), bu dönemin başlangıcında Boğaziçi'nin Avrupa ve Asya yakasında olmak üzere, bağlarla örtülü yeşil tepelerle örtülü 26 köy saymaktadır [1] Beşiktaş [2] Ortaköy [3] Kuruçeşme [4] Arnavutköy [5] Bebek [6] Rumelihisarı [7] Balta Limanı [8] Emirgünoğlu (Emirgan) [9] İstinye [10] Yeniköy [11]

Rumeli hisarı'ndan Boğaziçi'ne ve mesirelerine bakan hoş bir manzara.

İ.Ü Nadir Eserler Ktb, II. Abdülhamid Fotoğraf Albümü, nr. 90817-0065

Tarabya [12] Kefeliköy [13] Büyükdere[14] Sarıyer [15] Rumeli Kavağı [16] Anadolu Kavağı [17] Beykoz [18] İncirli [19] Kanlıca [20] Anadoluhisarı[21] Kandilli [22] Vaniköy [23] Çengelköy [24] Beylerbeyi [25] Stavros (İstavroz) [26] Kuzguncuk [25].

Bu olguya bağlı olarak, öncelikle Sultan II. Mahmud (1808-1839)[26] dönemindeki mesire alışkanlığına değinmek istiyoruz. Nitekim Sultan II. Mahmud döneminin eğlence hayatının öne çıkan özelliklerinden biri de mesire düşkünlüğü olarak belirtilmektedir. Kendisinin özellikle Çamlıca'ya rağbet etmesi, vezirlerin ve diğer zenginlerin de buraya yönelmesine sebep olmuş, değişik köşkler yapılarak sayfiye amacıyla kullanılmıştır. Diğer taraftan halk gezinti için buraya gelerek, ağaçların altında rüzgarlara sarılarak denize ve İstanbul'a karşı yoğun bir şevk ve sevinç içinde zamanını geçirmekteydi [27].

Diğer taraftan, mesire yerlerine olan ilgi ve eğilimin daha belirgin bir şekilde ortaya çıkışı 1854 Kırım Savaşı'na kadar götürülmektedir. Zirâ, daha önceki savaşlarda yaşanan yenilgilerin meydana getirdiği psikolojik baskının, ittifa-

Rumeli Hisarı'ndan yakın plan bir Boğaz manzarası ve vapur.
İ.Ü Nadir Eserler Ktb, II. Abdülhamid Fotoğraf Albümü, nr. 90813-0024

kın galibiyetle sonuçlanmasıyla ortadan kalktığı, bunun ardından halkta ve üst düzey devlet adamlarında bir rahatlama arzusunun ortaya çıktığı belirtilmektedir. Ayrıca, Padişah Abdülmecid'in de bundan etkilenerek, halkın refah seviyesi ve genel asayiş durumunun istikrar kazanması görüşünü benimsediği bildirilmektedir. Bu savaş sırasında müttefikimiz olan devletlerle yapılan siyasî, askerî ve idarî temaslarla gelişen ilişkilerin, İstanbul'da da genel olarak Avrupa medeniyetine karşı bir eğilimi ortaya çıkardığı, bu sebeple hayat tarzında da değişiklikler görülmeye başlandığı görüşü savunulmaktadır. Batılı ya da "*Frenk-meşreb*" bir şekilde yaşamaya duyulan hevesin, sahilhane, köşk ve konaklardaki bina yapımı ve dekorasyondan başlamak üzere alafranga sofralara, sazlı sözlü, şaşaalı ziyafetlerle etkisini gösterdiği, eski helva sohbetlerinin yerini aldığı, özellikle Galata ve Beyoğlu'nda batı tarzında eğlencelere talebin arttığı dile getirilmektedir[28].

Kırım Savaşı'ndan sonra Boğaziçi, Tanzimat bürokratlarının sürekli ikamet ettikleri bir bölge haline gelmiştir. "*Paşa Dâ'ireleri*"nde devamlı himaye gö-

ren genç idareci namzetleri, Bâbıâlî kalemlerinde hızla yükselmenin yolunu bulduktan sonra, paşa yalılarının etrafında kalem efendilerinin mâlikâneleri görülmeye başlayacaktır. Kırım Savaşı'nın yol açtığı sosyal hareketlenme, ekonomik gücü Galata'ya, siyasî ve bürokratik gücü ise Boğaziçi'ne yönlendirmiştir[29].

Vakanüvis Ahmed Lütfi Efendi'nin tesbitlerine göre Şirket-i Hayriye'den önce Boğaziçi'nden Rumeli yönüne doğru Yeniköy ile Anadolu tarafından Kanlıca'nın ise üst kısımları İstanbul ahalisince meçhul beldeler gibiydiler. Özellikle kavaklar hakkındaki bilgileri yalnız kulaktan dolmaydı. Hatta, çok uzak beldelere sürgüne gönderilenler gibi, Beykoz ve Kadıköy'de "*menfiyyen*" ikamet edenler bulunmaktaydı. Tanzimat'tan sonra İstanbul'un büyümesiyle birlikte ulaşım sorununun da devreye olduğu anlaşılmaktadır[30].

Sultan II. Mahmud ve Abdülmecid dönemlerinden başlamak üzere İstanbul'un ünlü mesireleri arasında Anadolu yakasında [1] Fenerbahçe, [2] Haydarpaşa Çayırı, [3] Selimiye'deki Duvardibi, [4] Alemdağı, [5] Kayışdağı, [6] Taşdelen, [7] Bağlarbaşı, [8] Anadoluhisarı üstündeki Kavacık, [9] Göksu, [10] Çubuklu, [11] Beykoz, [12] Yuşa Tepesi, [13] Hünkâr İskelesi Çayırı, [14] Haliç'te Kağıthane ile birlikte [15] Hasköy üstünde Aynalıkavak Bahçesi, [16] Bayrampaşa; beri taraftan Avrupa yakasında [17] Veliefendi ve [18] Çırpıcı Çayırlarını kayda ve zikre değer olarak görmek gerekmektedir. Özellikle Şirket-i Hayriye kurulduktan sonra Boğaziçi mesireleri daha fazla rağbet görmeye başlamış, buralarının revnakını, parlaklığını ve güzelliğini giderek arttırmışlardır[31]. Başlangıçta Bâbıâlî'nin personel servis aracı olarak düşünülen ve halkın taleplerinin de bu düşünceye eklemlenmesiyle ortaya çıkan Şirket-i Hayriye vapurları düşüncesi, 1851'deki irade ile hükme bağlanmış ve çarkları 1854'de seferle dönmeye başlamıştır. Tam anlamıyla modern bir işletme görünümünü, 1866'dan sonra almıştır[32].

Sadri Sema (doğ. 1880-öl. 1964), Şirket-i Hayriye vapurlarının Boğaz'ın şenlenmesine çok hizmet ettiğini belirtmektedir. Ayrıca, eski İstanbul hayatında ve Boğaziçi tenezzühünde denizde sandal, piyade, ateş kayığı, mavna, romorkör, çatana ve Boğaz vapurlarını zikretmektedir. Sandalların hala Boğaz'da Haliç'te dolaşıp, müşteri aradıklarını, hatta mehtap sefasına çıkanlara bile rastlandığını söylemektedir. Eski dönemlerde, bazı ehl-i zevk ve keyfin bu tip sandallara ufak mangallar atıp denize açıldıklarını, bir taraftan balık avlayıp kızartarak meze yaptıklarını, beri taraftan kadeh parlattıklarını yazmaktadır. "*Piyâdeler*", maun renginde iki ucu sivri kayıklardır. Eskiden daha fazla rağbet görmekteydiler. İki çifte kürekli olanları da vardı. Beş çifte, yedi çifte denilen saltanat kayıkları da büyük ve köşklü piyadelerden başka bir şey değildir. Bunlar daha süslü, yaldızlı filan olurdu. Bunlarla Göksu, Kanlıca, Çubuklu, Büyükdere, Tarabya, Mîrgûn (Emirgan), Kalamış kıyılarında ve boylarında âlemler, deniz piyasaları yapılırdı[33].

Cennetliklerin özel "*Piyâde*" denen kayıkları bulunmaktadır. Bu kayıklar özenle boyanıp, cilalanmakta, adeta yanar gibi pırıl pırıl parıldamaktadırlar. Bunların aylıklı kayıkçıları, kürekçileri vardı ki, kar gibi beyaz, bol çak-

şırlar; kolları ipekli tiril tiril beyaz helâlî, bürüncük gömlekler giymektedirler. Eski İstanbul hayatında ve Boğaziçi tenezzühlerinde bunların çok kıymetli yerleri ve hatıraları bulunmaktadır. "*Mavnalar*"a gelince, bunlar da ihtiyarlamıştır ama, düşe kalka yaşayanları eksik değildir. Vapurlara yük taşıyıp, yük almakla birlikte, eşya da naklettikleri olmaktadır. "*Pazar kayıkları*" ise, Boğaziçi'nin hemen her iskelesinde görülmektedirler ve dolayısıyla her köyde bir Pazar kayığı iskelesi bulunmaktadır. Bu kayıklar arasında şunun bunun vakfı olanlar da yer almaktadır. Bunlar daha önceleri Boğaz halkını da taşımaktadırlar. Sadri Sema, ilk gençlik hatıralarına dahil olan önceki zamanlarda, Pazar kayıklarının Boğaz köylerinin ürünlerini İstanbul'a indirdiklerini, göç eşyası taşıdıklarını ve bu arada kadın, erkek yolcu da naklettiklerini anlatmaktadır. Kendi güncel döneminde sebze vesaire gibi ürünleri taşımakla birlikte, eski faaliyetleri duraklama noktasına gelmiştir ve onlar da işlerini motora devre başlamışlardır. Pazar kayıklarının halılar, kilimler, şiltelerle döşenerek zurnalar, gırnatalar (klarnet), çiftenaralar (nekkare) ile tenezzühler yapıldığını ve geceleri fenerler, kandiller ve meş'alelerle donatılarak Boğaz'da dolaşıldığını kendisi gibi ihtiyarların iyi hatırladığını ifade etmektedir. Hatta bu kayıklarda incesaz takımlarının ve İstanbul'un güzel sesli hânendelerinin fasıllar yaparak Çubuklu, Mîrgûn (Emirgan), Kanlıca, Vaniköy kıyılarında sabahladıklarının eksik olan işlerden olmadığını dile getirmektedir. Balıkçı kayıkları, balık avına "*Alamanaya*" [balık avlamakta veya yük taşımakta kullanılan büyük kayığa denilmektedir, uzunluğu 200-250 ve genişliği 7-25 kulaç olan büyük ağları vardır] ve "*Iğrıba*" [Bir tür delikli balık ağı] ile çıktıklarını, avladıktan sonra balıkhaneye getirdiklerini bildirmektedir. Kezâ *"Romorkörler",* Boğaz'ın uzak köylerinden gelecek dört beş mavnayı bağlayıp, İstanbul'a getirimekte; arızalanmış vapurları çekmekte, rüzgar bulamayan yelkenleri sürüklemekte, Boğaz'dan giren, çıkan gemilere yol göstermekteydiler. "*Çatanalar*" da en ziyade asayişe memur polisin işine yaramaktadırlar. Ancak, bunların lüks olanları da vardı ki, Boğaz malı idi. Tersaneden de bazı nazırlar için özel çatanalar, istimbotlar tahsis edilmektedir. Hatta, Ahmed Midhat Efendi'nin de (doğ. 1844- öl. 1912) böyle bir çatanası bulunmaktadır. Söz konusu çatanalar, Beykoz'dan fıçılarla Sırmakeş (Simkeş) suyu yüklü mavnaları çekip, İstanbul'a getirmektedirler[34].

Bu arada altı çizilmesi gereken başka bir nokta da**,** Şişli, Nişantaşı ve Maçka gibi bölgelerin yanı sıra, günlük hayatın içine monte edilen Tarabya, Yeniköy gibi sayfiye köylerinin, *elite* kesimin yeni ikametgâhları olarak kendilerini göstermiş olmasıdır. Bu dönemde mahalle organizasyonu iki önemli tesir altında zayıflamıştır. Bunlardan birincisi, taşradan İstanbul'a gelen nüfusun, mahalledeki organizasyonu zedeleyecek bir yoğunluğa sahip olmasıydı. İkincisi ise, varlıklı Osmanlı *elite*'inin yeni ekonomik ilişkiler sonucu biçimlenen ve klasik mahalle yapısından farklı, statükocu bir yerleşime yönelmesiydi. Nitekim, 1864'de Tarabya'da ve 1867'de Adalar'da, muhtar ve halkın müracaatı ile belediye yönetimi oluşturulmuştur[35].

Bacalarından gökyüzüne savurdukları simsiyah dumanlarıyla ve Boğaziçi'ndeki Tarabya sahiline yanaşan ve kalkan iki vapur.

İ.Ü Nadir Eserler Ktb, II. Abdülhamid Fotoğraf Albümü, nr. 90813-0018

Zirâ, Osmanlı şehrindeki mahalle organizasyonu, idarî, beledî, adlî ve şahsî ilişkilerin mahalleyi tümüyle sorumlu tuttuğu normlar içerisinde yürütülmekteydi. Osmanlı mahallesi, zincirleme bir kefalet sistemine dayalı sosyal sorumluluk anlayışına sahip ilişkiler sistemine sahip bulunmaktaydı[36]. Bu organizasyonun farklılaşmasının, sosyal değişime ve şehrin büyümesine karşılık gelen yönleri bulunmakla birlikte, mesirlere geleneği ve ulaşımla bağlantısı, belediyelerin kuruluşu ve gelişmesi ile paralellik arzetmiştir.

Elbette bu dönemde Belediyeciliğin gelimesi, şehiriçi ve mesirelere olan sirkülasyonu da hızlandırmaktadır. Çünkü kalabalık ve ulaşım sıkıntısı yaşayacağınız bir mesirenin usandırıcı bir tarafı da bulunmaktaydı. Namık Kemal (doğ. 1840-öl. 1888) İntibah (1873, 1875) adlı romanında Çamlıca'yı diğer özelliklerinin yanısıra bu yönüyle de Kağıthane'ye kıyasla, İstanbul'un en müstesna noktası olarak değerlendirir. Zâten romanın kahramanları Ali Bey ile Mahpeyker de bu mesirede tanışmaktadırlar. O'na göre, İstanbul denilen güzellikler denizinin sahip olduğu nadir şeyleri bir bakışta gösterebilecek

Boğaziçi'nin vapurlu günlerine tatlı bir bakış: Rumelihisarı'ndaki iskeleden hareket eden vapur ve kayıkçılar.

İ.Ü Nadir Eserler Ktb, II. Abdülhamid Fotoğraf Albümü, nr. 90813-0043

nokta, Çamlıca'dır. Boğaziçi'nde Çamlıca'nın görüş alanına girmeyen bir büyük orman veya küçük körfez bir bulunmamamaktadır. İstanbul'un Beyoğlu gibi, Galata gibi, Bâbıâlî civarları gibi, Sultan Bayezid gibi yerleri kendini Çamlıca'dan saklayamamaktadır. İstanbul'un diğer mesire yerlerini karmaşık ve boğucu bulmaktadır. Özellikle Cuma ve Pazar günleri, Unkapanı'ndan bir piyade tutup, yolda seksen kayığa çatarak doksan tehlikeli girdaplardan geçerek Kağıthane deresine gitmeyi pek hoş karşılamamaktadır. Hatta, "*Hazer, hazer ki ecel nâ-resîde medfûnum*" (sakın, sakın ki ecel yeni gömülmüşüm) mısrasına uygun olmayı gerektirmiş gibi mezarını omuzuna almış bir cadı şekline girmeyi, sonra da, bu halin adını eğlence koymayı pek akıllıca bir hareket olarak değerlendirmez[37].

Bu noktadan hareketle, mesirelere olan sirkülasyonun artmasında belediyeciliğin kazandığı ivmeyi de gözden kaçırmamak gerekmektedir. Nitekim, Belediye kavramının gelişmesi, klasik dönemdeki İhtisab Nezareti'nin yerini 1855'de Şehremaneti'nin kurulması ile kendini gösterecektir. Bu arada İstan-

bul'da bölgesel bir belediye sistemi öngörüldüğünden, kurulması düşünülen 14 belediye dairesine pilot uygulama olarak 1857 yılı sonunda Galata-Beyoğlu bölgesini kapsayan "*Altıncı Dâ'ire-i Belediyye*" kurulmuştur. Bu dairenin görevleri arasında tiyatro, çarşı, lokanta mektep, balo, kahvehane ve meyhane gibi yerlerin yanı sıra mesirelerde de kurulan panayırların denetlenmesi yer almaktaydı. 1868'de ise "*Dersa'adet İdâre-i Belediyye Nizâmnâmesi*" çıkartılmıştır. Bu gelişimin bir devamı olarak, I. Meşrutiyet döneminin başında 1877'de "*Dersa'adet Belediyye Kānûnu"* yürürlüğe girmiştir[38].

Bütün bu gelişmeler sürerken, XIX. yüzyılın sonunda yukarıda bahsettiğimiz ekonomik ve siyasî iki merkez, Galata ve Boğaziçi'nin konumlarını nisbeten muhafaza ettiği anlaşılmaktadır. Francis Marion Crawford (doğ. 1854-öl. 1909) Crawford, Sultan II. Abdülhamid döneminin sonlarına doğru İstanbul'u anlatırken, Konstantiniyye'deki diğer şehirler kapsamında Levanten sermayenin aristokratik semti Pera ile "*dünyanın en aşağılık insanlarının mayalandığı fıçı*" olarak tanımladığı Galata'dan sonra, Boğaz'ın karşı yakasındaki huzur verici Müslüman ve mütevazı Üsküdar'a değinmektedir. Ardından Fenerbahçe ve Boğaziçi gündeme gelmektedir. Boğaziçi'nin, yakın zamana özellikle vekillerin, elçilerin ve zengin Rumların sayfiyesi olduğunu, ancak bu itibarını Moda Burnu ve Prens Adaları lehine kaybettiğini ifade etmektedir. Bu arada Avrupalı'ların "*Asya'nın Tatlı Suları*" dedikleri ve Türklerin Cuma öğleden sonraları Kağıthane mesiresinde olduğu gibi eşleri, aileleri ve sigaralarıyla toplandığı Göksu, Tarabya, Büyükdere ve Sarıyer'de bülbül dinlemeye gidilen Güller Vadisi'ni mesirelerini sıraladıktan sonra Büyükdere'den başlayan Belgrad Ormanı'nın yabanî ve güzel görüntülerini anlatmaktadır[39].

XX. yüzyılın başında Yahya Kemal'in (doğ. 1884-öl. 1958) şiirini besleyen parametreler, sadece Sur içindeki eski İstanbul semtleriyle sınırlı kalmamıştır. Şiirlerinin genel coğrafyası Boğaziçi'nin pitoresk estetiğini yansıtan Boğaz'ın güzide semtleri Kandilli, Bebek, Kanlıca, Küçüksu, İstinye Çamlıca ve Emirgan'ı da ihtiva etmiştir[40].

Sadri Sema, II. Abdülhamid dönemindeki ulaşım araçlarını anlatırken, dönemin mesirelerine de değinmektedir. Elbette, O çağlarda otomobil, otobüs, kaptıkaçtı, Cip, motorsiklet, motorbot filan bulunmamaktadır. Karada arabalar gezinmektedir ki, bunlar sırasıyla Kupa, Fayton, Talika, Brik Muhacir arabası, Öküz Arabası, Yük arabası, Beygir, Eşek'e kadar inmektedir. Denizde, daha önce etraflıca anlattığımız gibi sandal, piyade, mavna, ateş kayığı, Pazar kayığı, balıkçı kayıkları, çatana, romorkör, şirket (Şirket-i Hayriye) vapurları dolaşmaktadır.

Kupalar kapalı, Faytonlar açık arabalardı. Bunlara ikişer beygir koşulurdu. Talikalar, Muhacir arabaları, manda arabaları köylerden sebze ve erzak getirirler, şehirlerden yazlıklara gidenlerin eşyalarını taşırlardı. Bu abralarla uzak tenezzühlere de gidilirdi. Alemdağı, Tomruk, Kayışadağı, Fener, Çiftehavuzlar, Erenköy, Çamlıca, Libade, Çırpıcı, Veliefendi, Bakırköy gibi yer-

lerdi. Varlıklı bahtiyarların hususi arabaları vardı. Bunların Macar, İngiliz, Arap değerli hayvanları bulunur ve arabalarını usta seyisler kullanırdı.

Kupalar, Faytonlar, Muhacir arabaları Eminönü'nde, Üsküdar, Kadıköy, Boğaziçi iskele meydanlarında günümüzün taksisi, dolmuşu gibi beklemekte, vapurlardan çıkan müşterileri alıp dairelerinde iş yerlerine götürmekte ve akşamları iskelelere getirmaktedirler. Yedikule, Topkapı, Edirnekapı gibi şehrin birçok semtlerinde de böyle araba meydanları yer almaktadır. İstasyonlar ve akşam üzerleri hükumet kapıları da arabaların toplanma yeri durumundadırlar [41].

Fener, Kuşdili, Kağıthane gibi gezi yerlerine de bunlarla gidilmektedir. Bazı mesirelerin araba gezintileri o çağlarda çok şöhret bulmuş, hele Büyükdere'nin araba piyasası dillere destan olmuştur. Öküz, manda arablarıyla, tenteli arabalarla Alemdağ, Çiftehavuzlar, Taşdelen, Yakacık seyranlarına, hele köy düğünlerine gitmek birbirinden hoş, başka bir âlem olarak görülmektedir. Bu arabaların içine şilteler, yastıklar, halılar döşenmekte, üzerlerine tenteler çekilmekte, yiyecek, içecek şeyler, torbalar, sepetlerle arabanın arkasına bağlanmakta, yola çıkılmaktadır. Ancak, işin alaylı ve kalaylı ya da çapraşık ve karmakarışık tarafının da burası olduğunu söyledikten sonra, o dönemde yol denilen şeyin bulunmadığını, bunların kendi kendine meydana gelmiş düzlüklerden değil, derinliklerden, yükekliklerden, kayalıklardan, çalılıklardan, çöküntülerden, döküntülerden, söküntülerden ibaret olduğunu söylemektedir. Her adımın tehlike basamağı ve zelzele kaynağı olduğunu, dolayısıyla arabanın düşe kalka, dalgalana dalgalana yol mu aldığının, yol mu açtığının anlaşılmaz olduğunu bildirmektedir. Arabanın içindekilerin ise, sarsıla sarsıla, çarpışa çarpışa, zıplaya zıplaya, daha yolun yarısını bulmadan birer harabeye döndüklerini, birkaç saat ömür sürmeye giderken birer yıllık ömür kaybettiklerini, hırçınlaştıklarını belirtmektedir. Sonuçta, araba bir kayaya çarpıp, bir çukura gömüldüğünde, toslaştıklarını ve eğlenecekleri yer bir orman, subaşı ya da dere kıyısı, her neresi ise oraya aygın baygın düştüklerini dile getirmektedir[42].

Sadri Sema, özellikle sırtını Koşuyolu'na dayamış, bir kolunu Bağlarbaşı'na, bir kolunu Seyitahmet deresine açmış, Nuhkuyusu'na karşı arka üstü yatmış bir yeşillik olan Üsküdar'ın ilkbahar mesiresi Koruluk'u cennet tasvir edercesine anlatmaktadır. Ayrıca, Üsküdar'ın deniz kıyısında Beşiktaş'a, Beyoğlu'na, İstanbul'a, Sarayburnu'na, Kızkulesi'na bakan eski bir saray yeri olarak tanımladığı Şemsipaşa ve Üsküdar halkının başlıca gezinti yeri olan hıyar turşusu ve suyu ile ünlü bostanlarını zikretmektedir[43].

1911'de Trablusgarp savaşı ile başlayıp, Balkan ve I. Dünya Savaşları ile süre gelen savaşlar dizisi, 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi ile sona ermişti. Bu süreç mesire gezilerinin de sonu olmuştur. Zirâ, savaşın faturası ağır olmuş, asker ve sivil 3 milyon insan yitirilmiş, geride kalan 11 milyon insanın tutulduğu çoğu verem, zatürree, frengi, sıtma, uyuz ve dönemin benzeri hastalıklarının yanı sıra savaş sakatı kalmıştı. I. Dünya Savaşı'na 2.850.000

Öküzle çekilen koçu arabalarında mesireye gelip, poz veren ve biraz da hava atan nazenin hanımlar.

İ.Ü Nadir Eserler Ktb, II. Abdülhamid Fotoğraf Albümü, nr. 90763-0042

kişilik ordu ile giren Osmanlı Devleti, 500.000 şehit, 400.000 kalıcı halde yaralı gazi ve 1. 565. 000 hasta, kaçak ve kayıpla çıkmıştır. Öte yandan İstanbul'da enflasyon korkunç boyutlara varmıştı. 1914-1920 arasında temel ihtiyaç maddelerinin fiyatları % 1350 oranında artış göstermişti. Terhis edilen ordu mensuplarının İstanbul'a gelmesi, gıda sıkıntısını daha da arttırtmıştı. 1915'den itibaren, zaten öteden beri var olan karaborsa, istifçilik, kamu fonlarının zimmete geçirilmesi, spekülasyon daha da yaygınlaşmıştı. Suistimallere doğrudan olmasa da, arkasında oldukları bilindiğinden İttihad ve Terakki Genel Merkezi'nin adı karışmaktaydı. Kömür yokluğu, İstanbul'da su, elektrik, tramvay ve arabalı vapur hizmetlerini de sekteye uğratmıştı. Mesirelerin kimsenin aklına dahi gelmediği kanaatindeyiz, çünkü çöplerin kaldırılması, sokakların temizlenmesi gibi hizmetler ya durma noktasına gelmiş, ya da çok kötü şartlarda yürütülmekteydi. Binlerce yangınzede ve göçmenin sorunlarının yanısıra, salgın durumundaki bulaşıcı ve zührevî hastalıklar, fuhuş, kumar, eşkiyalık ve yarım milyona yakın asker kaçağının sebep olduğu çetecilik ile de mücadele edilmekteydi[44] .

İstanbul Mesirelerinde Kadın-Erkek İlişkileri (Ahlakî Durum)

Öncelikle belirtmek gerekir ki, mesire yerleri, bir gezinti veya hava alma yeri olduğu kadar, sefâhetin de ön plana çıktığı yerler haline gelmişlerdir. Her nimetin suistimal edilmesi söz konusu olduğu gibi, mesirelerde sadece basit, masum veya platonik aşkların yanı sıra, fuhşiyyâtın ve müskirâtın da kol gezdiği yerler olmuşlardır. Ancak, çarenin tamamen yasaklama değil etkili denetim olması gerektiği kanaatindeyiz. Nitekim Mehmed Tevfik (Çaylak) (doğ. 1843-öl. 1893) "*Üç Gün Alâka Sonra İzdivaç*" adlı hikayesinde, Osmanlı topraklarında tüccarlıkla şöhret yapmış, hatırı sayılır bir burjuva olan Erzurumî Derviş Efendi'nin taşradan İstanbul'a getirdiği kuzeni 18 yaşındaki Şuhî ile kendisini yetiştirmek üzere Derviş Efendi hanedanına intisab ettirilen hocası Dağıstanî Hayretî Efendi arasındaki ilginç konuşmaya dikkat çekmek istiyoruz. Bir bahar günü yapılan gezintinin rotası Kağıthane'ye çevrilince, kayık gezintisi sırasında Şuhî'nin hiddet ve şaşkınlıkla sorduğu sorulara, hocası Hayretî Efendi'nin verdiği cevaplar konuyu biraz daha anlaşılır kılmaktadır. Buna göre, su içerken yaşmağı açılan ehl-i iffet bir kadınla, "*iffetsiz ve ismetsiz*" bir kadın arasındaki fark öne sürülerek, aşırı katılık ile gevşeklik arasındaki bir denge oluşturulmaya çalışılmaktadır[45].

Madalyonun öbür yüzü ise biraz daha değişiktir. Eski İstanbul türkülerinin "*çayıra serdim postu, şu gelen kimin dostu*" gibi benzeri dizelerinde mesire yerlerinde gelişen çarpık aşklar ifade edilmektedir. 1751 tarihinde Sultan I. Mahmud'un bir fermanıyla İstanbullu hanımların mesirelerinin yasaklanması da bu tür ilişkilerin her dönemde, daha doğrusu insanın olduğu her yerde ortaya çıkabileceğini belgelemektedir. Ne kadar devam ettiği bilinmeyen bu yasak, İslâmî ve ahlakî kaidelere riâyet etmeyen "*…hāli'l-izâr geşt ü güzâr ve envâ'-i fezâhat ü şenâyi'i müstetbi' harekât-ı ğayr-ı marziyyeye ictisâr…*" eden kadın ve kızları hedef almaktadır. Sebep olarak da saraya yapılan ihbarlarda, kaç göç tanımayan hatunların bir kısmının sözde açılmak, ferahlamak için Üsküdar'dan Kısıklı, Bulgurlu, Çamlıca ve Nerdübânlı (Merdivenköy)'e, bir kısmının da Beykoz'dan Tokad, Akbaba ve Dereseki'deki çayır ve mesirelere arabalarla gitmeleri konusu ele alınmaktadır. Fermanın devamında, söz konusu kadınların buralarda açık saçık bir şekilde dolaştıkları, türlü türlü edepsizlik ve kötülükle sonuçlanacak, istenilmeyen davranışlarda bulundukları bildiriyorlardı. Bununla birlikte söz konusu yasak, kadınları arabalarına bindirerek, kırlara çayırlara götürenlerin arabacıların da cezalandırılacağı tehdidini de içermekteydi[46].

1751 yasağının ne derece etkili olduğu, mesire yerlerinin feraceli, yaşmaklı, şemsiyeli kadın tasvirlerinden ve onları mesirelere taşıyan tenteli, çıngıraklı öküz arabalarından yoksun erkeksi manzarasının ne kadar devam ettiği tahmin edilememektedir. Nevar ki, bu yasaktan 110 yıl kadar sonra ve Osmanlı

Haremlik-Selamlık usulüne uygun ağaçların serinliğinde etrafı seyreden hanımlar.
İ.Ü Nadir Eserler Ktb, II. Abdülhamid Fotoğraf Albümü, nr. 91298-0002

siyasî ve idarî tarihinde "*Tanzîmât Dönemi*" olarak bilinen dönemin sona ermesinden önce, 1861 yılında Bâbıâlî tarafından çıkarılan "*tenbîhnâme*" yasaklamanın bir sonuç getirmediği, mesire ve çayırlardaki lâubâlliliğin devam ettiğini bize göstermektedir. Ancak, bu kez daha yumuşak ve hukukî bir önlem alınmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Genelge şeklinde yazılan bu tenbîhnâme, sadece Çırpıcı mesiresini değil, İstanbul'un bütün mesirelerini kapsamaktaydı. Burada ele alınan suçlar, "*edebe ve iffete muğāyir, harfendazlık (laf atma), işret, rezâlet*" benzeri alışkanlıklar olarak ele alınmaktaydı. Ayrıca, aynı tenbihnâmeyle haremlik-selamlık haricinde kadın-erkek karma bir halde oturmak, satıcıların bir taraftan öbür tarafa mektub, mendil ve çiçek götürmek, çaktırmadan içki içilmek ve "*ayak meyhaneciliği*" denilen içki servisi yapmak da yasaklanmıştır. Diğer taraftan Tanzimat döneminin ortaya koyduğu sosyo-kültürel ambians, çayırlara ve mesire yerlerine gitmeyi vazgeçilmez hale getirmesi bütüncül bir yasaklamayı değil, Çırpıcı, Kağıthane ve Göksu'da, kadınlar ve erkekler günü şeklinde bir ayırımı önlem olarak ileri sürdüğü anlaşılmaktadır[47].

Ahmed Midhat Efendi'nin farklı yönden gelen bir eleştirisinde *Tanzimat* düşüncesinin aile hayatına yansıması ile ilgilidir. O'na göre modernleşme sürecinde muhafazakâr ya da modernist olsun, karşı çıksın ya da taraftar olsun, tüm münevverler ya da aydınların oluşturduğu Osmanlı dünyasındaki Batı algısı, "*âdâb-ı mu'āşeret*" konusunda Batı insanını tek tip olarak değerlendirmekte, ilkesiz, serbest yaşayan ve kural tanımaz olarak görmektedirler. Bu da Batı insanının eski geleneklerle ilişiğini kesmiş, gündelik maddî zevklerin peşinde koşan bir varlık olarak algılanması demekti. Bu anlayışın bir

göstergesi olarak Batı'da kadın erkek eşitliğine dayalı ailevî eğlencelerinin mukabilinde, Osmanlı dünyasında erkeğin kadından bağımsız bir eğlence kültürüne sahip olmasına yol açmıştır. Ne var ki, bunların çoğunluğunda İslamî geleneklere aykırı suistimaller yaşanmaktaydı. Ahmed Cevad, Osmanlı mesirlerindeki kadın-erkek ilişkisini anlatırken: "*Buralarda erkekle gezmeğe çıkmış bir kadına tesâdüf etmek enderdir. Hele erkekli kadınlı bir ā'ilenin bir masanın etrafına iskemle koyup berâber oturmaları zâbıtaca memnû'dur*" demektedir[48].

Tanzimat döneminde kozmopolit bir hale gelen İstanbul, kahve ve bakkallarıyla Rum, modası ile Fransız, paltosu ile İngiliz, biralarıyla Alman, musikisiyle İtalyan ve İspanyol bekçi ve hamalı ile Türk bir İstanbul'dur. Ne var ki, İstanbul'da yaşayan Müslüman Türkler, zaman zaman yeni gelen bu modadan etkilenmiş, kendilerinden olmayan bu hayat tarzı içinde sırıtmışlardır. Tanzimat'tan sonra edebiyatımıza bir tür olarak giren roman, daha önce hayal ve masal unsurlarıyla işlenen eserlerden daha farklı olarak, Avrupaî gelişmelere uygun yeni bir ifade tarzı getirmiştir. Roman türündeki eserler, önceleri tanınmış Fransız romancılarından çevirilerle okuyucuya aksettirilmiştir. Daha sonraları da, aynı teknikle Türk hikaye ve romanları yazılmaya başlamıştır[49]. Tanzimat sonrası gelişen bu yanlış Batılılaşma olgusu, değişik mekânlarda kendini göstermektedir. Bu anlamada, özellikle seçtiğimiz iki romanda da mesire bağlamında Çamlıca dikkat çekici bir şekilde ön plana çıkmaktadır.

Recaizâde Mahmud Ekrem'in (doğ. 1846-öl. 1913), önceleri Servet-i Fünun'da tefrika halinde yayımlanan "*Araba Sevdâsı*" (1896) adlı romanında yaşadığı çevreyi ve romana konu olan Çamlıca eğlencelerini iyi gözlemlediği ve elde etttiği bilgileri romanında en ince ayrıntısına kadar kullandığı anlaşılmaktadır[50].

Diğer taraftan, Namık Kemal'in İntibah adlı romanındaki esas iki karakter Ali Bey ile Mahpeyker, Çamlıca mesiresinde tanışmaktadırlar. Sonu cinayetle biten trajedik bir aşk hikayesinin anlatıldığı romanda, mazbut ve zengin bir ailenin tek çocuğu ve dolayısıyla gözbebeği olan 21-22 yaşlarındaki Ali Bey ile iffetsiz ve acımasız şehvet avcısı Mahpeyker'in Çamlıca mesiresinde tanışmaları enteresandır[51].

Sultan Abdülaziz'in son dönemiyle Sultan V. Murad ve II. Abdülhamid'in ilk yıllarını gözlemleyen Basiretçi Ali Efendi (doğ. 1845-öl. 1910)[52] 1870-1878 tarihleri arasında çıkardığı Basiret Gazetesi'nde yedi yıl boyunca bazen kesintiye uğramış olsa bile "*Şehir Mektupları*" yazılarını kaleme almıştır. Toplumun ve insanların içerisinde bulunduğu durumuher gün yakından gözlemleyen ve dile getiren yazılar kaleme almıştır. Bunlar arasında mesirelerdeki durum da yer almaktadır. Basiretçi Ali Efendi, Kağıthane mesiresine gittiğinde, gözlemlediği bazı nâhoş durumlar sebebiyle gerek Kağıthane ve gerekse diğer tenezzühgâhlarda, gezinti yerlerinde pek çok rezaletler olduğunu belirtmektedir. Meselâ, bazı uşak kıyafetli heriflerin, bahçe içerisinde açıkça ve zorla kadın-

ların ellerinden şemsiye ve mendil kaptıkları, bunun yanısıra kâtip kıyafetli bazı aşağılıkların türlü edebsizliklerinin görüldüğünü belirtmektedir. Ayrıca, dönüş sırasında kâtip sınıfından üç kişinin bir kayığın küpeştesine çıkıp bin türlü edebsizliklerde bulunduğunu dile getirmektedir. Ancak bundan daha önemlisi bazı kadınların gündüz herkesin gözü önünde ve halk içinde açık saçık bir durumda öteye beriye sarkıntılık ettikleri, kayık ve arabalarda ellerinde daireler olduğu halde erkeklerle birlikte ve onlara eşlik ederek şarkı söylediklerinin rivayet edildiğini söyleyerek bunun "*âdâb-ı umûmiyyeye*", toplumun benimsediği İslamî edeblere aykırı olduğunu ifade ederek zâbıtayı göreve çağırmaktadır. Yine aslında gezinti yerlerinde gördüğü bazı gayr-ı ahlakî uygunsuzluklara değindiği bir yazısında, genel çerçeveyi zedelemeden, olması ve olmaması gereken davranışlar şeklinde ifade etmektedir : [53]

> Bir kere mülâhaza olunsun! Her milletin efrâdı her vakit seyir yerlerine giderler. Familyaları da berâber bulunur. Zükûru inâsına, inâsı zükûruna işâret vesâ'ir türlü emârât-ı habâsette bulunurlar mı? Hayır hepsi ırz ve namusuyla gezerler, kimse kimsenin ırzına emâre-i tasallut göstermez. Herkes kendi hâlinde eğlenir, yine edebiyle eğlenir, yine edebiyle evine gider.

Seküler anlamda Avrupaî ve II. Abdülhamid aleyhtarı bir tip olan Sadri Sema (doğ. 1880-öl. 1964), II. Abdülhamid dönemindeki kısıtlamalardan oldukça yakınmaktadır. Günümüzün Flört anlayışına denk gelen "*mu'āşaka*" yı anlatırken, aşıkların heveslerini tatmin etmelerine engel olan toplumsal baskıdan ve kolluk kuvvetlerinin tutumundan şikayet etmektedir:[54]

> "Fener piyasasında, Çamlıca'da, Kağıthane'de, Göksu'da bir melekle karşılaşırsınız, bir sevda incisine takılırsınız. Bir çift yakut dudak, bir çift lacivert göz, bir nûr piyâlesi bir anda hayâtınızı bir Mecnûn efsanesine çeviriverirdi. Aşkın gümüş pınarına düşerdiniz. Ama, solgun, kırık bir yaprak gibi. Artık gamze kılıcına, cevr okuna oyuncaksınız. Artık dayanacaksınız. Gam zincirine, hicrân hançerine. Sevda rüzgârı sizi istediği yere sürükleyecektir ve isterse yerden yere vuracaktır".
>
> "Bir arabaya binip beraber gezemezsiniz. Bir sandala, kayığa binip beraber Göksu'ya, Kağıthane'ye gidemezsiniz. Sokaklarda buluşup dolaşamazsınız. Yılışık hovarda müsveddeleri peşinize takılır. Külhanbeyi taslakları çirkin sözlerle gururunuzu incitir. O devirlerde iz'ânsız serserilerin, idrâksiz soysuzların hesâbı yoktu".
>
> "Dahası var, bir mağazaya mı uğrayacaksınız? Yoksa Köprü'den birlikte vapura mı giriyorsunuz? Sizi yan yana gören polis de karışırdı, ayırırdı sizi. Arabada beraber gidiyorsanız, arabayı durdurur, indirirdi sizi. Sandalda, kayıkta rastlarsa yakanıza yapışır, karaya atardı sizi. Hayatı da, aşkı da, emeli de, zevki de zehir ederdi".

Çocuklarıyla birlikte mesirenin keyfini süren Osmanlı hanımefendileri, arka planda onlardan ayrı poz veren kağıt helvacı ile mütedeyyin bir zat ve muhtemelen torunu.

İ.Ü Nadir Eserler Ktb, II. Abdülhamid Fotoğraf Albümü, nr. 90813-0043

Diğer taraftan, Sultan II. Abdülhamid döneminde genel olarak tesettürle ilgili ikazlara rastlanmaktadır. Meselâ, 1904 yılı Ocak ve Kasım aylarındaki Sultan II. Abdülhamid'çe yayımlanan bir dizi hususî irade'de bu durum gözlemlenmektedir. Buna göre, Müslüman kadınların bazılarının giydiği çarşaf ve feracelerin tesettür için yeterli olmadığı, yine bazı kadınların subayların kıyafetlerine benzeyen ceket ve manto giydiklerinin Yıldız Sarayı'na dönen II. Abdülhamid'in gözüne çarptığı ifade edilmiştir. Bunun üzerine İslamî şiâra uygun kıyafet giyilmesi emredilmiş, aykırı bir giyiniş men edilmiştir. Ardından yayımlanan ikinci hususî iradede, hükümet tarafından resmî dairelere tebligat yapıldığı, ancak durum halkı bilgilendirmeyi de gerektirdiğinden, sadece resmî tebligat yeterli görülmemiştir. Dolayısıyla, konunun gazetelerle ilan edilmesi ve hazırlanacak ilan metni konusunda öncelikle kendisinin görüşünün alınması emredilmiştir. Üçüncü hususî iradede Heybeliada'da ikamet eden Müslüman hanımların hem örtünme kuralına riayet etmemeleri, hem de açık saçık gazino ve otel bahçeleri gibi yerlerde oturarak alenen içki içmeleri eleştirilmiştir. Ayrıca, Yeşilköy'de Ponti adında birinin dükkanında içki alemi yapıldığı dile getirilmiştir. Elbette bu tür davranışla-

rın men edildiğini uzun uzadıya belirtmeye gerek görmüyoruz. Dördüncü hususî iradede ise, Ramazan ayına özellikle dikkat çekilerek, bu aya hürmet edilmesi ve öngörüldüğü gibi tesettüre riayet edilmesi istenmiştir. Diğer iradede de Ramazan ayına yönelik olmakla birlikte, İslamî âdâba ve dinî vazifelere itina gösterilmesi ve gazetelere yazdırılacak ilan metni üzerinde durulmuştur. Sonuncu hususî iradede ise, genel anlamda Müslümanların İslamî şiâra aykırı davranış sergilememelerinin yanı sıra, erkeklerin münasebetsiz yerlere gitmemeleri ve kadınların tesettüre aykırı kıyafet giymemeleri ikazı tekrarlanmıştır. Ancak, daha çok ilan ile uygunsuz ve aykırı davranışta bulunanlara güvenlik güçlerinin yapacakları işlemlere esas olacak talimat gibi hukukî prosedür üzerinde yoğunlaşılmıştır [55].

Genel olarak toparlayacak olursak, İstanbul hanımefendileri genel anlamda çayır tenezzühlerine, mesirelere çoğunlukla zarif biçimli, yaldızlı ve bezekli, atlas perdeli, billur camlı ortak adları "*Koçu*" olmakla birlikte, bir kısmı Frenk tarzında alafranga, bir kısmı alaturka olabilen, Hanto, Lândo, Talika, Kâtip Odası, Kupa türündeki yaylı yaysız arabalarla gitmeye meraklıydılar. Zirâ, o dönemlerin anlayışına göre, bu arabalarla mesirelere gitmek bir anlamda "*hava basmak*" olarak algılanmaktaydı. XIX. yüzyılda ise, Koçu arabalarının yerini faytonlar almaktaydı. Mesireye gelindiğinde, bu hanımefendiler önce sırma saçaklı, kıvırcık dokumalı, al renkteki hafif ihramlarını bir ağaç altına serip otururlardı. Daha sonra önlerine su sürahisi veya testisini, ya da su tası veya kupasını, ayrıca nevâlelerini koydukları iki gözlü Venedik sepetini de yanlarına koyarlardı. Bu arada, hem etrafı seyretmeye koyulur, hem de yiyip içmeye devam ederlerdi. İstanbul lisanında buna "*gönül eğlendirmek*" denilirdi. Anneler çocuklarını oyalamak için ağaç dallarına salıncak bağlayıp, sallama ipini ellerine alırlardı. Bu hareket aslında, "*evli barklı, çoluk çocuk sâhibiyim!*" mesajını içermekteydi. Bazı hanımefendiler, sepetlerinde bir el aynası bulundurup, arada sırada iç dünyalarından yüzlerine akseden duyguları gözlemlemeyi ihmal etmezlerdi[56].

Erkekler, olabildiğince uzaklarda, çayırın ayrı bir yerinde yine gruplar halinde otururlardı. Beri tarafta hanımları bulunsa dahi, -muhtemelen İslamî haremlik-selamlık anlayışının bir icabı olarak- "*ma'a āile teferrüc*" ayıp sayıldığından, adeta birbirlerine yabancı gibi hareket ederlerdi. Erkek kümeleri arasında ney üfleyenler, sine-keman, nakkâre, tef-dümbelek, hatta davul zurna çalan veya çaldırıp, köçek oynatanlar olmakla birlikte, bu bir grubun âhengini başka bir grup bozmayacak şekilde olurdu. Bundan başka, bu gruplar arasında yeni semaîler, şarkılar, türküler, maniler okunur, bestelenir, hemen orada icra edilirdi. Bütün bu "*pestenkirânî*", saçma sapan, anlamsız gürültü ve sesler, bir orkestranın konseri gibi uzaklarda yankılanır ve tabii hanımlar da bunları dinlerlerdi. Eğlencelerin geç saatlere kadar sürdüğü de olmaktaydı. Çoğunlukla karanlığı, mehtabı, gölgeleri bekleyenler, ortalığın nisbeten tenhalaştığı, bu geç saatleri fırsat bilirlerdi. Gecenin yarısına doğru hanımlar arabalardan inerler, âşıklarına yaklaşırlar, naz, eda ve cilveyle karışık umursamazlıkla ağaçların kuytulukları altında aşk ve alaka alışverişi

başlardı. Ah'lar Of'lar, ilân-ı aşklar, pembe zarflar içinde aşk duygularını anlatan klişe mektupların verilmesi, şarkı ve gazeller birbirini kovalardı. Bütün gün boyunca herkesten saklanan kalp sırları açıpa dökülür, muhabbetler oluşturulur, randevular alınırdı. Aslında mesirelerde yasak olan bu tür davranışlar, II. Meşrutiyet'in sahte hürriyet havası içerisinde giderek esnemiş, artık gece karanlığı ve ortalığın yatışması beklenmeden yapılır hale gelmiştir[57]. Hemen belirtelim, kamusal alanda böyle bir yasaklama genel ahlak açısından bir devletin görevidir. Bunlara riayet etmeyenler elbette olacaktır, çünkü insanların hepsinin kurallara ve yasakların tamamına uymasını beklemek de yanlış bir düşüncedir. Kolluk kuvvetlerinin görevi, suç oranını tolere edilebilir bir seviyeye çekmekten ibarettir.

Çırpıcı ve Veliefendi Mesireleri

Genel anlamda Osmanlı dönemindeki Zeytinburnu ile ilgili ilk bilgilere Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde yer verilmektedir. Özellikle Yedikule'nin ilerisinde bir kasaba olarak tanımlanan Kazlıçeşme'nin, Osmanlı dönemi öncesinde veba hastalığına tutulmuş insanların gün batmadan şehre girmelerine izin verilmemesinden dolayı, bir bekleme mekânı gibi olduğu bilgisini vermektedir.

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'un fethinin ardından bütün derici esnafını ve mezbahaları buraya iskan ettirip, gelişmesini ve kalkınmasını sağladığını belirttikten sonra, halen denizin dudağında bayındır bir kasaba olduğunu eklemektedir. Bir camisi, 7 mescidi, bir hanı, bir hamamı ile 7 sebili ve 3 tekkesi bulunduğunu, bunun yanı sıra 300 tane Ahî Evran kârhanesi (derici atölyesi, işyeri), 500 adet Tutkalcı ve deniz kıyısında 70 adet Kirişçi atölyesi olduğundan bahsetmektedir. Burada yaşayanların çoğunlukla bekar debbâğ, yani derici esnafından oluştuğu ve ailelerin bulunduğu mahallelerin çok az olduğu söylenmektedir. Ancak, bunlar gerektiğinde savaş meydanına 5.000 genç ve kuvvetli bekar derici esnafından oluşan fizikî gösterişe sahip yiğitler çıkarmaktadırlar ki, herbirisi birer demir halka ve/veya Ahî Evran benzeri kimselerdir. Ancak bu kasabanın kötü kokusuna alışkın olmayanların, bir an bile durduklarında fena olacaklarını, ancak burada yaşayan kimselere o kötü kokunun, misk ve anber gibi geldiğini dile getirmektedir. O derece ki, yanlarına misk kokan bir insan gelse hoşlanmadıklarını belirtmektedir. İnsanlarının pek ikramperver olduğu, mallarına Allah'ın Halil İbrahim (A. S.) bereketi verdiğini, bunun sebebinin de Debbağ esna-

fının pîrleri آخی اوران Ahî Evrân[58] ve O'nun bereketlerine dua etmesine sebep olan kıssa ile birlikte anlatmaktadır. Yine Kazlıçeşme'ye adını veren Kaz kabarmasının dört köşe bir mermer üzerine sanatkar bir mermer ustası tarafından işlendiğini, sanki ruh sahibi olduğundan hayranlıkla bahsedilmektedir[59]:

Kasaba-i Hāric-i Yedikule

Kefere zamanında taunlu yerlerden gelmiş olanlar buradaydı. Gün durmadıkca İstanbul'a giremediğiçün buraya "*Nazariyye*" derler. Fetihden sonra Ebu'l-feth cümle debbâğları ve Selhhâneleri buraya koyub âbâdân etdiler. Leb-i deryâda ma'mûr bir kasabadır. Bir câmi'i, yedi mescidi, bir hānı, bir hammâmı, yedi sebîli, üç tekyesi vardır. Ve üç yüz aded Ahî Evrân Kârhānesi yani Debbâğ dükkânı, elli aded Tutkalcı Kârhānesi, leb-i deryâda yetmiş aded Kirişci Kârhānesi vardır. Amma müte'ehhil mahallesi azdır. Cümlesi mücerredler bazarıdır. Hîn-i ma'rekede beşbin tûvâna Debbâğ-ı bekâr şahbâzları çıkar ki, her biri birer âhenedir. Amma bu kasabanın bed râyihasına alışamayanlar bir ân dursa helâk olurlar. Fakat ahâlîsine o bed râyiha misk ü anber gibi kokarmış !!!.. Miskbâr âdemler yanlarına varsa hazzetmezler. Âdemleri pek mün'imdir. Cenâb-ı İzzet mâllarına berekât-ı Halîl vermişdir. Meşhurdur ki pîrleri "*Ahî Evran*" Hazretleri eteği dolu olarak giden bir halîfesine:

— Eteğindeki nedir?

diye sorar. Halîfe de:

— Ğurûşdur!

diye cevab verir.

Meğer eteğindeki kelb necâseti sakat[60] bozuk imiş, hicâbından böyle cevâb vermiş.

"*Ahî Evrân*" dahi:

— Rabbim Teâlâ Hazretleri mal ve erzâkınıza bereketler ihsân buyursun!

Yollu birçok du'alarda bulunmuşdur. O müstecâb duanın semeresidir ki ile'l-hâze'l-ân Debbâğ esnâfı ticâretlerinin bereketini bulur ve pek mün'im âdem olurlar. Hattâ "*Hacı Ali*" nam bir debbâğın kırk yıldan birikme kelb necâseti vardır ki İngiliz kafirleri kırkbin ğurûşa satun almak istemişlerse de verilmemişdir diye meşhûr-ı âfâkdır. Bu kasabanın hāricinde bir çeşme-i cân-fezânın kemeri altında çârkûşe bir beyâz mermer üzere üstâd-ı mermer bir kaz tasvîr etmişdir ki dillerle ta'bîri imkânsızdır. Gören zî-rûh zanneder. Buna binâ'en o çeşme "*Kazlıçeşme*" namıyla şöhretyâb olmuşdur[61].

Haznesi kesme taştan olan çeşmenin, Kaz kabartmasının üzerinde bulunan kitâbesinde çeşmenin tarihi ebced hesabı ile 1537'dir:

Kitabesi, kaz kabartması, çeşmesi ve yalağıyla birlikte Kazlıçeşme'ye ana hatlarıyla bir bakış.

"*Gördü bir āşık dedi târîhini; Nûş içinde yârâna sıhha âfiye 953*". Ayrıca çeşmenin üzerindeki kitabede:

"*Mehmed Bey ki, yapdı hayr-ı ālî; Getürdü āleme bir mâ'-i cârî*". Çeşmedeki bu ibarelerden çeşmeyi Mehmed adlı birinin yaptırdığı anlaşılmaktadır. Bu ibarenin Üsküp'te vefat eden cömert ve latifeci şahsiyeti ile tanınan Âşık Mehmed Çelebi'ye (öl. 979/1571)'e ait olduğu zannedilmektedir[62]. Bizce kaz kabartmasının en ilginç ve belki de gözden kaçan tarafı, tasvirdeki kazın ayaklarının insan ayağı şeklinde hakkedilmiş olmasıdır.

Bu bölgede zikre değer ilk mesire de, Kazlıçeşme ile Bakırköy arasında ve deniz kıyısında bulunan, Kanunî döneminin ilk defterdarı olan zata nisbetle "*İskender Çelebi Bahçesi*" olarak anılan yerdir. Anlaşıldığı kadarıyla, İskender Çelebi Bahçesi, basit ve yalın bir bahçe veya bağ olmayıp, içerisinde köşk ve diğer müştemilâtıyla birlikte güzel, büyük ve müştemilâtlı kompleks bir mesireydi. Ayrıca, İskender Çelebi'nin büyük bir servet sahibi olduğu, zenginlik bakımından gösterişli bir hayat sürdüğü kayıtlarına rastlanmaktadır. Yine Sultan IV. Murad zamanında şeyhülislâmlık yapan Ahîzâde Hüseyin Efendi, bu bahçede öldürülmüştür[63]. İstanbullu Ermeni Milleti'nden gelen bir kaynakta, II. Mahmud'un 1833 tarihinde verdiği bir fermanla, İskender Çelebi Bahçesi'nin yerine Yedikule Ermeni Hastahanesi'nin bir şubesi olarak veba hastanesi inşa edildiği bilgisi verilmektedir[64].

Özel anlamda Veliefendi ve Çırpıcı Çayırı hakkındaki bilgilere gelince, hemen belirtilmesi gereken bir nokta da, Veliefendi, Çırpıcı Çayırı'nın bir kısmını oluşturduğundan, öncelikli olarak Çırpıcı bölgesinin sınırlarının çizilmesinin yerinde olacağıdır. Çırpıcı ve Veliefendi mesireleri hakkındaki veya daha doğrusu İstanbul'un bütününü ele alan ve bir bakıma tarihî bir literatür sayılabilecek, Reşad Ekrem Koçu'nun İstanbul Ansiklopedisi'nde Çırpıcı, Silivrikapı dışında Davud Paşa ile Bakırköy arasında, İstanbul şehrinin artık tarihe karışmış bir mesiresi ve iş yeri olarak tanımlanmaktadır. 1934 tarihli İstanbul şehir rehberinde buradan geçen "*Çırpıcı Caddesi*" adındaki anayolun başlangıcını Topkapı semti sınırları dışındaki bir nokta oluşturduğu için, Çırpıcı ve ünlü çayırı bu semtin dışında kabul edilmektedir. Ancak, aslında Silivrikapı semti dışında ve onun hizasında olarak ele alınması gerekmektedir[65].

Çırpıcı adı, Türk dilinde "*çırpmak*" kökünden isim olarak türetilmiş ve"-*boyalı şeyleri çırpıp suya vuran"* anlamına gelen bir kelimedir. Özel olarak yapılmış taş havuzlarda kilim, tülbent, keçe ve benzeri ürünleri suda çırparak yıkayıp temizleme mesleği ile uğraşan kişilere denilmektedir. Kelimenin Arabça karşışılığı, "*Kassâr*"dır. Eski kayıt ve belgelerimizde de Kassâr olarak geçmektedir. Ne var ki, günümüzde "*Çırpıcı*"ların kullandığı bu havuzdan eser kalmadığı gibi, mesire alanı da oldukça kısıtlanmış,[66] varla yok arası bir park alanı haline gelmiştir.

Ancak konumuz gereği, Bizans dönemini göz ardı etmekle birlikte, bütünlük açısından genel bir çerçeve çizmek ihtiyacının da duymaktayız. Nitekim, İstanbul'un fethinden XVI. yüzyıl sonlarına kadar Osmanlı literatüründen Çırpıcı Çayırı hakkında bir bilgi edinememekteyiz. Ancak, fetih sonrası yürütülen iskân politikası sonucu Anadolu'nun değişik bölgelerinden gelerek Silivri Kapısı'na ve Çırpıcı Çayırı'nın çevresindeki köylere yerleşen boyacı ailelerinin ipleri, yünleri, çuha, yazma, pamuklu, kilim, keçe ile halı türünden kumaş ve dokumalarının Çırpıcı deresinin sularında yıkayıp parlattıkları dile getirilmektedir[67]. Bu babta literatüre geçen ilk belge de Sultan III. Mustafa dönemine (1757-1774) aittir[68]. Bu sebeple söz konusu döneme ait belge, çalışmamızın ilk arşiv vesikası olarak yerini almıştır.

Osmanlı döneminde, Rumeli tarafına giden askerî birliklerin toplanma, dönen birliklerin de son konuşlanma yerlerinden olan Çırpıcı Çayırı'nın adı değişik olaylarda geçmektedir. Özellikle, padişahların tahttan indirilerek, hal' edilmelerine yönelik girişimlerde kullanılan bir mekân olarak adının geçmesi, hanedan için uğursuz kabul edilmesine yol açmıştır. Nitekim, Sultan IV. Mehmed'in (Avcı) (1648-1687)[69] 1687'de tahttan indirilerek yerine kardeşi Sultan II. Süleyman'ın (1687-1691)[70] geçmesi ile sonuçlanan ve Osmanlı Tarihi'nde "*Sancak Vak'ası*" adıyla anılan olayda, Edirne'den hareket eden Sadrazam olmak isteyen Siyavuş Paşa, ordugâhını Davudpaşa'da Çırpıcı Çayırı'nda kurmuştur. Bu arada gelişen olaylarla birlikte, binlerce asker şehre sokulmayıp, bir müddet daha Çırpıcı Çayırı'nda konaklamış, her türlü ihtiyaçlarını burada karşılamışlardır. Buna benzer bir olay da, "*Alemdâr*

Vak'ası" sırasında yaşanmıştır. 1808 yılında III. Selim'i tekrar tahta geçirmek üzere kalabalık bir milis kuvveti ile hareket eden Rusçuklu Alemdar Mustafa Paşa, İstanbul kapılarına dayandığında Çırpıcı Çayırı'nda konaklamıştır. Bu arada devlet yetkilileri ve yeni padişah Sultan IV. Mustafa (1807-1808)[71] ile görüşüp ilk anda istemeyerek de olsa durumu kabullenmek zorunda kalmıştır. Sayılarının 15. 000 kadar olduğu tahmin edilen Kırcaali milislerinin bir bölüğünü Çırpıcı Çayırı'ndaki ordugâhta bırakmış, ancak kalabalık bir bölüğüyle birlikte Silivri ve Belgrad kapılarından şehre girmiştir. Yine merhum Sultan Abdülaziz'in kanlı bir entrikayla 1876'da tahttan indirilmesi sırasında, tertipçilerden Midhat Paşa'nın Çırpıcı Çayırı'nda yaptırdığı köşküne çekilerek planlar yaptığı iddia edilmektedir. Bu planların bir parçası olarak, Yenikapı Mevlevîhanesi dervişleriyle temasa geçtiği ve "*Talebe-i Ulûm Kıyâmı*", yani medrese öğrencilerinin kalkışmasını sağladığı anlatılmaktadır[72].

Bu siyasî ve askerî olayların haricinde Çırpıcı, Kağıthane ve Göksu gibi, İstanbul'un en çok ziyaret edilen mesirelerinden biriydi. Özellikle de Suriçi ve Surdışı mahallelerde oturan İstanbullulara bahar mevsiminin uyanışını ve neşesini yaşatan halka yönelik bir mesire olarak göze çarpmaktadır. Hıdırellez şenliklerinde Çırpıcı Çayırı'nda tıpkı Kağıthane'de olduğu gibi sosyal aktiviteler yapılmakta, takipeden günlerde de teferrüçler, mektep gezileri gerçekleşmekteydi. Hiç şüphesiz ki, gerek Hıdırellez şenliklerinde, gerekse mektep gezilerinde Çırpıcı Çayırı'nda oluşan bu neşe ve sevince bölgedeki oyuncu, çalgıcı, falcı Çingenelerin katkısı göz ardı edilmemelidir. Gelenek haline gelen Çırpıcı'daki bu Hıdırellez şenliklerine renk katan ve Sulukulelilerin binbir türlü hünerlerini sergileyen bu müzisyenler, esnaf teferrüçlerinde ve ot bayramlarında Çırpıcı'ya inmeyip, uzaktan seyretmekle yetinmekteydiler. Orhan Cemal Kaygılı (öl. 1945), Çırpıcı'dan Marmara kıyılarına ve Bakırköy'e uzanan o eski el değmemiş dünyayı tasvir ederken, Çingenelerin daha daha ilerideki Vitoz Köyü kırlığına çadır kurduklarını belirtmektedir. Ayrıca, Ahmet Haşim'in bir yazısına atıfta bulunurken şalvar üzerinden yorumda bulunarak, O'nun oba Çingeneleri ile bahar günleri Kağıthane'de Göksu'da, Çırpıcı'da çalgı çalıp şarkı söyleyen ve göbek atan Çingeneleri birbirine karıştırdığını söylemektedir. Orhan Cemal Kaygılı, bahar günlerinde, düğünlerde, eğlencelerde çalgı çalıp şarkı söyleyen ve göbek atan Çingenelerin, oba Çingeneleri denilen eski ayıcı, maymuncu, falcı, sepetçi, demirci ve değirmecilerden farklı olduğunu söylemektedir. Ayrıca, Çırpıcı ve Veliefendi bostanlarını, mısır tarlalarını ekip biçen ahalinin, bulduğunu toplayıp şalvarına dolduran bu Çingene taifesinden yaka silktiğini, bu yüzden Arnavut bahçıvanlarla bunlar arasında sık sık yaşanan kavgaları dile getirmektedir. Biz Hayatî Kâtip Salih'in, oynak ve kıvrak, ara nağmeli "*Todi Kantosu*"ndan şu dizeleri hatırlatmakla yetinelim:[73]

Todilerde çengi çıkar
Nâzik dilber hem şîvekâr
Nerde duysa düğün dernek
Koşar gider göbek atar

Solda: Çeşmenin arka plan görünümü

Sağda: Çeşmenin önden görünümü

Solda: Aynı yol üzerinde bulunan ve restore edilmiş diğer çeşmenin önden görünümü

Sağda: Aynı yol üzerinde bulunan ve restore edilmiş diğer çeşmenin arka plan görünümü

Kızlar sarılar giyince
Papatyalara dönünce
Zurna davul çalınca
Gönüllerde cümbüş oynar

Haydi kızlar bahar geldi
Giyinelim hep beyazlar
Maşacıyım maşacı
Ah kokozluk pek acı

Kocam değirmen yapar
Kaynatam da sıpacı
Maşa yapar satarım
Çayırlarda yatarım

Eğer alan olursa
Bir de göbek atarım
Haydi haydi keriz edelim
Ebegümeci ile perhiz edelim

Sermet Muhtar Alus (doğ. 1887-öl. 1952), Hıdırellez geleneklerinin daha önceki zamanlara ait hikayelerini İstanbul'un eski hatunlarından Tahire Hanım'ın ağzından nakletmektedir: [74]

> Hıdırellez, evvel zamanın seyir, seyran bayramı demekti. Hıdırellez dendi mi akan sular durur, herkese evinin içi dar gelmeye başlar, cümle âlem soluğu dışarıda alırdı. İlkbaharın müjdecisi Nevruz (21 Mart) kılavuzu leylekle çaylak, karşıcıları ahali, ayak bastığı gün Hıdırellez (6 Mayıs) idi. Zengin, fakir, kadın, erkek, ihtiyar, çocuk, herkes kırlara, çayırlara dökülürler; alâ külli-hâl bayram ederlerdi. Parası bulunan da ederdi, bulunmayan da. Hâli vakti yerinde olan için kolay, para tutan arabasını dağdan aşırır. Fakat kesesi dar olan da pek gam etmezdi. Hiç değilse, sandığının bir köşesinde elmas iğnesi veya salkım küpesi de yok mu? Derhal onu bir yere emanet bırakıp üç beş Mecidiye dünyalık ister. O da olmadı, önü yaz. Güze kadar Allâh Kerîm! Deyip bir a'lâ damının kiremitlerini okutur, kesesini doldurur, seyirlerden seyir beğenmeye başlardı. Derhal bir kuzu kesilip doldurulur, dolmalar sarılır, helvalar bastırılır, her şey tamam, bir kuş sütü eksik kalırdı.

Tabi bir de hazırlığı akşamdan yapılan ve kaç-göç olduğu için çoğunlukla kadınlar arasında gerçekleşen ve sadece onların katıldığı niyet çömleği adeti bulunmaktaydı. Çömlek, akşamdan ağzı kırmızı kurdela ile bir tarafına da koca bir kilit takılıp, üzerine de bir ayna koyulup sabaha kadar o halde bekletilirdi. Sabahleyin bakire ve kısmeti çıkmamış, daha açıkçası evde kalmış bir kızın başının üstünde "*bahtının ve kısmetinin yakında böyle açılması niyetiyle*" kilidi çevrilerek, çömleğin ağzındaki gaz boyaması ile kırmızı kurdela çıkartılıp kızın yüzü örtüldükten sonra, ayna eline verilip önüne koyan çömlekten maniler çektirilirdi. 1940'lı yıllara gelindiğinde dahi, Hıdırellez günü Çırpıcı Çayırı'nı dolduran kadınlı kızlı grupların, ağaçların altında testilerden maniler çekmeleri, ağaç dallarına içinde gümüş beşlikler bulunan çıkınlarını asarak Hızır Aleyhisselam'ın bereketli çubuğunu değdirmesini bekledikleri, bu arada kısmeti kapalı yaşlıca kızların başlarında kilitler açılırken uygun düşen maniler söyledikleri görülmekteydi[75].

Toparlayacak olursak, Osmanlı dönemi göz önüne alındığında, Çırpıcı mesiresinin unutulmaması gereken en önemli özelliği, onun şehir surlarının hemen yanıbaşında, günübirlik dönme imkanı sunan şehre en yakın mesire olmasıydı. Ancak, yine de eski dönemlerde alaturka saatle 10:00'dan sonra, yani akşam ezanından iki saat önceye kadar kırlarda kalmak, iffetsizlik sayılmaktaydı. Bu sebeple çoğunluk ihramını, sepetini erkenden toparlayıp arabalarına binerek, dönüş yoluna koyulmaktaydı. Çırpıcı mesiresine daha yakın olan Silivri Kapısı, Koca Mustafa Paşa, Samatya, Yedikule ve Topkapı gibi semtlerden gelen orta halli aileler aileler ise, araba kiralamaya gerek duymayarak yaya olarak geldikleri çayırdan, tatlı bir rüya görmüş gibi hafı-

Veliefendi Mesiresi'nde ağaçların gölgeliğinde çoluk-çocuk ahali.

İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Alb_000159_031

zalarında o günün anılarıyla, dönüş yolunda seyrettikleri eğlence ve şenlikleri birbirlerine anlata anlata evlerine dönmekteydiler[76].

Diğer taraftan Çırpıcı Çayırı'nın Bakırköy ilçesi sınırlarında kalan güney kesiminin Veliefendi Çayırı adını alması ise XVIII. yüzyıl ortalarını bulacaktır. Bölgenin, Şeyhülislâm Veliyyüdddin Efendi'nin (öl. 1768) kendisine tahsis edilen arazi üzerinde bir çiftlik kurmasından sonra "*Velî Efendi Çayırı*" olarak anılmaya başlandığı belirtilmektedir. Veliyyüddin Efendi, kitap meraklısı ve Ta'lîk yazı hattına sahip bir kişi olmasının yanı sıra Bayezid Camii tabhanesinin bitişiğinde inşa ettirdiği kütüphanesiyle de tanınmaktadır. Ancak Çırpıcı Çayırı'nın güney bölgesinde kurduğu bu çiftliğin içinde yaptırdığı mescid ve çeşme gibi yapıların bugün izine rastlanmamaktadır[77]. Ancak 2012 yılında Prof. Dr. Turan Güneş Caddesi üzerinde yapılan bir kazı esnasında Veliefendi Çeşmesi olduğunu tahmin ettiğimiz kalıntılara rastlanmıştır.

Yine aynı yolun sonunda tramvay yolu ile keşisen yol ağzında restore edilmiş başka bir çeşme daha göze çarpmaktadır.

Veliefendi Mesiresi'nden bir enstantane: Derenin bir tarafında sırtı dönük faytonlarla gezintiye gelen aileler ve diğer tarafında onları gözleyenler.

İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Alb_000159_032

Bundan başka, Musâhibzâde Celal (doğ.1868-öl.1959) Çırpıcı ve Veliefendi çayırlarının adını ilkbahar mevsiminde yapılan mekteb gezilerinde zikretmektedir. Bu bağlamda, İstanbul tarafında, yani Avrupa yakasında olan mekteblerin yapacakları geziler için Veliefendi ve Çırpıcı çayırlarını tercih ettiklerini söz konusu etmektedir. "*Kapama*" adı verilen bu gezilerde, her mektebin kendisine yakın bir mesireye geziye gittiğini, bazen civardaki mekteblerin bir araya gelerek topluca geziye gidildiğini belirtmektedir. Talebelerin geziye götürüldüğü vasıta ise, üstü al ehramla(dan yapılmış) tente ile örtülü, defne dalları ile bezenmiş içi pamuk şilte ve yastıklarla döşenmiş öküz arabalarından ibaret olduğunu belirterek, talebelerin bu arabalara sıra ile bindirildiğini ve sayılarına bağlı olarak birkaç arabadan oluşan bir konvoy yapılabildiği bilgisini vermektedir. Diğer taraftan söz konusu gezilere neden kapama adı verildiğini şu şekilde izah etmektedri. Buna göre "*Kapama*", mekteblerin tatil zamanı için ilgili mektebe tahsis edilmiş ödenekti. Bu ödenekle aynı okulda okuyan fakir çocuklara kapama mevsimi geldiğinde entari, hırka, ayakkabı dağıtılır, mekteb gezisi masrafları da o vakıf ödenekten karşılanırdı. Kapalıçarşı'dan Yağlıkçılar Çarşısı'na giden yol üzerinde

Veliefendi Mesiresi'ne faytonlarla gezintiye gelen aileler ve buradaki hareketliliğe yakın plan bir bakış.
İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Alb_000159_033

"*Kapamacılar*" diye hazır giyim eşyası satan bir çarşıya hala "*Kapamacılar*" denildiğini, Şehzadebaşı'nda Kapamacıların bulunduğunu bildirmektedir. Bu mekteb gezilerine halkın da katıldığını, gerek halkı gerekse talebeleri eğlendirmek için öküz arabalarının önünde davul-zurna çalarak ve türlü oyunlar oynayarak soytarılık ederek halkın içinde geçip giden oyuncuların ellerini yüzlerini boyadıklarını, başlarına acaip külahlar ve altlarına ise alacalı bulacalı rengarenk şalvar ve entari giydiklerini tasvir etmektedir[78].

Diğer taraftan Malik Aksel (doğ. 1903-öl. 1987)[79] İstanbul'la ilgili eserinde, "*Mustabey*" ismindeki bir öğretmen ile öğrencilerinin arasındaki bir bayrak törenindeki dayak sebebiyle oluşan dargınlığın, Veliefendi Çayırı'na yapılan bir mektep gezisiyle giderilmesini hikaye etmektedir. Bu çerçevede, mektebin kırık camından, kurulacak sobasına, dikilecek fidanlıklarına kadar her şeyi ile ilgilenen, ancak darıldığında soluğu Tophane'deki bıçakçı dükkanında alan ve buradan öğretmenlikten aldığı maaşın birkaç mislini alarak geçimini sağlayan "*Mustabey*" ismindeki bir öğretmen ile talebelerinin yaptığı geziden bahsetmektedir. Mustabey, öğrencilerinin alkış tufanı, gözyaşları ve

el öpmeleri arasında mektebe girerken, bir ara Müdür Bey'den izin alındığını ve yarın Veliefendi Çayırı'na gidileceğini söylemiştir[80].

Ertesi gün çocuklar izci elbiselerini giymiş, trampet ve borazanlarını almışlardır. Kimisinde değnekler, flamalar bulunmaktadır. Üstelik öğretmen de izci elbisesi giymiş, boynunda da izci düdüğü bulunmaktadır. O devirde izcilere keşşaf, sonraları gürbüz denilmektedir. Zamanla bunlar unutulmuş, izci adı günümüze kadar gelmiştir. Başlarında öğretmenin düdükle tempo tuttuğu kortej Şehzadebaşı, Fatih, Karagümrük'ten talimli adımlarla ilerlerken trampet ve boru sesleri ortalığı çınlatmaktadır. Evlerden kafesler kalkmakta, kadın-erkek sokağa fırlamaktadır. Surları geçince adım adım yürüyüş başlamış, Veliefendi'ye gelince de çayırda bir müddet dinlenmek gerekmiştir. Bu dinlenme sırasında Mustabey, Veliefendi ile ilgili eğlendirici hikayeler anlatarak ortamı daha da samimileştirmiştir[81].

Bu fasıldan sonra, "*gündüz havada yıldız görmek*, "*kim yıldızı görmek istiyor ?*" oyununa sıra gelmiştir. Mümessil, en çok parmağını kaldıran çocuğu çağırır, ceketi çıkarılır, düğmeler arkadan iliklenir, sırt üstü çayıra yatırılır, ceketin bir kolu soba borusu gibi gök yüzüne çevrilir, bu boş kolu başka bir öğrenci tutar ve yerdeki öğrenci buradan gökyüzünü görür ve kendisine şu soru sorulur:

A. Gökyüzünü görüyor musun? Çocuk da:

B. Görüyorum der. Bu kez:

A. Yıldız'ı görüyor musun? diye sorulur:

B. Hayır görmüyorum diye cevap verir.

A. Dikkat et, şimdi göreceksin !

Dedikten sonra, ayaktaki öğrenci sessizce etrafındakilere işaret eder, bir öğrenci bir maşrapa su ile gelerek, havaya doğru dürbün gibi tutulan ceketin kolundan aşağıya boşaltır. Gündüz yıldız görmeyi uman çocuğun yüzü sırılsıklam olunca, birden ayağa kalkar. Kahkakalar ortalığı çınlatır[82]. Ardından ikinci oyun başlar. Bu bir atlama oyunudur. Yere bir sıra testi, lamba, çanak çömlek, şişe gibi kırılacak cinsten eşya konulur. Mümessil veya öğretmen, bu eşyaların aralarından gözü kapalı olarak geçileceğini söyler. Sonra bir çocuğun gözü bir mendille bağlanır. Oyunu bilmeyenler, şaşkın şaşkın çocuğa bakarlar. Bazıları birbirine gözü kapalı bu çocuk, nasıl bu eşyalar arasından yürüyecek? diye sorarlar. Muhakkak bu eşyalardan birkaçı kırılacak, diye düşünenler birazdan işin farkına varırlar. Zirâ, çocuk yürümeden hemen önce yerdeki eşyalar sessizce toplanmıştır. Gözü bağlı öğrenci, ayağını kaldırıp adımlarını atarken herkes gülüşmektedir. O ise, bir şeye çarpmadığına hayret etmekte ve eşyalara dokunmamak için bir ip canbazı gibi kollarını iki yana uzatmaktadır. Bu arada "*dur*" sesi gelip, gözü açılınca bir de ne görsün, ortada ne lamba var, ne kâse, ne şişe var! Aldandığını anlar ama kahkahaların duracağı yoktur[83].

Veliefendi Mesiresi'nde bir halay neşesi, arka plandaki faytonlara dikkat.

İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Alb_000159_034

Arkadan yumurta yarışı başlar. Yarışmacıların ağzında üzerlerinde yumurta duran birer kaşık bulunmaktadır ve kim yumurtayı düşürmeden hedefe varırsa o kazanmış olur. Çuval yarışı ise görünüşte yarışların en kolayı olmakla birlikte, düşmeden ilerlemek pek kolay değildir ve yürümeden çok sıçramak gerekmektedir. Bundan sonra öğrenciler, kendi aralarında eğlencelere başlarlar. Bir grup çeşme yanında köpüklü suya parmaklarını halka yapıp oyun oynamakta, bir çocuk da ince söğüt dalını kıvırıp, yosunlu suya daldırıp bu su kabarcığının ne vakit söneceğini beklemektedir. Bu sırada "*bir bam bir babaraktan sam yam sakalaktam hey gidi mey gidi mo mi ce*" tekerlemesini söyleyinceye kadar, bu su kabarcığı dağılmazsa o çocuk oyunu kazanır[84].

Mekteb gezilerinin haricinde "*Esnâf Teferrücü*" adı verilen seremoni için genellikle Yuşa Peygamber'in ziyareti maksadıyla Beykoz Çayırı tercih edilmesine rağmen, İstanbul'da Fenerbahçe, Çamlıca, Kağıthane, Göksu, Sarıyer mesirelerinin yanında Veliefendi ve Çırpıcı çayırlarının da adı geçmektedir. Bu teferrüclerin son gününde çoğunlukla ustalar, yetiştirdikleri çıraklarına peştamal kuşatarak usta unvanını almalarını sağlarlardı. Bunun için çadırlar kurulur, bir yandan etli pilavlar ve helvalar pişirilirken diğer yandan kuzu

Veliefendi Mesiresi'nde neşe dolu bir enstantane daha: Ancak vazgeçilmez faytonların yanı sıra, bisikletler de göze çarpmaktadır.

İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Alb_000159_035

ve koyunlardan kebaplar yapılırdı. Bunlar zevk ü safa ile yenilir, içilirdi. Bu arada esnafın içinde sazdan sözden anlayan, musikişinas kimseler çalıp oynarlardı. Saz şairleri türküler ve destanlar okudukları gibi, sanat erbabının içinde nükteli konuşma ve taklit yeteneğine sahip olanlar orta oyunları oynamakta, ayrıca idman ve güreş gibi etkinlikler de yapılmaktaydı. Bunlardan başka türlü rakslar oynanmakta ve benzeri hünerleri olanlar bunları sergilemekteydi. Halkın bu teferrüc eğlencelerine büyük ilgi gösterdiği ve zevk ve neşe içinde zaman geçirdiği gözlemlenmekteydi. Peştamal kuşanma seromonisinden önce çırağın yaptığı eserler Lonca Heyeti tarafından incelendikten sonra bir atlas torba içine konularak mühürlenirdi. Peştemel kuşanılacağı zaman, bu torbanın mührünü kahya açar, Yeğitbaşı bir gümüş tepsi içerisinde orada bulunan eserleri göstererek "*Allâh Allâh bir Allâh, Mu'înü's-Settâr Hālıku'l-Leyli ve'n-Nehâr Huuu, PîrimizÜstâdımız İdris Nebî aşkına ve gelip geçen sanat erbâbı ervâhına aşk ile Huuu diyelim Huuu*" şeklinde gülbang çekerdi. Bundan sonra, çırağın ustası, çırağını kahyanın önüne götürürdü. Çırak diz çökerek kâhyanın elini öper ve kahya elini çırağın sağ omzuna koyarak gür bir sesle "*Sabûr ol, hamûl ol, mütevekkil ol, haram yeme, haram*

içme, el ve eteğini temiz tut, koymadığın mala el uzatma, gördüğün iyiliği unutma, sana fenalık edeni afv et, yürü Allâh destgîrin ola!" derdi. Usta Türk-İslâm ananesi gereğince elideki peştemalı kâhyaya verirdi. Kâhya peştemalı çırağın beline bağlar ve yavaşça kulağına sanatın esrarını söylerdi. Çırak kâhyanın ve diğer ustaları ellerini öper ve akran olanlarla samimane musafaha ederdi. Davul üç kere vurulduktan sonra zurna çalınmaya başladığında Yeğitbaşı : "*ilk siftâh uğruna aşk ola*" diye yüksek sesle haykırarak gümüş tepsideki eşyayı mezat eder, herkes bir parça alıp karşılığında tepsiye değerinden fazla bir para bırakırdı. Böylece dolaştırılan tepsi parayla dolduktan sonra bunlar genç ustanın açacağı dükkâna sermaye olurdu. Yeri gelmişken, son esnaf teferrücünün 1908 yılı yazında lüleci esnafı tarafından yapıldığını belirtelim[85].

1911'de kurulan "*Islâh-ı Nesl-i Feres*" (At Neslini Geliştirme Cemiyeti) tarafından İstanbul'da ilk at yarışları düzenlenirken, Makriköy (bugün Bakırköy) yakınında bulunan ve halk arasında Veliefendi Çayırı diye anılan mesirenin bir bölümü bu işe tahsis edilmişti. Islah-ı Nesl-i Feres Cemiyeti tarafından, Hazine-i Hassa'ya ait bulunan bu çayırda ahşap tribünler yapılmış ve Ağustos 1911'de burada İstanbul'un ilk at yarışları düzenlenmiştir. Bu ilk yarışı, Said Bey'in "*Derviş*" isimli atının kazandığı eski belgelerden öğrenilmektedir[86].

Dahiliye Nezareti tarafından "*umûm*" olarak tebliğ edilen (29 Nisan 1328/12 Mayıs 1912) tarihli bir belgede, Ordu-yı Hümayun'a gerekli hayvanların yurtiçinden karşılanmasının kararlaştırıldığı, buna bağlı olarak memlekette orduya elverişli hayvan yetiştirilmesi amacıyla alınan tedbirler arasında ره مونت "*Remont*" depoları meydana getirildiği gibi, "*koşular*"ın da yapılacağı belirtilmektedir. Islah-ı Nesl-i Feres Cemiyeti'nce İstanbul'da düzenlenecek koşulara buradaki zâbitlerin (subayların)da katılımının sağlanmasının karar altına alındığı belirtilmiştir. Ayrıca, at cinsinin ıslah ve çoğaltılması amacına hizmet edecek olan bu gibi koşuların Osmanlı coğrafyasının her yerinde yapılacağı dile getirilmiştir. Söz konusu matbu belge, koşuların düzenlenmesi için mülkiye (sivil bürokrasi) ile ortak hareket edildiği ve zâbitlerin de koşulara katılmasına kolaylık gösterilmesinin ordu müfettişlikleriyle kolordu ve fırka kumandanlarına resmî yazı ile bildirildiği, mülkiyenin de gereken girişimlerde bulunmasının Harbiye Nezareti'nden istendiği ibareleriyle sona ermektedir [87] .

Mayıs 1917 tarihine gelindiğinde yarışlara olan ilginin oldukça yoğun bir şekilde arttığı anlaşılmaktadır. Zirâ Başkumandan Vekili Enver (Paşa) imzalı bir belgede, Şark Demiryolları Hatt Komiserliği'nden gelen evraktaki bilgilere atıf yapılarak, Dahiliye Nezareti'nden Veliefendi'deki koşuların bitiminden sonra Dersaadet'e (İstanbul'a) hareket edecek olan katarlarda güvenliğin sağlanması istenmektedir. Sebep olarak, Veliefendi'deki koşuların birinci günü olan 25 Mayıs 1917 tarihinde, koşuların 16:00'da sona ermesinin ardından, halkı Dersaadet'e götürecek katarların sefere konulması kararlaştırıldığı, ancak mevcut düzenleme ve güvenliğin eksikliğinden dolayı, Veliefendi'den Dersaadet'e ulaşan ilk katarın basamak ve tamponlara varıncaya kadar bü-

yük bir kalabalığın izdihamına ve hücumuna uğradığı ifade edilmektedir. İkinci ve üçüncü katarlarda da aynı durumun söz konusu olduğu görülmüş ve seferlerde gecikmeye de yol açmıştır. Herhangi üzücü bir durumla karşılaşılması ve polis memurlarının düzeni ve güvenliği gereği gibi yerine getirebilmeleri için haddinden fazla yolcu alınmaması, ayrıca yolcuların basamak koridor ve tamponlarda bulunmamasına dikkat edilmesi istenmekteydi[88].

Zamanla at yarışlarına ilginin artmasıyla burası da hızlı bir gelime göstermiş ve Türkiye Jokey Kulubü'nün kurulmasından sonra önce kum, sonra çim pist yapılmıştır. Kum pist 1. 800 m uzunluğunda, 20 m genişliğinde, çim pist 2. 000 m uzunluğunda, 40 m genişliğindedir. 1968'de inşa edilen 5.000 kişilik tribünün yanına, 1987'de yeni bir tribün yapılmıştır. Tesiste ayrıca padok, jokey odaları, ahırlar, at eyerleme yerleri, büfeler, lokantalar, otopark ve müşterek bahis gişeleri bulunmakta, yarışlar kapalı devre televizyon yayınından da izlenebilmektedir[89].

Süheyl Ünver Hoca'nın kaleminden Veliefendi Çeşmesi.

A.Süheyl Ünver, Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi Dosyası, Süleymaniye Ktb.nr. 322, s. (JPG) 4

Süheyl Ünver Hoca'nın Veliefendi Çayırı ve Çeşmesi'ne Yaptığı Gezi

Değerli ilim adamı ve velûd bir kalem olarak tanıdığımız İstanbul aşığı Ordinaryüs Profesör Dr. Süheyl Ünver'in, 12 Haziran 1963'te Veliefendi Çayırı ve çeşmesini gezerek, buraları hakkında Osmanlı Türkçesi ile notlar aldığı, fotoğraflar çektiği ve çizimler yaptığına dair bilgilere sahibiz. Söz konusu bilgiler, buraya yaptığı geziyi başından sonuna kadar canlı bir şekilde tasvir etmektedir. Ancak bu gezinin bizim için önem arzeden yönü, Veliefendi Çayırı ve bugün ortadan kalkmış olan çeşmesi hakkında önemli bilgiler ihtiva etmesidir. Bu sebeple geziyi başından sonuna kadar nakletmenin uygun olduğu düşüncesindeyim.

Süheyl Ünver Hoca, öncelikle Vezneciler'e gelmiş ve Bakırköy Veliefendi'ye gidecek bir vasıtayı soruşturmaya başlamıştır. Genç ve bilgili bir otobüs şöförünün kendisine 88 veya günümüzde hala Bakırköy hattına çalışan 94 numaralı otobüslerden birisine binmesi tavsiyesine uyarak Lâleli'ye inmiştir. Osmaniye'den geçtiği ve oradan da Veliefendi'ye geçilebileceği bilgisini aldığı bu 94 numaralı otobüsün kalktığı durağa çok geçmeden ulaşmıştır. Lodoslu bir havada, otobüsün açık pencereli ve gölgeli tarafına oturduğu gibi ayrıntıları dahi aktardığı bu gezisinde, Topkapı'dan çıkıp Merkez Efendi önünden geçerken tazim ile ayağa kalkmıştır. Ayrıca bu kabristanda gömülü bulunan büyükbabası Şevki Efendi, dayısı Hulusî Efendi, annesi ve kabristanda gömülü diğer insanlara ve yakınlarına Fatiha'lar okumuştur. Ardından Yedikule'ye geldiklerini ve buradaki Yaldızlıkapı'nın onarılmış olmasına sevindiğini nakletmektedir. Peşi sıra Kazlıçeşme'ye gelip de kokuyu duyduğunda "*debbâğla-*

Süheyl Ünver Hoca'nın kadrajından 1963 yılında Veliefendi mesiresinde yükselen ulu çınarlar.
A.Süheyl Ünver, Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi Dosyası, Süleymaniye Ktb. nr. 322, s. (JPG) 9

rın", yani dericilerin kokusuna alışmış küçük bir kızın dışarıya gelin gittiğinde baba evini bu koku için aradığını yazan Evliya Çelebi'yi rahmetle andığını kaydetmektedir. Bundan başka Zeytinburnu'na ulaştığında yolun berbat, kirli ve tozlu olduğunu, sağ tarafında gecekonduların dolduğunu ve imar değil "*ihdâs-ı mezbelelik*" yapıldığını bildirmektedir. Ayrıca, bu karışık ve düzensiz görünüme sebep olan Sümerbank Bez Fabrikası önünden geçtiğini burasının da berbat, kirlenmiş ve bakımsız bir hale geldiğini dile getirmektedir[90].

Bakırköyü'nü geçtikten sonra Osmaniye'ye gelince biletçinin "*ininiz*" talimatıyla otobüsten inen Süheyl Hoca, Veliefendi Çeşmesi'nin yerini soruşturmaya başlamıştır. Ancak, kendisine burada Çoban Çeşmesi'nin bulunduğu ve on dakika yürümekle varılabileceği söylenince, belki bu çeşmedir Veliefendi Çeşmesi'dir diye oraya gitmeye karar verdiğini belirtmektedir. Yolda Sinop'tan kalkıp iş aramaya gelmiş on dört yaşında bir çocukla karşılaştığını ve söz konusu çeşmeyi bildiğinden bahisle, kendisini oraya götürebileceğini söylediğini anlatmaktadır. Kirli ve kaldırımsız bir asfalttan yürürlerken, üç aydır iş arayan çocuk kendinden medet ummuş ve perişan

durumda olduğunu belirterek, kendisinden yardımcı olmasını istemiştir. Süheyl Hoca, bu yaşta ve "*eşkâlce*" de minyon tipli bir çocuğa herhangi bir müessesenin iş vermeyeceğini düşünerek, kendisine bir dükkana çırak olarak girmesini veya şeker satmasını söylemiştir. Ancak, çocuk söylenenlerin hepsine peki diyecek bir karakterde olmamakla birlikte, bozulmamış bir yapıda olduğundan, Süheyl Hoca'nın şeker alması için verdiği yarım lirayı almayı zorlukla kabul etmiştir. Bu sırada Çoban Çeşmesi'ne geldiklerinden, ayrılmak zorunda kalmışlardır. Süheyl Hoca, çeşmeyi incelemeye başlamış ve hemen namazgâhı olamadığını fark etmiştir. Dörtyol ağzında olduğunu söylediği bu çeşme, harıl harıl ve kesintisiz akmaktadır. Çeşmenin taşlarının düşmüş olduğunu gören Süheyl Hoca, taşların nasıl düştüğüne aklının pek ermediğini, çeşmenin kendisine bazı saldırgan şahısların düşürdüğünü söyler gibi hüzünle baktığını belirterek, bu konudaki düşüncelerini aktarmaktadır. Çeşmenin kitâbesini "*Sahibü'l- hayrât ve'l- hasenât ve râ'ifet'ül- cenneti ve'd-derecât Mumcu el-Hâcc İsmail Ağa*" şeklinde okuduğunu, ayrıca hem çizimini yaptığını, hem de fotoğrafını aldığını bildirmektedir. Tarihini ise (15 Zilkade 1236/9 Aralık 1908) olarak kaydetmiştir. Bu noktada Veliefendi hipodromu, ahırlar ve bu müştemilâta ait yapıların sona erdiğini, hemen karşısında bir çayırın başladığından söz etmektedir. Çayırın etrafının ihmal edilmiş olmakla birlikte, ana alan olarak yeşillik içerisinde olduğunu, bu arada Veliefendi'yi sorduğunu zikretmektedir[91].

Kendisine buradan kıvrılıp dar bir asfaltı takip etmesi söylenince, yine yola koyulmuş ve bir 15 dakika daha yürüdükten sonra vardığı Veliefendi Çayırı'nı, iki-üç asırlık çınarlarından tanıdığını anlatmaktadır. Çınarların yanına geldiğinde yaklaşık yirmi kadarını saydığını bildirmektedir. Çeşmenin bozulmuş namazgâhını ön dördü büyük, üç asırlık çınarların sardığını ve bunların her birinde bir kahve açılabileceğini esefle söylemektedir. Bu çınarları Küçükçekmece istasyonu yanındakine benzeten Süheyl Hoca, o çınarın yola mani oluyor diye kesildiğini belirterek "*Fakat onları kesdirenlerin kafası niye kesilmez bilmem*" diyerek, kızgınlığını ve konuya olan hassasiyetini dile getirmektedir. Yine Süheyl Hoca'nın anlattığına göre, Küçükyalı'da Fatih Sultan Mehmed'in diktirdiği beş asırlık iki çınar ile ibadet ettiği namazgâhın, muhtarın uygun bulması ve kaymakamın onayıyla yok edilmiştir. Bahane olarak yola mani oldukları öne sürülmekle birlikte gerçek sebep, orada birisinin dükkanının önünü kapaması ve ticarî kazancına engel olmasıdır. Veliefendi'de de nüfuzunu kullanmanın yol açtığı kötü sonuçlardan biri olarak, elektrik çifte direği çakıldıktan sonra "*güzel olmuyor*" diye üç asırlık iki çınarın kesilip, yerde ruhsuz varlıklar gibi yatmasına işaret etmektedir. Bu çınarların ileride buradan geçecek Londra Asfaltı'na da engel olmayacağını, bu gaddarlığı yapanların belli olmadıklarını, ne yapılsa bulunamayacaklarını ve baş suçluların da buraları denetime tabi tutmayanların olduğunu sözlerine eklemektedir. Marmara'nın şöyle bir dönümlük yerinde şiddetli bir lodosunu söndüren bu asırlar görmüş güzel çeşmenin bulunduğu alana baktıktan sonra, ömründe böyle bakımsız bir yer görmediğini ve utandığını söylemektedir[92].

Süheyl Ünver Hoca'nın kadrajından 1963'de dahi mesire görünümündeki Veliefendi ve çeşmesi üzerindeki çocuk.

A.Süheyl Ünver, Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi Dosyası, Süleymaniye Ktb. nr. 322, s. (JPG) 10

Ayrıca, çocukların eğlence yeri olan bu alanda, kadın ve kızları çeşmeden su doldururken rahatsız etmesinler diye, demokratlar zamanında en kötü cinsinden briketlerle bir dirsekli duvar yapıldığını kaydetmektedir. Ancak duvarın burasını tarif edilmez derecede öylesine karartıp, kirlettiğini kaydederken, sanki birisinin utanç duvarının bir parçasını getirip buraya diktiği benzetmesinde bulunmaktadır. Sanki burasının İstanbul'un bir köşesi değil de, çeşmesiyle buraya atılmış bir mezbelelik olduğunu ve Veliefendi'nin asırlardır pitoresk güzelliğinin şahidi olan çınarlardan utandığı şeklinde ifade etmektedir. Bu alanın utanılacak bir halde olmasında, ne Eski Eserleri Koruma Encümeni'nin, ne Anıtlar Yüksek Kurulu'nun ve özellikle ismi var cismi yok yerel belediyenin suçu olmadığından bahsederken, söz konusu durumdan İstanbul Belediyesi'nin bile haberleri olmadığını eklemektedir. Aslında buraya her zaman ulaşımı sağlayan hafif bozuk da olsa bir asfalt yolun Osmaniye'den uzandığını, ancak buna rağmen gelip göreninin olmadığını belirtmektedir. Diğer taraftan, Veliefendi Çayırı'nın perişanlığının da kendisine başka bir üzüntü kaynağı olduğunu, kışın su biriktiğinden gecekondu olmadığına sevinmektedir. Ne var ki, burasını çevreleyen yamaçlarda en kötü haldeki gecekonduların

Hakkında bilgi verilmeyen bir başka çeşme fotoğrafı.

A.Süheyl Ünver, Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi Dosyası, Süleymaniye Ktb. nr. 322, s. (JPG) 11

sefalet içindeki halk ile dolduğundan söz ederken "*adı gecekondu ama bunları hiç gündüz kontrolü ve düzeni yok yok*" demektedir [93].

Çeşme hakkında bilgilere de yer veren Süheyl Hoca, kesme taşla yapıldığını, itina edilmekle birlikte kitâbesinin bulunmadığını, yani aslında var olmakla birlikte sonradan kaybolmadığına dikkati çekmektedir. Halkın telaffuzuna göre "*Velefendi*" diye söylenen Veliyyüddin Efendi'nin mükemmel bir Ta'lîk üstâdı olmasından dolayı kendisinin bir kitabe yazmamasına şaşırdığını ve bir kitâbe yerinin dahi olmadığını bildirmektedir. Ancak yol seviyesine göre çeşmenin biraz aşağıda olduğunu, zamanında kenarlarına yine kesme taşlarla iki metre kadar duvar yapıldığını ve duvarın alt kısmının kalitesiz, üst kısmının kesme taşlarla örüldüğünü kaydetmektedir. Bundan başka, çeşmenin arkasında oyuk şeklide bir şekil gözüne çarpmıştır. Ne olduğunu anlayamamakla birlikte, mihrab işaretine benzetmektedir[94].

Namazgâhla ilgili ayrıntılara devam eden Süheyl Hoca, dış duvarlarının ortadan kalktığını, bunun da civar halkının taş ocağı ayağımıza gelmiş diye taşları sökmesinden kaynaklandığı düşüncesindedir. Zirâ, çeşmenin yalağı önünde serili Roma kaldırım taşlarından oluşan alana iki-üç basamak merdivenle inilmektedir ve on metre kadar yakınında yere gömülü bir su mahzeninin iki kapağı da kapalı durumdadır. Muhtemelen etraftaki temiz bir su sızıntısı taşınca bir yerden su sızmaktadır ve gittikçe kirlenen ufak bir dere oluşturmaktadır. Bundan istifade eden kadınlar, aralıklarla çamaşır yıkamaktadırlar. Bunun dışında, çeşme sahasında inen söz konusu basamakların yanında toprağa gömülü bir sütun parçası görülmektedir ve üzerinde bir kandil işareti oyulmuştur. Bir mihrab taşı olabileceği konusunda şüpheli olan Süheyl Hoca, belki de bir zamanlar buraya taşınmış olabileceğini aklına getirmektedir[95].

Çeşmenin suyunun içilebildiği ve dolayısıyla Veli Efendi tarafından uzak bir yerden getirtilmiş olabileceği ihtimalinin altını çizen Süheyl Hoca, belirli bir seviyeden aşağıda olmasını da bu ihtimale bağlamaktadır[96].

Süheyl Ünver Hoca'nın kadrajından toprağa gömülüp, unutulmak üzere olan Veliefendi Çeşmesi.

A.Süheyl Ünver, Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi Dosyası, Süleymaniye Ktb. nr. 322, s. (JPG) 12

Yine Süheyl Ünver Hoca'nın kadrajından Veliefendi Çeşmesi, toprağa gömülürken etrafındaki ağaçlarla adeta bir türbe edasında.

A.Süheyl Ünver, Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi Dosyası, Süleymaniye Ktb. nr. 322, s. (JPG) 13

Süheyl Hoca, namazgâhın etrafının kesme taş olduğunu söyledikten sonra ve döneminin zengin, fakat biraz yapmacık bir yapı olarak değerlendirmektedir. Sonuç olarak alanı bir bütün olarak ele alan Süheyl Hoca, burasının İstanbul'un ünlü çayırlarından birisinin mesire yeri olduğunu ve ağaçlarıyla beraber on beş dönüm kadarlık bir alanı kapsadığı belirtmektedir. Bu kadar geniş bir alanı kapsayan Veliefendi Çayırı'nın deniz tarafının hipodrom haline getirilerek ikiye bölündüğünü, böylelikle ortada kalan Veliefendi Çayırı'nın ilerisinde Çırpıcı Çayırı ile birleştiğini ifade etmektedir. Ayrıca elli sene önceye ait bir hatırasına atıf yaparak, şöhretinden yararlanmak gayesiyle Çırpıcı bağlarının kirazı diye vaktiyle Hasköy'de, Üsküdar'da bulunan değirmenler etrafında yetişen kirazların satıldığını bir anektot olarak zikretmektedir. Ancak asıl önemli nokta Çırpıcı Çayırı'nda da XVI. asırdan kalma bir çeşme olduğunu, üst büyük taşının kötü insanlar eliyle yatırıldığı ve kitâbesini bulamadığı bilgisini vermektedir. Yerini tayin etmekle birlikte, çeşmenin yanındaki ağaçların ortadan kalktığını, berbat ve pis bir durumda olduğunu da ayrıca ilave etmektedir. Çırpıcı ile Veliefendi arasındaki yamaçta gecekondular için iki berbat kahve yapıldığını ve içi dışı süpürülmediğinden ortaya çıkan pisliğin tarifinin imkansız olduğunu belirtir. Bundan başka, dükkanların yığıldığından şikayet ederken, bu alanın başsız bırakılması yüzünden böyle bir sonucun ortaya çıktığını da söylemektedir. Genel olarak, Osmaniye, Bakırköyü, Çoban Çeşmesi, Veliefendi Çeşmesi ve Çırpıcı Çeşmesi'nin düzgün bir hatt şeklinde takip ederek, yaklaşık bir saatte tamamlandığını söyleyerek gezi hakkındaki bilgilerini sonlandırmıştır. Süheyl Hoca, Tınaz Tepe (Tepe Bağı altlarında bir yer)'e gelip, oradan Londra Asfaltı'na çıkmış ve bir dolmuşla saat beş civarında dönmüştür. Bu arada Karaköy'den yedi buçuk vapuruna bindiğini de hatırlatalım[97].

Hemen belirtelim ki, Zeytinburnu ilçesi sınırları dahilinde bulunan Veliefendi Çayırı'na ve semtine adını veren bu zatın ilçe halkı tarafından bile yeterince tanınmadığı, hatta adı anıldığında sadece hipodromun akla geldiğini, bu semtte büyümüş biri olarak bildiğimizden, kendisinin hayatı ve eserleri hakkında bazı bilgiler vermenin yerinde olacağı kanaatindeyiz.

Üstte: Veliyyüddin Efendi'ye ait nefis Ta'lik hattı
İ.Ü Nadir Eserler Ktb, nr. F-1225-001

Altta: Veliyyüddin Efendi'ye ait nefis Ta'lik hattı
İ.Ü Nadir Eserler Ktb, nr. F-1225-002

Şeyhülislâm Veliyyüddin Efendi'nin Kısa Biyografisi

Doğumu ve İlk Tahsil Dönemi

Osmanlı Devleti'nin 75. şeyhülislâmı[98] ve XVIII. yüzyılın seçkin Ta'lik hattâtı Veliyyüddin Efendi, İstanbul'un Silivrikapı semti Yaylak mahallesinde dünyaya gelmiştir. Babası, Osmanlı Devleti'nin bir askerî sınıfı olan Yeniçeri Ocağı'nın 64. Solak ortası ihtiyarlarından Solakbaşı[99] Hacı Mustafa Ağa'dır[100]. Doğum tarihi herhangi bir kaynakta yazılı değildir[101]. Vakıf mühründeki Hatt incelendiğinde, Büyükbabasının Hüseyin Ağa isminde bir zat olduğu anlaşılmaktadır[102]. Hüseyin Ağa'nın da Solakbaşı olarak askerî bir kimliğe sahip olduğu gibi, babası Hacı Mustafa Ağa'nın 64. Solak ortasının ihtiyarı ve ileri gelenlerinden olduğu "*Ceddi Solakbaşı ve pederi dahi altmış dört [64] solaklarda oda ihtiyârı ocağın merd-i puhte-i şöhret-şi'ârı idi*" şeklindeki ifadelerle belirtilmektedir[103].

Yine babası hakkında:

> *Fi'l-asl şecere-i müsmire-i vücûd-ı vâlâ-mikdârları dârü'l-fuhûl-i İstanbul ebvâbından Silivri Kapusu dâhilinde Yaylak semtinde ser-nümâ-yı bâğ-ı vücud olup miyâne-i ğâziyânda i'tibâr- mertebe-i çâr-yar ile nam-dâr olan solaklara has dört kışlak ortalarının birinde yoliyle Solakbaşı olmuş, sulehâ-yı ümmetden el-Hâc Mustafa Ağa'nın mahdûm-ı necâbet-mersûmu olub*

şeklinde övgü dolu ifadeleri içeren bilgilere rastlanmaktadır. Yani, Veliyyüddin Efendi'nin İstanbul kapılarından Silivri Kapısı içinde Yaylak semtinde

Veliyyüddin Efendi'ye ait Farsça iki nefis Ta'lîk hattı.
İ.Ü Nadir Eserler Ktb, nr. F-1428-0023

varlık bağına baş gösterdikleri, gaziler arasında dört yar ile ün kazanmış olan solaklara has ve yukarıda belirttiğimiz 60, 61, 62 ve 63. dört kışlak ortalarından birine usule uygun olarak katılıp, Solakbaşılığa yükselmiş, ümmet-i Muhammed'in (S.A.S.) salihlerinden Hacı Mustafa Ağa'nın oğlu olduğu bilgisi verilmektedir[104].

Müstakimzâde'nin her iki kaynağından kaydettiği bilgilerden, 64. Solak ortası konusunda muhtemelen bir sehiv yapıldığı kanaatindeyiz. Zirâ, Yeniçeri ortalarından 60-63. Ortaların her biri, bir Solakbaşı'nın komutasında olduklarından bunlar "*Solak Ortaları*" olarak adlandırılmakta, ancak yek diğerinden ayırt etmek için numarasıyla söylenmekteydiler. 64. orta ise, "*Zağarcı Ortası*" olup, süvarî, piyade ve zağarcılardan oluşmaktaydı. Cevad Paşa, Hammer'den nakil yaparak 64. Ortanın bir savaşta verilen zayiât sebebiyle tamamen ortadan kalktığını, bu sebeple sadece adının anıldığını belirtmektedir. Muhtemelen bunun XVII. yüzyıl sonunda veya daha sonra gerçekleşmiş

(*Sağda*) Veliyyüddin Efendi ve (*solda*) Meşhur İranlı Ta'lîk Üstâdı İmâd el-Hasenî'ya ait hatt örnekleri.

İ.Ü Nadir Eserler Ktb, nr. F-1428-008

olması gerektiği dile getirilmektedir. Çünkü 1663 ve 1664 tarihli iki maaş defterinde bu ortanın varlığına değinildiği ve yeniçeri sayısının bildirildiğine işaret edilmektedir. Biz *Tuhfe-i Hattâtîn*'de, 64. Ortanın solak ortası olduğu konusundaki bir sehvin ihtimal dahilinde olabileceğinin akla geldiğini belirtmekle yetineceğiz[105].

Veliyyüddin Efendi, zamanında geçerli ilim dallarında medrese eğitimini tamamladıktan sonra müderrislik yapmıştır. Veliyyüddin Efendi'nin hangi ilim dallarından mezun olduğu, ilmiye icazetnamesine rastlanmadığı için bilinememektedir. Ta'lik yazıyı, Türk Ta'lik ekolünün öncülerinden Durmuşzâde Ahmed Efendi'den öğrenmiştir. 1666-1717 yılları arasında yaşayan Ahmed Efendi, Siyahî Ahmed Efendi'den Ta'lik icazeti almış, Bâb-ı Meşihat ketebesi, Galata Sarayı ve Sultan Ahmed Medresesi'nde görevler yapmış, İzmir ve Edirne kadılıları ve Mekke-i Mükerreme payesi almış, Celî ve ince Ta'lik'de İmad el-Hasenî/İmâd-ı Hasenî (öl. 1615)'den[106] sonra devrinde en

(*Sağda*) Veliyyüddin Efendi ve (*solda*) İmâd el-Hasenî olmak üzere diğer Ta'lîk Üstâdlarına ait hatt örnekleri.

İ.Ü Nadir Eserler Ktb, nr. F-1433/0002

kudretli bir sanatçıdır. Veliyyüddin Efendi'nin çağdaşı Katipzâde Mehmed Refi Efendi'de Durmuşzâde Ahmed Efendi'den icazet almıştır[107].

Veliyyüddin Efendi müderrisliğe, Şeyhülislâm Ebezâde Abdullah Efendi[108] görevinde iken başlamıştır. Bu tarihe göre vefatından 55-60 yıl önce müderris olan Veliyyüddin Efendi, yaklaşık 90 yaşına kadar yaşamış ve hocası Durmuşzâde Ahmed Efendi ile 35 yaşına kadar yazı çalışabilmiştir. Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan bir belgede Veliyyüddin Efendi'nin Ta'lik yazıyı hangi seviyede icra ettiğine dair şöyle bir bölüm olduğu kaydına rastlanmaktadır[109].

> "…hoşnivîsân-ı zamânın a'lâ ve ekberi ve cümlesinin alem-i mefharı, iki defa sadr-ı fetvâya zînet-efzâ olan İmâd-ı Rum Veliyyüddin Efendi merhûmun her kalemde yed-i ulyâları ya'nî hurde ve meşklerde ve kıtâ'âtda kemâl-i mahâretleri olub ale'l-husûs hatt-ı celîye kemâl-mertebe ihtimâm ve dikkatleri olamakla eser-i celîleri çok

ra'nâ ve cümleye müreccah ve müstesnâdır… dâhil oldukları ma'rifet-hane-i dekā'ik ve hakā'ika bir ferd dahī nâ'il olamamışdır…"

Bu güzel ifadeleri biraz da anlamlarına vurgu yaparak şöyle anlatabiliriz zannediyorum: Zamanın güzel Hatt yazan sanatçılarının en yüce ve en büyüğü ve iftiharlarını sembolize eden kişisidir. İki kez şeyhülislâmlık makamını geçip, onu süslendirip güzelleştiren Rumeli'nin İmâd'ı Rahmetli Veliyyüddin Efendi'nin her Hatt yazımında yüce elleri, yani hurde ve meşklerde ve kıta'larda, mükemmel denecek bir yeteneğe sahip oldukları görülmektedir. Özellikle Celî Hatt'ı çok ra'nâ, yani güzel ve hoş göründüğü gibi diğer hepsinden daha üstün ve apayrı bir güzelliktedir… İçerisinde bulundukları hakikatların ve dikkat gerektiren inceliklerin bulunduğu marifet evine başka bir kimse daha ulaşıp, girmemiştir.

Devlet ve İlmiye Sınıfı Hiyerarşisindeki Görevleri

Veliyyüddin Efendi'nin ilk memurluk görevi, babası Solakbaşı Mustafa Ağa'nın Silivrikapı'da Arabacı Bayezid mahallesinde yaptırdığı medresede "*İbtidâ-i Hāric*" rütbesi ile müderrisliktir[110]. Bu yıllarda Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın himayesine girmiştir[111]. Müderrislik yıllarından sonra Evkaf-ı Haremeyn (Mekke-Medine Vakıfları) Müfettişliği yapmış, 1729-30 yılları arasında da Halep Kadılığı'na tayin edilmiştir. 1730 yılında bu görevi son bulmuş fakat dört ay sonra Galata Kadılığı'na atanmıştır[112]. Kaynaklardan sadece birinde Halep Kadılığı'ndan sonra bir de Süleymaniye görevinden bahsedilmektedir[113].

Galata Kadılığı'na atanmasından önceki bu ara dönemde serkeşler tarafından pazu kuvveti ile veya güç kullanarak görevine son verildiği bildirildiği gibi[114], yine ebced hesabıyla (*Fetret-i Ahmedî* 1143/1730) olarak belirtilen tarihte, azgınların zorlamasıyla görevinin başkasına verildiğinden dolayı, ümitsizliğe düşüp üzüntüye kapıldığı (ağlamaktan zayıf düşmüş gözlerinin kaleminin kamışı olduğu) sözüyle anlattığı, ancak ayrıntısını bilemediğimiz olay sebebiyle birkaç ay endişeli ve düşünceli bir halde kaldığı bildirilmektedir[115].

Veliyyüddin Efendi, dört ay sonra Galata Kadılığı'nda getirilmiş ve daha sonra sırasıyla bütün kaynaklarda ifade edildiği gibi, Kahire (Mısır) ve Mekke veya Medine-i Münevvere kadılıklarında bulunduktan sonra hac ibadetini de yerine getirerek İstanbul (kadılığı) pâyesini[116] almıştır. (Ş 1169/Mayıs 1756) tarihinde Anadolu, (19 Ş 1171/ 28 Nisan 1758) tarihinde de Abdurrahim Efendi'nin vefatı üzerine Rumeli Kadıaskerliği'ne tayin edilmiştir[117].

Ahmed Vasıf[118], kendisinden "*Talik-nüvislikde imâd-ı sânî ve devlet-i aliyye tarafından yazdığı nâmeler İran zemininde dest-be-dest-i kāsî ve dânî olan Veliyyüddin Efendi*", yani Ta'lik hattı'nın yazılmasındaki hüneri dolayısıyla

kendisini İkinci İmâd olarak bahsedilen ve Osmanlı Devleti adına yazdığı mektuplar, İran coğrafyasının uzak ve yakın köşelerinde herkesin elinde dolaşmakta olan Veliyyüddin Efendi, diye övgüyle bahsetmektedir[119].

Ancak, (Za 1171/Temmuz 1758) yılında Sultan III. Mustafa'nın Cuma namazını eda etmek için deniz yoluyla Eyüp semtine geldiği sırada, Rumeli Kadıaskeri hakkında kendisine otuz kadar şikayet arzuhali sunulması sebebiyle azledilerek Manisa'ya sürüldüğünü belirtilmektedir. Azil sebeplerinden bahsedilirken, aslında meşrebinin ya da mizac veya karakterinin bilinen en bariz özelliliğinin agresiflik olduğu bilinmekle birlikte, kendisinin doğru bir adam olduğunu ve söz konusu tutumunun eğri kişilere yönelik olduğu belirtilmektedir. Azledilmesinin altında yatan sebeplere de bu bağlamda değinilirken, Sultan III. Mustafa'ya şehzâde iken meşk (hatt, kaligrafi öğretimi) vererek üstadlık ettiğini, üstad hakkının değerini ve bu hakka uygun hareket edileceğini çok iyi bilen Sadrazam Ragıb Paşa'nın bundan dolayı kendisini rakip olarak gördüğünü belirtmektedir. Bu bağlamda agresif olması sebebiyle çoğalan şikayet arzuhallerinin, azledilmesine bir fırsat olarak değerlendirildiği imasında bulunulmaktadır[120].

Yukarıda yapılan değerlendirmelerden anlaşıldığı üzere, Veliyyüddin Efendi'nin Rumeli Kadıaskerliği görevinde iken, (Za 1171/ Temmuz 1758) tarihinde Sultan III. Mustafa'nın Eyüp semtindeki Cuma selamlığında verilen uydurma arzuhaller sebebiyle görevinden azledilerek Manisa'ya mecburî ikamete memur edilmiş, ya da daha açık bir ifadeyle sürgüne gönderilmiştir[121].

Diğer taraftan, bu azletme konusuna biraz açıklık getirmek zaruret halini almıştır. Zirâ, dönemin siyasî ve idarî bir kontrol aracı olarak kendisine sıkça başvurulan azletme yöntemi, sadece Veliyyüddin Efendi'ye has bir uygulama olarak gözükmemektedir. Döneme ait *Kronik*'leri ve *Târîh*'leri gözden geçirenlerin, "*azl ve nasb*", yani görevden alma ve atama yöntemine örnek teşkil edecek, epeyce fazla sayıdaki uygulamayla karşılaşacakları kanaatindeyiz. Bu durumun sebepleri üzerinde durmanın konumuzun bağlamı dışında olduğunu belirterek bu faslı kapatıyoruz. Ayrıca görülecektir ki, Rumeli Kadıaskerliği'nden azledilen Veliyyüddin Efendi, daha sonra afvedilerek Şeyhülislâmlık makamına getirilmiştir.

Hemen belirtmek gerekir ki, azil meselesi ile bağlantılı ve belki de daha önemli bir konu da, Veliyyüddin Efendi'ye atfedilen bir irtikâb, yolsuzluk iddiasının üstü kapalı da olsa gündeme gelmektedir. İddianın aslına dair rastladığımız bazı bilgilere göre, Sultan III. Mustafa muhtemelen teftiş amacıyla İstanbul Surları dışında tebdil-i kıyafet dolaşırken, Eflak Voyvodası'na giden "*Karaveşlerle*"[122] karşılaşmıştır. Kendilerini durdurarak, taşıdıkları evrak ve mektupları açıp kontrol etmiştir. Söz konusu evrak ve mektuplar içerisinde bulunan ve Hekimbaşı "*Ser-etıbbâ-yı Hāssa Arif Efendi*"'ya ait bir mektupta, Eflak Voyvodası'ndan bazı eşyalar talep edildiği görülmüştür. Halbuki, belirtilen kişinin devlet hiyerarşisindeki konumunun böyle bir talebe ihtiyaç bırakmayacak derecede fevkalade iyi olmasının, maaş yetersizliği gibi bir se-

bebi tamamen ortadan kaldırdığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla, bu durumdaki bir devlet görevlisinin iltiması geçecek bazı kişilerden herhangi bir eşya talep etmesi, devletin şanına zarar veren bir "*izhâr-ı tenezzül ve meskenet*", alçalma ve miskinlik tezahürü olarak değerlendirilmiş ve görevinden azledilmiştir. Hekimbaşı'nın bu irtikâbının, Sultan III. Mustafa'yı oldukça etkilediği ve belki de bu yüzden dolayı hadisenin geçtiği yerin idarî ve hukukî mercii olan Veliyyüddin Efendi'nin azledildiği öne sürülmektedir[123]. Veliyyüddin Efendi'ye atfedilen irtikâb, yani yolsuzluk iddiası, sadece Mehmed Süreyya Bey'in daha geç tarihli biyografik bir eseri olan meşhur *Sicill*'inde, itham derecesinde "*O sene Zilka'desi içinde töhmet-i irtikâb ile azl olunup Gelibolu'ya teb'īd ve 1172 Zilka'desi'nde ıtlâk edildiği*" ifâdesine, daha doğrusu te'viline rastlanmaktadır[124]. Bu noktadan hareketle şunlar da söylenebilir. Şu ana kadar eldeki bilgiler değerlendirildiğinde, hiçbir mevsûk delile dayanmayan söz konusu itham, Mehmed Süreyya Bey'den önceki Osmanlı *Târîh* ve *Kronik*'lerinde de açıkça belirtilen bir husus değildir. Kaldı ki, Şemdanîzâde kendisinin dürüstlüğünden rahatsız olanların verdiği uydurma arzuhaller gibi farklı bir sebep öne sürmektedir. Ayrıca yukarıda belirtmekle birlikte, tekrar altını çizmekte fayda gördüğümüz bir nokta da, irtikâb suçu işleyen birinin daha sonra şeyhülislâm olarak tayin edilmesinin oldukça garipsenecek bir durum olduğudur ve bu pek akla yatkın gözükmemektedir. Bundan başka azlin, padişah tarafından siyasî ve idarî bir kontrol aracı olarak kullanıldığına daha önce değinmiştik. Konuyla alakalı bu çelişkilere işaret ettikten sonra, Veliyyüddin Efendi'nin biyografisine devam etmek istiyoruz.

Diğer taraftan o tarihte Şeyhülislâm olan İsmail Asım Efendi ile Sadrazam Ragıb Mehmed Paşa, Sultan III. Mustafa tarafından kabul olundukları gün her ikisinin de Veliyyüddin Efendi için afv talep etmeleri üzerine istekleri kabul edilerek yaklaşık (Zilkade 1172/Temmuz 1759) İstanbul'a dönmüştür[125]. İstanbul'a gelişinden üç buçuk yıl sonra, (28 C 1173/16 Şubat 1760) tarihinde İsmail Asım Efendi'nin[126] vefatı ile boşalan Şeyhülislâmlık makamına geçecek en liyakatli aday ve bu makamı en çok hak eden kişi olarak Veliyyüddin Efendi görülmüştür. Sadaret makamı, kendisine yeni görevini tebliğ etmek amacıyla saraya davet etmek üzere Kapıcılar Kethüdasını Veliyyüddin Efendi'nin konağına göndermiştir. Ancak o sıralarda rahatsız olduğu için at binmeye ve inmeye gücü olmadığından saraya hemen gelemeyeceğini ve söz arasında padişahın bu teveccühünün hastalığın sıhhate dönmesine vesile olduğunu belirtir. Kethüdanın saraya dönüşte keyfiyeti aynen aktarması üzerine, bu sözlerden hayli etkilendiği anlaşılan Sultan III. Mustafa, iyileşinceye kadar konağında oturmak üzere فروهء بيضا مشيخت "*Ferve-i Beyzâ*"-*yı Meşîhat*"[127] adı verilen şeyhülislâmlık hil'atını boğça halinde Hünkâr Çuhadarı Ağa eliyle, Silivri Kapısı'ndaki konağına veya hanesine yollamıştır. Sultan III. Mustafa, bu şekilde Veliyyüddin Efendi'ye kendisinden önce hiçbir şeyhülislâma gösterilmeyen iltifatı göstermiştir. Yaklaşık on yedi günlük bir istirahatin ardından, tarihinde birinci defa olarak şeyhülislâmlık makamına geçmiştir[128].

Şeyhülislâmlığa bu birinci defa tayini ile ilgili, ebced hesabıyla düzenlenmiş tarihler şu şekildedir: [1] Halil Resa Efendi nazımla, şiir yoluyla: "*Ola dâ'im Veliyyüddin Efendi Sadr-ı Fetvâda*", [2] Müstakimzâde nesir, düz yazı olarak: "*Hoşnüvîs-i Ulemâ 1173*", [3] "*Fazl-ı Rabbanî*", [4] "*Ola Dâ'im Veliyyüddin Efendi Sadr-ı Fetvâ'da, Beher Şehr-i Vilâyetde okunsun Sâl-i Bâlâsı, Veliyyüddin Efendi Müftî-i Dîn-i Muhammed (S. A. S.)'dir*" şeklindedir[129] .

Birinci defa atandığı şeyhülislâmlık görevinde iken, Sultan III. Mustafa'nın her ikisi de vefat etmiş olan validesi ile en büyük kardeşi Şehzâde Süleyman ruhlarına Üsküdar'da Ayazma denilen yerde inşa ettirdiği camide gerçekleşen bir hadise, itibarının daha da artmasına sebep olmuştur. Adı "*Mihrişah Sultân*"[130] konulup, Gümrük Emini İshak Ağa tarafından inşası tamamlanan cami, Ocak 1761 tarihinde Cuma namazı ile ibadete açılmıştır. Sultan III. Mustafa ile Sadrazam Ragıb Paşa ve Şeyhülislâm Veliyyüddin Efendi'nin de hazır bulunduğu bu merasimde, çağının Şairler sultanı kabul edilen Sadrazam Ragıb Paşa "*Sadr-ı asrı bendesi Râğıb dedi târîhini* (*Câmi'-i ra'nâ binâ'-i Şâh-ı Sultan Mustafa*)" diyerek inşa tarihini düşürmüştür. "*Rûm'un İmâdı*", Şeyhülislâm Veliyyüddin Efendi ise bunu yazdıktan sonra "*Ketebehu Veliyyüddin*" diyerek, söz konusu hatt'ın kendi elinden çıktığını tescil ettirmiştir ve hiçbir padişaha böyle bir mutluluğun nasib olmadığı yorumu yapılmıştır. Bunun sebebinin de, Sadrazamının tarih düşürüp, müftüsünün hatt'ını yazarak, altına da "*ketebehu*", "*onu yazdı"* veya kastedilen daha açık olarak belirtilirse "*bu hattı yazdı*" diye imzasını attığı bir padişahın bulunmadığının altı çizilmektedir. Ancak bundan daha önemlisi, bir hatt yazıp, altına "*ketebehu*" yazmanın müftü ve hattâtlara mahsus bir özellik olduğu, Veliyyüddin Efendi'nin ise her iki özelliğe birden sahip olduğu ifade edilmektedir[131]. Yaklaşık 1 yıl, 6 ay, 18 gün şeyhülislâmlık görevinde bulunan Veliyyüddin Efendi, "*hiddet-mîzâca mâlik*" olması sebebiyle (5 S 1175/ 5 Eylül 1761)'de görevinden alınarak Maltepe'ye ve oradan da Bursa'ya ikamete memur edilmiştir. Yerine Ebubekir Efendizâde Ahmed Efendi[132] şeyhülislâm tayin edilmiştir[133]. Vasıf da hemen hemen aynı bilgileri tekrar etmekte ve "… *Veliyyüddîn Efendi'ye hiddet-meşreb isnâd ve işbu Saferü'l-muzafferin beşinci yevm-i ehad mesnedinden tecnîb ve ib'ād olunduğundan…*" diyerek, Şeyhülislâm Veliyyüddin Efendi'nin agresif bir karaktere sahip olması sebebiyle (5 S 1175/ 6 Eylül 1761) tarihinde görevinden uzaklaştırıldığını belirtmektedir[134].

Çeşmîzâde Mustafa Reşid Efendi, Şeyhülislâm Ebubekir Efendizâde Ahmed Efendi'nin vefatı dolayısıyla yazdığı kısa biyografisinde şeyhülislâm olduğu tarihi belirtirken, Şeyhülislâm Hattât Veliyyüddin Efendi'nin (6 S 1175/ 6 Eylül 1761) tarihinde birinci defaki şeyhülislâmlığından azledildiğinde yerine geçtiğini belirtmektedir[135]. Azledilmesinin ardından hacca gitmesine izin verilmiş, hac dönemi gelinceye kadar Bursa'da ikamet etmesi istenmiştir. Bir süre sonra afva mazhar olarak İstanbul'a geri dönmüştür[136].

Yaklaşık olarak altı yıla yakın bir süre sonra, (24 Za 1180/ 23 Nisan 1767) tarihinde Dürrîzâde Mustafa Efendi'den[137] boşalan şeyhülislâmlık makamı-

na ikinci defa olarak tayin edilmiştir[138]. Şemdanîzâde, Veliyyüddin Efendi'nin ikinci defaki şeyhülislâmlığa atanma tarihini (24 C 1180/27 Kasım 1766) tarihi olarak belirtmektedir. Sebebini zikrederken de, belirtilen gün Reisülküttab Ömer Efendi'nin Dürrîzâde'nin konağına gelip, her zamanki gibi Sadrazam tarafından hal hatırını sorduktan sonra, kendisinin Bebek'teki sâhilhâneye gelmesinin irade edildiğini tebliğ etmiştir. Dürrîzâde, yanında mübaşir olmadan ve normal zamanlardaki gibi iskeleye inip, yedi çiftesi ile Bebek'teki sâhilhâneye veya yalıya geldiğinde azledildiğini henüz maiyeti bile anlayabilmiş değildi. Reisülküttâb Ömer Efendi ise, bu sırada Veliyyüddin Efendi'nin evine gelip, kendisini yanına alarak Paşa Kapısı'na götürmüştür. Burada Sadrazam ile çok uzun sürmeyen bir görüşmenin ardından, öğleden sonra Saray-ı Hümayun'da (Topkapı Sarayı'nda) Sultan III. Mustafa'nın huzurunda ikinci defa şeyhülislâmlık makamına atanmış ve "*Hil'at-ı Feyzâ*"-yı giymiştir. Bu zamana gelinceye kadar "*Sadr-ı Fetvâ*" da, yani şeyhülislâmlık makamında bu türden bir değişikliğin bulunmadığını belirtmektedir[139]. Çeşmîzâde Mustafa Reşid ise, Dürrîzâde'nin azledilerek, yerine Veliyyüddin Efendi'nin ikinci defa şeyhülislâmlığa getirilme hadisesini Şemdanîzâde ile aynı meâlde hikaye etmekle birlikte Vasıf'a paralel olarak (24 Za 1180/ 23 Nisan 1767) tarihini zikretmektedir[140]. Gerek Şemdanîzâde ve gerekse Çeşmîzâde'nin ifadelerinden, Dürrîzâde Mustafa Efendi'nin söz konusu tarzda azledilerek yerine Veliyyüddin Efendi'nin ikinci defa şeyhülislâmlığa atanmasının aynı günde gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Veliyyüddin Efendi'nin muhtemelen ikinci defaki şeyhülislâmlığında, İstanbul Fetvâhanesi'nde görevli müsevvidlerin yazdıkları fetvâ nüshalarından aldıkları ücret ile sıkıntı içinde yaşadıklarını bildiğinden, bunların maaşlarını arttırmak üzere Bolu Kazası'nı Fetvâhane'ye Arpalık olarak belirleyip, şer'î gelirlerini Fetvâhâne'ye aktarmıştır. Böylece gelen paranın beşte dördü müsevvidlerin maaşlarına eklenmiştir. Yine bu dönemde, aynı zamanda kendisi gibi iyi bir Ta'lik hattâtı olan "*Re'îsü'l-etıbbâ'i's-Sultânî*" Mehmed Refi Efendi'nin arzı üzerine, hiçbir şekilde tıp eğitimi almadıkları halde hekimlik yapan sahtekârların bulunması ve çalışmaktan menedilmeleri hususunda bir karar almış ve hekimlerden oluşan bir komisyon kurdurmuştur[141]. Çeşmîzâde Mustafa Efendi, Meşihat'ta görevli müsevvidlerin, fetvanın yazılmasına bağlı olarak müsvedde halinde kaleme alınması ve temize çekilmesinin yanısıra gereken yerlere dağıtılarak ulaştırılması gibi görevleri karşılığında elde ettikleri gelirin azın en azı denebilecek bir durumda olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla, maaşlarını karşılıyabilecek malî kaynaklardan yeterli derecede hissedar olamadıklarından, bu manevî değeri yüce ve büyük hizmeti ifa ederken, zihinlerinin maddî konularla meşguliyeti sebebiyle gönül rahatlığı içerisinde olamayıp, tereddüt içerisinde kaldıklarını dile getirmektedir. Fıkıh tahsiline özen gösterilmesi ve bürokratik kayıt sisteminde görev yapacakların teşvik edilmesi amacıyla Bolu kazası'na ait gelirler Fetvâhâne'ye ödenek olarak ayrılmış, ayrıca Fetvâ Emini olan kimseye arpalık olarak tahsis edilmiştir. Bürokratik işlemler

Veliyyüddin Efendi ve oğlu Mehmed Emin Efendi'nin kabirlerinin bulunduğu Eyüp'de Şeyh Mehmed Murad-ı Buharî Tekkesi'nin (bugün Şeyh Murad Efendi veya yanlışlıkla Murad-ı Münzevî) haziresindeki girişi.

karşılığında alınan gelirin 1/5'i Fetvâ Emini'ne, 4/5'ü ise müsevvidlere paylaştırılması emri o esnâda Fetvâ Emini olan Mehmed Muhyiddin Efendi'ye tebliğ edilmiştir[142].

Şeyhülislâmlık makamına bu ikinci defaki tayiniyle alakalı, tarih düşürülen tarihler şöyledir: [1] Müstakimzâde tarafından "*Müfti'l-Hattât 1180*", [2] Yine Bizzat Müstakimzâde "*Kalem tekerrürüne hüsn-i hattıyla salan Yazar ki: (Buldu Velîsin Yetîme-i Fetvâ 1180)*" beyitleriyle ayrıca bir tarih düşürmüştür[143].

Şeyhülislâm Veliyyüddin Efendi'nin kabiliyetli insanlara değer veren kadirşinâs bir kişiliğe sahip olması hakkında misal olarak Yesarî Esad Efendi'nin, Ta'lik dersi almak için kendisine müracaat etmesi gösterilebilir. Ancak Veliyyüddin Efendi, Yesarî Esad Efendi'ye, kendisine ders vermeyeceğini söyleyerek Dedezâde'ye göndermiştir. Bir zaman sonra Yesarî Esad Efendi'nin icâzet merasiminde bulunup, onun harika icâzet yazısını görünce: "*Bunu yetiştirmek şerefi bize nasip olacaktı, gaflet edip reddettik*" diyerek üzüldüğünü öğrenmekteyiz. Diğer taraftan, Şeyhülislâm Velüyyüddin Efendi'nin vakıflarına gelir olmak üzere bıraktığı mal varlığına bakarak maddî olarak refah bir hayat geçirdiğine karar verebiliriz**.** Bununla birlikte, hayırseverliği de gözden kaçırılmaması gereken bir özelliğidir. Nitekim Veliyyüddin Efendi'nin her Ramazan Ayı'nda konağında imametini yapan bir hocaya köyüne giderken, adet olan ücreti vermediği, adamcağızın üzülerek köyüne gittiğinde, ona tatlı bir sürpriz olarak ev yaptırarak sevindirmesi hayırseverliğine bir delil teşkil etmektedir[144]. Vefat tarihi olan (13 C 1182/ 25 Ekim 1768)'e

Baba-oğul yanyana: Önde Veliyyüddin Efendi ve hemen arkasında oğlu Mehmed Emin Efendi'nin Eyüp'de Şeyh Mehmed Murad-ı Buharî Dergahı'nın (bugün Şeyh Murad Efendi veya yanlışlıkla Murad-ı Münzevî) haziresindeki kabirleri.

kadar şeyhülislâmlık görevini sürdürmüştür. Öldüğünde oldukça yaşlı olduğu bilinmektedir. Cenaze namazı Koca Mustafa Paşa Camii'nde kılınan Şeyhülislâm Veliyyüddin Efendi, Eyüp Nişancası'nda *"Şeyh Mehmed Murad-ı Buhârî Tekkesi"* bahçesinde toprağa verilmiştir[145].

Şeyh Mehmed Murad-ı Buharî Tekkesi, Eyüp semtinde, Nişanca mahallesinde ya da Eyüp Nişancası'nda, Davud Ağa caddesi ile Nişancı Mustafa Paşa caddesinin kavşağında bulunmaktadır[146]. Veliyyüddin Efendi'nin türbesi, tekke içerisindeki şadırvan avlusu yanında ve Mesnevîhane (Eski Mescid)'in sağ tarafında, ön cephesi kesmetaş duvarlı ve kartuşlu bir haldedir. Kapısının sol tarafında klasik topuz parmaklıklı üç penceresi bulunmaktadır. Bu duvarın kapı tarafındaki kısmı yıkılmış ve 1988 yılında yeniden yaptırılmıştır. Sağ ve sol duvarları ise mevcut değildir. Bu açık türbede Veliyyüddin Efendi ile birlikte oğlu el-Hac Mehmed Emin Efendi de yatmaktadır[147].

Kabrine ait silindirik sütun mezar taşındaki (şâhide) ibare şöyledir:

Hüve'l-Bâkī	هوالباقى
Sâniyen mesned-ârâ-yı fetvâ iken	ثانياً مسند آراى صدر فتوى ايكن
Vedâ'-i ālem-i fânî eden Şeyhülislâm-ı	وداع عالم فانى ايدن شيخ الاسلام
Merhûm ve mağfûr Veliyyüddin Efendi	مرحوم و ومغفور ولى الدين افندى
Rûhîçün el-Fâtiha	روحيچون الفاتحه
Sene 1182	سنه ١١٨٢

Vefatı tarihi, Yine Müstakimzâde tarafından ebcede dayalı tarih düşürme yöntemiyle aşağıdaki şekillerde kaydedilmiştir: [1] "*Rıhlet-i Mürşîd 1182 [1768]*", [2] "*Mevt-i Re'îsü'l-Ulemâ'i'l-Kirâm 1182 [1768]*"[148].

Hayır Eserleri Bağlamında Veliefendi Çeşmesi ve Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi

Veliyyüddin Efendi, hattât kimliğinin yanı sıra, Osmanlı Vakıf kültürü ile tezâhür eden hayır ve hasenât anlayışına bağlı kalmıştır. Bu hayır eserlerinden en başta gelen ve bilinenleri kütüphanesi ve çeşmesidir. Ancak, yaptığı hayırlar sadece bu ikisiyle sınırlı kalmamıştır. Veliyyüddin Efendi'nin bildiğimiz en eski vakfiyesi, Mısır Kadısı iken düzenlemiş olduğu (15 C 1133/ 13 Nisan 1721) tarihli vakfiyedir. Söz konusu vakfiyede, Arabacı Bayezid mahallesinde bulunan ve babası Hacı Mustafa Ağa'nın yaptırdığı, ayrıca kendisinin de bir süre müderrislik medresede çalışan görevliler için yaptığı bağışlarda bulunulmuştur[149].

Veliyyüddin Efendi, (25 M 1145/18 Temmuz 1732) tarihli diğer bir vakfiyesi de, bugün Merter ile Osmaniye semtleri arasındaki Çırpıcı Çayırı'na bitişik bulunan Veliefendi Hipodromu'nun da içinde bulunduğu mesire yeri ve çeşmesiyle ilgilidir. "*Veliefendi Mesiresi*" yapıldığı senelerde ve Boğaziçi'ne vapur seferleri düzenlenip yeni mesire yerleri ortaya çıkıncaya kadar, İstanbul ahalisinin mevsiminde gittikleri bir dinlenme yeri olmuştur. Öyle ki "*Veliefendi Çeşmesi*" bekçi manisi halk edebiyatına geçecek kadar halkın malı olmuş ve sevilmiştir. Sultan III. Mustafa döneminde söylenen bir manide Bekçi Baba, mesire yerine geldiğinde sevincini şöyle dile getirmekteydi:[150]

Veliefendi Çeşmesi

Gûş et ağam bu sözleri
Nakleyleyeyim nâzik yerleri
Vakt-i safâdır yaz günü
Yürü seyret sahrâları

Canım sıkıldı bir seher
Gamları sahrâ def eder
Yedikule kapısından
Çıkıp seyrettim serteser

Kirişçiler, Tabakhâne
Mumhane ile Sâlhâne
Kazlar çeşmesinde biraz
Oturup baktım her yere

Kalktım andan oldum revân
Sular gibi aktım hemân
Bir müferrah makâm buldum
Anda oldu aklım hayrân

Bir çeşme olunmuş binâ
Gâyet safâ geldi bana
Dört tarafı çayır çemen
Yapanlara ettim dua

Fildamı'na yakın mahall
Yapılmış Hakk'a bî-bedel
Etrafına bir aç sofa
Binâ eylemişler güzel

Hayli ağaçlar dikilmiş
Seyrine asker çekilmiş
Bir tarafı çayırlıktır
Bir tarafı bostan ekilmiş

Goncedârdır dolaşması
Bir iki bayır aşması
Adını sordum dedi biri
Veliefendi Çeşmesi

Görünce medhini ettim
El kaldırıp duâ ettim
Sutu âb-ı hayât gibi
Nûş eyleyip safâ ettim

Mermer oluktan su akar
Duruş âleme seyre bakar
Ol mahallin yok nazîri
Otları misk gibi kokar

Ol çeşmenin yok nazîri
Seyreden olur esîri
Bahşiş ile mesrûr edin
Bekçiniz garîb fakîri

Fakat İstanbul halkı bugün o bölgeye dinlenmek için değil, at yarışlarını seyretmek için gitmektedir. Bekçi Baba'ya ferahlık veren "*dört tarafı çayır çemen makām*"dan artakalanlar ise, yarış pistinin bakımlı çimlerinden ibaret bir haldedir. Veliyyüddin Efendi, 1726 yılında Mısır Kadılığı'ndan beri yaptığı hayırlara ilave olarak, Bursa'da ikamet ettiği dönemde "*Abdal Murad Zâviyesi*"ne yol yaptırmıştır. Devrin şairlerinden Elifîzâde Feyzî, şu manzûm tarihi söylemiştir:[151]

"*Açdı Dervîşâne Yol, Abdal Murad'a bir Velî 1176*".

Diğer taraftan, yukarıda belirttiğimiz 1731 ve 1732 tarihli vakfiyeye ilave olarak, (25 S 1151/14 Haziran 1738) tarihli üçüncü bir vakfiyesi daha bulunmaktadır. Şeyhülislâm Veliyyüddin Efendi'nin en erken tarihli vakfiyesi olan 1731 tarihli vakfiye haricindeki 1732 ve 1738 tarihli vakfiyeler ile daha sonra yapmış olduğu vakıfları belirten üç vakfiyenin bir araya getirildiği anlaşılmaktadır. Kezâ, (3 C 1182/16 Ekim 1768) tarihli son vakfiyesi, ilk vakfiyesi haricindeki vakfettiği bütün mallarını bir araya getirmiştir[152].

Aynı zamanda vefat ettiği yıl olan 1768 tarihli bu vakfiyede, gelir kaynaklarının dökümü şöylece belirtilmektedir. Esas vakfiye ile [I. Vakfiye] Yedikule Kapısı dışındaki bostan, bostan yanındaki 10 masura suyu, bostan duvarına bitişik çeşme, yine Yedikule Kapısı dışındaki dört yol ağzındaki kârgîr çeşme, Eyüp Nişancası'nda Şeyh Mehmed-i Buharî Dergâhı'nda yatırdığı mescid, dergâh duvarına bitişik 414 zirâ' arsa ve 810 zirâ' arsa üzerine kurulmuş bir menzil (ev). [II. Vakfiye] ile Ali Fakih mahallesindeki 4759 zirâ' arsa ile iki menzil. [III. Vakfiye] ile Nişancı Paşa mahallesinde Nakşbendî Şeyh Murad hankâhına (dergâhına, tekkesine) yakın 3438 zirâ' arsalı bir menzil. [IV. Vakfiye] ile Ali Fakih mahallesindeki üç menzil, Arabacı Bayezid mahallesinde dokuz menzil, Veled-i Karabaş mahallesinde dört menzil, Mimar Acem mahallesinde bir menzil, Kâtib Muslihiddin mahallesinde üç dükkân, Silivrikapı Kapısı yakınında Hadım İbrahim Paşa mahallesinde bir menzil, Koruk Mahmud mahallesinde bir menzil, Yenikapı Mevlevîhanesi Kâtib Murad mahallesinde bir menzil, Mirahor (Mîrâhur) mahallesinde bir menzil, Samatya yakınında Hacı Hüseyin mahallesinde bir menzil, Hâce Hatun mahallesinde iki menzil, İbrahim Çavuş mahallesinde bir menzil, Canbaziye mahallesinde bir menzil, Yedikule dışındaki bir menzil, Seyyid Ömer mahallesindeki odaları. [V. Vakfiye] ile 18412 zirâ' asa üzerinde üç adet su bi'r-i mâ'î (su kuyusu), bir havuz, bir oda, bir ahır, bir samanlık, bir kenifi (tuvaleti) ve iki odası olan bostan, Sarıkız kurbunda Öksüzce mahallesinde birer menzil. [V. Vakfiye] ile Canbaziye mahallesindeki bir menzil, Karabaş mahallesinde dört ve Aydın Kethüdâ mahallesinde iki menzil, Maçka'da köşklü bir bağı vakfedip, kuruluşunu gerçekleştirmiştir. Ayrıca mescit ve kütüphane görevlilerinin alacakları gündelik ücretleri belirtilmiştir.

Veliyyüddin Efendi'nin vakıf mührü şöyledir:[153]

Veliyyüddin Efendi'nin Vakıf Mührü

Vakf-ı Şeyhülislâm,
Veliyyüddin Efendi ibn el-Merhûm,
el-Hâc Mustafa Ağa ibn el-Merhûm
el-Hâc Hüseyin Ağa, sene 1175

وقف شيخ الاسلام
ولى الدين افندى ابن المرحوم
الحاج مصطفى آغا ابن المرحوم
الحاج حسين آغا سنه ١١٧٥

Kütüphane ile ilgili bilgilere geçmeden önce, genel anlamda hayır eserleri bağlamında Veliefendi Çeşmesi ve Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi, Müstakimzâde tarafından iki farklı şekilde şöyle bahsedildiğini belirtelim:[154]

> "Sultan Bâyezîd Câmi'i dâhilinde bir kitâbhāne-i bedî'ü'l-inşâ binâ ve derûnuna nefâyis-i kütüb imlâ ve bâliğan mâ-belağ vakfını tertîb ile ihrâz-ı destmâye-i senâ idüb ekser mahallerde bulunmayan kütüb-i nâdire o kitâbhānede mevcûd ve izdihâm-ı talebe ile dâ'imâ istifâde-i ulûm olunduğu meşhûd olub hāric-i sûrda zât-ı mu'allâ-sıfatlarına mesned olan çeşme-sâr nüzhetgâh-ı sığār u kibârdır"

Bu ifadeleri, günümüz Türkçesi'yle anlatmaya çabalarsak: "Sultan Bayezid Camii kapsamında eşsiz güzellikte yapılmış bir kütüphane bina edilmiş ve içerisine nefis kitaplar konulmuştur. Büyük bir hacme ulaşan vakfını düzenlemiş ve sermayesini kattığından, bir çok yerde mevcudu bulunmayan nadir kitaplar, o kütüphanede bulunmaktadır. Öğrencilerin izdihamı da söz konusu kütüphaneden ilim bakımından sürekli yararlanıldığını göstermektedir. Ayrıca İstanbul Sur dışında yüce sıfatlara sahip şahıslarına bir istinat noktası olan çeşme ve ona bağlı mesire mekânı, küçük ve büyük her yaştan insanların gezinti yeridir".

> "Hayrâtından Haremeyn-i Muhteremeyne eylediği hıdemât-ı seneviyeden ğayrı Sultan Bâyezîd Câmi'inde bir kütübhāne ve Silivri Kapusu hāricinde bir mesîre ve çeşme ve Mustafa Paşa hānkāhında mahfil-i kebîr vesâ'ir âsârı vardır"

Benzer şekilde sadeleştirmede bulunursak: "Hayır eserlerinden kendisine hürmet edilen Harem'de (Mekke ve Medine'de) yerine getirdiği senelik hizmetlerinden başka, Sultan Bayezid Camisinde bir kütüphane ve Silivri Kapısı'ndan daha ileride bir mesire ve çeşme ve Koca Mustafa Paşa Camisi'ne bitişik dergâhta büyük bir toplanma mekânı ve diğer eserleri bulunmaktadır".

Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi

Veliyyüddin Efendi'nin ilme olan merakı ve onu elde etmenin en önemli vasıtalarından olan kitaplara ilgisi, özellikle kütüphanesi bağlamında dile getirilmektedir. Beyazıt Camii kapsamında inşa ettirdiği ve adını sonsuza kadar yaşatacak bir irfan abidesi olarak tanımlanan kütüphanesinin en güzel eserlerle süslendiği belirtilmektedir[155].

Diğer taraftan söz konusu kitaplar, genel olarak medreselerde okutulan derslere yöneliktiler ve temel olarak üç gruba ayrılmaktaydılar. Bunlardan koltuk dersleri de olarak adlandırılan "*cüz'iyyât*", hesâb, hendese, hey'et ve hikmet gibi ilimlerden oluşmaktaydı. Ayrıca علوم آليه "*ulûm-ı âliye*" olarak adlandırılan dersler ise, kelâm, mantık, belâğat (ma'ânî, bedî ve beyân), lügat, nahiv ve hatta tarih ve coğrafya ilimlerini kapsamaktaydı. Elbette belirttiğimiz bu dersler, Osmanlı medreselerinin aslî karakterini yansıtan علوم عاليه "*ulûm-ı āliye*" denilen tefsir, Hadis, fıkıh, usûl-i fıkıh gibi ilimleri öğrenmeye vasıta olarak değerlendirilmekteydiler[156]. Böylelikle Veliyyüddin Efendi'nin

kütüphanesindeki kitapların içeriğine kısaca değindikten sonra, kütüphanesinin oluşumunun geçirdiği aşamaları gözden geçirmek istiyoruz.

Vakfiyesinden anlaşıldığına göre, Veliyyüddin Efendi'nin kitaplarını vakfetmesi ve kütüphanesini tesisi, iki aşamada gerçekleşmiştir. Vakfettiği kitaplarını önce Âtıf Efendi Kütüphanesi'ne bağışlamış ve adı geçen kütüphanenin görevlilerine belirli bir gündelik maaş ayrılmıştır. İkinci aşamada ise Beyazıt Camii bitişiğindeki kütüphane binasının inşası, görevlilerin tayin edilmesiyle birlikte kendi adını taşıyan asıl kütüphanenin kuruluşu gerçekleşmiştir[157]. Veliyyüddin Efendi, önce (3 Ra 1175/ Eylül 1761) tarihli vakfiyesiyle Âtıf Efendi Kütüphanesi'ne daha sonra da, bu vakfından vazgeçerek (3 C 1182/16 Ekim 1768) tarihli vakfiyesiyle Beyazıt Camii'nin sağ tarafına bitişik olarak yaptırdığı kütüphanesine vakıf yoluyla bağışta bulunmuştur[158].

Birinci Aşama: Yukarıda da belirtildiği gibi, Veliyyüddin Efendi'nin kitaplarını vakfederek, bir kütüphane kurması yolundaki çalışmaları ilk kez, (13 Ra 1175/ 2 Ekim 1761) tarihli vakfiyesiyle, 150 kitabını Âtıf Efendi Kütüphanesi'ne vakfetmesiyle birlikte gerçekleşmiştir. Belirtilen vakfiyeyle, Söz konusu kütüphanenin birinci hâfız-ı kütübüne 8, ikincisine 6, üçüncüsüne 5 akçe günlük ücret ayrılmıştır. Bu durum vakfiyenin iki yerinde kaydedilmiştir. Vakfiye'de öncelikle vakıf ve ödenek ayrılmasına değinilmiştir[159].

> "…ve bundan akdem vakf-ı sahîh ile vakf u habs ve teslîm-i mütevellî ve tescîl-i şer'ī idüb zeyl-i vakfiyemde ism u resmleri tasrîhan muharrer ve mastûr ve mahtûm ber-mûceb-i defter ma'lûmü'l-aded kitâblarım ta'lîm-i ilm olanlara istifâde eylemek içün mahmiye-i mezbûrede merhûm Şeyhü'l-Vefâ Câmi'-i şerîfi kurbunda ashâb-ı kütübhāne-i mezbûrun hâfız-ı kütüb-i evveli olan kimesneye yevmî sekiz akçe virile ve hâfız kütüb-i sânîsi olan kimesneye yevmî altı akçe vazîfe verile ve hâfız-ı kütüb-i sâlisi olan kimesneye yevmî beş akçe vazîfe verile zikr olunan dört kıt'a asl-ı vakfiye-i ma'mûlün-bihâlarımda tastîr ve tasrîh olunan şurût-ı sâ'irem kemâkân ibkā' ve mukarrer kılına ve vakfiye ve zamm-ı vakfiye-i sâbıka-i mezkûrelerinde tastîr olunduğu üzere kemâ fi'l-evvel vakf-ı mezburumun şurûtunun tebdîl ve tağyîri ve taklîl ve teksîri merreten ba'de uhrâ yedimde ola ve mürûr-ı eyyâm ve kürûr-ı şuhûr u a'vâm ile vakf-ı mezbûreme fütûr ve ğallâtına kusûr târî olub şurût-ı muharrere-i mezkûreye ri'āyet müte'azzire olursa vakf-ı mezbûr mutlaka fukarâ-yı müslîmîne meşrûta ola…"

Yukarıdaki metni günümüz Türkçesi'yle ifade etmek istersek: "Ve bundan önce, sahih vakıf işlemi ile vakfedilip, elde tutulan ve mütevellî'ye teslim ve şer'î hukuka göre sicil kaydını yaptırıp, vakfiyemin zeylinde isim ve resimleri (illustrasyonları) açık olarak satırlanıp, yazılmış ve mühürlenmiş defter kaydı üzere sayıları tespit edilmiş kitaplarım ilim talim edenlerin istifade-

si amacıyla, adı geçen himaye edilmiş büyük şehirde (İstanbul'da) rahmetli Şeyh Ebu'l-Vefa Camii yakınında, adı geçen kütüphanenin personelinden olan hâfız-ı kütübe günlük sekiz akçe verisin ve ikinci hâfız-ı kütübü olan kişiye günlük altı akçe verilsin. Söz konusu dört adet kendisiyle amel edilecek vakfiyenin aslı satırlanıp yazılmış ve açıkça belirtilen diğer şartlar eskiden olduğu gibi geçerli ve kararlaştırılmış olsun. Vakfiye ve söz konusu önceki vakfiyeye ilave edilmiş olan kısımlarda satırlanıp, yazıldığı üzere önceki gibi, adı geçen vakfımın şartlarının değiştirilmesi ve başka bir şarta dönüştürülmesi ile şartların azaltılıp çoğaltılması, birbiri ardınca devamlı ve defalarca elimde olsun. Günlerin geçmesi ve yılların ve ayların birbirini takip etmesiyle, söz konusu vakfımda gevşeklik ve elde edilen gelirlerine eksilme ortaya çıkıp, söz konusu yazılı şartlara riayet ortadan kalkarsa, söz konusu vakfın mutlaka Müslüman fakirlere yönelik olması şart koşulsun".

Ancak ardından, vakfiyede yer alan ikinci bahiste, vakfetme ve ödenek ayrılmasından "*rücû'*" edildiğinden, yani kitapların Âtıf Efendi Kütüphanesi'ne vakfedilmesinden vazgeçildiğinden söz edilmektedir[160].

> "…ber-vech-i muharrer vakfımın şürûtunun taklîl ve teksîri ve tebdîl ve tağyîri merreten ba'de uhrâ yedimde olduğuna binâ'en sâlifü'z-zikr bin yüz yetmiş beş [1175] senesi Rebî'ü'l-evveli'nin üçüncü günü târîhiyle müverrehan Haremeyn-i Şerifeyn Müfettiş-i Esbakı es-Seyyid Mehmed Refî' Efendi'nin imzâ ve hātemini hâviyen zamm-ı vakfiye-i ma'mûlün-bihâ'mda sebt u tahrîr olunduğu üzere mukaddemâ rişte-i temlîkimde mütenazzım bulunan esâmî ve kıtâ'ātı mukayyed ve ma'lûmetü'l-aded kütüb-i nefîsemi li-vechi'llâhi te'ālâ vakf edüb li-ecli'l-hıfz Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye'de Defterdâr-ı esbak merhûm Âtıf Efendi Kütübhānesi'ne vaz' olunmasını ve muhâfaza içün kütübhāne-i mezkûrenin hâfız-ı kütüb-i evveline yevmî sekiz akçe ve sânîsine yevmî altı akçe ve sâlisine yevmî beş akçe vazife verile deyü eylediğim şürûtumdan rücû' edüb şöyle şart ve ta'yîn eyledim ki"

"Yazılı olduğu şekilde, vakfımın şartlarının değiştirilmesi ve başka bir şarta dönüştürülmesi ile şartlarının azaltılıp çoğaltılması, birbiri ardınca tekrar tekrar elimde olması dolayısıyla, daha önce söz konusu edilen 1175 yılı Rebiülevvel Ayı'nın 3. günüyle tarihlenen (2 Ekim 1761), iki şerefli harem (Mekke ve Medine) eski müfettişi es-Seyyid Mehmed Refi Efendi'nin imza ve mührünü içeren ve kendisiyle amel edilen ilave vakfımda kayıtlı ve yazılı olduğu üzere başlangıçta mülk olarak bağışlama ipimde düzenlenmiş bir biçimde olan isimleri ve kıtaları (kaç parçadan oluştuğu) kayıtlı ve adetleri bilinen nefis kitaplarımı yüce Allah'ın rızasına yönelik olarak vakf edip, muhafazalarını sağlamak amacıyla yüce hilafetin bulunduğu yerde (İstanbul'da) eski defterdarlardan rahmetli Âtıf Efendi Kütüphanesi'ne konulmasını ve muhafaza edilmeleri için, söz konusu kütüphanenin birinci hâfız-ı kütübüne günlük sekiz akçe ve ikincisine günlük altı akçe ve üçüncüsüne günlük 5

akçe vazife (maaş, ücret) verilsin diye belirttiğim şarlarımdan vazgeçip, şu şekilde şart koyup, belirledim ki ”

İkinci Aşama: Dolayısıyla ikinci aşamada, koleksiyonu oluşturan kitapların Beyazıt Camii kapsamında oluşturulan Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi'ne vakfedilmesi gerçekleşmiştir.

> "… şürûtumdan rücû‘ edüb şöyle şart ve ta‘yîn eyledim ki mukaddemâ vakf ve tescîl eylediğim ber-mûceb-i defter müfredât-ı esâmî ve kıtâ‘âtı mübeyyin ma‘lûmü'l-aded kütüb-i nefîse-i mevkū fe-i mezkûrem ile sübût-ı takdîr-i Sübhânî kütüb-i nefîseme hayrla kesret bulmağla yine ber-mûceb-i defter müfredât-ı esâmî ve kıtâ‘âtı mu‘ayyen ma‘lûmü'l-aded bin altıyüz doksan [1690] cild kütüb-i nefisemi bu def‘a dahi vakf-ı sahîh ile vakf ve tescîl ve teslîm-i ile'l-mütevellî ve kütübhāne-i mezkûre dolâblarına vaz‘ olunub…"

Buna göre: "Şartlarımdan geri dönüp (vazgeçip) şu şekilde şart ve tayin ettim ki, önceden vakf ve sicil kaydını yaptırdığım deftere göre isimleri ve kıtaları (kaç parçadan oluştuğu) tek tek döküm halinde belirtilmiş adetleri bilinen yazılı olarak kayıtlanıp, vakfedilmiş nefis kitaplarım ile (daha sonra) Sübhân olan Allâh'ın takdiri ile sabit olan nefis kitaplarım hayırla artmış olduğundan, yine defter kaydı üzere isimleri ve kıtaları tek tek döküm halinde belirtilmiş, sayıları bilinen 1690 cilt nefis kitabımı bu kez de kanunen geçerli sahih vakf yoluyla vakfedip, sicil kaydını yapıldıktan sonra, vakıf mütevellîsine teslim edilip, söz konusu kütüphane dolaplarına konulduğu" şeklinde kaydedilmektedir.

Bu aşamdan sonra aşağıda zikredeceğimiz "*cihet*"ler, genel olarak belirtmek gerekirse, vakıfların çeşitli dinî, sosyal ve kültürel hizmetlerini sürdürebilmeleri için tahsis edlmiş olan görevlere verilen addır[161]. Nitekim, yukarıdaki bilgilere ilave olarak, vakfiye metninde personelde aranan özellikler belirtildikten başka, personele verilecek maaşlar ve onlara sağlanacak imkânlara da yer verilmiştir. Ayrıca okuyucu hizmetlerinin nasıl yerine getirileceği gibi konular üzerinde de durulmuştur. Bundan başka, kütüphane vakfının yöneticileri olan nâzır[162] ve mütevellîlerin[163] hangi şartlara bağlı olarak tayin edileceği ifade edilmiştir. Yine kütüphane ve ona bağlı diğer tesislerin giderlerinin nasıl karşılanacağı ve teftişlerin ne zaman ve kimler tarafından yapılacağı gibi husuların yanısıra, koleksiyonu ve katalogu ile birlikte belirtilmiştir[164]. Vakfiye'de, kütüphane personelinde olması gereken vasıflarla ilgili şartların Âtıf Efendi ve Rağıb Paşa kütüphanelerinin etkisinde kalarak düzenlendiği anlaşılmaktadır[165].

Vakfiye metnine göre, (1182/1768-1769), öncelikle hâfız-ı kütübler, dinî açıdan bilgi sahibi ve dürüst kimselerden olmalarının yanı sıra, psikolojik olarak huzurlu, kanaatkâr ve karakter bakımından da övülecek özelliklere sahip kimselerden seçilecekti. Kütüphanenin Hâfız-ı Kütüb-i Evvel (Birinci) ve Sânî (İkinci) olmak üzere iki kütüphanecisi bulunacaktı. Hâfız-ı Kütüb-

lerden başka, görevini hakkıyla yerine getirebilecek ve yetenekli iki müstahfız[166] (koruma görevlisi) bulunacaktı. Ayrıca, bir de ferrâş[167] (temizlikçi) istihdam edilecek, bu manada istikametli ve güvenilir bir kimse de ferrâş olarak çalıştırılacaktır[168].

Bunlara geçmeden önce hemen belirtelim, Veliyyüddin Efendi, vakfiyesine koyduğu farklı şartlarla, örfî olarak bir teâmül haline gelmiş ya da geleneksel olarak yerleşmiş, zararlı bir uygulamanın önüne geçmek istemekteydi. Zirâ, Osmanlı vakıf teşkilatında, vakıf görevlilerinin üzerlerinde bulunan vazifeleri ve karşılığında aldıkları ücretleri başka bir kişiye devretmeleri yaygın bir uygulamaydı. "*Ferâğ*", ya da feragat (başka bir kişi adına görevden ayrılmak, böylelikle kadro dışı kalarak boş olmak) ve "*kasr-ı yed*" (başkası adına görevden el çekmek) denilen bu gibi devirlerde kâdının da izni taleb edilmekteydi. Bazı tayin kayıtlarından bu şekildeki görev devretme uygulamasının bir süre kütüphanelerde de uygulandığı anlaşılmaktadır. Ancak, hâfız-ı kütüblük gibi bazı özelliklere sahip olmayı gerektiren bir hizmetin, bu yolla yapılan devretmelerle yeterliliğe sahip olmayan, kimselere geçmesi XVIII. yüzyıldan başlamak üzere, baı kütüphane kurucularının vakfiyelerine hâfız-ı kütüplerin ferâğ ve kasr-ı yed yoluyla vazifelerini başkalarına devredemeyedeklerine dair şartlar koymalarına yol açmıştır. Buna teşebbüs edecek hâfız-ı kütüplerin görevine son verileceği de ayrıca bu vakfiyelerde belirtilmiştir[169]. Dolayısıyla Veliyyüddin Efendi vakfiyesinde, hâfız kütübde bulunması gereken özelliklerin yanı sıra bulunmaması gereken özellikler de yer almaktaydı[170]. Ayrıca, sayılan devretme usullerine ilave olarak "*vekâlet*" ya da "*örf-i beled*[171]" gibi uygulamalar da zararlı olarak değerlendirilmiş ve vakfiyede belirtilmiştir.

Nitekim Şeyhülislâm Veliyyüddin Efendi'nin vakfiye metninde (1182/1768-1769) yer alan şartlara göre, belirtilen görevler, müderrislik, kadılık, imamlık ve şeyhlik edenlere ve hizmeti bizatihî kendilerinin yerine getirmesine engel durumu olanlara verilmeyecek, İstanbul'da ikamet eden, sadece bu hizmetle yetinebilecek istikamet sahibi kişiler seçilecekti. Hâfız-ı kütüblük cihetinin (görevinin) vekâlet ve kasr-ı yed'e (görevden el çekmeye) aykırı şartı da bulunmaktadır. "*Örf-i beled*" uygulamasına benzer şekilde, görevden el çekme ve başkası adına feragat etme düşüncesinde olan ve vekalet yoluyla hizmeti yerine getirmek isteyenlere hiç bir şekilde izin ve ruhsat verilmeyip, görevler kendilerinden alınacaktı ve açıklandığı şekilde hak eden kimselere verilecekti. Bu hizmette istihdam edilecek kişilerin, tam anlamıyla reşit ve yetişkin erkeklerden ve kıdem bakımından öncelik taşıyan kişilerden olmaları gerekmekteydi ki, bu vazgeçilmez bir şart olacaktı. Bülûğa ermediğinden, henüz yetişkin olmayan "*sabî"* çocuk ve ergenlik çağına ermiş, yaklaşık on iki yaşlarındaki "*mürâhik*" çocuk seviyesindeki kimselere bu cihetin verilmesi halinde, bizzat hizmet edemeyecekleri apaçık bir durum olarak ortaya çıkacaktır. Bu gibilerin, durumları hakkında bilgi sahibi olunmayan ilgisiz kimseleri vekil tayin etmeye muhtaç olacakları besbelli bir durum olduğundan, kitapların muhafazasında kusurlu davranacakları delil gerektirmeyecek

kadar âşikardır. Dolayısıyla, yüce Allah'ın emri gereği hâfız-ı kütüblerden biri vefat ettiğinde, sabî ve mürâhik çocuk seviyesindeki kimseler ile yeterlilik sahibi olmayan ve görevi hak etmeyen evladına, diğer vakıflarda geçerli olan "*örf-i belede*" uygun olarak hâfız-ı kütüplük görevi, "*babasının ciheti deyü*" belirtilen kapsama dahil olan evladına verilmeyip, hak sahibi ve görevi layıkıyla yerine getirebilecek kimselere verilecekti [172].

Bu noktadan hareketle vakfiyede üzerinde durulan bu konuya değinmek gerekmektedir. Çünkü, bazı arşiv kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla, vakıf kuruluşlarında, ölen kimsenin vazifesinin oğluna verilmesi şeklindeki uygulama da, Osmanı Devleti'nde örfî bir teâmül haline gelmişti ve kütüphanelerde de bu usule göre tayinler yapılmaktaydı. Kütüphaneler için olumsuz sonuçlar ortaya çıkarabilecek olan bu tatbikat, vakıf teşkilatı içinde köklü bir geleneğe sahip olduğundan kaldırılamamış, ancak XVIII.yüzyılda kurulan büyük kütüphanelerin vakfiyelerinde bazı şartlara bağlı olarak uygulanabileceği belirtilmiştir. Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi vakfiyesinde (1182/1768-1769) bulunan yukarıdaki kayıtlamalar, bu sistemin uygulamada yol açtığı sakıncalara işaret etmektedir[173].

Personele sağlanan imkanlar ve maaşlara da vakfiye metninde (1182/1768-1769) değinilmiştir. Yukarıda belirtilen şartları sağlayan birinci ve ikinci hâfız-ı kütüblere konut temin etmek amacıyla, İstanbul'da Yahnikapan Sokağı mahallesinde bulunan ve bir tarafı Simkeşhane karşısında olan dükkanların arkasına bitişik, üç tarafı Câbî Mehmed Çelebî arsası, Zâim Hacı Mehmed Ağa'nın evi ve çıkmaz sokak ile çevrili dörtgen şeklinde 246 buçuk zirâ' arsa üzerinde bulunan menzilleri (evleri) vakfedilmiştir. Söz konusu menzillerin özelliklerine gelince, bunlar birbirine bitişik halde iki menzil (ev) olup, sahip oldukları birçok odanın yanı sıra, müştemilât denilen ve herkesçe bilinen diğer kompleks yapıları da bünyesinde barındıran Veliyyüddin Efendi'nin mülkleriydi. Bu iki menzil, Veliyyüddin Efendi tarafından hâfız-ı kütüplere konut temin etmek maksadıyla, "*Hasbeten lillâhi Te'ālâ*" Yüce Allâh'ın rızası, ecri için sonsuza dek kanunen geçerli sahih vakf yoluyla ve kalıcılığı açıkça belirtilmek kaydıyla vakfedilmişlerdir. Veliyyüddin Efendi'nin, kütüphane personelinin söz konusu şartlar gereğince haftada altı gün bizzat hizmet etmelerinin, elde edecekleri diğer bazı kazançlarına engel oluşturacağı yönünde bir duyarlılığa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, bu durumun delile gerek duyulmayacak kadar âşikar olduğunu belirtmiş ve kütüphane personelinin öncelikle vakfiyede yazılı şartlara uymalarını şart koştuktan sonra, kanaat sahibi olup geçimlerini temin amacını güderek, birinci hâfız-ı kütübe günlük 120 akçe, ikincisine 110 akçe ve müstahfız (koruma görevlisi) olanların her birisine günlük 40'ar akçe, bevvâb (kapıcı) ve ferrâş (temizlikçi) olanlara da günlük 10 akçe verilmesini şart koşmuştur[174].

Vakfiye metninde (1182/1768-1769) okuyucu hizmetleri bakımından yer alan şartlara göre, gerek istinsah yoluyla çoğaltma, gerekse ödünç alma yoluyla, hiçbir kitap kütüphane dışına çıkarılmayacak ve başka bir kişiye

ödünç verilmeyecektir. Kütüphanedeki eserleri okuyup, onlardan faydalanmanın yanı sıra, yazmak, yazdırmak ya da karşılıklı mukabele yoluyla elde etmek isteyen maarif ehli ve medresedeki ilimleri tahsil eden talebeye hiçbir şekilde engel olunmayacak, aksine teşvik edilerek yönlendirilerek, saygı içerisinde hatırları yerine getirilecekti. Hâfız-ı kütübler bu noktada herhangi bir acizlik ve gevşeklik göstermeyeceklerdi. Kütüphane, Cuma günü hariç olmak kaydıyla hafta boyunca, gün doğumundan bir saat sonra açılacak ve gün batımına bir saat kalıncaya dek hiçbir okuyucu gelmese dahi açık tutulacaktı. Hâfız-ı kütübler beraberlerindeki diğer personel ile bizzat hizmet etmeye tam anlamıyla hazır bir durumda olup, kitapların muhafazasına çaba ve özen göstereceklerdi[175].

Başta da belittiğimiz üzere, Vakfiye metninde (1182/1768-1769) yer alan bir diğer konu da, nâzır ve mütevellî gibi vakıf yöneticilerinin tayin şartları ile ilgilidir. Bu da vazifeleri (maaşları) ile soyun devam edip etmemesine göre, iki durumda değerlendirilmektedir. Birincisinde, vakfın gelirlerinden, ödenek olarak sarfedilen meblağ çıkarıldıktan sonra, arta kalan kısmına hayatta olduğu sürece Veliyyüddin Efendi, tasarruf edecekti. Ancak, Veliyyüddin Efendi, "*mürğ-i rûhum gülistân-ı cinâna tayerân eylediğin*" diyerek, ruh kuşu, cennetlerin gül bahçelerine uçtuğunda, yani vefat ettiğinde, adı geçen vakfı oğlu Mehmed Emin Efendi ile neslen teselsülü, zincirlemeyi ifade eden "*evlâdım ve evlâd-ı evlâd-ı evlâdım*" formülü ile kendi soyundan gelecek evlatlarına bırakmaktadır. Yine söz konusu fazla gelirin bir kısmıyla kendi vakfıyla birlikte babası rahmetli Hacı Mustafa Ağa'ya ait vakfın gereken onarımını yapacaktı. Bundan da arta kalan meblağın 1/3'ü bezzazistanda (bedestânde, bedestende) hıfz edilecekti ve vakfın mütevellîsi eliyle uygun görülen yerlerden akâr satın alınıp, yalnızca Veliyyüddin Efendi'nin vakfının mülkleri arasına ilave edilip, katılabilecekti. Diğer ikinci 1/3'lük kısmı, kendi soyundan mütevellî olan kişinin tasarrufuna, "*tevliyyet*" denilen vakfın işlerinden birinci derecede sorumlu olma yani mütevellîlik vazîfesi (maaşı) yanısıra ek olarak verilecekti. İkinci bir ihtimal daha düşünülmüş ve "*el-iyâzü bi'llâh min kahri'l-Feyyâz*", soyun kesilmesi halinde vakfın arta kalan gelirleriyle Veliyyüddin Efendi vakfı ile babası Hacı Mustafa Ağa'ya ait vakfı onarımları yapıldıktan sonra, kalan gelirin toplamı bezzazistanda hıfz edilecek ve vakfın mütevellîsi eliyle uygun yerlerden akâr satın alınıp, vakfının mülkleri arasına ilave edilip, eklenecekti. Bunun arkasından Veliyyüddin Efendi, görevde olan Şeyhülislâm'ın adı geçen vakfına hasbî nâzır olmasını şart koşmakla birlikte, vakfı himaye edip, korumasını istemektedir. Ayrıca Hatvanîzâde Ahmed Efendi'nin hayatta olduğu müddetçe vakfına hasbî nâzır olmasını ve kez vakfettiği dört evi de "*icareteyn-i mu'tadeyn*"[176] ile kiraya verilip, elde edilen gelir, Veliyyüddin efendi vakfının giderlerine harcanacaktı. Uygulamada esas tutulacak olan vakfiyenin kendisi ve buna eklenen vakfiyelerin beyan ettiği maddeler gereğince, Kerîm ve Hâdî olan Allah'ın lutfuyla aziz ömrü süregeldikçe ve hayat elbisesi üzerimde oldukça, sabık şartları üzere önceki gibi söz konusu vakıfların toplamına kendisi mütevellî olacak ve yine değiştirme ve başkalaştırma ile azaltma ve arttırmadan

başka, küçük büyük işlerin görülmesi ile tasarruf ve tedebbür elinde olacaktı. Vefatı halinde, Üsküdar'da bulunan oğlu Mehmed emin Efendi ve onun vefatı ile arkasından teselsülen, soyundan gelecek kişilerin "*batnen ba'de batnin aslah ve ekberi*", vakfın mütevellîsi olacaktı[177].

Vakfiye metninde (1182/1768-1769), Kütüphane ve diğer tesislerin giderleri ve kütüphanenin denetlenmesi konusuna da değinilmiştir. Vakfiyede bununla ilgili ödeneğin Sultan Bayezid (Velî) Hazretlerinin vakıflarına ait "*mukāta'aları*"nın[178] idaresini yüklenmiş olan kişilerin asıl malları üzerine eklendiğinin altı çizilmektedir. Nitekim, Hatt-ı Hümayun ve emr-i âlî ile söz konusu kişilerin üzerine ve Haremeyn-i Şerifeyn Muhasebesi Kalemi'ne işlenip kaydedilen yıllık 1150 kuruş gelir kütüphane personelinin vazifelerine (maaşlarına, ücretlerine) ve kütüphanenin masraflarına sarfedilip harcanmak üzere ödenek olarak ayrılacaktı. Bu gelir, her yıl Mart Ayı başında, Sultan Bâyezid (Velî) Vakfı mütevellîsi olanlardan, Veliyyüddin Efendi vakfının mütevellisi olan kişi tarafından alacaktır. Belirtilen gelirin, 960 kuruşunu Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi hâfız-ı kütüpleri, mustahfızları, ferrâş ve bevvâbının belirlenen ve düzenlenen söz konusu vazifelerine aylık ödenek olarak sarfedilecektir. Yıllık ödeneğin 150 kuruşu da, Veliyyüddin Efendi'nin medfûn bulunduğu Eyüp'te Nişancı Cami bitişiğinde bulunan Kutbu'l-ârifîn ve Ğavsu'l-vâsılîn Şeyh Murad Efendi Hazretleri zâviyesindeki fakirlerin iaşesini karşılamak üzere günlük 6'şar akçe sarf ve zamm olunmak için, benzer şekilde aylık ödenek olarak verilecektir. Devamla, yıllık 40 kuruşunu da her bir yılbaşında Sultan Bâyezid (Velî) Hazretleri vakıflarının mütevellî ve müfettişleri olan görevlilere ödenek olarak ayrılmıştı. Buna göre, söz konusu mütevellî ve müfettişler, Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi'ne çağrılacaklar, vakfedilmiş olan kitapları hâfız-ı kütüpler ve hizmetliler önünde teker teker sayıma tabi tutacaklardır. Bu işlem sırasında her bir nüsha açıklamalı ve izahlı bir şekilde kayd edileceği gibi, kütüphane defterine aynen geçirilmesine çaba sarf etmeleri, ayrıca onarılması ve ciltlenmesi gereken muhâfaza ve parçaların onarılmasını vakıf mütevellîsine haber verip, ikaz etmeleri şeklindeki hizmetlerinin karşılığında belirtilen 40 kuruşluk meblağ, Bayezid-i (Velî) Vakfının müfettişine kürk bahası olarak verilecekti. Kütüphanenin ferrâşlık ve bevvâblık görevi, Bayezid Camiinde kayyumbaşı olanlara şart koşulacaktı. Bundan başka Medine-i Münevvere'deki fakirlere yılda 100 kuruş yardım edilecekti. Yine Şeyh Murad Efendi (Kuddise Sırrıhu'l-azîz) tekkesinde her yıl kıraet edildiği bilinen ve mütearif olan Fahr-i Kâinât (S. A. S.) efendimiz hazretlerinin mevlid merasimine gelen din kardeşlerine yemek verilmesinin yanısıra, şeker, şerbet ve gülâb ve ud için her yıl Veliyyüddin Efendi vakfından yüzer gümüş verilecekti. Bu şekilde kütüphane ve diğer tesislerin giderlerine ayrılan öenek belirtilirken, her yıl kütüphanede yapılacak sayım ve restorasyonu gereken kitaplardan da bahsedilmektedir[179].

Kütüphanenin kataloğu hakkında şu bilgiler öne verilebilir. Veliyyüddin Efendi'nin vakfettiği kitapların bir listesi, vakfiyenin sonunda bulunmaktadır. Kütüphaneye de, vakfedilen kitapların satır sayısını, cild ve tezhib

özelliklerini belirten bir katalog konulduğunu daha sonraki yıllarda yapılan sayım kayıtlarından anlamaktayız. Ayrıca Vasıf, Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi'nin koleksiyonunda nâdir kitapların olduğunu ve kütüphanenin çok sayıda okuyucusu olduğunu belirtmektedir. Yine Vasıf'ın belirttiğine göre, Veliyyüddin Efendi'nin oğlu Mehmed Emin Efendi, kütüphane için gerekli olan kitapları temin ederek koleksiyonu zenginleştirmektedir[180]. Koleksiyona gelince, öncelikle bir yanlış anlamayı ortadan kaldırmak için şöyle bir düzeltmede bulunmak gerekmektedir. Veliyyüddin Efendi, birinci aşamada 150 kitabını, ikinci aşamada ise 1690 cilt kitabını daha vakfetmiştir. Veliyyüddin Efendi vakfiyesinde, açık bir şekilde yeni yaptırdığı kütüphane binasının tamamlandığını, bu yüzden daha önce Âtıf Efendi Kütüphanesi'ne vakfettiği 150 adet kitabıyla, daha sonra elde ettiği 1690 cilt kitabını birlikte bu kütüphaneye verdiğini bildirmektedir[181].

1887 tarihinde Sultan II. Abdülhamid tarafından hazırlatılan "*Defter-i Kütübhāne-i Veliyyüddin*" adlı katalogun fihristinde, kütüphanede yer alan kitapların konularına göre dağılımı ve sayıları şöyledir: [182]

el-Mesâhifu'ş-şerîfe	5
Kütübü's-Semâviye	7
Kütübü'l-Kırâ'e	36
Kütübü't-Tefâsîr	411
Kütübü Usûli'l-hadîs	11
Kütübü'l-Hadîs	405
Kütübü's-Siyeri'l-Nebeviyye	24
Kütübü Usûli'l-Fıkh	129
Kütübü'l-Fıkh	382
Kütübü'l-Fetâvâ	192
Kütübü'l-Ferâ'iz	15
Kütübü Tabakâti'l- fukahâ	17
Kütübü't-Tasavvuf	246
Kütübü'l-Mev'ize	66
Kütübü'l-Ahlâk	30
Kütübü'n-Nesâyih ve'l-iber	15
Kütübü'l-Akā'id ve'l-kelâm	179
Kütübü'l-Hikme	33
Kütübü'l-Mantık	64
Kütübü'n-Nücûm	34
Kütübü Ahkâmi'l-hurûf ve'l-havâss	9
Kütübü't-Ta'bîr	6
Kütübü'l-Hey'et	18
Kütübü'l-Hendese	6

Kütübü'l-Hisâb	9
Kütübü'l-Coğrafya	5
Kütübü't- Tevârîh	122
Kütübü't-Tevârîhi't-tabî'yye	4
Kütübü't-Tıbb	96
Kütübü'l-Mîzân ve'l-havâss	7
Kütübü'l-Muhâzerât	10
Edebiyyât	75
Kütübü't-Devâvîn	75
Kütübü'l-Arûz	6
Kütübü'l-Mu'ammâ	6
Kütübü'l-Münşe'ât	17
Kütübü'l-Ma'ânî ve'l-beyân	117
Kütübü Âdâbi'l-bahs	30
Kütübü'l-Vaz' ve'l-İsti'āre	12
Kütübü'n-Nahv	156
Kütübü's-Sarf	31
Kütübü'l-Lüğat	92
Kütübü'l-Fürûsiye ve'r-remy	4
el-Mecâmî'u'l-muhtelife	114
er-Risâletü'l-muhtelife	1030
el-Murakka'āt	8
Hâriçten vaz' olunan kitâb	179
Ahmed Cevdet Paşa bağışları	182
Diğer bağışlar	32

"Cennet-mekân Sultân Bayezid Han –tâbe serâhu- Hazretlerinin Câmi'-i Şerîfleri derûnunda vâki' Şeyhülislâm-ı esbak merhûm Veliyyüddin Efendi'nin kütübhāne-i şerîflerine vaz' ve teberru' buyurdukları kitâb mevcûdu, bu kerre bi'l-mu'āyene defterde gösterildiği vechile, mükerrerâtıyla berâber üç bin dört yüz seksen dört cild [3484] kütüb-i nefîse ile sekiz kıt'a murakka'āt-ı nefîseden ibâretdir".

Yukarıdaki tesbiti, günümüz Türkçesi'yle ifade edecek olursak: Mekânı cennet olan Sultan Beyazıt Han –toprağı iyi ve temiz olsun-Hazretleri'nin camileri içerisinde bulunan ve eski şeyhülislâmlardan rahmetli Veliyyüddin Efendi'nin kütüphane koleksiyonuna dahil edip, bağışta bulundukları kitap sayısı, bu kez kontrol edilmiş ve defterde belirtildiği üzere, tekrarlarıyla birlikte 3484 cilt nefis kitap ile 8 murakka'dan meydana geldiği anlaşılmıştır.

Kütüphaneye caminin içinden ve Bayezid Meydanı tarafından açılmış iki kapıdan girilmektedir. 1924 tarihli Tevhid-i Tedrîsât Kanunu gereğince Millî Eğitim Bakanlığı'na

devredilmiş ve İstanbul kütüphaneleri üç büyük gruba ayrıldığında Bayezid Umumî Kütüphanesi Müdürlüğü'ne bağlanmıştır[183].

İlimi sanat ve zevk sahibi Şeyhülislâm Veliyyüdin Efendi, his dünyasının zenginliği ve duyarlılığı ile çiçeklere de merak sarmıştır. Özellikle lâleye olan ilgisiyse bir hayli değişik cinslerden ayrı vasıflarda eni lâleler yetiştirmiş ve her birine de ayrı isimler vermiştir. Bu isimlerin, O'nun ruh yapısındaki inceliğin anlaşılmasına bir delil teşkil edebileceğini düşünmekteyiz. Böylece XVIII. yüzyılın en meşhur lâle yetiştiricileri arasına girmiştir. Meselâ, "*Kerem-i İlah*", "*Nahl-ı Dil-keş*", "*Nahl-ı Latîf*", "*Ni'met-i Celîl*", "*Nihâl-i İşve*", "*Lem'a-i Yakut*", "*Matla'-i Hurşîd*", "*Peymâne-i Lâleyn*", "*Âfitâb-ı Gülşen*" bunlardan bazılarıdır[184].

Çırpıcı ve Veliefendi Çayırlarının kendilerinin bu adlarla anılmasına sebep olan tarihi arka planlarına kısaca değindikten sonra, konu hakkında sözü Osmanlı arşiv belgelerinin kendisine has dünyasına bırakıyoruz.

Çırpıcı ve Veliefendi Mesireleri ile İlgili Belgeler

[illegible] استانبول [illegible]
[illegible] مفاخر [illegible]
[illegible]

صح

سلطنه

اوقافی
حضرتلری [illegible] کتخدا

دولتلو عنایتلو مرحمتلو افندم

عرضحال قوللری بودر که سرای جدید عامره ده واقع مرحوم ومغفور له غازی سلطان احمد خان طاب ثراه حضرتلرینک [illegible] کائن بهجه [illegible]

مستقفتند ح دار السعاده اغاسی حضرتلرینک نظارتنده اسوده اولان اوقافدن فضلی پاشا سراینده ولانغه ییکی قپو خارجنده [illegible] واوچ بارکیر

قوللری [illegible] اعماله ایلدیکمز دولتلری اعزمق ایچون جبریجی جاری نام محله کوتورمک ایچون ایکی بارکیر فضلی پاشانک [illegible] بارکیرلری

لانغه ییکی قپو سننک اوزره دولتلری تجدید ومرور عبورنده مکاری باشی وطرفنده تعبیه ایلدیکی قپو کتخداسی ذکر اولنان [illegible] عالیلرنده

بو اوقاری محلده بو کارینی هدم ایدوب بارکیرلری الوب کوتوروب دولتلری ضایع وتلف اولوب وجوهله معذور اولدیغمز ایام مراحم عالیلرنده [illegible]

وقف شریفک صیانتی للوقف ذکر اولنان [illegible] بارکیر مکاری باشی وقپو کتخدالری کوردوکلری محلده بو کاریمزه هدم ایتمیوب [illegible] سلطنه

وفقرا [illegible] ایچون [illegible] عالیلری رجا [illegible] دولتلو عنایتلو مرحمتلو افندم

حضرتلرینکدر

[illegible]
قوللری

BELGE 1

BASMACI ESNAFININ MEKKÂRÎBAŞI ALEYHİNDEKİ ŞİKÂYETLERİ

BOA, C. BLD, 35/1737 (11 Ş 1182/21 Aralık 1768)

Belgenin Transkripsiyonu 1

Ashâb-ı arzuhâlin istid'âları üzere ancak beş aded bârgîrlerine
Mekkârî Başı tarafından yüklerini indirüb ta'arruz etmemek üzere
mürûr ve ubûrına mümâna'at olunmıya deyü kaleminden emr-i şerîf yazılmak
BUYURULDU
11 Ş sene [1]182 [21 Aralık 1768]

22 Ş sene [1]182 Emir Dâde

Sultânım

Devletlü İnâyetlü Merhametlü Efendim Hazretleri sağ olsun

Arzuhâl-i kulları budur ki Serây-ı Cedîd-i Āmire'de vâki' merhûm u mağfûrün leh Ğazi Sultân Ahmed Han -tâbe serâhu- Hazretlerinin kütübhāne-i latîfleri evkāfı musakkafâtından Daru's-sa'âde Ağası Hazretleri'nin nezâretlerinde âsude olan Evkâfdan Fazlı Paşa Serâyı'nda ve Lanğa Yenikapu hâricinde kâ'in Basmacı esnâfı kulları olub i'mâl eylediğimiz dülbendleri ağartmak içün Çırpıcı Çayırı nam mahalle götürmek için iki bârgîr [beygir] Fazlı Paşa'nın ve üç bârgîr dahi Lanğa Yenikapusı'nın olub dülbendlerimizi tahmîl ve mürûr ve ubûrunda Mekkârî Başı ve tarafından tayin eylediği kapu kethüdası zikr olunan beş re's bârgîrlerimizin bulduk-ları mahalde yüklerini hedm edüb bârgîrleri alub götürüb dülbendlerimiz zâyi' ve telef olub vücûhla ma'zûr-larımız ile merâhim-i âlîlerinden mercûdur ki vakf-ı şerîfi sıyâneten li'l-vakf zikrolunan beş re's bârgîrimizi Mekkârî Başı ve kapu kethüdâları gördükleri mahallerde yüklerimizi hedm etmeyüb ve bir vecihle dahi ve ta'arruz etmemeleriçün fermân-ı âlîleri recâ vü niyâz olunur ol bâbda emr ü fermân ve lutf ve ihsân devletlü inâyetlü merhametlü efendim Sultânım Hazretlerinindir

BENDE
Basmacı esnâfı
Kulları
mim

Basmacı esnafının verdiği bu arzuhalde, öncelikle ne iş yaptıkları ve nereye bağlı bir esnaf oldukları dile getirilerek kendileri tanıtılmış, ardından arzuhale kaleme alınmasına sebep olan konu şikayet edilerek buna engel olunması istenilmiştir. Her ne kadar belgenin orijinal metninin başlangıç kısmındaki ifadeler tam yerine oturmamışsa da şöyle bir sadeleştirme yapılması mümkün gözükmektedir:

Bizler Saray-ı Cedid-i Amire'de, yani Topkapı Sarayı'nda bulunan rahmetli ve kendisine mağfiret olunmuş Gazi Sultan Ahmed Han–toprağı iyi ve temiz olsun-hazretlerinin kütüphanesine ait vakıfların gelir kaynaklarından olan musakkafâtdan Darüssaade Ağası gözetimindeki Fazlı Paşa Sarayı'nda ve Langa Yenikapısı dışında bulunan Basmacı esnafı kullarıyız. Tarafımızdan imal edilen tülbentleri yıkayarak parlatmak için Çırpıcı Çayırı denilen yere götürmek amacıyla kullandığımız iki yük hayvanı (beygir) Fazlı Paşa Sarayı vakfından ve üç yük hayvanı (beygir) dahi Langa Yenikapısı'nın olup, bunların tülbentlerimizi yüklenerek, söz konusu yere gitmek üzere geliş ve gidişleri esnasında, Mekkarî Başı ve görevlendirdiği kethüda beş adet yük hayvanımıza rastladıkları yerde yüklerini indirip boşalttıktan sonra, hayvanları (beygirleri) alıp götürmüşlerdir. Bundan dolayı tülbentlerimiz kayba uğrayıp, zarar görmüştür. Bir çok yönden özrümüze sebep olacak kabahatımız bulunmakla beraber, yüce merhametlerinden rica ediyoruz ki, Sultan III. Ahmed Kütüphanesi vakfını zarardan korumak için beşer adet yük hayvanımızı (beygirimiz) Mekkârî Başı ve kapu kethüdâlarının gördükleri yerde yüklerimizi indirip boşaltmamalarını ve herhangi bir şekilde müdahale etmemelerni temin edecek ferman rica ve niyaz ediyoruz denilerek, nihaî kararın devlete bırakıldığını ifade eden saygı cümleleri ile belgeye son verilmiştir.

Belge hakkında bazı bilgiler vermek gerekirse, arzuhalin giriş kısmında "*Sultanım*" ifadesi ile Sadrazam ve daha aşağı kademedeki görevlilere hitab edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim, arzuhalin üstünde Sadrazam'a ait buyuruldu'da da şikayet konusu yapılan hususun dikkate alınarak ilgili kalemden emr-i şerif yazılması konusundaki ibare göze çarpmaktadır[1].

Belgede geçen terimlerden "*Sarây-ı Cedîd-i Âmire*", yani Yeni Saray anlamına gelen bu kelime Topkapı Sarayı için kullanılmaktadır. İstanbul fethedildiği zaman, ilk önce bugün İstanbul Üniversitesi Merkez binasının bulunduğu yerdeki saray yapılmış, daha sonra burada ikamet edilmeyip Sarayburnu'na yakın ve sonraları Topkapı Sarayı olarak anılan saray inşa olunmuştur. İlk yapılan saray artık Eski Saray ve daha sonra inşa edilen Topkapı Sarayı da Yeni Saray olarak adlandırılmıştır[2].

"*Sultân Ahmed Han*" adıyla kasdedilen padişahın, yanındaki medrese, imaret, tabhane, darüşşifa mektep ve dükkanları ile tam bir külliye teşkil eden ve Osmanlı mimarlık ve sanat tarihinin en büyük yapıları arasında sayılan Sultan Ahmed Camii'ni inşa ettiren Sultan I. Ahmed (1603-1617) veya Sultan III. Ahmed (1703-1730) olması ihtimali akla gelmekteyse de, Sultan III. Ahmed'in 1719 tarihinde inşası tamamlanarak açılışı yapılan ve Topkapı Sarayı'nın üçüncü avlusunda Arz Odası arkasındaki kütüphane olması belgedeki tanıma daha uygun düşmektedir[3].

Yine belgede resmî ünvanıyla Darüssade ağası olarak geçen, sarayda bulunan haremağalarının başı ve en büyük amiri konumunda olan görevli, Kızlar ağası olarak da adlandırılmaktaydı. Her ne kadar Kızlar Ağası ünvanı, XVI. Yüzyıl sonlarına kadar saray akhadımlarının başı ve Babüssaade Ağası da denilen kapı ağalarına mahsus olmakla birlikte, bir-iki el değişikliğinin ardından 1623'den sonra kesin olarak zenci haremağalarına geçmiştir. Darüssade Ağası'nın konumuz açısından önemi 1834 tarihine kadar Haremeyn-i Şerifeyn denilen Mekke ve Medine'ye ait vakıfların nazırı, yöneticisi durumunda olmalarıdır. Bundan başka, belgeyle ilişkili olarak bakıldığında, Darüssade ağalarının diğer önemli bir özelliğinin de, o tarihlerde hükümdar adına selâtîn evkafının, yani saltanat hanedanına mensup olan kişiler tarafından yaptırılan vakıfların idaresine de baktıkları söz konusudur. Müessese olarak düşünüldüğünde Haremeyn Evkafı ve diğer vakıflardan

gelen para, avâid-i hümayun, ceyb-i hümayun denilen padişah gelirleri, vâlide sultan ve sultanların gelirleri Haremeyn Hazinesi'nde muhafaza edildiği söylenmektedir[4].

Elbette musakkaf kelimesinin çoğulu olan musakkafât kelimesi de burada zikredilmeye değer gözükmektedir. Kelimenin kökü, sakf yani dam kelimesinden gelmektedir. Buna göre, kelime müsakkaf olan, üzeri dam ile örtülü olan ev, han, dükkan gibi yerler kastdedilmektedir[5].

Mekkarî Başı olarak geçen görevli ise, hayvanlarla ilgili nakil işlerini idare eden memur hakkında kullanılan bir terimdir."*Mekkârî*" ise, nakliyat işlerinde kullanılan hayvanlar hakkında kullanılan bir tabirdi[6].

لشانی

مدینه: حضرت ابی ایوب انصاری رضی الله عنه الباری ومحلی سائر [illegible] واقع جنتمکان فردوس
[illegible] ومغفور لها مهرشاه والده [illegible] بشراهانه اوقاف [illegible] واثر و [illegible]
اولمغله [illegible]

[illegible]

ایزنکمید قضاسنه تابع [illegible] قریه‌سنده مجدداً کارخانه بنا و [illegible]
۲ [illegible] وقفنده [illegible] ۹۲ [illegible] ۱۳۰

کارخانه: [illegible]
۲ [illegible] کارخانه [illegible] ۹۲ [illegible]
[illegible]

[illegible] تاریخنه [illegible]

۳ [illegible] ده‌بشده [illegible] قرب [illegible]
وقف [illegible] شرائط ونفقه‌سی عادة [illegible] ۱۵۲ [illegible] ۱۳۰

۱۳۲۲ تاریخنه
۲۶۲ [illegible]

۳ والده [illegible] مدینه [illegible] ومحلی سائر [illegible]
[illegible]
[illegible] ۲۵۲ [illegible] ۱۳۰
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ۱۲۲ [illegible] ۱۳۰

بروسه [illegible] عبد الله [illegible]
[illegible]
[illegible] ۱۲۲ [illegible] ۱۳۰

[illegible]
[illegible]
کارخانه [illegible]
سائر [illegible] ۲۲ [illegible] ۱۳۰
[illegible]
[illegible]
[illegible] ۲۲ [illegible] ۱۳۰

طور [illegible]
[illegible]
[illegible] ۱۲ [illegible] ۱۳۰

[illegible]
خلیل [illegible] افندی [illegible]
۱۱۲ [illegible] ۱۳۰
[illegible]

۱۳۲۲ تاریخنه
[illegible] ۱۰۲ [illegible]
مدینه: حضرت ابی ایوب انصاری [illegible] ۱۷۲ [illegible] ۱۳۰
[illegible]

مدینه: قونیه‌ده واقع [illegible] سلیم [illegible]
[illegible] ۱۰۲ [illegible] ۱۳۰
[illegible]

BELGE 2

MİHRİŞAH SULTAN VAKFI İÇİN DEĞİŞİK TARİHLERDE VERİLEN EMİRLERİN FİHRİSTLERİ

BOA, C. EV, 105-5205

Belgenin Transkripsiyonu 2

Medîne-i Hazret-i Ebâ Eyyub el-Ensârî Radıye anhu'l-Bârî mahall-i sâ'irede vâki' cennet-mekân Firdevs-âşiyân merhum ve mağfurün lehâ Mihr-i Şâh (Mihrişah) Vâlide Sultan tâbet serâhânın evkaf-ı şerîflerine dâ'ir verilen evâmir-i şerîfedir.

Tarîk vaz'ına dahi ilm ü haber dâde fî minhu

Sonradan Sapanca nam mahalde muhdes olan kârhānesinin sedd ve bendiçün emir dâde

Fî 29 Ş sene 1208 [1 Nisan 1794]

Mim İznikmid Kazası'na tâbi Cebnî Karyesi'nde müceddeden kârhāne binâ' ve derûnunda göztaşı i'mâl eden David Yahudi'ye kimesne tarafından müdâhale olunmamak üzere taraf-i vakfının temessük ve müfettiş i'lâmıyla emir dâde fî 9 Ş sene 1208 [12 Mart 1794]

Mim Kârhāne-i mezkûreden mâ-adâ mahal-i âharda kârhāne ihdâs ve göz taşı i'mâl olunmamak üzere verilen emrin muğâyiri Sapanca nam mahalde kârhāne ihdâs ve göz taşı i'mâline cesâret eden men've def' ve kârhāne-i mezkûre sedd ü bend olunub mütenebbih olmayub yine cesâret ederi olur ise cism ve resmleriyle Der-aliyye'ye arz ve ilâm olunmak içün emr dâde fî 29 Ş sene 1208 [1 Nisan 1794]

Emr-i mezkûrun kaydı mûcibince aynıyle taraf-i vakfdan hıfziçün

Fî ğurre-i Z sene 1208 [30 Haziran 1794] târîhinde emr dâde beşyüz ğurûş îcâreye bâlâya.işâret olundu

Mâh-be-mâh vakfına edâ etmek üzere

Bu dahi tecdîden fî 24 M sene 1224 [11 Mart 1809]

Keşîde şüd fî 25 M sene 1224 [12 Mart 1809]

Fî 4 C sene 1223 [28 Temmuz 1808] târîhinde vâki' olan Cülûs-ı Hümâyûn içün

Fî 23 Z sene 1223 [9 Şubat 1809] târîhinde tecdîden emir dâde

Mim Veliefendi Çeşmesi nam mahalde yüz nefer Basmacı ustalarının yedlerinde mülk ve hakkları olan bir bâb Kassârhānenin vakf-ı müşârün-ileyhâya

vakfolunup şurût ve nizâmını hâvî emir dâde fî 15 L sene 1208 [16 Mayıs 1794]

Mim Fî 26 C sene 1223 [19 Ağustos 1808] tarihinde tecdîden emir dâde

Vakf-ı müşârün-ileyhâya ilm ü haberi verilmişdir.

Mim Vâkıfâ-i müşârün-ileyhânın medîne-i mezkûre ve mahal-i sâ'irede ve Rumeli ve Anadolu'da bi'l-cümle binâ olunmuş dekkâkîn ve han ve çiftlikât derûnlarında gedik mutasarrıflarından âhara ferâğı ve bilâ-veled

fevt olanlardan gedikleri ve terekeleri vakf tarafından zabt ve âhara Gedik temessükü verilmek üzere şurût ve nizâmı hâvî mufassal ve meşrûh emir dâde fî 25 Şevval sene 1208 [26 Mayıs 1794]

Siyâk-ı meşrûh üzere vakf-ı

Şerîf Kaymakamına ve Haremeyn-i Şerifeyn

Müfettişi'ne hitâben dahi başka

Tavukcu tâ'ifesi dahi

Kiracı esnâfından olmalarıyla onların dahi han-i mezkûra nakli bâbında fî 8 S sene 1205 [17 Ekim 1790]

Rumeli cânibine işler caputcu ve alaca başlı vesâ'ir kiracılar bi'l-cümle bârgîrleriyle sâkin oldukları hān ve âhūrlardan kalkub Vefâ Meydânı âhūruna iskân itdirilüb bir ferdinin sâ'ir mahalde eğlendirilmemek üzere şurût ve nizâmlarını hâvî mufassal ve meşrûh Yeniçeri Ağası ve Cebeci Başı Ağaya hitâben emir dâde ve vâkıfa-i müşârün-ileyhâya dahi ilm ü haber dâde fî 12 Za sene 1208 [11 Haziran 1794]

Bursa'da Sarı Abdullah mahallesinde kâ'in boyahāne hudûdunda i'mâl olunan elvân boyanın cüz'-i a'zamı olan tîzāb-i hālisin mukāta'a mutasarrıfları tarafından âhara ilzâm olunmayub boyahāne-i mezkûr müstecirlerine senevî elli ğurûşdan mukāta'a ile ilzâmı ve nizâmını hâvî Bursa Kadısı'na ve Hüdavendigâr Sancağı mütesellimi'ne hitâben emri ve Baş Muhâsebe ve Küçük Evkaf Muhâsebesi ve mukāta'a mutasarrıflarına başka başka ilm ü haberleri verilmişdir fî 12 ZA sene 1208 [10 Haziran 1794]

Üsküdar'da Kavak Sarayı kurbunda vâki' emlâk-i hümâyûn olan arazî üzerinde mebnî ma'lûmü'l-hudûd bir bâb çömlekçi kârhānesinde Manto zimmînin mutasarrıf olduğu mülk gediği vakf-ı şerîfe akār olamak üzere vakf ve kurb ve civârında sâ'ir mahalde çömlek ve desti i'mâl olunmamak nizâmını mutazammın Haremeyn-i Şerifeyn Müfettişi'ne hitâben bir kıt'a emir dâde fî 7 M sene 1209 [3 Ağustos 1794]

Fî 21 RA sene 1222 [29 Mayıs 1807] târîhinde vâki' olan Cülûs-ı Hümâyûn içün tecdîden emir dâde fî 13 N sene 1222 [13 Kasım 1807]

F 4 C sene 1223 [28 Temmuz 1808] târîhinde dahi vâki' olan Cülûs-ı Hümâyûn içün tecdîden emir dâde fî 11 Ş sene 1223 [29 Kasım 1808]

Senevî ikiyüz otuz dört ğurûş icâre esnâf-ı mezkûr taraflarından

Ber-vech-i maktû' kethüdâları ma'rifetiyle

Vakf-ı müşârün-ileyhâya teslîm olunmak üzere

bâ-Hatt-ı Hümâyûn tanzîmine dâ'ir

Baş Muhâsebeden emir verilüb

Vakfa ilm ü haberi verilmekle

Ve vürûd eden ilm ü haberi f 28 Z sene 1227 [1 Ocak 1813]

Turğudlu ve Celtuk enhâr ve Menemen ve Denizli nam-ı diğer Lazkiye hāslarının mâl-ı mîrîsi üzerine fâizinden otuz bin ğurûş zamm olunub vâkıf-ı müşârün-ileyhâya ikiyüz dokuz senesi Martından itibaren tanzîm ve mâl-ı mazmûmdan kalemiyye mutâlebe olunmamak üzere bâ-Hatt-ı Hümâyûn Baş Muhâsebe'ye kayd ve iktizâ eden mahallere ilm ü haberleri verildiği mutazammın vürûd eden ilm ü haberi f 17 M sene 1209 [13 Ağustos 1794]

Galata Mevlevîhānesi Şeyhi Şeyh Galib Efendi'nin arzıyla İstanbul ve civârında vâki' selâtîn-i izâm ve vüzerây-ı kirâm evkāf-ı şerîfelerinde Mesnevî-hānlık ciheti tevcîhine dâ'ir bâ-Hatt-ı Hümâyûn emir dâde fî 11 S sene 1209 [6 Eylül 1794]
Kaydı mûcibince f 10 Ş sene 1222 [10 Aralık 1807] târîhinde
Tecdîden emir dâde

Medîne-i Hazret-i Ebâ Eyyub el-Ensârî'de imârete mahsûs dört arsa bir bâb değirmenin inşâ ve tanzîmine dâ'ir mufassal ve meşrûh emir dâde İstanbul ve hāsları kadıları efendilere hitâben fî 17 S sene 1209 [12 Eylül 1794]

Medîne-i Konya'da vâki' Sultan Selim Vakfı'ndan câmi'-i şerîfi ittisâlinde olan arsa-i hâliyeye müceddeden kütübhāne binâ ve inşâ olunub vâkıf-ı müşârün-ileyhe senevî üçyüz altmış akçe icâre verilmek üzere ahzolunan memhûr temessük mûcibince kıbel-i şer'den verilen izn müş'ir hüccet-i şer'iyyenin sicill-i mahfûz kaydiçün Konya Kadısına ve vakf-ı şerîf mütevellîsine hitâben bir kıt'a emir dâde fî 10 R sene 1209 [3 Kasım 1794]

Belgenin Değerlendirilmesi 2

Eserimizin ikinci belgesi olarak yer alan bu belgemizin hemen başında yer alan bilgilerden, evrakın Eyüp Semti'nde Mihrişah sultan tarafından yaptırılan vakıf için değişik tarihlerde verilen emirlerin fihristlerini içeren bir vesika olduğu anlaşılmaktadır. Vesika, (29 L 1208/30 Mayıs 1794) ve (28 Z 1227 /2 Ocak 1813) tarihleri arasında tarihlenmektedir.

Bundan başka belgede IV. Mustafa'nın zorbalarla anlaşarak III. Selim'i tahttan indirerek tahta geçtiği tarih olan (21 Ra 1222/29 Mayıs 1807) tarihi ve yaklaşık bir yılık saltanatından sonra tahttan indirildiği ve Sultan II. Mahmud'un tahta çıktığı tarih olan (4 C 1223 /28 Temmuz 1808) ikinci bir Cülûs tarihi olarak zikredilmektedir. Zirâ, Cülûs, yani bir padişahın tahta çıkmasından sonra emirler yenilenmektedir.

Mihrişah Valide Sultan, Sultan III. Mustafa'nın (1757-1774) eşi ve Sultan III. Selim'in (1789-1808) annesidir. Kendisi Osmanlı tarihinin ünlü hayırsever kadınlarındandır. Eyüp semtinde kendi adını taşıyan imaretinde ikiyüz yıl süreyle fakirlere yemek dağıtılmıştır. Ayrıca, Eyüp Camii içinde bir kütüphane yaptırmıştır. Halıcıoğlu'nde bir camii vardır. Yine Halıcıoğlu'nda iki, Yeniköy ve Küçükköy'de birer çeşmesi bulunmaktadır. III. Selim, O'nun adına Bahçeköy Arabacıoğlu Mandırası deresinde Valide Bendi'ni inşa ettirmiştir[7]. Dindarlığı ile meşhur Mihrişah Valide Sultan, hayır işlerini seven, siyasî düşüncelerden kendini arındırmış, hamiyetli bir kadındır. Bizce, yaptırmış olduğu Mihrişah Valide Sultan İmareti, 1793 yılında hizmete açılmıştır ve yaklaşık ikiyüz yıldan fazla bir zamandan beri hizmetlerini sürdürmüş olması, O'nun samimiyetinin en büyük delilidir. Bu vakıf müessesesi, günümüzde de fakirlerin ümit ve güven kaynağı olmaya devam etmektedir[8].

Konumuz gereği öncelikli olarak Veliefendi Çeşmesi'ni ele aldığımızda, 2012 yılında yapılan bir inşaat kazısı esnasında ortaya çıkan çeşmenin, Süheyl Ünver Hoca'nın tesbit ettiği tarihten sonra toprak altında kaldığı, giderek görünmez bir hale geldiği ve yerinin unutulduğu anlaşılmaktadır. Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi'nin yaptırdığı çiftliğin müştemilâtından olan çeşmenin bu belgenin düzenlendiği tarihte henüz ortadan kalkmadığı gibi bir tahmin kolaylıkla yürütülebilir. Bundan dolayı da Çırpıcı Çayırı'nın bu bölgesinin o tarihlerde Veliefendi Çeşmesi olarak anılması gibi bir ihtimalin gözden uzak tutulmaması kanaatindeyiz. Diğer taraftan burada yüz kişilik basmacı esnafı grubu olduğunu öğreniyoruz. Basmacı ustaları olarak zikredilen bu esnaf grubunun ellerinde mülk olarak bulunan ve hakları da olduğu belirtilen bir adet "*Kassârhān*e"nin, yani Çırpıcı esnafına ait işyerinin Mihrişah Valide Sultan Vakfı'na dahil edilmesi hususundaki şartları ve kanunî prosedürü içeren emrin (15 L 1208 /16 Mayıs 1794)'da verildiğini de vesikadaki kayıttan öğrenmekteyiz.

Böylelikle eserimizin ikinci belgesini de tamamlamış bulunmaktayız. Konumuz gereği belgenin Veliefendi ile alakalı olan kısımlarına değinmiş olmakla birlikte, belge üzerindeki diğer bilgilerden yararlanmak isteyenler için tümünü neşrettik.

پادشاهم

[illegible]

شوکتلو کرامتلو مهابتلو قدرتلو ولی نعمتم افندم

بصمه‌جی اصنافنک چرچی جارنده بو اثناده احداث ایلدکلری ابنیه‌نک ضبطی اقتضا سنه دائر حرمین مفتشی افندینک مفصل و مشروح بر قطعه
اعلامی تقدیم چاکرانه‌مله خاکپای شاهانه‌لرینه لدی العرض اعلام مرقوم موجبنجه جانب میریدن ضبط و توجیه ایله بصمه‌جیلره ابقا اولنسون و منافعی
طرف میریدن اخذ اولنسون دیو خط همایونلری شرفیافته صدور اولمقدن ناشی بر منطوق خط همایون شوکتمقرون تنظیمی خصوصی دفتردار افندی
قوللرینه حواله اولنمغله موما الیه قوللری خصوص مذکورک اقتضاسی نظامنی معمار اغا و بصمه‌جیلر کتخداسی و سائر ارباب وقوف ایله لدی المذاکره
ابنیه مذکوره اشیان بصمه‌جی اصنافی طرفلرندن جانب میری‌یه ماهیه اکیرمی بوز اللیشر غروش ویرلک و ذکر اولنان اکیرمی بوز اللیشر غروشی
شهریه کتخدالری یدیله بهرماه خزینه عامره‌یه تسلیم اولنق و اکر اوده نقل ایدرلر ایسه ابنیه مذکوره اوانی جانب میریه سد و بند اولنوب اعماله
رخصت ویرلمامک و بو تقریب ایله جانب وقفک عائداتنه دخی خلل کلمامک شرطیله ابنیه مذکوره [illegible] جانب میریده ضبط و اصنافه توجیه
ایجاد اولندیغی باشی محاسبه‌یه قید و اقتضا ایدن سنه کوره صورت و عربی محاسبه سنه و قیمت دفترلرینه علم و خبرلری اعطا اولنمق
اقتضا ایلدیکنی موما الیه دفتردار افندی قوللری بر وجه تفصیل بر قطعه تلخیصیله بیان و استعلام ایتمکله منظور همایونلری بیورلمق ایچون اوراق سایره ایله
معا خاکپای شاهانه‌لرینه تقدیم اولندیغی معلوم عالیلری بیورلدقده امر و فرمان شوکتلو کرامتلو مهابتلو قدرتلو ولی نعمتم افندم پادشاهم
حضرتلرینکدر

BELGE 3

BASMACI ESNAFININ ÇIRPICI ÇAYIRI'NDA İNŞA ETTİKLERİ BİNANIN HUKUKÎ DURUMU

BOA, HAT, 239/13331

Belgenin Transkripsiyonu 3

Takrîri mûcibince tanzîm oluna

Padişahım

Şevketlü Kerametlü Mehâbetlü Veliyy-i ni'metim Efendim Hazretleri

Basmacı esnâfının Çırpıcı Çayırı'nda bu esnâda ihdâs ettikleri ebniyenin zabtı iktizâsına dâ'ir Haremeyn Müftüsü Efendi'nin mufassal ve meşrûh i'lâmı takrīr-i çâkerânemle hāk-pây-ı şâhânelerine lede'l-arz i'lâm mûcebince cânib-i mîrîden zabt olunub yine Basmacılar işlesün menâfi'i taraf-ı mîrîden ahz olunsun deyü hatt-ı hümâyûnlar şeref-yâfte-i sudûr olmakdan nâşî ber-mantûk-ı hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn tanzîmi husûsu Defterdâr Efendi kullarına havâle olunmağla mûmâ-ileyh kulları husûs-ı mezkûrun iktizây-ı nizâmını Mimar Ağa ve Basmacılar Kethüdâsı vesâ'ir erbâb-ı vukūf ile lede'l-müzâkere ebniye-i mezkûrede işleyen Basmacı esnâfı taraflarından cânib-i mîriye mâhiyye ikiyüz ellişer ğurûş verilmek ve zikrolunan ikiyüz ellişer ğurûşun şehriye kethüdâları yediyle beher mâh Hazîne-i Āmire'ye teslîm olunmak ve eğer edâda ta'allül ederler ise ebniye-i mezkûre taraf-ı mîrîden zabt ve esnâf-ı merkūme îcâr olunduğu Baş-muhâsebe'ye kayd ve iktizâsına göre sûret ve Haremeyn Muhâsebesi'ne ve zimmet defterlerine ilm ü haberleri i'tâ olunmak iktizâ eylediğini mûmâ-ileyh Defterdâr Efendi kulları ber-vech-i tafsîl bir kıt'a telhîsle birlikte beyân ve iş'âr etmekle manzûr-ı hümâyûnları buyurulmak içün evrâk-ı sâ'ire ile ma'an hāk-pây-ı şâhânelerine takdîm olunduğu ma'lûm-ı âlîleri buyuruldukda emr ü fermân şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü veliyy-i ni'metim efendim Pâdişâhım efendim Hazretlerinindir.

Belgenin Değerlendirilmesi 3

Eserimizin üçüncü belgesi olarak bu sefer bir Hatt-ı Hümayun karşımıza çıkmaktadır. Hatt-ı Hümayun, adından da anlaşılacağı gibi, bazı istisna durumlar haricinde padişahın kendi el yazısı veya Osmanlı Türkçesi ile ifade edildiği gibi Hattı ile yazılan emirler için kullanılan bir terimdir[9].

Biz konumuz gereği takrir üzerine yazılmış bir Hatt-ı Hümayun ile karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz. Ancak bu tür belgeleri toparlayacak olursak, değişik meselelerle alakalı olarak Sadrazam'ın olayı özetleyerek padişaha sunduğu ve kendisinden kararın istediği yazıya "*telhīs*", padişahın bu telhisin üst kısmına yaz-

dığı emir veya kararına da "*telhīs üzerine Hatt-ı Hümâyûn*" denilirdi. Sadrazamın kendi görüşünü bildirdiği "*takrîr*" adı verilen yazılarına ise bunları telhisten ayırmak için takrir denildiği anlaşılmaktadır[10].

Elimizdeki Hatt-ı Hümayun'un muhtevasına gelince, Sadrazam'ın takriri incelendiğinde Basmacı Esnafının Çırpıcı Çayırı'nda yaptırdığı binaların bir süredir problem teşkil ettiği ve prosedüre uygun olarak konu hakkında daha önce de bir takım kararlar çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Buna göre, söz konusu binalara el konulması hakkında Haremeyn Müfettişi tarafından verilen ilamın, Sadrazam'ın takririyle birlikte daha önce padişaha sunulduğunu; Padişahın da belirtilen ilama uygun olarak binaların Basmacı esnafı tarafından işletilmesi, ancak gelirinin devlet hazinesine verilmesini emreden bir Hatt-ı Hümayun yazdığı bilgisini elde etmekteyiz. Hatt-ı Hümayun'un öngördüğü biçimde uygulamaya geçmek üzere konu daha sonra Defterdar'a havale edildiği, O'nun da Mimar Ağa, Basmacılar Kethüdası ve diğer bilirkişilerle müşavere ederek söz konusu binalarda çalışan Basmacı esnafından kethüdaları vasıtasıyla toplanacak aylık 250'şer kuruşluk ücretin Hazine'ye teslim edilmesi kararına vardığı görülmektedir. Ancak esnaf kiracı durumunda olacak ve eğer ücreti ödemekte bir sıkıntı yaşanacak olunursa, binalara hemen el konulacaktı. Ayrıca, kayıtları Başmuhasebe tarafından yürütüleceğinden, Haremeyn Muhasebesi'ne ve zimmet defterlerine ilmühaber yazılarak teslim edilmesi gerektiğinin Defterdar tarafından bir telhisle bildirildiği ve diğer belgelerinde görülmek üzere arzedildiği bildirilmektedir.

Belgenin günümüz Türkçesi ile sadeleştirilmiş biçimi şöyledir. Padişaha hürmet ifadelerini içeren elkabdan sonra; *Basmacı esnafının Çırpıcı Çayırı'nda bu sıralarda inşa ettikleri binalara el konulması gerektiğine dair Haremeyn Müfettişi'nin ayrıntılı ve açıklamalı ilamı takririmle birlikte siz padişahımın ayak toprağına sunulduğunda ilamına uygun olarak mîrî [devlet hazinesi] tarafından el konulup yine Basmacılar işlesin, geliri mîrî tarafından alınsın diye hatt-ı hümayunlar çıkarıldığından dolayı, büyüklük ve yüceliğin kendisine ulaştığı [padişahımın] hatt-ı hümayunu'nda söylenildiği üzere düzenlenmesi Defterdar kullarına havale olunduğundan, kendisine ima edilen [Defterdar] kulları zikredilen konunun nizamının [yasal prosedürünün] gerektirdiği işleri Mimar Ağa ve Basmacılar Kethüdası ve diğer bilirkişilerle görüştüğünde söz edilen binalarda işleyen Basmacı esnafı taraflarından mîrî tarafına aylık 250'şer kuruş verilmesi ve söz konusu 250'şer kuruşun aylık olarak kethüdaları eliyle her bir ay Hazine-i Amire'ye teslim edilmesi ve eğer bunu yerine getirmekte kusurlu davranırlarsa sözü geçen binalara mîrî tarafından el konulması ve belirtilen esnaf kiracı olduğu Baş-muhasebe'ye kaydedilmeleri ve gereğine göre suret çıkarılması ve Haremeyn Muhasebesi'ne ve zimmet defterlerine ilmühaberleri verilmesi gerektiği kendisi ima edilen Defterdar kulları ayrıntılı bilgi veren bir bir kıta telhisle bildirmek ve beyan etmekle birlikte padişahın görmesi için diğer evrakla birlikte padişahın ayak toprağına sunulduğu yücelik sahibi [padişahımın] bilgisi dahilinde olduğunda emir ve ferman...*yani son sözün padişahta olduğunu belirten ve belgenin transkripsiyonunda da görülen hurmet ifadeleriyle belge sonlandırılmıştır.

Sonuç içeren kararın, yani Hatt-ı Hümayun'un Sadrazam'ın takririnde belirtilen esaslar dahilinde yerine getirilmesi yönünde çıktığını, belgenin üzerindeki "*Takrîri mûcibince tanzîm oluna*" ifadesinden anlıyoruz.

Hatt-ı Hümayunlarda genellikle tarih bulunmadığı gibi, bu belgede de tarih görülmemektedir. Ancak zaman zaman ortaya çıkan bazı istisnalara da rastlanabilmektedir[11]. Bu konuda değişik örnekler verilebilir olmakla birlikte, biz belgenin tarihinin Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin belgenin tarihini (29 Z 1210 /5 Temmuz 1796) olarak tesbit ettiğini belirtmekle yetineceğiz. Bu tarih nazar-ı itibara alınırsa, belgenin üzerinde yer alan Hatt'ın saltanat dönemi 1789-1807 yılları arasına tekabül eden Sultan III. Selim'e ait olduğunu söyleyebiliriz.

Yine Başmuhasebe Kalemi hakkında kısa bir bilgi verecek olursak, kalemin Osmanlı maliyesinin en önemli kalemlerinden olduğunu ve muhtemelen XVII. yüzyılın başlarında kurulduğu dile getirilebilir. Görevleri arasında gelir-giderler, maliye ile ilgili kanun ve nizamlar, Enderun ve Has Ahur hazinelerinde bulunan mücevherlerle her çeşit eşyanın kayıtlarını kontrol etmek de bunmaktaydı. Bundan başka, Tophane, Tersane, Matbah, Zahire, Haremeyn ve Haremeyn ve Maliye hazinelerinin yaptıkları işlere göre altı şubeye ayrılarak bu kaleme bağlandığını belirterek belgemize ait değerlendirmemizi hitama erdirmek istiyoruz[12].

BELGE 4

BASMACI ESNAFININ İNŞA ETTİĞİ BİNANIN YIKTIRILMASI VE ENKAZININ KALDIRILMASINA DAİR PROSEDÜR

BOA, HAT, 256/14719 (29 Z 1212 /14 Haziran 1798)

Belgenin Transkripsiyonu 4

Bihî

Benim Vezîrim ilâm mûcebince mîrîden zabt
olunub yine Basmacılar işlesün
ve menâfi'i taraf-ı mîrîden ahz olunsun

Padişahım

Şevketlü Kerametlü Mehâbetlü Kudretlü Veliyy-i ni'metim Efendim

Basmacı esnâfının Çırpıcı Çayırı'nda ihdâs eyledikleri ebniye husûsuna dâ'ir geçen gün ma'rûz-u atebe-i ulyâları kılınan mufassal takrîr-i çâkerânem bâlâsına boyahâne ve basmahâneler nasıl vakf idügi ma'lûm-ı şâhâneleri olduğu onlar da Veliefendi Çeşmesi kârhânesine dâ'ir bir söz olmadığı ve mukâta'a-i zemîn iken bilâ-izn boya yaptıklariçün ne iktizâ eder senedlerine ba'de'n-nazar vech-i şer'îsini i'lâm eylemek içün Haremeyn Müfettişi Efendi'ye havâle ve tenbîh olunması mazmûnunda Hatt-ı Hümâyûn-ı Şâhâneleri şeref-bahş-ı sudûr olduğuna binâ'en karîn-i iz'ân-ı çâkerânem oldukda tıbk-ı emr ü fermân-ı hümâyûnları üzere muktezâ ve vech-i şer'îsini i'lâm eylemesi Haremeyn Müfettişi'ne lede'l-havâle Efendi-i mûmâ-ileyh bu def'a takdîm eylediği bir kıt'a i'lâm-ı şer'îde Havâs-ı Refî'a Kazâsı muzâfâtından Çırpıcı Çayırı dimekle arîf arâzî-i mîrîyeden olmak üzere bir taraftan âsyâb ve bir tarafını kadîmî hendek bir tarafı geçid ta'bîr olunan mahal ile mahdûd tûlen beşyüz zirâ' arâzi Hüdavendigâr-ı esbak cennet-mekân Sultan Ahmed Hān Hazretlerinin kütübhâneleri evkâfı mülhakâtından Basmacı esnâfı i'mal eyledikleri dülbendlerini arâzî-i mezkûre ittisâlinde olan mâ-i cârîde tathîr ve mahal-i mezkûre serüb kurutmak içün cânib-i mîrîye senevî binyediyüz [1700] akça mukâta'a verilmek üzere cânib-i vakıfdan Basmacı esnâfına îcâr olunmuş olduğu ve esnâf-ı mezkûre dahi arâzî-i mezkûre vakfiyyet üzere tasarruflarında olmak zu'muyla mahal-i mezkûr üzerine bu esnâda mücedded-den binâ ihdâs eyledikleri esnâf-ı mezkûre yedlerine olan evâmir-i şerîfe ve bir kıt'a takrîrden müstefâd olub lâkin arâzî-i mezkûre üzerine ancak dülbend serüb kurutmak üzere mukâta'a-i mezkûre zimmetle verilmişiken esnâf-ı mezkûre ustalarının arâzî-i mezkûre üzerine bilâ-izn ebniye ihdâsları meşrû'olmadığından ğayrı ma'lûmu'l-esâmî kimesnelere îcâr olunmayub müste'cirleri mechûl ve îcâr-ı mezkûr ğayr-ı sahîh olduğundan başka el-hâletü hâzihi arâzî-i mezkûrenin müste'cirleri olmak üzere el-yevm mevcûd olan Basmacı esnâfından eşhâs-ı mu'ayyeneye müceddeden îcâr olunmayub verenin yedinde senedi olmadığı cihetle tasarrufları fuzûlî ve mahall-i mezkûr dahi arâzî-i mîrîden olmak hasebiyle esnâf-ı mezkûrenin alâkaları olmadığı ve mahal-i mezkûre ebniye ihdâsları meşrû' ve mu'teber olmadığından vech-i vecîh-i şer'î üzere ebniye-i mezkûreyi kal' ü ref' ve enkâzını sâhib-i binâya teslîm ve arâzî-i mezkûreyi sâhib-i arzı dilediği gibi tasarruf edeceğini ve eb-

بادشاهم

[illegible]

شوكتلو كرامتلو مهابتلو قدرتلو ولی نعمتم افندم

بغچه‌جی اصنافنك جرجی جایرنده احداث ایلدكلری ابنیه خصوصنه دائر كچن كون معروض عتبهٔ علیاری قلنان مفصل تقریر چاكرانم مآلنده بغچه خانه و بغچه خانه‌لر فضل وقف ایدوكی معلوم شاهانه‌لری اولدیغی و انلرده وقف اذن چشمه سی كارخانه سنه دائر بر سوز اولمدیغی و مقاطعه زمین ایكی بو موادده بابو بانوبا بوقلرکون نه اقتضا ایدر مستندلرینه بعد النظر وجه شرعیسی اعلام ایلمك ایچون حرمین مفتشی افندی یه حواله و تنبیه اولنمسی مضمونده خط همایون شاهانه‌لری شرفبخش صدور اولدیغنه بناً قرین اذعان چاكرانم اولدقده طبق اوزره فرمان همایونلری اوزره مقتضا وجه شرعیسی اعلام ایلمسی حرمین مفتشنه لدی الحواله افندی موی الیهك بو دفعه تقدیم ایلدیگی بر قطعه اعلام شریف خواص دفعه قضاسی مضافاتندن جرجی جایری دیگرلر عریف اراضی میریه دن اولمق اوزره بر طرفی اسیاب و طرفی قدیمی خندق و بر طرفی جدید خندق اولان محل ایله محدود طولاً بیشوز ذراع اراضی خداوندگار اراضی مذكوره انقلابندن اولوب لبوه جنتمكان مرحوم سلطان احمد خان حضرتلرینك كتبخانه‌لری اوقافی ملحقاتندن بغچه‌جی اصنافی اعمال ایلدكلری دولابلری اراضی مذكوره اوزرنده جانب وقفدن بغچه‌جی اصنافنه ما جاریدن تطهیر و محل مذكوره سروب قورمق ایچون جانب میری‌یه سنوی بك بشیوز اقچه مقاطعه ویرملك اوزره جانب وقفدن ایجار اولنمق اولدیغی و اصناف مذكوره دخی اراضی مذكوره وقفیت اوزره تصرفلرنده اولوب زعملرینه محل مذكور اوزرینه بو اثناده مجدداً بنا احداث ایلدكلری اصناف مذكورلرك اولوبه و بر قطعه تقریردن مستفاد اولوب لكن اراضی مذكوره اوزرینه ایچون دولابلر سروب قورمق اوزره مقاطعه مذكوره ویرلشكن اصناف مذكوره اوسته‌لرینك اراضی مذكوره اوزرینه بلا اذن ابنیه احداثلری مشروع اولمدیغندن غیری معلوم الاسامی كمسنه‌لره ایجار اولنمیوب اجرلری مجهول و ایجار مذكور غیر صحیح اولدیغندن بشقه الحالة هذه اراضی مذكوره‌نك مستأجری اولمق اوزره الیوم موجود اولمق بغچه‌جی اصنافنده اشخاص معینه‌یه مجدداً ایجار اولنمیوب دیرنیلك بدینی سندی اولمدیغی جهتله تصرفلری فضولی و محل مذكور دخی اراضی میریه دن اولمق حسبیله اصناف مذكوره‌نك علاقه‌لری اولمدیغی و محل مذكوره ابنیه احداثلری مشروع و معتبر اولمدیغندن وجه وجیه شرعی اوزره ابنیه مذكوره‌نك قلعی اراضینك قبل البنا قلع و رفع و انقاضنی صاحب بنایه تسلیم و اراضی مذكوره‌یی صاحب ارض دیلدیگی كبی تصرف ایدر حكمی و ابنیه مذكوره‌نك قطعاً تغییر و ترمیم حاصل اولوب منافعنه ضرر ویرداشه ابنیهٔ مذكوره طبیعتیله منهدم اولنجیه دکین صاحب ابنیه منتفع اولوب ابنیهٔ مذكوره‌یی انقاضنی بنا ایدن كمسنه تسلیم اتمامك شرطیله صاحب ارض ضبط وكیف مایشا منافعنی اخذ ایدر حكمی و ابنیهٔ مذكوره طبیعتیله منهدم اولدقده انقاضنی صاحبنه تسلیم ایدر حكمی و ما حصول ابنیه مذكوره والحاصل بو خصوصده صاحب ارض مخیر اولوب ابنیهٔ مذكوره‌یی ولدافسه قلع و رفع و انقاضنی صاحبنه تسلیم ایده بیله حكمی و مستعاد اتمش اولدیغنه منظور همایون ضبط وطبیعتیله منهدم اولدقده انقاضنی صاحب بنایه تسلیم اقتضا ایلدیگی موی الیه واضحلری بروجه تفصیل بیانه و بروجه محرر مشحنده بیورلمه ایچون اعلام مذكور دخی حضور شاهانه‌لرینه تقدیم اولنمغله لدی المطالعه تفصیلی ذریعهٔ علم عالیلری بیورلدقده كیفیت مضمون اعلامده بر شفقت اختیاری مطلقا اراده شاهانه‌لرینه منوط اولوب موادده امروكی شرعاً مستبان اولمقدن ناشی كیفیت مضمون اعلام ایله محاط علم عالیلری بیورلدقده هر نوجهله اراده سنیه‌لری بیورلور ایسه امر و فرمان شوكتلو كرامتلو مهابتلو قدرتلو ولی نعمتم افندم بادشاهم حضرتلرینكدر

niye-i mezkûrenin kal'ı arâzisine kable'l-binâ hâsıl olan menâfi'ine zarar verir ise ebniye-i mezkûre tabî'atıyla münhedim oluncaya değin sâhib-i ebniye müterakkıb olub ebniye-i mezkûreyi kat'â ta'mîr ve termîm etmemek şartıyla sâhib-i arz zabt ve keyfe-yeşâ menâfi'ini ahz edeceğini ve ebniye-i mezkûre tabî'atıyla münhedim oldukda enkâzını binâ eden kimesneye teslîm etmesi ve'l-hâsıl bu husûsda sâhib-i arz muhayyer olub ebniye-i mezkûreyi diler ise kal' ü ref' ve enkâzını sâhibine teslîm edebileceğini veyâhūd ebniye-i mezkûreyi dahi zabt ve tabî'atıyla münhedim oldukda enkâzını sâhib-i binâya teslîm iktiâ eylediğini mûmâ-ileyh dâ'îleri ber-vech-i tafsîl beyân ve iş'âr etmiş olduğundan manzûr-ı hümâyûnları buyurulmak içün i'lâm-ı mezkûr dahi huzûr-ı şâhânelerine takdîm olunmağla lede'l-mütâla'a tafsîli karîn-i ilm-i âlîleri buyurulacağı ve ber-vech-i muharrer şıkkından bir şıkkın ihtiyârı mutlakā irâde-i şâhânelerine menût olan mevâddan idügi şer'an müstebân olmakdan nâşî keyfiyyet mazmûn-ı i'lâm-ı şer'îden muhât-ı ilm-i âlîleri buyuruldukda her ne vechle irâde-i seniyyeleri buyurılur ise emr ü fermân şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü veliyy-i ni'metim efendim pâdişâhım Hazretlerinindir.

Belgenin Değerlendirilmesi 4

Basmacı esnâfının Çırpıcı Çayırı'nda inşâ ettikleri binaların durumunun değişik zamanlarda gündeme geldiği anlaşılıyor. Hemen belirtelim, buradaki yapılanmadan söz edilirken özellikle vakıflarla olan ilişiği gündeme getirilmekteydi. Nitekim, elimizdeki bu Hatt-ı Hümayun'da da bu konuda Sadrazam tarafından yazılan daha önce yazılan bir Hatt-ı Hümayun'a atıf yapılmaktadır. Buna göre, Sadrazam'ın gönderdiği takririn üzerine, padişah tarafından yazılan Hatt-ı Hümayun'da buradaki basmahaneler ve boyahanelerin nasıl bir vakıf olduğunun bilindiği, ancak Veliefendi Çeşmesi'ne dair bir bilgiye rastlanmadığının dile getirildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca burası "*Mukāta'a-i Zemîn*" olarak tarif edilmektedir. Mukata'a-i Zemîn terimi ise, üzerinde cemaatler adına yapılan mekteb, hastahane ve mabed gibi hayır kurumlarının inşa edilmesi sebebiyle hazinenin kesintiye uğrayan aşar vergisinin karşılığı olarak bedel-i öşür aldığı yerler hakkında kullanılan bir terim olarak izah edilmektedir[13]. Tabi vakfa bağlı bir yer olması dolayısıyla bu şekilde tarif edildiğini zannediyoruz.

Yine konu ile alakalı önceki Hatt-ı Hümayun'a atıf yapılarak Çırpıcı Çayırı'nın durumu belirtilirken, izinsiz boya imal ettikleri ve bu esnafın ellerindeki senetlerine bakıldıktan sonra şer'an, yani İslam Hukuku'na göre ne yapılması gerektiğinin bildirilmesi için Haremeyn Müfettişi'ne havale edilmesi istenmekteydi.

Belgenin devamında önceki emrin ne şekilde yerine getirildiği anlatılmaktadır. Buna göre, Haremeyn Müfettişi'nden gelen ve bir tür bildirim kağıdı olan şer'î ilamda durum aşağıdaki şekilde izah edilmiştir.

Öncelikle Çırpıcı Çayırı'nın II. Meşrutiyet'e kadar (1908) Eyüp Kadılığı'nın ismi olan ve yetki sahası Çatalca'ya kadar uzanan Havâss-ı Refî'a Kazası'na[14] bağlı bir Hazine arazisi olduğundan söz edilmektedir. Yapılan tarife göre, Çırpıcı Çayırı'ndaki bu yer bir tarafı değirmen ve bir tarafı eskiden beri var olan hendek ve bir tarafı "*Geçid*" diye adlandırılan yerle çevrili bir alanı ihtiva etmekteydi. Uzunluğu 500 zirâ'[15] olan bu alan, eserimizin ilk belgesi dikkate alındığında muhtemelen Sultan III. Ahmed'in (1703-1730) kütüphanesi vakfına bağlı bir musakkafât olarak bildirilmektedir[16].

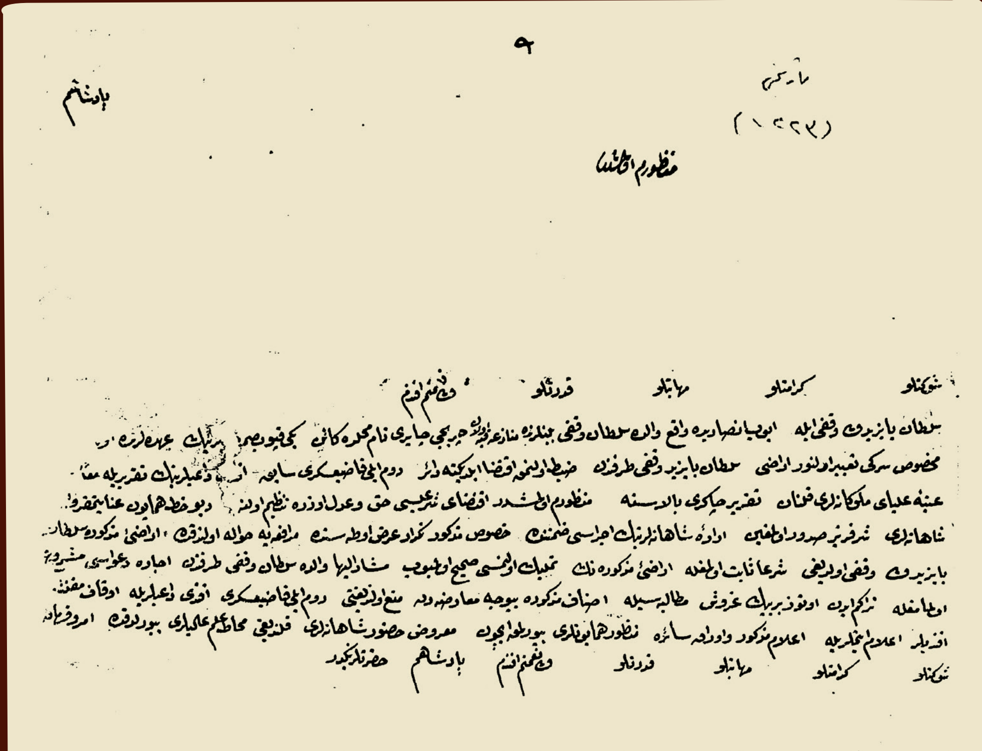
Basmacı esnafı ise imal ettikleri tülbentlerini Çırpıcı Çayırı bitişiğinde olan akarsuda temizledikleri ve bunları serip kurutmak için hazineye yıllık 1700 akçe mukâta'a bedeli karşılığında adı geçen vakıf tarafından Basmacı esnafına kiraya verildiği belirtilmektedir. Belirtilen esnafın da bahis konusu arazinin vakfiyet gereği tasarruflarında olduğu gibi yanlış bir düşünceyle üzerine yeni bina inşa ettikleri ellerindeki izin mahiyetindeki emirlerden ve bir adet takrirden anlaşılmaktadır. Ancak bu arazi üzerine sadece tülbent serip kurutmak üzere mukataa zimmetle verilmesine rağmen, esnaftan olan ustaların arazi üzerine izinsiz binalar yapmalarının kanuna uygun bir davranış olmadığı vurgulanmaktadır.

Diğer taraftan binaların isimleri kayıtlı kişilere kiraya verilmediğinden kiracılarının bilinmediği ve bu kiralama işleminin sahih olmadığı belirtilmektedir. Ayrıca şimdiki durumda arazinin kiracıları olarak duran ve Basmacı esnafından oldukları belirlenen kişilere yeniden kiraya verilmediği gibi, kiraya verenin elinde senedi olmadığı için bu tasarrufu gereksiz olarak nitelenmektedir. Buna bağlı olarak belirtilen yerin hazine arazisinden olması dolayısıyla söz konusu esnafın burayla alakası olmamasından başka, buraya bina inşa etmeleri de hukuka uygun ve geçerli bir davranış olarak kabul edilmemektedir. Bundan dolayı inşa edilen binaların İslâm hukukunun belirttiği şekilde yıkılıp kaldırılarak enkazının sahiplerine teslim edilmesi gerektiği bildirilmektedir.

Yalnız mesele bu kadarla kalmamakta bina enkazlarının sahiplerine teslimi hakkında ayrıntılı izahlar verilmektedir. Şöyle ki, Çırpıcı Çayırı'ndaki esnafın arazisinin aslî sahibinin dilediği gibi tasarruf edeceği öncelikle vurgulanmaktadır. Ayrıca söz konusu binaların yıkılmasının toprak sahibinin binanın yapılmasından önce elde ettiği gelirine zarar sebep olacak bir durumun ortaya çıkması halinde, binayı inşa eden kimselerin bunların kendiliğinden yıkılmasını beklemeleri ve bu arada bunları kesinlikle tamir ve sağlamlaştırma gibi bir yola başvurmamaları şart koşulmaktaydı. Yine toprak sahibinin buraları zabtederek gelirlerini istediği şekilde elde edebileceği ve söz konusu binalar kendiliğinden yıkıldığında enkazını bunları inşa edenlere teslim etmesi gerektiği ve sonuç olarak bu konuda toprak sahibinin tercih hakkına sahip olduğu bildirilmektedir.

Bu noktadan hareketle toprak sahibinin söz konusu binaları isterse hemen yıkıp kaldırarak enkazlarını bina sahiplerine verebileceği gibi, ikinci bir şıkkı tercih etmesi halinde bunları zabtedip doğal bir şekilde yıkılmalarını bekledikten sonra enkazlarını bina sahiplerine teslim etmesi gerektiğinin Haremeyn Müfettişi tarafından ayrıntılı olarak açıklandığı bildirilmektedir. Buna göre, padişahın görmesi için belirtilen ilamın dahi takdim olunduğu incelendiğinde ayrıntılı bilgi sahibi olunacağı ve ilamda belirtilen şıklardan bir şıkkın tercihini padişaha bırakıldığını belirten hürmet ifadeleriyle takrir sona erdirilmiştir.

Takririn üzerindeki Hatt-ı Hümayun'da, ilam gereği mîrî yani hazine tarafından zabtedilip, eskisi gibi basmacıların işlemesi, gelirinin hazine tarafından alınması istenmektedir.

BELGE 5

ÇIRPICI MESİRESİ'NDE MİHRİŞAH VALİDE SULTAN VAKFI İLE SULTAN II. BAYEZİD (VELÎ) VAKFI ARASINDAKİ ANLAŞMAZLIK

BOA, HAT, 281/16723 (29 Z 1223 / 14 Şubat 1809)

Belgenin Transkripsiyonu 5

Bihî

târîhi
(1223)

Padişahım

Manzûr olunmuşdur

Şevketlü Kerâmetlü Mehâbetlü Kudretlü Veliyy-i ni'metim Efendim

Sultân Bâyezîd-i Velî Vakfı ile Eyyûb-ı Ensârî'de vâki' Vâlide Sultân Vakfı beynlerinde münâza'atun fîh olan Çırpıcı nam mahalde kâ'in Yenikapu basm[acıla]rının uhdelerinde olan mahsûs sergi ta'bîr olunur arâzî Sultân Bâyezîd Vakfı tarafından zabt olunmak iktizâ eylediğine dâ'ir Rumeli Kadıaskeri sâbık Efendi dâ'îleri ma'an atebe-i ulyâ-yı mülûkâneleri kılınan takrîr-i çâkerî bâlâsına manzûrum olmuşdur iktizây-ı şer'îsi, hakk ve adl

üzere tanzîm oluna deyü Hatt-ı Hümâyûn-ı inâyet-makrûn-ı şâhâneleri şeref-rîz-i sudûr olmağın irâde-i şâhânelerinin icrâsı zımnında husûs-ı mezkûr tekrâr Arz Odası'nda mürâfa'aya havâle olundukda arâzî-i mezkûre Sultân Bâyezid'in Vakfı olduğu şer'an sâbit olmağla arâzî-i mezkûrenin temlîk olunması sahîh olmayub müşârün-ileyhâ Vâlide Sultân Vakfı tarafından icâre da'vâsı meşrû' olmamağla terâküm eden otuzbirbin [31.000] ğurûş mütâlebesiyle esnâf-ı mezkûre bî-vech mu'ārazadan men'olunduğunu Rumeli Kadıaskeri Efendi dâ'îleri Evkāf Müfettişi Efendiler i'lâm etmeleriyle i'lâm-ı mezkûr ve evrâk-ı sâ'ire manzûr-ı hümâyunları buyurulmak içün ma'rûz-ı huzûr-ı şâhâneleri kılındığı muhât-ı ilm-i âlîleri buyuruldukda emr ü fermân şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü Velî-i ni'metim Efendim Pâdişâhım Hazretlerinindir.

Belgenin Değerlendirilmesi 5

Veliefendi ve Çırpıcı mesireleriyle ilgili belgeleri ele aldığımız eserimizin bu bu belgesinede, Çırpıcı mesiresine ait bazı yerlerin sahiplenmesi hususunda iki önemli vakıf arasında bir anlaşmazlığa işaret eden bir belge ele alınacaktır. Mihrişah Valide Sultan Vakfı ile Sultan II. Bayezid (Velî) (1481-1512)[17] Vakfı arasındaki bu anlaşmazlığa sebep olan konunun mahkemeye intikal ettiği ve yapılan duruşmanın Sultan II. Bayezid Vakfı lehine sonuçlandığı anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan belge ile ilgili ayrıntılara değinmeden önce bir hatırlatmada bulunmak gerekmektedir. Nitekim, eserimizin ikinci belgesinde Veliefendi Çeşmesi'ndeki 100 kişilik Basmacı ustalarının ellerinde mülk ve aynı zamanda hakları olarak belirtilen bir adet Kassârhanenin Mihrişah Valide Sultan Vakfı'na devredilmesine dair gerekli yani kanunî şartları ve resmî prosedürü içeren 15 Mayıs 1794 tarihli emrin verildiğini belirten kayda rastladığımızı burada belirtmek gerekmektedir[18].

Diğer taraftan eserimizin bu serisinde ele aldığımız ve Sultan II. Mahmud (1808-1839) devrine ait bu belgeye göre, Çırpıcı'da Sergi olarak adlandırılan ve Yenikapı basmacılarının sorumluluğunda olan arazinin Sultan II. Bayezid Vakfı ile Mihrişah Valide sultan Vakfı arasında bir anlaşmazlığa sebep olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim daha önce Rumeli eski Kazaskeri'nin sunduğu takrir dile getirilerek, bu takririn üzerine "*manzûrum olmuşdur iktizây-ı şer'īsi, hakk ve adl üzere tanzîm oluna*", yani tarafımdan görülmüştür, İslâm hukukuna göre gereken yapılsın, hak ve adalet üzere düzenlensin mealindeki Hatt-ı Hümayun yazıldığı hatırlatılmıştır.

Bu çerçevede Arz Odası'nda mürâfaa olunduğu, yani tarafların ayakta durarak mahkeme edildikleri ve sonuç olarak söz konusu arazinin İslâm hukukuna göre Sultan Bayezid'in vakfı olduğunun ortaya çıktığı belirtilmiştir. Bu noktadan hareketle arazinin "*temlîkinin*" mülk edinilmesinin hukuken doğru olmadığı[19] ve Mihrişah Valide Sultan Vakfı tarafından açılan "*icare*"[20], kira davasının meşru olmamakla birlikte, birikmiş olan 31. 000 kuruşun taleb edilmesiyle Basmacı esnafının sebepsiz, yani hiçbir gerekçeye dayanmadan hukuki bir hak arayışından men edildikleri hakkında Rumeli Kadıaskeri ve Evkaf Müfettişleri tarafından ilam adı verilen belgeyle bilgi verilmiştir.

Genel olarak belirtmek gerekirse, Çırpıcı mesiresiyle ilgili ilk belgelerde bazı bina veya arazîlerle ilgili çeşitli anlaşmazlıkların belgelere aksettiği görülmektedir. Bu belgemizde de Çırpıcı mesiresinde Sergi olarak adlandırılan arazinin iki vakıf arasında sebep olduğu anlaşmazlığın çözümlendiği görülmektedir. Ne var ki, bu anlaşmazlığın son olmayacağını mütekakip belgelere dayanarak söylemekle birlikte, detaylarını şimdilik ilgili belgelere havale ederek eserimizin bu serisine nihayet vereceğiz.

تقریر

بروسه‌ده جامع شریف جوارنده واقع فقرا خانه‌سنك کاتبی اولوب مرحوم سلطان طایفه زهادك وقفی
اوقاف شریفه‌سنه الحاق اولنان قصابخانه‌نك وسکز محلك ماهیه‌سی بعض حوادثدن
بر زمان ماهیه‌دن اداره مخالفه ایتدکلرندن ذکر ایدوب ماهیه‌نك الویرلمسی منشا اولمغله مرحوم
سلطانك وقفی متولیسی بو قطعه تقریرله وذکر اشبو قصابخانه‌نك بنا انشاسی اقتضاسی
وسکز محله مرحوم ومغفورله سلطان بایزید خان حضرتلرینك اوقاف شریفه‌سنده
اولهرق معلوم المقدار اقچه اجاره ایله عمارت الحاق اولنوب بیکرمیه اذنی
مذکوره منشا ایله مرحوم سلطان اوقافنه الحاق اولنمق اوزره هم سلطان بایزید خان حضرتلری
وهم مرحوم سلطانك وقفلرینه اجاره ویرلمك اقتضاری اولدیغندن متولیلری ایله تقریر
مادام ذکر قصابخانه وسکز محله سلطان بایزید وقفی طرفندن اداره ودویت اولنمق اوزره
تحته ربط ایله اوقاف ایله مرحوم سلطان وقفی جهتندن سلطان ماهیه‌نك ترکی
جهاتی جرولری ضبطه ترك اشبو سلطان احمد خان حضرتلرینك نظارتی اوقاتنده
اوقاف ذمه حرز ... فیه خادمی ساکن بجمیع ... 2 دفعه دیکر
بو قطعه عرضی تقریرله استدعا اتمکده جمعیتك قیود لفظلری ... وقفنه دار
قیودی تحریر ایلدکده شکر طرفینه عرضی اولنمش وقفی حال اقتضا اولمغله فرمان
افندی قودریك تقریرنده دیندرج قیدلرله ناظر الجلیله اوزره مناسب فی اولدیغی
ارضی سلطان بایزید خان وقفی طرفندن تصرف اولنه‌رق بیکوز قرق الی ناد کنه
الیوز اوتوز اقچه مقاطعه ذمه‌سی منشا ایله سلطان احمد خان حضرتلرینك شریفه‌سنه ادا
اولنمق واحداث اولنه‌جق ابنیه واشجار معکدی اولنمق اوزره سلطان بایزید خان
اوقافی ... مشاهده تمکین ایله حسب زائده سلطان احمد خان حضرتلرینك اوقاف شریفه‌سنه ربط
ذکر اوقافه بیکوز قرقه بری نادکنه‌ دو جرجی جابی دخی مقاطعه ذمیه یوز
مع ذمیه کرك دینلدیکی سلطان بایزید خان اوقافی اوقافنه ادا ایله حسب زائده سلطان احمد خان
حضرتلرینك دوت اوقاف محاسبه محاسبه‌سنه مصرف قیداتنه دفتر محاسبه
... ومنشا ایله اوقافنه بری قرق حاکمی جرجی جابی نام محلده قصابخانه
بنا اولنمه دائر بو کونه تشبثه ... وذکر اوقاف قصابخانه وسکز محل الی هذه منشا ایله
مرحوم سلطان اوقافی دخی مشاهده وحضرتلرینك تحت اجاره لرنده اوقاف قیودلرنده
اشکار اولنمغله خصوص وجهله شریعه دولتنه اذن ... دوم ایتدکی ... افندی داعیلری
... اولنمه صغیره ... وتفتیشی ... حسب زائده داعیلری ... تقریر
اشعار ... قسطنطینیه ... دار افندی ... تقریری
تقریر وعرضلری ... خیریه ... اوفاه

کاتب ... قصابخانه

مقاطعه ذمیه

BELGE 6

ÇIRPICI MESİRESİ'NDE VAKIFLARIN HUKUK SAVAŞI VE KAYITLARIN ARAŞTIRILMASI

BOA, HAT, 224/13711 (3 R 1227 /15 Nisan 1812)

Belgenin Transkripsiyonu 6

Bihî

Takrîr-i âlî

Yedikule civârında Veliefendi Çeşmesi'nde kâ'in olub Mihrimâh Sultân-Tâbet Serâha'nın- evkâf-ı şerîfesine ilhâk olunan Kassârhānenin ve Sergi Mahallinin mâhiyyesini Basmacı esnāfı birkaç mâhdanberü edâda muhâlefet eylediklerini ve terâküm eden mâhiyyenin aldırılmasını müşārün-ileyhâ Mihrimâh Sultân Vakfı Mütevellîsi bir kıt'a takrîriyle ve zikrolunan Kassârhānenin binâ olunan arâzîsi ve Sergi mahalli merhûm ü mağfûrün leh Sultân Bâyezid Hān -Tâbe Serâhu-Hazretlerinin evkāf-ı şerîfesinde olarak ma'lûmü'l-mikdâr akça icâre ile uhdelerinde olub müdâhale olunduğu yoğiken arâzî-i mezkûre müşārün-ileyhâ Mihrimâh Sultân Evkāfına ilhâk olunmuş olmağla hem Sultân Bâyezîd Hān Hazretlerinin ve hem Mihrimâh Sultân'ın vakıflarına icâre vermeğe iktidârları olmadığından mütevellî-i mûmâ-ileyh ile lede't-terâfu' mârru'z-zikr Kassârhāne ve Sergi Mahalli Sultân Bâyezîd Hān Vakfı tarafından idâre ve rü'yet olunmak üzere taht-ı râbıtaya idhāl ile Mihrimâh Sultân Vakfı cânibinden mütâlebe olunan mâhiyyenin terkini cedd-i emcedleri Cennet-mekân Firdevs-âşiyân Sultân Ahmed Hān-tâbe serâhu- Hazretleri'nin evkāfından olan Fazlı Paşa ve Lanğa Yeni Kapusı hāricinde 9 kâ'in kârhānelerde sâkin Basmacı ve Dülbendci esnāfı dahi diğer bir kıt'a arzuhaliyle istid'â etmeleriyle cümlesinin kuyûd-ı lâzımesi ba'de'l-ihrâc ve Defterdâr Efendi kulları takrīr eylediktensonra tarafeyn Arz Odası'nda mürâfa'aya havâle olundukda mûmâ-ileyh Defterdâr kullarının takrîrinde münderic kuyûddan nâtık olunduğu üzere münâza'un-fîh olan arâzî Sultân Bâyezid Han Vakfı tarafından tasarruf olunuriken binyüzkırkaltı [1146] târîhinde altıyüzonsekiz [618] akça mukāta'a-i zemîni müşārün-ileyh Sultân Ahmed Hān Hazretleri'nin evkāf-ı şerîfesinde edâ olunmak ve ihdās olunan ebniye ve eşcâr mülkleri olmak üzere Sultân Bâyezîd Hān evkāf-ı şerîfesi mütevellîsi temessükü[21] ile müşārün-ileyh Sultân Ahmed Hān Hazretleri'nin evkāf-ı şerîfesine rabt olunub zikrolunan Mukâta'a-i Zemîn binyüzkırk yedi [1147] târîhindenberü Çırpıcı Çayırı dâhilinde Mukâta'a-i Zemîn Boyahāne ma'a-zemîn Sergi denilerek Sultân Bâyezîd Hān evkāfına edâbirle müşārün-ileyh Sultân Ahmed Han Hazretleri'nin rü'yet olunan muhâsebâtına masârıf kaydoluna elmiş idügi defter-i muhâsebâtından zâhir ve müşārün-ileyhin evkāfından Yedikule hāricinde Çırpıcı Çayırı nam mahalde Kassârhāne binâ olunduğuna dâ'ir bir gûne kayd bulunmadığı ve zikrolunan Kassârhāne ve Sergi el-hâletü hâzihi müşārün-ileyhâ Mihrimâh Sultân evkâfı dâhilinde ve esnâf-ı merkūmenin taht-ı icârelerinde olduğu kuyûdâtdan âşikâr olmağla husûs-ı mezbûrun şer'le rüyetine evkāf müfettişleri efendiler ile Rumeli Kadıaskeri Efendi dâ'îleri me'mûr olmalarıyla mürâfa'ayı ve muktezây-ı şer'isiyle arâzī-i mezkûrenin temlîki sahîh olub bi'l-cümle arâzi ve Kassârhāne-i mezkûr kemâ-fi's-sâbık Sultân Bâyezid Han Vakfından olduğunu iş'âr etmeleriyle manzûr-ı şâhâneleri buyrulmak içün takrîr-i mezkûr ve Defterdâr Efendi kullarının takriri ve tarafeynin takrîr ve arzuhalleri takdîm kılındı muhât-ı ilm-i âlîleri buyuruldukda emr ü fermân

Belgenin Değerlendirilmesi 6

Veliefendi ve Çırpıcı mesireleriyle ilgili belgeleri ele aldığımız eserimizin bu serisindeki belgede daha önce ele aldığımız belgelerde anlaşmazlıklara sebep olan benzer konular dile getirilmektedir. Bununla birlikte vakıflarında müdahil olduğu bu anlaşmazlıkların elimizdeki bu "*takrîr*" ile daha derli toplu ifade edildiği görülmektedir.

Takrir, Öncelikle Veliefendi Çeşmesi'nin Yedikule civarında olduğunu ifade eden bir tarifle başlamaktadır. Daha sonra ise Mihrimah Sultan Vakfı'na devredilen bir Kassârhane'den ve Sergi mahalli olarak belirtilen yerden söz edilmektedir. Bu Kassârhane'nin, eserimizin ikinci belgesinde Veliefendi Çeşmesi'ndeki 100 kişilik Basmacı ustalarının ellerinde mülk ve aynı zamanda hakları olarak belirtilen ve Mihrişah Valide Sultan Vakfı'na devredilmesine dair gerekli yani kanunî şartları ve resmî prosedürü içeren ve II'de değindiğimiz (15 L sene 1208 /16 Mayıs 1794) tarihli emirde zikredilen Kassârhane olması muhtemel gözükmektedir. Bk. BOA, *C. EV*, 105-5205.

Diğer taraftan Sergi Mahalli olarak belirtilen yerin ise, Sultan II. Bayezid (Velî) Vakfı ile Valide Sultan ifadesinden Mihrişah Sultan Vakfı olması muhtemel vakıf arasındaki anlaşmazlığa sebep olan ve eserimizin bundan önceki belgesi olarak V'de ele aldığımız (29 Z 1223 /14 Şubat 1809) tarihli Hatt-ı Hümayun'da zikredilen yer olduğunu tahmin ediyoruz. Bk. BOA, *HAT*, 281/16723.

Bununla birlikte bu belgede durumun daha karmaşık bir hale geldiği, ancak kayıtların gözden geçirilmesi ile bir çözüme ulaşıldığı görülmektedir. Belgeden edindiğimiz bilgilere göre mesele şöyle gelişmiştir. Önce Mihrimah Sultan Vakfı mütevellisi Basmacı esnafı hakkındaki şikayetini bir takrirle dile getirmiştir. Bu takrirde, Basmacı esnafı Mihrimah Sultan Vakfı'na devredilen Kassârhane'nin ve Sergi mahalli olarak belirtilen yerin aylık kirasını birkaç aydan beri ödemedikleri şikayet konusu yapılmıştır.

Ayrıca, Basmacı esnafı Kassarhanenin üzerine bina edildiği arazi ve Sergi Mahalli için belirli bir mikdar kirayı Sultan II. Bayezid Vakfı'na ödediklerini, bununla birlikte söz konusu yerlerin Mihrimah Sultan Vakfı'na devredilmesiyle hem Sultan II. Bayezid Vakfı'na hem de Mihrimah Sultan Vakfı'na "*icâre*"[22] yani kira bedeli ödemeğe güçlerinin yetmediğini ifade etmişler. Bu bağlamda, söz konusu Mihrimah Sultan Vakfı mütevellîsi ile yapılan mahkeme sonucunda, daha önce zikri geçen Kassarhane ve Sergi mahallinin Sultan II. Bayezid Vakfı tarafından idare edilmesi ve işlerinin bu vakıf tarafından görülmesi gerektiği kararına varılmıştır. Bu karar üzerine Mihrimah Sultan Vakfı tarafından istenilen aylık kiradan vazgeçilmiştir.

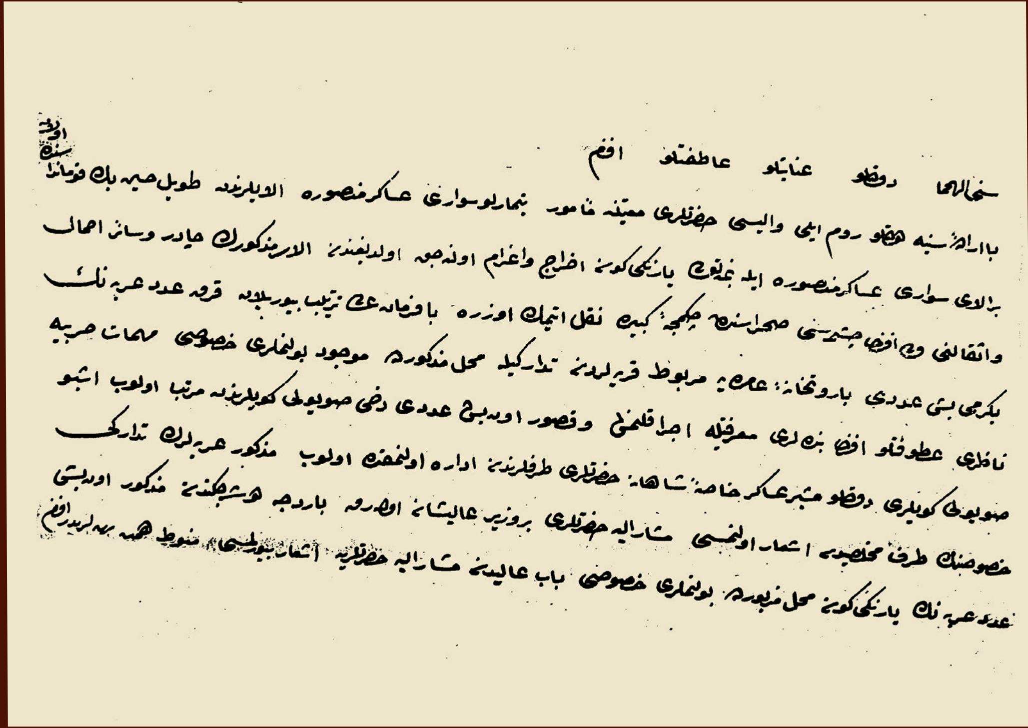
Diğer taraftan, Sultan III. Ahmed Vakfı'ndan olan Fazlı Paşa ve Langa Yenikapısı haricinde bulunan kârhanelerde (işyerlerinde) halen mevcut Basmacı ve Tülbentçi esnafı dahi ayrıca bir arzuhalle başvuruda bulunduklarından bunların hepsinin gerekli kayıtları çıkarılıp, Defterdar Efendi tarafından bir takrirle bildirilmiştir. Eserimizin ilk belgesini oluşturan ve I'de ele aldığımız (11 Ş 1182/21 Aralık 1768) tarihli bu belge için bk. BOA, *C. BLD*, 35/1737.

Bu takrir üzerine taraflar "*Arz Odası'nda "mürâfa'aya havale edildiğinde*", yani ayakta durarak mahkeme edilmeleri esnasında Defterdar Efendi'nin takririnde bulunan kayıtlardan aşağıdaki sonuçlara varılmıştır. Öncelikle anlaşmazlık konusu olan arazi Sultan Bayezid II Vakfı tarafından kullanılmakta iken 1146 (1733-1734) tarihinde 618 akçe ile mukataa-i zemin[23] geliri olarak Sultan III. Ahmed Han Vakfı'na bağlanmıştır ve burada tesis edilen binalar ve ağaçlar mülkleri kabul edilmek üzere Sultan Bayezid II Vakfı mütevellîsi temessükü ile yine Sultan III. Ahmed Han Vakfı'na bağlanmıştır.

Bu mukataa-i zeminin gelirinin 1147/1734-1735 tarihinden beri "*Çırpıcı Çayırı dâhilinde Mukāta'a-i Zemîn boyahāne ma'a-zemîn sergi*" denilerek, Sultan Bayezid II Vakfı'na ödenmeye başlanmakla birlikte, Sultan III. Ahmed Han Hazretleri'nin muhasebe kayıtlarına masraf olarak kaydoluna geldiği muhasebe defterindeki kayıtlardan tesbit edilmiştir. Bundan başka, Sultan III. Ahmed Vakfı'na ait kayıtlarda Yedikule dışında

Çırpıcı Çayırı denilen yerde Kassârhane binası inşa edildiği hakkında hiçbir bilgiye rastlanmamıştır. Bu belgede bahsi geçen Kassârhane ve Sergi Mahalli şimdiki durumda Mihrimah Sultan Vakfı dahilinde ve esnafa "*icâre*" olarak verilmiş bulunduğu ilgili kayıtlardan ortaya çıkmış durumdadır. Meselenin "Şer'*le*", yani İslâm Hukukuna göre çözümlenmesi için evkaf müfettişleri ve Rumeli Kadıaskeri vazifelendirilmiştir. Evkaf müfettişleri ve Rumeli Kadıaskeri, tarafların mahkemeye çıkarılarak, gereğinin yerine getirilmesi maksadıyla söz konusu arazinin "*temlîki*"nin kanunen doğru olduğu, arazinin bütününün ve Kassârhanenin eskisi gibi Sultan Bayezid Vakfı'na bağlı olduğunu bildirdiklerinden, ilgili belgelerin padişahın görmesi için ekte arz edildiğini bildiren bir ifadeyle belge sonlandırılmıştır.

Elbette buraya kadar genel bir değerlendirmede bulunmak gerekirse, Çırpıcı ve Veliefendi çayırları hakkındaki bu ilk arşiv belgelerinde daha çok vakıflar ve onlara bağlı mülkler hususunda ortaya çıkan anlaşmazlıkların konu edinildiği görünmektedir. Şimdilik, sadece daha sonraları bu durumun değişeceğini ve bayağı renkli bir tablo ortaya çıkacağını söylemekle yetiniyoruz. Ancak bu ilk belgelerde çok enteresan konular veya olaylarla karşılaşmamakla birlikte, İstanbul'un en önemli semtlerinden biri haline gelen Zeytinburnu'nun alt yapısını ve arka planını oluşturmaları bakımından çok önemli olduklarını söyleyerek bu belgeyle ilgili yazımızı sona erdirmek istiyoruz. Çünkü belgelere akseden bu konular veya olaylar, sadece Çırpıcı ve Veliefendi çayırlarını değil, aynı zamanda Zeytinburnu'nu da tanımlayan tarihî dinamikler olacaktır. Bu dinamikler ileriki dönemde yapılacak mukayeseleri ve arada geçen yıllar boyunca meydana gelen dönüşümü de gözler önüne serecektir.

BELGE 7

SÜVARİ ALAYI'NIN VELİEFENDİ'DEN BÜYÜK ÇEKMECE'YE HAREKETİ

BOA, HAT 325/18968-A (29 Z 1251 /16 Nisan 1836)

Belgenin Transkripsiyonu 7

Bihî

Seniyyü'l-himemâ Devletlü İnâyetlü Âtıfetlü Efendim

Bâ-irâde-i seniyye devletlü Rumeli Vâlîsi Hazretleri ma'iyyetine me'mûr tîmârlu süvârî asâkir-i mansûre alaylarından Topal Hüseyin Bey kumandasında olan bir alay süvârî-i asâkir-i mansûre ile bi-mennihi te'âlâ yarınki gün ihrâc ve i'zâm olunacak olduğundan alay-ı mezkûrun çadır vesâ'ir ahmâl ve eskâlini Veliefendi Çeşmesi sahrâsından Çekmece Kebîr'e nakletmek üzere bâ-fermân-ı âlî tertîb buyurulan kırk [40] aded arabanın yirmibeş [25] adedi Bârûthâne-i Âmire'ye merbût karyelerden tedârükile mahal-i mezkûrda mevcûd bulunmaları husûsu Mühimmât-ı Harbiye Nâzırı atûfetlü Efendi bendeleri ma'rifetiyle icrâ kılınmış ve kusûr on beş [15] adedi dahi Suyolu köylerinden müretteb olub işbu Suyolu köyleri devletlü Müşîr-i Asâkir-i Hāssa-i Şâhâne Hazretleri taraflarından idâre olunmakda olub mezkûr arabaların tedârükü hususunun taraf-ı muhlisiyyûna iş'âr olunması müşârün-ileyh hazretleri bir Vezir-i âlîşân olarak bâridce düşeceğinden mezkûr onbeş aded arabanın yarınki gün mahal-i mezbûrda bulunmaları husûsu Bâb-ı Âlî'den müşârün-ileyh hazretlerine iş'âr buyurulması menût-ı himmet-i behiyyeleridir efendim

Mim

Sultan II. Mahmud (Adlî) (1808-1839) dönemine ait ve Hatt-ı Hümayun tasnifinde yer alan bu belgede askerî amaçlı hazırlıklardan söz edilmektedir. Buna göre, irade-i seniyye ile Rumeli Valisi'nin maiyetinde bulunmakla görevlendirilen tımarlı süvari "*asâkir-i mansûre*" alaylarından Topal Hüseyin Bey komutasındaki bir alay asakir-i mansûre süvarisinin yarın hareket edeceği bilgisi verilmekte, daha sonra bunun nasıl gerçekleştirileceğinden bahsedilmektedir.

Zikredilen "*asâkir-i mansûre*" ya da tam adıyla "*Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*" ise Sultan II. Mahmud'un XVI. yüzyıl sonlarında bozulmaya başlayan, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda artık disiplin ve düzenin ortadan kalkmasıyla bir isyan odağı haline gelen Yeniçeri Ocağı'nı kaldırarak yerine kurduğu ve Hz. Peygamber (S.A.S.)'in ismine izafetle Hz. Muhammed'in (S.A.S.)'in Allâhın yardım ve tevfikine mazhar askerleri anlamındaki teşkilattır. 1826 yılında gerçekleşen bu hadiseye Osmanlı tarihlerinde "*Vak'a-i Hayriyye*" denilmiştir. 1831'de İstanbul'daki alaylara "*Hāssa*", Üsküdar'dakilere "*Mansûre*" denilerek böylelikle iki kısma ayrılmıştır. Her birinin başında da bir ferik bulunmaktaydı. 1832 yılında bunun da üzerinde müşirlik makamı ihdas edilmiştir[24].

Tekrar belgeye dönecek olursak Alay yarın hareket edeceğinden, çadır ve benzeri yük ve ağırlıklarını, önceki belgelerdekinden bir nebze farklı olarak Veliefendi Sahrası'ndan Büyük Çekmece'ye nakletmek üzere hazırlanan 40 adet arabanın 25'inin Baruthane-i Amire'ye bağlı köylerden temin edilerek söz konusu Veliefendi Sahrası'nda hazır edilmeleri işi Mühimmât-ı Harbiye Nazırı tarafından yerine getirilmiştir. Kalan 15 küsur araba dahi Asâkir-i Hassa-i Şâhâne Müşiri'nin idaresinde olan Suyolu köylerinden elde edilmesi düşünülmekteydi. Ancak Müşir hazretlerinin bir Vezir olması dolayısıyla bu 15 arabanın temin edilmesinin buradaki "*taraf-ı muhlisiyyûna*"[25] doğrudan tebliğ etmesi biraz soğuk karşılanacağından, bahis konusu 15 arabanın yarın Veliefendi sahrası'nda bulunması emrinin Bâbıâlî'den Asâkir-i Hassa-i Şahane Müşiri'ne tebliğ edilmesi istenmekteydi.

Belgede bahsi geçen Baruthane-i Amire tabiri ise, İstanbul'daki Osmanlı devlet baruthanesine verilen addır. Baruthaneler Başlangıçta Cebehane-i Amire'ye bağlıydı ve birer nazır tarafından idare edilmekteydi. III. Selim döneminde ise baruthanelerin hepsi İstanbul Baruthanesi Nazırı'na bağlanmış ve diğerleri birer vekille idare olunmuştur. 1835'de, yani bu belgenin düzenlenme tarihinden yaklaşık bir yıl once baruthane, Mühimmât-ı Harbiye Nezareti'ne bağlanmıştı[26].

Diğer taraftan Veliefendi Sahrası tabiri dışında dikkat çeken bir husus da, Osmanlı bürokrasisinde hiyerarşiye ne derece dikkat edildiğine dair ipuçları ihtiva etmesidir. Asakir-i Hassa-i Şahane Müşiri'nin vezir olması dolayısıyla hassasiyet göstererek, 15 araba temin edilmesi işinin kendisinin değil devletin bir emri olarak yerine getirilmesi konusundaki titizliliği burada dikkat çekici olduğunu belirtmek istiyoruz.

Ancak şu kadarını da ifade etmek gerekir ki, daha önceki vakıflar ve bunlarla ilgili anlaşmazlıklar haricinde Veliefendi Çayırı'nın ya da belgede geçtiği üzere Sahrası'nın askerî bir konuşlanma yeri ve güzergâhı olarak kullanıldığının bu belgeden tesbit edildiği belirterek değerlendirmelerimizi nihayete erdirmek istiyoruz.

٥

ابهتلو افندم حضرتلری

سنی الهمم کریم الشیم دولتلو عنایتلو عاطفتلو

معلوم عالیلری بیورلدیغی اوزره بهرسنه روز خضر حلولنده فی افندی وجورکجی چیفتلکی وجرجی چایری وسلحدار اغا چیفتلکی

وقره اغاج وقره اغاج نام مسیرلرده رقاص وسازندکانک اجرای لعب وصنعت ایلملری معتاد بولندیغندن بو سنه دخی سابقلری

وجهله رخصت اعطاسی قول باشیلری طرفندن نیاز واستدعا اولنمش اولدیغندن اول بابده استیذانی شامل عطوفتلو قائممقام پاشا حضرتلرینک

برقطعه تذکره‌سی منظور عالی بیورلمق ایچون عرض وتقدیم قلنمش اولمغله بر موجب استدعا رخصت اعطاسی موافق اراده سنیه جناب

ملوکانه بیورلور ایسه قائممقام مشارالیه‌یه بیلدیرلمک بیاننده تذکره شاکردی ترقیم قلندی افندم

م

معروض چاکر کمینه‌لریدر که

بو سنه دخی سابقی وجهله اشبو تذکره سامیه ومآلنده قائممقام مشارالیه

حضرتلرینک تذکره‌سی منظور شوکتموفور حضرت پادشاهی بیورلمشدر بو وجهله

اشبو محال مذکوره‌ده رقاصان وسازندکانک اجرای لعب وصنعت ایلملرینه

رخصت اعطاسی فقط بونلرک کردارلرینه سرایت ایدرک بولنمامقری

معتاد رخصت اعطاسی فقط بونلرک فضولی معقول وجوهله اولمه

هنکامه‌ده نقطه تنبیه طرفلرندن دخی ... وصول بولنمغله اوجاق

ودوجوخی سنه سابقه دخی ... واقع کوزلنه ضابطانه جانبلرنده

تنبیه طرفلرندن کوزده کیفیتک اقتضا ایدنلره افاده دیرینی

اهتمام دولت ولیه اوزره وصدور بیورلان امر وفرمانه مطبوعانه حضرت ملوکانه

وضابطانه تنبیه وذکر اولنان تذکره صحیح صوابی عالیه

بیجاب عالیسنه تنبیه وبولنمغه اجرای انقضاکی بابنده امر وفرمان

اعاده ووصال خدمتی

حضرت من له الامر

BELGE 8 1, 2

VELİEFENDİ VE ÇIRPICI ÇAYIRLARINDA OYUNLAR VE EĞLENCELER

BOA, İ. DH, 59/2946. (11 R 1258/22 Mayıs 1842)

Gömlek Muhtevâsı

a **(11 R 1258/22 Mayıs 1842) tarihli irade.**

b **Kaymakam Paşa'nin tezkiresi.**

Belge 8-1 (11 R 1258/22 Mayıs 1842) tarihli irade

Belgenin Transkripsiyonu 8-1

Bihî

Seniyyü'l-himemâ Kerîmü'ş-şiyemâ Devletlü İnâyetlü Âtıfetlü Übbehetlü Efendim Hazretleri

Ma'lûm-ı âlîleri buyurulduğu üzere beher-sene Veliefendi ve Çörekci Çeşmesi ve Çırpıcı Çayırı ve Silâhdâr Ağa Çeşmesi ve Karaağaç ve Kırkağaç nam mesîrelerde Vakkâs ve sâzendegânın icrây-ı le'ib ve san'at eylemeleri mu'tâd bulunduğundan ve bu sene dahi sâbıkları vechile ruhsat i'tâsı kolbaşıları tarafından niyâz ve istid'â olunmuş olduğundan ol bâbda istîzânı şâmil atûfetlü Kā'im-i makām Paşa Hazretlerinin bir kıt'a tezkiresi manzûr-ı âlî buyurulmak içün arz ü takdîm kılınmış olmağla ber-mûceb-i istid'â ruhsat i'tâsı muvâfık-ı irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâne buyurılur ise Kā'im-i makām-ı müşârün-ileyhe bildirileceği beyânıyla tezkire-i senâverî terkīm kılındı efendim

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Resîde-i dest-i tevkīr olan işbu tezkire-i sâmiye-i Vekâlet-penâhîleriyle Kā'im-i makām-ı müşârün-ileyh hazretlerinin tezkiresi meşmûl-ı nazar-ı şevket-eser-i Cenâb-ı Tâcdârî buyurulmuş ve ber-mûceb-i istid'â mahâll-i merkūmede vakkâsân vesâzendegânın icrây-ı le'ib ve san'at eylemelerine ber-mu'tâd ruhsat i'tâsıyla fakat bunların zikrolunan mesîrelerde bulundukları hengâmda ba'zı eşhās taraflarından edebsizlik zuhûru me'mûl bulunduğuna binâ'en o makūle eşhās taraflarından bir gûne edebsizlik vukū'a getürülmemesine zâbitân câniblerinden ihtimâm ve dikkat olunmak üzere keyfiyetin iktizâ edenlere ifâde ve tenbîhi müte'allik ve isâbet-efzâ-yı sünûh ve sudûr buyurulan emr ü fermân-ı ma'âlî-ünvân- Hazret-i mülûkâne îcâb-ı âlîsinden bulunmuş ve zikrolunan tezkire yine savb-ı savâb-nümâ-yı âlîlerine i'âde kılınmış olmağla ber-minvâl-i muharrer icrây-ı iktizâsı bâbında emr ü fermân Hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Belge 8-2 **Kaymakam Paşa'nın tezkiresi**

Belgenin Transkripsiyonu 8-2

Bihî

Seniyyü'l-himemâ Kerîmü'ş-şiyemâ Devletlü İnâyetlü Atûfetlü Efendim Hazretleri

Beher sene Rûz-ı Hızır hulûlunda Veliefendi ve Çörekçi Çeşmesi ve Çırpıcı Çayırı ve Silahdâr Ağa Çeşmesi ve Karaağaç ve Kırkağaç nam mesîrelerde ba'zı rakkās ve sâzendegânın haymezen ikāmet olmaları mu'tâd olduğundan bu sene dahi sâbıkları vechile ruhsat i'tâsı husûsu kolbaşıları tarafından niyâz ve istirhâm olunmuş olmağla bi'l-istîzân muvâfık-ı irâde-i sâmiye-i vekâlet-penâhîleri buyurulur ise keyfiyetin savb-ı âcizîye iş'ârı bâbında irâde efendimindir

MİM

Belgenin Değerlendirilmesi 8

Sultan II. Abdülmecid (1839-1861) dönemine ait bu belge okuyucularımızın da ilgisini çekecektir, zirâ artık Çırpıcı ve Veliefendi adları biraz daha sosyal bir aktivite ile beraber zikredilmektedir.

Okuyucularımızın bir önemli bir kısmının arşiv belgelerine ve bunlarla ilgili tabirlere âşinâ olmadığı göz önüne alırsak, irade-i seniyye tabirine kısaca değinmek yerinde olacaktır. Çünkü biz bu belgelerle sadece belirli bir konuyu ortaya koymakla kalmıyor, aynı zamanda bir medeniyet, bir dünya görüşü de ortaya koymuş oluyoruz. Bu anlayış bir bakıma kendi kendini tanımlamaktır. Kendi kendini tanımlamaktan aciz topluluklar, başkaları tarafından yaftalanmaya mahkumdurlar.

Arapça bir kelime olan "*irâde*", dilemek, istemek, meram, emir ve ferman manalarını taşımaktadır. Osmanlı diplomatiğinde ve bürokrasisinde "*irâde-i seniyye*" veya çoğu kez kısaca irade sözüyle özel bir belge türü kasdedilmektedir. Diğer irade çeşitlerini göz ardı edersek, ele aldığımız bu belgede olduğu gibi, Sadrazamın Mabeyn-i Hümayun Başkatibi'ne hitaben yazdığı arz tezkiresinin altına söz konusu Başkatib tarafından padişahın iradesinin yazılması ile ortaya çıkmaktadır[27]. Bu kısa bilgilendirmeyi belge ile ilgili değerlendirmelerimizde de izahlarda bulunacağımızdan şimdilik yeterli addediyoruz.

Sadrazamın kaleme aldığı arz tezkiresinde, konu hakkında bilgi verilirken Çörekci Çeşmesi ve Çırpıcı Çayırı ve Silâhdâr Ağa Çeşmesi ve Karaağaç ve Kırkağaç adındaki diğer mesireler arasında Veliefendi Çeşmesi'nin adı geçmektedir. Diğer önemli bir husus da mesirelerde "*vakkâs*" ve "*sâzendegânın*", yani okçu ve çalgıcıların her sene çeşitli oyunlar ve ve sanat gösterileri yapmalarının alışılagelmiş bir adet olduğundan bahsedilmektedir. Ancak bu adetin ne kadar zamandan beri devam ettiği belirtilmektedir. Bununla birlikte yukarıda da arzettiğimiz gibi ilk belgelerde gördüğümüz vakıf anlaşmazlıkları ve bunlara ait binalar ve araziler gibi konuları ele alan belgelerin haricinde mesire vurgusu yapan bir belge olduğu göze çarpmaktadır.

Sadaret arz tezkiresinin devamındaki bilgilerde söz konusu okçu ve çalgıcıların eskiden olduğu gibi bu sene de adı geçen mesirelerde faaliyet göstermelerine ruhsat verilmesi için kolbaşıları tarafından istida ile müracaat edildiği dile getirilmiştir. Bu konuda "*istîzânı*", yani izin verilmesini isteyen Kaymakam Paşa'nın tezkiresinin, yani resmî yazısının padişahın görmesi için ekte sunulduğu belirtilmiştir. İstidada istenildiği üzere ruhsat verilmesi padişahın yüce iradesi tarafından uygun görülüyor ise söz konusu Kaymakam Paşa'ya bildirileceği beyan edilerek bu Sadaret tezkiresi kaleme alındı efendim ifadeleriyle belgenin bu kısmı sonlandırılmaktadır.

Alta yer alan ve üstteki yazıya yatık olarak Mabeyn Başkatibi ve bir bakıma padişahın özel sekreteri tarafından kaleme alınan irade metninde ise padişahın görüşü ve son kararı bildirilmiştir. Buradaki bilgilere göre, Sadrazam tarafından gönderilen Sadaret arz tezkiresi ve Kaymakam Paşa'nın yazdığı tezkire padişah tarafından görülmüştür. İstida gereği adı geçen mahallerde adet olduğu üzere okçuların ve çalgıcıların çeşitli oyunlar ve sanat gösterileri yapmalarına ruhsat verildiği bildirilmiştir. Ancak bunların zikredilen mesirelerde faaliyet gösterdikleri sırada bazı kişilerin edebe aykırı hareketlerde bulunmalarının ihtimal dahilinde olduğu vurgusu yapılmıştır. Bu tür kişilerin herhangi bir edep dışı hareket yapmalarına meydan verilmemesi konusuna zabitler tarafından özen gösterilip dikkat edilmesi ikazının yanısıra, durumun gereken mercilere ifade edilerek tenbih edilmesi emredilmiştir. Ayrıca Kaymakam Paşa'nın tezkiresi bu iradeyle birlikte yine Sadaret makamına iade edilmiştir.

دولتلو افندم حضرتلری

معلوم دولتلری بیورلدیغی ونفاریال قلعه‌سی زوزاله ده مجروح اولدیغی وجهله شیمدی اضافنده بعض عساکر شاهانه ایله منازعه ایدرك اولدیغوزلغه

اجتناب ایتمیوب اثناسنده اشخاص ... نفرینك تهمتی تنبیه ایدیلمیه بو نفرك تأدیب وتربیه‌لری برابر ... اوچ نفرینك تخلیه سببی

لازمه دیوانیه‌سی اولوجهله اجرای اقتضاسی خصوصنه همت بیورلسی دربارە بو رقعه بابنده اراده افندمکدر فی ١٦

حسیب

BELGE 9 1, 2, 3

ASKERİN DE ADININ KARIŞTIĞI KURBAN BAYRAMI'NDA GERÇEKLEŞEN ADÎ BİR ADLÎ VAKA

BOA, MVL, 72/113

Gömlek Muhtevâsı

a **(16 L 1264 /14 Eylül 1848) tarihli yazı.**
b **(19 L sene 1264 /17 Eylül 1848) tarihli yazı.**
c **(16 L 1264/14 Eylül 1848) tarihli jurnal.**

Belge 9-1 **(16 L 1264 /14 Eylül 1848) tarihli yazı**

BelgeninTranskripsiyonu 9-1

Bihî

Devletlü Efendim Hazretleri

Ma'lûm-ı vâlâları buyurulduğu ve leffen irsâl kılınan jurnalde muharrer olduğu vechle taşcı esnâfından ba'zı asâkir-i şâhâne ile münâza'a ederek uygunsuzluğa ictisâr etmiş olan eşhāsdan sekiz neferinin töhmetleri tebeyyün bunların te'dîb ve terbiyeleriyle berâ'et-i zimmetleri zâhir olan üç neferinin tahliye-i sebîli lâzımeden olmağla ol vechle icrây-ı iktizâları husûsuna himem-i behiyyeleri derkâr buyurulmak bâbında irâde efendimindir 16 L sene 1264

İMZA (RECEB)

٩

معروض چاکر کمینه لریدر که [illegible] بوغاده محمد ایله مهترخانه دن [illegible] موظفینه [illegible] شریفلک

دیعاوت ایدلهمیوب باده برنجی ابدننه ملازم علی اغا [illegible] نفرمن [illegible] علی چاوش [illegible] اونباشی محمد و برنجی [illegible] بورنده بوغاده محمد [illegible] فاحشه [illegible] مرقوم [illegible]

وقتجی تون برمحلده عشرت ایدرک حالت سکرایله [illegible] و جنفرفاحشه [illegible] افندی صحراسنده [illegible] دکرمانی [illegible] [illegible] ذکر [illegible] شکت [illegible] سبب [illegible] نفر [illegible]

بالهجوم سلاح [illegible] بوطلنه [illegible] ملازم موسی [illegible] ضرب ایتمسه [illegible] ملازم موسی [illegible] برقهوه جی [illegible] شاغی [illegible] [illegible]

واینی نفر [illegible] جمعا [illegible] برنفردن [illegible] اوده برنفرک اوجنفرده [illegible] اولدیغی وقصوریکز نفرده [illegible] بولنیغی [illegible] عسکریه تنبیه ایتمسه [illegible] ذکر [illegible]

سببیدن اخلا و سکز نفرینک [illegible] اجرا [illegible] خصوص [illegible] عسکریه [illegible] تشعار [illegible] خلاف [illegible] تقدیم [illegible] زورنال [illegible]

ولدی الاستفده ما السابه اوجنفرک مجلس ضبطیه [illegible] ایدرک سبیلک اخلاو باقی [illegible] نفر [illegible] [illegible] [illegible]

تعبیه وتحریدن خصوص متوقف [illegible] حفظ وکالیقیله بولنه [illegible] [illegible] حفظ عسکریه ذکر [illegible] زورنال [illegible] تقدیم [illegible] [illegible]

[illegible] ایده فرمانی [illegible] [illegible] زورنالی [illegible] اعاده [illegible]

فی ١٩ [illegible]

محمد حسن

Belge 9-2 **(19 L sene 1264 / 17 Eylül 1848) tarihli yazı**

BelgeninTranskripsiyonu 9-2

Bihî

Maʻrûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Der-saʻâdet Ordu-yı Hümâyûnu Piyade Birinci Alayı'ndan Mülâzım Ali Ağa Alay-ı mezkûr musikasından Ebdinli Ali Çavuş ve Tire'li Onbaşı Mehmed ve Birinci Taburundan Yozğadlı Mehmed ile Mehterhāne'den Cumalı Mutiş geçen īd-i şerîfin üçüncü günü bir mahalde işret ederek hâlet-i sekr ile yanlarına üç nefer fâhişe alub Veliefendi sahrâsında kâ'in Degirmen içinde taʻâm eyledikleri hâlde zikr olunan fâhişeleri ellerinden almak üzere merkūmûnun üzerlerine bi'lhücûm silâh atub ellerinde bulunan sopalar ile mülâzım darb etmiş ve ol hâlde mülâzım-ı mûmâ-ileyh mürtefiʻce bir mahallden aşağı atlamasıyla ayağının şikest olmasına sebeb olmuş olan on dokuz nefer taşcı ve iki nefer korucu ki cemʻan yirmi bir neferden ele geçirilmiş olan on bir neferin üç neferi berî'u'z-zimme olduğu ve kusûr sekiz neferi müttehem bulunduğu Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'de tebeyyün etmiş olduğundan sâlifü'z-zikr üç neferin sebîlleri ihlâ' ve sekiz neferinin iktizây-ı terbiyeleri icrâ' olunması husûsu taraf-ı eşref-i Hazret-i Ser-askerî'den bâ-tezekkür emr ü işʻâr ve ol bâbda hâk-pây-ı hazret-i müşârün-ileyhe takdîm olunan jurnal dahi tesyâr buyurulmuş ve lede'l-istintâk mârrü'l-beyân üç neferin Meclis-i Zabtiyye'de dahi berâ'et-i zimmetleri tahakkuk ederek sebîlleri ihlâ' ve bâkī sekiz nefer ber-minvâl-i muharrer müttehem olduklarından bir iltikaya ? vazʻ ve ilkā' olunmuş ise de töhmet-i vâkıʻalarına göre taʻyîn ve tahdîd-i müddet husûsu mütevakkıf-ı emr ü fermân-ı Hazret-i vekâlet-penâhîleri bulunmuş ve tezkire-i mezkûre-i Hazret-i Ser-askerî ile zikr olunan jurnal dahi leffen takdîm-i hâk-pây-i Âsafâneleri kılınmış olduğundan ol bâbda iktizâ eden fermân-ı âlî-i Hıdîvânelerinin ısdâr ve tezekkür ile jurnal-i mezkûrun iāde ve tesyârı bâbında emr ü fermân Hazret-i men lehü'lemrindir 19 L sene 1264

İMZA

BENDE

İMZA (MEHMED EMİN)

جنحه لری تبعید ایدنلر

شاکر اوغلی محمد	قره احمد اوغلی سلیمان	علی اوغلی محمد	بکر اوغلی عثمان	محمد اوغلی عمر	ولی عثمان اوغلی زلفی	ولی اوغلی مصطفی	عثمان اوغلی محمد

تخلیه سبیلی لازم کلنلر

کدو یوسف اوغلی ولی	بهرام اوغلی خلیل	مصطفی اوغلی سلیمان

کچه عید شریفک اوچنجی کونی دیارسه اردوی همایون پیاده برنجی الاینده ملازم علی آغا الای مذکور موسیقه سنده چاوش ابدالی علی واونباشی تیره‌لی
محمد وبرنجی ۵ بوروندن یوزغادلی محمد [illegible] خانی [illegible] جمعه [illegible] کمسنه‌لر الوب بر محلده عشرت ایدرک سرخوش ایکن یاتاغنه اوچ فاحشه
الرق [illegible] صحراسنده خانه‌ده کرمانک ایچنده ملازم موسی الیه رفیقلری مرقوملر ایله برابر اکل طعام ایتمکده اولدقلری حالده اولدقجه [illegible] شقی
وایکی نفر قدری بجیلر که جمعا یکرمی بر نفر کساله بو نازل الاینده فاحشه‌لری الموا اوزره اوزرلرینه سوء قصد ایله هجوم واندامت سلاح
واللهم کی حصه‌لر ایله ملازم موسی الیه ضبط ایدکلری واولوقت [illegible] بر دیوار دیداشی اطلدیغی سپیلر ایله ملازم موسی الیه ایاغی
قیرلمه اولدیغی حالده کندوسی فاحشه و رفیقلرینی قشله لرینه عودت ایلمسه وشقی مرقوملردن الکثرلرینه اولاله اونبر نفرک
جنحه محرملری بو دفعه مجلس عسکریه رویت اولندقده مرقوملردن بالامر الاسلی سکز نفر خصوصی مذکورک وقوعنه سبب
اولمه اولدیغی ودیکر اوچ نفرک بکونه مدخلی اولمدیغی تبیین وتحقق ایلمسیله وبعده مرقوملرک تکدیری جلب
اولنمه اولدیغی ودیکر [illegible] سابقه‌لی ادمر اولدقلرینی کتخدای مرقوم رخی
اولنه رق سکز نفر مرقوملر شوال وتذکیه اولندقدن صکره وسابقه‌لی ادمر اولدقلری اثبات ایله دیکر
افاده واخبار ایلمسه اولدیغندن [illegible] محرر مرقوم سکز نفر شجیلرک امر وارادهٔ سنیه ایله
اونبر نفرک تخلیه سبیلری خصوصنه دائر حضرت عسکریاری اولمقله
اولبابده وهر حالده امر وفرمان حضرت من له الامرکدر ۱۶

عارف

Belge 9-3 **(16 L 1264/14 Eylül 1848) tarihli jurnal**

BelgeninTranskripsiyonu 9-3

Bihî

Cünhaları tebeyyün edenler

Şâkir Oğlu Mehmed	Kara Ahmed Oğlu Süleyman	Ali Oğlu Mehmed	Bekir Oğlu Osman	Mehmed Oğlu Ömer	Veli Osman Oğlu Zülfü	Veli oğlu Mustafa	Osman Oğlu Mehmed

Tahliye-i Sebîli Lâzım Gelenler

Kör Yusuf Oğlu Veli	Behram Oğlu Halil	Mehmed Oğlu Süleyman

Geçen īd-i şerîfin üçüncü günü Der-sa'adet Ordu-yı Hümâyûnu piyâde Birinci Alayından Mülâzım Ali Ağa alay-ı mezkûr mûsikasından Çavuş Ebdinli Ali ve Onbaşı Tireli Mehmed ve Birinci Taburundan Yozğadlı Mehmed ile Mehterhāne'den Cumalı Mutiş nam kimesneleri alub bir mahallde işret ederek sekr-i hâl ile yanlarına üç fâhişe alarak Veliefendi sahrâsında kâ'in değirmenin içinde mülâzım-ı mûmâ-ileyh refîkleri merkūmûn ile berâber ekl-i ta'âm etmekde oldukları hâlde on dokuz nefer taşcı iki nefer korucuların ki cem'an yirmibir nefer kesân bunların ellerinden fâhişeleri almak üzere üzerlerine sû-i kasd ile hücûm ve endâht-ı silâh ve ellerindeki sopalar ile mülâzım-ı mûmâ-ileyhi darb eyledikleri ve ol vakt mürtefi'ce bir divardan [duvardan] aşağı atladığı sebebleriyle mülâzım-ı mûmâ-ileyhin ayağı kırılmış olduğu hâlde kendüsü hānesine ve refîkleri dahi kışlalarına avdet eylemiş ve taşcı-ı merkūmûndan ele getürülmüş olan onbir neferin cünha-i muharrereleri bu def'a Meclis-i Askerî'de rü'yet olundukda merkūmûndan bâlâda muharrerü'l-esâmî sekiz nefer husus-ı mezkûrun vukû'una sebeb olmuş olduğu ve diğer üç neferin bir gûne medhali olmadığı tebeyyün ve tahakkuk eylemiş ve ba'dehu merkūmûnun kethüdâları celb olunarak sekiz nefer merkūmlar su'âl ve tezkiye olundukda edebsiz ve sâbıkalı adamlar olduklarını kethüdâ-yı merkūm dahi ifâde ve ihbâr eylemiş olduğundan ber-minvâl-i muharrer merkūm sekiz nefer taşcıların emr-i terbiyeleriyle diğer üçneferinin tahliye-i sebîlleri menût-ı emr ü fermân-ı Hazret-i Ser-askerîleri olmağla ol bâbda ve her hâlde emr ü fermân Hazret-i men lehü'l-emrindir fî 16 L sene [12]64

BENDE (ARİF)

İMZA

Askerin başından beri işin içinde olduğu ve sonuçta adlî bir olaya dönüşen bu belgelerin konusuna değinmeden önce, bazı hatırlatmalarda bulunmak istiyoruz. Öncelikle, belgelerin istifadesini tek yönlü olarak düşünmediğimizden bürokratik sirkülasyonda yer alan diğer belgeleri de burada göstermenin faydasız bir çaba olmayacağına inanmaktayız. Çünkü yapılan her araştırma, kendisinden sonraki bir çalışmaya eklenerek onun bir parçasını oluşturacaktır. Bu sebeple, Zeytinburnu tarihi hakkında farklı yönlerden veya daha kapsamlı çalışma yapacak araştırmacılara bir arşiv alt yapısı hazırlama amacı güttüğümüzü de belirtmek isteriz.

Diğer taraftan belgenin konusunu oluşturan ve adlî kovuşturmaya tabi tutulan olayın gelişimi, bürokratik silsilenin temelini teşkil eden jurnalde ayrıntılı olarak şöyle ifade edilmektedir:

Önceki Kurban Bayramı'nın üçüncü günü Dersaadet Ordu-yı Hümayunu piyade Birinci Alayı'ndan Mülâzım (teğmen) Ali Ağa söz konusu alayın mûsikasından (bandosundan) Çavuş Ebdinli *Ali ve Onbaşı Tireli Mehmed ve Birinci Taburu'ndan Yozgatlı Mehmed ile Mehterhāne'den Cumalı Mutiş adındaki askerî personeli yanına alarak bir yerde içip eğlendikten sonra, şarhoş durumda iken yanlarına üç fahişe alarak Veliefendi sahrasına gitmişlerdir. Söz konusu mülazım (teğmen) ve refakatindeki askerî personel burada bulunan değirmenin içinde birlikte yemek yedikleri sırada, 19 nefer taşcı 2 nefer korucu toplam 21 kişi bunların ellerinden fahişeleri almak gibi kötü bir niyet ile üzerlerine saldırmışlar ve ateş etmişlerdir.*

Ayrıca ellerindeki sopalar ile söz konusu mülazımı darp etmişler ve bundan kurtulmak isteyen mülazımın(teğmenin) o anda yüksekçe bir duvardan aşağı atlaması sebebiyle ayağı kırılmış, kendisi evine ve refakatinde bulunan askerî personel de kışlalarına dönmüşlerdir. Olaya karışan söz konusu taşçılardan yakalanmış olan 11 kişinin yazılı suçları bu kez toplanan Askerî Meclis'de görüşülmüş, bunlardan yukarıda isimleri yazılı 8 kişinin zikredilen olayın gerçekleşmesine sebep olduğu, diğer 3 kişinin ise olayda herhangi bir parmağı olmadığı anlaşılmıştır.

Bu aşamadan sonra taşçı esnafının kethüdası çağırtılarak olaya sebep olan bu 8 kişi hakkında bilgi istenilmiştir. Buna göre, söz konusu kethüda dahi bu kişilerin, zaten edepsiz ve sabıkalı adamlar oldukları ifade edilmiştir. Bu sebeple yazılı olduğu üzere olaya karışan 8 kişilik bu taşçıların terbiye edilmeleri, yani cezalandırılmaları diğer 3 kişinin ise tahliye edilmelerini isteyen bürokratik ifadelerle belge sona ermektedir.

Bu belgemizde askerî personelin de yer aldığı adlî bir olayı ele almış bulunuyoruz. Ancak bu olay haricinde Veliefendi'de bir değirmenin bulunduğu bilgisine erişmekteyiz. Ayrıca, her ne kadar müessif bir olaya karışsalar da bölgede basmacılar haricinde taşçı esnafının da adının zikredildiğini belirtmek isteriz. Elbette, bu bölgede taşçı esnafının bulunduğunu belirten bazı bilgilere sahibiz.

Mesela, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan eğitimci Sarkis Sarraf Hovhannesyan (doğ. 1740-öl. 1805), Yedikule Kapısı ve çevresi hakkında bilgi verirken duvar ve kaldırım yapımında kullanılan yumuşak ve sert taşların çıkartıldığı "*Taşlık*" denilen taş ocaklarının bulunduğunu söylemektedir[28].

Bundan başka az sayıda korucuların da var olduğunu elimizdeki bu belgeden öğrenmiş bulunmaktayız. Belgeye biraz daha sosyal bir açıdan bakacak olursak, insanın her devirde insan olduğunu da müşahede ediyoruz. Daha önceki belgelerimizden VIII'de mesirede edebe aykırı hareketlere meydan verilmemesine vurgu yapıldığını hatırlamakla birlikte, devletçe yapılan müeyyidelerin bazen yeterli olamadığını ve bu durumun da normal olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Ancak suç oranının tolere edilebilir bir seviyede olması o toplumun bir huzur toplumu olduğunu gösterebilir bir ölçü sayılabileceği kanaatindeyiz. Bk. VIII'de (11 R 1258/22 Mayıs 1842) tarihli belge, bk. (BOA, *İ. DH*. 59/2946).

Ancak hemen belirtelim ki, günümüzün suç oranı ile karşılaştırıldığında bu tür hadiselerin parmakla sayılacak kadar az olması ve sabıkalı tipler tarafından işlenmesi de bir başarı olarak göz önüne alınmalıdır. Öte taraftan bu belgede iki taraflı bir suçun işlendiği anlaşılmaktadır. Yani taşçı esnafı ne kadar suçlu ise, böyle bir olayın Kurban Bayramı gibi mukaddes bir günde gerçekleşmesine yol açan askerî personelin de disiplinle hiçbir şekilde bağdaşmayan bu tutumlarından dolayı aynı derecede olmasa da suçlu oldukları muhakkaktır.

بو محه

عساکر منظومهٔ حضرت ملوکانه نک یارینکی پنجشنبه کونی اوقات صباحیه سنده اجرای تعلیملری مصمم اولدیغنه و تشریف معالی ردیف حضرت پادشاهانه
شرفنمون عبور صحیفه، بالجمله وکلای فخام حضراتیله مصدوح معتاد اولان ذواتک دخی صحرای مذکوره عزیمتلری خصوصنه ارادهٔ سنیه
ملوکانه متعلق بیورلدیغنه بناءً ایجابنک نشر عالیلرینک استحصالیه تبلیغ یوم مذکورده باغچه بغچه‌یه صالده مرعتادت فارزیده
محل مذکوره تشریفلری همت بیورلمسی دیو بیوجه بابت اراده افندمدر

معروض چاکر کمینه لریدرکه
عساکر منظومهٔ حضرت شاهانه نک یارینکی پنجشنبه کونی اوقات صباحیه سنده اجرای تعلیملری مصمم اولدیغنه و تشریف معالی ردیف حضرت پادشاهانه
شرفنمون عبور صحیفه، بالجمله وکلای فخام حضراتیله مصدوح معتاد اولان ذواتک دخی صحرای مذکوره عزیمتلری خصوصنه ارادهٔ سنیه
ملوکانه متعلق بیورلدیغنه بناءً ایجابنک نشر عالیلرینک استحصالیه تبلیغ یوم مذکورده بغچه‌یه صالده سرعت و
ملوکانه متعلق بیورلدیغنه بناءً ایجابنک نشر عالیلرینک استحصالیه تبلیغ اسلامبول پایهٔ رفیعه‌سی خانه حاجی ذواتک دخی نشر ...
فالیرنده محل مذکوره تشریفلری و معتدلیه همت عظمی حضراتیله
محل مذکوره بولنمری اخباره همت علیه‌لری ... بابنده امر و اراده حضرت من له الامرکدر

دفتر نظارت‌ه قید اولنمشدر

BELGE 10 1, 2

VELİEFENDİ SAHRASI'NDA SULTAN ABDÜLMECİD İLE ÜST DÜZEY SİVİL VE ASKERİ ERKANIN KATILDIĞI ASKERİ TALİM

BOA, A. TŞF, 5-98 (25 Z 1264 /23 Kasım 1848)

Gömlek Muhtevâsı

a **(25 Z 1264 /23 Kasım 1848) tarihli yazı.**

b **(25 Z 1264 /23 Kasım 1848) tarihli yazı.**

Belge 10-1 **(25 Z 1264 /23 Kasım 1848) tarihli yazı**

Belgenin Transkripsiyonu 10-1

Fî 25 Z sene 64

Asâkir-i muntazama-i Hazret-i mülûkânenin yarınki Pencşenbih günü Veliefendi Sahrâsı'nda icrây-ı ta'lîmleri musammem olduğuna ve teşrîf-i ma'âlî-redîf-i Hazret-i cihân-dârî şeref-vukū' bulacağından bi'l-cümle vükelây-ı fihām hazerâtıyla huzûru mu'tâd olan zevâtın dahi sahrâ-yı mezkûra azîmetleri husûsuna irâde-i seniyye-i mülûkâne müte'allik buyurulduğuna binâ'en ihtiyâten nişân-ı âlîlerinin istishâbiyle bi-mennihi te'âlâ yevm-i mezkûrda yağmur yağmadığı hâlde sâ'at dört karârlarında mahal-i mezkûra teşrîfi himem-i seniyyeleri derkâr buyurulmak bâbında irâde efendimindir

Ma'rûz-ı Bendeleridir ki

Asâkir-i muntazama-i Hazret-i mülûkânenin yarınki Pencşenbih günü Veliefendi Sahrâsı'nda icrây-ı ta'lîmleri musammem olduğuna ve teşrîf-i ma'âlî-redîf-i Hazret-i cihân-dârî şeref-vukū' bulacağından bi'l-cümle vükelâ-yı fihām hazerâtıyla huzûru mu'tâd olan zevâtın dahi sahrâ-yı mezkûra azîmetleri husûsuna irâde-i seniyye-i mülûkâne müte'allik buyurulduğuna binâ'en ihtiyâten nişân-ı âlîlerinin istishâbiyle bi-mennihi te'âlâ yevm-i mezkûrda yağmur yağmadığı hâlde sâ'at dört karârlarında mahal-i mezkûra teşrîfi ve ma'zûlîn-i Sudûr-i izâm hazerâtıyla İstanbul pâye-i refî'asını hā'iz olan zevâtın dahi nişân-ı zî-şânlarıyla mahal-i mezkûrda bulunmalarını ihbâra himem-i aliyyeleri derkâr buyurulmak bâbında emr ü irâde Hazret-i men lehü'l-emrindir

Defter-i Teşrîfâta kaydolunmuşdur

وقت افندی حضرتلرینه اجرا بویوریله جق تعلیمه ... جمعه ذوات کرام حضراتی

ایجاب ایدن ادوات عسکریه ایله شورای عسکری اعضاسی ... امرنده ... ایدنلر

... ایله ... افندیلر

جناب تقوی پاشا حضرتلری — رئیف عبد المطلب حضرتلری — رؤف بک حضرتلری — سر عسکر بک حضرتلری — فتحی بک حضرتلری — نیوزاده بک حضرتلری

حسین بک حضرتلری — رئیس بک حضرتلری — خارجیه ناظری بک حضرتلری — مالیه ناظری بک حضرتلری — تجارت ناظری بک حضرتلری — قصر مشیری بک حضرتلری — رئیس الرؤسا بک حضرتلری

حربیه ناظری بک حضرتلری — صالح بک حضرتلری — عارف بک حضرتلری — کامل بک حضرتلری — ضبطیه مشیری بک حضرتلری — امور نافعه ناظری اسماعیل بک حضرتلری — سلانیک والیسی بک حضرتلری

بابانه والیسی ... بک حضرتلری — ذو ... منصور محمد بک حضرتلری — بالفعل صدریه ... حضرتلری — حکیم باشی افندی حضرتلری — مجلس والا رئیسی افندی حضرتلری — مجلس معارف اعضاسندن حلیم ملا افندی حضرتلری

نقیب افندی حضرتلری — مستشار بک افندی حضرتلری — اوقاف همایون ناظری بک افندی — دعاوی ناظری بک افندی حضرتلری — زهدی بک افندی حضرتلری — محب افندی حضرتلری

ترسانه ناظری افندی حضرتلری — کاظم بک افندی حضرتلری — مجلس حالیه رئیسی افندی — سر عسکر مستشاری افندی — مصارف نظارتی ناظری بک افندی — طوبخانه ناظری بک افندی

تقویم ناظری بک افندی — انوری افندی — عارف افندی — حسن افندی — لبیب افندی — مجلس معارف اعضاسندن اسماعیل افندی — استانبول افندیسی

احتساب ناظری بک — بکلکجی بک — مکتوبی بک — داخلیه کاتبی بک — خارجیه کاتبی بک — محمد افندی — معاونه اول افندی — گمرک امینی مختار بک — یوسف ناظری صبحی بک

معاونه ثانی افندی — روم ایلی دفترداری خالد افندی — اناطولی دفترداری نشأت افندی — مجلس حالیه اعضاسندن شوقی افندی — تجارت معاونی عارف افندی — زراعت اعضاسندن عاطف بک — اعضادن ... افندی

محاسبه کتابت جیبی رشید بک — ضبطیه معاونی سعید افندی — تونسی کشاف افندی — ابنیه میریه مدیری ضیا افندی — وهبی بک — رجائی افندی — عثمان بک افندی — تکمال افندی — اوراق مدیری افندی

حلیم افندی — دیوان ترجمانی ... افندی — نائل بک افندی — ادهم افندی / صالح بک افندی — طلعت افندی

مجلس والا تحریرات مدیری افندی — مکتوبی ... افندی — بکلکجی کیسه داری افندی — تحریرات خارجیه مدیری افندی — امدی خلفاسندن ابراهیم بک افندی — خلفادن ... افندی — خلفادن ... بک — خلفادن ... منیر بک

خلفادن عصمت بک — خلفادن نعمه بک — خلفادن شبا بک — خلفادن ... بک — خلفادن بسیم بک — خلفادن ... بک — خلفادن عزت بک — خلفادن احمد بک — خلفادن ... بک

خلفادن موفقا ... شکری بک — مترجم ... نور الدین بک — خارجیه ... افندی

جمله سی ... واصل ... ۲۵

Belge 10-2 **(25 Z 1264/23 Kasım 1848) tarihli yazı**

Belgenin Transkripsiyonu 10-2

Veliefendi Sahrâsında icrâ buyurulacak olan ta'lîmde bulunacak zevât-ı kirâm hazerâtı fî 25 Z sene 64
İcâb eden ümerâ-yı askerî ile Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî A'zâsı
Bendelerine dahi emr ve tenbîhe himmet
Buyurmaları bâbında irâde efendimindir

Ümerâ-yı bahriyeden îcâb eden
Bendelerine dahi emr ve tenbîhe himmet
Buyurmaları bâbında irâde
efendimindir

Cenâb-ı Fetvâ-penâhî	Şerîf Abdülmuttalib Hazretleri	Rauf Paşa Hazretleri	Ser-asker Paşa Hazretleri	Fethi Paşa Hazretleri	Kapudan Paşa Hazretleri	
Halil Paşa Hazretleri	Re'îs Paşa Hazretleri	Hâriciyye Nâzırı Paşa Hazretleri	Mâliyye Nâzırı Paşa Hazretleri	Ticâret Nâzırı Paşa Hazretleri	Hâssa Müşîri Paşa Hazretleri	Re'îsü'r-rü'esâ Paşa Hazretleri
Darbhâne Nâzırı Paşa Hazretleri	Sâ'ib Paşa Hazretleri	Arif Paşa Hazretleri	Kamil Paşa Hazretleri	Zabtiyye Müşîri Paşa Hazretleri	Umûr-ı Nâfı'a Nâzırı Paşa Hazretleri	Selanik Vâlîsi Paşa Hazretleri
Yanya Vâlîsi Rüstem Pâşâ Hazretleri	Karesi Mutasarrıfı Mehmed Paşa Hazretleri	Bi'l-fi'l Sadreyn Efendiler Hazretleri	Hekîm Başı Efendi Hazretleri	Meclis-i Vâlâ Müftîsi ?Efendi Hazretleri	Meclis-i Ma'ârif A'zâsından Halim Molla Efendi Hazretleri	
Nasib Efendi Hazretleri	Müsteşâr Beyefendi Hazretleri	Evkâf-ı Hümâyûn Nâzırı Beyefendi	De'âvî Nâzırı Beyefendi Hazretleri	Zühdî Beyefendi Hazretleri	Muhibb Efendi Hazretleri	
Tersâne Nâzırı Efendi Hazretleri	Kanî Beyefendi Hazretleri	Meclis-i Mâliyye Re'îsi Efendi	Ser-asker Müsteşârı Efendi	Masârifât Nâzırı Beyefendi	Tophâne Nâzırı Beyefendi	
Takvîm Nâzırı Beyefendi	Enverî Efendi	Arif Efendi	Hüsnî Efendi	Lebib Efendi	Meclis-i Ma'ârif A'zâsından İsmail Efendi	İstanbul Efendisi
İhtisâb Nâzırı Paşa	Beylikci Bey	Mektûbî Bey	Dâhiliye Kâtibi Bey	Hâriciyye Kâtibi Bey	Muhsin Efendi	Mu'âvin-i Evvel Efendi

Mu‘âvin-i Sânî Efendi	Rumeli Defterdâır Halid Efendi	Meclis-i Mâliyye Re’îsi Efendi	Anadolu Defterdârı Neş’et Efendi	Meclis-i Mâliyye A‘zâsından Şevkī Efendi	Posta Nâzırı Hüseyin Bey

Masraf Muhâsebecisi Raşid Bey	Zabtiyye Mu‘âvini Seyyid Efendi	Tevkī‘î Keşân Efendi	Ebniye-i Mîriyye Müdîri Hüsâm Efendi	Ticâret Mu‘âvini Arif Efendi	Zirâ‘at A‘zâsından Atıf Bey	A‘zâdan Edib Efendi

Dîvân Tercümânı Efendi	Halim Efendi	Nail Beyefendi	Edhem Efendi	Veli Bey	Salih Beyefendi	Talat Efendi	Osman Beyefendi	Recaî Efendi	Kemal Efendi

Meclis- Vâlâ Tahrîrât Müdîri Efendi	Mektûbî Ser-halîfesi Efendi	Beylikçi Kîsedârı Efendi	Tahrîrat-ı Hāriciyye Müdîri Efendi	Âmedî hulefâsından İbrahim Beyefendi	Hulefâdan Raif Efendi	Hulefâdan Şefik Bey	Hulefâdan Rıfat Münir Bey

Hulefâdan Ata Bey	Hulefâdan Rıfat Bey	Hulefâdan Süreyya Bey	Hulefâdan Tahir Bey	Hulefâdan Besim Bey	Hulefâdan Rauf Bey	Hulefâdan Azmî Bey	Hulefâdan Ahmed Bey	Hulefâdan Ali Bey

Hulefâdan Muvakkaten Me’mûr Şükrî Bey	Mütercim Efendi Nureddin Bey	Hāriciyye Teşrîfâtçısı Efendi

Cümlesi yerlü yerlerine götürülmüş

ve icrâ olunmuşdur fî 25 Z sene 64

Belgelerin Değerlendirilmesi 10

İstanbul’un iki önemli mesiresi olan Çırpıcı ve Veliefendi mesirelerini ele aldığımız eserimizin bu defaki belgesinde, değerlendirdiğimiz arşiv vesikasından Padişah başta olmak üzere Veliefendi Sahrası’nın askerî ve mülkî devlet erkânının katıldığı bir askerî talime sahne olduğu bilgisini elde ediyoruz.

Konuyla alakalı (25 Z 1264 -21 Kasım 1848) tarihli belgelerden birincisinde askerî talimin yarın 22 Kasım 1248 tarihinde Veliefendi Sahrâsı’nda yapılmasının kararlaştırıldığı, söz konusu talime Padişah Sultan II. Abdülmecid (1839-1861)in de katılacağı dolayısıyla “*bi’l-cümle vükelâ-yı* fihām hazerâtıyla” ibaresiyle de işaret edildiği üzere Osmanlı hükumeti’nin üyeleri olan vekillerin tamamının katılması istenmektedir.

Ayrıca teşrifat kuralları ve geleneği üzere bu tür seremonilerde hazır bulunması bir teâmül halini almış olan devlet görevlilerinin dahi Veliefendi Sahrası’ndaki talime gelmeleri hususunda irade çıktığı vurgusu yapılarak, söz konusu görevlilerin nişanlarını yanlarında bulundurmaları ve kararlaştırılan tarihte yağmur yağmaması durumunda “*sâ‘at dört karârlarında*” Veliefendi Sahrası’na gelmeleri gerektiği belirtilmektedir. Bundan başka eski Sadrazamların ve “*İstanbul pâye-i refî‘asını hā’iz olan zevâtın*” da hazır bulunması da istenilmektedir.

Bu konudaki ikinci belgemizde ise Veliefendi Sahrası'nda yapılması kararlaştırılan askerî talime katılacak askerî ve mülkî erkanın isim ve unvanlarının yer aldığı bir liste yer almaktadır. Dönemin askerî ve sivil bürokrasini bir karması olan bu listeyi bu sahada çalışma yapacak olan araştırmacıların istifadesine sunuyoruz. Sonuç olarak mesire gibi bir sosyal aktiviteyi yerine getiren ve daha önce VIII'de (11 R 1258 /22 Mayıs 1842) tarihli belge (BOA, İ. DH, 59/2946)'yi hariç tutarsak, Çırpıcı ve Veliefendi çayırlarının vakıf anlaşmazlıkları ve bunlara ait binalar ve araziler gibi konuların yanı sıra, eserimizin bu defaki belgesinde olduğu gibi askerî amaçlara yönelik kullanımlar dolayısıyla gündeme geldiği görülmektedir. Anlaşılan o ki, bir mesire olarak adlandırılması için biraz daha zaman geçmesi gerekmektedir.

عطوفتلو افندم حضرتلری

کچنلرده [illegible] صحراسنده اجرا اولنه‌جق آتش تعلیمی ایچون بعضی دره و تپه محللرك تسویه‌سیله مجدداً بابلره و تعمیر اوطه‌لریله کریمه و اوطه‌لر محللرینه حرم اوطه‌لری یکرمی بش بیك [illegible] بیوریله
حربیه [illegible] استدعا [illegible] مبلغ مزبورك تخصیصات عسکریه‌نك خارجنده بولنمسی و مصارف مرقومه‌نك هر نقدر [illegible] استدعا اولنمش
طوپخانه‌نك اعطاسی خصوصی معلوم [illegible] طرفندن [illegible] مصارفات ناظری عطوفتلو بك
[illegible] شرطیله اعطاسی تسویه و مرقومه‌نك [illegible] خزینه مبلغ مزبورك [illegible] و بابده قلمنده افاده [illegible] شورای عسکریه‌یه [illegible] اعطاسی مناسب اوله‌جغی
[illegible] ایله حواله اولنه‌جغی [illegible] جناب ملوکانه‌یه بیوریلور ایسه اراده سنیه موافقه اقتضای تسویه‌سی [illegible] واقعه [illegible] سوی عالیه‌یه کوندرلمش [illegible] ایچون [illegible] تقریری [illegible] افندی حضرتلرینك

م

باب عالیه تذکره سامیه‌سی [illegible] افندم

BELGE 11

VELİEFENDİ SAHRASI'NDA YAPILAN ATEŞLİ TALİMİN ARKA PLANINA BAKIŞ

BOA, İ. DH, 190-10646 (7 R 1265 /3 Mart 1849)

Belgenin Transkripsiyonu 11

Atûfetlü Efendim Hazretleri

Geçenlerde Veliefendi Sahrâsı'nda icrâ olunan ateşli ta'lîm içün ba'zı dere ve tepe mahallerin tesviyesiyle müceddeden yapılan ve ta'mîr olunan geçerilere ve obaların mahallerine sarf olunan yirmi beşbin yediyüzseksen dokuz [25789] ğurûşun i'tâsı hususu me'mûru tarafından istid'â olunmuş ve masârif-i merkūme her ne kadar tahsîsât-ı askeriyenin hāricinde bulunmuş ise da meblağ-ı mezbûrun ber-vech-i istid'â Nizâmiyye Hazîne-i behiyyesinden i'tâsı münâsib olacağı Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'den ifâde ve beyân kılınmış olduğundan meblağ-ı mezbûrun hazîne-i merkūmeden tesviye ve i'tâsı istîzânını şâmil Masârifât Nâzırı atûfetlü Beyefendi hazretlerinin bir kıt'a takrîri manzûr-ı ālî buyurulmak içün sûy-ı ālîlerine gönderilmiş olmağla ber-mûceb-i istîzân tesviye-i iktizâsı muvâfık-ı irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâne buyurılur ise nâzır-ı müşârün-ileyhe havâle olunacağı beyânıyla tezkire-i senâverî terkīm kılındı efendim fî 5 R sene 1265 mim

Ma'ruz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki

Zîver-i dest-i i'zâz olan işbu tezkire-i sâmiye-i Sadâret-penâhîleriyle mezkûr takrîr manzûr-ı ālî-i cenâb-ı mülûkâne buyurulmuş ve iş'ār ve istîzân olundığı üzere meblağ-ı mezkûrun hazîne-i merkūmeden tesviye ve i'tâsı zımnında icrây-ı iktizâsı nâzır-ı müşârün-ileyhe havâle olunması müte'allik ve şeref-sudûr buyurılan irâde-i seniyye-i Hazret-i şâhâne îcâb-ı ālîsinden olarak sâlifü'z-zikr takrîr yine taraf-ı sâmî-i âsafânelerine i'āde kılınmış olmağla ol bâbda emr ü fermân Hazret-i veliyyü'l-emrindir fî 7 R sene 65.

Çırpıcı ve Veliefendi çayırları ile ilgili arşiv belgelerini bir panorama halinde ele aldığımız eserimizin bir önceki belgesinde Veliefendi Sahrası'nda yapılan askerî talimle ilgili (25 Z 1264 /23 Kasım 1848) tarihli belgeyi ele almıştık. Bk. X'da (BOA, *A. TŞF.*, 5-98).

Bu sefer de bu askerî talimin arka planını oluşturan bir takım hazırlıkların ve bunlara ait masrafların karşılanması ile ilgili bir iradeyi ele alacağız.

Ancak belge türü ile ilgili bir hatırlatma yapmak istiyoruz. Zirâ, bu yazı dizisinden amacımız, yalnızca belgedeki konuyu naklederek bilgi vermek değil, aynı zamanda bilginin üzerine kaydedildiği "*vesîka*" veya "*evrâk*"dan da haberdar olunmasını sağlamaktır. Osmanlı kültür ve medeniyetinin en bariz vasıflarından olan bürokrasisi, bilgiyi üreten yazılı belgeleri, kayıt sistemleri ve arşivi bize miras kalmış ve kendisiyle organik bir şekilde bağlı olduğumuz bir devlet ve dünya tecrübesini resmetmektedir.

Daha önceki bir belgede zikrettiğimiz üzere, Arapça bir kelime olan "*irâde*" dilemek, istemek, meram, emir, ferman manalarını taşımaktadır. Osmanlı diplomatiğinde ve bürokrasisinde "*irâde-i seniyye*" veya çoğu kez kısaca irade sözüyle özel bir belge türü kastedilmektedir. Diğer irade çeşitlerini göz ardı edersek, ele aldığımız bu belgede olduğu gibi, Sadrazamın Mabeyn-i Hümayun Başkatibi'ne hitaben yazdığı arz tezkiresinin altına söz konusu Başkatib tarafından padişahın iradesinin yazılması ile ortaya çıkar[29]. Bu kısa bilgilendirmeyi belge ile ilgili değerlendirmelerimizde de izahlarda bulunacağımızdan şimdilik yeterli addediyoruz.

Belgenin konusuna gelince yukarıda da değindiğimiz gibi Veliefendi Sahrası'nda yapılan ateşli talimin gerçekleştirilmesi için buradaki bazı dere ve tepelik yerlerin düzeltilmesi gerekmişti. Bu amaçla yeniden yapılan ve onarılan yerlerle, "*geçerilere*" tabiriyle ifade edilen göçebelere ve onlara ait olan oba yerlerine harcanan 25789 kuruşluk masrafın bir ödenek halinde verilmesi ilgili memurun istidasıyla gündeme gelmişti.

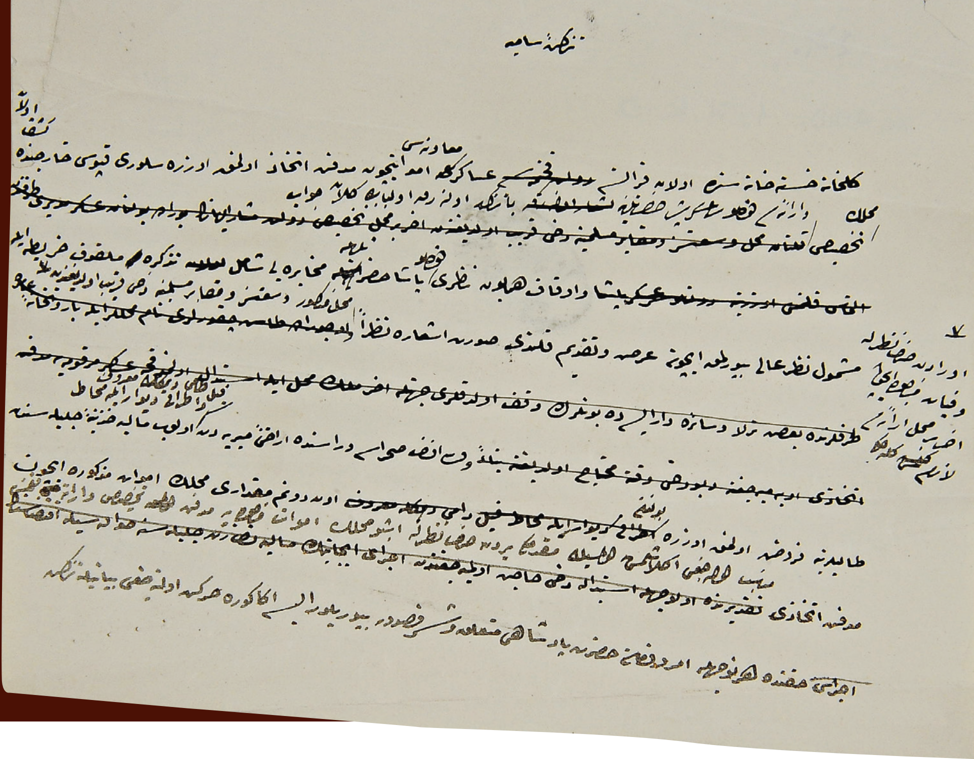
Her ne kadar ateşli talim için yapılan söz konusu 25789 kuruşluk masrafa ait ödenek askerî harcama kapsamı dışında bulunmuşsa da, ilgili memurun istidası gereği "*Nizâmiyye*"[30] hazinesinden verilmesi "*Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî*" adıyla belirtilen askerî karar organı tarafından uygun görülmüştü. Dolayısıyla bu tür harcamalarla ilgilendiği anlaşılan "*Masârifât Nâzırı*" tarafından yazılan takrir de ekte sunularak Padişah'tan izin istenmiştir.

Belgedeki bilgilerden Veliefendi Sahrası'nda o tarihte göçebelerin de bulunduğu akla gelmekle birlikte, bunların kimler olduğu ya da Çingene olup olmadıklarının yanı sıra, Veliefendi Sahrası'nda hangi dönemlerde iskân ettikleri de ayrıca tahkik konusudur.

Diğer taraftan Sultan Abdülmecid (1839-1861) döneminde devlet hiyerarşisindeki dengelerin askeriye lehine biraz yerinden oynadığını, hatta daha açık bir ifadeyle ağır bastığını görüyoruz. Zirâ, şeyhülislâmlar Meclis-i Vükelâ'ya katılmakla birlikte politik nüfuzları büsbütün azalmıştır. Bundan dolayı sık sık sadrazam değiştiği halde, bu dönemde sadece dört defa şeyhülislâm değişmiştir. Devlette en yüksek maaşı, 100 000 kuruş ile şeyhülislâm alıyor iken, Bâb-ı Seraskerî'nin nüfuzu arttırılmış, Seraskerlik rütbesi, sadrazamlık ve şeyhülislâmlıkla aynı seviyeye getirilmiştir. Nizamiye askerinin başında bulunan serasker, ayrıca kara kuvvetlerinin de kumandanı sayılmıştır. Sadrazamların "*Serdâr-ı Ekrem*" unvanıyla sefere gitmeleri ve askere kumanda etmeleri usulüne son verilmiştir. 1843 yılında çıkarılan askerî kanunla askerlik hizmeti kur'a usulüne göre bir düzene konulmuş, 1845'te Zabtiye Müşirliği kurularak İstanbul'un ve eyaletlerin asayişi bu makama devredilmiştir[31].

Devlette askeriye lehine olan bu değişim, Bâbıâlî'nin güçlü bürokratlarının nüfuzu ile birleşince daha önce işaret ettiğimiz Veliefendi Sahrası'nda yapılan ateşli talimin sivil ve askerî bürokrasinin bir araya getirildiği bir seremoniye dönüşmesini bir ölçüde izah etmektedir.

Sonuç olarak, belgelerde yer alan aslî konuların yanı sıra, ikinci derecede yer alan bilgilerin pek çok ipuçları içerdiğini de bu belgemizde müşahede etmiş bulunuyoruz.

BELGE 12

FRANSIZ ASKERLERİNE KABRİSTAN OLARAK FİL DAMI MI İSTENDİ?

BOA, A. AMD, 53-48 (10 R 1271 /31 Aralık 1854)

Belgenin Transkripsiyonu 12

Tezkire-i Sâmiye

Gülhāne Hastahānesi'nde olan Fransa asâkir-i mu'âvenesi emvâtiçün medfen ittihâz olunmak üzere Silivri Kapusu hāricinde keşf olan mahallin tahsîsi ve irâ'esi devletlü Ser-asker Paşa Hazretlerine bâ-tezekkür olunarak ol bâbda gelen cevâb ve Evkāf-ı Hümâyûn Nâzırı devletlü Paşa Hazretleriyle muhārebeyi şâmil tezkire melfûf harîta ile meşmûl-ı nazar-ı âlî buyurulmak içün arz ve takdîm kılındı sûret-i iş'âra nazaran mahal-i mezkûr vüs'atsiz ve mekābir-i müslimîne dahi karîb olduğundan (7) oradan sarf-ı nazarla vefiyât-ı mezbûre içün âhar bir mahall irâ'esi lâzım geleceği ve Veliefendi Sahrâsı verâsında arâzî-i mîriyyeden Fil Damı demekle ma'rûf ve etrâfı dîvâr ile muhât olub Mâliyye Hazîne-i Celîlesi'nden tâliblerine fürûht olunmaküzere bulunan on dönüm mikdârı mahallin emvât-ı mezkûre için medfen ittihâzı münâsib olacağı anlaşılmış olmasıyla mukaddemki yerden sarf-ı nazarla işbu mahallin emvât-ı mezbûreye medfen tahsîs ve irâ'e kılınması hakkında hakkında her ne vechle emr ü fermân-ı Hazret-i padişâhî müte'allik ve şeref-sudûr buyurılur ise ona göre hareket olunacağı beyânıyla tezekkür.

Belgenin Değerlendirilmesi 12

Eserimizin bu serisinde tarihimizin oldukça oldukça enteresan bir safhasına değinen bir belgeyi ele alıyoruz. Bir taraftan Kırım Savaşı'nın içinde olduğu, diğer taraftan Fil Damı olarak adlandırılan mekânı ile de alakalı ilginç bir konuyu ihtiva eden belgeyi okurlarımızla paylaşmak istiyoruz.

Konunun başlangıç noktasını Gülhane Hastanesi'nde[32] bulunan Fransız askerleri oluşturmaktadır. Bu askerlerin Osmanlı topraklarında bulunma sebebini ise Rus elçisi Mençikof'un İstanbul'a gelmesi ve kutsal yerler sorununun Ortodoks kilisesi lehine çözümlenmesini isteyen uzlaşmaz tavrı ile başlayan, Rusya'nın 1853'te Prut nehrini aşarak savaş ilan etmeksizin Osmanlı topraklarına girmesiyle patlak veren ve İngiltere ile Fransa'nın 12 Mart 1854'te Osmanlı Devleti ile ittifak anlaşması yaparak duruma müdahalesi ile genişleyen Kırım Savaşı teşkil etmektedir. Müttefiklerin 13 Eylül 1854'te Kırım'a asker çıkardıklarını göz önüne alırsak, belgenin savaşın oldukça hararetli bir anında kaleme alındığı söylenebilir[33].

Diğer taraftan, Bugün Fil Damı adıyla anılan mekân için genel bir tarif yaparsak, ilk sınırı İstanbul'un kara surları-Marmara Denizi-Bakırköy (Hebdomon) Davutpaşa olarak tarif edilen Çırpıcı Çayırı'nın Veliefendi tarafında, Bizans döneminde sefere çıkan veya seferden dönen imparatorluk ordularının konaklamasına mahsus "*Campus Martius*" ordugâhının bulunduğu bilinmektedir. Yine aynı saha içerisinde imparatorların, ordu birliklerinin resmigeçitlerini, donanmanın Marmara sularındaki manevralarını izlemelerine mahsus mermerden inşa edilmiş bir şeref tribünü ve localarla, kışla ve talimgâhları kapsayan bir de "*Campus Tribunalis*" vardı. Kıyıdan 1,5 km kuzeyde, Çırpıcı Deresi'nin batı yakasındaki üstü açık su haznesi ise söz konusu karargâhla Hebdomon Sarayı ve mahallesinin su ihtiyaçlarını karşılamaktaydı. Suriçi İstanbul sarnıçlarının fazlalığına karşın, surların dışındaki yegâne havuz olan bu mekân 127x76 m boynda ve 11 m derinliğindedir. Osmanlıların buraya Fil Damı adını vermesi, tesbit edilemeyen bir tarihte Afrika'dan getirilen fillerin buraya kapatıldığı rivayetine dayanmaktadır[34].

Bu bilgilerden sonra, belgedeki ifadelerden halen Gülhane Hastanesi'ndeki bulunan vefat etmiş Fransız askerlerinin gömülmesi için bir defin yeri arandığını ve bunun için öncelikle Silivrikapı dışında belki de oraya yakın bir yer arandığını, burasının keşfinin yapılarak Ser-asker Paşa'ya iletildiğini öğreniyoruz.

Buradan gelen cevap üzerine Evkaf-ı Hümayun Nâzırı ile yapılan yazışma yapılmış ve bu konudaki tezkire ve ekteki harita ile Padişaha takdim edilmiştir. Söz konusu belgelerdeki görüş ise, Silivrikapı yakınındaki mezarlık alanının dar ve Müslüman mezarlarına da yakın olması dolayısıyla, burasının mezarlık yapılmasından vazgeçilerek, vefat etmiş Fransız askerleri için başka bir yer bakılması gerektiğidir. Bu itibarla, Veliefendi Sahrası arkasında devlet arazisinden ve etrafı duvar ile çevrili olup Fil Damı olarak bilinen, Maliye Hazinesi'nden taliplerine satılmak üzere bulunan 10 dönüm yerin söz konusu Fransız askerleri için defin yeri olması uygun olacağı anlaşıldığından, daha önceki Silivrikapı civarındaki yerden vazgeçilerek, üzerinde durulan bu yerin yani Fil Damı'nın mezarlık olarak tahsis edilmesi istenmekteydi.

Bürokratik açıdan değerlendirildiğinde, müsvedde halinde bulunan vesikanın bir Sadaret arz tezkiresi olduğu açıktır. Ancak belgenin Padişah'a gönderilip gönderilmediği, hâmişine padişahın son kararı olan irade yazılıp yazılmadığı kesinlik arz etmemektedir. Öte yandan bugün Fil Damı'nda Fransız askerlerinin gömülü olmaması, Sadaret tarafından böyle bir konuda arz tezkiresi yazılmış olsa bile bunun sonuçlanmadığını göstermektedir.

BELGE 13

VELİEFENDİ'DE ARNAVUTLARLA SÜVARİ ASKERLERİ ARASINDAKİ ÇATIŞMA

BOA, DH. MKT, 1328-17 (26 Ş sene 1296 /15 Ağustos 1879)

Belgenin Transkripsiyonu 13

Taraf-ı Vâlâ-yı Ser-Askerî'ye

Davud Paşa Kışlası civârında Veliefendi nam mahalde Süvârî asâkir-i şâhâne ile Arnabudlar [Arnavudlar] beyninde vukū'a gelen münâza'a ve mudârebe keyfiyyetine dâ'ir Kazâ-i Erbaa Mutasarrıflığından meb'ûs telğrafnâmelerin leffiyle Şehremânet-i Celîlesi'nden vârid olan iki kıt'a tezkire mezkûr telgrafnâmelerle ma'an ve leffen takdîm-i pîş-gâh-ı âlî-i sipehsâlâr kılımağın emr ü fermân Hazret-i men lehü'l-emrindir.

Belgenin Değerlendirilmesi 13

Osmanlı arşiv belgeleri içerisinde Zeytinburnu'nun etnik kökeni hakkında da bazı ipuçlarına rastlamaktayız. Eserimizin bu serisinde ele alacağımız belgede de böyle bir arşiv belgesini değerlendirmeye çalışacağız.

Bir asayiş durumu olması dolayısıyla Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi'nce Ser-askerlik makamına hitaben yazılan belgede, olayın gerçekleştiği yer "*Davud Paşa Kışlası civârında Veliefendi nam mahalde*" diye tarif edilmektedir.

Davud Paşa Kışlası, Sultan II. Mahmud tarafından Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin ikâmeti için İstanbulıda Dâvud Paşa sahrasında 1827 yılında inşa ettirilen kışladır. 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sırasında yeniçeri kışlalarından biri yakılıp diğeri de yıkıldığından, Sarây-ı Atîk-i Âmire yeni teşkil edilen Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye için devrin Hassa mimarı Abdülhalim Efendi tarafından tadil ve avlusuna yeni binalar ilâve edilerek seraskerlik binası yapılmış, Selimiye ve Levent'tekiler gibi önceden inşa edilen kışlalar tamir ettirilerek bunlardan faydalanılmış, fakat kâfi gelmeyince Dâvud Paşa sahrasında, Rami Çiftliği'nde, Kasımpaşa semtinde, Maçka ve Tophane'de yeni kışlalar yaptırılmıştır. Dâvud Paşa Kışlası adını, II. Bayezid devrinin ünlü veziriazamlarından Koca Dâvud Paşa'ya (öl. 1498) nisbet edilen çayırdan almıştır. İnşasına 1826 yılında başlanan kışla (29 Ş 1242/28 Mart 1827) tarihinde tamamlanmıştır[35].

Dolayısıyla Veliefendi'de süvarî askerleri ile bölgede bulunan Arnavutlar arasında meydana gelen bir tartışma ve bunun sonucunda gerçekleşen çatışmadan bahsedilmektedir. Tabi konumuz gereği elimizdeki belge üzerinden bazı değerlendirmelerde bulunmakla sınırlı kalacağımızdan, Arnavutlarla süvari askerleri arasında meydana gelen bu olayın hangi sebeple meydana geldiğini söyleyemiyoruz. Ancak Zeytinburnu'nda yaşayan biri olarak belgede zikredilen olay sayesinde, Çırpıcı mahallesi ve bunun bir kısmını oluşturan Veliefendi'de iskân ettikleri öteden beri bilinen Arnavut kökenli vatandaşlarımızın etnik yerleşim tarihine yardımcı olacak bir ipucu elde edilebileceği kanaatindeyiz.

Bürokratik açıdan Kaza-i Erbaa (Çatalca) Mutasarrıflığı'ndan gelen telgrafların ekiyle birlikte, Şehreminliği'nden gönderilen iki yazı Ser-askerlik makamına gönderilmiştir. Belgede yer alan bu bilgilere bakarak, bürokratik açıdan şunları söylemek mümkündür. Buna göre, hadiseye doğrudan Ser-askerlik makamının müdahale etmediği, önce olayın gerçekleştiği yerdeki mutasarrıflığın çektiği telgraflarla olay hakkında bilgi verdiği ve Şehreminliği'nin buna göre yazdığı yazıyı Ser-askerlik makamına takdim ettiğini görüyoruz. Böylelikle bu belgemiz hakkındaki değerlendirmemizi sona erdirmiş bulunuyoruz.

قفقاس عسکری

مکتوبی قلمی

دولتلو افندم حضرتلری

روز جمعه اولان یارینکی پنجشنبه کوننده سنهٔ سابقه‌ده اولدیغی کبی ولی افندی جبایرلرینک محافظه‌سی ایچون خزینهٔ خاصهٔ شاهانه نفقه‌رسندن عساکر شاهانه قوللری طلب ایدلدیکنده نه یاپیلمق لازم کله‌جکی
برنجی سواری فرقه‌سی قوماندانی افندیسی باتحریرات استفسار ایلدیکی بیانیله استیذانی حاوی سواری دائره‌سندن تنظیم اولنان مضبطه لفاً عرض و تقدیم قلنمش اولمغله بو بابده امر و فرمان حکمت بیانه
جناب خلافتپناهی زیر کرده شرف‌نفوذ و صدور بیوریلور ایسه حکم عالیسی انفاذ اولنه‌جغی بیانیله استیذانه ابتدار قلندی اول بابده امر و فرمان حضرت من له الامرکدر

۲۷ رمضان ۳۰۹ و ۲۲ نیسان ۳۰۸

ضیا

BELGE 14 1, 2

HIDIRELLEZ GÜNÜNDE ÇIRPICI ÇAYIRI'NDA ASAYİŞİN SAĞLANMASI İÇİN ASKER GÖREVLENDİRİLMESİ

BOA, Y. MTV, 62-20 (22 Nisan 1308 /4 Mayıs 1892)

Gömlek Muhtevâsı

a **(22 Nisan 1308/4 Mayıs 1892) tarihli Seraskerlik tezkiresi.**

b **(22 Nisan 1308/4 Mayıs 1892) tarihli Süvarî Dairesi tezkiresi.**

Belge 14-1 **(22 Nisan 1308/4 Mayıs 1892) tarihli Seraskerlik tezkiresi.**

Belgenin Transkripsiyonu 14-1

Bihî

Makâm-ı Ser-askerî

Mektûbî Kalemi

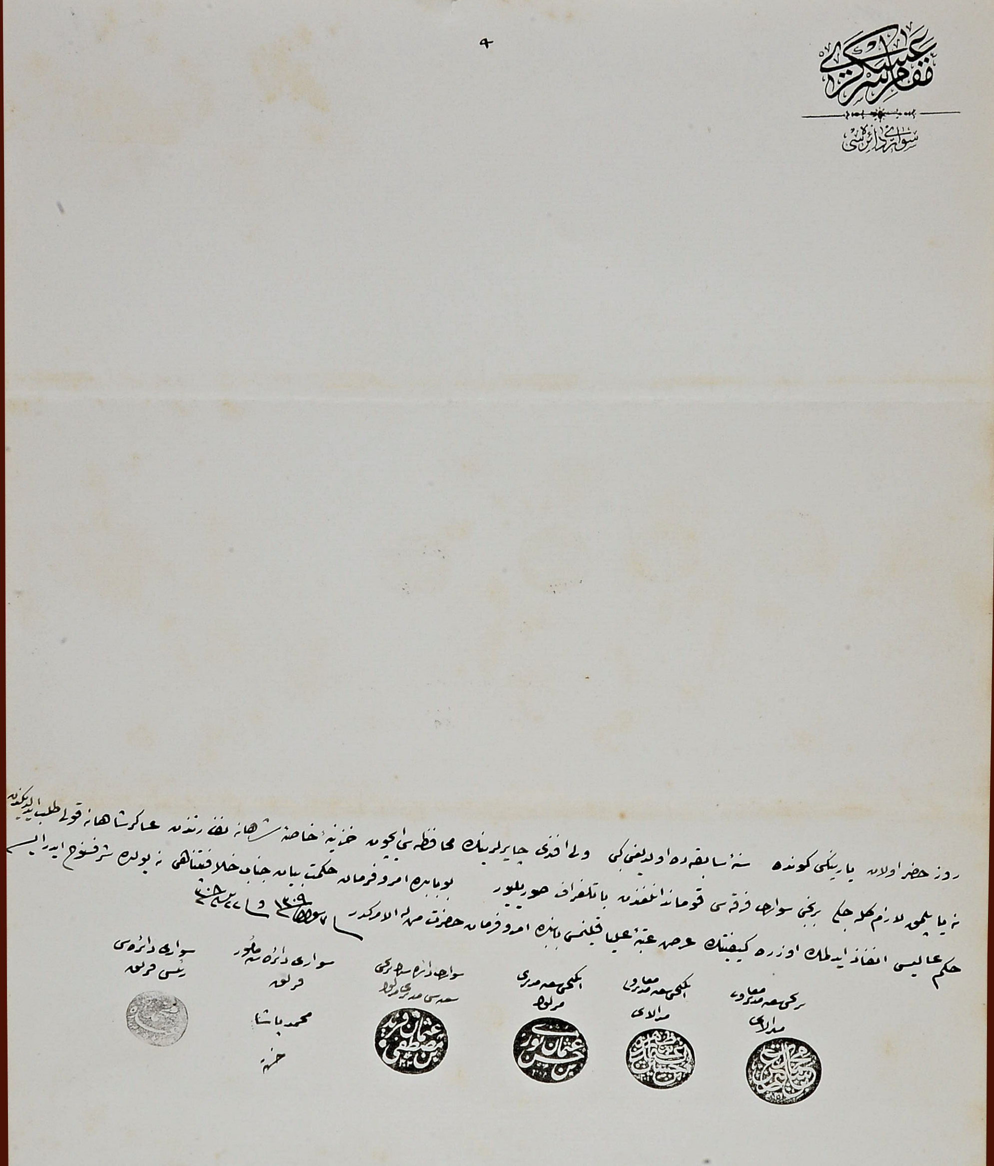
Devletlü Efendim Hazretleri

Rûz- Hızır olan yarınki pencşenbih gününde sene-i sâbıkda olduğu gibi Veliefendi çayırlarının muhâfazası Hazîne-i Hâssa-i Şâhâne Nezâreti'nden asâkir-i şâhâne kolu taleb edildiğinden neyapılmak lâzım geleceği Birinci Süvârî Fırkası Kumandanlığı'ndan bâ-telğraf istifsâr edildiği beyânıyla istîzânı hâvî Süvârî Dâ'iresi'nden tanzîm olunan mazbata leffen arz ü takdîm kılınmış olmağla bu bâbda amr ü fermân-ı hikmet-beyân-ı cenâb-ı hilâfet-penâhî ne merkezde şeref-sünûh ve sudûr buyurılur ise hükm-i âlîsi infâz olunacağı beyânıyla istîzâna ibtidâr kılındı ol bâbda emr ü fermân Hazret-i men-lehü'l-emrindir fî 7 Şevval sene 309 ve fî 22 Nisan sene 308

Ser-asker

Bende

İMZA (RIZA)

Belge 14-2 **(22 Nisan 1308/4 Mayıs 1892) tarihli Süvarî Dairesi tezkiresi**

Belgenin Transkripsiyonu 14-2

Bihî

Makām-ı Ser-askerî
Süvârî Dâ'iresi

Rûz-ı Hızır olan yarınki günde sene-i sâbıkda olduğu gibi Veliefendi çayırlarının muhâfazası içün Hazine-i Hāssa-i Şâhâne Nezâreti'nden Asâkir-i Şâhâne Kolu taleb edildiğinden ne yapılmak lâzım geleceği Birinci Sü-

vârî Fırkası Kumandanlığı'ndan bâ-telğraf sorılıyor bu bâbda emr ü fermân-ı hikmet-beyân-ı cenâb-ı hilâfet-penâhî ne yolda şeref-sünûh eder ise hükm-i ālîsi infâz edilmek üzere keyfiyetin arz-ı atebe-i ulyâ kılınması bâbında emr ü fermân Hazret-i men lehü'l-emrindir fî 7 Şevval sene 1309 ve fî 22 Nisan sene 308

Birinci Şube Müdîr Mu'āvini MÜHÜR	İkinci Şube Müdîr Mu'āvini MÜHÜR	İkinci Şube Müdîri MÜHÜR	Süvârî Dâ'iresi'nin Birinci Şubesi Müdîri Mîr-livâ MÜHÜR	Süvârî Dâ'resi'ne me'mûr Ferîk Mehmed Paşa Hasta	Süvârî Dâ'resi Re'îsi Ferîk MÜHÜR

Belgelerin Değerlendirilmesi 14

Çırpıcı ve Veliefendi çayırlarını ele aldığımız eserimizin bu belgesinde, II. Abdülhamid dönemindeki bir arşiv belgesini değerlendirmeye çalışacağız. Ancak öncelikle şu noktayı hemen belirtelim, Veliefendi çayırının artık bir mesire yeri olarak kabul gördüğü anlaşılmaktadır.

Nitekim daha önce ele aldığımız VIII'deki belgede de bu durum gözlenmektedir. Bu belgede dikkati çeken husus da herhangi bir gün belirtmeden diğer mesirelerin yanı sıra, Veliefendi ve Çırpıcı çayırlarında "*vakkâs*" ve "*sâzendegânın*", yani okçu ve çalgıcıların her sene çeşitli oyunlar ve sanat gösterileri yapmalarının alışılagelmiş bir adet bulunduğundan bahsedilmesidir. Bk. VIII'de (11 R 1258/22 Mayıs 1842) tarihli belge. Bk. (BOA, İ. *DH*, 59/2946).

O tarihten yukarıdaki belgelerin kaleme alındığı, (22 Nisan 1308 /4 Mayıs 1892) tarihinde ise, Ser-askerlik makamının yazısı ile "*Rûz-ı Hızır*"da yani günümüzde Hıdırellez olarak ifade edilen günde Veliefendi Çayırı'nın muhafazasından bahsedilmektedir.

Burada dikkat çeken husus, Veliefendi Çayırı'nın muhafazası için Hazine-i Hassa Nezareti tarafından bir süvari kolu görevlendirilmesi talebi üzerine harekete geçilmesidir. Daha sonraki tarihte yazılan ve kitabımızın müteakip belgelerinde ele alacağımızdan şimdilik sadece işaret etmekle yetineceğimiz bir husus da, Veliefendi Çayırı'nın "*Emlâk-i Hümâyûn*"'dan sayılması, daha açık bir ifadeyle Padişahın malı kabul edilmiş olduğu bilgisine belgelerde çoğunlukla rastlanmasıdır.

Dolayısıyla burasının asayişini sağlanması için asker görevlendirilmesi talebinin de Padişahın özel hazinesi anlamında olan Hazine-i Hassa Nezareti'nden gelmesi normal karşılanmalıdır. Zirâ, Osmanlı teşkilat literatüründe bu nezaret, Osmanlı padişahlarının şahsî gelir ve giderlerini idare eden ve 1850'de kurulan teşkilatın adıdır[36].

Sonuçta, Birinci Süvari Dairesi Komutanlığı'nın mazbatası II. Abdülhamid gibi, saray otorite ve disiplininin hakim olduğu bir Osmanlı padişahına Ser-asker Rıza Paşa'nın üst yazısıyla birlikte gönderilmiştir. Böylelikle, Veliefendi Çayırı'nın muhafazası için görevlendirilecek askerler hakkında bu kadar dikkatli davranılmasının sebebi de nisbeten anlaşılmaktadır ve belge hakkındaki tesbitlerimiz bu bilgilerle nihayete ermektedir.

BELGE 15

ERMENİ ERKEK VE KIZ MEKTEBİ ÖĞRENCİLERİNİN VELİEFENDİ ÇAYIRI'NDA YAPTIĞI PİKNİK

BOA, Y. PRK. ŞH, 3/118 (8 ZA 1309 /4 Haziran 1892)

Belgenin Transkripsiyonu 15

Hāriciye Nezâreti Müsteşâr Mu'âvini İlyas Efendi'nin taht-ı nezâretinde bulunan Makriköy'de Ermeni Zükûr ve İnâs Mektebi şâgirdânı berâberlerinde mu'allimleri ve mûmâ-ileyh İlyas Efendi olduğu halde bugün Veliefendi Sahrası'na azîmetle tenezzüh ve ta'âm ettikleri ve esnâ-yı ta'âmda şâgirdândan Kirkor tarafından medâyih ve evsâf-ı mukaddese-i cenâb-ı hilafet penâhi mutazammın olan bir sûreti leffen arz ve takdîm kılınan nutuklar îrâd kılındığı ve sâ'at onbirde avdet edecekleri ve muğâyir-i marzî-i âlî bir gûne vukû'ât zuhûr

etmediği orada hazır bulunan memurîn-i belediyye tarafından iş'âr kılınmış olmağla ol bâbda emr ü fermân Hazret-i veliyyü'l- emrindir fi 8 Zilkade sene 309

Şehremini

İMZA

Belgenin Değerlendirilmesi 15

Eserimizin bundan önceki değerlendirme kısmında ele aldığımız arşiv belgelerinde ifade etmeye çalıştığımız gibi, Veliefendi Sahrası'nda diğer mesirelerin yanı sıra, her sene belirli dönemlerde, Veliefendi ve Çırpıcı çayırlarında "*vakkâs*" ve "*sâzendegânın*", yani okçu ve çalgıcıların çeşitli oyunlar ve sanat gösterileri yapmalarının alışılagelmiş bir adet bulunduğundan bahsedilmesidir. Bk. VIII'de (11 R 1258 /22 Mayıs 1842) tarihli belge. Bk. (BOA, İ. DH, 59/2946) .

Bundan başka, II. Abdülhamid döneminde Ser-askerlik makamının yazısı ile "*Rûz-ı Hızır*"da yani günümüzde Hıdırellez olarak ifade edilen günde Veliefendi Çayırı'nın muhafazasından bahsedilmektedir. Bk. XIV'de ele alınan 22 Nisan 1308/4 Mayıs 1892 tarihli belge. Bk. (BOA, *Y. MTV,* 62-20).

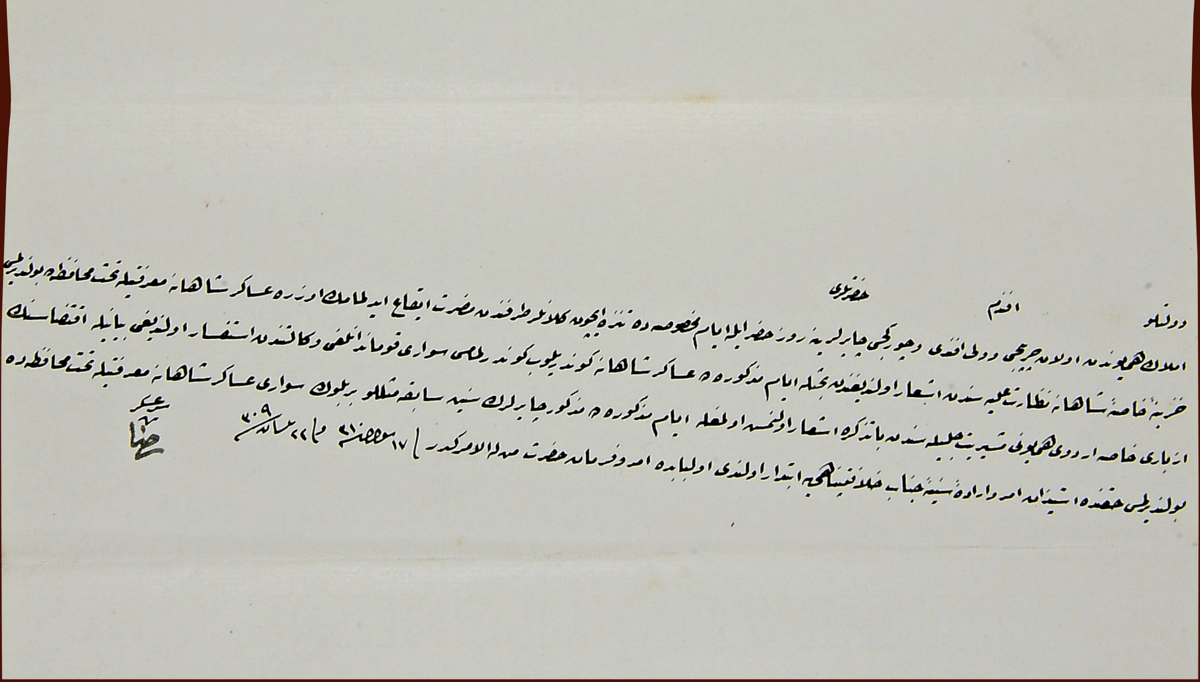
Bu kez ele aldığımız belgede artık Veliefendi Çayırı'nda bir mektebin, üstelik gayr-ı müslim bir cemaate ait mektebin gezinti düzenlediğini ve yemek yediğini görüyoruz. Nitekim, elimizdeki belgeden Hariciye Nezareti Müsteşar Yardımcısı İlyas Bey gözetiminde olduğu belirtilen Makrîköy (Bakırköy) Ermeni Erkek ve Kız Mektebi öğrencilerinin gezinti yapmak ve yemek yemek üzere Veliefendi Sahrası'na ya da çayırına geldiği bilgisini elde etmekteyiz.

Elbette dönemin Sultan II. Abdülhamid'in saltanat dönemi olduğunu dikkate aldığımızda, herhangi bir uygunsuzluğa meydan verilmemesine son derece dikkat edileceğinin bir kez daha altını çizmek istiyoruz. Hele hele konu Ermenilerle alakalı olunca durum biraz daha nazik ve dikkate değer bir hal almaktadır. Gerçi ileriki bir tarihte Ermeni komitacılar tarafından II. Abdülhamid'e bombalı bir bir suikast teşebbüsünde bulunulacak ve işler daha da ciddi bir hal alacaktır. Eğer söz konusu tarihte gerçekleşecek olan ve II. Abdülhamid'in kılpayı kurtulduğu meşhur suikast teşebbüsünden sonra, böyle bir pikniğe izin verilip verilmeyeceği sorulsaydı, kanaatimizce bu sorunun cevabı hayır olacaktı.

Tekrar belgeye ve Ermeni erkek ve kız öğrencilerin "*tenezzüh ve ta'ām*"ına, yani gezinti ve yemeğine dönecek olursak, İlyas Efendi ve mekteb öğretmenleri gözetiminde Veliefendi Çayırı'na geldikleri ve yemek sırasında Kirkor adlı Ermeni bir öğrencinin II. Abdülhamid'i ve onun vasıflarını anlatan, övgülerle dolu nutuklar okuduğu belirtilmektedir. Söz konusu nutkun bir kopyasının alınmış ve II. Abdülhamid'in görmesi için ekte sunulmuştur.

Ayrıca, bu gezinti ve yemek sırasında istenilmeyen herhangi bir durumun vuku bulmadığı, orada görevli bulunan belediye memurları tarafından belirtilmiştir. Genel planda değerlendirdiğimizde XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dış devletler tarafından Gregoriyen mezhebi dışında değişik Hıristiyan kiliseleri kurdurularak provoke edilen ve adı bilhassa 1878'de Rusya'nın Ayastasfanos Anlaşması'nda Ermenileri Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtacak hükümler koydurmasıyla resmen "*Ermeni Meselesi*" olarak ortaya çıkan bir sorunun kaynağı olan gayr-ı müslim bir cemaatin söz konusu edildiğini dile getirmek gerekmektedir. Ayrıca belgede Ermenilere gösterilen yaklaşımın ne kadar hukuki olduğunu belirterek belge ile ilgili değerlendirmemize burada bir nokta koymak istiyoruz[37].

Güncelliğini halen koruyan "*tehcir*" ve buna bağlı olarak tarihî değil siyasî bir propaganda söylemi halinde gelişen sözde soykırım iddialarını hatırlatarak eserimizin bu belgesiyle ilgili değerlendirmeleri nihayete erdirmek istiyoruz.

BELGE 16

HIDIRELLEZ ŞENLİĞİNDE ÇIRPICI VE VELİEFENDİ MESİRELERİ'NDE GÜVENLİK

BOA, Y. MTV, 77-67 (17 L 1310 /4 Mayıs 1893)

Belgenin Transkripsiyonu 16

Makām-ı Ser-askerî
Mektûbî Kalemi

Devletlü Efendim Hazretleri

Emlâk-i Hümâyûn'dan olan Çırpıcı ve Veliefendi ve Çörekçi çayırlarında Rûz-ı Hızır ile eyyâm-ı mahsûsada tenezzüh içün gelenler tarafından mazarrat īkā edilmemek üzere asâkir-i şâhâne maʻrifetiyle taht-ı muhâfazada bulundurulması Hazîne-i Hāssa-i Şâhâne nezâret-i aliyyesinden işʻâr olunduğundan bahisle eyyâm-ı mezkûrede asâkir-i şâhâne gönderilüb gönderilmemesi süvârî kumandanlığı vekâletinden işʻâr olunduğu beyânıyla iktizâsının izbârı Hāssa Ordu-yı Hümâyûnu Müşîriyyet-i Celîlesi'nden bâ-tezkire işʻâr olunmuş olmağla eyyâm-ı mezkûrede mezkûr çayırların sinîn-i sâbıka misillü bir bölük Süvârî asâkir-i şâhâne maʻrifetiyle taht-ı muhâfazada bulundurulması hakkında istîzân-ı emr ü irâde-i cenâb-ı hilâfet-penâhîye ibtidâr olundu ol bâbda emr ü fermân Hazret-i veliyyü'l-emrindir fî 18 Şevval sene 310 ve fî 22 Nisan sene 309

Ser-asker
İMZA (RIZA)

Belgenin Değerlendirilmesi 16

Eserimizin önceki belgelerinde de belirttiğimizden, burada sadece işaret etmekle yetineceğimiz bir husus da, elimizdeki bu arşiv belgesinde olduğu gibi, Veliefendi Çayırı'nın Emlak-i Hümayun'dan sayılması, daha açık bir ifadeyle Padişahın malı kabul edilmiş olduğu bilgisine sık sık rastlanmasıdır.

Dolayısıyla Çırpıcı ve Veliefendi çayırlarında güvenliğin sağlanması isteğinin de Padişahın özel hazinesi anlamında olan Hazine-i Hassa Nezareti'nden gelmesi normal karşılanmalıdır. Zirâ, Osmanlı teşkilat literatüründe bu nezaret, Osmanlı padişahlarının şahsî gelir ve giderlerini idare etmek üzere1850'de tesis edilen kurumun adı olarak zikredilmektedir[38].

Nitekim, eserimizin önceki serilerinde değerlendirmeye çalıştığımız (22 Nisan 1308/4 Mayıs 1892) tarihli bir belgede de, "*Rûz-ı Hızır*"da yani günümüzde Hıdırellez olarak ifade edilen günde Veliefendi Çayırı'nın muhafazasından bahsedilen benzer bir konunun ele alındığını görmüştük. Bk. XIVde BOA, *Y. MTV*, 62-20.

Tekrar elimizdeki belge üzerindeki bilgilerden yola çıkarsak, yaklaşık dört sene sonra (17 L 1310 /4 Mayıs 1893) tarihinde Çırpıcı, Veliefendi ve Çörekçi çayırlarında Hıdırellez günü ile "*eyyâm-ı mahsûsa*" tamlaması ile ifade edilen özel günlerde gezinti için gelenler tarafından herhangi bir zararlı durumun meydana getirilmesine engel olmak amacıyla asker görevlendirilmesinin yine her zaman olduğu üzere Hazine-i Hassa Nezareti tarafından talep edildiği anlaşılmaktadır.

Buna göre, Ser-askerlik makamından gönderilen yazıda, Hıdırellez dahil olmak üzere sözü edilen özel günlerde Çırpıcı ve Veliefendi ve Çörekçi çayırlarına "*asâkir-i şâhâne*" gönderilip gönderilmemesi konusunun Süvari Kumandanlığı Vekâleti'nden bildirildiği beyan edilmiş, dolayısıyla buna bağlı olarak Hassa Ordu-yı Hümayunu Müşirliği'nden Ser-askerlik makamına gönderilen yazıda da gereğinin yerine getirilmesi emrinin taraflarına bildirilmesinin istendiği zikredilmiştir. Bu noktadan hareketle, söz konusu özel günlerde Çırpıcı, Veliefendi ve Çörekçi çayırlarının güvenliğinin önceki yılarda olduğu gibi bir bölük Süvari askeri tarafından sağlanması için izin istenmektedir.

ضبطیه نظارتی

گله‌جك جمعه ایرتسی گونی بعض طلبهٔ علومیه ولی افندی ویا جدید محی جامعنده بر ضیافت ترتیبیله جمع اوله‌جقلری اوراده کی
قهوه‌جیدن نقلاً اخبار اولنمسی اوزرینه طلبه و مدارس حقنده تفتیشات خفیه‌یه مأمور اولانلر جلبیله سؤال اولندقده
بو بابده هنوز برگونه معلومات اولمدیغی و فقط هر سنه بعض جوامع شریفه خدمه‌سنك اوزوم یمك اوزره ایام
عادیه‌دن برگون انتخابیله بر مسیره‌یه گیتمك عادتلری اولمسنه نظراً روایت منقوله بوندن غلط اولمق لازم گله‌جکی
جوابی آلنوب علی کلتا الروایتین ذاتاً ممنوع اولان بو مثللو اجتماعلرك خسته‌لك مناسبتیله قطعیاً منع وقوعی لزومنه بناءً
و سریعاً تحقیقات لازمه اجراسنه مبادرت اولنه‌رق یوم مذکورده ولی افندی و جدید محی جامعنه گیده‌جك اولنلر
کرك طلبهٔ علومیه‌دن بولنسون و کرك جوامع خدمه‌سی اولسون همان منعلرینه مسارعت اولنه‌جغی معروضدر
اول بابده امر و فرمان حضرت من له الامرکدر ۸ ایلول سنه ۱۳۰۹

ضبطیه ناظری
[signature]

BELGE 17 1, 2

TALEBE-İ ULUMUN (MEDRESE ÖĞRENCİLERİNİN) VELİEFENDİ VE ÇIRPICI ÇAYIRI'NDA YAPACAĞI ZİYAFET JURNAL YÜZÜNDEN BAŞLAMADAN SONA ERDİ

BOA, Y. PRK. MŞ, 5/17

Gömlek Muhtevâsı

a **(8 Eylül 1309 /20 Eylül 1893) tarihli Zabtiye Nezareti tezkiresi.**

b **(11 Ra 1311 /22 Eylül 1893) tarihli Meşihat Müsteşarlığı tezkiresi.**

Belge 17-1 **(8 Eylül 1309 /20 Eylül 1893) tarihli Zabtiye Nezareti tezkiresi.**

Belgenin Transkripsiyonu 17-1

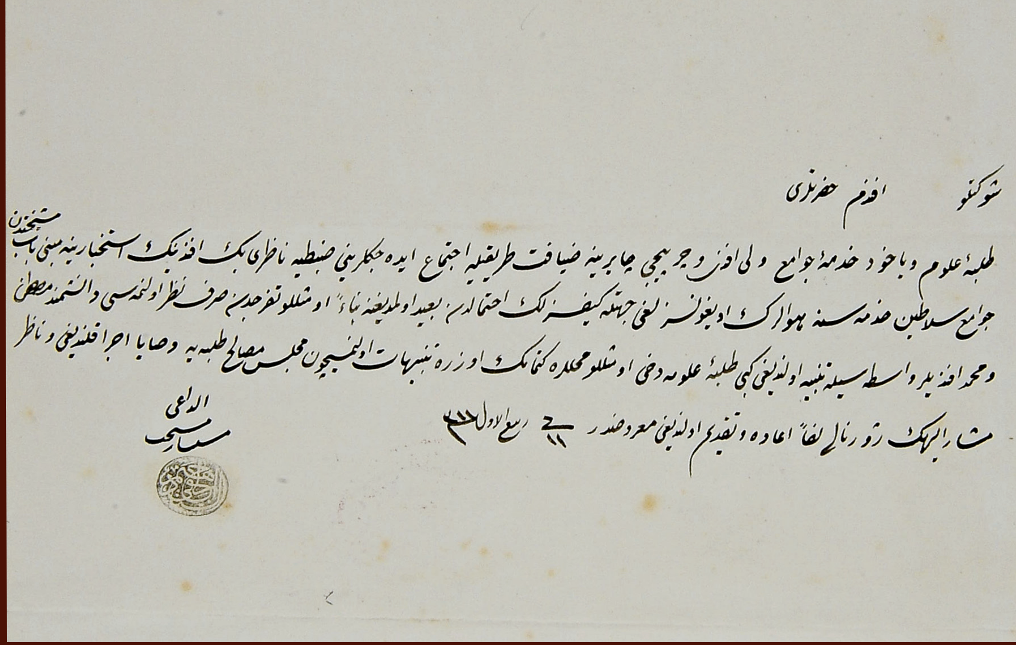
Bihî

Zabtiyye Nezâreti

Gelecek Cum'aertesi günü ba'zı talebe-i ulûmun Veliefendi ve Çırpıcı çayırında bir ziyâfet tertîb eyleyecekleri oradaki kahveciden naklen ihbâr olunması üzerine talebe ve medâris hakkında teftîşât-ı hafiyyeye me'mûr olanlar celb ile su'âl olundukda bu bâbda henüz bir gûnâ ma'lûmât olmadığı ve fakat her sene ba'zı cevâmi'-i şerîfe hademesinin üzüm yemek üzere eyyâm-ı ādiyeden bir gün intihābıyla bir mesîreye gitmek ādetleri olmasına nazaran rivâyet-i mezkûre bundan ğalat olmak lâzım geleceği cevâbı alunub alâ kilteyi'r-rivâyeteyn zâten memnû' olan bu misillü ictimâlârın hastalık münâsebetiyle kat'iyyen men'-i vukū'u lüzûmuna binâ'en ve serî'an tahkīkāt-ı lâzıme icrâsına mübâderet olunarak yevm-i mezkûrda Veliefendi ve Çırpıcı çayırına gidecek olanların gerek talebe-i ulūmdan bulunsun ve gerek cevâmi' hademesi olsun hemen menbâ'larına müsâra'at olunacağı ma'ruzdur ol bâbda emr ü fermân Hazret-i men lehü'l-emrindir fî 8 Eylül sene 1309 [20 Eylül 1893]

Zabtiyye Nâzırı

Bende

Belge 17-2 **(11 Ra 1311 /22 Eylül 1893) tarihli Meşihat Müsteşarlığı tezkiresi.**

Belgenin Transkripsiyonu 17-2

Hüve

Şevketlü Efendim Hazretleri

Talebe-i ulûm veyâhûd hademe-i cevâmi‘ Veliefendi ve Çırpıcı çayırına ziyâfet tarîkıyla ictimâ‘ edeceklerini Zabtiyye Nâzırı Beyefendi'nin istihbârına mebnî Bâb-ı Meşîhat'dan cevâmi‘-i selâtîn hademesine havaların uyğunsuzluğu cihetle keyifsizlik ihtimâlden ba‘îd olmadığına binâ'en o misillü teferrücden sarf-ı nazar olunması Dânişmend Mustafa ve Mehmed Efendiler vâsıtasıyla tenbîh olunduğu gibi talebe-i ulûma dahi o misillü mahallere gitmemek üzere tenbîhât olunmasiçün Meclis-i Mesâlih-i Talebe'ye vesâyâ icrâ kılındığı ve nâzır-ı müşârün-ileyhin jurnâli leffen i‘âde ve takdîm olunduğu ma‘rûzdur fî 11 Rebiülevvel sene 311 [22 Eylül 1893]

Ed-dâ‘î

Müsteşâr-ı Meşîhat

MÜHÜR

Belgelerin Değerlendirilmesi 17

Bu başlık altında ele alacağımız iki belgede talebe-i ulûm'un ya da İlâhiyat öğrencilerinin Veliefendi ve Çırpıcı çayırlarında yapmak istedikleri bir ziyafetten bahsedilmektedir. Bu konuda bilgi veren belgelerden

birincisi Zabtiye Nezareti'nden gönderilmiştir. İkinci belge ise, konu hakkında açıklama yapar mahiyettedir ve makamı olan meşihat müsteşarı tarafından gönderilmiştir. Meşihat ya da Bab-ı Meşihat, Osmanlı Devleti'nde bilhassa Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından ardından şeyhülislâmların resmî devlet dairelerine verilen isimdir. Diğer taraftan belgelerin II. Abdülhamid'in saltanat dönemine ait olması da dikkat çekicidir. Zirâ, Zabtiye Nezareti'nin ilk belgesinde bir "*teftîşât-ı hafiyye*"den bahsedilmektedir. Bu da II. Abdülhamid'in meşhur jurnallerini akla getirmektedir. Biz konuyu fazla uzatmamak ve gereksiz siyasî mülahazalara girmemek için elimizdeki belgeyle yetineceğiz.

Ancak hemen belirtelim ki, II. Abdülhamid dönemindeki birçok teşebbüsün daha meydana gelmeden önlendiği akla gelmektedir. İhbar edilen konuların bazıları belki de bir çoğu gerçekleşmesi mümkün olmayan hadiseler olmakla birlikte, aralarında gerçekten ciddi tehdit oluşturabilecek olanlar önlenmiştir. Ele aldığımız belgede de aynı durum göze çarpmaktadır. Elbette sadece bir belgeden yola çıkarak bir genellemede bulunmak ilmî açıdan doğru olmamakla birlikte, jurnal meselesinin böyle de bir yönü olduğunu da gözden kaçırmamak gerektiği kanaatindeyiz. Konuyla ilgili bir anekdot zikrederek bu bahsi kapatmak istiyoruz. Başmabeynci Hacı Ali Paşa, Süleyman Paşazade Halil Paşa'ya bir münasebetle II. Abdülhamid ile kendisi arasında geçen şu konuşmayı rivayet etmiştir:

> -"*Efendimiz günde kaç yüz jurnal veriyorlar. Hepsi yalan dolan. Zahmet çekip okuyorsunuz*" demiş, Bunun üzerine II. Abdülhamid:
>
> -"*Bu jurnallerin çoğunun yalan olduğunu ben de biliyorum. Fakat bunların elbette iki danesi doğrudur. Bu sebeple hepsini okumak lazımdır*" cevabını vermiştir[39].

Belge üzerindeki bilgilerden yola çıkacak olursak olayı şöyle toparlamak mümkündür. Zabtiye Nezareti'nin konu ile alakalı ve (8 Eylül 1309/20 Eylül 1893) tarihli belgesinde, gelecek Cumartesi günü bazı talebe-i ulûmun (medrese öğrencilerinin), Veliefendi ve Çırpıcı çayırında bir ziyafet düzenleyeceklerinin, orada bulunan bir kahveci tarafından ihbar edildiği bildirilmektedir. Bu ihbar üzerine talebe ve medreseler hakkında gizli soruşturma yapmakla görevli memurlar çağırılıp, kendilerinden konu hakkında bilgi istenildiğinde bu konuda henüz herhangi bir malumata sahip olmadıklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte her sene bazı cami hademelerinin üzüm yemek üzere sıradan bir gün belirleyip, bir mesireye gitmek şeklinde adetleri olduğuna göz önüne alındığında, söz konusu rivayetin bu adetin yanlış anlaşılmış şekli olması gerektiği cevabını vermişlerdir. Her iki rivayet değerlendirildiğinde, zaten yasak olan bu gibi toplantıların hastalık sebebiyle kesinlikle gerçekleşmemesi gerektiğine vurgu yapılmış ve bundan dolayı da gerekli soruşturmanın bir an önce yerine getirileceği ifade edilmiştir. Bu noktadan hareketle, söz konusu ziyafet gününde Veliefendi ve Çırpıcı çayırına gidecek olanların ister talebe-i ulumdan, isterse cami hademesinden olsun bu teşebbüsün kaynağına çabucak müdahalede bulunulacağı arzedilmektedir.

Meşihat Müsteşarı tarafından kaleme alınan (11 Rebiülevvel 1311 /22 Eylül 1893) ikinci belgede, ilk belgeye atıf yapılarak talebe-i ulûm (medrese öğrencilerinin) veya cami hademesinin Veliefendi ve Çırpıcı çayırında ziyâfet amacıyla toplanacaklarının Zabtiye Nazırı tarafından gizli haber alındığı dile getirilmiştir. Bab-ı Meşihat tarafından gerek cami hademelerine ve gerekse talebe-i ulûma bazı uyarıların yapıldığı ve böyle bir ziyafet teşebbüsünün daha başlamadan sona erdirildiği anlaşılmaktadır. Kezâ, padişahların ve hanedan mensuplarının yaptırdığı "*selâtîn*" camilerin hademesine havaların iyi gitmemesi yüzünden hastalığın sebep olacağı bir keyifsizliğin ihtimalden uzak olmadığı, bu yüzden de bu gibi gezintilerden vazgeçilmesi Dânişmend Mustafa ve Mehmed Efendiler aracılığıyla tenbih edilmiştir. Yine talebe-i ulûma da o türlü yerlere gitmemeleri konusunda gerekli ikazlarda bulunmaları için "*Meclis-i Mesâlih-i Talebe'ye*", yani talebelerin işleri ile ilgilenen meclise çeşitli vasıtalarla haber gönderildiği ve Zabtiye Nazırı'nın jurnalinin ekte iade edildiği belirtilmiştir.

BELGE 18

VELİEFENDİ VE ÇIRPICI ÇAYIRLARI’NDAN PADİŞAH AHIRLARINA OT TEMİNİ

BOA,Y. MTV, 121-14 (15 Mayıs 1311 /27 Mayıs 1895)

Belgenin Transkripsiyonu 18

Bihî

Makām-ı Ser-askerî

Mektûbî Kalemi

Veliefendi ve Çırpıcı çayırlarından hâsıl olub Istabl-ı Āmire içün kat‘ ve nakl olunacak giyâhın muhâfazası hizmetinde kullanılmak üzere emsâlü misillü celbine lüzûm görünen bir zâbıta ile dört neferin Davud Paşa

Kışla-i Hümâyûnu'nda ârâmsâz Asâkir-i Şâhâne'den bi't-tertîb şimdiden i'zâmları hakkında Istabl-ı Āmire müdîriyyet-i behiyyesinden bâ-tezkire vukū'bulan iş'ār üzerine sinîn-i sâbıkda olduğu gibi bu sene dahi mezkûr kışla-i hümâyûn'dan bir mülâzım kumandasıyla dört neferin mezkûr çayırlara i'zâmı Hāssa Ordu-yı Hümâyûnu müşîriyyet-i celîlesinden bâ-tezkire istifsâr olunmuş ve sûret-i iş'ār sevâbık ve emsâline muvâfık görünerek ol vechle îcâbının icrâsı müşîriyyet-i müşârün-ileyhâya der-dest-i teblîğ bulunmuş olmağla muhât-ı ilm-i âlî buyurulmak üzere arz-ı ma'lûmâta ibtidâr kılındı ol bâbda emr ü irâde efendim Hazretlerinindir fî 3 Zilhicce sene 312 ve fî 15 Mayıs sene 311

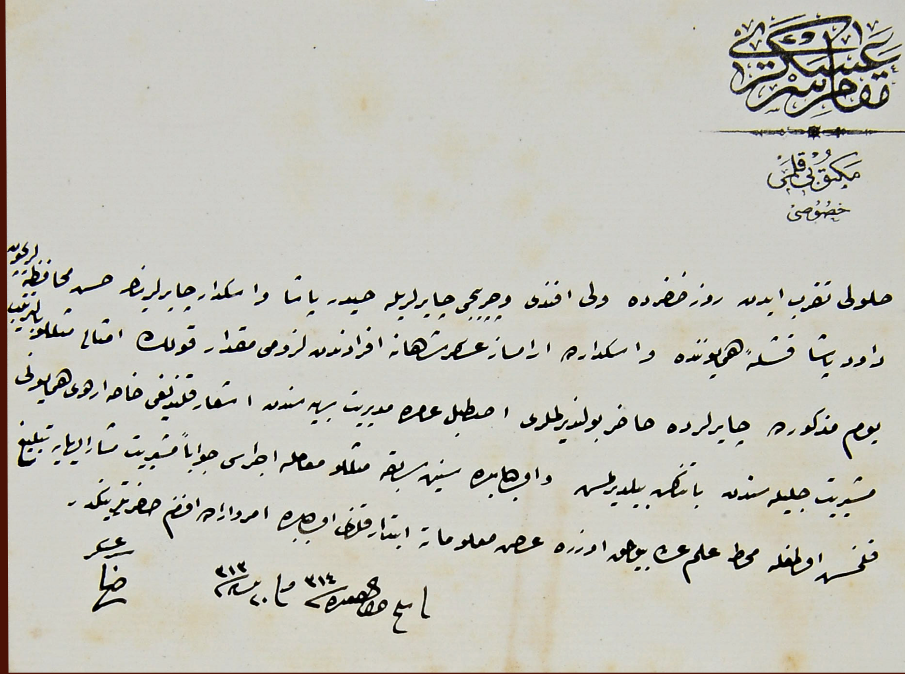
Ser-asker

RIZA

Belgenin Değerlendirilmesi 18

Belge hakkında değerlendirmelerde bulunmadan önce Istabl ve bu kelimeye bağlı olarak da Istabl-ı Âmire tabirinin ne anlama geldiğini bir nebze de olsa anlamak gerekmektedir. Hükümdarlık sarayına ait binek ve yük hayvanlarının barındırıldığı yer anlamına gelen bu kelimenin aslı halk Grekçe'sinde "*ahır*" anlamına gelen stablon olup Gassânîler zamanında İslâm literatürüne girmiş ve "*saray ahırı*" karşılığında kullanılmıştır; Arapça'nın kurallarına göre ıstablât asabil şekillerinde çoğullarının da türetildiği görülür. Osmanlı döneminde İstanbul'da başta Topkapı Sarayı olmak üzere şehrin birçok yerinde has ahurlar vardı. Asıl Istabl-ı Âmire, Topkapı Sarayı'nın ikinci kapısından girilince sol taraftaydı; burada atlardan başka deve, katır gibi yük hayvanları da bulunurdu. Topkapı Sarayı'nın inşa edildiği yıl olan 883'te (1478) Istablı Âmire'de bir emin, bir kâtip, bir kethüda, on üç saraç, yirmi altı seyis, beş nalbant, beş arabacı, üç saka. on altı katırcı, kethüda ile birlikte elli kadar deve bakıcısı ve iki eşekçi olduğu anlaşılmaktadır. Bu teşkilât zamanla büyüyüp genişlemiştir. II. Mahmud zamanında Istabl-ı Âmire teşkilâtı yeniden düzenlenmiş, adını belgenin yazıldığı tarihte Osmanlı Padişahı olan II. Abdülhamid'in çok sevdiği atı Ferhan'dan alan Yıldız Sarayı'nın ıstablı kuzeyinde dış bahçe sınırları içindedir. 1903 yılında bugünkü şeklini almış olan yapının ortasında ve iki ucunda hayvanların bakımıyla meşgul görevliler için özel mekânlar vardır[40].

Istabl-ı Âmire hakkındaki bu bilgilerden sonra tekrar belgeye dönersek, Yıldız Sarayı ahırlarının ot ihtiyacını karşılamak için Veliefendi ve Çırpıcı çayırlarından istifade edildiği bilgisini elde etmekteyiz. Nitekim, Seraskerlik makamından Yıldız Sarayı'na hitaben yazılmış ve değerlendirmeye çalışacağımız bu belgede konu hakkında şöyle bilgi verilmektedir. Istabl-ı Âmire Müdüriyeti'nin Veliefendi ve Çırpıcı çayırlarından kesilip, Istabl-ı Âmire'ye gönderilecek olan "*giyâhın*" (nebât, bitki, taze ot)[42] nakledilmesi esnasında güvenliğini sağlamak amacıyla bir görevlendirme talebinde bulunulduğu anlaşılmaktadır. Buna göre, Istabl-ı Âmire Müdüriyeti benzer işlemlerde yapıldığı gibi Davud Paşa Kışlası'ndan bir zabıta ile dört neferin görevlendirilerek önceden gönderilmesi talebinde bulunmuştur. Yine belgede verilen bilgilerden anladığımız kadarıyla Seraskerlik makamı konu hakkında tekrar somut bir bilgilendirme gereği duymuş ve dört nefer haricinde görevlendirilecek subayın rütbesini de belirterek, gereğinin yerine getirildiğini belirtmiştir. Nitekim, Istabl-ı Âmire Müdüriyeti'nin yaptığı yazılı başvuruda da talep ettiği üzere, önceki senelerde olduğu gibi bu sene de söz konusu kışladan bir mülâzım kumandasında dört neferin görevlendirilip Veliefendi ve Çırpıcı çayırlarına gönderilmesi şeklinde uygulamaya işâret edilmiştir. Ayrıca Seraskerlik makamı tarafından Hassa Ordusu müşiriyetine bir yazı yazıldığı ve bu yazıda Istabl-ı Âmire Müdüriyeti'nin bu talebinin daha önceki ve benzeri işlemlere uygunluğu görüldüğünden, belirtilen şekilde gereğinin yerine getirilmesinin istendiği yine elimizdeki bu belgeden anlaşılmaktadır.

BELGE 19

HIDIRELLEZ GÜNÜ VELİEFENDİ, ÇIRPICI, HAYDAR PAŞA VE ÜSKÜDAR ÇAYIRLARINDA GÜVENLİK

BOA, Y. MTV, 155-220 (30 Za 1314 /2 Mayıs 1897)

Belgenin Transkripsiyonu 19

Makām-ı Ser-askerî
Mektûbî Kalemi
Husûsî

Hulûlü takarrüb eden Rûz-ı Hızır'da Veliefendi ve Çırpıcı çayırlarıyla Haydar Paşa ve Üsküdar çayırlarının hüsn-i muhâfazalariçün Davud Paşa Kışla-i Hümâyûnû'nda ve Üsküdar'da ârâmsâz Asâkir-i Şâhâne efrâdından lüzûmu mikdâr kolluk emsâli misillü bi't-tertîb yevm-i mezkûrda çayırlarda hâzır bulundurulmaları Istabl-ı Âmire müdîriyet-i behiyyesinden iş'âr kılındığı Hāssa Ordu-yı Hümâyûn'u müşîriyyet-i celîlesinden bâ-tezkire bildirilmiş ve ol bâbda sinîn-i sâbıka misillü ma'āmele icrâsı cevâben müiriyye-i müşârün-ileyhâya

teblîğ kılınmış olmağla muhât-ı ilm-i âlî buyrulmak üzere arz-ı ma'lûmâta ibtidâr kılındı ol bâbda emr ü fermân efendim Hazretlerinindir

Ser-asker
İmza (RIZA)
fî selh-i Zilkade sene 314 ve fî 20 Nisan sene 313

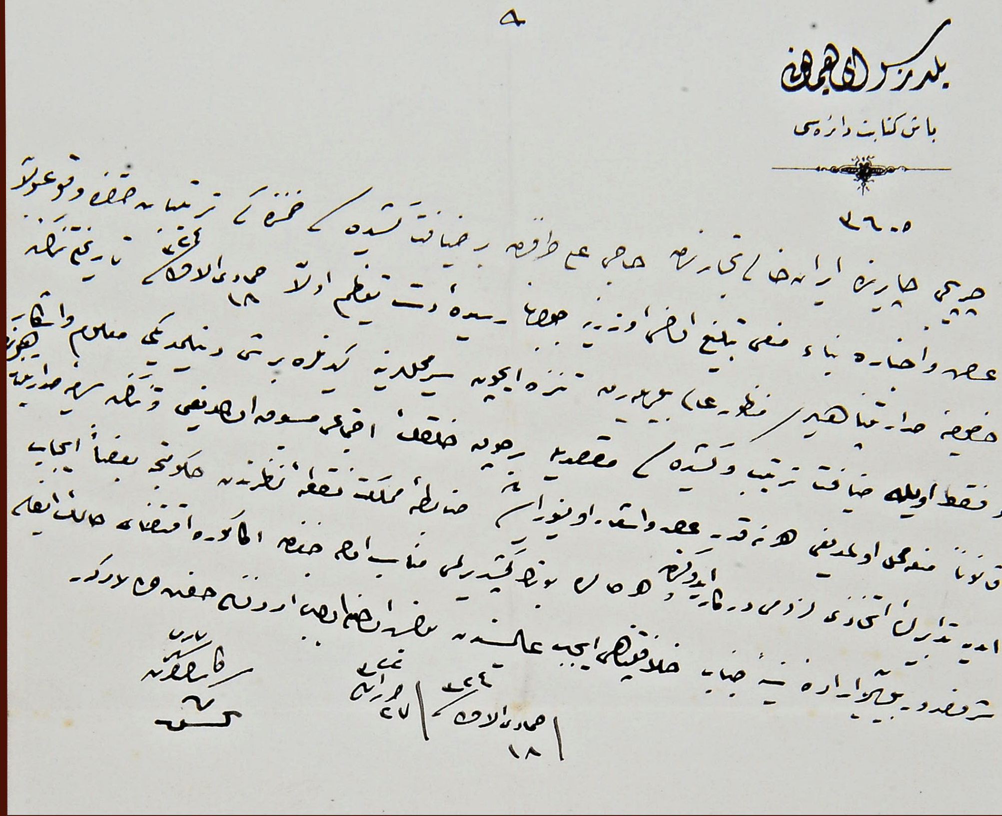
Belgenin Değerlendirilmesi 19

Belgelerde sık sık tekrar edilen ve Çırpıcı ve Veliefendi çayırlarının bir mesire kimliğine bürünmesinde önemli etkisi olan Hıdırellez üzerinde biraz durmak gerektiği kanaatindeyiz. Zirâ, II. Adülhamid gibi dindar bir padişah dönemine ait belgelerde de Çırpıcı ve Veliefendi çayırlarında Hıdırellez bayramı kutlamaları çoğunlukla konu edilmektedir.

Daha çok Batı Türk dünyasında kutlanan bir halk bayramı olan Hıdırellez, Hızır ve İlyâs isimlerinin halk ağzında aldığı şekilden ibaret olmakla birlikte, kökü İslâm öncesi eski Orta Asya, Ortadoğu ve Anadolu yaz bayramlarına dayanan ve Hızır yahut Hızır ve İlyâs kavramları etrafında dinî bir muhtevaya bürünmüş halk bayramının adıdır. Bu bayram, merkezini özellikle Anadolu ve Balkanlar'ın, Kırım, Irak ve Suriye'nin teşkil ettiği Batı Türkleri arasında, bugün kullanılmakta olan Gregoryen takvimine göre 6 Mayıs (eski Jülyen takvimine göre 23 Nisan) günü kutlanmaktadır. Hıdırellez, halk arasında ölümsüzlük sırrına erdiklerine ve biri karada, diğeri denizde darda kalanlara yardım ettiklerine inanılan Hızır ve İlyâs peygamberlerin yılda bir defa bir araya geldikleri gün olarak kabul edilir. Ancak bu beraberlikte, ismi yaşatılmasına rağmen uygulamada İlyâs'ın şahsiyeti tamamıyla silinerek Hızır motifi öne çıkarılmıştır. Dolayısıyla bu bayramda icra edilen bütün merasimler Hızır'la ilgilidir. Bunun temel sebebi. İslâm öncesi devirlerde yukarıda zikredilen üç büyük kültürün hâkim olduğu alanda bu yaz bayramı vesilesiyle kültleri kutlanan insanüstü varlıkların daha ziyade Hızır'ın şahsiyetine uygun düşmesi ve onunla özdeşleşmesidir. Osmanlı Devleti'nde 6 Mayıs (23 Nisan) halk arasında yaz mevsiminin başlangıç tarihi sayılmaktaydı. Nitekim eski takvimde yıl İkiye ayrılmış olup 23 NIsan'dan (6 Mayıs) 26 Ekim'e (8 Kasım) kadar süren 186 gün "*Hızır günleri*" adıyla yaz mevsimini. 23 Nisan'a kadar devam eden 179 gün de "*Kasım günleri*" adıyla kış mevsimini oluşturuyordu. Hıdrellez de kışın sona erip yazın başladığı gün olarak kutlanmaktadır[42].

Serasker Rıza Paşa tarafından Yıldız Sarayı'na hitaben yazılan bu belgemizin başlangıç kısmında bürokratik önceliğe atıf yapılarak, Istabl-ı Âmire Müdüriyeti'nden Hassa Ordusu Müşiriyeti'ne yazılan bir yazıda, artık çok yakınlaşmış bulunan "*Rûz-ı Hızır*"da, yani Hızır veya Hıdırellez Günü'nde Veliefendi ve Çırpıcı çayırlarıyla Haydar Paşa ve Üsküdar çayırlarında güvenliğinin güzel bir şekilde sağlanmasının talep edildiği bildirilmiştir. Yine Istabl-ı Âmire Müdüriyeti'nin bu amaçla Davud Paşa Kışlası'nda ve Üsküdar'da konuşlandırılmış askerlerden yeterli sayıda seçilecek kolluk kuvveti benzeri bir kuvvetin oluşturularak Hıdırellez Günü'nde Veliefendi ve Çırpıcı çayırlarında hazır bulundurulmasını da istediği Hassa Ordusu Müşiriyeti'nden kendilerine yazılan yazıda ifade edildiği bildirilmektedir. Seraskerlik makamı, Hassa Ordusu Müşiriyeti'ne yazdıkları cevabî yazıda, Istabl-ı Âmire Müdüriyeti'nin söz konusu talebinin yerine getirilmesine yönelik uygulamanın aynen geçmiş yıllarda olduğu gibi yerine getirilmesini tebliğ ettiklerini belirtmektedir.

Ele aldığımız bu ikinci belgede, Veliefendi ve Çırpıcı çayırlarının mesire kimliğini elde etmelerinde "*Rûz-ı Hızır*" olarak ifade edilen Hıdırellez denilen günün daha belirleyici olarak ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Gözden kaçmaması gereken bir ayrıntı da, Veliefendi ve Çırpıcı çayırlarının Avrupa Yakasının mesireleri olarak Haydar Paşa ve Üsküdar çayırlarına denk mesireler olarak zikredildiği görülmektedir. Öte yandan Davud Paşa Kışlası'nın Veliefendi ve Çırpıcı çayırlarının, Üsküdar'da konuşlandırılmış askerî kuvvetlerin de Haydar Paşa ve Üsküdar çayırlarının güvenliğini sağlamak amacıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır.

بیلدز سرای همایونی
باش کتابت دائره سی
٣٦٠٥

BELGE 20

İRANLI HALI TÜCCARI'NIN ÇIRPICI ÇAYIRI'NDAKİ ZİYAFETİ

BOA, İ. HUS, 143-1324 CA/64 (27 Haziran 1322 /10 Temmuz 1906)

Belgenin Transkripsiyonu 20

Bihî

Yıldız Sarây-ı Hümâyûnu
Baş-kitâbet Dâ'iresi

3605

Çırpıcı Çayırı'nda İran halı tüccârlarından Hâcı Ali tarafından bir ziyâfet keşîdesi zımnındaki tertîbât hakkında vukū'bulan arz ve ihbâra binâ'en men'i teblîğ olunması üzerine cevâben resîde-i dest-i ta'zîm olan 18

Cumadelûlâ sene 324 târîhli tezkire-i hususiye-i Sadâret-penâhîleri manzûr-ı âlî buyurularak tenezzüh içün seyr mahallerine gidenlere bir şey denilmediği ma'lûm ve âşikâr ve fakat öyle ziyâfet tertîb ve keşîdesi maksadıyla bir çok halkın ictimâ'ı mesbûk olmadığı ve tezkire-i sâmiye-i Sadâret-penâhîlerinde kānûnen men'a mahall olmadığı her ne kadar arz u iş'âr olunur ise de zâbıta-i memleket nokta-i nazarından hükûmetce ba'zen îcâb eden tedâbirin ittihâzı lüzûmu der-kâr idügünden ve her hâlde bunun grçiştirilmesi münâsib olamıyacağından ona göre iktizây-ı hâlin îfâsı şeref-sudûr buyurulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî îcâb-ı âlîsinden buyurulmuş olmağla ol bâbda mer ü fermân Hazret-i veliyyü'l-emrindir fî 18 Cumadelûlâ sene 324 fî 27 Haziran sene 322

Ser-Kâtib-i Hazret-i

Şehriyârî

İMZA (TAHSİN)

Belgenin Değerlendirilmesi 20

Çırpıcı Çayırı ile ilgili belgelerin yaşadığı çalkantılı dönem itibarıyla dikkatli ve kontrollü bir idarî anlayışa sahip olmak mecburiyetinde kalan Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde artış gösterdiği görülmektedir. Bazı çevreler tarafından "*istibdâd*" olarak yorumlanan bu idarî anlayış, Çırpıcı Çayırı ile ilgili belgelerin artışında önemli bir etken olarak göze çarpmaktadır. Biz konumuz gereği geçmişten bugüne kadar uzayıp gelen bu siyasî mülahazaların bir parçası olmaktan ve onlar üzerinde görüş belirtmekten mümkün mertebe kaçınarak ele aldığımız belge üzerinde izahlarda bulunmakla yetineceğiz.

Nitekim belgedeki bilgilerden hareket edersek, öncelikle Çırpıcı Çayırı'nda İranlı halı tüccarlarından Hacı Ali tarafından bir ziyafet çekileceği ve bunun için hazırlıklar yapıldığına dair Yıldız Sarayı'na bir bilgi sunulduğu ifade edilmektedir. Ancak yine belgedeki bilgilerden anlaşıldığına göre, yapılması düşünülen bu ziyafetin önlenmesine için Sadaret makamına tebliğde bulunulduğuna işaret edilmiştir. Ziyafetin önlenmesi konusu böylelikle Sadaret kurumuna aksettirildikten sonra, oradan cevaben gelen (18 Ca 1324/11 Temmuz 1906) tarihli Sadâret hususî tezkiresinin II. Abdülhamid tarafından görüldüğü ve bazı hukukî izahlarda bulunulduğu anlaşılmaktadır. Bu izahlara göre, gezinti maksadıyla mesirelere gidenlere bir şey denilmediği açık bir durum olmakla birlikte, böyle halktan bir çok kimsenin katılacağı benzeri bir ziyafetin daha önce eşine rastlanmadığı vurgusu yapılmaktadır. Bu ifadelerden de kolaylıkla anlaşılacağı gibi ziyafetin menedilmesi kararına düşünce planında mantıkî bir arka plan hazırlanmaktadır.

Diğer taraftan yukarıda da belirttiğimiz gibi, Sadaret makamının bu hususî iradenin çıkması için bürokratik olarak önceden yazdığı hususî tezkiresine atıf yapılarak, ziyafetin menedilmesine kanunî olarak bir gerekçe gösterilemediğinden bahsedildiği üzerinde durulmaktadır. Ancak, bu noktada günümüzde de örneklerine sıkça rastlanan ve masum sosyal aktiviteleri birer terör aletine dönüştüren ifsâd ya da provokasyonları önleme düşüncesinin ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Bu da üstte yer alan, halktan birçok kimsenin katılacağı ve daha önce benzerine rastlanmayan mantıkî gerekçesine hangi sebeple ihtiyaç duyulduğunu açıklamaktadır. Zirâ, "*zâbıta-i memleket nokta-i nazarından*" yani memleketin kontrol altında idare edilmesi bakımından, hükümet eliyle bazı tedbirlerin alınması gerektiği ve bunların da geçiştirilmesinin de uygun olamayacağına dikkat çekilerek hususî irade sona erdirilmektedir. Bu da ziyafetin yapılamayacağı anlamına gelmektedir.

قفقاس عسکری

مکتوبی قلمی

خصوصی

اولدیغی کوره چریجی جوارنده چوبان چشمه‌سی نام محلده مقتولاً وفات ایتمسی اولان نظامیه ضبطیه اداره‌سنده مستخدم
صبری بک ایله مجروح اولمش اولان ادارهٔ مذکوره‌ده مأمور طابور کاتبی احمد ثریا افندی حقنده بر منظومه
ورمانه هجویه جناب خلافتپناهی سیئه‌لریله تبلیغاته جواباً مرکز قوماندانلغندن الفاظ تعرضکارانه‌لر مندرج حالی
دولتی کوره ایکی قطعه تذکرهٔ خصوصیهٔ چاکری ایله عرضه چاکیای عالی قلنمشیدی مذکور قوماندانلغندن بوکره
وارد اولان تذکره‌ده بو بابده تفریق قریه‌سی حکومتنده مأمور میرالای اسماعیل بک مواجهه‌سنده جریان ایدن
استنطاق و استجواباتی مبین اولوب هنوز اکمال اولنمامش اولان اوراق استنطاقیه‌نک ضبط اولنان قسملری لفاً
ایصال قلندیغی و استنطاق و استجوابلرینه لزوم کورینلان دیکر کسانک دخی بولندیغی یرلرده استنطاق قلنمه‌لرینه دوام
اولنقده بولندیغندن استنطاق تمام و تحقیقاتک اکمالنده تسیار قلنه‌جغی اشعار اولنمش و وارد اولان مذکوره
لفاً عرض و تقدیم قلنمش اولوب استنطاق قلنک اکمالنده کوندریله‌جکی بیان اولنان قسملری دخی ورودنده
عرض و تقدیم اولنه‌جغی دربار بولنمش اولمغله اولبابده امر و فرمان افندم حضرتلرینکدر

۱٥ جمادی الاولی ۳۱٦ و ۲ ایلول ۳۱٤

سرعسکر

رضا

BELGE 21 1, 2

KOLAĞASI SABRİ BEY'İN ÇIRPICI ÇAYIRI'NDA ÖLDÜRÜLMESİ

BOA, Y. MTV, 182-79 (20 Eylül 1314 /2 Ekim 1898)

Gömlek Muhtevâsı

a **Seraskerlik makamının (20 Eylül 1314/2 Ekim 1898) tarihli üst yazısı.**

b **İstintâknâme (19 Eylül 1314/1 Ekim 1898).**

Belge 21-1 **Seraskerlik makamının (20 Eylül 1314/2 Ekim 1898) tarihli üst yazısı.**

Belgelerin Transkripsiyonu 21-1

Bihî

Makām-ı Ser-Askerî

Mektûbî Kalemi

Evvelki gün Çırpıcı civârında Çoban Çeşmesi nam mahalde maktûlen vefât etmiş olan Nizâmiyye-i Tahniyye idâresinde müstahdem Sabri Bey ile mecrûh olmuş olan idâre-i mezkûreye me'mûr tabur kâtibi Ahmed Süreyya Efendi hakkında ber-mantûk-ı emr ü fermân-ı hümâyûn-ı Cenâb-ı hilâfetpenâhî sebk eden teblîğâta cevâben merkez kumandanlığından alınan telğrafnâme ler münderecâtı dünkü gün iki kıt'a tezkire-i husûsiyye-i çâkerî ile arz-ı hâk-i pây-ı âlî kılınmışidi mezkûr kumandanlıkdan bu kere vârid olan tezkirede bu bâbda Makrî Karyesi hükûmetinde me'mûr Mîralay İsmail Bey muvâcehesinde cereyân eden istintâk ve isticvâbâtı mübeyyin olub henüz ikmâl olunamıyan evrâk-ı istintâkiyyenin zabt olunan kısmının leffen irsâl kılındığı ve istintâk ve isticvâblarına lüzûm görünen diğer kesânın dahi buldurularak istintâklarına devâm olunmakda bulunduğundan istintâknâme ve tahkikātın ikmâlinde tesyâr kılınacağı izbâr olunmuş ve evrâk-ı mezkûre leffen arz ve takdîm olunacağı derkâr bulunmuş olmağla ol bâbda emr ü irâde efendim Hazretlerinindir

Fî 15 Cumadelûlâ sene 316 ve fî 20 Eylül sene 314

Ser-asker

İMZA (RIZA)

درسعادت ... ضبطیه ...

قومانداناغی

1

استانبولده سلطان بایزیدده بر سعد قپو جوارنده علی بوز ... افندی ... آت سوریجیسی

اولدیغی بیان ایدن وارنه لی اون طقوز یاشنده مراد بن احمدک ضبط اولنان افاده سیدر

سز بوکون حیوانلری کیمه و نره یه کیتمک اوزره ویردک و قاچ غروشه یازارلعه ایتدیکز

ذاتا کلدیکم بایزیدده سبیل قارشوسنده قهوه جی یازیجیلی سلیمانک قرداشی سالم پاشانه ... عسکر کلدیلر چرچیه کوندرکیده ... اوچ آت استرز دیدی بر ریجیه حیوانلر باشنه یازارلعه ایتدک بهر ... محمد و راغوبده محمد اوچ حیوانلرمزی بونلره ویردک بندیلر کیتدیلر ساعت التی یدی وار ایدی اقشام اوزری ساعت اون بر اولدیکنده کلمک اوزره یازارلعه ایتدیلر

بونلر قاچ ساعت کزمک اوزره حیوانلری یازارلعه ایتدیکز

زاوجه بایزیدده حیوانلرمزی بکلیورایدک ساعت اون ایکی بچق رادهلرنده کلیورلردی سلیمانک قرداشی سالم پاشنده فس یوقدی اوستی باشی پریشان بر حالده کلدی راغوبده محمدی سوقاقده کوروب حیاغیردی

اقشام ساعت قاچده عودت ایتدیلر

بزده ... سالم چربجی ده اتلری کوردک اوزره حیوجقلک المنه وریشیدک ایکیمی اوجی ضابطلر کلدی اتلری الارندن آلدیلر کندی بیده برنده قالدی اتلری ویرمامک ایچون اوغراشیر ضابطلر کندیسنی دوکمکه باشلادیلر بر ... سلیمان قرداشی دوکه کلدیکی خبر ویرسه ... اوراده ضابطلر غوغایه باشلادیلر کندیسی ده اورادن صاوشوب قاچدیغنی سویلدی بزانلری صوره رق کیروده انلری کلیوردیدی اشاغی سوقاقده دوندی کیتدی بزاغازه خبر ویردک تکرار کلدک اتلری استحصال ایدن عسکرلردن بریسی سلیمانک قهوه سی اوکنده سید محمدک آتنی ایله کلمش اوراده کوردک بزم اتلرزده ده بر صوردق کیروکلیوردیدی اونلری بویه باقدقده کلدیلر یوقده کیدیلردن کندیسنی سرخوش بکزی اتمش کوردم شبهه لندک اوآتی براقدی اوینده کیتدی بزده اتلرمزی الوب اوزره بورایه کلدک

عسکر سزه غوغا ایتدیکلرینی و سالمی و یا سلیمانی صوردی و یا بونلر ایچون برشی سویلدیمی

عسکر غوغا ایتدک فلان دیمدی یالکز سالم کلدیمی صوردی خیر کلمدی دیدی حیوانی ویردک براقدیلر

سلیمان او وقت چربجی کیتمشدی

هیسی برلکده کیتدیلر سلیمان و نه بر سعد قپو جوارنده روم ایلیلی یوسف و بونلک عربه سنک سوریجیسی تمحیلی بکی پسه باشنده ... عربه ایله کیتدیلر دی عربه یه باقیلوندر و یوسفکدر

یانلرنده بشقه کمسه یوقمیدی

خیر یوق ایدی صکره دن آدم الدیلرسه بیلمم

بو سلیمان و قرداشی سالم و عربه جی یوسف و سوریجی ایله عشرت ایدرلرمی

عشرت ایدوب ایتمدکلرینی بیلمم

صکره اتلری نره ده بولدیکز

اتلک ایکیسی بوراده حکومت قوناغی اوکنده بولدم

عسکری و سالمی کورمدک و قونوشمدیغکزی سویلیورسک بونلرده قان و یاره وارمیدی

اوت کوردک قونوشمدق کنیلرنده قان و یاره یوقدی

راغوبک سوریجیسی محمد ایله بورایه کلدک

بورایه کیمکله کلدیکز

خیر سوریجی و بشقه آدم ویرمدک حیوانلری امنیت ایتدیکمز آدملر ایدی

حیوانلره سوریجی و یا بشقه بر آدم وارمی ایدی

اوت طوغریدر یالانده سویلیم

بو افاده لرک طوغریمیدر

خیر یازی بیلمم

یازمه بیلیرمیسک

امضا

مراد

لوازمات عمومیه دائره سنده و بوطه لطمیه اداره سنده مستخدم طابور ... احمد زکریا افندی ابن عثمانک ضبط اولنان افاده سیدر

بوکون ساعت قاچده چربجی یه کلدیکز و اوراده رفیقلریکز کیملر ایدی و کیملر ایله کوروشدیکز

بوکون ساعت التی وار ایدی لطمیه اداره سنده مستخدم قوماندانی حری بک و کندیسنک متعلقاتندن اولوب ازیرده بر مأموریتده ایکن استانبوله کلمش اولان ملکیه ... یاشنده محمد افندی نامنده بریله اوچمز چربجیده صو بوینی تفقیباً جوبانده ... محمد کلمک ... غبطلک ایدی اوراده اوطوردق بیلک حاضراولنجه قدر بر آز عشرت ایتدک صکره ... بیلک فیلیجی اوطوردق اقشام تقرب ایدیوردی اوراده اوطوررکن اثناده حقیف سواری ارطغلاوینده بولوندی حری افندی حیوانلرکوردی حیاغردی اوده یانمزه کلدی اوطوردی بر مدت اوطوردیکم سویلدیکم وجهله اقشام تقرب ایدیوردی طوبجی قانون افندی کلوب موعود افندیده وقتده کچیوردی دیدی انلک اوزرینه بوحیری بک محمد افندی اوچمز قالقدق زربانه ... حری بک اصباسنده غیدلری بعضه کیمسه لر اوراده اوطوریورلردی بزی حیاغردیلر کیتدک یانلرنده بر آز اوطوردق بر قهوه اصمارلمشدم قانون افندی تکرار نزه کلوب بوحری بکه سزکیده طوردی ده بر قهوه ایچیم کلدیم دیدم انلر ایتدیلر بر ده قهوه ایچیدم بونلک ارقه سندن دوشدم احمد حری بک و محمد افندی بر رحیوانه بیندیلر بن ده بر رحیوانه بیندم حیوانلری قورکوندن کلملی اوزره قیردم محمد افندی ایله حری بک و ولی افندی حیاته متوجه اولدیلر بیک چیاغردیلر بن ده اوزره طوغری کیتدم اره مزده تخمیناً جمله اللی ... قدر بر مسافه وار ایدی انلری کوریدیکمزده ایله بر باشیوزوده بونلک اوکنده بر ده حیفدی انلک اوزرینه حری بک حیوانی حرج ایتدیردی دونه رک واوزلدم ده بر سسلندی بن ده یتشدم یانده قوشدم نه اولدیغی دیه صوردم کره حوابه المغه میدان اولمدی کوره بیلدیکم باشیوزوده قهایا خودی ایچنی کورسه حیاغیردی حالا بولنیدیغم شیئی ایچون قاتیلک کوکسنه قصادف ایتدی تأثیری اولمدی بن کندیمی کوره الدم اوحرده عار نتوم بولنانلر نره طوغری قوشدیلر بن ده طوه طوه کرو چیقلمه باشلادم وقلنجمی چیقارمغه اوغراشیوردم قلنجمی ایچیچیقارشدم صکره دن کوره بیلدیکم بر سیاه صقاللی باشیوزوده ارقه سندن قولاریمی طوتمشیدی اوراده قانون افندی یتشدی قلنجمی چیقاردی قمایل حالی اولان شخصک اوزرینه آتیلدی شخص رقدم اولوقت قانون افندینک اوزرینه دونددی اوراده ولی افندی آتدن اینمش کزیلوردی قمایل حالی اولان شخص بکا و حری بکه ده صالدیریوردی قانون افندی یتشه کدنده حکده باقدمکه حری بک ره زخمه یه یانده قوشدم نه اولدیغی دیرک حری بکی قوجاغمه الدم بو حره ده شخص شریر قانون افندیه متصل صالدیریوردی قانون افندیده ایه عقیقتا اوریکز اوطوریورسکز دیدی انلردن صکره راست کلدکلرنی سهلیه اوررمغه باشلادیلر اولوقت بوزی اوستی یره یقلدی قانون افندی وزانلدیلر کلدی حری بکی قالدیردم بوزیکی حری افندی بر یاتاقلوندن کتوردی حری بکی قویدم اولوقت حری بک ایماد اضطراب چکیورم دیدی صکره ده عربه یه نقل ایچون بنم حری بکی قوجاغمه الدم

سزلک انکز نره ده یاره لندی و بشقه دها نره کزده یاره وره کز وار

او شخصی بوقاروده سویلدیکم وجهله اوزرمه صالدیرمقده ایکن انک هجومنک قارشو المله مدافعه و سپر ایدییوردم الکلایه مدم اولوقت کسلمش اولمیلیکه قانده بوشاندی بشقه بر یره یاره م یوقدر کوبلکلک التنده جزئیجه یاره اولدیغی بوراده حالبوره کوندریلر ایکن حس ایتدم باقدم جزئی بچاغک اوجی طوقونمش

سوریجیلر سزلرمی بکلیورمش یوقسه حیوانلر ایله بشقه سی کلمش اوراده بوسته ده می قالمشدی و سوریجیلر برابرمی ایدی

حری بک و محمد افندینک بندکلری حیوانلرک سوریجیسی وارمیدی یوقمیدی بیلمیورم بنم بندیکم حیوانک ایسه سوریجیسی یوقدی ایلیکه شخصاً ایوجه تعریف ایده میه جکم بر سوریجی حوجقی حیوانلک دیزکینی طوتمش حیوانه بینمکلکم ایچون ... ایدم بنم ایغمک ... اوزنکی ... ایدم حری بک ایله محمد افندی بوطوفره سسلندیکی بندیکم حیوان قیرنکنده ایدی

حیوانه بندیککزده سوریجی یاره لیدیمی

خیر یاره سوزی اولمدی

بو باشبوزوق دیدیککز شخصی بورایه اوطورردیغکز مدت بر یرده تصادف ایتدیککز میدی

خیر کندوسنی کورمدک و بر سوز ایتمدک حیوانلر بزم سداوزرنده و بوزلرم چیره طوغری ایدی ارقه‌مزده عبدالله چوبان ایدی

بو شخصی کرک یالکز و کرک جری بک ایله بشقه دفعه کورمش و برآشنالق ایتمش میسکز

جواب بن هیچ طانیمیورم جری بک ایله قیالی قیقده بارز کندیسی بولکی ادمدن کوروشه‌جک آدم دکلدر فقط کوروشوب کوروشدیکنی نه بیلیرم

بو حیوانلر اوراده بشقه کیمسه کلمش و جری بک و سعد و محمد افندی زور ایله حیوانلری آلوب چکمش و حتی حیوانلری کزدیرن چوجغی‌ده خبر ایتمشسکز بو حالده نه دیرسکز

بن جری بک و محمد افندی‌نک کیمسه‌دن زور ایله حیوان آلدیغنی و کیمسه‌لری دوکدیکنی کورمدیکم کبی کندمده کیمسه‌یه برشی سویلمدم عرض ایتدیکم وجهله ذاتاً چوجغه حیوانلری حافظ ایتدی

حیوانلر الینده ایکن عسکر بو حیوانلر اوراده کلمش حیوانلر بونده عاید ایمش اساساً سبب منازعه بولنمش بو حاله نه دیرسکز بررده باشبوزوق برابر ایمش

خیر حیوانلر الینده ایکن عسکر فلان کورمدک و بر منازعه‌ده وقوع بولمدی

بایزیده زاموای جاده‌سنده یار محمد قهوه‌سی اینیلدیک محلده قهوه‌جیلک ایدن بایازجقلی سلیمان طایفه و قهوه‌سنه کیدر اوطورور و اوراده کیمسه ایله کوروشور میسکز

اوج سنه وار که او طرفده کزمامشم و او قهوه‌یه‌ده کیتمامشم

سزک بنیدیککز حیوانک صاحبی‌ده او سلیمانک قرداشی ایمش ایشته بو نقطه منازع ایتمشسکز

خیر منازعه‌یی بیلمیورم حیوانلر طوتانلره چوجغی ذاتاً طانیم

هیچ بر سببسز برکیمسه‌نک کیمسه‌یه برشی دیه‌میه‌جکی طبیعیدر البته شو جنایت بر سبب بنی وقوع بولمه اولدیغنده شبهه یوقدر حالبوکه سز نه جری بک و محمد افندی‌نک نه کندیککزک کیمسه ایله منازعه ایتدیککزی و نه سلیمانک طایفه‌سیغیکزی سویلیورسکز بو نصل اوله بیلور

وقعه‌یه دقیقه ظرفنده اولدی حتی نه اولدیغنی بن‌ده اکلایه‌مدم بر سبب بیلمیورم

بو وقعه‌ده مالی حالی بر سبب اوله جقدر و واردر سز کتم ایدیورسکز بونی بارادقده یوزیکزه قارشو سویلرلر یعنی منازعه‌نک اسبابنی و نه یولده جریان ایتدیکنی ایضاح ایدرلر بر دقیقه قالمزیا

خیر بر دیه‌جکم قالمز

افاده‌کزی امضا ایدرمیسکز

اوت امضا ایدرم

امضا

زیتون برونی فابریقه‌سنده مأمور طوپجی قولونزنده خیوطلی علی افندی به حسینک ضبط اولنان افاده‌سیدر

بو کوندن چوق میره سنده وقوعبولان جنایت حقنده‌کی معلومات و مشهوداتکزی تماماً ایضاح ایدیکز

بو کوندن ساعت اون بچوق صولرنده ایدی چوجق چونکه طولاشدم بورولدم بر قهوه‌یه کیمک ایچون اوراده غازینوه اوطورردم بر قهوه‌یه کیدم قول اغاسی جری بک و ارطفل الایندن کوریسم طانیدیغم بر یوزباشی و طابورطاغی احمد ثریا بک بر ده یالابیقلی بوزالبه‌جی بر باشبوزوق وار ایدی اوطورورلردی و عشق ایله ایدیورلردی زیاده چوجغم اولدیغنی اکلادم یانلرینه کیتدم ارطفل الایندن اولان ضابطه آز ایچمیه ایدی انک قول اغاسی افنم زیاده کچمشسکز ساعده قالمسه بنده کیده‌جکم دیدم ایسه کیده‌جک دیمه سزکده دیدی احمد ثریا بک ایله جری بک قالقدیلر بن‌ده بر یره کلدم اوطوردم اوراده عشقده مشغول بر طاقم باشبوزوقلر کته‌ری بیورلر بر راکی ایچیلک دیدیلر آنده بر راکی ایچدیلر الله اصحابه ایده‌مد دیو بولاندیلر اشقلی ایدیلر اوراده بر حیوان بندیلر کوریه طوغری آکیدیلر ارطفل الایندن اولان یوزباشی برنده اوطوریورلردی فقط باشبوزوقی اوراده کورمدم برده کوردیکم او طرفنده بر یاطردی قدیمی جری بک ایله ثریا بک حیوانده ایدیلر یانلرینده واردم باشبوزوقلر بارکیرلر دها بشقه‌ری برده حضابطه بر برلریله غوغا ایدیورلردی الحاصل بربرلرینه آتوب طوریورلردی اشمک بوراده سلیمان

اولدیغنی اوکرندیکم شخص قاماسنی چیقاروب آجیلک دیدی و جری بکک اوزرینه اوچ دفعه حواله ایدی بن طوتوب بچاقلامسنی آرزو ایتدم اوزرینه یوریدم اوچ دفعه‌ده اوزریمه حواله ایتدی و بنی بطاله صاپلایه‌می ویر ایدی دیرک حمله ایدردی حیاتمک حول طرفنه کندیمی آستاری بر ایدی و بارکیره بنوب قاچمغه سکرتدی بن او کیمسه‌کی بوریدم احمد ثریا افندینک اوزرینه هجوم کوسترردی احمد ثریا افندی ایکی دفعه قما حمله ایدردی احمد ثریا بک چکلدی بن ارقه‌سنده کیتدم قولندن طوتدم الندن زور ایله قمایی آلدم اوراده عسکر وار ایدی قور قمیلک کلیک دیدم انلر اوزرینه کلدیلر طوتدیلر صکره یره یاقدم جری بک دوشمش احمد ثریا افندی جری بکک اوزرینه دوشمش طوریوردی برشی وارمی دیدیرک احمد ثریا بکی قالدردم بلندن قلنجی و جری بکک قلنجی‌ده الدم تسلیم ایتدم او وقت جری بکک اولدیغنی اکلادم قول اغاسی جمله‌ ایله کیدم صکره ارطفل الایندن یوزباشی کلدی برعربه کتورمنی سویلدم کیتدی بر فایطون عربه‌سی کتوردی اوراده برچوق باشبوزوقلر وار ایدی فقط کیم ایدی بیلدم حاوه شدید

کرک جری بک و کرک ثریا بک و رفیقلری یالابیقلی باشبوزوقله اوراده اوطورورلر ایکن کیمسه ایله منازعه ایتدیلرمی

خیر منازعه ایتمدیلر

اوراده حیوانلر الینده ایکی عسکر وار ایسه بونلری کوردیککزمی و کندولرینی بر کونه افاده‌ده بولندیککزمی

حیوانلر الینده کیمسه کوردم ذاتاً بن بولندیغم یرده انلر اوطورمزلر

جری بکله ورمسه اولان شخصی اوراده کوردیککزمی ایدی

اصلا اوراده کورمدم

حیوانلری کوردیککزی سویلیورسکز نه رنکده ایدیلر

ثریا افندینک بنیدیکی حیوانی کوردم او تحصلی فارایمک اوزره بنمکله چیالدیغی حیوان قره طوریده ایدی بو حیوانه جری بک بنمش ایدی

یالابیقلی باشبوزوق دیدیککز شخص جری بکک رفیقی ایسه اوده برلکده بولنیور ایسه بونی نصل کورمدیککز

یالطری اراسنده کورمدم کرفقنده اولیم

اول جری بک ایله باشبوزوق اولان یالابیقلی قالقمش بر حیوانه بنمش بعده ثریا بک قالقمش اوده بر حیوانه بنمش حتی صنقی کوندیکیک او زره حیوانی قره‌یدی بن جری بک چاغرمش انک اوزرینه ثریا بک انده طوغری کیتمش اولدیغنی سویلیور بونده مباینت حصول کلدی انک افاده‌سی طوغری سزک افاده‌کز طوغری هانکیسی اینانلم

بن اوبله اولدیغنی کورمدم کوردیکمی سویلیورم

سن سلیمان قلنجله مقابله بولنمش و کندوسنی بیاره‌لمشسک بو حیثیت نصل اولدی

بن غوغا ایدیورلرایکن سلیمانک قفاسنه قالدیقنی کوردم فقط بن قلنجله چیقدم رکلکه کندیمه اوردیم

ثریا بک بو قلنجی بارکیر قدر چیقارمش سنده قلنجی چکوب سلیمانه اورمش اولدیغنی ثریا بک سویلیور نه دیه‌جکسک

اوت ثریا بک قلنجی چکمش یالابیقلی باشبوزوق قدره طوتمش قلنجی بوکمش و بن اوطوغرلتدم قیشنه قویدم بن قلنجی چکمدم

سز حیوانلر الینده اولان مقداره احاطه راتده بولنمش اولدیغکزی جوربیلورلر حالبوکه سز بویله برکیمسه‌یه تصادف ایتمدیککزی سویلیورسکز حقیقت نصلدر

بن نه حیوانلر الینده و نه ده ملکیتیلرندن کیمسه‌یه تصادف ایتدم ذاتاً اوراده طورمزلر

ثریا بک و جری بک و رفیقلری یالابیقلی باشبوزوق و محمد افندی غازینوده قالقوب حیوانلره بنمک استدکلری صره‌ده بارکیرجیلرله منازعه ایتدیلرمی

خیر بویله بر منازعه وقوعه کلمدی

بیلک اعلا بو جنایتک وقوعنه البته بر سبب اوله جقدر بو خطاطوبه سزنکی احواله کوره‌لک

بن برشی حس ایده‌مدم

وقوعاته وه بنده وسهوقتل سلیمانك ومقتول جبی و رفیقی ژیا بکلری استانبوله جلب کتورمك
ایسته مسلك بوطا سبب ندر

اوت وقعه دن حکره مقتول علی عرب ایله مقتی کوندکتوریورم عرب جیده رحونیدی اولوقت
تیمورخانه صنایع بکلیاشیدندن جبی بك راسته کلدی چابوق تیمور روکی خسته خانه کوتور
تداوی ایتسونلر دیدی بنده اورایه کتورمکده ایکن ترانزای یتیشدی چیقدی انده حکره
بو رایه کتوردك

جبی بکلك برشی سویلمکه اقتداری یوقدی ژیا بك ده اوزرینه دوشمه آه بر شی رینه اولایدم
دیوردی

سن وقعه محلنه یتیشدیکلك وقت مقتول جبی بك ورفیقلری هیچ برشی سویلدیلرمی

سن بو وقعه حقنده کی معلوماتی طوغری سویله موجب کتم ایتدیکلك استدلال اولیلور بالاکره
حقیقت میدانه چیقار و سنك ده معلوماتی تامکز اولدیغی اکلاشیلور اولوقت نه دیرسکز

حقیقتده نه ترتب ایدر انی راضیم بن نه کوردم ایسه انی سویلیورم

افاده کزی امضا ایدرمیسکز

اوت امضا ایدرم

امضا

یرمی قیوم قهوه جی بکری بس باشنده فیله بازار جقلی سلیمان به طورشك حبطاوضلی افاده سیدر

سلیمان نزه لیسان اسمك ندر ونه ایله مشغولسك بدریکك اسمی ندر نزه له بولنورسك
قاچ یاشنده سك

فیله بازار جقلی یم اسمم سلیمان بدریمك اسمی طورسن استانبولده زیمه قیوم قهوه جی یم یکرمی
بر یکرمی ایکی یاشنده یم

سن باشنده مجروح کوریورز کیمك طرفندن جرح اولندك انی طوغری سویله

چوبانلی چشمه سنك بو طرفنده بکی کوی طرفنده ضابطلر بنی مجروح ایتدیلر

ضابطلر سنی نه ایچون مجروح ایتدیلر

ایکی ضابط بر دلیقانلی باشیبوزوق بربریله منازعه ایدیورلردی چوبانلی چشمه سنده کی قهوه ده
دیکر اوچ رفیقمله اوطورمقده ایکن رفیقلرمدن آیریلدم سمته کیتمك اوزره قالقدیغمده ایکی
ضابط بر دلیقانلی باشیبوزوقله غوغا ایدیورلردی کوردم ایرمغه اوزره یانلرینه کیتدم
باشیبوزوغی چکدم تکرار ضابطلر چوجغك اوزرینه هجوم ایلدیلر انده عیبدر بوطا
نه اولیورسکز دیدم سن نه قاریشیورسك دیه رك بر طوقات ایله دیکر رفیقی ده قلیجیله باشمه اوردی
تکرار ایرمغه اوزره ایکن الملم مدافعه ایلدیکمده معول الملك یارمقلرمی تصادف ایلدی حکره کرو
اوزریمه قلیجیله اولان ضابطه هجوم ایلدی کرو کرو قاچدم اهالی کلدی ضابطلر اهالینك
ایچ وسنده قالدیلر بر قانون کلدی قورتمه کل بنی ضرب ایتدیریم دیدی قانون افندی الدی
بنی بسه اوندادیم کتوردی اوراده قالدم بشقه بیلمیورم

او ضابطلری کوریرسك طانیرمیسك

بن قنا فنالقدم اندی ایرمغه اوزره کیتدم کیمدیکی طانیدم

دلیقانلی چوجغی کوریرسك طانیرمیسك

اولدیلر بیلمیورم بلکه کوریرسم طانیرم

قانون افندی یی طانیرمیسك

قانون افندی یی کوررسم طانیرم

ارقداشلك دیدیکك کیملر ایدی

قومقیو نشانجه سنده عربه جی یوسف واحمد اغا اسمنده المحی وروطرفنده براتمك عربه سی قوشمقه
اقامتکاهنی بیلمه دیکم بکلمی بس یاشنده ایمه و کمی بیلمه دیکم فقط تحقیقاً طانیدیغم بکرمی اوچ
یاشنده بر پاشازاده ایدی بز صباحلین یوسف واحمد ایله اوچمز بر لکده یوسفك عربه
راکباً چیقمیه کیتدك اوراده پاشازاده بزی کوردی برلشدك

پاشازاده دیدیکك چوجق قانون افندی یی طانیرمی

خیر طانیمورلر اما بو چوجغك اوزرنده عسکر البسه سی بولندیغی ایچون قانون افندی کلدیکی چوجغی
غارتنوردن قالدیرمه ایستدی بو صباح ستله قانونده کوروشدیلر

کوکسنده کوریلکده اولان یاره نشانه سی ندن حصول کلدی

اوچ درت سنه اول چیوز ... اسمنده بری اورمشدی

ضابطلر ایله باشیبوزوغك اسباب منازعه لرینی بیلیورمیسك

خیر نه ایچون غوغا ایتدکلرینی بیلمیورم ضابطلر ایله باشیبوزوق بربرلرینی طوقاتلادیلر ایرمغه ایچون
یانلرینه کیتدم

سنك اوزرینده سلاح وارمیدی

یوقدی ایدی ذاتاً قوللانمام

ضابطلر باشیبوزوقله غوغا ایدرلرایکن یانلرینه قانون کلمش میدی

خیر اول زمانده دها کلمامشیدی بکا قلیجله اوردقدی زمان کلدی

ضابطلر باشیبوزوقله غوغا ایدرلرایکن قانون یوقمیدی یاره لندقدن حکره قانون کلدی دیورسك
بو حالده ضابطلری طانیمیورسه قانونی نصل طانیورسك باشیبوزوقله غوغا ایدن ضابطلری
ده طانیمقلغك اقتضا ایدر

قانونی دها اول کورمکلکم ایچون طانیورم ضابطلری اثنای منازعه ده کوردم دقتله باقمدم

ضابطلر باشیبوزوقله غوغا ایدرلرایکن سنك ارقداشلرك برابر عربه ایله می کلیورلر ایدی

بن ارقداشلریمی وعربه یی براقدم اندن ایرلدم سمته کیدیورایدم یولده غوغایه راست کلدم

سنك یوسف واحمد ایله عربه جیدن بر کشیکی سویلدیکك پاشازاده دن بشقه ارقداشك یوقمی ایدی

خیر یوقدی ایدی

باشیبوزوق دیدیکك قاچ یاشنده ایدی و سنك طانیدیغك میدی

یکرمی اوچ یکرمی درت یاشنده اولملی اوله طانیدیغم دکلدر

پاشازاده دن ماعدا بر مکتبلی ایله قرداشك سالم برابر میدی

خیر یوقدی ایدی

سنك سالم اسمنده قرداشك وارمی

واردر

قاچ یاشنده در

اون درت یاشنده در و یانمده دکل ایدی

ضابطلر باشیبوزوقله غوغا ایدرلرایکن تفریق ایچون یانلرینه کیتدیککده ضابطلردن بری طوقات ایله
اوردی دیکری ده قلیجنی چکه رك باشنه اوردیغنی سویلیورسك طوقات ایله قلیجله سطحاً اورمه
مطلقا سنك ضابطلره قاریشمه یا سوکمکلك ویاخود سلاح تشهیر ایتمکلکه دلالت
ایدر بلا سبب طوقات ایله اورمه قلیج چکمك اولماز ایشك طوغریسنی سویله

بن ایشك طوغریسنی سویلدم بن ضابطلره عیبدر دیدم ضابطلردن بری سنه کیم اولیورسك
دیه رك بر طوقات اوردی دیکری ده قلیجله باشمی یاره لدی

چونکه تفریقده ضابطلردن برینك طوقات اورمسی سببی نه ایدی حکره ضابطك دیکری
قلیج ایله باشنی جریحه دار ایتمسی نه دن ایجاب ایتدی

ضابطلر باشیبوزوغك غوغاسنی کوروبده یانلرینه کیدرك اونلری باشیبوزوغه رها ایدیکز بو اویله
کیتسین دیدم حکره ضابطلره افندیلر عیبدر بوطا اولمیکز دیردیم ضابطلردن بری بکا بر
طوقات اوردی نه اولیورسك ایرمغه ایستدیکم قباحتمیدر دیدم بونك اوزرینه دیکر
ضابط قلیج ایله باشمی جرح ایتدی

سن ارقداشلرك وعربه ایله کتمك لازمکن ایکن یولده ... ایجاب ایدرده ماشیاً عودته نه مجبوریتك وارایدی

ارقداشلرم راقی ایچمك آرزوسنه باشلادیلر بنده راقی ایچمیورم دیه اندن براغوب
خانه مه عودت ایدیوردم

ارقداشلرندن ایرلدیغك زمانده پاشازاده دیدیکك چوجق ارقداشلرینك یاننده میدی

خیر پاشازاده دیدیکم چوجقده بندن بر چاریك ساعت قدر اول قالقوب کتمشیدی

ارقداشلرندن ایرلدیغك محل ایله ضابطلرك غوغا ایتدکلری محل اراسنده نه قدر اوزاقلق
وار

بوز اللی آدیم قدر وار

تفریق ایچون ضابطلرك یانلرینه کیدرده ضرب وجرح اولندیغك وقت سنك ارقداشلرك
یانکه کلدیلرمی

خیر کلمدیلر

ضابطلر باشیبوزوغك غوغاسنی ایرمغه ایچون کیتدیککده اوزرنده الکی یوز ... اولدیغی حضوره ...

خیر بن بویله بشیدن هیچ ...

ضابطلر باشیبوزوقله غوغا ایدرلرایکن ضابطلرده ویا باشیبوزوقده یاره وارمی ایدی

فرقنده دکلم

مادامکه اوزرکزده سلاح یوق ایدی غوغایه نه ایچون کیردک

فقط ایتدم بیلمیوردم اولدیکنی ایستدم

ضابطه‌لر غوغا ایدنلری یاتیشدیرمغه اشتغالده ایکن نه‌یچون تعرض ایتدک

رفیقلرم ایدی اشتغالده لاینقطع تعرض ایدردم

بو کوستریلن قمه سنکمی محل وقعه‌ده کذا الکدن النان قمه بو ایدی

خیر بنم دکل قبول ایتمم

طابور کاتبی ضیا افندی یاور رتبه ضابط ایله سلیمانه کوستره‌رک باتیشدیرهرق غوغا ایدن ضابطه‌لردن بو افندی ایچنده واری

بیلمیورم ضیا افندی‌یی کوستره‌رک بو افندی‌یی کورمزدم ایلری بور بلکه اوله‌ده کورمشدر لاینقطع تعرض ایدردم

تحریلک بو افاده‌لرنی اوقوریم طوغریدر تصدیقاً امضا ایت

افاده‌می اوقودیکز طوغریدر تصدیق ایدرم

امضا

سلیمانک تکرار ضبط اولنان افاده‌سیدر

محل وقعه‌ده بولنان قانونجی علی افندی کوستریلرک ضابطه‌لرک غوغا سنکلادق نودن بو افندیدر هانکیسی ایدی

علی افندی‌یی کوسترهرک بو افندی ایدی

سنک الکده قمه‌یی الان بو افندی‌می ایدی

بنم الده‌کی قمه الدی بنم الده قمه یوق ایدی

علی افندی‌یه خطاباً اورادن علی افندی بو قمه‌یی سلیمانک الندنمی الدک قمه کوسترلدی

اوت بو قمه‌یی بو سلیمانک الندن الدم

سلیمانه خطاباً بابا سلیمان بو زنده قارشو قمه‌یی سنک الکدن علی افندی سویلیور ایشته

قبول ایتم

حقیقتی سویله

ایدرم

ایشته افاده‌کی رضی تصدیق ایدرمیسک

امضا

حیدری حسن جوارنده عتیق علی بیت ده قهوه باباننک اسنک برازایدو سنده براقه‌م بیر والده سیلا افادت

ویرمه قیو قهوه غونلک برازایدوسنده چیقی خانه قارشوسنده کندلک ایدر ویرا دریلم

قهوه جیلک ایتدیکی بیان ایدن اوده بحه باشنده استانه‌م متولد

سالم به صالحک ضبط اولنان افاده‌سیدر

سن دونکی کونده صباحدن اقشامه قدر نره‌ده ایدک و کیملر ایله کورشدک

بن دون بایزید جامعنده جمعه نمازینی ادا ایتدکدنصکره قهوه‌مزه کلدم برایکی مشتری کلدی
بو حده برایکی آیدر خانه‌یم بیت زاده اولدیغی سویلیلدو ... اولدیغنی بیان ایدن
یونانده محاربه مدالیه‌سی حامل نهاد بک نام قهوه‌یه کلدی برازصکره کندیسنک ارقداشی اولدیغنی
سویلدیکی اسمنی بیلمدیکم اون یدی اون سکز یاشلرنده دیکر بر افندی‌ده کلدی برلکده
بایزید میداننده نهاد بک اقشام اوزری کلمک اوزره باغچه‌یه کیدوب کلمک ایچون
جوارنده طوتدی بن تیمورق نهاد بک اوده جی ارقداشی طوری طونی جوارنده ایدک
اوچی جاریلک یاقوندر رجمیه‌یه اچتدایدی اوراده جوارنده بندک باغچه‌یه کیتدک اوراده
نهاد بک بانیلسیانیا الدی بیدی اورادن بنده جوارنده بندک چیچمیه کیتدک قهوه‌نک
ارقه طرفه اوطوردی طهقوریده اونده وار ایدی بولیس کلدی هایدی کیدیکز دیدی
انلر اوزرینه ینه باغچه‌یه اسلوری قیودن هیکل اوغلی بیت دن قطع طایقده اقسایده
اوچز برلکده سمته کلدک جوارنده صاحبیته وردک سمته کلدیکمز ساعته اوید اولدیک

سن و نهاد بک و دیکر ارقداشی عشرت ایدرمیسکز

خیر عشرت ایتمدک

یازی اوقومه بیلورمیسک

خیر بیلمم

سنی دونکی اقشام اوزری جوبان چشمه‌سنده کورمشلر اورایه نه ایچون کیتدیکز و کیملر ایله کورشدیکز

خیر اوطه‌ده کیتدک

دون برادرلرک سلیمان نره‌ده ایدی

دون برادریمی هیچ کورمدم

سنک قهوه جوارنده بر عربه‌جی یوسف و بونلک سویلدیکی اسمه واقعه بوندی دون کوردک کورشمکی

خیر بن انلری کورمدم

سن اقشام ساعت اون ایکی بچق راده‌لرنده بر جاریلک کیمسه سمته کیتمک اوزره باغچه‌لر کلشسک ارقداشیکی وجوانی نره‌ده براقدک

اون اوچ نره برابر و جوارنده طوتدک

حتی بیلکز و جوارنده طوتلدیکی باشنده فسی یوق ایدی ... حالده کلعبه راغونه محمدی سوقاقده ... سویلدک

جوارنده واوچز برلکده کلدک جوارنده ... اوراده بلجه‌لر ... بر طلوبه‌جی الیسه طاالدی

خیر بارکیری بنده تسلیم اولندایدی یازارلرده اتمامه ایدک

سز جوارنده بوندلر می یازارلر ایتدیکز ایدی

سرراغونده محمد و سوقاقده چویجیه‌ده ایتدی کرز یرلک اوزره جوجقدک النوریشدک ایکیمی وجمی ضابطه کلدی اتدی النده الندی بن ده اتدی ویرمامک ایچون اوغراشیرلکن ضابطه‌نی دوکمکه باشلادیلر ... اوراده کلدی غوغایه باشلادیلر بنده اوراده صاوشدم دیمشسک اویله‌می اولدی

اویله برشی کورمدیکم سویلدیم

حتی سنک بو سوزینی شو کوریلنک سویلدی ... ایشتمشدر حالا انده بوراده بو طاشه دیجکسک

بن بویله برشی نه کوردم ونه ده کیمسه‌یه سویلدم بو وارالی اقشام کوردمی کورمدیمی بیلمیورم
ممالک ولو مرادی ذاتاً صاییمیورم

امضا

طحینه اداره‌سنده مستخدم اولوب دونکی کون اقشام اوزری جرجی جوارنده جوبان چشمه‌سنده مقتولاً وفات ایدن قول اغاسی جری بکک کیفیت قتل حقنده مقدم قریه‌سی حکومتنده جریان ایدن وهنوز اکمال اولنمیوب دوام ایدلمکده اولان تحقیقات واستنطاقک بوکونه قدر ضبط اولنان قسمنک استنساخ ایتدیرلمشدر صورتی وجه محرر اوزره اولدیغی مدوحقدر اولیابده اوووفنان حقت ... کدر

۱۹ ایلول ۳۱٤

نا ورانده حقوق ... درسعادت بدوکرور ... قوماندان ...
٨

Belge 21-2 **(19 Eylül 1314/1 Ekim 1898) tarihli İstintâknâme.**

Belgenin Transkripsiyonu 21-2

Dersa‘âdet Merkez ve Birinci Fırka-i Hümâyûnu

Kumandanlığı

[s. 1]

1-İstanbul'da Sultân Bâyezîd'de Parmak Kapu Civârında Ali Börücünün Ahurunda Yatub Kalkdığı ve Merkûmun At Sürücüsü Olduğunu Beyân Eden Varnalı On Dokuz Yaşlarında Murad b. Ahmed'in Zabt Olunan İfâdesidir.

Bihî

[S] Sen bugün hayvânını kime ve nereye gitmek üzere verdin ve kaç ğurûşa pazarlık etdiniz ?

[C] Zâten tanıdığım ve Bayezid'de Sebîl karşusında kahveci Pazarcıklı süleyman'ın kardaşı Salim yanındaki askerle geldi. Çırpıcı'ya gezmeğe gideceğiz üç at isteriz dedi. Birer Mecîdiyye hayvân başına pazarlık etdik. Ben ve Seydo Mehmed ve Drağon Mehmed üçümüz hayvânlarımızı bunlara verdik. Bindiler, gitdiler sâ‘at altı yedi var idi.

[S] Bunlar kaç sâ‘at gezmek üzere hayvânları pazarlık etdiniz ?

[C] Akşamüzeri sâ‘at on bir on ikide gelmek üzere pazarlık etdiler

[S] Akşam sâ‘at kaçda avdet etdiler ?

[C] Biz üçümüz Bayezid'de hayvânlarımızı bekliyor idik, sâ‘at on ikiyi çârîk kadar geçiyordu süleyman'ın kardaşı Salim başında fes yok, üstü başı yırtık bir hâlde geldi. Drağon Mehmed'i Sokak içerüsine çağırdı, biz de peşinden gittik. Salim Çırpıcı'da atları gezdirmek üzere çocukların eline vermişdik, iki mi? üç mü? zâbit gelmiş, atları ellerinden almış kendisi de yerinden kalkub atları vermemek içün uğraşır, zâbitler kendisini döğmeye başlarlar, birisi de gider Süleyman'a kardaşını döğdüklerini haber verir. Süleyman oraya gelir, zâbitlerle ğavğaya başlar, kendisi de oradan savuşub kaçdığını söyledi. Biz onları sorduk, gerüde onlar geliyor dedi, aşağı sokağı döndü, gitdi. Biz ağamıza haber verdik, tekrâr geldi, atları istîcâr eden askerlerden birisi süleyman'ın kahvesi önünde Seydo Mehmed'in atı ile gelmiş, orada gördük. Bizim atlar nerede diye ? sorduk gerü geliyor dedi, öteye berüye bakdık gelen yok, kendisini sarhoş, benzi atmış görünce şübhelendik o atı bırakdı, evine gitti, biz de atlarımızı almak üzere buraya geldik.

[S] Asker size ğavğa etdiklerini ve Salim'i veyâ Süleyman'ı sordu veyâ bunlar içün bir şey söyledi mi?

[C] Asker ğavğa etdik filân demedi, yalnız Salim geldi mi? sordu. Hayır gelen yok cevâbını verdik, bırakdı, gitdi.

[S] Süleyman ne vakit Çırpıcı'ya gitmişdi?

[C] Hepsi birlikde gitdiler. Süleyman ve yine Parmak Kapu civârında Rumelili Yusuf ve bunun arabasının sürücüsü tahmînen yirmibeş yaşlarında imiş araba ile gitdilerdi. Araba paytondur ve Yusuf'undur.

[S] Bunlardan başka kimse yokmuydu?

[C] Hayır yok idi. Sonra adam aldılar ise bilmem.

[S] Bu Süleyman ve kardaşı Salim ve arabacı Yusuf ve sürücü Emin işret ederler mi?

[C] İşret edüb etmediklerini bilmem.

[S] Sonra atları nerede buldunuz?

[C] Atların ikisini burada Hükûmet Konağı önünde bulduk.

[S] Asker ve Salim'i görmüş ve konuşmuş olduğunuzu söylüyorsun, bunlarda kan ve yara varmıydı?

[C] Evet gördük, konuşduk. Kendilerinde kan veyâ yara yokdu.

[S] Buraya kiminle geldiniz?

[C] Drağon'un sürücüsü Mihran ile buray geldik.

[S] Hayvânlarla sürücü veyâ başka bir adamınız varmı idi?

[C] Hayır sürücü ve başka bir adam vermedik. Çünki emniyet etdiğimiz adamlar idi.

[S] Bu ifâdelerin doğrumudur?

[C] Evet doğrudur, yalan niye söylim.

[S] Yazmak bilir misin?

[C] Hayır yazı bilmem.

İmzâ

Murad

[s. 2]

Bihî

2-Levâzımât-ı Umûmiyye Dâ'iresine Merbût Tahniye İdâresi'nde Müstahdem Tabur Kâtibi Ahmed Süreyya Efendi b. Numan'ın Zabt Olunan İfâdesidir

[S] Bugün sâ'at kaçda Çırpıcı'ya geldiniz ve orada refîkleriniz kimler idi ve kimler ile görüşdünüz?

[C] Bu gün sâ'at altı var idi Tahniye İdâresi'nde müstahdem Kolağası Sabri Bey ve kendisinin müteallikatından evvelce İzmir'de bir memuriyetde iken İstanbul'a gelmiş olan Mülkiye'den elli yaşlarında Mehmed Efendi namında biriyle üçümüz Çırpıcı'dan su boyunu takiben Çoban Çeşme denilen mahalle geldik, gazino epeyce kalabalık idi. Orada oturduk, yemek hâzır oluncaya kadar biraz işret etdik sonra yemeğimizi yedik, haylice oturduk ki akşam takarrüb ediyordu. Orada oturduğumuz esnâda hafif süvarî Ertuğrul Alayı'nda yüzbaşı Sabri Efendi hayvanıyla geçiyordu. Çağırdık o da yanımıza geldi oturdu bir müddet daha oturduk söylediğim vechle akşam takarrüb ediyordu Topçu Kanunî Efendi gelüb "*memnû'dur efendiler vakit de geciki-yor*" dedi. Onun üzerine ben Sabri Bey Mahmed Efendi üçümüz kalkdık merdivenden inerken Sabri Bey'in ehibbâsından ğalabalık bazı kimseler orada oturuyorlardı bizi çağırdılar gitdik yanlarında biraz oturduk ben kahve ısmarlamışdım Kanun Efendi tekrâr bize görününce ben Sabri Bey'e siz gide durun da ben kahve içeyim geleyim dedim onlar indiler ben de kahveyi içdim bunların arkasına düşdüm ancak Sabri Bey ve Mehmed Efendi birer hayvana binmişlerdi ben de bir hayvana bindim hayvanı Makri Köyü'ne gelmek üzere kırdım Mehmed Efendi ile Sabri Bey Veliefendi cihetine müteveccih olmuşlar beni de çağırdılar ben

de onlara doğru gitdim aramıza tahmînen belki elli altmış hatve kadar bir mesâfe var yok onlar köprüyü geçerler iken bir başıbozuk bunların önüne birdenbire çıkdı onun üzerine Sabri Bey hayvanı çarh etdirdi döndürdü ve uruldum diye seslendi ben de yetişdim yanına koşdum ne oldun diye sordum ki (cevab almağa meydan olmadı) görmüş olduğum başıbozuk kama yahud bıçağını gögsüme saldırdı hâmil olduğum beşinci rütbe nişanımın gögsüne tesadüf etti te'sîri olmadı ben kendimi gerüye aldım o sırada gazinoda bulunanlar bize doğru koşdular ben hatve hatve gerüye çekilmeğe başladım ve kılıcımı çıkarmağa uğraşıyordum kılıncımı epeyce çıkarmışdım sonradan görebildiğim bir siyah sakallı başıbozuk arkamdan kollarımı tutmuşdu o aralık Kanun Efendi yetişdi kılıncımı çıkardı kamayı hâmil olan şahsın üzerine atladı şahs-ı merkūm ol-vakit Kanun Efendi'nin üzerine döndü o râddede Sabri Efendi atdan inmiş geziniyordu kamayı hamil olan şahıs bana ve Sabri Bey'e de saldırıyordu Kanun Efendi de "*Allah aşkına urunuz*" dedi ondan sonra rast gelen taş ile urmağa başladılar ol-vakit yüzü üstü yere yıkıldı Kanun Efendi ve jandarmalar geldi Sabri Bey'i kaldırdık yüzbaşı Sabri Efendi bir payton getirdi Sabri Bey'i koyduk ol-vakit Sabri Bey "*Amân ıztırâb çekiyorum*" dedi sonra ben arabanın içine bindim Sabri Bey'i kucağıma aldım.

[S] Sizin eliniz nerede yaralandı ve başka daha nerenizde yara ve bereniz var?

[C] O şahıs yukarıda söylediğim vechile üzerime saldırmakda iken onun hücûmuna karşu elimle müdâfa'a ve siper alıyordum, anlayamadım ol vakit olmalı ki kan boşandı. Başka yerimde yaram yok, göbeğimin altında cüz'îce yara olduğunu buradan tabura gönderirler iken hiss etdim, bakdım cüz'î bıçağın ucu dokunmuş.

[S] Sürücüler sizi bekliyormuş yoksa hayvanlar ile başkası gelmiş de orada boşda mı kalmışlar ve sürücüler berbâber mi idi?

[C] Sabri Bey ve Mehmed Efendi'nin bindikleri hayvânların sürücüsü varmıydı? Yokmuydu_ bilemiyorum. Ben nerdibândan (merdiven) iner iken şahsen eyüce ta'rîf edemeyeceğim bir sürücü çocuğu hayvânın dizginini tutmuş, hayvâna binmekliğim içün hâzırlanmış idim. Bindim, ayağımın birini üzengiye henüz takmamış idim, Sabri bey ile Mehmed Efendi bu taraf diye seslendiler, bindiğim hayvân kır renginde idi.

[S] Hayvana bineceğiniz sıra sürücü para istedi mi?

[C] Hayır para sözü olmadı.

[s. 3]

Bihî

[S] Bu başıbozuk dediğiniz şahsı buralarda oturduğunuz müddet bir yerde tesâdüf etdinizmiydi?

[C] Hayır biz kendüsini görmedik ve bir söz de etmedik, çünki biz sedd üzerinde ve yüzümüz de çayıra doğru idi, arkamızda ğalabalık çok idi.

[S] Bu şahsı gerek yalnız, gerek Sabri Bey ile başka def'a görmüş ve bir âşinâlık etmişmisiniz?

[C] Cevâb ben hiç tanımıyorum. Sabri Bey ile .... tedkīkde berâberiz, kendisi bu gibi adamlarla görüşecek adam değildir. Fakat görüşüb, görüşmediğini yine bilmem.

[S] Bu hayvanlarla oraya başka kimseler gelmiş ve Sabri Bey ve sen ve Mehmed Efendi zor ile hayvanları alub binmiş ve hattâ hayvânları gezdiren çocuğu da darb etmişsiniz buna diyeceğiniz?

[C] Ben Sabri Bey ve Mehmed Efendi'nin kimseden zorla hayvân aldığını ve kimseyi döğdünü görmediğim gibi, kendim de kimseye bir şey söylemedim, arz ettiğim vechile zâten çocuk hayvanı hâzırlamışdı.

[S] Sıbyân Alayı'nda iki asker bu hayvânlarla oraya gelmiş hayvânlar bunlara â'id imiş esâsen sebeb-i münâza'a bu olmuş buna ne dersiniz? Bir de başıbozuk berâber imiş?

[C] Hayır, Sıbyân Alayı'ndan asker filân görmedik ve bir münâza'a vukū'bulmadı.

[S] Bâyezîd'de Tramvay Caddesi'nde Parmak Kapu'ya inecek mahalde kahvecilik eden Pazarcıklı Süleyman'ı tanır ve kahvesine gider oturur ve orada kimse ile görüşürmüsünüz?

[C] Üç sene varki o taraflarda gezmemişim ve o kahveye de gitmemişim.

[S] Sizin bindiğiniz hayvânın sâhibi de o Süleyman'ın kardaşı imiş, işte bununla münâza'a etmişsiniz?

[C] Hayır münâza'ayı bilmiyorum, hayvânı tutan çocuğu zâten tanımam.

[S] Hiç bir sebebsiz bir kimsenin kimseye bir şey diyemeyeceği tabî'idir. Elbette şu cinâyet bir sebebe mebnî vukū'bılmuş olacağında şübhe yokdur. Halbuki siz ne Sabri ve Mehmed Efendi'nin ne de kendinizin kimse ile münâza'a etmediğinizi ve bu Süleyman'ı tanımadığınızı söylüyorsunuz bu nasıl olabilir?

[C] Vak'a beş dakīka zarfında oldu, hattâ ne olduğunu ben de anlayamadım, bir sebeb bilmiyorum.

[S] Bu vak'ada bi-eyyi-hâl bir sebeb olacakdır. Ve vardır siz ketm ediyorsunuz bunu bi'l-âhire yüzünüze karşu söylerler ise ya'nî münâza'anın esbâbını ve ne yolda cereyân etdiğini îzâh ederler ise bir diyeceğiniz kalmaz ya !

[C] Hayır bir diyeceğim kalmaz

[S] İfâdenizi imzâ edermisiniz?

[C] Evet imzâ ederim.

İmzâ

Zeytinburnu Fabrikası'na Me'mûr Topçu Kanunlarından Harputlu Ali Efendi b. Hüseyin'in Zabt Olunan İfâdesidir.

[S] Bugün Çırpıcı mesîresinde vukubulan cinâyet hakkındaki ma'lûmât ve meşhûdâtınız neden ibâret ise îzâh ediniz?

[C] Bugün sâ'at on buçuk sularında idi Çırpıcı cihetlerini dolaşdım, yürüdüm, bir kahve içmek içün orada ğazinoda oturdum. Bir kahve içdim Kolağası Sabri Bey ve Ertuğrul Alayı'ndan tanıyacağım bir yüzbaşı ve tabur kâtibi Ahmed Süreyye Bey bir de pala bıyıklı boz elbiseli bir başıbozuk dördü oturuyorlardı ve işret ediyorlardı. Ziyâdece içmiş olduklarını anladım yanlarına gitdim Ertuğrul Alayı'ndan olan zâbit az içmiş idi. Onun kulağına "efendim ziyâde gitmişsiniz müsâ'ade kalmamış ben de gideceğim" dedim ise de "gideceğiz deme sen de" dedi, Ahmed Süreyya Bey ile Sabri Bey kalkdılar ben de yerime geldim, oturdum. Orada işret ile meşğûl bir takım başıbozuk kimseleri "*buyurun bir dane içiniz*" dediler, onlar da birer dane içdiler. Allah'a ısmarladık deyü yollandılar, aşağı indiler, oradan birer hayvâna bindiler, köprüye doğru açıldılar. Ertuğrul Alayı'ndan olan yüzbaşı yerinde oturuyordu, fakat başıbozuğu orada görmedim. Bir de köprünün öbür tarafında bir patırdı kopdu, Sabri Bey ile Süreyya Bey hayvândan indiler. Yanlarına vardım, başıbozuk bârgîrciler (beygirciler) daha başkaları bir de zâbitler birer birbirleriyle ğavğa ediyorlardı. El-Hâsıl birbirlerine atub duruyorlardı, isminin burada Süleyman

[s. 4]

olduğunu öğrendiğim şahıs kamasını çıkarub açılın dedi ve Sabri Bey'in üzerine üç def'a havâle (hamle olmalı) etdi, ben tutub bıçağı almasını arzu etdim. Üzerine yürüdüm, üç def'a benim üzerime havâle etdi

ve “seni bana sayı ile mi verdiler” diyerek saldırdı. Caketimin sol taraf eteğinden iç astarını yırtdı ve bârgîre binüb kaçmağa seğirtdi. Ben önünü kesmeğe yürüdüm, ahmed Süreyya Efendi’nin üzerine hücûm gösterdi, Ahmed Süreyya Efendi’ye iki def‘a kama saldırdı, Ahmed Süreyya Bey çekildi, ben arkasından gitdim, kollarını tutdum elinden zorla kamayı aldım. Orada askerler var idi “korkmayın, geliniz” dedim, onun üzerine geldiler tutdular. Sonra yere bakdım, Sabri Bey düşmüş ve Ahmed Süreyya Efendi Sabri Bey’in üzerine düşmüş duruyordu. Bir şey var mı? diyerek Ahmed Süreyya Bey’i kaldırdım, belinden kılıncını ve Sabrî Bey’in kılıncını da aldım, teslîm etdim. Ol vakit Sabri Bey’in uruldoğunu anladım, Kol ağasını çimenliğe çekdim, sonra Ertuğrul Alayı’ndan yüzbaşı geldi, bir araba ile getürmesini söyledim. Gitdi, bir fayton arabası getürdü, orada birçok başıbozuklar var idi, fakat kimler idi, bilmem savuşdular.

[S] Gerek Sabri Bey ve gerek Süreyya Bey ve refîkleri palabıyık başıbozuk orada otururlar ikenkimse ile münâza‘a etdiler mi?

[C] Hayır münâza‘a etmediler.

[S] Orada Sıbyan Alayı’ndan iki asker var imiş bunları gördünüz mü ? ve kendülerine bir gûne ihtârâtda bulundunuz mu?

[C] Sıbyân Alayı’ndan kimse görmedim.

[S] Sabri Bey’i urmuş olan şahsı orada gördünüz mü idi?

[C] Asla orada görmedim

[S] Hayvânları gördüğünüzü söylüyorsunuz, ne renk idiler?

[C] Süreyya Efendi’nin bindiği hayvânı görmedim. O şahıs firâr etmek üzere çabladığı hayvân kır tonunda idi, bu hayvâna Sabri Bey binmiş idi.

[S] Pala bıyıklı başıbozuk dediğiniz şahıs Sabri Bey’in refîkı imiş, o dahi birlikde bulunur imiş bunu nasıl görmediniz?

[C] Patırdı arasında görmedim ki farkında olayım.

[S] Evvela Sabri Bey ile başıbozuk olan pala bıyıklı kalkmış bir hayvâna binmiş ba‘dehu Süreyya Bey kalkmış, orada bir hayvâna binmiş, hattâ Makrî Köyü’ne gitmek üzere hayvânı kırdığı sırada da Sabri Bey çağırmış, onun üzerine Süreyya Bey onlara doğru gitmiş olduğunu söylüyor bunda mübâyenet husûle geldi. Onun ifâdesi mi doğru? Sizin ifâdeniz mi doğru? Hangisine inanalım?

[C] Ben öyle olduğunu görmedim, gördüğümü söylüyorum.

[S] Sen Süleyman’a kılınçle mukābelede bulunmuş ve kendüsünü de yaralamışsın, bu cihet nasıl oldu?

[C] Ben ğavğa ediyorlar iken, Süleyman’ın kafasından kan akdığını görmedim. Fakat ben kılıncı bile çıkarmadım, değil ki kendisine urayım.

[S] Süreyya Bey de kılıncı yarıya kadar çıkartmış, sen de kılıncı çeküb Süleyman’a urmuş olduğunu Süreyya Bey söylüyor, ne diyeceksin?

[C] Evet, Süreyya Bey kılıncı çekmiş başıbozuklar da tutmuş kılıncı, bükmüşler ve ben üzerlerine gitdim, kılıncı aldım, doğultdum, kınına koydum. Ben kılıncımı çekmedim.

[S] Siz Sıbyân Alayı’ndan olan neferlere ihtârâtda bulunmuş olduğunuzu haber veriyorlar, hâlbuki siz böyle bir kimseye tesâdüf etmediğinizi söylüyorsunuz, hakīkat nasıldır?

[C] Ben ne Sıbyân Alayı’ndan ve ne de mekteblilerden kimseye tesâdüf etmedim. Zâten onlar beni gördülermi durmazlar.

[S] Süreyya Bey ve Sabri Bey ve refîkleri başıbozuk Mehmed Efendi, Ğazino'dan kalkub hayvânlara binmek istedikleri sırada da bârgîrcilerle münâzaʻa etdilermi?

[C] Hayır böyle bir münâzaʻa vukūʻa gelmedi.

[S] Pekaʻlâ bu cinâyetin vukūʻuna elbet bir sebeb olacak, buna mutlak sen nfe gibi ahvâl gördün?

[C] Ben bir şey hiss edemedim.

[s. 5]

(S) Vukūʻât sırasında sen kātil Süleyman'ın ve maktûl Sabri ve refîkı Süreyya Beyleri İstanbul cihetine göndermek istemişsin buna sebeb nedir?

[C] Evet vakʻadan sonra maktûlü araba ile Makri Köyü'ne (Bakırköy) götürüyordum, arabacı da sarhoş idi. Ol vakit Demirhane-i Sanâyiʻ binbaşılarından Sabri Bey rast geldi, "*çabuk Zeytinburnu Hastahānesi'ne götür, tedâvî etsünler*" dedi, ben de oraya götürmekde iken Jandarma yetişdi, çağırdı, ondan sonra buraya getürdük.

[S] Sen vakʻa mahalline yetişdiğin vakit maktûl Sabri Bey ve refîkleri hiçbir şey söylediler mi?

[C] Sabri Bey'in bir şey söylemeğe iktidârı yok Süreyya Bey de üzerine düşmüş "ah ben senin yerine öle idim diyordu"

[S] Sen bu vakʻa hakkındaki maʻlûmâtı doğru söylemeyüb ketm etdiğin istidlâl olunur, bi'l-âhire hakīkat meydâna çıkar ve sizin de maʻlûmât-ı tâmmeniz olduğu anlaşılur ise ol vakit ne dersiniz?

[C] Hakkımda ne cezâ tertîb edilür ise râzıyım, ben ne gördüm ise onu söylüyorum

[S] İfâdenizi imzâ edermisiniz?

[C] Evet imzâ ederim

İmzâ

Parmakkapu'da Kahveci Yirmibeş Yaşalrında Kile Pazarcıklı Süleyman b. Durmuş'un Zabt Olunan İfâdesidir

[S] Süleyman, nerelisin, ismin nedir ve ne işle meşğūlsun pedrinin ismi nedir. Nerede bulunuyorsun, kaç yaşındasın

[C] Filibe Pazarcıklı'yım. İsmim Süleyman, pederimin ismi Durmuş İstanbul'da Parmakkapu'da kahveciyim, yirmibir-yirmiiki yaşındayım.

[S] Seni başından mecrûh görüyoruz, kimin tarafından cerh olundun ise doğru söyle.

[C] Çoban Çeşnesi'nin bu tarafında yaʻnî girü tarafında zâbitler beni mecrûh etdiler

[S] Zâbitler seni ne içün mecrûh etdiler

[C] İki zâbit bir delikanlı başıbozuk birbirleriyle münâzaʻa ediyorlardı. Çoban Çeşmesi'ndeki kahveci diğer üç refîkimle oturmakda iken refîklerimden ayrıldım, semte gitmek üzere kalkdığımda iki zâbıta bir delikanlı başı bozukla ğavğa ediyorlardı. Gördüm, ayırmak üzere yanlarına gitdim, başıbozuğu çekdim. Tekrâr zâbitler çocuğun üzerine hücûm eylediler. Onlara "ayıbdır buna ne uruyorsunuz" dedim, "Sen ne karışıyorsun" diyerek bir tokat, diğer refîki de kılıncla başıma urdu. Tekrâr urmak üzere iken elimle

müdâfa'a eylediğimde sol elimin parmaklarıma tesâdüf eyledi, sonra girüye üzerime kılınclı olan zâbit hücûm eyledi. Girü, girü kaçdım, ahâlî geldi, zâbitler ahâlînin içerüsünde kaldılar, bir kānûn geldi, korkma ben seni darb etdirmem dedi. Kānûn Efendi aldı beni beş on adım götürdü, orada kaldım, başka bilmiyorum.

[S] O zâbitleri görür isen tanırmısın?

[C] Ben fenâ fikirle gitmedim, onları ayırmak üzere gitdim, kendilerini tanıyamam.

[S] Delikanlı başıbozuğu görür isen tanırmısın?

[C] Evvelden bilmiyordum, belki şimdi görür isem tanırım.

[S] Kanun Efendi'yi görür isen tanırmısın?

[C] Kānûn Efendi'yi görür isem tanırım.

[S] Arkadaşların dediğin kimler idi?

[C] Kumkapu Nişancası'nda Arabacı Yusuf ve Ahmed Ağa isminde Altımermer tarafında bir adamın arabasını koşan ikāmetgâhını bilemediğim yirmibeş yaşlarında Emin ve ismini bilemediğim fakat şahsen tanıdığım yirmiüç yaşlarında bir Paşazâde idi. Biz sabâhleyin Yusuf ve Emin ile üçümüz birlikde Yusuf'un arabasını râkiben Çırpıcı'ya gitdik. Orada Paşazâde bizi gördü, birleşdik.

[S] Paşazâde dediğin çocuk Kānûn Efendi'yi tanırmı?

[C] Hayır, tanımıyor ancak bu çocuğun üzerinde asker elbisesi bulunduğu içün Kānûn Efendi gelüb çocuğu Ğazino'dan kaldırmak istedi, bu münâsebetle Kānûn'la görüşdüler.

[S] Göğsünde görülmekde olan nişânesi neden husûle geldi?

[C] Üç-dört sene evvel Çiroz Mehmed isminde biri urmuşdu.

[s. 6]

[S] Zâbitler ile başıbozuğun esbâb-ı münâza'alarını biliyormusun?

[C] Hayır nîçün ğavğa etdiklerini bilmiyorum. Zâbitler ile başıbozuk, birbirlerini tokatla uruyordu, ayırmak içün yanlarına gitmişdim.

[S] Senin üzerinde silâh varmıydı?

[C] yok idi zâten kullanmam.

[S] Zâbitlerle başıbozuk ğavğa ederler iken yanlarına Kānûn gelmişmi idi?

[C] Hayır ol zamân daha gelmemişidi. Bana kılıncla urdukları zamân geldi.

[S] Zâbitlerle başıbozuk ğavğa ederler iken Kānûn yok idi. Yaralandıkdan sonra Kānûn geldi diyorsun, bu hâlde zâbitleri tanımayub da Kānûn'u nasıl tanıyorsun, başıbozuk ile ğavğa eden zâbitleri de tanımaklığın iktizâ etmez mi?

[C] Kānûn'u daha evvel de gördüğüm içün tanıyorum, zâbitleri esnâ-yı münâza'ada gördüm, dikkatle bakmadım.

[S] Zâbitlerle başıbozuk ğavğa eder iken sen arkadaşlarla berâber araba ile mi geçiyordun?

[C] Ben arkadaşlarımı ve arabayı bırakdım, onlardan ayrıldım, semte gidiyor idim. Yolda ğavğaya rast geldim.

[S] Senin Yusuf ve Emin ile Çırpıcı'da birleşdiğini söyledin Paşazâde'den başka arkadaşın yok mu idi?

[C] Hayır yok idi.

[S] Başıbozuk dediğin kaç yaşlarında idi ve senin tanıdığın mı idi?

[C] Yirmiüç-yirmidört yaşlarında olmalı. Evvelce tanıdığım değildir.

[S] Paşazâde'den mâ-adâ bir mektebli ile kardaşın Salim berâbermi idi?

[C] Hayır, yok idi.

[S] Senin Salim isminde kardaşın varmı?

[C] Vardır.

[S] Kaç yaşındadır?

[C] On dört yaşındadır ve yanında değil idi.

[S] Zâbitle başıbozuk ğavğa edeler iken tefrîk içün yanlarına gittiğinde zâbitlerden biri tokat urdu, diğeri de kılıncını çekerek başına urduğunu söylüyorsun, tokat ile kılıncla sana urmak mutlak senin zâbitlere karşu yâ sövdüğün veyâhūd silâh teşhîr etmekliğine delâlet eder. Bilâ-sebeb tokat urmak, kılınc çekmek olmaz, işin doğrusunu söyle?

[C] Ben işin doğrusunu söyledim. Ben zâbitlere "ayıbdır" dedim, zâbitlerden biri sen kim oluyorsun diyerek bir tokat urdu, diğeri de kılıcı çekdi.

[S] Hîn-i tefrîkde zâbitlerden birisinin tokat urmasına sebeb ne idi ? Sonra zâbitin diğeri kılınc ile başını cerî-medâr etmiş neden îcab etdi?

[C] Zâbitlerle başıbozukun ğavğalarını görünce yanlarına giderek evvelâ başıbozuğa "ayıbdır, haydi buradan git" dedim. Sonra zâbitlere efendiler ayıbdır, der demez, zâbitlerden biri bana bir tokat urdu, "ne uruyorsun, ayırmak istediğim kabâhat midir?" dedim, bunun üzerine diğer zâbit kılıncı ile başımı cerh etdi.

[S] Sen arkadaşlarını ve araba ile gitmek, râhatını terk edüb de mâşiyen avdete ne mecbûriyyetin var idi?

[C] Arkadaşlarım rakı içmeyi artırmağa başladılar ben de rakı rakı çok içmeyeyim diye onları bırağub hāneme evdet ediyordum.

[S] Arkadaşlarından ayrıldığın zaman Paşazâde dediğin çocuk arkadaşlarının yanında mı kaldı ?

[C] Hayır Paşazâde dediğim çocuk benden bir çârîk sâʿat kadar evvel kalkub gitmişidi.

[S] Arkadaşlarından ayrıldığın mahal ile zâbitlerin ğavğa etdikleri mahal arasında ne kadar uzaklık var?

[C] Yüz elli adım kadar var.

[S] Tefrîk içün zâbitlerin yanına gidüb de darb ve cerh olunduğun vakit senin arkadaşların yanına geldi mi?

[C] Hayır gelmediler.

[S] Zâbitlerle başıbozuğun ğavğalarını ayırmak içün gitdiğinde üzerinde iki yüzlü bir kama olduğunu haber veriyorlar.

[C] Hayır, ben böyle şeyler taşımam.

[S] Zâbitlerle başıbozuk ğavğa ederler iken, zâbitlerde ve başıbozuklarda yara varmı idi?

[C] Farkında değilim.

[s. 7]

[S] Mademki üzerinde silah yok idi ğavğa arasına niçün girdin?

[C] Hatâ etdim, bilemedim, eyülük etmek istedim.

[S] Zâbitlerle ğavğa eden başıbozukun eşkâlini mümkin mertebe tefrîk et.

[C] Delikanlı idi. Eşkâlini layıkıyla tefrîk edemem.

[S] Bu gösterdiğiniz kamasının mı mahall-i vak'ada kezâ elinden alınan kama irâ'e edildi?

[C] Hayır, benim değil kabul etmem.

[S] Tabur kâtibi Süreyya Efendi'yi dört beş zâbit ile Süleyman'a göstererek: "*başıbozuk ile ğavğa eden zâbitlerden bu efendiler içinde var mı*?"

[C] Lâyıkıyla ta'yîn edemem.

[S] Şimdilik bu ifâdelerini okuyayım, doğru ise tasdîkan imzâ et.

[C] İfâdemi okudunuz. Doğrudur, tasdîk ederim.

İmzâ

Süleyman'ın Tekrâr Zabt Olunan İfâdesidir

[S] Mahall-i Vak'ada bulunan Kanun Ali Efendi gösterilerek: "*Zâbitlerin ğavğasına gelen Kanun bu efendilerden hangisi idi?*"

[C] Ali Efendi'yi göstererek: "Bu efendi idi".

[S] Senin elinden kamayı alan bu efendi mi idi?

[C] Benim elimden kimse kama almadı, benim elimde kama yok idi.

[S] Ali Efendi'ye hitâb olarak: "*Ali efendi bu kamayı Süleyman'ın elinden mi aldın*?" kama gösterildi

[C] Evet bu kamayı bu Süleyman'ın elinden ben aldım

[S] Süleyman'a hitâben: "Bak Süleyman yüzüne karşu kamayı senden aldığını Ali Efendi söylüyor işin hakîkatini söyle".

[C] Kabûl etmem.

[S] İşbu ifâdeni dahi tasdîk edermisin?

[C] Ederim.

İmzâ

Çenberlitaş Civârında ve Atik Ali Paşa'da Kara Baba Tekkesi'nin biraz İlerisinde Baraka'da Peder Vâlidesi'yle İkamet ve Parmakkapu Karağolu'nun Biraz İlerüsünde Çatal Han Karşusunda Kezâlik Peder ve Birâderiyle Kahvecilik Etdiğini Beyan Eden Onbeş Yaşında Âsitâne'de Mütevellid Sâlim b. Salih'in Zabt Olunan İfâdesidir

[S] Sen dünkü gün sabâhdan akşama kadar nerede idin ve kimlerle görüşdün?

[C] Ben dün Bayezid Câmi'inde Cum'a namâzını eda etdikden sonra kahvemize geldim. Bir iki müşteri geldi, bu sıra bir iki aydır tanıdığım Paşazâde lduğunu söyleyen ve Jandarma onbaşısı olduğunu beyân eden Yu-

nan Muhârebe madalyasını hâmil Nihad Bey de kahveye geldi. Biraz sonra kendisinin arkadaşı olduğunu söylediği ismini bilmediğim onyedi-onsekiz yaşlarında diğer bir efendi de geldi. Birlikde kalkdık, Bayezid meydânından Nihad Bey'in akşamüzeri gelmek üzere Balıklı'ya gidüb gelmek içün üç hayvân tutdu ben tîmûrkır[43] (demirkır), Nihad Bey alacalı, arkadaşı doru donlu hayvânlarda idik, üçer çârîk yâhūd birer Mecîdiyye ücretle idi. Oradan hayvânlara bindik, Balıklı'ya gitdik. Orada Nihad Bey pandispanya aldı, yedi, Oradan yine hayvânlara bindik, Çırpıcı'ya gitdik. Kahve'nin arka tarafına oturdu, dokuzbuçuk on var idi, polisler geldi, **"***haydi gidiniz dediler*". Onun üzerine yine Balıklı'dan, Silivri Kapu'dan, Hekimoğlu Ali Paşa'dan Haseki tarîkıyla Aksaray'dan üçümüz birlikde semte geldik, hayvânları sâhiblerine verdik. Semte geldiğimizde sâʿat onbir olmuşdu.

[S] Sen ve Nihad Bey ve diğer arkadaşı işret edermisiniz?

[C] Biz işret etmedik.

[S] Yazmak, okumak bilirmisin?

[C] Hayır bilmem.

[s. 8]

[S] Sizi dün akşamüzeri Çobançeşmesi'nde görmüşler, oraya ne içün gitdiniz ve kimler ile görüşdünüz.

[C] Hayır biz o taraflara gitmedik.

[S] Dün birâderin Süleyman nerede idi?

[C] Dün birâderimi hiç görmedim.

[S] Sizin kahve civârında bir arabacı Yusuf ve bunun sürücüsü Emin varimiş, bunları dün gördün, görüşdünmü?

[C] Hayır, ben onları görmedim.

[S] Sen akşam sâʿat onikiyi çârîk geçe semte yalnız olarak ve bârgîrsiz gelmişsin, arkadaşlarını ve hayvânını nerede bırakdın?

[C] Evet üçümüzde berâber ve hayvânla geldik?

[S] Hattâ yalnız ve hayvânsız geldiğin gibi başında fes yok üstün başın yırtık bir hâlde gelüb, Drağon Mehmed'i sokak içerüsüne çağırarak baʿzı şeyler söylemişsin, buna ne söyledin?

[C] Hayvânla ve üçümüz birlikde gelmişiz, hayvânları da orada bekliyen başı açık bir çocuk, birini de bir tulumbacı elbiseli aldı.

[S] Siz hayvânları bunlarla mı pazarlık etdiniz idi?

[C] Hayır, bârgîrleri benden teslîm alanlar ile pazarlık etmemiş idik.

[S] Sen Drağon Mehmed'e sokak içinde Çırpıcı'da onları gezdirmek üzere çocukların eline vermişdik, ikisi üçü zâbıta geldi. Onları ellerinden aldı, ben de onları vermemek için uğraşır iken zâbitler beni döğmeye başladılar. Biri de gidüb birâderime haber vermiş oraya geldi, ğavğaya başladılar, ben de oradan savuşdum demişsin öyle mi oldu?

[C] Öyle bir şey görmedim ki söyleyeyim.

[S] Hattâ senin bu sözünü şu gördüğün sürücü Murad ve sürücü Mihran da işitmişler haber veriyorlar. Hâlâ onlar da burada buna ne diyeceksin?

[C] Ben böyle şey ne gördüm, ne de kimseye söyledim. Bu Murad'ı akşam gördüm mü? Görmedim mi? bilmiyorum. Mihran'ı ve bu Murad'ı zâten hiç tanımam.

İmzâ

Tahniye İdâresi'nde müstahdem olub dünkü gün akşam üzeri Çırpıcı civârında Çoban Çeşmesi'nde maktûlen vefât eden Kolağası Sabri Bey'in keyfiyyet-i katli hakkında Makri Karyesi hükûmeti'nde cereyân eden ve henüz ikmâl olunamayub devâm edilmekde olan tahkīkāt ve istintâkın bu güne kadar zabt olunan kısmının istinsâh etdirilen sûreti vech-i muharrer üzere olduğu ma'ruzdur. Ol bâbda emr ü fermân Hazret-i men lehü'l-emrindir. Fî 19 Eylül sene 314

Yâverân-ı Hazret-i Şehriyârî'den
Dersa'ādet Merkez ve birinci Fırka-i Hümâyûnu
Kumandanı Müşîr
Bende
MÜHÜR

Belgelerin Değerlendirilmesi 21

Bu yazımızda ele aldığımız belgedeki olay, daha önce (16 L 1264 /14 Eylül 1848) tarihinde Kurban Bayramı'nda meydana gelen ve işret eden askerlerin beraberinde bulunan fahişeleri ellerinden almak amacıyla onlara saldıran taşcı esnafı arasında vukubulan olaydan daha vahim gözükmektedir. Zirâ, bu olay bir cinayetle sona ermiştir. Bk. IX'da (19 L 1264/17 Eylül 1848) tarihli belge. Bk. (BOA, *MVL*, 59/29469).

Cinayetle alakalı olarak Seraskerlik makamınca yazılan bir belgede önceki gün Çırpıcı civarında Çoban Çeşmesi denilen yerde öldürülen "*Nizâmiyye-i Tahniyye*" idaresinde görevli Sabri Bey ile aynı olayda yaralanmış olan söz konusu idarede memur tabur katibi Ahmed Süreyya Efendi hakkında bazı bilgiler verilmektedir. Öncelikle "*ber-mantûk-ı emr ü fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı hilâfetpenâhî sebk eden tebliğāta cevâben*" ifâdesinden cinayetden Yıldız Sarayı'nın kaçınılmaz olarak haberdar olduğu ve bu konuda yapılacak olan soruşturmaya dair bilgi istediği anlaşılmaktadır.

Belgedeki bilgilere göre, Seraskerlik makamının cinayet hakkında merkez kumandanlığından alınan telgraflarda yer alan bilgileri olayın hemen ertesi günü iki adet hususî tezkire ile hemen Yıldız Sarayı'na arzettiği belirtilmektedir. Yine söz konusu kumandanlıkdan gelen diğer bir tezkirede olayı soruşturmakla görevli Makrikaryesi (Bakırköy) hükümetinden Miralay İsmail Bey gözetiminde gerçekleştirilen sorgulamada verilen cevapları içermektedir. Ancak henüz tamamlanamayan soruşturma evrakının kaydedilmiş kısmının ekte gönderildiği bilgisinden ve ekteki "*istintâknâme*" yani soruşturma evrakından anlaşıldığı kadarıyla, ilk etapta cinayetle ilgili olarak ele geçirilmiş olanların sorgulamasının gerçekleştirildiği ve bunlarla ilgili evrakın (20 Eylül 1314/1 Ekim 1898) tarihli bu belgenin eki olarak Yıldız Sarayı'na gönderildiği görülmektedir. Sorgulanmalarına gerek duyulan diğer şahısların da kimler olduklarının tespit edilip, onlarında da sorgulanmalarına halen devam edildiği, bu şahıslarla ilgili soruşturma evrakının soruşturmanın tamamlanması halinde ayrıca gönderileceği bildirilmiştir. Söz konusu evrakın ekte sunulduğu bildirilerek yazıya sön verilmiştir.

Bu belgenin eki olarak gönderilen İstintakname, yani sorgulama evrakında başta kendisi ile beraber olay günü Çırpıcı Çayırı'nda bulunan Kolağası Sabri Bey'in öldürülmesi olayına karışan kişilerin sorgulanması sırasında kaydedilen (19 Eylül 1314/1 Ekim 1898) tarihli bilgiler yer almaktadır:

Biz olay sırasında Kolağası Sabri Bey ile birlikte bulunan ve bu esnada yaralanan Levazımât-ı Umumiye Dairesi'ne bağlı Tahniye İdaresi'nde görevli tabur katibi Ahmed Süreyya Bey'in soruşturma evrakından olayın gerçekleşme anını anlattığı sırada dercedilen ifadesinin bir bölümünü günümüz Türkçesine naklederek belge ile ilgili gözlemlerimize son vermek istiyoruz:

> *Akşam yaklaşıyordu Topçu Kanunî Efendi gelerek "yasakdır efendiler vakit de gecikiyor" dedi. Onun üzerine ben Sabri Bey Mahmed Efendi üçümüz kalktık merdivenden inerken Sabri Bey'in dostlarından kalabalık bazı kimseler orada oturuyorlardı bizi çağırdılar gittik yanlarında biraz oturduk ben kahve ısmarlamıştım Kanun Efendi tekrar bize görününce ben Sabri Bey'e siz gide durun da ben kahve içeyim geleyim dedim onlar indiler ben de kahveyi içtim bunların arkasına düştüm ancak Sabri Bey ve Mehmed Efendi birer hayvana binmişlerdi ben de bir hayvana bindim hayvanı Makriköyü'ne [Bakırköy] gelmek üzere kırdım Mehmed Efendi ile Sabri Bey Veliefendi cihetine müteveccih olmuşlar beni de çağırdılar ben de onlara doğru gittim aramıza tahminen belki elli altmış adım kadar bir mesafe var yok onlar köprüyü geçerler iken bir başıbozuk bunların önüne birdenbire çıktı onun üzerine Sabri Bey hayvanı çark ettirdi döndürdü ve "vuruldum" diye seslendi ben de yetiştim yanına koşdum "ne oldun" diye sordum ki (cevap almağa zaman kalmadan) görmüş olduğum başıbozuk kama veya bıçağını göğsüme saldırdı taşıdığım beşinci rütbe nişanımın göğsüne tesadüf etti etkisi olmadı ben kendimi geriye aldım o sırada gazinoda bulunanlar bize doğru koştular ben adım adım geriye çekilmeğe başladım ve kılıcımı çıkarmağa uğraşıyordum kılıcımı epeyce çıkarmıştım sonradan görebildiğim bir siyah sakallı başıbozuk arkamdan kollarımı tutmuştu o aralık Kanun Efendi yetişti kılıcımı çıkardı kamayı taşıyan şahsın üzerine atladı söz konusu şahıs bunun üzerine Kanun Efendi'ye doğru döndü o anda Sabri Efendi attan inmiş geziniyordu kamayı taşıyan şahıs bana ve Sabri Bey'e de saldırıyordu Kanun Efendi de "Allah aşkına vurunuz" dedi ondan sonra rast gelen taş ile vurmağa başladılar o zaman yüzü üstü yere yıkıldı Kanun Efendi ve jandarmalar geldi Sabri Bey'i kaldırdık yüzbaşı Sabri Efendi bir payton getirdi Sabri Bey'i koyduk o anda Sabri Bey "Amân ıztırâb çekiyorum" dedi sonra ben arabanın içine bindim Sabri Bey'i kucağıma aldım.*

Ahmed Süreyya Bey'in naklettiği bu hadise sıradan bir insanın başına değil de bir askerin başına gelmiş olması gayet düşündürücüdür. Zirâ, bu cinayetin iki açıdan ele alınmış olması halinde bile olumsuz sonuçları akla getirmektedir. Yani vefat eden Kolağası Sabri Bey'in işretin etkisiyle olayda tahrik unsuru oluşturacak söz ve davranışlarda bulunmuş olması veya tamamen bir serserinin haksız bir saldırısına muhatap olması durumunda da üzücü sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Birinci durumda askerlerin mesireler gibi suistimale uygun yerlerde işret ettikleri ve bunun sonucunda cinayetle sonuçlanabilecek olaylara sebep olduklarına hükmedilebilir. İkinci durumda ise sur dışında önemli bir mesire yeri olan Çırpıcı Çayırı'nda güvenliğin zaman zaman tehlikeli boyutlarda ihlal edildiği sonucuna varılabilir. Ancak bu olay mevcut belgeler ışığında Çırpıcı Çayırı'nda askerlerin adının karıştığı ikinci bir adlî vaka gibi gözükmektedir.

باب عالی

دائرۀ صدارت

آمدی دیوان همایون

۸۱۵

دولتلو افندم حضرتلری

زیتون بورنی فابریقۀ همایونه جاری صولرک عدم کفایتی حسبیله جرجی چایرنده کائن منبع ماصلاغی قربنده کی دیگر صولرک اوتوز سکز بیک بش یوز سکسان بر غروش مصرفله مذکور فابریقۀ همایونه اسالهسی مقدما بالاستیذان شرفصادر اولان ارادۀ سنیۀ حضرت پادشاهی منطوق جلیلنه توفیقاً اجرا اولنمش ایسه ده اشبو صولرک جریانی ایچون ده فابریقۀ همایونده میدانه یاپیلان چشمه ایله بوکا متعلق بوری و سائرهده طولایی فضله مصرف اولنان اون درت بیک ایکی یوز سکسان آلتی غروشک ده بیک اوچیوز اون بش سنهسی انشاآت ترتیبندن محسوباً تسویهسی خصوصنه دائر طوبخانۀ عامره مشیریت جلیلهسنک تذکرهسی عرض و تقدیم قلنمغله اولبابده هر نه وجهله ارادۀ سنیۀ حضرت خلافتپناهی شرفصدور بیورلور ایسه منطوق منیفی انفاذ اولنهجغی بیاننده تذکره تادری ترقیم اولندی افندم فی ٥ ربیع الآخر ١٣١٦ و فی ٩ [illegible] ١٣١٤

صدراعظم

[illegible]

[illegible] فی ٦ ربیع الآخر ١٣١٦ و فی ١٠ [illegible] ١٣١٤

BELGE 22 1, 2

ZEYTİNBURNU FABRİKA-İ HÜMAYUNU'NA ÇIRPICI ÇAYIRI'NDAN SU AKITILMASI

BOA, İ. TPH, 3 R 1321-1 (16 Haziran 1319/29 Haziran 1903)

Gömlek Muhtevâsı

a **(16 Haziran 1319/29 Haziran 1903) tarihli irade.**

b **(20 Mayıs 1319 /2 Haziran 1903) Tophane-i Amire Müşirliği yazısı.**

Belge 22-1 (16 Haziran 1319/29 Haziran 1903) Tarihli İrade

Belgenin Transkripsiyonu 22-1

Bihî

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Sadâret

Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn

815

Devletlü Efendim Hazretleri

Zeytunburnu Fabrika-i Hümâyûnu'na cârî mâ-i lezîzin adem-i kifâyesi hasebiyle Çırpıcı çayırında kâ'in menba' maslağı kurbundaki diğer suyun otuz sekiz bin beşyüz seksen ğurûş [38580] masrafla mezkûr Fabrika-i Hümâyûn'a isâlesi mukaddemâ bi'l-istîzân şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i Hazret-i Padişâhî mantûk-ı celîlinden olduğu hâlde işbu suyun cereyânı içün Fabrika-i Hümâyûn meydânına yapılan çeşme ile buna müte'allik boru vesâ'ireden dolayı fazla sarf olunan on dört bin ikiyüz seksen altı ğurûş on yedi paranın [14286,17] üçyüz onbeş [315]senesi inşâ'ât tertîbinden mahsûbu husûsuna dâ'ir Tophāne-i Āmire Müşîriyyet-i Celîlesi'nden tezkiresi arz u takdîm kılınmağla ol bâbda her ne vechle irâde-i seniyye-i Hazret-i hilâfet-penâhî şeref-sudûr buyuruluyor ise mantûk-ı münîfi infâz olunacağı beyânıyla tezkire-i senâverî terkīm kılındı efendim fî 15 rebiülevvel sene 321 fî 29 Mayıs sene 319 Sadrazam

İMZA (RIFAT)

Mar'ûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki

Resîde-i dest-i ta'zim olub melfûfiyle manzûr-ı âlî buyurulan işbu tezkire-i sâmiye-i Sadâret-penâhîleri üzerine mûcibince irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî şeref-müte'allik buyurulmuş olmağla ol babda emr ü fermân Hazret-i veliyyü'l-emrindir fî 3 Rebiülâhir sene 321 ve fî 16 Haziran sene 319

Ser-Kâtib-i Hazret-i Şehriyârî

İMZA (TAHSİN)

Belge 22-2 **(20 Mayıs 1319 / 2 Haziran 1903) tarihli Tophane-i Amire Müşirliği Yazısı**

Belgenin Transkripsiyonu 22-2

Tophane-i Amire Müşîriyyeti
Mektûbî Kalemi
Aded
40

Zeytunburnu Fabrika-i Hümâyûnu'na cârî mâ-i lezîzin Fabrika-i Hümâyûn-ı mezkûr idâresine adem-i kifâyesi hasebiyle Çırpıcı çayırında kâ'in menba' maslağı kurbundaki diğer suyun isâlesi zımnında muktazî hafriyyât ve inşâ'âtının masârif-i keşfiyyesi bulunan Mecîdiyye on dokuzdan otuz sekiz bin beşyüz seksen yedi ğurûşun [38580] üçyüz on beş senesi [315] inşâ'ât tertîbinden sarfıyla îcâbının îfâsı husûsuna iş'âr-ı mesbûk-ı âcizânem üzerine bi'l-istîzân 30 Mayıs sene 315 târîhinde irâde-i seniyye-i cenâb-ı Pâdişâhî şeref-sudûr buyurulduğu, zîri makām-ı sâmî-i Sadâret-penâhîlerinden bâ-buyuruldu tevşîh ve irsâl buyurulan tezkire-i ma'rûza

ve hâmişi sûret-i musaddakasından müstebân olarak inşâ'ât ve hafriyyât-ı lâzıme icrâ ve ikmâl kılınmış ise de işbu suyun cereyânı içün Fabrika-i Hümâyûn-ı mezbûr meydânına inşâ etdirlen bir çeşme ile buna müte'allik boru vesâ'ireden dolayı on dört bin ikiyüz seksen altı ğurûş on yedi para [14286, 17] fazla masraf vukū'bulduğu keşf-i sânî defteri münderecâtından anlaşıldığından keşf-i evvelini tecâvüz etmiş olan mezkûr on dört bin ikiyüz [14200] küsûr ğurûşun dahi Tophāne-i Āmire'nin zikrolunan üç yüz on beş senesi inşâ'ât tertîbinden tesviye ve îfâsına müsâ'ade-i celîle-i Sadâret-penâhîleri şâyân buyurulmasının muhâsebe kalemi ve mecelle-i cerîde dâ'resi ifâdeleriyle arz u beyânına mübâderet kılındı ol bâbda emr ü fermân Hazret-i veliyyü'l-emrindir fî 6 Rebiülevvel sene 321 ve fî 20 Mayıs sene 319

Yaverân-ı Hazret-i Şehriyârî'den
Tophāne-i Āmire Mesâ'ī ve Umûm Mekâtib-i
Askeriyye-i Şâhâne Nâzırı
BENDE
İMZA (ZEKİ)

Belgelerin Değerlendirilmesi 22

Bu defa ele alacağımız belgelerin birincisi, Zeytinburnu Fabrika-i Hümayunu'na akıtılacak su ile ilgilidir. Elbette kısacık da olsa bu fabrika hakkında bir fikir sahibi olabilmek için hazırlayıcı mahiyette bir takım bilgilere sahip olmak gerekmektedir. Sultan II. Mahmud'la birlikte başlayan sanayileşme hareketi içerisinde kompleks bir site halinde kurulmaları ve esas teşkil etmeleri planlanan iddialı iki sanayi tesisinin adı ön plana çıkmaktadır. Bu iki sanayi tesisinden biri Zeytinburnu, diğeri Bakırköy sanayi kompleksidir.

Konumuz itibarıyla ele aldığımız Zeytinburnu Fabrika-i Hümayunu adı verilen demir fabrikası tesisleri, Ohannes Dadyan'ın gözetiminde 1843 yılında kurulmaya başlanmıştır. Yeni kurulan bu fabrikanın makinaları, Avrupa'dan getirtilmiş, yardımcı bir çok malzeme de, bu tarihten üç yıl önce Baruthane'de tesis edilmiş dökümhanede imal edilmiştir. Zeytinburnu Fabrika-i Hümayunu kompleks bir sanayi birimiydi ve içerisinde rokathane, baruthane, fişekhane, güllehane, çelikhane, haddehane, demirhane ve eğehane bulunmaktaydı. Bu sanayi tesisi zaman içerisine bir hayli geliştirilmiş ve yapılan yatırımlarla da oldukça büyüyerek çok önemli malzeme ve teçhizat imal etmeye başlamıştır. Bir fikir vermek açısından şöyle bir oranlama yapılabilir, meselâ 1857-58 malî yılı sonuna değin ve daha sonra yapılması planlanan yatırımlar 50 milyon kuruşa erişmekteydi. Bunun anlamı ise, İzmit Çuka Fabrikası, Hereke Kumaş Fabrikası, Mihaliç Devlet Çiftliği, Büyükada Demir Madenî ve Ziraat Talimhamnesi için ayrılmış olan ödeneğin tamamından fazladır[44].

Dğer taraftan (16 Haziran 1319/29 Haziran 1903) tarihinde sadır olan bu iradede yer alan bilgiler, Zeytinburnu Fabrika-i Hümayunu'na daha önce içimlik su ihtiyacını gideren "*mâ-i lezîz*" lezzetli suyun yetersiz kalması dolayısıyla yeni su arayışına gidildiği anlaşılmaktadır. İradenin Sadaret makamı tarafından kaleme alınan arz tezkiresi kısmında, söz konusu içimlik su ihtiyacının giderilmesi için Çırpıcı Çayırında'ki "*menba' maslağı*" yakınındaki diğer suyun 38580 kuruş masrafla Zeytinburnu Fabrika-i Hümâyûnu'na ulaştırılması için daha önce de bir irade sadır olduğu bilgisi verilmektedir.

Ancak bu suyun akışının sağlanması ya da başka bir ifadeyle isale hattının kurulabilmesi için Fabrika meydanına yapılan çeşme ile buna bağlı boru tesisatından dolayı fazladan harcanan 14286 kuruş 17 paranın 1315 senesi bütçesi inşaât ödeneğinden "*mahsûben*" karşılanması yönündeki Tophane-i Âmire Müşiriyeti'nin yazısının da ekte sunulduğu belirtilmiş ve sonuçta (16 Haziran 1319/29 Haziran 1903) tarihli bu irade sadır olmuştur.

٥٠

ضبطیه نظارت جلیله‌سنه

دولتلو افندم حضرتلری

سید نظام قره‌غولخانه‌سنه مأمور یوزباشی احمد و [illegible] قپوسی نظامیه قره‌غولخانه‌سنده مستخدم ملازم احمد افندیلرک شهر حال رومینک
برنجی جمعه کونی علی الصباح عربه‌لره راکب اولدقلری و یانلرنده‌یوزی و الرقان الدیلر مع برمادام بولندیغی حالده سور خارجنده بعضا
بنجی جمعه کوتی علی الصباح عربه‌لره [illegible] ده کی کوشکندن عربه‌لرینه آلت روه طوپقپو جهتنه عزیمت و اثنای
محللری طولاشدقدن صکره بلدیه مفتشلرندن مظهر بک دخی جرییی جوارنده‌کی [illegible]
الهده تصادف ایتدکلری عساکر شاهانه‌یه دخی طاله بانه جراً تیمارندن طوپلی دائرهٔ عسکریه‌یه جه موقوف بولندقلری آچملاشدقدن
افهام اولندقلرندن استفسار کیفیت مانعتاً اشعارینه
بناءً علیه موی الیهمادن یانلرنده‌کی مادام کیم اولدیغنک و مذکوره‌لرجه‌ده برده افهام اولندقلرینک
دائره‌سنه فواره‌دولان جرا تاریخ و ایکی یوز لطفان یدی یوز ولی تذکرهٔ علیه نظارتپناهیلری لدی الحواله بو وقعه‌ده دیمدیکل
موجود ملازم احمد افندی اولوب شفیق افندی آغالریندن قوللرینه مأمور قومیسیونه ثانی تفتیش صحیا
اولان باشکاتب یوزباشی احمد افندی ایله تفتیش جاشوره‌یرمی الی یوز و لوا آباد تمامنده ساکن ولدقلری تقلا آخشندن
اولمادیغی و موی الیهما دخی لیلهٔ مذکوره‌ده بک اوغلنده طائفه‌جاپه مذکوره‌لرله جادهٔ مذکوره‌دن
اولمادیغی و موی الیهمادن صباحلین الفلرله صاحب فدا ایکی‌دکلری ولی لعباح مذکوره‌لرله جادهٔ مذکوره‌دن
ارمی ملتندن ماریقانوش و اولغا نام‌ایله بدنده‌لی الفلرله صاحب‌فدا اولمادیغی و موی الیهما یوزباشی احمد افندی
مفتشی مظهر بکک تصادف ایدوب محل مذکوره‌ده اوطه‌سنده عشرته ایتمکده اولدیغی جهته‌ده‌لی فدا
جریجی میسره‌سنده فدا کیدرک محل مذکوره‌ده لیلهٔ مذکوره‌ده ماریقانوشک سرقتنی تفصیل ایتمک اوزره عربه‌جی
طرفندن عربه‌سنه آلندیغی و مذکوره‌لردن ماریقانوش ایله آلت اولدقلری عربه‌نک کیدرکن بولندقلری آیازمه
حیاره‌یه روجرنی یاره‌لندیغی و میسره‌یه کیدرکن رفیقهٔ اولغا ایله قان جریان ایلدیکی و اجراً مذکوره‌لر بکسن بولندقلری
ایقاظ ایتمک مقصدیله عربه‌یه شدت اوره‌رق سندن مجروح اولدن قان جریان ایلدیکی و اجراً مذکوره‌لرک شوحال وحرکتلرندن طولایی مقارن
عودت ایلدکلری مذکوره‌لرک افادات مضبوطه‌لرندن منبان اولمش و ضابطان موی الیهمانک افاده قلمهرا ولمغله تذکرهٔ جوابیه
[illegible] قطعی طعی بولنمه اولدیغی رجی دیوان حرب دیکیدن با اعلام
ایتمکده معالی فلتونه ایتماله‌یه قطعی طعی بولنمه‌اولدیغی رجی دیوان حرب [illegible] اولبابده امر و فرمان حضرت من له الامرکدر.

١٨ جمادی الاولی سنه ١٣٢٦ و ٦ حزیران سنه ١٣٢٤

عاجزی رقیم و تقدیم قلندی اولبابده امر و فرمان

باوراکرم حضرت شهریاری
مرکز و فرقهٔ همایون قوماندانی
[illegible]

BELGE 23

ÇIRPICI'DA İŞRET EDEN ASKERLERİN YANINDA ELLERİ YÜZÜ VE KAN İÇİNDEKİ ERMENİ KADIN

BOA, Z.B, 53/21 (16 Haziran 1323/29 Haziran 1907)

Belgenin Transkripsiyonu 23

Bihî

Der-sâ'âdet Merkez ve Birinci Fırka-i Hümâyûnu

Kumandanlığı
Merkez Kalemi
253

Zabtiyye Nezâret-i Celîlesi'ne
Devletlü Efendim Hazretleri

Seyyid Nizâm Karağolhânesi'ne me'mûr yüzbaşı İshak ve Silivri Kapusı Nizâmiyye Karağolhānesi'nde müstahdem Mülâzım Ahmed Efendilerin şehr-i hâl-i Rûmî'nin yedinci Cum'a günü ale's-sabâh arabalara râkib oldukları ve yanlarında yüzü ve elleri kan ile mülemma' bir madam bulunduğu hâlde sûr hāricinde ba'zı mahalleri dolaştıkdan sonra belediye müfettişlerinden Mazhar Besimi? dahi Çırpıcı civârındaki köşkünden arabalarına alarak Topkapu cihetine azîmet ve esnâ-yı râhde tesâdüf ettikleri asâkir-i şâhâneye de ıtâle-i lisâna cür'et etmelerinden dolayı dâ'ire-i askeriyyece mevkūf bulundukları anlaşıldığından bahisle mûmâ-ileyhimâdan yanlarındaki madam kim olduğunun ve mezbûreyi nerede bırakmış olduklarının istifsârıyla keyfiyetin müsâra'aten iş'arına dâ'ir şeref-vârid olan 10 Haziran sene 323 târîh ve ikiyüz doksan yedi numrolu tezkire-i aliye-i nezâret-penâhîleri lede'l-havâle bu vak'ada zî-medhal olan yalnız Yüzbaşı İshak Efendi ile Teftîş-i Sıhhî-i İnsânî Komisyonu'na me'mûr Tabîb Kolağalarından Şefik Efendi olub Mülâzım Ahmed Efendi mevcûd olmadığı ve mûmâ-ileyhimâ dahi leyle-i mezkûrede Beyoğlu'nda kâ'in Yeni Çarşu'da yirmi-altı 26 numrolu apartmanda sâkin oldukları anlaşılan Ermeni milletinden Haykanoş ve Olka namlarındaki âlüftelerle sabâha kadar eğlendikleri ve ale's-sabâh mezbûrelerle hāne-i mezkûrdan Çırpıcı mesîresine kadar giderek mahal-i mezkûra azîmetlerinde belediye müfettişi Mazhar Bey'e tesâdüf edüb mûmâ-ileyhimin Yüzbaşı İshak Efendi tarafından arabasına alındığı ve mezbûrelerden Haykanoş'un leyle-i mezkûrede odasında işret eylemekde olduğu sırada eli kadehe çarparak cüz'î yaralandığı ve mesîreye gider iken refîkası Olka ile râkib oldukları arabanın sür'atini tenkīs etmek üzere arabacıyı îkāz etmek maksadıyla elini arabaya şiddetle urmasından mecrûh elinden kan cereyân eylediği ve âhiren mezbûreler sâkin bulundukları apartmana avdet eyledikleri mezbûrelerin ifâdât-ı mazbûtalarından müstebân olmuş ve zâbitân-ı mûmâ-ileyhimânın şu hâl ve hareketlerinden dolayı haklarında lâzım gelen mu'âmele-i kānûniyye īfâ kılınacağı tabî'î bulunmuş olduğundan Birinci Dîvân-ı Harb-i Dâ'imî'den bâ-i'lâm ifâde kılınmış olmağla tezkire-i cevâbiy-

ye-i âcizî terkīm ve takdîm kılındı ol bâbda emr ü femân Hazret-i men-lehü'l-emrindir fî 18 Cumade'l-ûlâ sene 325 ve fî 16 Haziran sene 323

Yaver-i Ekrem Hazret-i Şehriyârî
Merkez ve Birinci Fırka-i Hümâyûn Kumandanı
Müşîr
Bende
İMZA (SADEDDİN)

Belgenin Değerlendirilmesi 23

Bu kez ele aldığımız belge ne yazık ki yine işret eden askerlerin sebep olduğu bir olayla ilgili olacaktır. Yaver-i Ekrem ve aynı zamanda Dersaadet (İstanbul) Merkez ve Birinci Fırka-i Hümayun Ordusu Kumandanı imzasıyla Zabtiye Nezareti'ne gönderilen yazıdaki bilgiler olayı resmetmektedir.

Buna göre, Seyyid Nizâm Karakolu'nda görevli Yüzbaşı İshak ve Silivri Kapısı Nizamiye Karakolu'nda görevli Mülâzım Ahmed'in Rûmî 7 Haziran 1323 tarihinde sabahleyin arabalara bindikleri ve bu sırada yanlarında yüzü ve elleri kan içinde bir madam bulunduğu belirtilmektedir.

Yüzbaşı İshak ve Mülazım Ahmed'in sur dışındaki bazı yerleri dolaştıktan sonra belediye müfettişlerinden Mazhar Besim'i de Çırpıcı civarındaki köşkünden arabalarına alarak Topkapı yönüne hareket etmişler ve bu sırada yolda rastladıkları askerlere de "*ıtâle-i lisâna*", yani dil uzatıp, hakarete cüret etmelerinden dolayı askerî makamlarca tutuklanmışlardır. Yüzbaşı İshak ve Mülazım Ahmed ve sonradan onlara katılan Mazhar Besim'e bahisle yanlarındaki madam kim olduğunu ve kadını nereye bıraktıkları sorulmuştur. Diğer yandan olayın ne şekilde cereyan ettiğinin çabucak kendilerine bildirilmesi yönündeki Zabtiye Nezareti'nden gelen (10 Haziran 1323/23 Haziran 1907) tarihli ve 297 numaralı yazı da kendilerine havale edilince soruşturmanın hemen tamamlandığı anlaşılmaktadır.

Bu soruşturma sırasında yüzü ve elleri kan içindeki kadının sırrının çözülmüştür. Elde edilen bilgilere göre, olaya karışan kişilerin yalnız Yüzbaşı İshak ile Teftiş-i Sıhhî-i İnsanî Komisyonu'nda (İnsan Sağlığını Denetleme Komisyonu) görevli Tabip Kolağalarından Şefik olduğu tespit edilmiş, Mülazım Ahmed'in ise olayın Ermeni kadınla ilgili kısmında yer almadığı ortaya çıkmıştır. Yüzbaşı İshak ve Tabip Kolağası Şefik, olay sabahının gecesi Beyoğlu'ndaki Yeni Çarşı'da 26 numaralı apartmanda oturdukları belirlenen Ermeni milletinden Haykanoş ve Olka namlarındaki fahişelerle sabaha kadar eğlendikleri bildirilmiştir. Olay sabahı da onlarla birlikte Çırpıcı mesiresine gittikleri ve burada belediye müfettişi Mazhar Bey'e rastladıkları ve onun da Yüzbaşı İshak'ın arabasına alındığı belirtilmiştir.

Ermeni kadının yüz ve ellerinin kan içinde kalmasının sırrı da şöyle izah edilmiştir. Olay sabahının gecesi, Ermeni kadınlardan Haykanoş'un odasında işret ettiği sırada elinin kadehe çarparak hafif bir şekilde yaralandığı ve Çırpıcı mesiresine giderken arkadaşı Olka ile birlikte bindikleri arabanın hızını yavaşlatmak amacıyla arabacıyı ikaz etmek için elini arabaya şiddetli bir biçimde vurması sebebiyle yaralı elinden kan aktığı anlaşılmıştır. Ermeni kadınların daha sonra oturdukları apartmana döndükleri ifadelerinden ortaya çıkmış ve olaya karışan zabitlerin bu olumsuz hal ve hareketlerinden dolayı haklarında gerekli kanunî işlemlerin yerine getirileceği Birinci Dîvân-ı Harb-i Dâ'imî'den ilam adı verilen belgeyle ifade edildiği dile getirilerek yazıya son verilmiştir.

ه

معارف عمومیه نظارت جلیله‌سنه

دولتلو افندم حضرتلری

سایهٔ معارفوایهٔ حضرت پادشاهیده کوردیکوم ترقی ایچون مغفور مکتبمز شاکردانی بوکره مجلوب ایده‌جکم صحیفه‌سنه سعادتلو ملیه حضرتلرینه ویرلمک

اوزره تشجیع ... استدعای عاجزانه‌مزك اسعافنه مساعدهٔ جلیله

... لوحی عربیله جریجی مسوده‌سنه کوزیل آرزوسنده بولندیغمزدن

جناب نظارتپناهیلری شایان بیورلمه‌سی بابنده امر و فرمان حضرت من له الامرکدر .

فی ۶ حزیران ۱۳۲۶

فاتحده یکی جیمعیده کائن حدیقة المعارف مکتبی

مدیری ...

BELGE 24 A1, A2

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE ÇIRPICI MESİRESİ'NE GERÇEKLEŞEN BAZI MEKTEB GEZİLERİ

(BOA, MF. MKT, 267/9)

Gömlek Muhtevâsı

- a **Hadikatul-Maarif Mektebi Müdür Yardımcısı'nın (6 Haziran 1321/19 Haziran 1905) tarihli arzuhali.**
- b **Hadikatu'l-Maarif Mektebi Talebesinin Birinci Çırpıcı Gezisi ile İlgili olarak Maarif Nezareti'nin Zabtiye Nezareti'ne Yazdığı 13 Haziran 1321/26 Haziran 1905 tarihli Yazı.**

Hadikatu'l-Maarif Mektebi'nin Birinci Gezisi

Belge 24 A-1 **(Hadikatul-Maarif Mektebi Müdür Yardımcısı'nın (6 Haziran 1321/19 Haziran 1905) tarihli arzuhali**

Belgenin Transkripsiyonu 24-A1

Bihî

Ma'ārif-i Umûmiyye Nezâret-i Celîlesi'ne

Devletlü Efendim Hazretleri

Sâye-i ma'ārif-vâye-i Hazret-i pâdişâhî'de gün-be-gün terakkī etmekle müftehir mektebimiz şâgirdânını bu kere hulûl eden mevsim-i sayfdan istifâde emeliyle Haziran-ı Rûmî'nin onbeşinci çehâr-şenbih günü araba ile Çırpıcı mesiresine götürülmek arzûsunda bulunduğumuzdan istid'ā-yı ācizânemizin is'āfına müsâ'ade-i celîle-i cenâb-ı nezâret-penâhîleri şâyân buyurulmak bâbında emr ü fermân Hazret-i men lehü'l-emrindir

Pul üzerinde

Fî 6 Haziran sene 321 fî 6 Haziran sene 321

Fatih'de Yeni Çeşme'de kâ'in Hadîkatü'l-Ma'ārif Mektebi

Müdîr Mu'āvini

MÜHÜR (MEHMED ASIM 1313)

عمومیه ۱۲
نمره ۱۲

معارف عمومیه نظارتی مکتوبی قلمی مسودانه مخصوص ورقه‌در

تاریخ تبییضی		[illegible]	[illegible]	[illegible]		مخرجی نومروسی	مسودی	اوراق نومروسی	اوراق قلمه ورودی وتسویدی تاریخلری	
رومی	عربی								تسویدی	ورودی
۱۲ [illegible]	۲۲ [illegible]	۱۲	[illegible]	[illegible]			[illegible]	۱۱۱۲	[illegible]	

جانب نظارت جلیله‌یه

فاتح جوارنده یکی چشمه‌ده کائن حدیقة المعارف مکتبی طلبه‌سنك شهرجاهی روملی [illegible] چهارشنبه کونی [illegible] بای ترده چریجی میره‌ده کوتورلدیه رخصت اوده‌سی استدعاسنی حاوی مکتب مذکور مدیر معاونی محمد عاصم [افندی] مدیره ویریلان وقوعات مکاتب عالیه وخصوصیه مفتشلکنه لدی الحواله مکتب مذکور شاکردانك اثنای مکاتب طلبه‌سی چریجی میره‌ده کوتورلدیکی محذور اولمدیغی یالکز عربیت وعودت اثناسنده ومحل مذکورده ساحه‌کارلر احوالدن توقی ایله کمال سکونتله کیدیلوب کلمك وطلبه‌نك پدر ووالده‌لری واقربا وتعلقاتی کبی دعوت ایدلمامك ومحل مذکورده اقشام اوزری وقت وزمانیله حرکت ایدیلوب عودت کیه دعوت ایدلمامك ومحل مذکورده اقشام [illegible] [illegible] [illegible] اوده‌عجیه [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] مأمورا مکاتب عالیه وخصوصیه مفتشلك معاونی [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] جلیله [illegible] [illegible] رضا افندی [illegible] [illegible] رخصت [illegible] آچیلان [illegible] [illegible] مأمور [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] مأمورك یوم مذکورده صباح جانبه مکتب مذکوره ایدیلدیکی نظارت جلیله‌لرنده [illegible] [illegible] [illegible] اقتضاسنك ایفاسی

اعطاسی حضوصنك صوب عالی داورانه‌لرینه انباسی افاده قلنه اولنه

هر حالده [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

Belge 24-A2 **Hadikatu'l-Maarif Mektebi Talebesinin Birinci Çırpıcı Gezisi ile İlgili olarak Maarif Nezareti'nin Zabtiye Nezareti'ne Yazdığı 13 Haziran 1321/26 Haziran 1905 tarihli Yazı**

Belgenin Transkripsiyonu 24-A2

Zabtiyye Nezâret-i Celîlesi'ne

Fatih civarında Yeniçeşme'de kâ'in Hadîkatu'l-Ma'ārif Mektebi talebesinin şehr-i hâl-i Rûmî'nin onbeşinci çehârşenbih günü arabalarla berây-ı tenezzüh Çırpıcı mesîresine götürülmelerine ruhsat itaâsı istid'âsını hâvî mekteb-i mezbûr Müdîr Mu'āvini Mehmed Asım imzâ ve mührüyle verilen arzuhal mekâtib-i āliye ve husûsiyye müfettişiliğine lede'l-havâle mekteb-i mezkûr şâgirdânının emsâli mekâtib telebesi gibi Çırpıcı mesîresine götürülmelerine mahzûr olmadığından yalnız azîmet ve avdet esnâsında ve mahal-i mezbûrda müsâmaha-kârâne ahvâlden tevakkī edilerek kemâl-i sükûnetle gidilüb gelinmek ve telebesinin peder ve vâlidelerinden ve akribâ' ve ta'allukātından kimse da'vet edilmemek ve mahal-i mezkûrdan akşâm üzeri vakt ü zemânıyla hareket edilüb sâ'at onbuçuk ve nihâyet onbir râddelerinde Dersa'ādet'e avdet olunmak ve şâgirdân mubassır ve hademe vesâ'itleriyle hānelerine teslîm kılınmak ve nezâret-i ācizî namına me'mûren mekâtib-i āliye ve husûsiyye müfettişlik mu'āvin-i sânîsi Tahsîn Efendi dâ'îleriyle Teftîş-i Mekâtib Hey'eti ketebesinden rıf'atlü Rıza Efendi ve nezâret-i celîle-i âsafânelerinden dahi me'mûr edilecek bir zât hâzır bulunmak şerâ'itiyle ruhsat-ı matlûbenin i'tâsı muvâfık-ı usûl ve emsâl olduğundan nezâret-i celîle-i âsafânelerince ta'yîn olunacak me'mûrun yevm-i mezkûr sabâhı mekteb-i mezbûra i'zâmı husûsunun savb-ı ālî-i dâverîlerîlerine inbâsı ifâde kılınmış olmâğla iktizâsının îfâsına himem-i aliyye-i nezâret-penâhîleri der-kâr buyurulmak bâbında

مکتب حقیقة المعارف

سه

معارف عمومیه نظارت جلیله‌سنه

دولتلو افندم حضرتلری

[illegible]

[illegible]

[illegible]

۱۲ اغسطوس ۳۲۲

حقیقة المعارف مکتبی مدیری

مصطفی عاصم

BELGE 24 / B1 ve B2

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE ÇIRPICI MESİRESİ'NE GERÇEKLEŞEN BAZI MEKTEB GEZİLERİ

(BOA, MF. MKT, 937/68)

Gömlek Muhtevâsı

a **Hadikatul-Maarif Mektebi Müdürü'nün (13 Haziran 1322/ 26 Haziran 1906) tarihli arzuhali.**
b **Hadikatu'l-Maarif Mektebi Talebesinin İkinci Çırpıcı Gezisi Hakkında Maarif Nezareti'nin Zabtiye Nezareti'ne ve Şehremaneti'ne (15 Haziran 1322/28 Haziran 1905) tarihinde Yazdığı Yazı.**

Hadikatu'l-Maarif Mektebi'nin İkinci Gezisi

Belge 24 B-1 **Hadikatul-Maarif Mektebi Müdürü'nün (13 Haziran 1322/ 26 Haziran 1906) tarihli arzuhali**

Belgenin Transkripsiyonu 24-B1

Bihî

Ma'ârif-i Umûmiyye Nezâret-i Celîlesi'ne

Devletlü Efendim Hazretleri

Sâye-i ma'ârif-vâye-i Hazret-i Pâdişâhî'de gün-be-gün terakkīsiyle müftehir bunduğumuz mektebimiz şâgirdânını sene-i sâbıka misillü şehr-i hâlin onyedinci Cum'aertesi günü Çırpıcı mesiresine götüreceğimizden gerek nezâret-i âsafânelerince ve gerek Zabtiyye nezâret-i celîlesince iktizâ eden mu'âmelenin îfâsı husûsuna müsâ'ade-i celîle-i nezâret-penâhîlerinin bî-dirîğ ve şâyân buyurulması bâbında emr ü fermân Hazret-i men lehü'l-emrindir.

Pul üzerinde

Fî 13 Haziran sene 322

Fatih'de Yeni Çeşme'de kâ'in Hadîkatü'l-Ma'ârif Mektebi Müdîri

İMZA (MUSTAFA SALİM)

معارف عمومیه نظارتی مکتوبی قلمی مسوداته مخصوص ورقه‌در

تاریخ تبییضی		مبیضه	مقابله	مسوده		نومروسی	مقابلی	مسودی	اوراق نومروسی	اوراقك قلمه ورودی وتسویدی تاریخلری	
رومی	عربی									تسویدی	ورودی
١٥ [illegible]	٦ جمادی الاولی	١٥	[illegible] ١٥	[illegible]	٢٤٧٧ / ٧٥			[illegible]	٢٠٧٩	١٥ [illegible]	

٥٧

ضبطیه نظارتیه و شهرامانت جلیله‌سنه

[illegible] حدیقة المعارف کتبخانه‌سی مدیری [illegible]

[illegible]

[illegible] شهرامانت جلیله‌سنه [illegible]

[illegible]

در سعادت [illegible]

Belge 24-B2 **Hadikatu'l-Maarif Mektebi Talebesinin İkinci Çırpıcı Gezisi Hakkında Maarif Nezareti'nin Zabtiye Nezareti'ne ve Şehremaneti'ne (15 Haziran 1322/28 Haziran 1906) tarihinde Yazdığı Yazı**

Belgenin Transkripsiyonu 24-B2

Zabtiyye Nezâret ve Şehremânet-i Celîlerine

Eski Ali Paşa'da kâ'in Hadîkatu'l-Maʻārif Mektebi Müdîri tarafından verilen arzuhalde talebesinin şehr-i hâl-i Rûmî'nin ondokuzuncu pazarertesi günü mekteb şâgirdânını berây-ı tenezzüh Çırpıcı mesîresine götürülmelerine müsâʻade iʻtâsı istidʻâ kılınmasıyla mekâtib-i āliye ve husûsiyye müfettişiliğine lede'l-havâle mekteb-i mezkûr şâgirdânının berây-ı tenezzüh mahal-i mezkûra götürülmelerinde bir be's olmadığından şâgirdân arabalarla irkâb edilerek mesîre-i mezbûra götürülmek talebenin peder ve vâlide ve velîlerinden hiç kimse bulundurumamak ve kemâl-i sükûnetle gidilüb gelinmek ve akşam üzeri sâʻat on buçuk râddelerinde avdet edilerek şâgirdân hademe vesâtetiyle hānelerine teslîm olunmak ve nezâret-i ācizî Meclis-i Maʻārif Kalemi ketebesinden Said Bey ve nezâret-i celîle-i dâverîleriyle Zabtiyye nezâret/ Şehremânet-i celîlesinden dahi intihāb kılınacak birer zât me'mûren hâzır bulunmak şerâ'itiyle emsâli misillü müsâʻade iʻtâsı münâsib olacağı ifâde olunarak keyfiyyet savb-ı âlî-i dâverîlerîleriyle Şehremânet- celîlesine işʻârı ifâde kılınmış ve emânet-i müşârün-ileyhâya izbâr-ı mâdde edilmiş olmağla nezâret-i celîle-i dâverîlerince de īfây-ı muktezâsına himem-i aliye-i âsafâneleri der-kâr buyurulmak bâbında

هو

معارف عمومیه نظارت جلیله‌سنه

دولتلو افندم حضرتلری

سایهٔ رفاهیتوایهٔ حضرت خلافتپناهیده شهرحالی رومیسان اوده بیکیچه کوچ ملکتر شاکرانیز جهیجی سیره سنه عزیمزه مساعدهٔ جلیلهٔ اصفیانه‌لرینه شرفافزا اوله

بیورلسی بابنده امر و فرمان حضرت من له الامرکدر

BELGE 24 C1, C2

REHBER-İ SAADET MEKTEBİ'NİN GEZİSİ

(BOA, MF. MKT, 995/92)

Gömlek Muhtevâsı

- a **Rehber-i Saadet Mektebi Müdürü'nün (9 Mayıs 1323/22 Mayıs 1907) tarihli arzuhali.**
- b **Rehber-i Saadet Mektebi Talebesinin Çırpıcı Gezisi Maarif Nezâreti'nin Zabtiyye Nezareti ve Şehremaneti'ne Yazdığı (15 Mayıs 1323/28 Mayıs 1907) tarihli yazısı.**

Belge 24-C1 **Rehber-i Saadet Mektebi Müdürü'nün (9 Mayıs 1323/22 Mayıs 1907) tarihli arzuhali**

Belgenin Transkripsiyonu 24-C1

Bihî

Ma'ārif-i Umûmiyye Nezâret-i Celîlesi'ne

Devletlü Efendim Hazretleri

Sâye-i refâhiyyet-vâye-i Hazret-i hilâfet-penâhîde şehr-i hâl-i Rûmî'nin on yedinci penc-şenbih günü mektebimiz şâgirdânıyla Çırpıcı mesîresine azîmetimize buyurulması bâbında emr ü ermân Hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Pul üzerinde

Fî 9 Mayıs sene 323 fî 9 Mayıs sene 323

MÜHÜR (REHBER-İ SA'ĀDET MEKTEBİ MÜDÎRİ MEHMED CELAL)

معارف عموميه نظارتی مکتوبی قلمی مسوداته مخصوص ورقه در

تاریخ تبییضی										اوراقك قلمه ورودی وتسویدی تاریخلری	
رومی	عربی			مقابله		مبیضی	نومروسی	محرری	اوراق نومروسی	تسویدی	ورودی
				١٥ [illegible]	٥٨٧ / ١٧٠			[illegible]	٧٧٠	٥ ذی الحجه [illegible]	٤

ضبطیه نظارت جلیله سنه و شهرامانت جلیله سنه

اقدام جوارنده [illegible] قائم «درسعادت» مکتبی مدیری محمد جلال بك طرفندن ویریلوب [illegible]

[illegible] اوده بر پنجشنبه کونی مکتب طلبه سنك [illegible] مسیره [illegible] کتورلمه سنه رخصت اعطاسی

استدعا اولنمسی [illegible] مقتضی [illegible] هر [illegible] موسم بهار [illegible]

شاکردانك [illegible] اولمق موافق [illegible] مسیره لره [illegible] اول [illegible]

وابور [illegible] کتورلمه لری [illegible] اقتضا ایدنلره [illegible] مقتضی طرفندن ویریله

تعلیماته دائره سنده حرکت ایدلمك و معاونلریله [illegible] مأمورا حاضر بولندیغی حالده

[illegible] شاکردانك آرالرنده

[illegible] مکتبه مأمور و معلملری بولندیریله رق

[illegible] محلنه [illegible]

[illegible] اولنمه [illegible] جمیع برلکده [illegible] اولنمغه [illegible]

دقت و [illegible] حرکت [illegible] اولنه رق نهایت [illegible] مکتبه مواجهه اولنارق

طلبه [illegible] و اسطه [illegible] تسلیم قلنمغه

ضبطیه نظارت جلیله سنه [illegible] و امانت جلیله لرینه [illegible] بولنمه لرینه شرائطیله

و نظارت جلیله لرینه شهر امانت جلیله سنه بر [illegible] مأمور بولنمه [illegible] افاده [illegible]

مکتب مذکور شاکردانك محل [illegible] کتورلملری [illegible] ایجاب [illegible]

اولنمغله بیلها مذکوره [illegible] مکتبه [illegible] مأمور [illegible] قلنمسی [illegible]

[illegible]

در [illegible] بو [illegible]

Belge 24-C2 **Rehber-i Saadet Mektebi Talebesinin Çırpıcı Gezisi Maarif Nezâreti'nin Zabtiyye Nezareti ve Şehremaneti'ne Yazdığı (15 Mayıs 1323/28 Mayıs 1907) tarihli yazısı**

Belgenin Transkripsiyonu 24-C2

Zabtiyye Nezâret ve Şehremânet-i Celîleleri'ne

Aksaray civârında Molla Güranî'de kâ'in "Rehber-i Sa'âdet" Mektebi Müdîri Mehmed Celal Bey tarafından verilen arzuhâlde Mayıs'ın on yadinci penc-şenbih günü mekteb talebesinin berây-ı tenezzüh Çırpıcı mesîresine gönderilmelerine ruhsat i'tâsı istid'â olunmasıyla mekâtib-i āliye ve husûsiyye müfettişliğine lede'l-havâle her sene mevsim-i bahar ve sayfda mekâtib-i husûsiyye şâgirdânının mektebleri kâ'in olduğu mevâki'a karîb mesîrelere nezâret-i husûsiyye tahtında olarak berây-ı tenezzüh vapur ve şimendüfer ve arabalar ile götürülmeleri emsâli iktizâsından bulunmağla müfettişlik tarafından verilecek ta'lîmât dâ'iresinde hareket ve mu'āvinlerden Tahsin Efendi me'mûren hâzır bulunduğu hâlde gidilüb gelinmek ve talebe yanlarında mekteb me'mûr ve mu'allimleri bulundurularak şâgirdânın arabalardan düşmemelerine ve mesîre mahallerinde havz kenârlarına gitmemelerine ve yalnız bırakılmamalarına fevkalāde dikkat ve zemânıyla hareket ve sâ'at on buçuk ve nihâyet on bir râddelerinde mektebe muvâsalat olunarak talebe mubassırîn ve hademe vasıtalarıyla yegân yegân hānelerine teslîm kılınmak ve emânet-i celîleriyle/nezâret-i celîleriyle Zabtiyye Nezâret/Şehr Emânet-i celîlesinden birer me'mûr bulundurulmak şerâ'itiyle mekteb-i mezkûr şâgirdânının mahal-i mezbûra götürülmeleri münâsib görüldüğü ifâde emânet/nezâret-i müşârün-ileyhâya izbâr-ı mâdde kılınmış olmağla yevm-i mezkûrda mektebe bir me'mûr i'zâmı husûsuna himem-i aliye-i dâverîleri der-kâr buyurulmak bâbında

٩

معارف عمومیه نظارت جلیله سنه

دولتلو افندم حضرتلری

سایهٔ معارفوایهٔ حضرت پادشاهیده سنهٔ سابقه مثللو بوکره ده [illegible] اوده آلتینه معارف جهارشنبه کونی مکتبمز طلبهٔ موجوده سنک [illegible] مسیره سنه کوتورلمه سی آرزو اولندیغندن اصول واشاله توفیقاً محل مذکوره عزیمته مساعدهٔ جلیلهٔ آصفانه لرینک سزاوار بیورلمسی بابنده امر وفرمان حضرت من له الامرکدر.

٦ مارت ١٠

فاتحده [illegible] قبوده کائن حدیقة المعارف
مکتبی مدیری

BELGE 24 - D1 ve D2

HADİKATU'L-MAARİF MEKTEBİ TALEBESİNİN ÜÇÜNCÜ ÇIRPICI GEZİSİ

(BOA, MF. MKT, 996/8)

Gömlek Muhtevâsı

- a **Hadikatu'l-Maarif Mektebi Müdürü'nün (10 Mayıs 1323/23 Mayıs 1907) tarihli arzuhali.**
- b **Hadikatu'l-Maarif Mektebi Talebesinin Üçüncü Çırpıcı Gezisi ile İlgili Maarif Nezareti'in Zabtiyye Nezareti ve Şehremâneti'ne (15 Mayıs 1323/28 Mayıs 1907) Tarihinde Yazdığı Yazı.**

Belge 24-D1 **Hadikatu'l-Maarif Mektebi Müdürü'nün (10 Mayıs 1323/23 Mayıs 1907) tarihli arzuhali**

Belgenin Transkripsiyonu 24-D1

Bihî

Ma'ârif-i Umûmiyye Nezâret-i Celîlesi'ne

Devletlü Efendim Hazretleri

Sâye-i Ma'ârif-vâye-i Hazret-i Padişahîde sinîn-i sâbıka misillü bu kerre de Mayıs-ı Rûmî'nin on altısına müsâdif çehârşenbih günü mektebimiz talebe-i mevcûdesinin Çırpıcı mesîresine götürülmesi arzu olunduğundan usûl ve emsâline tevfîkan mahal-i mezkûra azîmtetle müsâ'ade-i celîle-i âsafânelerinin sezâvâr buyurulması bâbında emr ü fermân Hazret-i men lehü'l-emrindir.

Pul üzerinde
Fî 10 Mayıs sene 323
Fatih civârında Zincirlikuyu'da kâ'in Hadîkatü'l-Ma'ârif
Mektebi Müdîri
Bende
MÜHÜR (MEHMED)

غرهٔ ... ١٥

١٠٢٨ / ١٧٠

معارف عمومیه نظارتی مکتوبی قلمی تلغراف مسوداته مخصوص ورقه در

اوراقك قلمه ورودی وتسویدی تاریخلری			اوراق نومروسی	مسوده‌سی	خصوصی نومروسی	مبیضی	مقابله		تاریخ تبییضی	
نوعی	ورودی	تسویدی							عربی	رومی
		٢٤ مارت ...	٧٥٨	[illegible]		[illegible]		[illegible]	... ١٥	... ٢٧

حضرت نقابت‌پناهی و شهزادگان جلیله‌لرینه

فاتح جوارنده زیرکلی قوده کائنه حدیقة المعارف مکتبی طلبه‌سنك
شهد حالنك ادنه آلتی چیاریشه کوچك آرابه‌لر ایچیچی ...
کوتورلملرینه مساعده ایدلمسی استدعاسنه جاری مکتب مذکور مدیری
محمد نوری بك طرفندن ویریلان وحفاظهٔ مکاتب عالیه وخصوصیه مفتشلکی
لدی الحواله هر سنه موسم بهار وصیفده مکاتب خصوصیه شاگردانك
مکتبدن کائنه اولدیغی مدافعه قریب مسیره‌لره نظارت مخصوصه
ونقل برای تنزه وابور وشمندوفر وآرابه‌لر ایله کوتورلملری
امکانی اقتضاسنه اولمیله مفتشلك طرفندن ویریلجك تعلیمات
دائره‌سنده حرکت ایدلمك ومعاونده مکتبلو حقه ...

اوراق ... ...

مأمور اجمه بولندیغی حالده که یالکز کلمکه واطراف ... طلبه یالکز
مکتب مأمور ومعلملری بولندیرلرق شاگردانك آرابه‌لر ایله دخی کوتورلملرینه
ومسیره محللرنده خوجه‌لر کنارلرینه کتلمه‌لرینه دیمکده یا قالمملرینه
فوق العاده دقت اولنمه و طلبه‌نك ولی وولیلرندن هیچ بریسی دعوت
اولنمه‌ده ... دقت وزمانیله عودت ورجعت اولنمه‌جق
ونهایت ادنه بر راده‌ده مکتبه مواصلت اولنمق طلبه مجبوریه
وحده وواسطه‌لریله مکاتب خانه‌لرینه تسلیم قلنمه دولت رسمیه جلیله
آصفانه‌لرینه شهزادگان جلیله سنده دخی بر مأمور بولندیرلمق اوزره
مکتب مذکور شاگردانك ... کوتورلملری تنسیب اولنه‌رق
یوم مذکورده مکتبه بر مأمور اعزام ایدلمك حسب عالی داوریدیله
امانت ... اشاری افاده و امانت ... دخی
اشعار ماده قلمنه اولنمله نقابت‌پناهی جلیله آصفانه‌لرینه
اقتضاسنك ایفاسی خصوصنه همت علیه‌لری ...

Belge 24-D2 Hadikatu'l-Maarif Mektebi Talebesinin Üçüncü Çırpıcı Gezisi ile İlgili Maarif Nezareti'in Zabtiyye Nezareti ve Şehremâneti'ne (15 Mayıs 1323/28 Mayıs 1907) Tarihinde Yazdığı Yazı

Belgenin Transkripsiyonu 24-D2

Zabtiyye Nezâret ve Şehremânet-i Celîlerine

Fatih civârında Zincirlikuyu'da kâ'in Hadîkatü'l-Ma'ārif Mektebi talebesinin şehr-i hâlin on altıncı çehârşenbih günü arabalarla Çırpıcı mesîresine götürülmelerine müsâ'ade i'tâ edilmesi istid'âsını hâvî mekteb-i mezkûr müdîri Mehmed Fevzi mührüyle verilen arzuhâl, Mekâtib-i Āliye ve Husûsiyye Müfettişiliği'ne lede'l-havâle her sene mevsim-i bahâr ve sayfda mekâtib-i husûsiyye şâgirdânının şâgirdânının mekteblerin kâ'in olduğu mevâki'a karîb mesîrelere nezâret-i mahsûsa tahtında berây-ı tenezzüh vapur ve şimendüfer ve arabalarla götürülmeleri emsâli iktizâsından olmasıyla müfettişlik tarafından verilecek ta'lîmât dâ'iresinde hareket edilmek vemu'āvinlerden mekremetlü Tahsin Efendi dâ'îleri dahi me'mûren hâzır bulunduğu hâlde gidilüb gelinmek ve arabaarda talebe yanlarında mekteb me'mûr ve mu'allimleri bulundurularak şâgirdânın arabalardan düşmelerinin ve mesîre mahallerinde havz kenârlarına gitmemelerine ve yalnız bırakılmamalarına fevkalāde dikkat ve zemânıyla hareket ve sa'ât on buçuk ve nihâyet on bir râddelerinde mektebe muvâsalat olunarak talebe mubassırîn ve hademe vâsıtalarıyla yegân yegân hānelerine teslîm kılınmak ve nezâret/emânet-i celîle-i âsafâneleriyle Zabtiyye Nezâret/Şehremânet-i celîlesinden dahi birer me'mûr bulundurulmak şerâ'itiyle mekteb-i mezbûr şâgirdânının mahall-i mezkûra götürülmeleri tensîb olunduğundan yevm-i mezbûrda mektebe birer me'mûr i'zâm edilmesinin savb-ı ālî-i dâverîleriyle nezâret/emânet-i müşârün-ileyhâya iş'ārı ifâde ve nezâret/emânet-i müşârün-ileyhâya dahi iş'âr-ı mâdde kılınmış olmağla nezâret-i celîle-i âsafânelerince de iktizâsının îfâsı husûsuna himem-i aliye-i dâverîleri der-kâr buyurulmak bâbında

هو

معارف عمومیه نظارت جلیله‌سی جانب عالیسنه

دولتلو افندم حضرتلری

بلطفه تعالی سایهٔ رفاهتوایهٔ حضرت پادشاهی‌ده افاضهٔ عظیمه‌سنه مظهر اولان بسلک قوهٔ فکریه‌لرینک تنویری مقصدیله شهر حال ... برنجی ... کونی

جریده‌سی ... سنه مکتب ... ایجرای ... مقرر بولنمغله یوم مذکورده حضور ... اعزای خصوصنه مساعده

جلیلهٔ فخیمانه‌لرینک شایان بیورلمسی بابنده امر و فرمان حضرت من له الامرکدر

۱۳۲۴

... ۱۷

خدمتکاری ... مکتب معارف ... مدیری

...

BELGE 24 E1, E2

GÜLŞEN-İ MAARİF MEKTEBİ'NİN ÇIRPICI GEZİSİ

(BOA, MF. MKT, 1058/32)

Gömlek Muhtevâsı

- a **Gülşen-i Maarif-i Hamidî Mektebi Müdürü'nün (17 Mayıs sene 1324/30 Mayıs 1908) tarihli arzuhali.**
- b **Gülşen-i Maarif Mektebi'nin Çırpıcı Çayırı'na Yapacağı Gezi Hakında Maarif Nezareti'nin Zabtiye Nezareti ile Şehremâneti'ne yazdığı (19 Mayıs sene 1324/1 Haziran 1908) tarihli yazı.**

Belge 24-E1 **Gülşen-i Maarif-i Hamidî Mektebi Müdürü'nün (17 Mayıs sene 1324/30 Mayıs 1908) tarihli arzuhali**

Belgenin Transkripsiyonu 24-E1

Bihî

Ma'ârif-i Umûmiyye Nezâret-i Celîlesi Cânib-i Sâmîsine

Devletlü Efendim Hazretleri

Bi-lutfihi Te'âlâ sâye-i refâhiyyet-vâye-i Hazret-i Hilâfet-penâh-ı A'zamda mektebimiz talebesinin kuvve-i fikriyyelerinin tenevvürü maksadıyla şehr-i hâl-i Rûmî'nin yirmibirinci çehârşenbih günün Çırpıcı mesîresinde mekâtib-i sâ'ire misillü bir tenezüh icrâsı mukarrer bulunduğundan yevm-i mezkûrda hâzır bulunmak üzere bir me'mûr-ı mahsûsun i'zâmı husûsuna müsâ'ade-i celîle-i efhamiyânelerinin şâyân buyurulması bâbında emr ü fermân Hazret-i men lehü'l-emrindir

Pul üzerinde

Fî 17 Mayıs sene 1324

Hassakî'de kâ'in Gülşen-i Ma'ârif-i Hamîdî Mektebi Müdîri

İMZA (ALİ İHSAN)

معارف عمومیه نظارتی مکتوبی قلمی مسوداته مخصوص ورقه‌در

اوراقك قلمه ورودی و تسویه‌سی تاریخلری: ورودی	اوراقك قلمه ورودی و تسویه‌سی تاریخلری: تسویه‌سی	اوراق نومرولری	مسوّدی	مخصوص نومروسی		مبیضی	محرری	ثبت	تاریخ تبییضی: عربی	تاریخ تبییضی: رومی
۱۹ مایس ۳۲۶		۶۹۰	[illegible]				[illegible]	۱۹		

۱۹ مایس ۳۲۶

[illegible]

ضبطیه نظارتیله شهر امانت جلیله‌لرینه ۲۷

۵۷

~~شعبه‌ده کائن گلشن معارف جمعیتی مکتبی مدیری طرفندن ویریلن عریضه‌ده مکتب مذکور شاکردانی~~

شهر حالِ رومیك بشنجی بازار ایرتسی کونی مکتب مذکور شاکردانی برای تنزه چیرچیق مسیره‌سنه

کوتورلملرینه رخصت اعطاسی استدعا اولنمسیله مقامات عالیه و خصوصیه مفتشلکه لدی الحواله خصوص مستدعا

موافق امثال اولدیغندن مفتشیت مزبوره معاونلرندن اولی محمود بك ایله مفتشلرندن محمد افندی مذکور

ماذون بولنه‌رق حالده کوتوریلوب کتیرلمك و مذکوره معلملر ایلمك تبلیغاتی دائره‌سنده حرکت

ایدلمك و طلبه مکتب مذکوره معلم و مبصرلرینك نظارت قطعیه‌سی آلتنده بولندیریلوب حسن محافظه‌یه

بعض اویونلر اوینابلور ایسه‌ده دوقتورلرینه و چارشیلرینه و مسیره‌ده حوض کنارینه کیتملرینه

و یاخود براقلملرینه و مفتشلر اکل اتمك ایتملرینه و خصوصیله العاده قوشوب ترلمالرینه

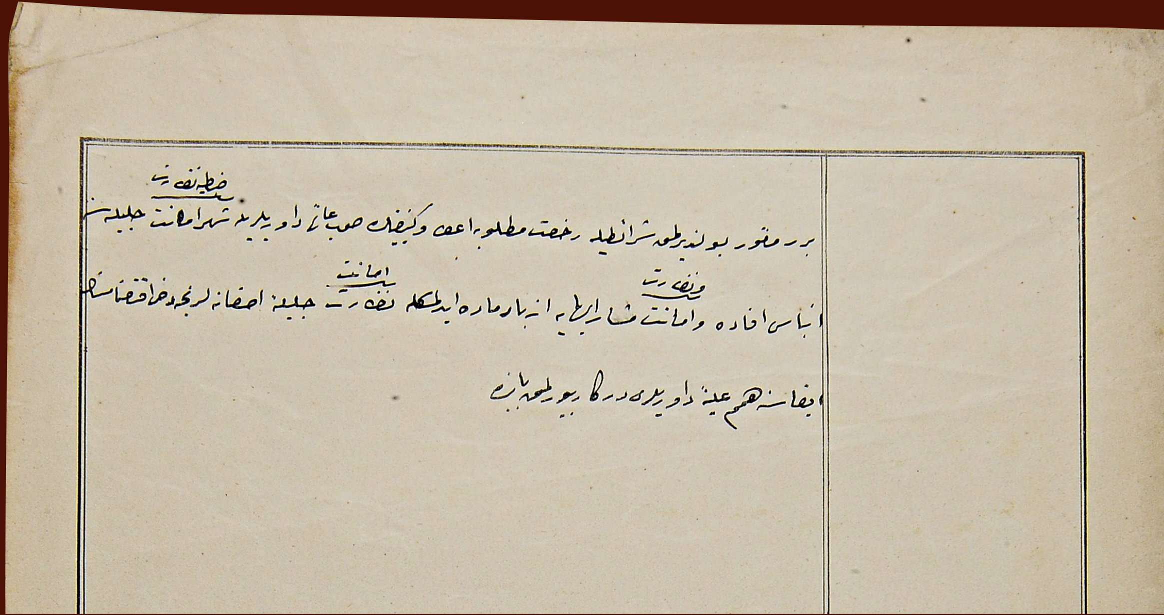
دقت اولنمق و طلبه‌نك ولی و ولیلرنده‌نه کیمسه دعوت اولنمامق و مسیره‌ده نه وقت و زماندن

حرکت و ساعت اوده برده اوده‌لرنه مکتبه عودت ایدیلوب شاکردانه مبصریه و خدمه و اسطه‌سیله

خانه‌لرینه تسلیم قلنمق و اثنای عزیمت و عودتده شهردن خارج موسیقه چالدیرلمامق و کمال سکونله

ضبطیه نظارتی / و امانت

و انتظام ایله کیدیلوب کلنمك و نظارت جلیله‌یه اعضالریله شهر امانت جلیله‌سنده‌ده

Belge 24-E2 **Gülşen-i Maarif Mektebi'nin Çırpıcı Çayırı'na Yapacağı Gezi Hakında Maarif Nezareti'nin Zabtiye Nezareti ile Şehremâneti'ne yazdığı (19 Mayıs sene 1324/1 Haziran 1908) tarihli yazı.**

Belgenin Transkripsiyonu 24 E2

Zabtiyye Nezâret ve Şehremânet-i Celîlerine

Haseki'de kâ'in Gülşen-i Ma'ārif-i Hamîdî Mektebi Müdîri tarafından verilen arzuhâlde şehr-i hâl-i Rûmî'nin yirmibirinci çehârşenbih günü mezkûr şâgirdânının berây-ı tenezzüh Çırpıcı mesîresine götürülmelerine ruhsat i'tâsı istid'a olunmasıyla mekâtib-i âliye ve husûsiyye müfettişliğine lede'l havâle husûs-ı müsted'â muvâfık-ı emsâl olduğundan müfettişiyyet-i mezbûre mu'âvin-i evveli Mahmud Bey ile refîklerinden Mehmed Efendi me'mûren hâzır bulundukları hâlde götürülüb getirilmek ve me'mûrîn-i mûmâ-ileyhimin teblîğâtı dâ'iresinde hareket edilmek ve talebe mekteb me'mûr ve mu'allim ve mubassırlarının nezâet-i mütemâdiyesi altında bulundurulub hüsn-i muhâfazalarına ya'nî arabalara binüb inerken düşmemelerine ve sarkmamalarına mesîrede havz kenârına gitmemelerine ve yalnız bırakılmamalarına ve muzır şeyler ekl etmemelerine ve fevkalâde koşup terlememelerine dikkat olunmak ve talebenin veli ve veliyelerinden kimse da'vet olunmamak ve mesîreden vakt ü zemânıyla hareket ve sa'at on bir râddelerinde mektebe avdet edilüb şâgirdân mubassırîn ve hademe vâsıtalarıyla hānelerine teslîm kılınmak ve esnâ-yı azîmet ve avdetde şehir dâhilinde mûsika çaldırılmamak ve kemâl-i sükûn ve intizâm ile gidilüb gelinmek ve emânet/nezâret-i celîle-i âsafâneleriyle şehremânet-i celîlesinden dahi birer me'mûr bulundurulmak şerâ'itiyle ruhsat-ı matlûbe i'tâsı ve keyfiyetin savb-ı âlî-i dâverîleriyle Zabtiyye nezâret/Şehremânet-i celîlesine inbâsı ifâde ve nezâret/emânet-i müşârün-i-leyhâya izbâr-ı mâdde edilmekle emânet/nezâret-i celîle-i âsafânelerince dahi iktizâsının îfâsına himem-i aliyye-i dâverîleri der-kâr buyurulmak bâbında.

Okul gezileri hepimizin tatlı hatıraları arasında yer alan güzel ve nadide anlardır. Diğer taraftan, günümüzden yaklaşık yüz yıl önce II. Abdülhamid gibi dikkatli ve disiplinli bir padişahın son dönemlerine tevafuk eden bu gezilerin ne şekilde gerçekleştiğinin bilgisini yine arşiv belgelerinden ediniyoruz. Hemen belirtelim, ele aldığımız belgelerden anladığımız kadarıyla, bu dönemde Çırpıcı mesiresine yapılan gezilere ait prosedürün hemen hemen aynı bürokratik yolla gerçekleştiğini görüyoruz. Bu noktayı biraz daha açacak olursak, bir mektep gezisinin gerçekleşmesi için ilk önce mektep yönetimi tarafından Maarif Nezareti'ne bir arzuhal yazılarak, yapılmak istenen gezinin yeri ve tarihinin belirtilerek izin alınması gerekiyordu. Bu arzuhalin Maarif Nezareti'nce işleme konulması ise, Zabtiye Nezareti ve o zamanlar Dahiliye Nezareti'ne bağlı olan Şehremaneti'nin (Belediye) konudan haberdar edilerek gereken hazırlıkların yapılması yönünde uyarıda bulunması olarak toparlanabilir. Elbette genel anlamda çerçeve belli olmakla birlikte, yaşanan tecrübeler sonucunda, istenmeyen herhangi bir durumla karşılaşılmaması için alınması istenen önlemler az da olsa farklılık göstermektedir.

A- Mektep gezileri konusunu ele alırken öncelikli olarak tespiti yapılması gereken konu da, söz konusu gezilerin hangi tarihlerde yapıldığı konusudur. Mekteb'in müdür muavini Mehmed Asım Bey'in Maarif Nezareti'ne yazdığı arzuhalde Çırpıcı mesiresine yapılacak gezilerin ilki Fatih'de Yeni Çeşme'de bulunan Hadikatü'l-Maarif Mektebi tarafından (15 Haziran 1321/28 Haziran 1905) tarihinde gerçekleştirilmek istenmektedir. Mektebin daha sonraki gezilerde yaklaşık aynı tarihlerde gezi izni alınması için müracaat ettiği anlaşılmaktadır.

Maarif Nezareti, söz konusu arzuhali Mekâtib-i Âliye ve Hususiye Müfettişiliği'ne (Özel ve Yüksek Okullar Müfettişliği) havale etmiştir. Buradan çıkan karara göre, Hadikatü'l-Maarif Mektebi öğrencilerinin benzeri mektep öğrencileri gibi Çırpıcı mesiresine götürülmelerinde herhangi bir sakınca bulunmadığı, yalnız gidiş ve dönüş sırasında ve Çırpıcı'da müsamahakâr bir tutum içerisinde bulunulmasından kaçınılması, son derece sessiz bir şekilde gidip gelinmesi, ayrıca öğrencilerin gerek anne ve babası gerekse akraba ve yakınlarından kimsenin geziye davet edilmemesi gerektiği belirtilmekteydi. Bundan başka Çırpıcı mesiresinden akşam üzeri zamanında hareket edilip, saat 10:30 ve nihâyet 11:00 sıralarında "*Dersa'ādet'e*" dönülmüş olunması ve öğrencilerin "*mubassır*"[45] ve hademeler tarafından evlerine teslim edilmesi istenilmekteydi. Maarif Nezareti adına Mekâtib-i Âliye ve Hususiye Müfettişiliği (Özel ve Yüksek Okullar Müfettişliği) ikinci muavini Tahsin Efendi ve Teftiş-i Mekâtib Heyeti (Okulları Denetleme Kurulu) katiplerinden Rıza Efendi olmak üzere iki görevlinin yanısıra, Zabtiye Nezareti'nden de görevlendirilecek bir memur ayrıca hazır bulundurulacaktı. Dolayısıyla gezinin söz konusu şartlar dahilinde yapılmasında hiçbir sakınca bulunmadığından, istenen izinin verilmesi prosedüre uygun görülmekteydi. Tabii gezi sabahı Zabtiye Nezareti'nce görevlendirilecek memurun gezi sabahı söz konusu mektebe gönderilerek, orada hazır bulunması istenmekteydi.

B- Nitekim bir sonraki yıl Atik Ali Paşa'da bulunan Hadikatü'l-Maarif Mektebi Müdürü tarafından Maarif Nezareti'ne gönderilen arzuhalde (17 Haziran 1322/30 Haziran 1906) tarihi istenmiş, fakat Maarif Nezareti'nin Zabtiye Nezareti'ne ve Şehremaneti'ne yazdığı yazıda (19 Haziran 1322/2 Temmuz 1906) yani bir gün sonraya değiştirilmiştir.

Hadikatü'l-Maarif Mektebi'nin bir yıl sonra yapmak istediği gezi ile ilgili olarak Maarif Nezareti'nin Zabtiye Nezareti'ne ve Şehremâneti'ne yazdığı yazılarda da bir önceki yıl alınması istenen tedbirler göze çarpmaktadır. Nitekim Atik Ali Paşa semtindeki Hadikatü'l-Maarif Mektebi'nin (19 Haziran 1322/2 Temmuz 1906) tarihinde Çırpıcı mesiresine yapmayı tasarladığı gezi için istenen izin talebinde de hemen hemen aynı yol takip edilmiştir. Ancak, farklı olarak Maarif Nezareti'nden iki kişinin görevlendirilmesi yerine, Şehremaneti'nden de bir görevlinin gezide hazır bulundurulmasınn istendiği göze çarpmaktadır. Sırasıyla gözden geçirecek olursak, Hadikatülmaarif Mektebi'nin arzuhali Mekâtib-i Âliye ve Hususiye Müfettişiliği'ne (Özel ve Yüksek Okullar Müfettişliği) havale edilmiş, buradan çıkan kararda öncelikle mektep öğrencilerinin gezinti

amacıyla Çırpıcı mesiresine götürülmelerinde bir sakınca olmadığı belirtilmiştir. Diğer taraftan, talebenin arabalara bindirilerek Çırpıcı mesire götürülmesi sırasında, anne ve babaları veya velilerinden hiç kimsenin yanlarında olmaması, son derece büyük bir sessizlik içerisinde gidilip gelinmesi ve akşam üzeri saat 10:30 gibi dönülüp, öğrencilerin hademe tarafından evlerine teslim edilmesi gerekmekteydi. Maarif Nezareti, Meclis-i Maarif Kalemi katiplerinden Said Bey ile Zabtiye Nezareti ve Şehremânet'inden görevlendirilecek bir memurun hazır bulundurulması gibi şartların yerine getirilmesi durumunda benzeri mekteplere verildiği gibi, izin verilmesinin uygun olacağını belirtmiştir. Durumun Şehremânet'ine yazılı olarak bildirildiği de bürokratik yazışma kuralları gereği Zabtiye Nezareti'ne ayrıca bu yazışmanın sonunda bildirilmiştir.

C- Aksaray civarında Molla Güranî'de bulunan Rehber-i Saadet Mektebi Müdürü Mehmed Celal Bey'in imzasıyla Maarif Nezareti'ne gönderilen arzuhalde ise, Çırpıcı mesiresine mektep gezisinin yapılacağı gün (17 Mayıs 1323/30 Mayıs 1907) tarihi zikredilmektedir.

Maarif Nezareti yukarıda da gördüğümüz gibi, gezinin düzenlenmesine yönelik olarak Zabtiye Nezareti ve Şehremaneti'yle koordinasyon içinde olması gerektiğinden, konuyu ilgili iki kuruma bildirmiştir. Buna göre, Aksaray civarında Molla Güranî semtindeki Rehber-i Saaadet Mektebi talebesinin (17 Mayıs 1323/30 Mayıs 1907) tarihinde tenezzüh amacıyla Çırpıcı mesiresine götürülmelerine izin için müracaat edildiği belirtilerek, konunun Mekâtib-i Âliye ve Hususiye Müfettişiliği'ne (Özel ve Yüksek Okullar Müfettişliği'ne) havale edildiği belirtilmiştir. Buna bağlı olarak, her sene bahar ve yaz mevsimlerinde özel mekteplere devam eden öğrencilerin, tenezzüh amacıyla mekteblerinin bulunduğu yerlere yakın mesirelere özel gözetim altında vapur, şimendifer ve arabalar ile götürülmelerinin benzerlerinde olduğu gibi yerine getirilmesi gereken bir uygulama olduğu ifade edilmiştir. Müfettişlik tarafından verilecek talimat çerçevesinde hareket edilmesi ve söz konusu müfettişlik muavinlerden Tahsin Efendi'nin gezide görevli olarak hazır bulunduğu halde mesireye gidilip gelinmesi istendiği gibi, öğrencilerle birlikte mekteb memur ve muallimlerinin de bulunması istenmiştir. Bundan sonra ise, adeta tecrübe konuşuyor dedirtecek mahiyettedir. Öğrencilerin arabalardan düşmemeleri, mesire yerlerinde havuz kenarlarına gitmemeleri ve yalnız başlarına bırakılmamalarına olağanüstü dikkat edilmesi ve zamanında hareket edilerek, saat 10:30, en geç 11:00 civarında mektebe dönülmesi gerektiği bildirilmiştir. Ayrıca, öğrencilerin bir tür gözetmen olan mubassırlar ve hademeler eliyle birer birer evlerine teslim edilmeleri de son olarak yapılması gereken işlerdendir. Bundan başka, gezi için belirlenen günde Şehremaneti ile Zabtiye Nezareti'nden birer memurun görevlendirilmesi gibi şartların yerine getirilmesinin ardından, söz konusu mektep öğrencilerinin mesire yerine götürülmelerinin uygun görüldüğü ifade edilmiştir. Bu yazıdan, her iki kuruma da gönderildiğinden, durumu açıklayan bürokratik ifadelerle sonlandırılmıştır.

D- Yine Fatih civarında Zincirlikuyu'da bulunan Hadikatü'l-Maarif Mektebi Müdürü Mehmed Bey'in imzasıyla verilen arzuhalde, önceki yıllarda olduğu gibimektep öğrencilerinin (16 Mayıs 1323/29 Mayıs 1907) tarihinde Çırpıcı Mesiresi'ne götürülmesi talep edilmektedir.

Maarif Nezareti, her yıl olduğu gibi, Hadikatü'l-Maarif Mektebi öğrencilerinin söz konusu tarihte Çırpıcı Mesiresi'ne yapmak istedikleri gezi talebini değerlendirerek, Zabtiye Nezareti ve Şehremaneti ile yazışmalarda bulunmuştur. Bu noktadan hareketle, öncelikle ilgili kurumlara gönderdiği yazıda, gezi talebinin Mekâtib-i Âliye ve Hususiye Müfettişiliği'ne (Özel ve Yüksek Okullar Müfettişliği) havale edildiği belirtilmiştir. Buna bağlı olarak, özel mektep öğrencilerinin, tenezzüh amacıyla mekteblerinin bulunduğu yerlere yakın mesirelere özel gözetim altında olmak kaydıyla zarfında vapur, şimendüfer ve arabalarla götürülmelerinin benzerlerinde olduğu gibi yerine getirilmesi gereken bir uygulama olduğu belirtilmiştir. Yine bu çerçevede, müfettişlik tarafından verilecek talimat çerçevesinde hareket edilip, söz konusu müfettişlik muavinlerinden Tahsin Efendinin de görevli olarak hazır bulunduğu halde gidilip gelinmesi istenmiştir. Yine muhtemelen önceki tecrübeler göz önüne alınarak, arabalarda öğrencilerle birlikte mekteb memur ve muallimleri bulundurularak, bu sayede öğrencilerin arabalardan düşmelerine ve mesire yerlerinde havuz kenarlarına gitmelerine engel olunmasının yanısıra, yalnız başlarına bırakılmamalarına olağanüstü dikkat edilmesi gerektiği

bildirilmiştir. Ayrıca, zamanında hareket edilerek, saat 10:30, en geç 11:00 civarında okula geri dönülmüş olmasının gerektiği ve öğrencilerin mubassırlar ve hademe eliyle birer birer evlerine teslim edilmesi istenmiştir. Elbette yine, Zabtiye Nezareti ve Şehremâneti'nden de birer memurun bulundurulması gibi şartların yerine getirildikten sonra, söz konusu mektep öğrencilerinin mesire yerine götürülmelerinin uygun görülebileceği vurgusu yapılarak, gezi için belirlenen günde Hadikatü'l-Maarif Mektebi'ne ilgili iki kurumdan birer memurun gönderilmesi istenmiştir.

E- Son olarak bir sonraki yıl, Gülşen-i Maarif-i Hamidî Mektebi Müdürü Ali Bey tarfından Maarif Nezareti'ne gönderilen arzuhalde, öğrencilerin "*kuvve-i fikriyyelerinin tenevvürü*" gibi daha hoş bir gerekçe gösterilerek, (21 Mayıs 1324 /3 Haziran 1908) tarihinde Çırpıcı mesiresine gezi talep edilmektedir.

Haseki'de bulunan Gülşen-i Ma'arif-i Hamidî Mektebi'nin gezi talebi, önceki uygulamalarda olduğu üzere Mekâtib-i Âliye ve Hususiye Müfettişliğine havale edilmiş ve öncelikle talep edilen gezi konusunun benzerlerine uygun bir uygulama olduğu dile getirilmiştir. Buna göre, söz konusu müfettişlik birinci muavini Mahmud Bey ile Mehmed Efendi'nin görevli olarak gezide hazır bulundurulacağı belirtildiği gibi, öğrencilerin Çırpıcı Mesiresi'ne götürülüp getirilmesi ve söz konusu görevlilerin talimatı çerçevesinde hareket edileceği vurgulanmıştır. Ayrıca, öğrencilerin mektebin memur, muallim ve mubassırlarının devamlı gözetimi altında bulundurulup güzelce muhafaza edilmeleri istenmiştir. Bunun anlamı ise daha önceki yazışmalarda da belirtildiği gibi, öğrencilere yönelik olarak arabalara inip binerken düşmemeleri, arabadan sarkmamaları, mesirede havuz kenarına gitmemeleri ve yalnız başlarına bırakılmamaları gibi önlemlerin alınması demekti. Ancak, bu yıl yeni önlemlerin gündeme geldiği anlaşılmaktadır. Mesela, öğrencilerin zararlı şeyler yememelerine ve aşırı derecede koşup terlememelerine dikkat edilmesi, hanım veya bey olsun öğrenci velilerinden kimsenin geziye davet edilmemesi ve mesireden zamanında hareket edilerek saat 11:00 civarında mektebe dönülmesinin istendiği bildirlmiştir. Ayrıca, her yıl olduğu gibi gezi dönüşünde öğrencilerin mubassırlar ve hademe eliyle evlerine teslim edileceği belirtilmiştir. Bununla birlikte mesireye gidiş ve gelişte, şehir içerisinde müzik çaldırılmaması ve son derece mükemmel bir sesssizlik ve düzen içerisinde olunması gibi yeni önlemler de göze çarpmaktadır. Ayrıca bu yazıda da her yıl olduğu gibi, Zabtiye Nezareti ile Şehremaneti'nden birer memurun hazır bulundurulması talebi yenilendiğinden ve ancak bu şartın yerine getirilmesi halinde izin verileceği vurgusu yapıldıktan sonra bu müsvedde kaydında ilgili bürokratik ifadelerle yazıya son verilmiştir.

بولندیغی موقعك سمت مشهوری	دونم	كسوری	جریده نومروی
زیتونه برونی جوارنده بغچه‌خانه كوپریسی اتصالنده	١٥٢	١٠٤٠	١
مذكور تارلا جوارنده لب دریا كنارنده	٨	١٠٥٠	٤
بغچه‌خانه كوپریسی اتصالنده بیوك تارلانك قارشوسنده	١٢	١٥٠	١٧
محل مذكورده ولی افندی چایرینه مرور اولنور جاده‌نك طرف یمیننده	٢٦	٣٣٧	١٩
ذكر اولنان بیوك تارلانك تیمورخانه جهتنده‌كی كوشه‌سنك قارشوسنده	١١	٢٣٧	٢١
بو دخی ولی افندی چایرینه مرور اولنور جاده‌نك طرف یمیننده	٢٦	٢٠٠	٢٦
قازلی چشمه جوارنده‌كی قبرستانلردن ولی افندی‌یه مرور اولنور جاده یسارنده	٣٠١	٨٦٥	٢٩
مذكور تارلا ایله تیمورخانه جاده‌سی بیننده	٣٦٠	٢٢٥	٤٧
یدی قله قپوسی خارجنده بوستانلر آره‌سنده	٥٠	٦٥٠	٦٢
روم اسپتالیه‌سی جوارنده	٢٤٣	٦٤٠	٨٥
بو دخی	١٣	١٥١٠	٨٨
بو دخی	٧٨	٨٠	٩١
قازلی چشمه قبرستانلرندن سید نظام حضرتلرینه مرور اولنور جاده‌نك یسارنده	١٧٢	١٤٠٠	١١٤
بو دخی مذكور قبرستانلردن ولی افندی‌یه مرور اولنور جاده‌نك یمیننده	٢٨	٥٦٢	١١٩
ولی افندی موقعنده	٨	١٣٧٥	١٢١
بو دخی	٢٦	٦٥٠	١٢٢
بو دخی محل مذكورده	٢٤	٧٥٠	١٢٣
بو دخی	٤	٨٥٠	١٢٦
بالقلیده نقادیه قره‌غوللخانه‌سندن ولی افندی‌یه مرور اولنور طریقك یمیننده	١٠٥	٥٦٢	١٣٤
سید نظامدن چوربجی‌یه كیدن جاده‌نك یسارنده	٢٨	٠٠٠	١٣٧
بو دخی	١٠	٤٣٠	١٤٣
بو دخی	٤٦	١٧٥	١٤٥
مذكور جاده‌نك یمیننده	١١	٥٠	١٥٠
بو دخی	١٠	٣٥٠	١٥١
چوربجیدن تپه باغلرینه كیدن طریقك طرف یمیننده	١٠١	٤٠	١٥٢
بالقلی مزارلغی ظهرنده	٥	٨٠٠	١٧٢
بو دخی	٣٠	٩٤٠	١٧٦
بو دخی	٣	٨٠٠	١٨٥
تپه باغلری پیشگاهنده	٧	٣٠٠	٢٣٩
	ع ١٨٩٨	ح ١٧٠١٨	
	١٠	١٦٠٠٠	
	١٩٠٨	٠١٠١٨	

شهر امانتی رفیقی
قوللری

شهر امانتی مهندسی
قوللری

BELGE 25

ŞEHREMANETİ MÜHENDİSLERİNCE HAZIRLANMIŞ BİR LİSTE

BOA, Y. PRK. ŞH, 14/49 (1325)

Belgenin Transkripsiyonu 25

Bihî

Harîta Numrosu	Küsûru	Dönüm	Bulunduğu Mevki'in Semt-i Meşhûru
1	1040	152	Zeytinburnu civârında Basmacıhāne Köprüsü ittisâlinde
4	1050	8	Mezkûr tarla civârında leb-i deryâ kenârında
17	150	12	Basmacıhāne Köprüsü ittisâlinde büyük tarlanın karşusında
19	337	26	Mahal-i mezkûrdan Veliefendi çayırına mürûr olunur câddenin taraf-ı yemîninde
21	237	11	Zikrolunan büyük tarlanın Demirhāne cihetindeki köşesinin karşusında
26	200	26	Bu dahi Veliefendi Çayırı'na mürûr olunur câddenin taraf-ı yemîninde
29	865	301	Kazlıçeşme civârındaki kabristanlardan Veliefendi'ye mürûr olunur câdde yesârında
47	225	360	Mezkûr tarla ile Demirhāne câddesi beyninde
62	650	50	Yedikule Kapusu hāricinde bostanlar arasında
85	640	243	Rum İstipalyası civârında
88	1510	13	Bu dahi
91	80	78	Bu dahi
114	1400	172	Kazlıçeşme kabristanlarından Seyyid Nizâm Hazretleri'ne mürûr olunur câddenin yesârında
119	562	28	Bu dahi mezkûr kabristanlardan Veliefendi'ye mürûr olunur câddenin yemîninde
121	1375	8	Veliefendi Mevki'inde
122	650	26	Bu dahi
123	750	24	Bu dahi mahal-i mezkûrda
126	850	4	Bu dahi
134	562	105	Balıklı'da Nizâmiyye Karağolhānesi'nden Veliefendi'ye mürûr olunur tarîkın yemîninde
137	...	28	Seyyid Nizâm'dan Çörekçi'ye giden câddenin yesârında

143	430	10	Bu dahi
145	175	46	Bu dahi
150	50	11	Mezkûr câddenin yemîninde
151	350	10	Bu dahi
152	40	101	Çörekçi'den Tepebağlarına giden tarîkın taraf-ı yemîninde
172	940	30	Bu dahi
185	800	3	Bu dahi
239	300	7	Tepebağları pişgâhında
	17017	1898	
	16000	10	
	01018	1908	

Şehremâneti mühendislerinden
Kulları

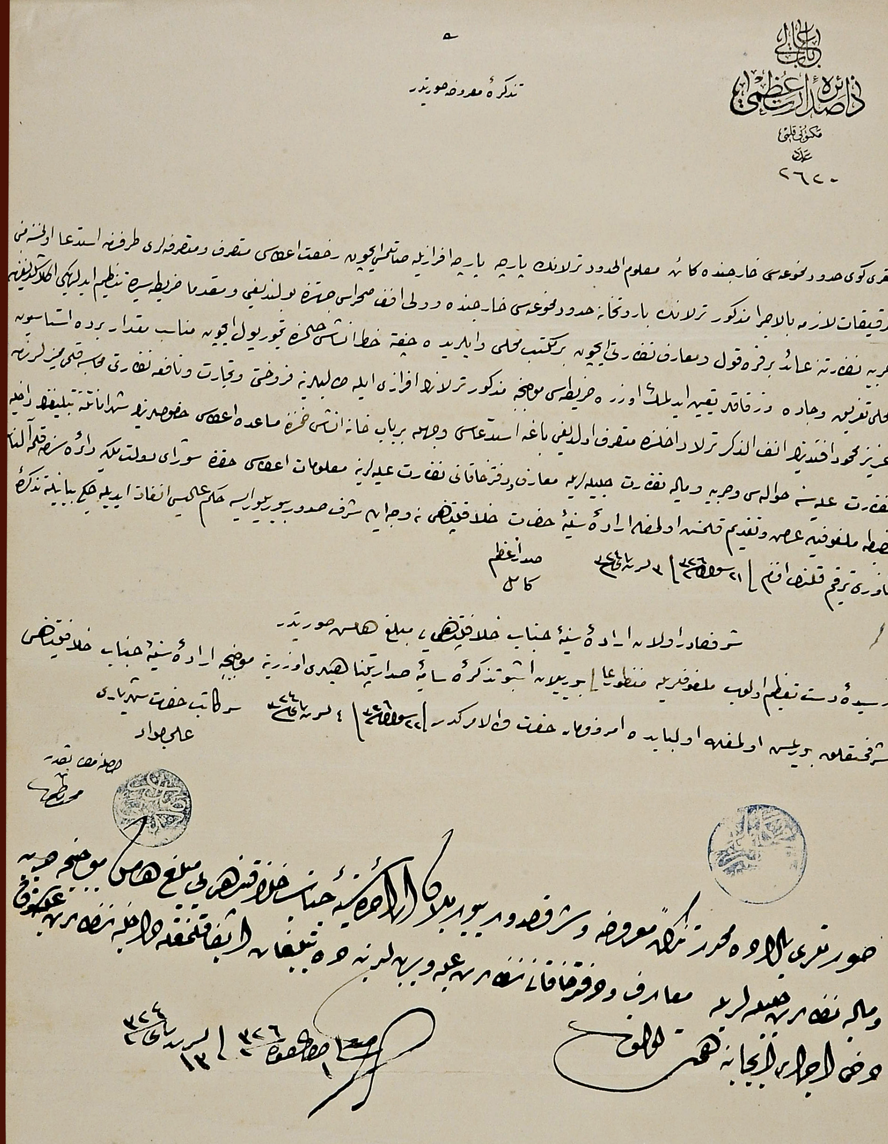
MÜHÜR (OSMAN HULUSÎ)

Şehremâneti mühendislerinden
Kulları

MÜHÜR (es-SEYYİD MEHMED TAHİR)

Belgenin Değerlendirilmesi 25

Bk. Liste.

BELGE 26 1, 2

MAKRİKÖYÜ'NÜN KANUNEN ÜZERİNDE TASARRUF EDİLMESİNE İZİN VERİLMEYEN SINIRLARI HARİCİNDEKİ TARLANIN PARÇA PARÇA SATIŞI

BOA, DH. MKT, 2674-18

Gömlek Muhtevâsı

- a **(4 Teşrin-i sani 1324/17 Kasım 1908) tarihli irade sûreti ve altında (13 Teşrîn-i Sânî sene 324 /26 Kasım 1908) tarihli buyuruldu.**
- b **Dahiliye Nezareti'nin (22Teşrin-i sani 1324/5 Aralık 1908) tarihinde Şehremaneti'ne yazdığı yazı.**

Belge 26-1 **4 Teşrin-i sani 1324/17 Kasım 1908 tarihli İrade sûreti ve altında (13 Teşrîn-i Sânî sene 324 /26 Kasım 1908) tarihli buyuruldu.**

Belgelerin Transkripsiyonu 26-1

Bihî

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Sadâret-i Uzmâ
Mektûbî Kalemi
Aded
2620

Tezkire-i Ma'rûza Sûretidir

Makriköyü hudûd-ı memnû'ası hāricinde kâ'in ma'lûmü'l-hudûd tarlanın parça parça ifrâzıyla satılması içün ruhsat i'tâsı mutasarrıf ve mutasarrıfaları tarafından istid'â olunmasına mebnî tedkīkāt-ı lâzıme bi'l-icrâ mezkûr tarlanın Bârût-hāne hudûd-ı memnû'ası haricinde ve Veliefendi Sahrâsı cihetinde bulunduğu ve mukaddemâ harîtası da tanzîm edildiği anlaşıldığından Harbiyye Nezâreti'ne â'id bir karakol ve Ma'ārif Nezâreti içün bir mekteb mahalli ve ileride çifte hatt inşâsı hâlinde Demiryol içün münâsib mikdâr bir de İstasyon mahalli tefrîk ve câdde ve sokaklar ta'yîn edilmek üzere harîtası mûcibince mezkûr tarlanın ifrâzı ile tâliblerine fürûhtu ve Ticâret ve Nâfı'a Nezâreti Muhâsebe Kalemi mümeyyizlerinden Aziz Mahmud Efendi'nin ânifü'z-zikr tarla dâhilinde mutasarrıf olduğu bağa istid'ası vechile bir bâb hāne inşâsı zımnında müsâ'ade i'tâsı husûslarının Şehremâneti'ne teblîğinin Dâhiliyye Nezâret-i Aliyyesi'ne havâlesi ve Harbiyye ve Mâliyye nezâret-i celîleriyle Ma'ârif ve Defter-i Hâkānî nezâret-i aliyyelerine ma'lûmât i'tâsı hakkında Şûrâ-yı Devlet Mülkiye Dâ'iresi'nden kaleme alınan mazbata melfûfiyle arz ve takdîm kılınmış olmağla irâde-i seniyye-i Hazret-i Hilâfet-penâhî ne vech ile şeref-sudûr buyurılur ise hükm-i âlîsi infâz edileceği beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm kılındı efendim fî 21 Şevval sene 326 ve fî 3 Teşrin-i Sani sene 324

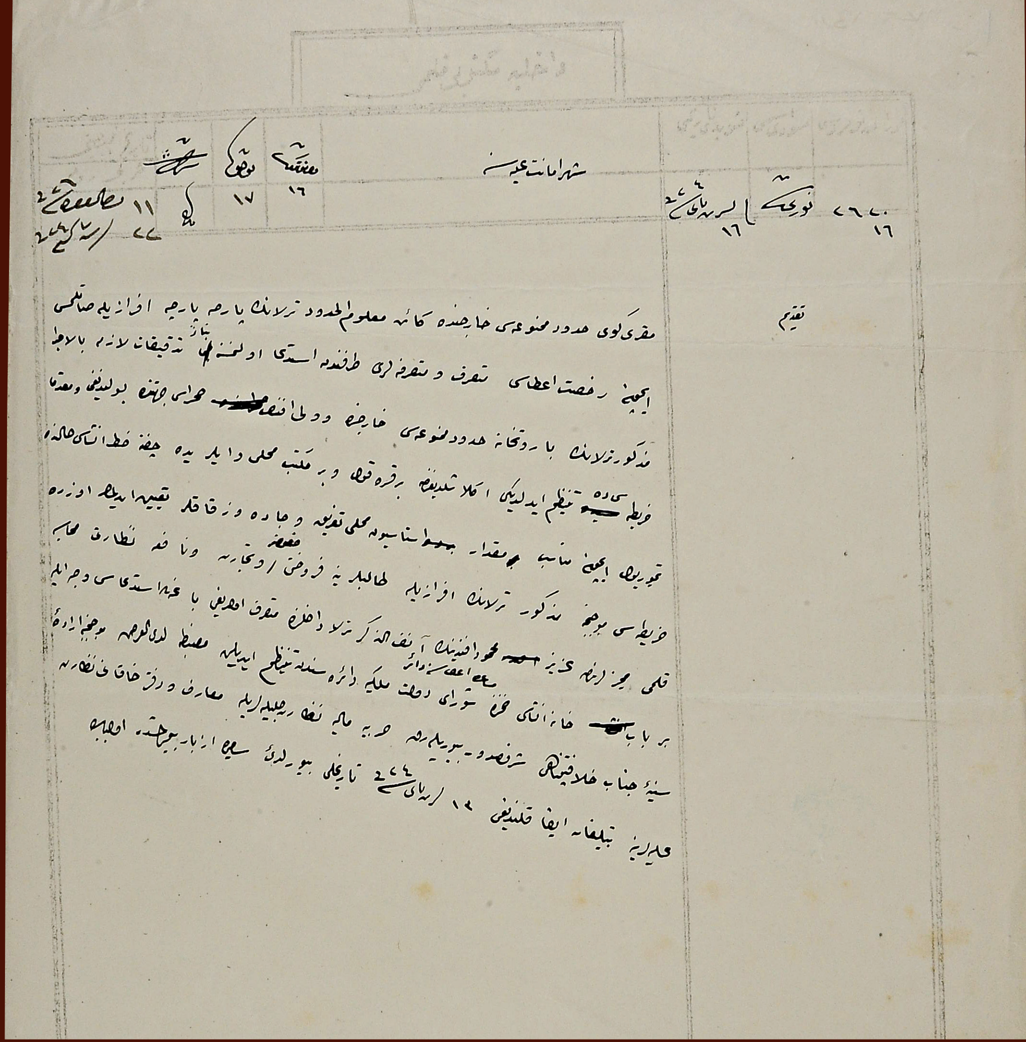
Sadrazam
İMZA (KAMİL)

Şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i Cenâb-ı Hilâfet-penâhî'yi mübelliğ hâmiş sûretidir

Resîde-i dest-i ta'zîm olub melfûflarıyla manzûr-ı âlî buyurılan işbu tezkire-i sâmiye-i Sadâret-penâhîleri üzerine mûcibince irâde-i seniyye-i Cenâb-ı Hilâfet-penâhî şeref-müte'allik buyurılmış oloăğla ol bâbda emr ü fermân Hazret-i veliyyü'l-enrindir fî 22 Şevval sene 326 ve fî 4 Teşrîn-i Sânî sene 324

Ser-kâtib-i Hazret-i Şehriyârî
İMZA (ALİ CEVAD)
Aslına mutabıkdır
Bende
İMZA ve MÜHÜR

Sûretleribâlâdamuharrertezkire-ima'rûzaveşeref-sudûrbuyurılanirâde-iseniyye-iCenâb-ıHilâfet-penâhîyimübelliğhâmişmûcibinceHarbiyyeveMâliyyenezâret-icelîleriyleMa'ârifveDefter-iHakanînezâret-ialiyevesâmiyelerinedeteblîğâtîfâkılınmağlaDâhiliyyeNezâret-iAliyyesi'ndendahiicrây-ıîcâbınahimmetolunmakBuyuruldu fî 1 Zilkade sene 326 fî 13 Teşrîn-i Sânî sene 324 [26 Kasım 1908]

Belge 26-2 **Dahiliye Nezareti'nin (22 Teşrin-i sani 1324/5 Aralık 1908) tarihinde Şehremaneti'ne Yazdığı Yazı.**

Belgenin Transkripsiyonu 26-2

Şehremânet-i Aliyyesi'ne

Makriköyü hudûd-ı memnû'ası hāricinde kâ'in ma'lûmü'l-hudûd tarlanın parça parça ifrâzıyla satılması içün ruhsat i'tâsı mutasarrıf ve mutasarrıfaları tarafından istid'â olunmasına mebnî tedkīkāt-ı lâzıme bi'l-icrâ mezkûr tarlanın Bârût-hāne hudûd-ı memnû'ası haricinde ve Veliefendi Sahrâsı cihetinde bulunduğu ve mukaddemâ harîtası da tanzîm edildiği anlaşıldığından bir karakol ve bir mekteb mahalli ve ileride

çifte hatt inşâsı hâlinde Demiryol içün münâsib mikdâr İstasyon mahalli tefrîk ve câdde ve sokaklar ta'yîn edilmek üzere harîtası mûcibince mezkûr tarlanın ifrâzıyla tâliblerine fürûhtu ve Ticâret ve Nâfı'a Nezâreti Muhâsebe Kalemi mümeyyizlerinden Aziz Mahmud Efendi'nin ânifü'z-zikr tarla dâhilinde mutasarrıf olduğu bağa istid'ası vechile bir bâb hāne inşâsı zımnında müsâ'ade i'tâsına dâ'ir Şûrâ-yı Devlet Mülkiye Dâ'iresi'nden tanzîm edilmiş mazbata lede'l-arz mûcibince irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî şeref-sudûr buyurlarak Harbiyye Mâliyye Nezâret-i Celîleleriyle Ma'ārif ve Defter-i Hâkānî Nezâret-i Aliyelerine teblîğât îfâ kılındığı 13 Teşrîn-i Sânî sene 324 târîhli Buyuruldu-ı Sâmî'de izbâr buyurulmuşdur ol bâbda.

Belgelerin Değerlendirilmesi 26

Elimizdeki (4 Teşrin-i Sani 1324/17 Kasım 1908) tarihli irade sureti, yani kopyası ve altında yer alan Buyuruldu bize konu hakkında şu bilgileri vermektedir. Öncelikle gerekçe olarak, Makriköyü'nün (Bakırköy) satılması yasak olan sınırları dışında bulunan tarlanın parça parça elden çıkartılarak satışı için ruhsat verilmesinin kullanım hakkına sahip mutasarrıf ve mutasarrıfları tarafından istendiği ifade edilmektedir. Bu noktadan hareketle gerekli incelemelerin yapılmasından sonra, söz konusu tarlanın Baruthane'nin satışı yasak olan sınırları dışında, Veliefendi Sahrası yönünde bulunduğu ve önceden haritasının da düzenlendiğinin anlaşıldığı belirtilmektedir. Bu durumda izlenecek yol şöyle izah edilmiştir. Harbiye Nezareti'ne ait bir karakol, Maarif Nezareti için bir mektep ve ileride çift hat döşenmesi halinde demiryolu için yeterli olacak derecede bir de istasyon yeri ayrılmasının yanısıra, cadde ve sokakların belirtilmesi gözönüne alınarak, haritasına bağlı kalınarak söz konusu tarlanın elden çıkartılarak talep edenlere satılması öngörülmüştür. Diğer taraftan, Ticaret ve Nafıa Nezareti muhasebe kalemi mümeyyizlerinden Aziz Mahmud Efendi'nin verdiği dilekçesinde belirttiği gibi, söz konusu tarla sınırları içerisinde bulunan ve kullanım hakkına sahip mutasarrıfı olduğu bağa bir ev inşa etmesi anlamında kendisine izin verilmesi konularının Şehremaneti'ne bildirilmesi, bu tarihte bağlı bulunduğu Dahiliye Nezareti'ne havale edilmiştir. Bundan başka konuyla alakalı Harbiye, Maliye nezaretleri ile Maarif ve Defter-i Hakanî[46] nezaretlerine bilgi verilmesi hakkındaki Şura-yı Devlet mülkiye dairesinden yazılmış olan tutanağın ekleriyle birlikte sunulduğu dile getirilmektedir. Belgede zikredildiği üzere "*tezkire-i senâverî*", yani Sadâret makamının yazdığı arz tezkiresinde dile getirilen hususlar ve gerekçeleri yeterli görülerek uygulamaya başlanılması yönünde padişahın son kararı demek olan ve Mâbeyn Baş-kâtibi tarafından kaleme alınan iradenin (4 Teşrin-i sani 1324/17 Kasım 1908) tarihinde çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Ancak belirtmek gerekir ki ve zaten "*aslına mutâbıkdır*" kaydından ve mühürlerden anlaşılacağı üzere, elimizdeki irade Hazine-i Evrak'da bulunan orijinal iradenin bir kopyasıdır.

İradenin hemen altında yer alan (13 Teşrîn-i Sânî sene 324 /26 Kasım 1908) tarihli Sadrazam Buyuruldu'su ise, yukarıdaki padişah kararı ile hukukî meşruiyet kazanan "*irâde-i seniyye-i Hilâfet-penâhî*"nin uygulama sahasına sokulması emri anlamına gelmektedir. Yalnız küçük bir ayrıntıyı belirtmeliyiz, belge Sadaret makamınca Dahiliye Nezareti'ne yazıldığından konuyla alaklı diğer kurumlar olan Harbiye ve Maliye nezaretleri ile Defter-i Hakanî Nezareti'ne de tebliğat yapıldığı Sadrazam Buyuruldusu'nda ayrıca belirtilmiştir.

Dahiliye Nezareti'nin kendisine tebliğ edildiği üzere, yukarıdaki iradede ve buyurulduda yer alan bilgi ve emirleri Şehremaneti'ne yazdığı resmî yazıda ilettiği görülmektedir.

باب عالی
دائرهٔ صدارت
آمدی دیوان همایون
٢٩٢٦

عطوفتلو افندم حضرتلری

خاصه اردوی همایونه منسوب برنجی سواری فرقه سنده کی آلای ضابطاننک اخراجیله قطعات مکتبلی ضابطان ایله برلشدیرلمسی مقرر اولدیغی بابنده آلای ضابطاننک جریحه دار اجتماع و دعوت ایلمسی ماده سنده
طرابلس مظنون اولوب بو کره تشکیل قلنان دیوان حرب محاکماتی اجرا قلنان امرا و ضابطاندن سابقا برنجی سواری فرقه سی قوماندانی فریق رفعتلو پاشانک تفوهاتی واقعه سنده باشی ملکیه جزا قانوننک
هر برینک طرفنده مذکور برنجی ماده سنه تطبیقا دیگر اردو مرکز و یا موقعنده برده التی ماه عادیا حبسنه و ضابطانک اجتماع و دعوت ایتدیکی آکلاشیلان سواری بشنجی آلایک درتنجی بولوک یوزباشیسی
کاظم افندینک قانوننامهٔ همایونک مذکور ماده سنه تطبیقا کذلک التی ماه عادیا حبسنه و سواری بشنجی آلای آلای امینی احسان افندینک بو بابده تشویقاتده بولندیغی و اوتده بری تجسس فعل
مکر وهیله اشتغال ایتمکده اولدیغی تبین ایتمسی قانوننامهٔ مذکورک طقوزنجی ماده سنه تطبیقا اوچ سنه مدتله دیگر اردو موقعنده برده عادیا حبسنه و اوچ سنه مدتله عادیا حبسنه
ضابطان نامنه ساخته اوله رق براعت اضافه تنظیم واعطا ایلمسی اولان ملازم عثمان افندینک قانوننامهٔ مذکورک یوز اللی بشنجی ماده سنه تطبیقا دیگر اردو موقعنده برده اوچ سنه حکم اولنجه درجه
ومظنون ایدوب الیوم موقوف بولنان بشنجی سواری آلاینک درنجی بولوک یوزباشی وکیلی خالد و ملازم ثانی حسیب و برنجی رفیق آلاینک بشنجی بولوک ملازم ثانیسی عیسی افندیلر حقلرنده ده حکم اولنجه درجه
ثبوت اولمدیغندن مشار الیهم اورده ایشلرینه اعاده لری و ثابت اوله مدیغندن طشره اردولرنده استخدام اولنمه لری و تحریرات ... مشعر دیوان حرب مذکوردن اعطا قلنان مضبطه نک کوندرلدیکی و متهم مومی الیهم حقنده
محکوملرینک ده حکملری محللرنده کورلمک اوزره و بونلردن رفعتلو پاشانک بشنجی دیوان حربی کاظم و ملازم عثمان افندیلر و برنجی والای امینی احسان افندینک اوچنجی اردوی همایونده استخدام لری و یوزباشی
وکیلی خالد و ملازم ثانی حسیب و عیسی افندیلرک وجهی قرار واقع وجهله لاجل الاستخدام ایکنجی اردوی همایونه اجراسی مقتضی ایدیلدیکی حاوی حربیه نظارت جلیله سندن ذکر اولنان مضبوطه ایله تقدیم
قلنمش اولمغله اولبابده هر نه وجهله اراده سنیه حضرت خلافتپناهی شرف صدور بیورلور ایسه منطوق منیفی انفاذ ایدیلمک بابنده تذکرهٔ سناوری ترقیم قلندی افندم

صدر اعظم
کامل

ابن ... ٢٢ ... ١٣٢١

BELGE 27 1, 2

ÇIRPICI ÇAYIRI'NDA GİZLİ TOPLANTI YAPMAK TEŞEBBÜSÜNDE BULUNAN ALAYLI ZABİTLER

BOA, İ. AS, 59/1326 L 14 (27 Teşrîn-i Evvel 1324/9 Kasım 1908)

Gömlek Muhtevâsı

- a (27 Teşrîn-i Evvel 1324/9 Kasım 1908) tarihli irade
- b Harbiye Nazırı'nın (15 Eylül 1324/28 Eylül 1908) tarihli üst yazısı.
- c (13 Eylül 1324/26 Eylül 1908) tarihli Divan-ı Harb kararı.

Belge 27-1 (27 Teşrîn-i Evvel 1324/9 Kasım 1908) tarihli irade

Belgenin Transkripsiyonu 27-1

Bihî

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Sadâret
Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn
2936

Atûfetlü Efendim Hazretleri

Hāssa Ordu-yı Hümâyûnu Birinci Süvârî Fırkasındaki alaylı zâbitânın ihrâcıyla kıtâ'âta mektebli zâbitân yerleştirilmesi mukarrer olduğu beyânıyla alaylı zâbitânın Çırpıcı'da ictimâ'a da'vet edilmesi mâddesinden dolayı maznûn olub bu kerre teşkîl kılınan Dîvân-ı Harb'de muhâkemeleri icrâ kılınan ümerâ ve zâbitândan sâbık Birinci Süvarî Fırkası Kumandanı Ferîk Refik Paşa'nın tefevvühât-ı vâkı'asından nâşî Mülkiye Cezâ Kanûnnâme-i Hümâyûnu'nun doksan dokuzuncu mâddesine tatbîkan diğer Ordu merkez veyâ mevâki'inden birinde altı mâh ādiyen hasbine ve zâbitânı ictimâ'a da'vet eylediği anlaşılan Süvârî Beinci Alayın Dördüncü Bölüğü Yüzbaşısı Kazım Efendi'nin Kānûnnâme-i Hümâyûn'un mezkûr mâddesine tatbîkan kezâlik altı mâh ādiyen hasbine ve Süvârî Beşinci Alayın Alay Emîni İhsan Efendi'nin bu bâbda teşvîkâtda bulunduğu ve öteden beri tecessüs fi'l-i mekrûhiyle iştiğâl etmekde olduğu tebeyyün etmesine mebnî kānûnnâme-i mezkûrun doksan dokuzuncu mâddesine tatbîkan üç sene müddetle diğer ordu mevâki'inden birinde ādiyen hasbine ve kumandanlık yâveri olub umûm alaylı zâbitân namına sâhte olarak bir i'tirâznâme tanzîm ve i'tâ eylemiş olan Mülâzım Osman Efendi'nin kānûnnâme-i mezkûrun yüzelli beşinci [155] mâddesine tatbîkan diğer Ordu mevâki'inin birinde üç sene müddetle ādiyen habsine ve maznûnlardan el-yevm mevkūf bulunan Beşinci Süvârî Alayı'nın Dördüncü Bölüğü Yüzbaşı Vekîli Halid ve Mülâzım-ı Sânî Hüseyin ve Birinci Mızraklı Alay'ın Beşinci Bölüğü Mülâzım-ı Sânîsi İsa Efendiler haklarında medâr-ı hükm olacak derecede bir şey sâbit olamıyacağından taşra ordularında istihdâm olunmak üzere tebriyeleriyle tahliye-i sebîllerine müttefikan karâr verildiğine dâ'ir dîvân-ı harb-i mezkûrdan i'tâ kılınan mazbatanın gönderildiğine ve müşârün ve mûmâ-ileyhimin mücâzât-ı mahkûmelerine gidecekleri mahallerde görmek üzere bunlardan Refik Paşa'nın Beşinci ve Yüzbaşı Kazım ve Mülâzım Osman Efendilerin Dördüncü ve Alay Emîni İhsan Efendi'nin Üçüncü Ordu-yı Hümâyûnlara i'zâmları ve Yüzbaşı Vekîli

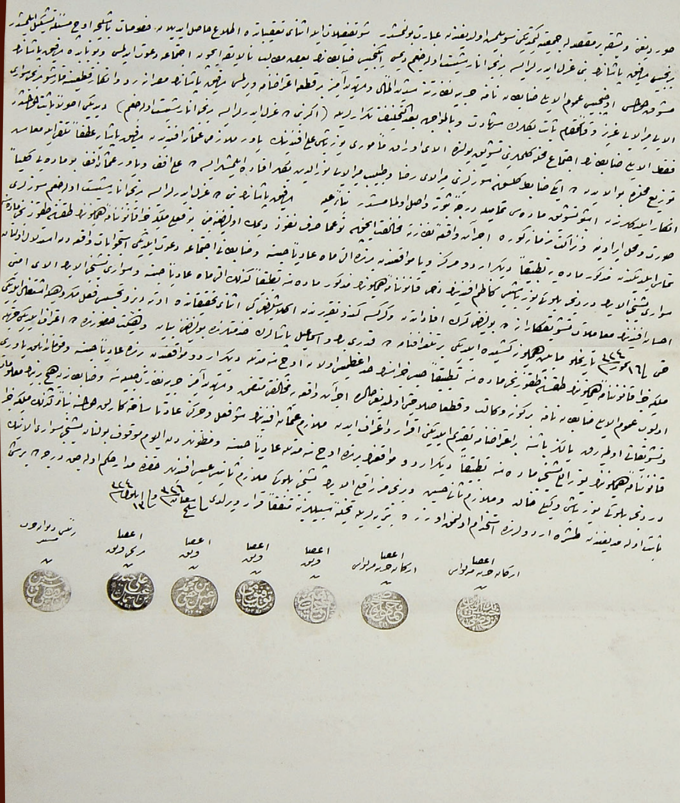
Halid ve Mülâzım-ı Sânî Hüseyin ve İsa Efendilerin dahi karâr-ı vâki‘ vechile li-ecli'l-istihdâm İkinci Ordu-yı Hümâyûn'a icrây-ı me'mûriyyetleri tensîb edildiğini hâvî Harbiye Nezâret-i Celîlesi'nin tezkiresi melfûfiyle arz ü takdîm kılınmış olmağla ol bâbda her ne vechle irâde-i seniyye-i Hazret-i Hilâfet-penâhî şeref-sudûr buyurılur ise mantûk-ı münîfi infâz edileceği beyânıyla tezkire-i senâverî terkīm kılındı efendim fî 10 Ramazan sene 326 ve fî 23 Eylül sene 324

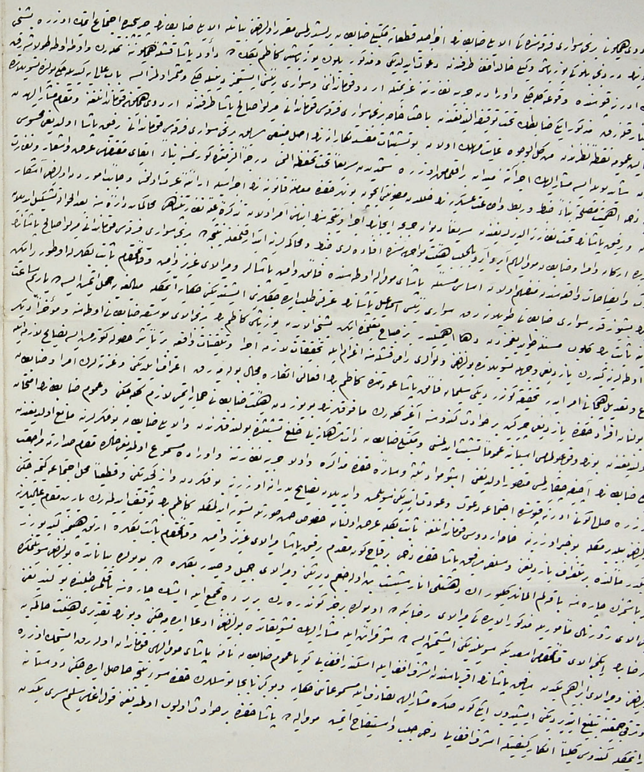
Sadrazam
İMZA (KAMİL)

Ma‘rûz-i çâker-i kemîneleridir ki

Resîde-i dest-i ta‘zîm olub melfûfiyle berâber manzûr-ı âlî buyurulan işbu tezkire-i sâmiye-i Sadâret-penâhîleri üzerine mûcibince -i seniyye-i Cenâb-ı Hilâfet-penâhî şeref-müte‘allik buyurulmuş olmağla ol bâbda emr ü fermân Hazret-i veliyyü'l-emrindir fî 14 Şevval sene 326 ve fî 27 Teşrîn-i Evvel sene 324

Ser-kâtib-i Hazret-i Şehriyârî
İMZA (ALİ CEVAD)

Belge 27-2 **(13 Eylül 1324/26 Eylül 1908) tarihli Divan-ı Harb kararı**

Belgenin Transkripsiyonu 27-2

Bihî

Harbiyye Nezâreti
Muhâkemât Dâ'iresi

Hāssa Ordu-yı Hümâyûnu Birinci Süvârî Fırkasındaki alaylı zâbitânın ihrâcıyla, kıtâ'âta mektebli zâbitân yerleştirilmesi mukarrer olunduğu beyânıyla alaylı zâbitânın Çırpıcı'da ictimâ' etmek üzere Beşinci Süvari Alayı'nın dördüncü Bölüğü Yüzbaşı Vekîli Halid Efendi tarafından da'vet edildiği ve mezkur bölük yüzbaşısı Kazım Bey'in de Davud Paşa Kışla-i Hümâyûnu'na gelerek ve oda oda dolaşarak bu ictimâ'ın Edirne Kapusu'nda vukū'a geleceği ve oradan Harbiye Nezareti'ne azîmetle "*ordu kumandanını ve süvârî re'îsini istemeyiz*" denileceği ve müsmir olmaz ise Bâb-ı Âlî'ye gidileceği yolunda tesvîlâtda bulunduğu istihbâr kılınarak mezkûr iki zâbitin taht-ı tedkīka alındığından bâhis, Hāssa Birinci Süvârî Fırkası Kumandanı Mîrlîvâ Salih Paşa tarafından Ordu-yı Hümâyûn Kumandanlığı'na ve makām-ı müşârun-ileyhden dahi âsâyiş nokta-i nazarından min külli'l-vücûh ğāyet mühlik olan bu teşebbüsât-ı müfsidkârânenin asıl menba'ı sâbık Birinci Süvârî Fırkası Kumandanı Refik Paşa olduğu mahsûs olduğundan; şâyed böyle ise icrâ'âtına meydân bırakılmamak üzere şimdiden serî'an taht-ı tahaffuza alınması derece-i elzemiyyetde görülmesine binâ'en îfâ-yı muktezâsı arz ve iş'âr ve nezâret-i müşârun-ileyhâca dahi ehemmiyet-i maslahata binâ'en ve zabt u rabt ve itâ'at-ı askeriyyenin halelden masûniyyeti içün bunlar hakkında mu'āmele-i kānûniyyenin icrâsıyla irâ'etine ğayret olunması vecâ'ib-i umûrdan olduğu âşikâr bulunduğundan ve Refik Paşa'nın taht-ı nezârete aldırıldığından serî'an Dîvân-ı Harb'ce îcâbının icrâ ve netîcesinin inbâsını âmir olan tezkire-i aliye-i nezâret-penâhî Muhâkemât Dâ'iresi'ne ba'de'l-havâle teşkîl edilen Dîvân-ı Harb'de erkân ve ümerâ ve zâbitân-ı mûmâ-ileyhim ayru ayru bi'l-celb hey'et muvâcehesinde ifâdeleri zabt ve muhâkemelerine ibtidâr kılınmağla, netîcede Birinci Süvârî Fırkası Kumandanı Mîrlivâ Salih Paşa'nın iş'ârât ve îzâhât-ı vâkı'asından münfehim olan esâs mes'ele: Paşa-yı mûmâ-ileyh odasında Faik ve Emin paşalar ve Mîralay Aziz ve Emin ve Kāimmakām Sabit beylerle oturur iken Sabit Bey beşyüz kadar süvârî zâbitânı toplanarak Süvârî Re'îsi İsmail Paşa'nın azlini taleb edeceklerini işitdiğini hikâye etmekle mübâlağaya haml etmiş ise de yarım sâ'at sonra yine Sabit Bey gelüb: "*mes'ele duyduğumuzdan daha ehemmiyyetlidir biz sabâh ta'lîminde iken Beşinci Alay'dan Yüzbaşı Kazım Bey Birinci Alay mûsika zâbitânı odasına ve mu'ahharan diğer zâbitân odalarına giderek yazdığı vechile tesvîlâtda bulunduğu*" ve livâları Rami Kışlası'na i'zâm ile tahkīkāt-ı lâzıme icrâ ve telkīnât-ı vâkı'a bir te'sîr husûle getirmiş ise nesâyih-i lâzıme ile men'-i ictimâ' ve ta'dîl-i heyecânı emr eden tahkīka gönderdiği Süleyman Faik Paşa avdetinde Kazım Bey ef'alini inkâra mecâl bulamayarak i'tirâf eylediğini ve ğazetelerin ümerâ ve zâbitân hānelerinde bulunan efrâd hakkında yazdığı çirkin bir havâdis kendüsüne ağır gelerek mâ-fevklerinin bu yüzden hey'et-i zâbitânı himâye etmesi lâzım geleceğini ve umûm zâbitânın imtihân olunması emr olunduğundan, bunun vukū'bulmaması esbâbına umûmen teşebbüs edilmesini ve mektebli zâbitân Zât-ı Şâhâne'ye hal' teşebbüsünde bulunduklarından ve alaylı zâbitân bu mekrlerine mâni' olduğundan, evvelâ alaylı zâbitânın açığa çıkarılması mutasavver olduğunu, işbu mevâdd-ı selâse ve sâ'ire hakkında müzâkere ve evvelâ Harbiye Nezâreti'ne ve orada mesmû' olmadığı hâlde Makām-ı Sadâret'e mürâca'at edilmek üzere Salı günü Edirne Kapusu'nda ictimâ'a da'vet ve avdet etdiğini söylemiş ve edilen nesâyih-i pederâne üzerine bu fikrinden

vaz geçdiğini ve kat'iyyen mahal-i ictimâ'a gitmeyeceğini va'd etmiş olduğunu bildirmekle, bu haber üzerine Hāssa Ordusu Kumandanlığı'na Sabit Bey'le arz olunan husûs hüsn-ı sûretle tesviye edilmekle Kazım Bey tevkīf edilmeyerek yarın makām-ı âlîlerine gönderilecekdir" me'âlinde bir telğraf yazdığını ve selefi Refik Paşa hakkında dahi birkaç gün mukaddem, Refik Paşa Mîralay Aziz ve Emin ve Kaimmakām Sabit beylere: "*Artık hepimiz gidiyoruz artık hepimiz başımızın çaresine bakalım Almanlar geliyor en dehşetli anarşist ben olacağım*" dediğini ve Mîralay Cemil ve Haydar beylere de bu yolda beyânâtda bulunduğu söylenmekde ve Dördüncü Alay jurnal me'mûruyla mezkûr alaydaki Mîralây Rıza Bey'e de o yolda bir haber göndererek, bir yerde tecemmu' ile işin çaresine bakılması talebinde bulunduğunu mûmâ-ileyh Rıza Bey İkinci alay Kāimmakamı Esad Bey'e söylendiğini işitmiş ise de şu kırâ'et ile müşârün-ileyhin teşvîkâtda bulunduğunu iddi'â edemeyeceğini ve bunun takdîri hey'et-i muhâkemeye â'id olduğunu ve Mîralay İbrahim Bey'den Refik Paşa'nın akrabâsından Eşref Efendi ile İskender Efendi'yi gûyâ umûm zâbitân namına paşa-yı mûmâ-yı ileyhi kumandan olarak istemek üzere *İttihâd ve Terakkī Cem'iyyeti'ne* teblîğ etdirdiğini işidüb iki gün sonra müşârün-ileyhe tesâdüf ile mesmû'âtını hikâye bu gibi nâ-becâ tevessüllerin hakkında sû-i netîce hâsıl edeceğini dostâne ihtâr etmekle kendüsü külliyen inkâr-ı keyfiyetle Eşref Efendi'yi dahi celb ve istîzâh etmiş mûmâ-ileyh de paşa hakkında bir havâdis olub olmadığını Kolağası Selim Sırrı Bey'den [s. 2] sorduğunu ve başka bir maksadla cem'iyyete gitmediğini söylemiş olduğundan ibâret bulunmuşdur. Şu tafsîlât ile esnâ-yı ta'kībâtda ıttılâ' edilen husûsât başlıca üç mes'ele teşkîl eylemişdir. *Birincisi*: Refik Paşa'nın "*beni azl ederler ise birinci anarşist olacağım*" demesi. *İkincisi*: Zâbitânın ba'zı metâlib-i nâ-lâyıka içün ictimâ'a da'vet edilmesi ve bu bâbda Refik Paşa'nın müşevvik olması. *Üçüncüsü*: Umûm alaylı zâbitân namına Harbiyye Nezâreti'ne şedîdü'l-me'âl ve tehdîd-âmiz bir i'tirâznâme verilmesi. Refik Paşa'nın musırrâne redd ve inkâr-ı kat'iyyesine karşu Birinci Süvârî Alayı Mîralayı Aziz ve Kā'immakām Sabit beyler şehâdet ve bi'l-muvâcehe ba'de't-tahlîf tekrârlarıyla (*eğer beni azl ederler ise birinci anarşist olacağım*) dediği usûlen sâbit olmuşdur. Fakat alaylı zâbitânın ictimâ' mahalline gelmelerini teşvîk yolunda alay evrâk me'mûru Yüzbaşı Ali Efendi'nin yâver mülâzımı Osman Efendi'den Refik Paşa'ya atfen telakkī ile ma'âş tevzi' mahallinde: "*Bu alaydan da iki zâbit gelsün*" sözlerini Mîralay Rıza ve Tabîb Mîralayı Nureddin beyler ifâde etmişler ise de Ali Efendi ve Yâver Osman Efendi bu mâddeyi külliyen inkâr eylediklerinden işbu teşvîk mâddesi tamâmıyla derece-i sübûta vâsıl olmamışdır. Binâ'en-aleyh Refik Paşa'nın: "*Beni de azl ederler ise birinci anarşist olacağım*" sözleri sûret ve mahal-i irâdına ve nezâket-i zamâna göre icrâ'ât-ı vâkı'a-i nezârete muhālefet içün nev'an-mâ sarf-ı nüfûz demek olacağına mebnî, bu fi'li Mülkiye Cezâ Kānûnnâme-i Hümâyûnu'nun doksan dokuzuncu [99.] mâddesine temâs eylediğinden mezkûr mâddeye tatbîkan, diğer ordu merkez veyâ mevâki'inden birinde altı mâh ādiyen habsine ve zâbitânı ictimâ'a da'vet eylediği isticvâbât-ı vâkı'adan istidlâl olunan süvârî beşinci alayın dördüncü bölüğü yüzbaşısı Kazım Efendi'nin dahi Kānûnnâme-i Hümâyûnu'nun mezkûr mâddesine tatbîkan kezâlik altı mâh ādiyen hasbine ve süvârî beşinci alayın alay emîni İhsan Efendi'nin mu'âmelât-ı teşvîkkârânede bulunduğu gerek ifâdâtından ve gerekse kendü takrîrinden anlaşıldığı gibi, esnâ-yı tahkīkātda öteden berü tecessüs fi'l-i mekrûhıyla iştiğāl eylediği hattâ fî 16 Temmuz sene 324 [29 Temmuz 1908] târîhlü Mâbeyn-i Hümâyûn'a keşîde eylediği bir telğrafnâmede Kadri Bey ve İsmail paşaların hizmetlerinde bulunduğunu beyân ve hey'et huzûrunda da i'tirâf eylediği cihetle, Mülkiye Cezâ Kānûnnâme-i Hümâyûnu'nun doksan dokuzuncu [99.] mâddesine tatbîkan habis cezâsının hadd-i a'zamîsi olan üç sene müddetle diğer ordu mevâki'inden birinde ādiyen hasbine ve kumandanlık yâveri olub umûm alay zâbitânı namına bir gûne vekâlet ve kat'â salahiyeti olmadığı hâlde icrâ'ât-ı vâkı'aya muhālefeti mutazammın ve tehdîd-âmiz Harbiyye Nezâret-i Celîlesi'ne ve zâbitândan hiç birinin ma'lûmât ve teşvîkâtı olmayarak yalnız başına bir i'tirâznâme takdîm eylediğini ikrâr ve i'tirâf eden Mülâzım Osman Efendi'nin şu fi'l ve hareketi ādetâ sahtekârlık olmasına binâ'en kezâlik Mülkiyye Cezâ Kānûnnâme-i Hümâyûnu'nun yüz elli beşinci [155.] mâddesine tatbîkan diğer ordu mevâki'inin birinde üç sene müddetle ādiyen hasbine ve maznûnlardan el-yevm mevkūf bulunan Beşinci süvârî Alayı'nın Dördüncü Bölüğü Yüzbaşısı Vekîli Halid ve Mülâzım-ı Sânî Hüseyin ve Birinci Mızraklı

Alay'ın Beşinci Bölüğü Mülâzım-ı Sânîsi İsa efendiler hakkında medâr-ı hüküm olacak derecede bir şey sâbit olamadığından taşra ordularında istihdâm olunmak üzere tebri'eleriyle tahliye-i sebîllerine müttefikan karâr verildi fî selh-i Şaban sene 326 ve fî 13 Eylül sene 324

Erkân-ı Harbiyye

Re'îs-i Divân-ı Harb Müşîr	A'zâ Birinci Ferîk Bende	A'zâ Ferîk Bende	A'zâ Ferîk Bende	A'zâ Ferîk Bende	A'zâ Erkân-ı Harbiyye Mîr-livâ bende	A'zâ Erkân-ı Harbiyye Mîr-livâ bende
BENDE MÜHÜR	MÜHÜR	MÜHÜR	MÜHÜR	MÜHÜR	MÜHÜR	MÜHÜR

Belgelerin Değerlendirilmesi 27

II. Abdülhamid döneminde gerçekleşen bir askerî disiplinsizlikle ilgili belge, konusu itibarıyla dikkat çekicidir. Nitekim, (13 Eylül 1324/26 Eylül 1908) tarihli Divan-ı Harb kararında yer alan bilgiler olayın seyri hakkında bize oldukça ayrıntılı bilgiler vermektedir. Buna göre, Hassa Ordusu Birinci Süvarî Fırkası Komutanı Mirliva (Tuğgeneral) Salih Paşa'nın Ordu-yı Hümayun Komutanlığı'nı alaylı zabitlerin kadro dışı bırakılarak, askerî kıtalara mektepli zabitlerin yerleştirilmesinin kararlaştırıldığını beyan ederek alaylı zabitleri Çırpıcı'da toplanmaya davet eden Yüzbaşı Vekili Halid Efendi'nin yanısıra, Yüzbaşı Kazım Bey'in de Davud Paşa Kışlası'na gelip, oda oda dolaşarak söz konusu toplanmanın Edirne Kapısı'nda yapılacağı ve oradan Harbiye Nezareti'ne gidilerek, "*Ordu komutanını ve süvarî reisini istemeyiz*" denileceği, sonuç vermezse Bâbıâlî'ye gidileceği yolunda aldatmacada bulunduğunu şeklinde olayla alakalı olarak bilgilendirmesiyle başlamaktadır.

Bunun üzerine, Ordu-yı Hümayun Komutanlığı'nı da olayı asayiş bakımından değerlendirerek, her yönüyle son derece tehlikeli olan bu provokatif girişimin asıl kaynağının Birinci Süvarî Fırkası eski komutanı Refik Paşa olduğunun hissedildiğini belirtmiştir. Muhtemel bir tehlikeyi önlemek amacıyla, Refik Paşa'nın sebestçe hareket etmesine meydan bırakılmaması ve hemen süratli bir şekilde koruma altına (gözaltına) alınması, oldukça gerekli görülmüştür. Buna bağlı olarak, gereğinin yerine getirilmesi Harbiye Nezareti'ne bildirilmiş ve nezaret bakımından da konunun önemine binaen kontrolün sağlanması ve askerî disiplinin zarar görmemesi için bu kimseler hakkında kanunî işlemlerin yerine getirilerek, sonuçlanmasına çaba gösterilmesi ve bunun da kesin olarak yapılması gereken zorunlu işlerden olduğunun apaçık bir durum olarak görüldüğü değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu noktadan hareketle, Refik Paşa'nın gözetim altına alındığını belirten ve hızlıca Divan-ı Harb'te gereğinin yerine getirilerek, sonucunun bildirilmesini emreden Harbiye Nezareti resmî yazısı yine ilgili nezaretin Muhâkemat Dairesi'ne havale edilmiş, oluşturulan Divan-ı Harb'e olaya adı karışan söz konusu askerî personel teker teker çağrılarak ifadeleri alınmış ve yargılanmalarına başlanmıştır.

Sonuç olarak Birinci süvarî fırkası Komutanı Salih Paşa'nın verdiği bilgilerden anlaşılan konu: Olayın Salih Paşa, odasında iken Faik ve Emin paşalar ile Miralay Aziz ve Kaymakam Sabit beylerle oturmaktayken, Sabit Bey'in beşyüz kadar Süvarî zabitinin toplanarak, Süvarî Reisi İsmail Paşa'nın azlini isteyeceklerini işittiğini anlatmasıyla başlamıştır. Salih Paşa, bunu biraz abartılı bulmuşsa da, yarım saat sonra yine Sabit Bey gelerek: "*Mesele duyduğumuzdan daha önemlidir, biz sabah taliminde iken Yüzbaşı Kazım bey, Birinci alay musika zabitleri odasına ve daha sonra diğer zabit odalarına giderek yazdığı üzere aldatmacalarda bulunmuştur*" demiştir. Buna karşı bir önlem almak amacıyla, livaların (paşalar, generaller) Rami Kışlası'na gönderilerek konuyla ilgili gereken soruşturmanın yapılması ve telkinlerde bulunulması bir etki meydana getirmiştir. Bununla birlikte,

gereken nasihatlerde bulunarak toplanmayı engellenmek ve heyecanı yatıştırmak üzere ayrıca araştırmaya yolladığı Süleyman Faik Paşa dönüşünde Kazım Bey'in fiillerini inkara güç yetiremeyip, itiraf ettiğini bildirmiştir. Bu itirafa göre, gazetelerin askerî personelin (ümera ve zabitler) evlerinde bulunan kişiler hakkında yazdıkları çirkin bir haberin kendisine ağır geldiğini, bu sebeple üstlerinin zabitleri himaye etmesi gerekeceğini, ayrıca bütün zabitlerin imtihan edilmelerinin emredildiğinden, bunun gerçekleşmemesi için yapılacak şeylere toplu olarak girişimde bulunulması düşüncesinde olduğunu belirtmiştir. Bundan başka, mektepli zabitlerin Padişah'ı tahttan indirme girişiminde bulundukları, alaylı zabitanın ise onların bu hilelerine engel olduklarından dolayı, öncelikle alaylı zabitlerin kadro dışı bırakılmasının planlandığını iddia etmiştir. Söz konusu bu üç madde ve diğer konular hakkında görüşme yapmak üzere önce Harbiye Nezareti'ne, orada kendilerine kulak verilmezse Sadaret makamına başvurmak üzere Salı günü Edirne Kapısı'nda toplanmaya davet ederek, geri döndüğünü söylemiştir. Kendisine baba şefkatiyle edilen nasihat üzerine, bu düşüncesinden vazgeçtiğini ve kesinlikle toplanma yerine gitmeyeceğini vadettiğini, söz vermiş olduğunu bildirmiştir. Bununla birlikte bu gelişme üzerine, Hassa Ordusu, Birinci Süvarî Fırkası Komutanlığı'na "*Sabit Bey'le bildirilen konu, güzel bir şekilde çözümlenmiş olduğundan Kazım Bey tutuklanmayarak, yarın yüce makamınıza gönderilecekdir*" mealinde bir telgraf yazdığını söylemiştir. Kendisinden önceki komutan Refik Paşa hakkında verdiği bilgiye göre ise, Refik Paşa birkaç gün önce Miralay Aziz ve Emin ile Kaymakam Sabit beylere: "*Artık hepimiz gidiyoruz, artık hepimiz başımızın çaresine bakalım, Almanlar geliyor, en dehşetli anarşist ben olacağım*" dediğini ve Miralay Cemil ve Haydar beylere de aynı yolda açıklamalarda bulunduğu söylenmektedir. Yine, Refik Paşa'nın Dördüncü alay jurnal memuruyla, söz konusu alaydaki Miralay Rıza Bey'e de aynı şekilde bir haber gönderip, bir yerde toplanarak, işin çaresine bakılması isteğinde bulunduğu belirtilmiştir. Rıza Bey, kendisine yönelik bu haberin İkinci alay Kaymakamı Esad Bey'e söylendiğini işittiğini belirtmekle birlikte, böyle bir duyum ile Refik Paşa'nın olayı teşvik ettiğini iddia edemeyeceğini ve bunun takdirinin mahkeme heyetine ait olduğunu bildirmiştir.

Diğer tarftan Miralay İbrahim Bey'den Refik Paşa'nın akrabalarından Eşref Efendi ile İskender Efendi'yi güya bütün zabitler adına Refik Paşa'yı komutan olarak istemek üzere İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne tebliğ ettirdiğini işitip, iki gün sonra adı geçen paşaya rastgeldiğinde, duyduklarını kendidine anlatıp, bu gibi yersiz çabaların, hakkında kötü bir sonuç ortaya koyacağını dostane bir şekilde ikaz ettiğinde, Refik Paşa durumu tamamen inkar edip, Eşref Efendi'yi de getirterek açıklama bulunmasını istemiştir. Eşref Efendi de, konunun paşa hakkında bir haber olup olmadığını Kolağası Selim Sırrı Bey'den sorduğunu ve vereceği bilginin bundan başka bir amaçla Cemiyet'e gitmediğini söylemekten ibaret olduğunu belirtmiştir.Bu açılama ile soruşturma sırasında hakkında bilgi edinilen konular başlıca üç başlık altında toplanmıştır. Birincisi: Refik Paşa'nın "*beni azl ederler ise birinci anarşist olacağım*" demesi. İkincisi: Zabitlerin bazı yersiz isteklerde bulunmak için toplanmaya davet edilmesi ve bu konuda Refik Paşa'nı teşvik edici olması. Üçüncüsü: Bütün alaylı zabitler adına Harbiye Nezareti'ne oldukça sert içerikte ve tehditkar bir itiraz mektubu verilmesi. Ayrıca Refik Paşa'nun ısrarlı ret ve kesin inkarına karşı, Birinci Süvari Alayı Mirlayı Aziz ve Kaymakam Sabit Beylerin şahitliği ve yüzleştirilip yemin ile tekrarlı olarak "*eğer beni azl ederler ise, birinci anarşist ben olacağım*" dediği usul bakımından sabit olmuştur.

Ayrıca, alaylı zabitlerin toplanma yerine gelmelerini teşvik amacıyla alay evrak memuru Yüzbaşı Ali Efendi'nin Yaver Mülazımı Osman Efendi'den işittiği ve Refik Paşa'ya atfen, paşanın maaş dağıtım yerinde "*Bu alaydan iki zabit gelsin*" sözlerini, Miralay rıza ve Tabib Miralayı Nureddin beyler de ifade etmelerine rağmen, adı geçen Ali Efendi ve Yaver Osman Efendi bu konuyu tamamen inkar ettiklerinden, teşvik konusu tam anlamıyla açıklık kazanamamıştır.

Bundan dolayı, Refik Paşa'nın "*Beni de azl ederler ise birinci anarşist olacağım*" sözleri, şekil, söyleniş yeri ve zamanın nezaketine göre değerlendirildiğinde, nezaretin yapmış olduğu uygulamalara muhalefet etmek için özel bir şekilde nüfuz kullanma anlamına geleceğinden, bu fiili Mülkiye Ceza Kanunnamesi'nin 99. maddesine temas ettiğinden, buna uygun olarak , diğer bir ordu merkez veya mevkilerinden birisinde altı ay hapsine ve zabitleri toplanmaya davet ettiği yapılan sorgulamadan anlaşılan Beşinci Süvarî alayı dördüncü bölüğü yüzbaşısı Kazım Efendi'nin de Kanunname-i Hümayun'un söz konusu maddesine uygun

şekilde altı ay hapsine ve Süvarî Beşinci Alayın alay emini İhsan Efendi'nin teşvik edici davranışlarda bulunduğunun, gerek ifadelerinden ve gerekse kendi takririnden, yazılı açıklamalarından anlaşıldığından, soruşturma sırasında öteden beri tecessüs, başkalarının mahrem sırlarını araştırma gibi çirkin bir fiille iştigal ettiği ortaya çıkmıştır. Hatta, (16 Temmuz 1324/ 29 Temmuz 1908) tarihiyle Mâbeyn'e çektiği bir telgrafta Kadri Bey ve İsmail paşaların hizmetinde bulunduğunu beyan etmiş ve Divan-ı Harb Heyeti önünde itiraf etmesi dolayısıyla, Mülkiye Ceza Kanunmamesi'nin 99. maddesine uygun hapis cezasının en üst derecesi olan üç sene müddetle, diğer ordu mevkilerinden birinde hapsine karar verilmiştir. Ayrıca, kumandanlık yaveri olmakla birlikte, bütün alay zabitleri adına hiçbir şekilde ve kesinlikle vekillik yetkisi olmadığı halde, yapılan uygulamalara muhalefetini içeren ve tehdikâr bir üslûbla kaleme aldığı itiraz mektubunu, zabitlerden hiçbirisinin bilgi ve desteği olmaksızın Harbiye Nezareti'ne gönderdiğini açıkça söyleyip, itiraf eden Mülazım Osman Efendi'nin şu fiil ve hareketi adeta sahtekarlık olmasından dolayı, Mülkiye Ceza Kanunname-i Hümayunu'nun 155. maddesine uygun olarak diğer ordu mevkilerinden birinde üç sene hapsine ve sanıklardan halen tutuklu olan Beşinci süvarî alayı'nın dördüncü Bölüğü Yüzbeşısı Vekili Halid ve Mülazım-ı Sani Hüseyin ve Birinci Mızraklı alay'ın Beşinci bölüğü Mülazım-ı Sani'di İsa efendiler hakkında hüküm giymelerini gerektirecek bir suç sabit olmadığından taşra (İstanbul dşı) ordularından birinde istihdam olmak üzere tahliyeleri kararlaştırılmıştır.

Yukarıdaki Divan-ı Harb kararını içeren tutanaktaki bilgilere göre şekillenen (10 N 1326/23 Eylül 1324/ 6 Ekim 1908) tarihli Sadaret arz tezkiresinde, tutanağın sonuç kısmında belirtilen ve Divan-ı Harb tarafındna verilen cezalar tekrarlanmakla birlikte, transkribe ettiğimiz belgeler arasında yer almayan, ancak belge grubu içerisinde olduğuna işaret ettiğimiz Harbiye Nazırı'nın (15 Eylül 1324/28 Eylül 1908) tarihli üst yazısına dikkat çekilmektedir. Buna göre, söz konusu askerî personelin cezalarını gidecekleri yerlerde çekmek üzere, Refik Paşa'nın Beşinci ve Yüzbaşı Kazım ile Mülazım Osman Efendilerin Dördüncü ve Alay Emini İhsan Efendi'nin Üçüncü Ordu-yı hümayun'a gönderilmeleri, ayrıca Yüzbaşı Vekili Halid ve Mülazım-ı sani Hüseyin ce İsa efendilerin de verilen karar gereği, istihdam amacıyla İkinci Ordu-yı Hümayun'a görevlendirilmelerinin uygun görüldüğünü belirten Harbiye Nazırı'nın yularıdaki üst yazısının sunulduğu bildirilmiştir. Padişahın son kararını bildiren irade, yukarıdaki bürokratik kanaldan gelen belgelrdeki bilgilere göre son bulmuş, Divan-ı Harb tarfından verilen cezalar ve Harbiye Naziri'nca yapılan atamalar, Mabeyn Başkatibi Ali Cevad Bey tarafından kaleme alınan (27 Teşrîn-i Evvel 1324/9 Kasım 1908) tarihli irade ile hukukî meşruiyet kazanmıştır[47].

Aslında bu ve bu gibi olaylara daha sonra meydana gelecek büyük bir hadisenin habercisi gözüyle bakılması gerektiği kanaatindeyiz. Zirâ, yaklaşık altı ay sonra patlak verecek olan 31 Mart Olayı ve Hareket Ordusu'nun İstanbul'da kontrolü ele geçirmesiyle birlikte Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi gerçekleşecektir. Ardından kendisi Selanik'te Alatini Köşkü'ne zorunlu ikamete gönderilecek ve siyasî hakimiyetinin simgesi olan Yıldız Sarayı tasfiye edilecektir[48].

مجلس وكلا مذاكراتنه مخصوص ضبط ورقه سيدر

ضبطنامه رقمی	حاضر بولنان ذوات فخامك اسامیسی	جلد رقمی
١٩		
تاریخ: عربی / رومی		مجلسك كشادی
٥ ربیع الاول ٣٢٨ / ٤ مارت ٣٢٦		

مذاكره اولنان مواده متعلق ورقه نك نوعيله خلاصهٔ مآلى بابعالى اوراق اوطه سنجه اولان نومروسی ومجلسه حواله سی تاريخی وملفوفاتی رقمی قاچ قطعه اولديغی

نوعی	عددِ ملفوفاتی	اوراق اوطه سی نومروسی	تاریخ حواله سی
			عربی / رومی

خلاصهٔ مآلی

درسعادتده برحبس خانهٔ عمومی انشا اولنمق اوزره كوچك چكمجه قضاسنده خزینهٔ خاصه دن خزینهٔ مالیه یه مدور چفتلكده [illegible] بالمعاینه [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
٥ مارت ٣٢٦ تاريخلى تذكره [illegible]

قراری

[illegible]

[illegible]

BELGE 28

VELİEFENDİ ÇAYIRI İLE ZEYTİNBURNU FABRİKASI ARASINA HAPİSHANE İNŞASI İÇİN MECLİS-İ VÜKELÂ'DAN KARAR

BOA, MV, 138/19 (5 Ra 328/4 Mart 326/17 Mart 1910)

Belgenin Transkripsiyonu 28

Hulâsa-i Me'âli

Dersa'adet'de bir habishâne-i umûmî inşâ olunmak üzere Küçükçekmece Kazası'nda Hazine-i Hassa'dan Mâliyye'ye müdevver çiftlikler, zevât-ı muharrereden mürekkeb bir komisyon ma'rifetiyle bi'l-mu'âyene hangisi muvâfık ve müsâ'id görünür ise ondan habishâne ve müştemilâtına kâfî arâzînin tefrîk ve tahsîsi ve sarfı îcâb eden mebâliğin memâlik-i Osmaniyye'nin cihât-ı muhtelifesinde beş kürek mevki'i inşâsı zımnında üçyüz yirmi altı [1326] senesinden i'tibâren muvâzene-i umûmiyyeye senevî idhâli takarrur eden yüzbin [100.000] liradan tesviyesi ve İstanbul Vilâyeti dâ'irelerine karîb bir mahallde bir ân evvel vücûda getirilmesi îcâb eden tevkîf-hâne mevki'inin dahi mezkûr komisyonca ta'yîni ve müteferru'âtı hakkında sebk eden karâr ve iş'âra cevâben mezkûr komisyonca icrâ olunan tedkîkâtı hâvî evrâkın leffiyle Adliye Nezâreti'nden gelen 3 Mart sene 326 târîhli tezkire ve melfûfu okundu.

Karârı

Tezkire-i mezbûrede zikrolunan çiftliklerden en ziyâde münâsib ve müsâ'id görünen Sağra çiftliği arâzîsinin gerek şimendüfer istasyonuna gerek sâhile bu'd-i mesâfesi hasebiyle şimendüfer istasyonuyla Dersa'âdet'e daha karîb bir mahallin tercîhi muvâfık-ı menfa'at olmasına binâ'en bu çiftliklerden sarf-ı nazar olunarak Veliefendi ile Zeytinburnu Fabrikası beyninde vâki' ve şimendüfer hattıyla bahre nâzır olub aksâm-ı mühimmesi ğurebây-ı müslimîn hastanesi müştemilâtından Vâlide Çiftliği'ne â'id tarladan ve kısmen efrâd uhdesindeki küçük parçalardan ibâret arâzî-i vesî'adan yüz elli [150] dönüm mahallin ifrâzıyla habishâne-i umûmînin orada inşâsı müreccah göründüğü ve arâzî-i mezkûrenin istimlâkı esâs olacak kıymet-i hâzırasının her dönümü on beş on altı [15-16] liradan ibâret olmağla berâber Vâlide Çiftliği'nden ifrâz olunacak mahall hakkında istimlâk kâ'idesi yapılmaksızın icâre-i zemîn takdîriyle de iktifâ edilmesi kâbil olub hattâ Zeytinburnu Fabrikası'nın işğâl ettiği mahallin dahi bu kabîlden bulunduğu anlaşılmasına nazaran arâzî-i mezkûrenin gerek istimlâk gerek icâre-i zemînine â'id mu'âmelât-ı kânûniyye ve şer'iyyenin îfâsı ve tevkîfhânenin dahi dâ'ire-i adliyye pîşgâhındaki bağçenin ikinci tabakasını teşkîl eden kısık ile bin yedi yüz [1700] liraya kadar istimlâkı tahmîn edilen ve mezkûr bâğçe karşısında bulunan birkaç bâb hâne arsası üzerine inşâsı ve bir koridor ile dâ'ire-i adliyyeye rabt ve ittisâli münâsib olacağı sâlifü'l-beyân komisyonun mukarrerâtına atfen der-meyân ve şu kadar ki mezkûr tevkîfhânenin dâ'ire-i adliyeye muttasıl olmasından tevellüd edebilecek mahzûra mahal kalmamak üzere o civârdaki emâkin-i husûsiyyeden îcâb edenlerin istimlâkı zımnında me'zûniyyet-i lâzıme i'tâsı Adliyye Nâzırı Efendi tarafından şifâhen ifâde ve beyân kılınmış ve sûret-i iş'âr ve ifâde muvâfık-ı hâl ve maslahat görünmüş olduğundan emr-i inşâ'âta â'id tedâbîre ibtidâr edilmek üzere evvel-emirde istimlâk ve icâre-i zemîne â'id mu'âmelât-ı şer'iyye ve kânûniyye hakkında teshîlât-ı muktaziyye irâ'esi husûsunun Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'ne teblîği ve istimlâk ve inşâ'âta a'id mu'âmelâta nezâret etmek üzere Dâhiliyye Nâzırı

Beyefendi'nin riyâsetinde mimar Kemaleddin Bey dahi dâhil olduğu hâlde zevât-ı münâsibeden mürekkeb bir komisyon teşkîli zımnında Dâhiliyye ve bu bâbda ihtiyârı zarûrî olan masârif-i müteferrikanın muvâzenede murakkam olmamasına binâ'en Hazîne-i Mâliyye'ce sene-i hâliyye masârif-i ğayr-ı melhûza tertîbinden tesviyesi içün Maliye Nezâretlerine teblîğât icrâsı ve Adliyye Nezâreti'ne ma'lûmât i'tâsı tezekkür kılındı.

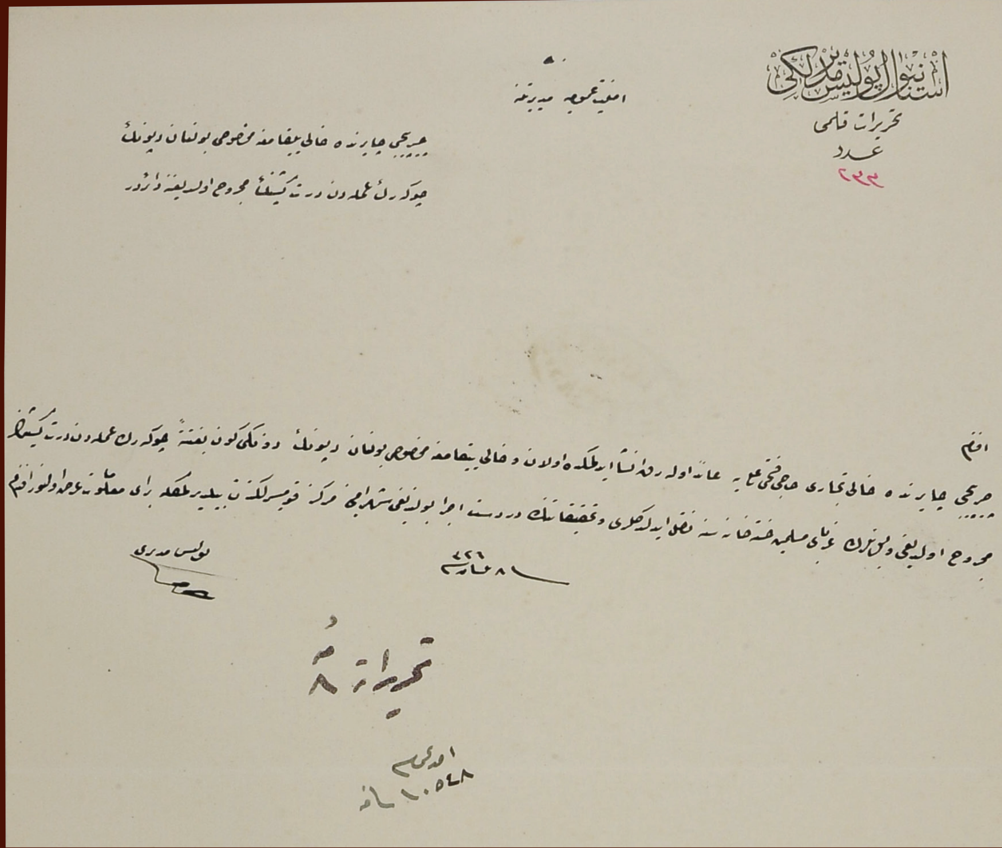
Belgenin Değerlendirilmesi 28

Meclis-i Vükelâ mazbataları içerisinde bulunan yukarıdaki belgede, İstanbul'da bir hapishane inşası bahis konusu edilmektedir. Konuyla ilgili Adliye Nezareti'nin resmî yazısı Meclis-i Vükelâ'da okunmuştur. Yeri gelmişken Meclis-i Vükelâ hakkında kısaca bilgi vermek gerekmektedir. Şöyle ki, Sultan II. Mahmud (1808-1839) döneminden başlamak üzere yapılan düzenlemelerde, *Meclis-i Meşveret*'in yerine, belgelerde "*Encümen-i Mahsûs*", "*Encümen-i Mahsûs-ı Vükelâ*", "*Meclis-i Hass-ı Vükelâ*", "*Meclis-i Hāss*", "*Meclis-i Ālî-i Vükelâ*", "*Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ*", "*Meclis-i Vükelâ*", "*Meclis-i Mahsûs*" olarak, farklı adlarla geçen meclis de önceleri Başvekil, daha sonra da Sadrazam'ın başkanlığında haftada iki gün toplanarak, önemli devlet işlerini görüşmeye başlamıştır. Bu meclis, devletin en yüksek yasama ve yürütme organı olup icra işinde nezaretler arası koordinasyonu temin etmiştir[49].

Tekrar hapishane konusuna dönecek olursak, Adliye Nezareti'nin yazısında Küçükçekmece Kazası'nda Hazine-i Hassa'dan devredilmiş çiftlikler, adları yazılı kimselerden oluşan bir komisyon tarafından gözden geçirilerek, hangisi uygun ve elverişli görünür ise ondan hapishane ve müştemilâtına yeterli gelecek arazinin belirlenerek, tahsis edilmesi istenmektedir. Ayrıca mâlî kaynak belirtilerek, bunun için sarfedilmesi gereken meblağların Osmanlı coğrafyasının değişik yerlerinde beş kürek yeri yapılmasını içeren 1326 yılından itibaren muvâzene-i umumiyeye (vekâletler bütçesinin bütününe) yıllık olarak katılması kararlaştırılan 100.000 liradan ödenmesi talep edilmektedir. Bundan başka, İstanbul Vilayeti dairelerine yakın bir yerde bir ân önce vücûda getirilmesi greken tutukevine ait yerin de söz konusu komisyon tarafından belirlenmesi ve detayları hakkında alınan karar ve resmî yazıyla yapılan bildirime cevaben, söz konusu komisyonca yapılan tincelemeyi içeren evrakın ekleriyle birlikte Adliye Nezareti'nden gelen (3 Mart 1326/16 Mart 1910) tarihli yazı ve ek belgeleri okundu denilerek son verilmiş ve ardından alınan karar yazılmıştır.

Karara göre, öncelikle Adliye Nezareti tezkiresine atıf yapılarak, sözkonusu çiftliklerden en ziyâde münâsib ve müsâ'id görünen صغره "*Sağra*" çiftliği arazisinin gerek şimendifer istasyonuna gerek sahile uzak olması dolayısıyla, şimendifer istasyonuyla İstanbul'a daha yakın bir yerin tercih edilmesinin faydaları bakımından uygun olduğu belirtilmektedir. Bundan dolayı, söz konusu çiftliklerden vazgeçilerek, Veliefendi ile Zeytinburnu Fabrikası arasında bulunan ve şimendifer hattıyla denize bakar durumdaki önemli kısımları Gurebâ-yı Müslimîn Hastanesi[50] müştemîlâtından Vâlide Çiftliği'ne ait tarladan ve kısmen şahıslar uhdesindeki küçük parçalardan oluşan geniş araziden 150 dönümlük yerin elden çıkartılarak Umumî Hapishane'nin burada inşasının tercih noktasında daha baskın göründüğü ifade edilmektedir. Ayrıca sözü edilen arazînin istimlak işlemlerine esas olmak üzere şimdiki değerinin her dönümünün 15-16 liradan ibaret olacağı dile getirilmiştir. Bununla birlikte, Vâlide Çiftliği'nden alınacak yer hakkında istimlak kaidesi yapılmaksızın "*icâre-i zemîn*"[51] takdiriyle de yetinilmesinin mümkün olduğu söylenmektedir. Üstelik, Zeytinburnu Fabrikası'nın halen işgal ettiği yerin de buna benzer bir yer olduğunun anlaşılması göz önüne alındığında, söz konusu arazînin gerek istimlak, gerekse icâre-i zemînine ait kanunî ve şer'î işlemlerin yerine getirilmesi istenmektedir. Ayrıca tutukevinin de Adliye Dairesi'nin ön tarafındaki bahçenin ikinci tabakasını oluşturan kısık ile 1700 liraya kadar istimlakı tahmin edilen ve söz konusu bahçe karşısında bulunan birkaç bâb ev arsası üzerine inşası ve bir koridor ile Adliye Dairesi'ne bitişik olmasının uygun olacağı bahsi geçen komisyonun kararlarına atıfta bulunularak ortaya konulmuştur. Ancak şu kadar ki, söz konusu tutukevinin Adliye

Dairesi'ne bitişik olmasından doğabilecek sakıncaları ortadan kaldırmak üzere, gerekli olması durumunda o civardaki şahıslara ait bazı özel mülklerin istimlak edilmesini sağlayacak iznin verilmesi Adliye Nazırı tarafından sözlü olarak ifade edilip istenmiştir. Bu ifade ve bildirimin görünüşüne göre, mesele duruma uygun ve işin gereği olarak değerlendirildiğinden inşaat işine ait tedbirlere başlanmak üzere üzere öncelikle istimlak ve icâre-i zemîne ait şer'î ve kanunî işlemler hakkında gereken kolaylığın gösterilmesinin Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne tebliğ edilmesi gerektiği bildirilmiştir. Bundan başka, istimlak ve inşaata ait işlemlere nezaret etmek üzere Dahiliye Nazırı'nın başkanlığında mimar Kemaleddin Bey de dahil olmak üzere uygun kimselerden bir komisyon teşkil edilmesi hakkında Dahiliye Nezareti'ne de tebliğde bulunulacaktı. Ayrıca, bu konuda zarurî olarak ortaya çıkabilecek değişik masrafların bütçede kayıtlı olmaması dolayısıyla, Maliye Hazinesi tarafından bu yılki melhuz olmayan, yani önceden belirlenemeyen giderler ödeneğinden karşılanması için Maliye Nezareti'ne de tebligat yapılması ve Adliye Nezareti'ne bilgi verilmesinin görüşülerek karara bağlandığı kaydedilmiştir.

BELGE 29

ÇIRPICI ÇAYIRI'NDAKİ HALI YIKAMA DEPOSUNUN ÇÖKMESİ SONUCU DÖRT AMELENİN YARALANMASI

BOA, DH. EUM. THR, 96/15 (8 Nisan 1326/21 Nisan 1910)

Belgenin Transkripsiyonu 29

Bihî

İstanbul Polis Müdîrliği

Tahrîrât Kalemi

Aded

233

Emniyet-i Umûmiyye Müdîriyyeti'ne

Çırpıcı Çayırı'nda halı yıkamağa mahsûs bulunan deponun

Çökerek ameleden dört kişinin mecrûh olduğuna dâ'ir

Efendim

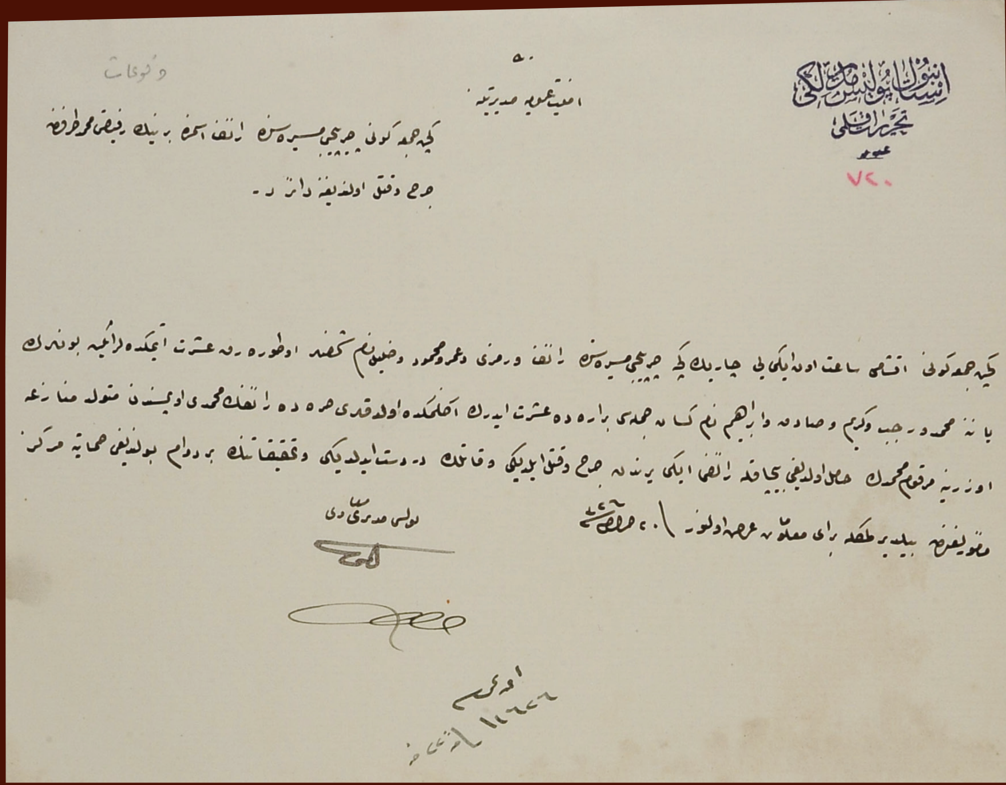
Çırpıcı Çayırı'nda halı tüccârı Hacı Fehmi Ali"ye â'id olarak inşâ edilmekde olan ve halı yıkamağa mahsûs bulunan deponun dünkü gün bağteten çökerek ameleden dört kişinin mecrûh olduğu ve bunların Ğurebâ-yı Müslimîn Hastahānesi'ne nakledildikleri ve tahkīkātının der-dest-i icrâ bulunduğu Şehremîni Merkez komiserliği'nden bildirilmekle berây-ı ma'lûmât arz olunur efendim fî 8 Nisan sene 326

Polis Müdîri
İMZA

Belgenin Değerlendirilmesi 29

İstanbul Polis Müdürlüğü'nün Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü'ne gönderdiği bu belgede, Çırpıcı'da meydana gelen bir iş kazasından bahsedilmektedir. Diğer taraftan, bu iş kazası, Kassâr yani Çırpıcı esnafının XX. yüzyılın başında varlığını sürdürdüğü konusunda ipuçları vermektedir. Fakat sadece tülbend, yazma gibi bezden üretilen ürünlerin değil, halıların da yıkanarak ağırtıldığını söyleyebiliriz. Nitekim elimizdeki bu belgede, Çırpıcı Çayırı'nda halı tüccarı Hacı Fehmi Ali Bey'e ait olan ve halı yıkamaya mahsus inşası devam eden ve deponun çökmesi sonucu meydana gelen ve maalesef ölümle sonuçlanan bir iş kazası konu edinilmiştir. Zaten inşa halinde olan depo, muhtemelen bir tedbirsizlik eseri olarak inşası tamamlanmadan amele çalıştırıldığı için birdenbire çökmüş ve dört kişi yaralanmıştır. Kaza sırasında daha fazla amele olduğu ve çökmenin de bu sebeple meydana geldiğinin tahmin edilebileceği kanaatindeyiz. Bundan başka, yaralanan ameleler daha yakın olan askerî hastaneye değil de Gureba-yı Müslimin Hastanesi'ne götürülmüşlerdir.

Söz konusu hastane, Nisan 1823'da Sultan II. Mahmud'un İkinci Kadın'ı olan ve Sultan Abdülmecid'in annesi Bezmiâlem Valide Sultan (öl. 1853) tarafından İstanbul'da Şehremini semtinde yaptırılmıştır. Bezmiâlem Valide Sultan, Sultan II. Mahmud'un ölümünden sonra Şehzâde Abdülmecid'in onaltı yaşında tahta geçmesiyle Haziran 1839'da "*Vâlide Sultân*" ünvanını almıştır. Hayatı boyunca pek çok hayır eserleri meydana getirmiştir. Bilhassa mahalle mahalle gezerek fakir, kimsesiz ve muhtaç insanlara yardım etmiş, yetim ve sahipsiz kızları evlendirmiştir. Borcunu ödeyemeyenlere ve tutuklu bulunanlara maddî yardımda bulunmuştur. Ayrıca, memleketin bir çok yerinde yaptırdığı vakıf sistemindeki hayır eserleriyle, gelirlerin kalıcı olmasını sağlamıştır. Bundan başka, harap olmuş ya da bütünüyle ortadan kalkmış pek çok hayır eserlerini ihya ettirmiştir. Hayır eserlerinin en tanınmış olanlarından biri de belgede değinilen Gurebâ-yı Müslimin hastanesidir. Dönemine göre modern bir tarzda inşa edilmiştir. Hastanenin yaptırılma sebebinin 1843 yılında İstanbul'da ortaya çıkan çiçek ve kolera salgını olduğu söylenmektedir. Salgın dolayısıyla İstanbul'da mevcut diğer sağlık kuruluşlarının Üsküdar Topbaşı'nda Nurbanu Sultan Bimarhanesi, Haseki Bimarhanesi, Süleymaniye Darüşşifası ve Fatih Darüşifası'nın yetersiz kalması dolayısıyla yeni bir hastaneye ihtiyaç duyulmuştur. Hastane, söz konusu salgın tarihinden yaklaşık iki yıl sonra 4 Nisan 1845'te tamamlanarak Sultan Abdülmecid ve devlet ileri gelenlerinin de katılımıyla açılmıştır ve hastahane tabiri ilk kez bu müessese ile birlikte kullanılmıştır. Resmî adı "*Yenibağçe'de Kâ'in Bezm-i Âlem Ğurebâ-yı Müslimîn Hastahānesi*" olarak kaydedilmektedir[52].

BELGE 30

RAİF'İN ÇIRPICI ÇAYIRI'NDA İŞRET ESNASINDA ÖPTÜĞÜ MEHMED TARAFINDAN ÖLDÜRÜLMESİ

BOA, DH. EUM. VRK, 3/44 (20 Haziran 1326/3 Temmuz 1910)

Belgenin Transkripsiyonu 30

Bihî

İstanbul Polis Müdîrliği
Tahrîrât Kalemi
Aded
720

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyyeti'ne

Geçen Cum'a günü Çırpıcı mesîresinde Raif isminde birinin refîki Mehmed tarafından cerh ve katl olunduğuna dâ'ir

Geçen Cum'a günün akşamı saat on ikiyi çârîk (çeyrek) geçe Çırpıcı mesîresinde Raif ve Remzi ve Ömer ve Mahmud ve Halil nam şahıslar oturarak işret etmekdeler iken bunların yanına gelen Mehmed ve Receb ve Kerim ve Sadık ve İbrahim nam kesân cümlesi bir arada işret ederek eğlenmekde oldukları sırada Raif'in Mehmed'i öpmesinden mütevellid münâza'a üzerine merkūm Mehmed'in hâmil olduğu bıçakla Raif'i iki yerinden cerh ve katl eylediği ve kātilin der-dest edildiği ve tahkīkātının ber-devâm bulunduğu Samatya Merkez me'mûrluğundan bildirilmekle berây-ı ma'lûmât arz olunur fî 20 Haziran sene 326

Polis Müdîri Mu'âvini
İMZA

Belgenin Değerlendirilmesi 30

İstanbul Polis Müdürlüğü tarafından Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü'ne gönderilen bu yazıda, Çırpıcı mesiresinde meydana gelen bir cinayet haber verilmektedir. Söz konusu cinayetin, içki ve onun sebep olduğu kötülüklerin bir sonucu olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Zîrâ, Çırpıcı mesiresine beraber eğlenmeye gelen akşam saat on ikiyi çeyrek geçe Çırpıcı mesiresine gelen Raif, Remzi, Ömer, Mahmud ve Halil adlı kişilerden oluşan gruba daha sonra Mehmed, Receb, Kerim, Sadık ve İbrahim de katılmıştır. Böylece hep birlikte Osmanlı Türkçesi'nde meşru olmayan bir eğlenceyi tanımlayan "*işret*"e devam etmişlerdir. Belgede tam olarak ifade edilmese de elbette bu tür bir "*işret*"in içkisiz olamayacağı herkesçe bilinen bir durumdur. Hemen belirtelim, Raif, Remzi, Ömer, Mahmud ve Halil'in oluşturduğu gruba sonradan katılan Mehmed, Receb, Kerim, Sadık ve İbrahim'den oluşan ikinci grubun birbirlerini önceden tanıyıp tanımadığı ya da o anda bir işret arkadaşlığı çerçevesinde tanışıp tanışmadıkları da sorgulanması gereken başka bir durumdur. Ancak belgenin sadece cinayeti bir üst makama bildiren kısa bir yazı olması, buna imkan vermemektedir. Cinayetin sebebi ise daha ilginç gözükmektedir. Çünkü içkinin sebep olduğu sarhoşlukla işlense de, bir küfürleşme, hakaret veya geçmişteki bir hesaplaşma ya da bu tür serseri gruplarda her zaman görülen bir liderlik kavgası sonucu bu cinayet işlenmemiştir.

İlk grupla mesireye gelen Raif ikinci gruptaki Mehmed'i öpmüş, bunun sonucunda ortaya çıkan tartışma büyümüş ve Mehmed muhtemelen her zaman yanında taşıdığı bıçağı Raif'e iki defa saplamış ve Raif aldığı bu yaralar sonucu ölmüştür. Mehmed, daha sonra ele geçirilmiş ve soruşturmasına başlanmıştır. Soruşturmayı yürüten Samatya (Koca Mustafa Paşa) Merkez Memurluğu olayı İstanbul Polis Müdüriyeti'ne haber vermiştir.

باب عالی

دائرهٔ صدارت

مجلس وکلا و معروضات قلمی

۱۸۷۶

عطوفتلو افندم حضرتلری

آداب اسلامیه یه مغایر اوله رق چرچی مسیره سنده عشرت ایتدکلری و ضابطه نك اخطاراتنه اهمیت ویرمیه رك حرکات غیر مرضیه یه وقوع ضابطه یه قارشی مخالفتله

بر طاقم الفاظ مستهجنه استعماله جرأت ایلدکلری بالمحاکمه تبین ایدن بدیع قره سا کنندن آرابه جی چماجی جلال الدین ایله زوجه سی کوثرك اداره عرفیه قانوننك

بشنجی ماده سی حکمنه توفیقاً ضابطه جه تسبب اولنجه یه قدر اوچ سنه مدتله تغریبنه قرار ویرلدیکی حاوی دیوان حرب عرفیسنده تنظیم اولنان مضبطه نك کوندرلدیکی نظارت

حربیه نظارت جلیله سنك تذکره سی ملفوفیله عرض و تقدیم اولنمغله اراده سنیه جناب پادشاهی نه وجهله شرف تعلق بیوریلور ایسه منطوق عالیسی انفاذ ایدیله جکی بیانیله

تذکرهٔ سامی ترقیم قلندی افندم ۴ جمادی الآخره ۹۳ | ۲۸ حزیران ۹۲

صدر اعظم

معروض چاکر کمترلریدر که ... [illegible] ...

فی ۵ جمادی الآخره ۹۳ | ۲۹ حزیران ۹۲

BELGE 31 A1, A2, A3

ARABACI VE HAMAMCI CELALAEDDİN İLE ZEVCESİ KEVSER'İN ÇIRPICI'DA İŞRETLERİ

BOA, İ. HB, 25/1328 B. 6 (29 Haziran 1326/12 Temmuz 1910)

Gömlek Muhtevâsı

a (29 Haziran 1326/12 Temmuz 1910) tarihli İrâde.
b (21 Haziran 1326/ 4 Temmuz 1910) tarihli Divan-ı Harb-i Örfî kararı.
c Harbiye Nazırı'nın Divan-ı Harb-i Örfî kararını Sadarete takdim ettiği (22 Haziran 1326/5 Temmuz 1910) tarihli üst yazısı.

Çırpıcı Çayırı'nda Alenen İşret Eden Hamamcı Celaleddin ile Karısı Kevser'in Divan-ı Harb-i Örfî Kararı ile Sürgüne Gönderilmeleri (Hukukî Süreç)

Belge 31-A1 **(29 Haziran 1326/12 Temmuz 1910) tarihli irade.**

Belgenin Transkripsiyonu 31-A1

Bihî

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Sadâret

Meclis-i Vükelâ ve Ma'rûzât
Kalemi
1879

Atûfetlü Efendim Hazretleri

Âdâb-ı İslâmiyye'ye muğâyir olarak Çırpıcı mesîresinde işret etdikleri ve zâbıtanın ihtârâtına ehemmiyet vermeyerek harekât-ı ğayr-ı marziyyeye ve kuvve-i zâbıtaya karşı muhâlefetle bir takım elfâz-ı müstehcene isti'mâline cür'et eyledikleri bi'l-muhâkeme tebeyyün eden Yedikule sâkinlerinden arabacı ve hamâmcı Celaleddin ile zevcesi Kevser'in İdâre-i Örfiyye karârnâmesinin altıncı mâddesi hükmüne tevfîkan zâbıtaca tensîb olunacak mahalle üç sene müddetle nefylerine karâr verildiğini hâvî Dîvân-ı Harb-i Örfî'den tanzîm olunan mazbatanın göderildiğini mutazammın Harbiyye Nezâret-i Celîlesi'nin tezkiresi melfûfiyle arz u takdîm olunmağla irâde-i seniyye-i Cenâb-ı Pâdişâhî ne vech ile şeref-müte'alik buyurılur ise mantûk-ı âlîsi infâz edileceği beyânıyla tezkire-i senâverî terkīm kılındı efendim fî 4 Receb sene 328 fî 28 Haziran sene 326

Sadrazam
İMZA (İBRAHİM)

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki

Resîde-i dest-i ta'zîm olub melfûfiyle berâber manzûr-ı âlî buyurılan işbu tezkire-i sâmiye-i Sadâret-penâhîleri üzerine mûcebince irâde-i seniyye-i Hazret-i Hilâfet-penâhî müte'allik buyurulmuş olmağla ol bâbda emr ü fermân Hazret-i veliyyü'l-emrindir fî 5 Receb sene 328 fî 29 Haziran sene 326

Ser-kâtib-i Hazret-i Şehriyârî
Bende
İMZA (HALİD ZİYA)

دیوان حرب عرفی

عدد

آداب اسلامیه یه منافی اوله رق محرمی اولمیان اشخاص ایله چرشفلی مسیره لرده عشرت ایتدکلری و حتی اوباشانه رقص باشلرینه چرشف قویلادقلری گورلمسنه بناءً یوزباشی لطفی

منصور افندی ایله مأمورین ضابطه یه حوادث عمومیه شتم و تحقیر ایتدکلری و خانه لرینه عودت ایتمک اوزره محرمی اولمیان اشخاص ایله بیندکلری آچیق عربه ده

و بو مسئله ده حرکتلرینک انظار عامه ده مستوجب عبرت کورولدیکی قباحتلی ضابطه طرفندن اخطار ایدلمش ایسه ده مأمورین موما الیهما دخی تحقیر آمیز سوزلر صرف ایتدکلری

و مأمورین طرفندن سلطان احمد پولیس مرکزینه تسلیم اولندقلری زمان اوراده دخی مأمورین ضابطه یه قارشو الفاظ مستهجنه ده بولندقلری ادعاسیله مظنون علیهما اولدقلری

یدی قوله سانحه سنده موقوف عربه جی و حماجی جلال الدین و زوجه سی کوثر حقلرنده دیوان حرب عرفیجه اجرا قلنان محاکمه نتیجه سنده مظنون مرقومانک افعال مذکوره ده مجاسرت

اعتراف ایلدکلری و شهودک مع القسم وقوع اولان شهادتلریله آکلاشلمه و بونلرده کوثرک متعدد دفعه سکر حال اولدیغی حالده مأمورین ضابطه یی تحقیر ایلدیکی آیرجه

مرکز مأمورلقندن خبر ویرلمش اولدیغندن حرکتلرینه تماس ایدن اداره عرفیه قرارنامه سنک آلتنجی ماده سی حکمنه توفیقاً ضابطه جه تعقیب اولنمق حسبیله محداً او ج سنه

مدتله نفیلرینه متفقاً قرار ویرلدی ١١ حزیران ٣٢٦

اعضا

یوزباشی

اعضا

قول آغاسی

یوسف ضیا

اعضا

بیکباشی

اعضا

قائمقام

اعضا

قائمقام

اعضا

قائمقام

دیوان حرب عرفی رئیسی

ارکان حربیه میرلواسی

تصدیق ایدرم ١٢ حزیران ٣٢٦

حربیه ناظری

محمود شوکت

Belge 31-A2 **(21 Haziran 1326/ 4 Temmuz 1910 tarihli Dîvân-ı Harb-i Örfî kararı)**

Belgenin Transkripsiyonu 31-A2

Bihî

DÎVÂN-I HARB-I ÖRFÎ

Aded

Âdâb-ı İslâmiyyeye münâfî olarak mahremi olmayan eşhās ile Çırpıcı mesîresinde işret etdikleri ve çengi oynatarak başlarına bir cemm-i ğafîri topladıkları görülmesine binâ'en bu rezâletin men'ine teşebbüs eden me'mûrîn-i zâbıtaya sûret-i ğalîzede şetm ve tahkîrât etdikleri ve hānelerine avdet etmek üzere mahremi olmıyan eşhās ile bindikleri açık arabadaki rezîlâne ve bed-mestâne hareketlerinin enzâr-ı āmmeden setri içün araba körüğünün kapadılması zâbıta tarafından ihtâr olunması üzerine me'mûrîn-i mûmâ-ileyhime dahi tahkîr-âmiz söz sarfetdikleri ve me'mûrîn tarafından Silüvrikapu polis merkezine teslîm olundukları zamân orada dahi me'mûrîn-i zâbıtaya karşu elfâz-ı müstehcenede bulundukları iddi'āsıyla maznûn-aleyhimâ olan Yedikule sâkinlerinden mevkūf Arabacı ve Hammâmcı Celaleddin ve zevcesi Kevser haklarında Dîvân-ı Harb-i Örfîce icrâ kılınan muhâkeme netîcesinde maznûn-ı merkūmânın ef'āl-i mezkûreye mücâseretleri i'tirâfları ve şuhûdun ma'a'l-kasem vâki' olan şehâdetleriyle anlaşılmış ve bunlardan Kevser'in müte'addid def'a sekr-i hâl olduğu hâlde me'mûrîn-i zâbıtayı tahkîr eylediği ayruca merkez me'mûrluğundan haber verilmiş bulunduğundan hareketlerine temâs eden idâre-i örfiyye karârnâmesinin altıncı mâddesine tevfîkan zâbıtaca tensîb olunacak mahalle üç sene müddetle nefylerine müttefikan karâr verildi fî 21 Haziran sene 326.

Dîvân-ı Harb-ı Örfî Re'îsi Erkân-ı Harbiyye Mîrlivâsı MÜHÜR	A'zâ Kā'im-i makām	A'zâ Kā'im-i makām MÜHÜR	A'zâ Kā'im-i makām MÜHÜR	A'zâ Binbaşı MÜHÜR	A'zâ Kolağası İMZA	A'zâ Yüzbaşı MÜHÜR

Tasdîk fî 22 Haziran sene 326

Harbiyye Nâzırı

İMZA (MAHMUD ŞEVKET)

هو

١٥٧

حضور سامی جناب صدارتپناهییه

خلاصه

حامی ومربی جلال الدین بک زوجه‌سی
کوثر خانمده‌کی ویلونجی حبیب حقی
افندینک لفاً تقدیم قلندیغنه دائر.

معروض چاکر کمینه‌لریدر

ویلونجی حبیب حقی محاکمه‌لری اقتضاسنده حامی ومربی جلال الدین بک زوجه‌سی کوثر خانمده صادر اولان حکمدن حاوی تلغ
ویلونجی حبیب مذکورده ایلک اولنان معروض خطاب ایفای مقتضاسی ساحه‌ده بولندیرلمه لفاً تقدیم حضور سامی جناب صدارتپناهیلری
قلنمشدر اولبابده امر و فرمان حضرت من له الامرکدر. ٧ ربیع الآخر ٣٢٦

عدلیه ناظری
محمود

Belge 31-A3 **Harbiye Nazırı'nın Divan-ı Harb-i Örfî kararını Sadarete takdim ettiği 22 Haziran 1326/5 Temmuz 1910 tarihli üst yazısı**

Belgenin Transkripsiyonu 31-A3

Bihî

Huzûr-ı Sâmî-i Cenâb-ı Hilâfet-penâhî'ye

Hulâsa
Hammâmcı ve Arabacı Celaleddin ile zevcesi Kevser haklarındaki Dîvân-ı Harb-ı Örfî mazbatasının leffen takdîm kılındığına dâ'ir

Re'sen
153

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki

Dîvân-ı Harb-ı Örfî'ce muhâkemeleri icrâ kılınan Hammâmcı ve Arabacı Celaleddin ile zevcesi haklarında sâdır olan hükümleri hâvî tanzîm ve Dîvân-ı Harb-i mezkûrdan irsâl kılınan musaddak mazbata îfâ-yı muktezâsına müsâ'ade buyurulmak üzere leffen takdîm-i huzûr-ı sâmî-i Cenâb-ı Sadâret-penâhîleri kılınmış olmağla ol bâbda emr ü fermân Hazret-i men-lehü'l-emrindir fî 22 Haziran sene 326

Harbiyye Nâzırı
İMZA (MAHMUD ŞEVKET)

قید نومروسی ٢٢٩٨٠	خلاصه‌سی	مسوده‌نك تاریخی	٢٧ مارت ٣٦
نوع محررات	اوچ سنه مدتله تعطیلی دیوان حرب عرفی قراری اقتضاسندن اولان عربه‌جی و حمال جریده‌لری ایله رفقه‌سنك حقنده	تبییضنك تاریخی	
اساسنك نوعی		تسجیلنك تاریخی	
اساسنك نومروسی			
ملفوفات			
هامش			

غزته‌لره

آداب اسلامیه‌یه مغایر ادعاده بولنان جریده‌ی مسیره‌نك عثمانلی عشریه و حکومتجه اخطارات اکیده ویریلدیگی

حالده غیر مرضیه وقوع حکومته قارشی الفاظ مستهجنه استعمال جرأت ایتدکلری بالحاصل

[illegible]

سائقه‌سنه عربه‌جی و حمال جریده‌لری ایله روجه‌سی کوشران [illegible]

[illegible] دیوان حرب عرفیه قرار

اوچ سنه مدتله تعطیلنه

[illegible] اعلان اولنور

مطبوعات مدیریتنه تبلیغ اولنمشدر

صالح [illegible]

BELGE 31B

ÇIRPICI ÇAYIRI'NDA ALENEN İŞRET EDEN HAMAMCI CELALEDDİN İLE KARISI KEVSER HAKKINDAKİ KARARIN BASIN YOLUYLA İLANI

BOA, DH. EUM. THR, 44/32 (24 Temmuz 1326/6Ağustos 1910)

Belgenin Transkripsiyonu 31-B

Hulâsa

Üç sene müddetle nefyleri Dîvân-ı Harb-ı Örfî kavârı iktizâsından olan
Arabacı ve Hamâmcı Celaleddin ile refîkası hakkında

Gazetelere

Âdâb-ı İslâmiyyeye muğâyir olarak Çırpıcı mesîresinde alenen işret ve zâbıtanın ihtârına ehemmiyet vermeyerek harekât-ı ğayr-ı marziyyeye ve kuvve-i zâbıtaya karşı elfâz-ı müstehcene istîmâline cür'et etdikleri bi'l-muhâkeme tebeyyün eden Yedikule sâkinlerinden arabacı ve hamâmcı Celaleddin ile zevcesi Kevser'in teşyî' olunacak mahalle üç sene müddetle nefylerine Dîvân-ı Harb-ı Örfî'den karâr i'tâ ve Emniyet-i Umûmiyye Müdîriyyet'ne teblîğ olunmuşdur.

24 Temmuz 1326

قید نومروسی	٤١٧٢	خلاصه‌سی	مسوده‌نک امضاسی
نوع محررات	تذکره		[illegible]
اساس اسلک نوعی	تذکره	اوچ سنه مدتله نفیلری دیوان حرب عرفی قراری اقتضاسندن اولان عریجی وجهیی جمال الدین ایله زوجه‌سنک اعزام اولندیغنه دائر	مدیرک امضاسی
اساس اسلک نومروسی	٥٦		[illegible]
ملفوفات	/		مبیضنک امضاسی
هامش			

خداوندکار ولایتنه

آداب اسلامیه‌یه مغایر اوله‌رق جریده مسیره‌سنی نشر ایله و خلافت سنیه اخفاسنه اجتسار ایدن

صاحبی حرفیه وقوع خلفایه قارشو الفاظ مستهجنه استعمال جرأتنده ایتدکلری بالتحقیق

انجمن اداره عرفیه قرارنامه‌سنک التنجی ماده‌سی ~~[illegible]~~ حکمنه توفیقاً خلافت تنسیب اولنان محله

اوچ سنه مدتله نفیلرینه دائر دیوان حرب عرفیه‌دن تبلیغ اولنان مضبطه‌نک اراده سنیه جنابه

ملفوفاً اقترانیله جریده رسمیه جلیله سعید ١ ... ٦ تاریخ و ٥٤ نومرولی با تذکره تبلیغ بیورلدی

بوکره سالکلرندن عریجی وجهیی جمال الدین ایله زوجه‌سی کوثرک بروسه‌یه سوقلری لدی الاستعلام ~~[illegible]~~

واقتضای جنبه سنه ~~[illegible]~~ بوییله و وقوعاتده معلوم مخصوصه نتیجه اعزام قلنمه اولنمقده واشتهار

توفیقاً ... معامله ~~[illegible]~~ سلک سیاسیه مختاردار قلم

حکم ... احرا ... و ... ابلاغ

٤ [signature]

BELGE 31 C1, C2

HAMAMCI CELALEDDİN İLE KARISI KEVSER'İN ÜÇ YIL MÜDDETLE BURSA'YA SÜRGÜN GÖNDERİLMELERİ HAKKINDAKİ DİVAM-I HARB ÖRFÎ KARARININ UYGULAMA SÜRECİ

BOA, DH. EUM. THR, 44/32 (24 Temmuz 1326/6Ağustos 1910)

Gömlek Muhtevâsı

- a **Harbiye Nezareti'nin Dahiliye Nezâreti'ne hitâben yazıdığı (24 Temmuz 1326/6 Ağustos 1910) tarihli yazı**
- b **Dahiliye Nâzırı'nın Emniyyet-i Umumiye Müdüriyetine yazdığı (28 Temmuz sene 326/10 Ağustos 1910) cevâbî yazısı**
- c **Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nin Hüdavendigar Vilayeti'ne yazdığı 4 Ağustos 1326/17 Ağustos 1910 tarihli yazı (38-26965)**
- d **Hüdavendigar Vilayeti'nin Emniyet-i Umumiye Müdüriyyeti'ne hitâben 10 Ağustos 1326/23 Ağustos 1910 tarihli cevâbî yazısı (38-26964)**

Belge 31-C1 **Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nin Hüdavendigar Vilayeti'ne yazdığı (4 Ağustos 1326/17 Ağustos 1910) tarihli yazı (38-26965)**

Belgenin Transkripsiyonu 31-C1

Kayd Numrosu: 4173

Hulâsa

Üç sene müddetle nakîlleri Dîvân-ı Harb-ı Örfî karârı iktizâsından olan Arabacı ve Hammâmcı Celaleddin ile zevcesinin i'zâm olunduklarına dâ'ir

Hüdâvendigâr Vilâyet-i Aliyyesine

Âdâb-ı İslâmiyye muğâyir olarak Çırpıcı mesîresinde işret ve zâbıtanın ihtârına ehemmiyet vermeyerek harekât-ı ğayr-ı marziyye ve kuvve-i zâbıtaya karşu elfâz-ı müstehcene isti'mâline cür'et etdikleri bi'l-muhâkeme tebeyyün etmesiyle idâre-i örfiye karârnâmesinin altıncı mâddesi hükmüne tevfîkan zâbıtaca tensîb olunacak mahalle üç sene müddetle nefylerine dâ'ir Dîvân-ı Harb-ı Örfî'den tanzîm olunan mazbatanın irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâneye iktirân etdiği Harbiyye Nezâret-i celîlesinin 20 Temmuz sene 326 târîh ve 54 numrosuyla bâ-tezkire teblîğ buyurulan Yedikule sâkinlerinden Arabacı ve Hammâmcı Celaleddin ile zevcesi Kevser'in Bursa'ya sevkleri lede'l-istifsâr Dâhiliyye Nezâret-i celîlesinden tensîb ve iş'âr buyurulmuş ve merkūmân me'mûr-ı mahsûsa teslîmen i'zâm kılınmış olmağla hükm-i mezkûra tevfîkan haklarında mu'âmele-i vusûllerinin icrâ ve inbâsı müsâ'ade buyurulması mütemennâdır efendim.

4 Ağustos sene 326

İMZA

ه

امنيت عموميه مديريتنه

خداوندكار ولايتى

تحريرات قلمى

نومرو

عمومى ٦٨٨٢

خصوصى ١٦٩

خلاصه

جلاليه و نزيه نك ورود ايتدكلرينه دائر

مدير بك افندى حضرتلرى

ديوان حرب عرفى قراريله اكمال مدت جزائيه لرى ايچون اعزام اولنان ...

٤-٦-٣٢٦ تاريخ ... قره شيخ محله سنده استقرار ايتديكلرى برخانه ده پوليس معرفتيله اقامه ايتدرلمشدر افندم

... جلاله الدينه ابه زوجه سى ...

١٧ شعبان ٣٢٨ و ١٠ اغستوس ٣٢٦

خداوندكار واليسى نامنه

دفتردار

٤٤٩٤

حفظ ايله

١٠

Belge 31 C-2 **Hüdavendigar Vilayeti'nin Emniyet-i Umumiye Müdüriyyeti'ne hitâben (10 Ağustos 1326/23 Ağustos 1910) tarihli cevabî yazısı.**

Belgenin Transkripsiyonu 31-C2

Bihî

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyyeti'ne

Hüdâvedigâr Vilâyeti
Tahrîrât Kalemi
Numro:
Umûmî: 6883
Husûsî: 169

Hulâsa: Celaleddin ve zevcesinin vürûd etdiklerine dâ'ir

Müdîr Bey Efendi Hazretleri

-4, -6, 326 târîh ve dört bin yüz yetmiş üç [4173] numrolu tahrîrât-ı aliyyeleri cevâbıdır. Dîvân-ı Harb-ı Örfî karârıyla ikmâl-i müddet-i cezâ'iyyeleri içün i'zâm olunan Arabacı ve Hammâmcı Celaleddin ile refîkası bi'l-vürûd Bursa'nın Karaşeyh mahallesinde istikrâ etdikleri bir hânede polis ma'rifetiyle ikāmet etdirilmişlerdir efendim.

Fî 17 Şa'bân sene 328 ve fî 10 Ağustos sene 326

Hüdâvendigâr Vâlîsi namına
Defterdâr
MÜHÜR (MUHYİDDİN)

Belgelerin ve Süreçlerin Değerlendirilmesi 31 (ABC)

Çırpıcı mesiresinde meydana gelen olayların bir bölümü işret denilen gayr-ı meşru eğlence sonucunda gerçekleşen cinayet, yaralama gibi olaylara şahit olmuş bulunmaktayız. Bu kez, farklı bir mahiyet arzetmekle birlikte, gayr-ı meşru eğlence ve alkolün sebep olduğu, toplum ahlakına aykırı ve alenen, açıktan işlenmemesi gereken bir suçtan dolayı gerçekleşen bir sürgün cezasına şahit olmaktayız.

A- Hukukî süreç hakkında bilgi edinmek ve olayın detaylarını öğrenmek için ilk önce (21 Haziran 1326/4Temmuz 1910) tarihli Divan-ı Harb-i Örfî kararının gözden geçirilmesi gerekmektedir. Kararda yer alan iddiaya

göre, Hamamcı Celaladdin ve karısı Kevser'in, İslamî edeb kaidelerine aykırı olarak mahremi olmayan kişilerle Çırpıcı Mesiresi'nde işret ettikleri, gayr-ı meşru bir tarzda eğlendikleri ve çengi oynatarak başlarına büyük bir kalabalığı başlarına topladıkları tespit edilmiştir. Kamuya açık bir alanda böyle bir rezaleti engellemeye çalışan zabıta memurlarına ğaliz, yani açık ve kaba saba bir şekilde sövüp, hakaret ettikleri de ayrıca bildirilmiştir. Bundan başka evlerine dönmek üzere bindikleri açık arabada, İslamî açıdan mahrem sayılmayan kişiler ile rezil bir tarzda ve kötü hareketlerinin halkın gözü önünde gerçekleşmesinin önüne geçmek için araba körüğünün kapatılmasını kendilerine hatırlatan zabıta memurlarına yine benzer şekilde hakaret içeren sözlerle karşılık vermişlerdir. Bu hareketlerinin sonucu olarak yakalanıp, Silivri Kapı Polis Merkezi'ne teslim edildikleri sırada dahi, orada bulunan zabıta memurlarına müstehcen sözlerle karşılık verdikleri belirtilmiştir. Polis merkezinin verdiği ek bilgilere göre, Yedikule sakinlerinden oldukları ifade edilen Arabacı ve Hamamcı Celaleddin ile karısı Kevser'in, Divan-ı Harb-i Örfî'de yapılan yargılamaları sonucunda birçok kez sarhoş bir halde zabıta memurlarına hakarette bulundukları ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak, yapmış oldukları fiilin, Örfî idare kararnamesinin 6. maddesine uyması dolayısıyla üç sene sürgün edilmelerine oybirliği ile karar verilmiştir.

Divan-ı Harb-i Örfî kararı üzerine yazılan Sadaret arz tezkiresinde, hukukî süreç özetlenmiştir. Öncelikle, Yedikule sakinlerinden Arabacı ve Hamamcı Celaleddin ile karısı Kevser'in İslamî edeb kaidelerine aykırı bir şekilde Çırpıcı Mesiresi'nde gayr-ı meşru biçimde eğlendikleri, ayrıca yine İslamî açıdan istenilmeyen ve hoş görülemeyecek davranışlarda bulundukları ve zabıta kuvvetlerine karşı bir takım müstehcen sözlerle karşılık verdiklerinin yargılama sonucu ortaya çıktığı vurgulanmıştır. Arkasından, haklarındaki hukukî sürecin Dîvân-ı Harb-i Örfî'nin örfî idare kararnamesinin 6. maddesine göre zabıta tarafından belirlenecek bir yere üç sene sürgüne gönderilmeleri kararı ile aleyhlerinde tecelli ettiğinin altı çizilmiştir. Buna karşılık, Mâbeyn Başkâtibi Halid Ziya (Uşaklıgil) kalemiyle Sadaret arz tezkiresinin hemen altına eğik olarak yazılan ve padişahın son kararı anlamında gelen irade metni içerisindeki "*mûcibince irâde-i seniyye-i Hazret-i Hilâfet-penâhî müte'allik buyurulmuş olmağla*" ibaresinden, cezanın onaylandığı ve (29 Haziran 1326/12 Temmuz 1910) tarihli bu irade ile hukukî sürecin sona erdiğini söyleyebiliriz.

B- Elbette yukarıdaki Divan-ı Harb-i Örfî kararı ve bu karara bağlı olarak irade ile onanan hüküm, bir uygulama süreci gerektirmektedir. Bu uygulama sürecinin ilk ayağını, kararın basın yoluyla umuma bildirilmesi oluşturulmaktadır. Nitekim, "*gazetelere*" başlığı altında, (24 Temmuz 1326/6 Ağustos 1910) tarihli belgede, İslamî edeb kaidelerine aykırı olarak açıkça gayr-ı meşru eğlenen ve zabıtanın uyarılarını önemsemeyip, İslamî açıdan istenilmeyen ve hoş görülemeyecek tarzdaki davranışlarına ve zabıta kuvvetlerine karşı müstehcen sözler kullanmaya cüret ettikleri yargılama sonucu ortaya çıktığı belirtilen Arabacı ve Hamamcı Celaleddin ile karısı Kevser'in gönderilecekleri yerde üç sene boyunca sürgün edilmelerine Divan-ı Harb-ı Örfî tarafından alınan kararın Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü'ne tebliğ edildiği bildirilmekteydi.

C-Uygulama sürecinin ikinci ayağını, transkribe edilen belgelerde de görüleceği gibi "*nefy*" in fiilen gerçekleştirilmesi oluşturmaktadır. Biz bu gruptaki belgeler içerisinden uygulamanın fiilen gerçekleştirildiğini bildiren ve Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü ile Hüdavendiger Vilayeti arasındaki yazışmaları ele alacağız. Zirâ, Divan-ı Harb-ı Örfî kararının uygulanması hakkında muhtemelen Harbiye Nezareti tarafından Dahiliye Nezareti'ne, nezaretin de Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü'ne yazdığı yazı bürokratik hiyerarşinin ilk iki basamağını teşkil etmektedir. Bu aşamadan sonra, Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü ile Hüdavendigar Vilayeti arasındaki yazışmalar sürgün işlemini fiilen gerçekleştirmiştir. Buna bağlı olarak Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü'nün Hüdavendigar Vilayeti'ne yazdığı (4 Ağustos 1326/17 Ağustos 1910) tarihli yazıda, kolaylıkla tahmin edileceği gibi, öncelikle hukukî sürece atıf yapılarak Divan-ı Harb-i Örfî kararı ve sonrasında bu kararın yazılı olduğu mazbata dile getirilmiştir. Söz konusu mazbatadaki kararın iradeyle sonuçlandığı belirtildikten sonra, Harbiye Nezareti'nin (22 Temmuz 1326/4 Ağustos 1910) tarih[53] ve 54 numaralı yazısı ile nezarete tebliğ edildiği ifade edilmiştir. Sonuç olarak Yedikule Sakinlerinden Arabacı ve Hamamcı Celaleddin ile karısı Kevser'in Bursa'ya sevk edilmeleri konusunun Dahiliye Nezareti'nce yerine getirilmesi uy-

gun görülüp, resmî yazıyla bildirilmiş olduğundan, adları geçen kişilerin görevli memurlara teslim edilerek Hüdavendigar Vilayeti'ne gönderildikleri vurgulanmıştır. Karar gereği üç yıl süreyle Bursa'da çekecekleri sürgün cezasının yerine getirilmesi ve Bursa'ya ulaştıklarında kendilerine bildirilmesi istenmektedir.

Hüdavendigar Vilayeti, cevabî yazısında, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nin (4 Ağustos 1326/17 Ağustos 1910) tarih ve 4173 numaralı yazısına atıfta bulunduktan sonra[54], Divan-ı Harb-i Örfî kararı gereği belirtilen sürede cezalarını tamamlamak için Bursa'ya gönderilen Arabacı ve Hamamcı Celaleddin ile karısı Kevser'in vilayete ulaştıkları, Karaşeyh mahallesinde kiraladıkları bir eve polis eliyle ikamet için yerleştirildikleri bilgisi verilmiştir.

باب عالی
دائرهٔ صدارت
مجلس وکلا و معروضات قلمی
۲۲۲۶

عطوفتلو افندم حضرتلری

جریحی جارنده علناً عشرت ایتدکلرنده لهولری مظنونه علیهم اولوب موقوف بولنان شهرامینی جوارنده قوروجه محمود ... سکنه سنده ... آستانه ... سلیمانیه ... وکنعیلی حادثه
ابن صالحه وصفوه چشمه ره فره کی حسینه جلبی محله سنده ساکن انقره لی رفیقه امینه بنت محمد ایله انقره لی حفیظه بنت علینک اعلانات وتنبیهات واقعه خلافنه اولهرق علناً عشرت ایتدکلری
اعدادیه ... وتحقق ایتمه‌دیکندن بونلردن صادقه‌نک سلیمانک حرکتلرینه تماس ایدن عسکری جزا قانوننک طقسان سکزنجی ماده‌سی حکمنه توفیقاً وابتدای موقوفیتلری اولان ۴ کانون ثانی ۳۲۶ کوری
تاریخنده اعتباراً ... اوچر ماه مدتله حبسلرینه وحال و شانلرینه ... ودرسعادتده بقالری ... جایز گورلمیه‌رک مزبورتان رفیقه امینه ایله حفیظه‌نک
... قرارنامه‌سنک بشنجی ماده‌سی موجبنجه تاریخ مذکوردن اعتباراً اوچر سنه مدتله مملکتلری بولنان انقره‌یه نفیلرینه قرار ویردیکی محکمه
... توافقاً اداره عرفیه ... ذکره‌ی ملفوفه عرض وتقدیم قلنمش اولمغله مرقومونک مدت موقوفیتلرینک جزای کافی
... تنظیم اولنان مضبطه‌نک گوندرلدیکی ذات حربیه نظارت جلیله‌سنک ... تذکره ... ساووری ترقیم قلندی افندم
... عفو عالیه‌یه ... خصوصنده اراده سنیهٔ حضرت پادشاهی ... منظور عالی ... بیانیله تذکره

فی ۶ ذی القعده ۳۲۸ / ۲۶ تشرین ثانی ۳۲۶

صدراعظم
[signature]

... اراده ... حضرت پادشاهی ...
فی ۷ ذی القعده ۳۲۸ و فی ۲۷ تشرین ثانی ۳۲۶
سرکاتب حضرت شهریاری
[signature]

BELGE 32 1, 2

ÇIRPICI ÇAYIRI'NDA İŞRET EDEN TAKUNYACI SÜLEYMAN VE ÇANKIRILI SADIK İLE ANKARALI REFİKA EMİNE VE ANKARALI HAFİZE

BOA, İ. HB, 31/1328 Za 7 (26 Teşrin-i evvel 1326/8 Kasım 1910)

Gömlek Muhtevâsı

- a **(26 Teşrin-i evvel 1326/8 Kasım 1910) tarihli irade.**
- b **Divan-ı Harb-i Örfî'nin (10 Ağustos 1326/23 Ağustos 1910) tarihli kararı.**
- c **Harbiye Nazırı'nın Dîvan-ı Harb-i Örfî kararını Sadaret'e ilettiği (11 Ağustos 1326/24 Ağustos 1910) tarihli üst yazısı.**

Belge 32-1 **(26 Teşrin-i evvel 1326/8 Kasım 1910) tarihli irade.**

Belgenin Transkripsiyonu 32-1

Bihî

Bâb-ı Ālî
Dâ'ire-i Sadâret
Meclis-i Vükelâ Ma'rûzât
Kalemi
3326

Atûfetlü Efendim Hazretleri

Çırpıcı Çayırı'nda alenen işret etmelerinden dolayı maznûn-ı aleyhim olub mevkûf bulunan Şehremini civârında Koruk/Kavruk Mahmud mahallesi sekenesinden takunyacı âsitâneli Süleyman bin Seyyid ve Kangırılı (Çankırılı) Sadık ve Soğukçeşme'de Kareki Hüseyin Çelebi mahallesinde sâkine Ankaralı Refîka Emine bint Mehmed ile Ankaralı Hafize bint Ali'nin i'lânât ve tenbîhât-ı vâkı'a hilâfına olarak alenen işret etdikleri i'tirâflarıyla tebeyyün ve tahakkuk etmiş olduğundan bunlardan Sadık ile Süleyman'ın hareketlerine temâs eden askerî cezâ kānûnnâmesinin doksansekizinci mâddesi hükmüne tevfîkan ve ibtidây-ı mevkūfiyyetleri olan 24 Temmuz sene 326 târîhinden i'tibâren kendilerinin otuzar değnek darbıyla üçer mâh müddetle habslerine ü hâl ve şanlarına binâ'en Der-sa'âdet'ce bekâları ğayr-ı câ'iz görilen mezbûretân Refika Emine ile Hafize'nin dahi hareketlerine tevâfuk eden İdâre-i Örfiye Karârnâmesinin altıncı mâddesi mûcebince târîh-i mezkûrdan i'tibâren üçer sene müddetle memleketleri bulunan Ankara'ya nakillerine karâr verildiğini mutazammın Dîvân-ı Harb-i Örfî'ce tanzîm olunan mazbatanın gönderildiğine dâ'ir Harbiyye Nezâret-i Celîlesi'nin tezkiresi melfûfiyle arz u takdîm kılınmış olmağla merkūmûnun mevkûfiyyetlerinin cezây-ı kâfî addiyle afv-ı âlîye nâ'iliyyetleri husûsunda irâde-i seniyye-i Hazret-i Pâdişâhî ne vech ile şeref-sudûr buyurılur ise mantûk-ı âlîsi infâz edileceği beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm kılındı efendim fî 6 Zilkade sene 328 fî 26 Teşrin-i evvel sene 326

Sadrazam
İMZA (İBRAHİM)

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki

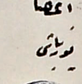
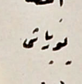
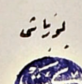
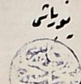
Resîde-i dest-i ta'zim olub melfûfleriyle berâber manzûr-ı âlî buyurulan işbu tezkire-i sâmiye-i Sadâret-penâhî müte'allik buyurulmuş olmağla emr fermân Hazret-i veliyyü'l-emrindir fî 7 Zilkade sene 328 fî 27 Teşrin-i evvel sene 326

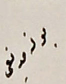
Ser-kâtib-i Hazret-i Şehriyârî
Bende
İMZA (HALİD ZİYA)

دیوان حرب عرفی

عدد

جرمی ثابت اولان عنف عشرت ایتملرندن طولایی مظنون علیهم اولوب موقوف بولنان شهر امینی جوارنده قوروده محمود محله سنده مستأجراً ساکنه فاطمه حمی آشاغی اوتوز یاشنده سلیمان بن ...
ومحله مذکوره ده متصرفاً ساکنه کنعانلی صادق بن صالح و صفوت حرم ... قره‌حسین چلبی محله سنده تیره‌لی دلبر خانمک خانه سنده ساکنه انقره‌لی رفیقه امینه بنت محمد ومذکور
خانه‌ده مسافره ساکنه انقره‌لی حفیظه نهمی حقلرنده وار دولان اوراق تحقیقیه اوزرینه دیوان حرب عرفی اجرا قلنان محاکمه نتیجه سنده محدرات اسلامیه‌نک سبب اولنه
عنف عشرت ایتملری آداب عمومیه و دینیه‌یه کلیاً مخالف بولندیغی وبوکبی حالات ایدنلرک شدید مجازات ایدیلری حقلری تبیه واعلان قلندیغی حالده مرقوم سلیمان و صادق
و رفیقه امینه و حفیظه‌نک جرمی ثابت اولمش ... جرمی ثابت اولان عنف عشرت ایدنلری اعترافلریله ثابت و تحقق ایتمش اولدیغندن بونلردن صادق ابو سلیمانک قرندیه
... تاریخندن بالاعتبار کندیلرینک اوتوزر دکنک ضربیله وقره
تماسلیه دعسکری جزا قانوننک ... ماده‌سی حکمنه توفیقاً و ابتدای موقوفیتلری اولان ٢٤ حزیران ١٣٢٦ تاریخندن بالاعتبار ... رفیقه امینه ابو حفیظه‌نک دخی حرکتلری توافق ایدن ادارهٔ عرفیه قرارنامه سنک
مدتی حسابیه ... درسعادتده بقالری غیرجائز کورلدیکندن ... رفیقه امینه ابو حفیظه‌نک ... جوارنده کی اقوامنه تسلیم و رفیقه‌نک
التنجی ماده‌سی بوجهه تاریخ مذکوردن اعتباراً اوچر سنه مدتله ممالکلری بولنان انقره‌یه نفیلرینه ... ٢٤ ... ١٣٢٦ ... قرار ویرلدی
دخی حکومتک تحت نظارتنده بولنمه اوچ بوزیکرمی التنجی ... جزوسنک ... قرار ویرلدی

اعضا	اعضا	اعضا	اعضا	اعضا	اعضا	اعضا	اعضا	دیوان حرب عرفی رئیسی
یوزباشی	یوزباشی	یوزباشی	یوزباشی	قول آغاسی	بیکباشی	قائممقام	قائممقام	... میرلواسی
	بولنمدی						بولنمدی	

تصدیق | ١١ ... ١٣٢٦

حربیه ناظری

[signature]

Belge 32-2 **Divan-ı Harb-i Örfî'nin (10 Ağustos 1326/23 Ağustos 1910) tarihli kararı.**

Belgenin Transkripsiyonu 32-2

Bihî

DÎVÂN-I HARB-I ÖRFÎ

Aded

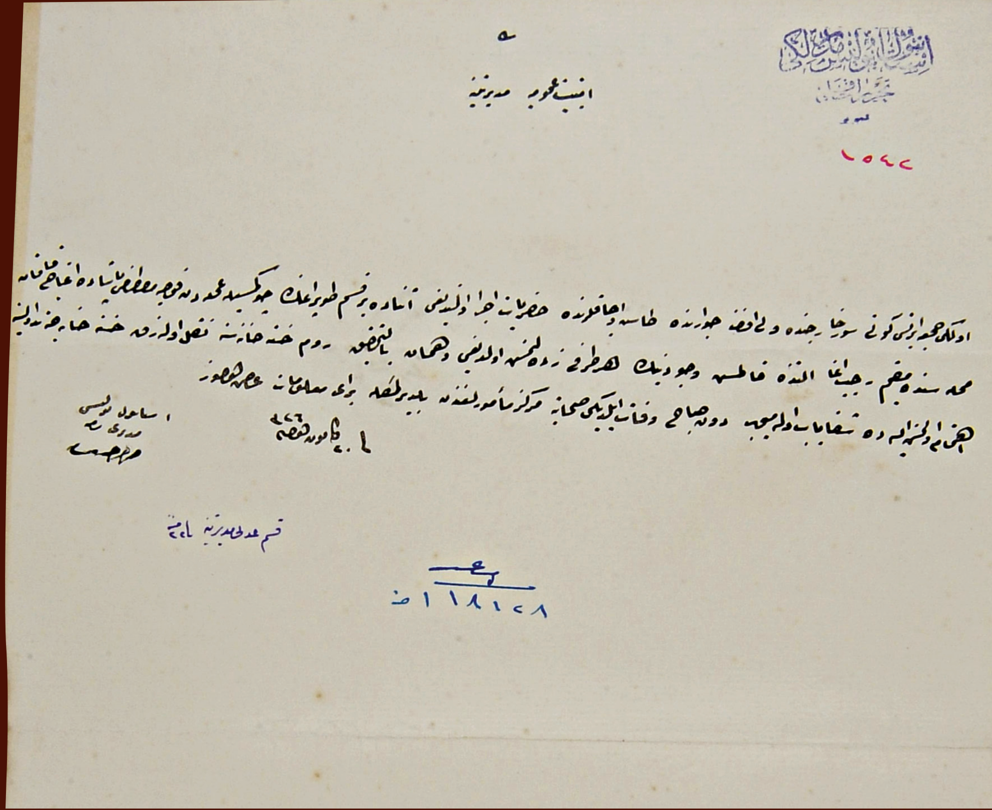
Çırpıcı Çayırı'nda alenen işret etmelerinden dolayı maznûnun aleyhim olup mevkûf bulunan Şehremâneti civârında Koruk Mahmud mahallesinde müste'ciren sâkin takunyacı âsitâneli otuz yaşında Süleyman bin Seyyid ve mahalle-i mezkûrede mutasarrıfan sâkin Kenğırılı (Çankırılı) Sadık bin Satılmış ve Soğuk Çeşme'de Karaki Hüseyin Çelebi mahallesinde teyzesi Dilber Hanım'ın hânesinde sâkine Ankaralı Refika Emine binti Mehmed ve mezkûr hânede müsâfereten sâkine Ankaralı Hafize binti Ali haklarında vârid olan evrâk-ı tahkîkiyye üzerine Dîvân-ı Harb-i Örfî'ce icrâ kılınan muhâkeme netîcesinde muhadderât-ı İslâmiyyenin mesîrelerde alenen işret etmeleri âdâb-ı umûmiyye ve dîniyyeye külliyyen muhâlif bulunduğu ve bugünkü hâle cür'et edenlerin şedîden mücâzât edilecekleri tenbîh ve i'lân kılındığı hâlde merkūmûn Süleyman ve Sadık ve Refika Emine ve Hafize'nin tenbîhât-ı vâkı'a hilâfına olarak Çırpıcı Çayırı'nda alenen işret etdikleri i'tirâflarıyla tebeyyün ve tahakkuk etmiş olduğundan bunlardan Sadık ile Süleyman'ın hareketlerine temâs eden askerî cezâ kānûnunun doksan sekizinci [98.] mâddesi hükmüne tevfîkan ve ibtidâ-yı mevkûfiyyetleri olan 24 Temmuz sene 326 târîhinden bi'l-i'tibâr kendilerinin otuz değnek darbıyla üçer mâh müddetle habslerine ve hâl ü şânlarına binâ'en Dersa'âdetce bekālârı ğayr-ı câ'iz görülen mezbûretân Refika Emine ile Hafize'nin dahi hareketlerine tevâfuk eden idâre-i örfiyye karârnâmesinin altıncı [6.] mâddesi mûcibince târîh-i mezkûrdan i'tibâren üçer sene müddetle memleketleri bulunan Ankara'ya nakîllerine Hafize Ayşe'nin Şurpa Kazâsı civârındaki ebeveynine teslîm ve Refika'nın dahi hükûmetin taht-ı nezâretinde bulumasına üç üç yüz yirmi altı senesi Ağustosu'nun dokuzuncu günü müttefikan karâr verildi fî Şa'bân sene 38 ve fî 10 Ağustos sene 326

Dîvân-ı Harb-ı Örfî Re'îsi Erkân-ı Harbiyye Mîrlivâsı MÜHÜR	A'zâ Kā'im-i makām buluna-madığı	A'zâ Kā'im-i makām MÜHÜR	A'zâ Binbaşı MÜHÜR	A'zâ Kolbaşı MÜHÜR	A'zâ Yüzbaşı MÜHÜR	A'zâ Yüzbaşı MÜHÜR	A'zâ Yüzbaşı buluna-madığı	A'zâ Yüzbaşı MÜHÜR

Tefrîk fî 1 Ağustos sene 326
Harbiyye Nâzırı
İMZA (MAHMUD ŞEVKET)

Yine Çırpıcı Çayırı'nda işret ve dönem itibarıyla örfî idare (sıkıyönetim) altında alınan bir kararla karşı karşıyayız. Bu noktadan hareketle, Divan-ı Harb-i Örfî'nin (10 Ağustos 1326/23 Ağustos 1910) tarihli kararını içeren mazbatadaki bilgilere müracaat etmek durumundayız. Öncelikle olayın fâ'il ve fâ'ilelerini ikâmetgâhlarıyla tanımak gerekmektedir. Sanık olarak tutuklu bulunanlar: 1-Şehremâneti civarında Koruk Mahmud mahallesinde kiracı olarak oturan, Takunyacı Âsitâneli (İstanbullu) 30 yaşında Seyyid oğlu Süleyman 2-Şehremâneti'nin aynı mahallesinde mutasarrıf olarak oturan Çankırılı Satılmış oğlu Sadık 3-Soğukçeşme'de Karaki Hüseyin Çelebi mahallesinde teyzesi dilber Hanım'ın evinde oturan Mehmed kızı Ankaralı Refika Emine 4-Soğukçeşme'de aynı mahallede oturan Ali kızı Ankaralı Hafize haklarında Divan-ı Harb-ı Örfî'ye sevkedilen soruşturma evrakı üzerine, burada yargılanmışlardır. Yargılama sonucunda İslâm muhadderelerinin, yani örtülü veya tesettürlü Müslüman kadınların mesirelerde apaçık bir şekilde işret, yani gayr-i meşru bir tarzda eğlenmeleri gerek dinî, gerekse genel anlamda kamu âdâbına tamamen aykırı bulunduğu vurgulanmıştır. Yine bu gibi durumlara yeltenelerin şiddetli bir şekilde cezaya çarptırılacakları ikaz edilip, duyurulmasına rağmen adı geçen Süleyman, Sadık, Refika Emine ve Hafize'nin yapılan uyarılara aykırı olarak Çırpıcı Çayırı'nda açıkça işret ettikleri kendi itiraflarıyla açığa çıkarak, gerçeklik kazanmıştır. Bunlardan Sadık ile Süleyman'ın davranışlarına uyan Askerî Cezâ Kanunu'nun 98. maddesi hükmünce, ilk tutuklanma tarihleri olan(24 Temmuz 1326/6 ağustos 1910) tarihinden başlamak üzere, üç ay süreyle hapsedilmelerinin yanı sıra kendilerine 30 sopa vurulmasına, ayrıca duruünvan ve durumları dolayısıyla Dersaadet'de (İstanbul'da) kalmaları uygun görülmeyen adı geçen Refika Emine ile Hafize'nin de davranışlarına uyan Örfî İdare (Sıkı Yönetim) Kararnamesi'nin 6. maddesi gereğince söz konusu tarihten başlamak üzere üçer sene süreyle kalmak üzere, memleketleri bulunan Ankara'ya nakledilmelerine, ayrıca Hafize Ayşe'nin Şurpa kazası civarındaki ebeveynine teslim ve Rafika'nın da hükümetin gözetimi altında bulundurulmasına karar verilmiştir.

Elbette Divan-ı Harb-i Örfî'nin mazbatasından yer alan bu karar, elbette Harbiye Nazırı tarafından Sadaret makamına iletilmiştir. Ara bir belge olduğu için transkribe edilen belgeler arasında almadığımız ve bir üst yazı mahiyetinde olan bu yazının ardından, Sadaret makamı iradesini almak üzere alttaki bu bürokratik yolu da ele alan bir Sadaret arz tezkiresi ile padişaha arzetmiştir. Sadaret'in bu arz tezkiresi, aynı zamanda iki kısımdan oluşan ve "*irâde*" denilen belgenin birinci kısmını oluşturmaktadır. Kolayca tahmin edileceği gibi, Sadaret makamı konuyu özetleyerek tutuklulardan Süleyman ile Sadık'ın ilk tutuklanma tarihleri olan (24 Temmuz 1326/6 Ağustos 1910)'dan itibaren Askerî Ceza Kanunnamesi'nin 98. maddesi uyarınca otuza sopa vurulmasıyla ve üçer ay süreyle hapsedilmelerine ve Refika Emine ile Hafize'nin de İdare-i Örfiye Kararnamesi'nin 6. maddesi uyarınca belirtilen tarihten geçerli olmak üzere üçer sene memleketleri olan Ankara'ya gönderilmelerine karar verildiğini içeren Divan-ı Harb-i Örfî mazbatasını atıfta bulunmuştur. Ayrıca bu yazının Harbiye Nazırı'nın üst yazı mahiyetindeki yazısıyla birlikte arz edilip, sunulduğunu da bildirilmiştir. Sonuç olarak, üstteki Sadaret arz tezkiresine eğik olarak gayet kısa bir irade metni, Mâbeyn Başkâtibi tarafından (27 Teşrin-i Evvel 1326/9 Kasım 1910)'da kaleme alınmıştır ve bu belgenin aslî tarihi olarak kayda geçecektir.

BELGE 33

VELİEFENDİ TAŞ OCAKLARINDA KAZI ESNASINDA ÇÖKME SONUCU ÖLEN AMELE

BOA, DH. EUM. KADL, 3/23 (20 Kanun-ı Evvel 1326/2 Ocak 1911)

Belgenin Transkripsiyonu 33

Bihî

İstanbul Polis Müdîrliği
Tahrîrât Kalemi
Aded 1542

Emniyet-i Umûmiyye Müdîriyyeti'ne

Evvelki Cum'a günü sur hāricinde Veliefendi civârında taş ocaklarında hafriyyât icrâ olunduğu esnâda bir kısım toprağı çökmesiyle ameleden Koca Mustafa Paşa'da Ağaçkakan mahallesinde mukīm Receb Ağa altın-

da kalmış vücûdunun her tarafı zedelenmiş olduğu ve hemen bi't-tahkik Rum Hastahānesi'ne naklolunarak Hastahāne'ce tedâvîsine ihtimâm olunmuş ise de şifâyâb olamayub dün sabah vefât eylediği Samatya Merkez Me'mûrluğu'ndan bildirilmekle berây-ı ma'lûmât arzolunur fî 20 Kanun-ı evvel sene 326

İstanbul Polis Müdîri namına
İMZA (MURAD)

Kısm-ı Adlî Müdîriyyeti'ne sene minhu
İkinci Belge: dosya işlemi ile alakalıdır.

Belgenin Değerlendirilmesi 33

Bazı olaylar üzücü de olsa, genel anlamda bize birçok bilgiyi verebilecek hammaddeler gibidirler. Bu defa elimizdeki belgede, Veliefendi mesiresinin yeri "*sur dışında*" ifadesi ile tanımlanmaktadır. Bu noktadan hareketle, XX. yüzyılın başında Veliefendi mesiresinin Dersaadet, yani "*nefs-i İstanbul*" olarak kabul edilmediğini pekala söyleyebiliriz. Ayrıca, Veliefendi mesiresinin bulunduğu bu bölgede taş ocaklarının bulunduğu ve kazı yapıldığı bilgisi ön plana çıkmaktadır.

İstanbul Polis Müdürlüğü'nün, Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü'ne yazdığı bir yazıda, Veliefendi civarında taş ocaklarında kazı çalışması yapıldığı sırada, toprak çökmesi sonucu, işçilerden birinin vefat ettiği bilgisi verilmektedir. Vefat eden işçinin, Koca Mustafa Paşa semtinde, Ağaçkakan mahallesinde oturmakta olan Receb Ağa isminde birisi olduğu belirtilmektedir. Çökme olayının meydana geldiği sırada, toprak altında kalan Receb Ağa'nın vücudunun her yerinin ezilmiş olduğu, hemen bir hastane araştırılıp, Rum Hastanesi'ne nakledildiği, burada tedavisine özen gösterilmekle birlikte, şifa bulamayıp dün sabah vefat ettiği Samatya Merkez Karakolu'ndan bildirildiği kaydedilmektedir.

Yazıda belirtilen hastane, günümüzde Zeytinburnu ve çevresinde faaliyet gösteren Balıklı Rum Vakfı Hastanesi'dir. Kuruluş hikayesi biraz karışık görünmektedir. Zirâ, Osmanlı Devleti Rum Milleti'ne (Rum Ortodox Cemaati'ne) sağlık hizmeti vermek amacıyla kurulan hastanelerin birleştirilmesiyle oluşan bir yapının zamanla gelişmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Rum Cemaati, İstanbul'un fethinin ardından ilk hastanesini 1753 tarihinde Yedikule/Balıklı'da açmıştır. Bunu, 1762'de Georgios Stavrakis tarafından Galata/Kemeraltı'nda faaliyete geçen Ospitali ton Gemitzidon (Denizciler Hastanesi) adlı ikinci hastane izlemiştir. Üçüncü hastane olan Stavridromiu, Beyoğlu'nda 1779 yılında Ortodoks Kilisesi'nin himayesinde özellikle dönemin en tehlikeli hastalığı olan veba hastalığı için kurulmuştu. Dördüncü hastane olan Prinkipo, Büyükada'da Saint Georges des Cloches manastırındaydı. Sultan III. Selim'in fermanıyla kanunî bir statü kaznan söz konusu hastaneler, Patrik Neophytos'un aracılığıyla 1794'de kurulan ortak bir fona ve aslî olarak Yedikule'deki hastaneye bağlanıp, Ethnika Philantropica Katastimata (Etnik Hayırseverlik Kurumları) adı altında birleştirilmiştir.. 1925 yılına kadar Rum cemaatinde "*Valuklı Hastanesi*" şeklinde telaffuz edilmiş, bu tarihten sonra resmî olarak Balıklı Rum Hastanesi adını almıştır. Osmanlı arşiv belgelerinde genellikle "*Yedikule Hāricindeki Rum İspitalyası*", "*Rum Milleti İspitalyası*", "*Rum Cemâ'ati İspitalyası*", "*Balıklı'daki Rum İspitalyası*" olarak zikredilmektedir[55].

٥

مابین همایون ملوکانه

باش کتابتی

۱۹۲

۲۱ ربیع الاول ۱۳۲۵ تاریخلی و ۱۲۷ نومرولو تذکرۀ خصوصیۀ صدارتپناهیلری جوابیدر. خزینۀ خاصۀ
شاهانه‌یه عائد بولنان مقری کوی جوارنده کائن ولی افندی چایرینک خزینۀ مالیه‌جه سپاهی اوجاغنه
فروخت اولنمق اوزره عینیه قیمتی بولندیغی اکلاشیلان مربوط پوصله‌ده محرر املاک امیریه ایله اولیلانکی
تفرقی امرینک ماده مخصوصه‌سنه توفیقاً مبادله‌سی لدی العرض مقرون موقع عز قبول سنیۀ حضرت پادشاهی بیوریلارق
خزینۀ مشارالیها مدیریت عمومیه‌سنه تبلیغ کیفیت قلنمشدر. اولبابده امر و فرمان حضرت من له الامرکدر.

۱ ربیع الآخر ۱۳۲۵ ۱ مایس ۱۳۲۳

سرکاتب حضرت شهریاری

علی جواد

BELGE 34 1, 2

VELİEFENDİ ÇAYIRI'NDAKİ HAZİNE-İ HASSA'YA AİT BAZI YERLERİN SİPAHİ OCAĞI'NA SATILMASI

BOA, DUİT, 13/72 (6 Kanun-ı sani 1332/19 Ocak 1917)

Gömlek Muhtevâsı

a **(6 Kanun-ı sani 1332/19 Ocak 1917) tarihli hususî irade**

b **Emlak Listesi.**

Belge 34-1 **(6 Kanun-ı sani 1332/19 Ocak 1917) tarihli hususî irâde.**

Belgenin Transkripsiyonu 34-1

Bihî

Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Mülûkâne

Bâş-kitâbeti

192

21 Rebiülevvel sene 1335 [15 Ocak 1917] târîhli ve 127 numrolu tezkire-i husûsiyye-i Sadâret-penâhîleri cevâbıdır Hazîne-i Hāssa-i Şâhâne'ye â'id bulunan Makriköyü civârında kâ'in Veliefendi Çayırı'nda Hazîne-i Mâliyye'ce Sipâhî Ocağı'na fürûht olunmak üzere aynı kıymetinde bulunduğu anlaşılan merbût pusulada muharrer emlâk-ı emîriyye ile ol bâbdaki nizâmnâmenin mâdde-i mahsûsasına tevfîkan mübâdelesi lede'l-arz makrûn-ı müsâʻade-i seniyye-i Hazret-i Pâdişâhî buyurularak Hazîne-i müşârün-ileyhâ müdîriyyet-i umûmiyyesi'ne teblîğ-i keyfiyet kılınmışdır ol bâbda emr ü fermân Hazret-i veliyyü'l-emrindir fî 25 Rebiülevvel sene 1335 fî 6 Kanun-ı Sani sene 1332

Ser-kâtib-i Hazret-i Şehriyârî

İMZA (ALİ CEVAD)

باب عالی
دائرهٔ صدارت
مجلس وکلا و معروضات قلمی

	ليراى عثمانى
بك اوغلنده اقارجه جاده سنده فرونه	٢٠٠٠
غلطه ده صندوقجيلر ايچنك (٧٢) نومرولو دكانه	١٧٠٠
" بايزيد جامع شريفى آرقه سنده يكيشهرلى جاده سنده خانه	٩٠٠
" " " " " " " دكانه	٦٠٠
" محموديه جاده سنده (٦٦) نومرولو دكانه	١٥٠٠
چارشوى كبيرده اره لق زقاغنده (٨) نومرولو دكانه	٨٠٠
فرى كوينده صو خزينه سى قارشوسنده خانه و آخور	١٥٠٠
	١٠,٠٠٠

Belge 34-2 **Veliefendi Çayırı'ndaki Hazine-i Hassa'ya Ait Bazı Yerlerin Sipahi Ocağı'na Satılmasına Karşılık Maliye Nezareti Tarafından Bedel Olarak Gösterilen Emlakın Listesi.**

Belgenin Transkripsiyonu 34-2

Bâb-ı Ālî

Dâ'ire-i Sadâret

Meclis-i Vükelâ Ma'rûzât Kalemi

Lira-yı Osmanî	
3000	Beyoğlu'nda Akarca Câddesi'nde fırın
1700	Ğalata'da Sandukcılar içinde (72) numrolu dükkân
900	" Bayezid Câmi'-i Şerîfi arkasında Yenişehirli Câddesi'nde hâne
600	" " " " " " dükkân
1500	" Mahmudiye Câddesi'nde (66) numrolu dükkân
800	" Çarşu-yı Kebîr'de Aralık Sokağı'nda (Sokağı'nda) (8) numrolu dükkân
1500	Feriköyü'nde Su Hazînesi karşusunda hāne ve ahūr
10, 000	

Belgelerin değerlendirilmesi 34

Bu bağlamdaki belgelerin temelde bir amaca hizmet eder mahiyette olduğu anlaşılmaktadır. Şöyle ki, daha önce giriş kısmında ele aldığımız gibi Islah-ı Nesl-i Feres Cemiyeti'nin kurulması ve daha sonra koşular düzenlenerek gelir sağlanması gibi gelişmelerin bir parçası olarak görülebilir. Çünkü koşu düzenlenmesi, işin sadece bir kısmını oluşturmaktadır ve buraya ait tesisler için gereken istimlak çalışmalarının devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim, elimizdeki (6 Kanun-ı sani 1332/19 Ocak 1917) tarihli bu hususî irade de görüldüğü üzere, istimlak konusunun öncelikle Sadaret makamının (21 Ra 1335/15 Ocak 1917) tarihli hususî tezkiresi ile arzedildiği dile getirilerek bürokratik ve hiyerarşik yolu dile getirilmiştir. Mâbeyn Başkâtibi Ali Cevad Bey tarafından kaleme alınan elimizdeki bu hususî iradede yer alan cevabî ve nihaî karara göre, birinci planda Veliefendi Çayırı'ndaki arazinin Osmanlı padişahlarının şahsî gelir ve giderlerini idare eden Hazine-i Hassa'ya ait mülklerden olduğu ve Makriköyü civarında bulunduğu ifade edilmiştir. Daha sonra da, Veliefendi Çayırı'nda bulunan söz konusu arazinin Maliye Hazinesi tarafından Sipahi Ocağı'na satışı istendiğinin altı çizilmiştir. Buradan hareketle, söz konusu yerin maddî değeri olan 10. 000 Osmanlı lirasına karşılık gelen ve yedi parçadan oluşup, ekteki listede döküm halinde gösterilen fırın, dükkan, hane, ahır gibi "*emlâk-ı emîriyye*"nin, yani devlete ait mülklerin karşılıklı değişimi ya da takas edilmesinin padişah tarafından onaylandığı belirtilmektedir[56].

باب عالی
دائرهٔ صدارت عظمی

آمدی دیوان همایون
۷۱

۵

ارادهٔ سنیه

مقری کوینده و لجافقه چارنده املاک خاقانیه ده بش یوز اوتوز اوچ دونم بیک ایکی یوز اللی یدی ذراع وسعتنده و اون بیک لیرا قیمتنده بولنان اراضی مقابل
مبادلهٔ سپاهی اوجاغنه فروخت اولنمق اوزره واقع تقریح املاکدن غلطه ده بایزید جامع شریفی آرقه سنده یکیشهرلی جاده سنده جمعاً بیک بش یوز لیرا
قیمتنده مع دکان بر باب خانه ایله محمودیه جاده سنده کائن کذلك بیك بش یوز لیرا قیمتلی دکانك یرینه طوبخانه ده حاجی محی محله سنده حجره و یوقوشنده کائن
والتنده بر باب دکانی محتوی اوچ بیك لیرا قیمتنده (۷۱) نومرولو بر باب اخشاب خانه نك قبولی صورتیله ایفاسی مقتضی مجلس وکلا قراریله ساعت وقوعنده در
بو اراده سنیه نك اجراسنه مالیه ناظری مأموردر ۱۸ جمادی الاولی ۱۳۳۴ [illegible]

محمد رشاد

شیخ الاسلام و اوقاف همایونیه ناظر وکیلی

صدراعظم وکیلی و حربیه ناظری

بحریه ناظری و داخلیه ناظری وکیلی

عدلیه ناظری و شورای دولت رئیسی و خارجیه ناظری وکیلی

مالیه ناظری

نافعه ناظری و معارف ناظر وکیلی

تجارت و زراعت ناظری

پوسته و تلغراف و تلفون ناظری

BELGE 35 1, 2, 3

VELİEFENDİ ÇAYIRI'NDA SİPAHİ OCAĞI'NIN ALACAĞI ARAZİYE KARŞILIK VERİLEN EMLAK

BOA, DUİT, 13/74 (18 Şubat 1334/18 Şubat 1918)

Gömlek Muhtevâsı

- a (18 Şubat 1334/18 Şubat 1918) tarihli irade.
- b (1 Şubat 1334/1 Şubat 1918) tarihli Meclis-i Mahsus mazbatası.
- c (21 Kanûn-ı Sânî sene 1334/ 21 Ocak 1918) tarihli Maliye Nezareti raporunun kopyası.

Belge 35-1 **(18 Şubat 1334/18 Şubat 1918) tarihli irade.**

Belgenin Transkripsiyonu 35-1

Bihî

İrâde-i Seniyye[57]

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Sadâret-i Uzmâ
Âmedî Kalemi
31

Makriköyü'nde Veliefendi Çayırı'nda emlâk-i hakaniyyeden beş yüz on üç dönüm bin iki yüz elli yedi [513/1257] zirâ vüs'atinde ve on bin lira [10.000] kıymetinde bulunan arâzîye mukâbil mübâdeleten Sipâhî Ocağı'na fürûht olunmak üzere ferâğı takarrur eden emlâkdan Ğalata'da Bâyezid Câmi'-i Şerîfi arkasında Yenişehirli Câddesi'nde cem'an bin beş yüz lira [1500] kıymetinde ma'a-dükkân bir bâb hāne ile Mahmûdiyye Câddesi'nde kâ'in kezâlik bin beş yüz lira [1500] kıymetli dükkânın yerine Tophāne'de Hacı Muhyi mahallesinde Humbara yokuşu'nda kâ'in ve altında bir bâb dükânı muhtevî üç bin lira kıymetinde (31) numrolu bir bâb ahşâb hānenin kabûlü sûretiyle îfây-ı muktezâsına Meclis-i Vükelâ karârıyla müsâ'ade olunmuştur.

Bu irâde-i seniyyenin icrâsına Mâliyye Nâzırı me'mûrdur fî 6 Cumadelûlâ fî 18 Şubat sene 1334

İMZA (MEHMED REŞAD)

Şeyhülislâm ve Evkāf-ı Hümâyûn Nâzır Vekîli
İMZA (MUSA KAZIM)

Sadrazam Vekîli ve Harbiyye Nâzırı
İMZA (ENVER)

Bahriye Nâzırı ve Dâhiliyye Nâzırı Vekîli
İMZA (CEMAL)

Adliyye Nâzırı ve Şûrâ-yı Devlet Re'îsi ve Hâriciyye Nâzırı Vekîli
İMZA HALİL

Mâliyye Nâzırı
İMZA (ABDURRAHMAN)

Nâfı'a Nâzırı ve Ma'ârif Nâzırı Vekîli
İMZA (ALİ MÜNİF)

Ticâret ve Zirâ'at Nâzırı
(YOK)

Posta ve Telefon ve Telgraf Nâzırı
İMZA (HAŞİM)

باب عالی
مجلس مخصوص
٢١

مقری کوینده ولی افندی چفتلکی املاک خاقانیه‌دن بشیوز اوتوز اوچ دونم بیک ایکی یوز اللی یدی ذراع وسعتنده و اوده بیک لیرا قیمتنده بولنان و خزینهٔ مالیه‌جه سپاهی اوجاغی وقفندن

اولمق اوزره بیک قیمتلی املاک معلومه ایله اوبوایه‌ی نظامنامه‌نک ماده مخصوصه‌سنه توفیقاً مبادله‌سی ۶ کانون ثانی تاریخلی ارادهٔ سنیهٔ حضرت پادشاهی اقتضای عالیسندن بولنان

اراضی حقنده بر وجه محرر معاملات لازمه‌نک ایفاسی مالیه نظارتندن لدی الاستیذان آلنان و میانه‌ده بندکارنزده مربوطی ایوب صو ... ۲۱ ربیع الاول ۳۰۶ و ۱۳ تشرین ثانی ۳۰۴ تاریخلی

تذکره جوابنده محرر اولدیغی وجهله مذکور اراضی مقابل خزینهٔ خاصهٔ شاهانه‌یه دوری تقریر یدی یارم املاکدن و قفدن عائد تیمارخ غلطه‌ده بایزید جامع

... ۶۲۱ یوز ولو تذکره ... مقابل طوبخانه‌ده جامع

شریفی ارقه‌سنده یکیشهرلی جاده‌سنده حصار بیک بشیوز لیرا قیمتنده مع دکاکین رباب خانه ایله محمودیه جاده‌سنده کائن کذلک بیک بشیوز لیرا قیمتلی دکان ... یوز ولو رباب خانه‌نک قبولا صوریله

جمعاً ... والتده‌ی رباب دکانلری ... تنظیم نامه مخصوصه توفیقاً تشکل اید ... هیاة قیمتجه اوچ بیک لیرا قیمت تقدیر اولنان (۲۱) یوز ولو رباب خانه‌نک ...

مبادله‌سی ... ارادهٔ سنیهٔ حضرت پادشاهی بولندیغی ... ارادهٔ سنیه‌یه ... تذکره و ملفوفی عرض و تقدیم اولنمغله قاطبه احوالده امر و فرمان

حضرت ولی الامر افندیمزکدر

۱۹ ربیع الاول ۳۰۶ و ۱۰ تشرین ثانی ۳۰۴

بحریه ناظری و داخلیه ناظری وکیلی | صدر اعظم وکیلی و حربیه ناظری | شیخ الاسلام و اوقاف همایون ناظری وکیلی

پوسته و تلغراف و تومرک ناظری | تجارت و زراعت ناظری | نافعه ناظری و معارف ناظری وکیلی | مالیه ناظری | عدلیه ناظری و شورای دولت رئیسی خارجیه ناظری وکیلی

Belge 35-2 **(1 Şubat 1334/1 Şubat 1918) tarihli Meclis-i Mahsus Mazbatası[58].**

Belgenin Transkripsiyonu 35-2

Bihî

Bâb-ı Ālî

Meclis-i Mahsûs

31

Makriköyü'nde Veliefendi Çayırı'nda emlâk-ı hakaniyyeden beş yüz on üç dönüm bin iki yüz elli yedi zirâ' [513/1257] vüs'atinde ve on bin [10.000] lira kıymetinde bulunan ve Hazîne-i Mâliyye'ce Sipâhî Ocağı'na fürûht olunmak üzere aynı kıymetindeki emlâk-i ma'lûme-i emîriyye ile bu bâbdaki nizâmnâmenin mâdde-i mahsûsuna tevfîkan mübâdelesi 6 Kânûn-ı Sânî sene 332 [19 Ocak 1917] târîhli irâde-i seniyye-i Hazret-Pâdişâhî iktizâ-yı âlîsinden bulunan arâzî hakkında ber-vech-i muharrer mu'amelât-ı lâzımenin îfâs Mâliyye Nezâreti'ne lede'l-izbâr alınan ve miyâne-i bendegânemizde merbûtu rapor sûretiyle mütâla'a olunan 21 Rebî'ü'l-âhir sene 336 3 Şubat sene 334 [3 Şubat 1918] târîhli ve 621 numrolu tezkire-i cevâbiyyede muharrer olduğu vechile mezkûr arâzîye mukābil Hazîne-i Hāssa-i Şâhâne'ye devri takarrur eden yedi parça emlâkdan vakfa ā'idiyyeti tebeyyün eden Ğalata'da Bâyezid Câmi'-i Şerîfi arkasında Yenişehirli câddesinde cem'an bin beş yüz lira kıymetinde ma'a-dükkân bir bâb hāne ile Mahmûdiyye câddesinde kâ'in kezâlik bin beş yüz lira kıymetli dükkâna mukābil Tophāne'de Hâcı Muhibbî mahallesinde Humbaracı yokuşunda kâ'in ve altında bir bâb dükkânı muhtevî ve nizâmnâme-i mahsûsuna tevfîkan teşekkül eden hey'et-i fenniyyece üç bin [3000] lira kıymet takdîr olunan (31) numrolu bir bâb ahşâb hānenin kabûlü sûretiyle mübâdele mu'āmelâtının îfâ ve ikmâli merhûn-ı irâde-i seniyye-i Hazret-i Pâdişâhî bulunduğu bi't-tezekkür bu bâbda kaleme alınan irâde-i seniyye lâ'ihası mezkûr tezkire ve melfûfuyla arz ve takdîm olunmağla kātıbe-i ahvâlde emr ü fermân Hazret-i veliyyü'l-emr efendimindir

Fî 19 Rebî'ü'lâhir sene 336 fî 1 Şubat sene 334

Şeyhülislâm ve Evkāf-ı Hümâyûn Nâzır Vekîli İMZA (MUSA KAZIM)	Sadrazam Vekîli ve Harbiyye Nâzırı İMZA (ENVER)	Bahriye Nâzırı ve Dâhiliyye Nâzırı Vekîli İMZA (CEMAL)

Adliyye Nâzırı ve Şûrâ-yı Devlet Re'îsi ve Hāriciyye Nâzırı Vekîli İMZA HALİL	Mâliyye Nâzırı İMZA (ABDURRAHMAN)	Nâfı'a Nâzırı ve Ma'ārif Nâzırı Vekîli İMZA (ALİ MÜNİF)	Ticâret ve Zirâ'at Nâzırı (YOK)	Posta ve Telefon ve Telgraf Nâzırı İMZA (HAŞİM)

٥

ایو صورتی

مالیه نظارتی

املاك اميريه مديريت عموميه‌سى

قلمى ....

عدد

عمومى ....

خصوصى ....

وطی افندی جاریه‌لرینه قورشونلو تقریبه اولنان بدل مقابل خزینهٔ خاصهٔ شاهانه مدیریت عمومیه‌سنه مبادله‌سی دوری سلطانی
... غلطه‌ده یازیجی جامع شریف ارقه‌سی ... چاره‌سی خانه ...
اراده ... اسول غربیده ... دکان ارقاف ... تقارن جلیله‌سی ... اکلاتلمش
خانه ایله محمودیه چاره‌سی خانه ... دکان ... وقتیله وجیب ... تقدیر ایدلمش ...
اوزرینه ... نقارتی ... اعاده ... خزینه ... ایجاب ... بولنمسه
بیلمکده بولنان و مقابل املاك اميريه ... حاجی ... یقوتی خانه
و املاك اميريه ... معدلت اجرا ... ایدلکلرینه ... ایستورلر

٢١ ... ٣٢٦
٢٧ ... تقدیم قلنمشدر

مالیه نظارت جلیله‌سی هیئت تدقیقیه رئیسی
عثمان

خزینهٔ خاصهٔ شاهانه مدیریت عمومیه‌سی ...
احمد

... املاك اميريه مأموری
مصطفی

مالیه نظارت جلیله‌سی املاك اميريه ...
علی رضا

بو صورت اصلنه مطابقدر ١٢ ... ٣٢٦

Belge 35-3 **(21 Kanun-ı Sani 1334/ 21 Ocak 1918) tarihli Maliye Nezareti Raporu Kopyası**

Belgenin Transkripsiyonu 35-3

Bihî

Maliye Nezâreti
Hususî Emlâk-ı Emîriyye Müdîriyyet-i Umûmiyyesi Kalemi
Aded
Umumî
Rapor Sûreti

Veliefendi Çayırı'nda Koşu Mahalli'ne tefrîk olunan mahalle mukābil Hazîne-i Hāssa-i Şâhâne Müdîriyyet-i Umûmiyyesi'ne mübâdeleten devri muktezây-ı irâde-i seniyyeden bulunan emvâl-i ğayr-ı menkūleden Ğalata'da Bayezid Câmi'-i Şerîfi arkasında Yenişehirli câddesinde kâ'in ma'-dükkân hāne ile Mahmudiyye câddesinde kâ'in altmış altı [66] numrolu dükkânın Evkāf-ı hümâyûn nezâret-i celîlesine ā'idiyyeti anlaşılması üzerine emvâl-i mezkûre nezâret-i müşârün-ileyhâya i'āde kılınmış ve bunlara vaktiyle üç bin lira kıymet takdîr edilmesi üzerine bu kerre bunlara mukābil emlâk-ı emîriyyeden üçbin lira [3.000] kıymetinde diğer emlâkın hazîne-i müşârün-ileyhâya terki îcâb etmekde bulunmasına ve emlâk-ı emîriyyeden irâ'e olunan mahallerin icrâ kılınan mu'āyenelerinde Tophane'de Hacı Muhyi mahallesinde Humbaracı yokuşunda kâ'in 31 numrolu tahta bir bâb dükkânı hâvî ahşâb hanenin bi'l-keşf üç bin [3000] lira kıymetinde olduğu anlaşılmış olmağla işbu rapor bi't-tanzîm takdîm kılındı

Fî 21 Kânûn-ı Sânî sene 334

Mâliyye Nezâret-i Celîlesi Hey'et-i Fenniyye Re'îsi İMZA (İRFAN)	Hazîne-i Hāssa-i Şâhâne Müdîr-i Umûmî Mühendisi İMZA (AHMED)	Beyoğlu Emlâk-ı Emîriyye me'mûru İMZA (MUSTAFA)	Mâliyye Nezâret-i Celîlesi Emlâk-ı Emîriyye Birinci Kalemi kâtiblerinden İMZA (ALİ RIZA)

İşbu sûret aslına mutâbıkdır fî 2 Şubat sene 334
MÜHÜR

Belgelerin Değerlendirilmesi 35

Elimizdeki bu irade, Veliefendi Çayırı'nda padişah mülkü olan bir arazinin Sipahi Ocağı'na satılması ile ilgilidir. Hemen belirtelim, böyle bir durumda öncelikle padişah ve hanedana ait mülklerin idaresiyle ilgilenen

kurum olan Hazine-i Hassa'ya aynı değerde bir gayr-ı menkulün verilmesi gerekmektedir. Yani, elimizdeki bu iradeden, Sipahi Ocağı'na verilmesi gereken yerin, "*emlâk-ı hakaniyye*" veya "*emlâk-i şâhâne*" ye ait olması dolayısıyla, Hazine-i Hassa'ya karşılık olarak verilen "*emlâk-i emîriyye*"den verilen bir gayr-ı menkulle ilgili bir işlemi takip etme imkanı bulmaktayız.

Ancak bu terimleri iyice vurgulamak icab etmektedir. "*emlâk-ı hakaniyye*" veya "*emlâk-i şâhâne*" denildiğinde, padişah ve yakınlarının şahsî mülklerinin kastedildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bahsedilen mülklerle ilgilenen kurum ise, Hazine-i Hassa'dır[59]. Diğer taraftan, "*emlâk-i emîriyye*" tamlamasındaki "*mîrî*" ya da "*emîrî*" kelimesi hükumet ait malları tanımlamakta kullanılan bir deyimdir. Aslen Bey anlamındaki "*Emîr*"den gelmektedir. Hükumete, dolayısıyla devlete ait menkul ve gayr-ı menkul, başka bir ifadeyle taşınabilir ve taşınamaz her türlü maddî değere sahip şeyler için kullanılmaktaydı[60].

Bu bakımdan elbette bir değer tesbitinde bulunmak, bunu gerçekleştirmek için de bir heyet raporu gerekmektedir. Bu konuda yapılan işlemler şu şekilde sıralanabilir. Maliye Nezareti, 1-Emlak-ı Emiriye Birinci Kalemi katibi ve 2-Beyoğlu Emlâk-ı Emiriye memuru ile 3-Hazine-i Hassa Umumî Müdür Mühendisi ve 4-Maliye Nezareti Fen Heyeti Reisi'nden oluşan Fen İşleri Heyeti tarafından hazırlanan (21 Kânûn-ı Sânî sene 1334/ 21 Ocak 1918) tarihli raporu bir üst yazıyla Sadaret makamına iletmiştir.

Bu rapora göre; Veliefendi Çayırı'nda koşu mahalli olarak ayrılan yere karşılık olmak üzere Hazine-i Hassa umumî müdürlüğüne değiş tokuş şeklinde devredilmesi, daha önceki tarihte çıkan bir iradeyle karar altına alınmış olan gayr-ı menkullerin durumundan bahsedilmektedir. Ancak, Galata'da Bayezid Camisi arka tarafında yer alan Yenişehirli caddesinde dükkanla birlikte bir ev ile Mahmudiye caddesinde 66 numarada bulunan dükkanın Evkaf-ı Hümayun nezaretine ait olduğunun anlaşılması üzerine söz konusu gayrı menkullerin ilgili nezarete iade edildiği belirtilmektedir. Ardından söz konusu gayr-ı menkullere o tarihte 3000 lira değer biçildiği ifade edilerek, bedel olarak yeniden belirlenecek gayrı menkullerin de "*emlâk-ı emîriyyeden*" 3000 lira değerindeki diğer emlakın Hazine-i Hassa'ya bırakılması gerektiğinden ve emîrî emlaktan gösterilen yerlerin yapılan kontrollerinde Tophane'de Hacı Muhyi mahallesinde Humbaracı yokuşunda 31 numaralı tahta bir bâb dükkânı hâvî ahşâb hanenin keşfi yapılıp, 3000 lira kıymetinde olduğunun anlaşıldığı belirtilerek rapor sonlandırılmıştır.

Meclis-i Vükelâ tutanağında, öncelikle Makriköyü'nde (Bakırköy'de) hakanî emlaktan ya da mülklerden olan 513 dönüm 1257 zirâ' büyüklüğünde ve 10.000 lira değerindeki arazînin, Maliye Hazinesi tarafından Sipahi Ocağı'na satışını gerçekleştirmek amacıyla, değerine karşılık olacak emirî emlak ya da mülklerle bu konudaki nizamnamenin ilgili maddesine uygun değişiminden bahsederek, XXXIV'te yer alan (6 Kanun-ı sani 1332/19 Ocak 1917) tarihli iradeye atıfta bulunulmuştur. Bk. (BOA, *DUİT*, 13/72).

Yine aynı tutanakta, atıfta bulunulan iradede söz konusu arazî hakkında gereken işlemlerin yerine getirilmesinin istendiğinin yazılı olarak emredildiğine vurgu yapılmıştır. Bu noktadan hareketle, konunun Maliye Nezareti'ne yazılı olarak bildirildiği ve adı geçen nezaretin yaptığı çalışma sonucunun (21 R 1336/3 Şubat 1334/ 3 Şubat 1918) tarihli ve 621 numaralı cevabî yazısına ilişik raporda kendilerine iletildiği bildirilmektedir. Burada bir problemin daha çözüldüğü anlaşılmaktadır. Söz konusu arazîye karşılık Hazine-i Hassa'ya devredilmesi kararlaştırılan 7 parça emlaktan, vakfa ait olduğu anlaşılan Galata'da Bayezid Camisi arkasında Yenişehirli caddesinde toplam 1500 lira değerinde dükkanla birlikte bir adet ev ile Mahmudiye caddesinde bulunan yine 1500 lira değerindeki dükkana dikkat çekilmiştir. Belirtilen iki emlak karşılığı olarak Tophane'de Hacı Muhibbî mahallesinde Humbaracı yokuşunda bulunan ve altında bir adet dükkanı olan ve bu konudaki nizamnameye uygun biçimde oluşturulan Fen İşleri Heyeti tarafından 3000 lira değer biçilen 31 numaralı bir adet ahşap evin kabul edilmesiyle birlikte, karşılıklı değiş tokuş işlemlerinin yerine getirildiği, ancak tamamlamasının iradesinin çıkmasına bağlı olduğu dile getirilmiştir. Ayrıca, bu konuda kaleme alınan irade lâyihasının (taslağının), belirtilen Maliye Nezareti yazısı ve ekteki raporuyla birlikte sunulduğu da bildirilmiştir. Bu noktada, irade ile ilgili değerlendirmelerde bulunmadan önce, Başbakanlık Osmanlı

Arşivi'nde Dosya Usulü İradeler Tasnifi içerisinde bulunan ve daha önceki iradelerden farklılık arzeden bu irade hakkında kısaca bilgi vermek gerekmektedir.

II. Meşrutiyet'den sonra Sultan V. Mehmed Reşad ve Vahdeddin dönemlerinde arz tezkiresi hâmişine (altına) Mâbeyn kâtibi tarafından yazılmış olan iradeler, devam etmekle birlikte, bazı önemli konulardaki iradelerin altında Sadrazam veya ilgili nazır haricinde padişahın da imzasına rastlanmaktadır. Kararname veya kanunname layihalarının altında padişahın ağzından, yürürlülüğe konmalarının arz ve irade eylendiği cümlesi ilave edilmekte ve yine bizzat padişah tarafından imza edilmektedirler. Bundan başka, hanedandan olan kimselere verilen rütbe ve nişanlar ile bazı tayinle hakkındaki çıkan iradeler de bu tip iradeler arasındadırlar. Ayrıca söz konusu iradeler bir tür kanun sayıldığından, hükmünün performe edilemesinden kimin ya da hangi kurumun sorumlu olacağına da işaret edilmekteydi[61].

Yukarıda belirtilen prosedürü özetleyerek, sadece alınan karar gereği yapılması gereken işlemlerin hukukî meşruiyet emrini veren (18 Şubat 1334/18 Şubat 1918) tarihli irade, Meclis-i Mahsus tarafından hazırlanarak padişahın onayına sunulmuştur. Bu tür iradelerde, Mâbeyn Başkatibi tarafından yazılan ve padişahın son kararını bildiren yazı ortadan kalkmış durumdadır. İşlemi hızlandırmak için, üstte Sadaret tarafından yazılan bir arz tezkiresi olduğunu bildiren anttetden başka Sadrazam'ın imzası bulunmamaktadır. Ayırca Meclis-i Vükelâ kararı olduğu bildirilmiştir ki, Meclis-i Mahsus ile arasında bir fark olmadığına daha önce değinmiştik. Yine Maliye Nezareti'ne görevlendirme yapılarak sona erdirilmiştir. Bundan sonra hâmişte, yani alt kısımda Meclis-i Mahsus/Vükelâ üyelerinin imzaları bulunmaktadır. İradenin tecelli ettiği ise, üstteki arz tezkiresi ile meclis üyelerinin imzalarının bulunduğu kısmın ortasında bulunan ve Sultan V. Mehmed Reşad'a ait olan imzadan anlaşılmaktadır.

٥

مابين همايون ملوكانه

باش كتابتى

٦

مقری کوینده ولی افندی چایری داخلنده املاک خاقانیه‌دن اولوب جمیل بکک تحت استیجارنده بولنان اصطبل‌ده قوشو محلنه علاوه اولنمق اوزره تفرغی استیذانی متضمن ٦ نومرولی و ۸ کانون ثانی ۱۳۲۴ تاریخلی تذکره خصوصیه وکالتپناهیلری منظور عالی بیورلدقدن صوکره خزینه خاصه شاهانه مدیریت عمومیه‌سنک مطالعه‌سی لدی الاستفسار بو بابده جواباً وارد اولوب مندرجاتی مقرون تصویب حضرت پادشاهی بیورلمغله تذکره منطوقه اراده سنیه ملوکانه نفاذ و اجراسنه تفرعاتک اعاده‌سی صوب سامی وکالتپناهیلرینه تبلیغ قلنمغله اول بابده امر و فرمان حضرت من له الامرکدر

سرکاتب حضرت شهریاری

علی جواد

٦ ربیع الآخر ۱۳۲٦

۱۵ کانون ثانی ۱۳۲۴

BELGE 36 1, 2, 3, 4

CEMİL BEY'İN KİRACI OLDUĞU ARAZİNİN KOŞU MAHALLİ İÇİN İSTİMLÂKİ AMACIYLA HAREKETE GEÇİLMESİ VE ÇIKARILAN HUSUSÎ İRADE

BOA, DUİT, 13/73 (15 Kânûn-ı Sânî 1334/15 Ocak 1918)

Gömlek Muhtevâsı

- a **(15 Kânûn-ı Sânî 1334/15 Ocak 1918) tarihli hususî irade.**
- b **Hazine-i Hassa-i Şahane Müdîriyyet-i Umumiyyesi'nin (13 Kanun-ı Sani 1334/ 13 Ocak 1918) tarihli yazısı.**
- c **Harbiye Nezareti Levazımât-ı Umûmiyye Dairesi'nin (2 Kanun-ı sani 1334/2 Ocak 1918) tarihli yazısı.**
- d **Harbiye Nezareti Levazımât-ı Umûmiyye Dairesi'ne ait ve istimlâk edilecek yerleri gösteren liste.**

Belge 36-1 **(15 Kanun-ı Sani 1334/15 Ocak 1918) tarihli hususî irade**[62].

Belgenin Transkripsiyonu 36-1

Bihî

Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Mülûkâne

Baş-kitâbeti

6

Makriköyü'nde Veliefendi Çayırı dâhilinde emlâk-ı hakanîden olub Cemil Bey'in taht-ı istîcârında bulunan arâzînin Koşu Mahalli'ne ilâve olunmak üzere teferru'u istîzânını mutazammın 6 numrolu ve 8 Kânûn-ı sânî sene 1334 [8 Ocak 1918] târîhli tezkire-i husûsiyye-i vekâlet-penâhîleri manzûr-ı âlî buyuruldukdan sonra Hazîne-i Hāssa-i Şâhâne Müdîriyyet-i Umûmiyyesi'nin mütâla'ası lede'l-istifsâr bu bâbda cevâben vârid olub münderecâtı makrûn-ı tasvîb-i Hazret-i Pâdişâhî buyurılan tezkire ber-mantûk-ı irâde-i seniyye-i mülûkâne leffen ve evrâk-ı müteferrika da i'âdeten savb-ı sâmî-i vekâlet-penâhîlerine tesyâr kılınmış olmağla emr ü fermân Hazret-i veliyyü'l-emrindir

Fî 2 Rebiülevvel sene 1336 fî 15 Kânûn-ı Sânî sene 1334

Ser-kâtib-i Hazret-i Şehriyârî

İMZA (ALİ CEVAD)

خزینهٔ خاصهٔ شاهانه

مدیریت عمومیه‌سی

عدد
۱۰

معقری کویندە ولی افندی چایری داخلندە املاک خاقانیەدن اولوب جمیل بکک تحت استیجارندە بولنان اراضینک قوتوملی
ایجه‌نه تفرغی حقندە استیذان معالی حاوی اولان ورقه . جاری حقنده‌کی مطالعات عاجزانه‌م عرض ایدلمک اوزره
طرف چاکرانه‌مه تودیع بیورلان تذکرهٔ سامیه ایله مربوطلری مطالعه کذار عاجزی اولدی . اراضی مذکوره الیوم بوستان
حالنده اولوب خزینه‌جه سنوی الی‌یوز لیرا بدل ایله ایجار ایدلمکده در . سیرچی اوجاغی اوجاقده اشغالی عهده‌سنده بولنان
محللری استعمال ایتمکده اولدیغی جهتله محل مذکوره‌ده اوجاغنده تفرغ ایتمک مجبوریتنده بولنیور . مع هذا ولی افندی چایرینک
اساساً مذکور اوجاغه خزینه‌جه فراغ ایدلمش تقرر ایتمه اولمسی حسبیله اشبو چایرلک فرعی حکمنده اولان اراضی مذکوره‌نک ده
اصله تبعاً فراغنده خزینه‌جه بر محذور کورلمکده در . شو قدر که خزینه‌جه الیوم بورادن استحصال اولنمقده اولان
واردات نظر دقته آلنمق صورتیله بدل تعیینی ایجاب ایلمکده اولدیغی جهتله ذکر اولنان اراضینک ۲۹ مارت ۳۲۸ تاریخلو
نظامنامه موجبنجه تشکیل ایدیله‌جک هیئات تخمینیه طرفندن تعیین قلنه‌جق بدل مقابلنده فراغی موافق اولدیغنک عرضیله
و بیانیله اوراق مذکوره‌نک لفاً اعاده و تقدیمنه ابتدار قلندی اولبابده امر و فرمان حضرت من له الامرکدر .

خزینهٔ خاصه مدیر عمومیسی

وصفی

۲۹ ... ۳۲۸ | ۱۲ ... ۳۳۰

Belge 36-2 **Hazine-i Hassa-i Şahane Müdîriyyet-i Umumiyyesi'nin (13 Kanun-ı Sani 1334/ 13 Ocak 1918) tarihli yazısı.**

Belgenin Transkripsiyonu 36-2

Bihî

Hazine-i Hassa-i Şahane

Müdüriyyet-i Umumiyyesi

Aded

10

Makriköyü'nde Veliefendi Çayırı dâhilinde emlâk-ı hakaniyyeden olub Cemil Bey'in taht-ı isticârında bulunan arâzînin Koşu mahalli içün teferru'u hakkında istîzân-ı mu'āmeleyi hâvî olan ve münderecâtı hakkında mütâla'ât-ı ācizânem arz edilmek üzere taraf-ı çâkerâneme tevdî' buyurılan tezkire-i sâmiye ile merbûtları mütâla'a-güzâr-ı ācizî oldu arâzî-i mezkûr el-yevm bostân hâlinde olub Hazîne'ce senevî altıyüz lira bedel ile îcâr edilmekdedir. Sipâhî Ocağı o civârda eşhās uhdesinde bulunan mahalleri istimlâk etmekde olduğu cihetle mahall-i mezkûrî de o meyânda teferruğ etmek mecbûriyyetinde bulınur. Ma'a-hâzâ Veliefendi Çayırı'nın esâsen mezkûr ocağa Hazîne'ce el-yevm buradan istihsâl olunmakda olan vâridât nazar-ı dikkate alınmak sûretiyle bedel ta'yîni îcâb eylemekde olduğu cihetle zikrolunan arâzînin 29 Mart sene 328 [11 Nisan 1912] târîhlü nizâmnâme mûcibince teşkîl edilecek hey'et-i tahmîniyye tarafından ta'yîn kılınacak bedel mukābilinde ferâğı muktazî olduğunun arz u beyânına ve evrâk-ı mezkûrenin leffen i'âde ve takdîmine ibtidâr kılındı ol bâbda emr ü fermân Hazret-i men lehü'l-emrindir fî 29 Rebî'ülevvel sene 336 ve fî 13 Kânûn-ı Sânî sene 334

Hazîne-i Hāssa Müdîr-i Umûmîsi

Bende

İMZA (FEYZİ)

٥٠

خزینهٔ خاصه نظارتی

لوازمات عمومیه دائره‌سی

دردنجی شعبه‌سی
دائره ....
شعبه ......٢......

٢

معروض چاکر کمینه‌لریدر.

خزینهٔ خاصهٔ شاهانه‌یه عائد اولوب جمیل بکك تحت استیجارنده بولنان قوروه یدی دونم اوچ اولك ایچیوز قرق ایکی ذراع اراضی قوشو محلی نامنه استملاك ایدیله‌جکدر. بوکبی املاك قدیمهٔ خاقانیه‌دن دخی حسب اللزوم استملاك ایدیله‌جك اولان محللر حقنده ٧ شباط ٣٢٨ تاریخنده نشر و اعلان اولنان نظامنامه‌نك ایکنجی ماده‌سی موجبنجه عرصه قیمتنه علاوه اولنه‌رق مساعدهٔ سنیهٔ حضرت پادشاهینك بالاستحصال نتیجه‌سنك امر و اشعار بیورلمسی عرضه واسترحام اولنور. اولبابده امر و فرمان حضرت من له الامرکدر. ١٨ ربیع الاول ٣٣٦ و ٢ کانون ثانی ٣٣٤

خزینهٔ خاصه ناظری نامنه: مستشار [illegible]

[illegible]

Belge 36-3 **Harbiye Nezareti Levazımât-ı Umûmiyye Dairesi'nin (2 Kanun-ı sani 1334/2 Ocak 1918) tarihli yazısı.**

Belgenin Transkripsiyonu 36-3

Harbiyye Nezâreti

Levâzımât-ı Umûmiyye Dâ'iresi

Dördüncü Şu'besi

Dâ'ire...

Şu'be: 3

2

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki

Hazîne-i Hâssa-i Şâhâne'ye â'id olup Cemil Bey'in taht-ı istîcârında bulunan kırk yedi dönüm üç evlek üç yüz kırk iki zirâ' [47/3/342] Koşu Mahalli namına istimlâk edilecekdir. Bu gibi emlâk-ı kadîme-i hakaniyyeden hasebü'l-lüzûm istimlâk edilecek mahaller hakkında 7 Nisan sene 328 [20 Nisan 1912] târîhinde neşr ve i'lân olunan rapor nizâmnâmenin ikinci [2.] mâddesi mûcibince arz-ı atebe-i ulyâ kılınarak müsâ'ade-i seniyye-i Hazret-i Pâdişâhî'nin bi'l-istihsâl netîcesinin emr ve iş'âr buyurulması arz ve istirhâm olunur. Ol bâbda emr ü fermân Hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 18 Rebî'ü'levvel sene 336 ve fî 2 Kânûn-ı sânî sene 334

Harbiyye Nâzırı namına: Müsteşâr Mu'âvini

İMZA (KAZIM)

.٥

مودنجی شعبه‌سی

دائره ....

شعبه ....

نومرو	صاحب اسمی	ذراع	اولك	دونم
١	حاجی توفیق افندی کوچوی وقفیه خانقاه مالکی	٢٥٦	٠	٤٨
٢	یانقو دمیری و حصه‌داری قالدی	١٧٨	٣	٢٠
٣	ایلودو حلمی آغا ایله رضا افندی و شرکاسی اوچو بیچی	٢٦٧	٣	٦١
٤	قونیه حاجی علی اوغلو حاجی طوپراق ایچی اوغلو نو	٢٤٢	٣	٤٧
٥	مقربلوی بلدیه‌سی علی اوغلو ابراهیم و یلبهر معا	٢٤٧	٣	٢
	عهده‌ده اشغالات			
٦	میخال اوغلی قسطنطین بورتاشی	٤٤	٢	٨٤

جمعاً

ذراع	اولك	دونم
٢٢٤	١	٢٦٦

مقربلوی دخلانه حایری داخلی و اشکوی بالاده‌کی اوله ذوات اراضی متروکه بوخانه وحیده خانه فیض

علی اوغلو محمد.

Belge 36-4 **Harbiye Nezareti Levazımât-ı Umûmiyye Dairesi'ne ait ve istimlâk edilecek yerleri gösteren liste.**

Belgenin Transkripsiyonu 36-4

Harbiye Nezâreti Levâzımât-ı Umûmiyye Dâiresi
Dördüncü Şube
Dâire.....
Şube.....

Numro	Sâhib-i arâzî	Küsûr-ı zirâ'	Evlek	Dönüm
1	Hâcı Tevfik Efendi Kerîmesi Vasfiye Hanım'ın tarlası	256	0	48
2	Yanko ve Dimitri ve hissedârlarının tarlası	178	3	20
3	Arnavud Talib Ağa ile Rıza Efendi veresesinin Aksu Bağçesi	327	3	61
4	Hazîne-i Hāssa'ya â'id olub Cemil Bey tarafından istîcâr olunan bostân	342	3	47
5	Makriköyü belediyesine â'id olub îcâra verilen mer'â	347	3	2
	İlâve-i istimlâk			
6	Mihal oğlu Kostantin bostanı	44	2	48
	Yekûnu			
		334	1	266

Makriköyü'nde Veliefendi Çayırı dâhilinde ve isimleri bâlâda muharrer olan zevâtın arâzîsi meyânında bulunan ve Hazîne-i Hāssa-i Şâhâne'ye â'id olan mahallerdir.

Belgelerin Değerlendirilmesi 36

Elimizdeki bu belgede hukukî bakımdan Padişahın onayı ile sonuçlanan ve I. Dünya Savaşı sırasında gerçekleşen bir istimlak işleminden söz edilmektedir. Harbiye Nezareti'nin konu hakkında Sadaret makamına gönderdiği belge ile başlayan bürokratik süreç, padişaha ait gelirleri ve mülkleri idare eden Hazine-i Hassa Nezareti'nin görüşü de alınarak devam ettirilmiş ve bu konuda çıkan hususî irade ile hukukî yolun önü açılmıştır. Aşağıda bu süreci birlikte izleyelim.

Harbiye Nezareti Levazımât-ı Umumiye Dairesi'nce Sadaret makamına gönderilen yazıda bu husus şöyle dile getirilmektedir. Aslen Hazine-i Hassa'ya ait olmakla birlikte, halen Cemil Bey'in kiracı olduğu 47 dönüm, 3 evlek, 342 zirâ'lık bir arazî, Koşu Mahalli adına istimlak edilecek, yani devlete ait bir mülk haline getirilecektir. Bu gibi çok eski dönemlerden beri padişahın mülkü olan yerlerin gerektiği zaman istimlak

edilecek yerler hakkında (7 Nisan 1328/20 Nisan 1912] tarihinde yayımlananarak ilan edilen ilgili nizamnâmenin 2. maddesinde bildirilen hukukî prosedür gereğince padişahın iznine sunulup, onun izni alındıktan sonra sonucun tekrar ilgili makamlara yerine getirilecek bir emir olarak bildirilmesi istenmekteydi. Yine aynı daire tarafından bu gibi yerleri gösterir liste ekte takdim edilmişti.

Harbiye Nezareti'nin söz konusu yazısı üzerince Sadaret makamı, konu hakkında Hazine-i Hassa Nezareti'nden görüş talep etmiştir. Hazine-i Hassa konu hakkındaki görüşünü içeren (13 Kanun-ı Sani 1334/13 Ocak 1918) tarihli yazısında, Makriköyü'nde ve Veliefendi Çayırı sınırları içerisinde bulunan söz konusu arazînin halen bir bostan olduğu ve devlet hazinesi tarafından yıllık altıyüz [600] lira bedel ile kiraya verildiği belirtilmektedir. Ayrıca Sipahî Ocağı'nın bu bölgede kişiler uhdesinde bulunan yerleri istimlak etmesinden dolayı, söz konusu yerin de bu bağlamda teferruğ etmek, yani söz konusu mülkün satın alınarak tapusunu üzerine geçirme işlemini gerçekleştirmek zorunda olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte, aslında Hazine tarafından Veliefendi Çayırı'ndan elde edilen ve Sipahî Ocağı'na aktarılan gelirler göz önüne alınarak istimlak için bir bedel tespit etmek gerektiği ve arazînin (29 Mart 1328/11 Nisan 1912) tarihli nizamnâme gereğince oluşturulacak bir tahmin kurulu tarafından tespit edilecek bedel karşılığında ferâğının gerektiği bildirilmiştir.

Devamında konunun padişaha sunulduğu ve gerekli işlemleri başlatacak hukukî yolu açan hususî iradenin çıktığı anlaşılıyor. Nitekim, (15 Kanun-ı Sani 1334/15 Ocak 1918) tarihli hususî irade'de önce bürokratik yol anlatılmıştır. Buna göre, 6 numrolu ve 8 Kânûn-ı sânî 1334 tarihli hususî Sadâret tezkiresinin padişaha sunulmasından sonra, sonra Hazîne-i Hassa umum müdürlüğünün görüşünün istenildiği ve konu hakkında ilgili müdürlükten cevabî olarak Sadaret makamına gönderilen tezkirenin de padişah tarafından ayrıca görüldüğü bildirilmiştir. Nihaî olarak, gereken iznin alındığını "*münderecâtı makrûn-ı tasvîb-i Hazret-i Pâdişâhî buyurılan tezkire*" ifâdesinden anlıyoruz. Ayrıca çıkan bu husûsî iradeyle birlikte Sadaret makamının padişahın konu hakkında bilgi sahibi olması için prosedür gereği izin talebini içeren Sadaret tezkiresiyle birlikte önceden sunduğu Harbiye Nezareti tezkiresi ve Hazine-i Hassa Nezareti tezkirelerinin de birlikte Sadaret makamına iade edildiği belirtilmektedir.

آمدی دیوان همایون

٤٦

ارادهٔ سنیه

وهبی افندی یه کی قوشو محلنده علاوه اولنه جق املاک خاقانیه دن عتیق تپه قطعه دوکم بش یوز قرق قطعه ذراع وسعتنده کی بوستانک هر عتیقه
دونمی ایکی یوز لیرا بدل مقابلنده خزینهٔ مالیه نامنه اجرای فراغنه مجلس وکلا قراریله رخصت ویرلمشدر.

بو ارادهٔ سنیه نک اجراسنه مالیه ناظری مأموردر. ٢٧ جمادی الاولی سنه ١٣٢٦ ١١ مایس سنه ١٣٢٤

محمد رشاد

عدلیه ناظری وشورای دولت رئیسی وخارجیه ناظری وکیلی

بحریه ناظری وداخلیه ناظری وکیلی

صدر اعظم وکیلی وحربیه ناظری

شیخ الاسلام واوقاف همایونیه ناظری وکیلی

پوسته وتلغراف وتلفون ناظری

تجارت وزراعت ناظری

نافعه ناظری ومعارف ناظری وکیلی

مالیه ناظری

BELGE 37 1, 2, 3, 4

CEMİL BEY'İN KİRACI OLDUĞU BOSTANIN SATIŞI HAKKINDA BİLİRKİŞİ RAPORU ÜZERİNE GELİŞEN VE MECLİS-İ VÜKELÂ KARARIYLA ÇIKAN İRADE (HUKUKÎ SÜREÇ).

BOA, DUİT, 13/75 (11 Mart 1334/11 Mart 1918)

Gömlek Muhtevâsı

- a **(11 Mart 1334/11 Mart 1918) tarihli irade.**
- b **Meclis-i Vükelâ'nın (10 Mart 1334/10 Mart 1918) tarihli mazbatası.**
- c **Hazîne-i Hassa-i Şahane Müdüriyet-i Umumiyesi'nin (23 Şubat 1334/23 Şubat 1918) tarihli yazısı.**
- d **(14 Şubat 1334/14 Şubat 1918) tarihli Defter-i Hakanî, Emlak-i Hümayun Sermühendisliği ve Şehremaneti Harita Şubesi raporu.**

BELGE 37-1 **(11 Mart 1334/11 Mart 1918) tarihli irade.**

BELGENİN TRANSKRİPSİYONU 37-1

Bihî

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Sadâret-i Uzmâ

Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn

46

İrâde-i Seniyye

Velîefendi'deki Koşu yolu mahalline ilâve olunacak emlâk-ı hakaniyyeden atîk yetmiş dokuz dönüm beş yüz kırk dokuz zirâ' [79/549] vüs'âtindeki bostanın her atîk dönümü iki yüz lira bedel mukâbilinde Hazîne-i Mâliyye namına icrâ-yı ferâğatına Meclis-i Vükelâ karârıyla ruhsat verilmişdir.

Bu irâde-i seniyyenin icrâsına Mâliyye Nâzırı me'mûrdur fî 17 Cumade'l-ûlâ sene 1336 fî 11 Mart sene 1334

İMZA (MEHMED REŞAD)

Şeyhülislâm ve Evkâf-ı Hümâyûn Nâzır Vekîli İMZA (MUSA KAZIM)	Sadrazam Vekîli ve Harbiyye Nâzırı İMZA (ENVER)	Bahriyye Nâzırı ve Dâhiliyye Nâzırı Vekîli İMZA (CEMAL)	Adliyye Nâzırı ve Şûrâ-yı Devlet Re'îsi ve Hâriciyye Nâzırı Vekîli İMZA (HALİL)
Mâliyye Nâzırı İMZA (ABDURRAHMAN)	Nâfı'a Nâzırı ve Ma'ârif Nâzırı Vekîli İMZA (ALİ MÜNİF)	Ticâret ve Zirâ'at Nazırı İMZA (MUSTAFA ŞEREF)	Posta ve Telğraf ve Telefon Nâzırı İMZA (HAŞİM)

باب عالی
مجلس مخصوص
٤٦

ولی افندی‌ده کی قوشو محلنه علاوه اولنمق اوزره حربیه نظارتجه کوستریلن لزوم اوزرینه استملاکنه ۱۵ کانون ثانی ۳۳۲ تاریخلی معروض سنیه جناب پادشاهی

املاک خاقانیه‌دن جمیل بکک مستأجر بولندیغی قره‌یدی دونم اوچ اولک اوچ یوز قرق ایکی ذراع وسعتنده کی بوستانه محلی ایچین نفقاتنامه موضوعی ذروه‌سنده

ایفای مقتضاسی حضور سعودانه‌یه اشعار جوابنا خزینهٔ خاصه مدیریت عمومیه‌سندن وارد اولوب ملفوفی رایور ایله مبانی [illegible] معطل اولنان ترکه‌ده مذکور نفقاتنامه

حکمنه توفیقاً تشکیل ایدیلن هیئت طرفندن محلاً اجرا اولنان تدقیقات نتیجه‌سنده سالف البیان خریطه‌نک خزینه‌ده محفوظ خریطه ایله تطبیقاتنده استملاک ایدیله‌جک

محلک قره‌یدی دکور دونم [illegible] اوطه‌یه عتیقه [illegible] دونم [illegible] یوز قرق طقوز ذراع وسعتنده بولندیغی تفهم ایدیلمکده و مزبور رایورده

اشبو محلک هر عتیقه دونمنک ایکی یوز لیرا قیمت [illegible] اجراسی ایجاب ایدیلجکی مخطوط سنیه شهریاری اولدیغی مانند [illegible]

لدی العرض سابقه [illegible] ترکه و رایور ایله عرضه و تقدیم اولنمغله اوله امرو فرمان حضرت ولی الامر افندمزکدر. ۱۰ جمادی الاولی ۱۳۳٦ / ۲٦ [illegible]

شیخ الاسلام و اوقاف همایونیه ناظر وکیلی — صدراعظم وکیلی و حربیه ناظری — بحریه ناظری و داخلیه ناظر وکیلی — عدلیه ناظری و شورای دولت رئیسی و خارجیه ناظر وکیلی

مالیه ناظری — نافعه ناظری و معارف ناظر وکیلی — تجارت و زراعت ناظری — پوسته و تلغراف و تلفون ناظری

Belge 37-2 **Meclis-i Vükelâ'nın (10 Mart 1334/10 Mart 1918) tarihli mazbatası**[63].

Belgenin Transkripsiyonu 37-2

Bâb-ı Âlî

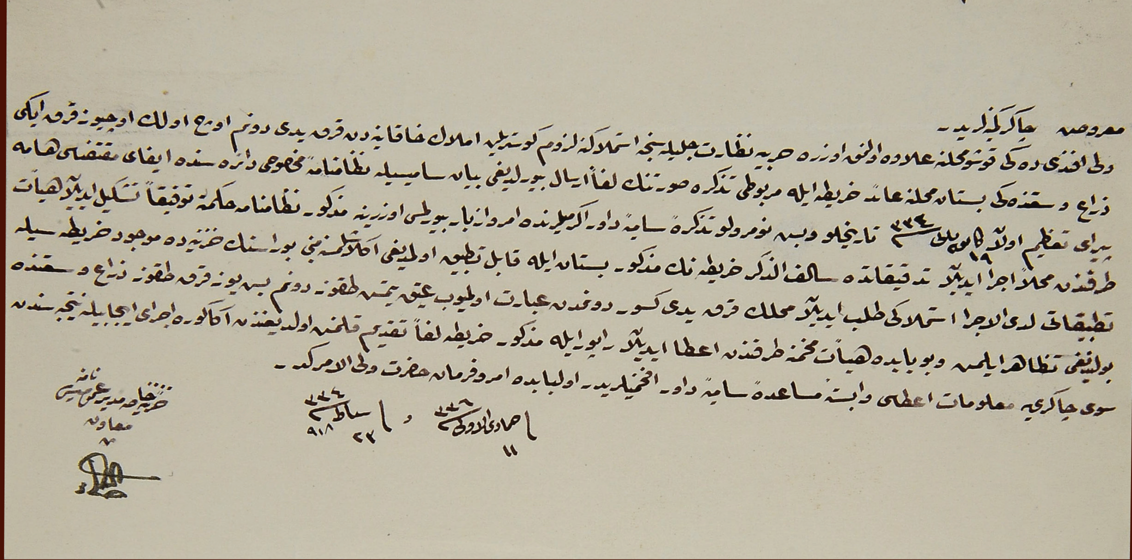
Meclis-i Mahsûs

46

Veliefendi'deki Koşu mahalline ilâve olunmak üzere Harbiyye Nezâreti'nce gösterilen lüzûm üzerine istimlâkına 15 Kânûn-ı sânî sene 1334 târîhinde müsâ'ade-i seniyye-i Cenâb-ı Pâdişâhî-i şâhâne buyurulan emlâk-ı hakaniyyeden Cemil Bey'in müste'cir bulunduğu kırk yedi dönüm üç evlek üç yüz kırk iki zirâ' [47/3/342] vüs'atinde bostan mahalli içün nizâmnâme-i mahsûs dâ'iresinde îfâ-yı muktezâsı hakkında sebk eden iş'âra cevâben Hazîne-i Hāssa-i Şâhâne Müdîriyyet-i Umûmiyyesi'nden vârid olup melfûfu rapor ile miyâne-i bendegâmizde mütâla'a olunan tezkirede mezkûr nizâmnâme hükmüne tevfîkan teşkîl edilen hey'et tarafından mahallinde icrâ olunan tedkīkāt netîcesinde sâlifü'l-beyân harîtanın hazînede mahfûz harîta ile tatbîkātı lede'l-icrâ istimlâk edilecek mahallin kırk yedi ve küsûr dönümden ibâret olmayıp atîk yetmiş dokuz dönüm beş yüz kırk dokuz [79/549] zirâ' vüs'atinde bulunduğu tezâhür etdiği der-meyân olunmuş ve mezbûr raporda işbu mahallin her atîk dönümünün iki yüz lira [200] kıymet ve değerinde bulunacağı gösterilmiş olmasına nazaran icrâ-yı îcâbâtı menût-ı müsâ'ade-i seniyye-i Şehriyârî olduğu bi't-tezekkür kaleme alınan irâde-i seniyye lâyihası sâbıku'l-bahs tezekkür ve rapor ile arz ve takdîm olunmağla kātıbe-i ahvâlde emr ü fermân Hazret-ı veliyyü'l-emrindir.

Fî 26 Cumade'l-ûlâ sene 1336 ve fî 10 Mart sene 1334

Şeyhülislâm ve Evkāf-ı Hümâyûn Nâzır Vekîli İMZA (MUSA KAZIM)	Sadrazam Vekîli ve Harbiyye Nâzırı İMZA (ENVER)	Bahriyye Nâzırı ve Dâhiliyye Nâzırı Vekîli İMZA (CEMAL)	Adliyye Nâzırı ve Şûrâ-yı Devlet Re'îsi ve Hâriciyye Nâzırı Vekîli İMZA (HALİL)
Mâliyye Nâzırı İMZA (ABDURRAHMAN)	Nâfı'a Nâzırı ve Ma'ârif Nâzırı Vekîli İMZA (ALİ MÜNİF)	Ticâret ve Zirâ'at Nazırı İMZA (MUSTAFA ŞEREF)	Posta ve Telğraf ve Telefon Nâzırı İMZA (HAŞİM)

Belge 37-3 **Hazine-i Hassa-i Şahane müdüriyet-i umumiyesi'nin (23 Şubat 1334/23 Şubat 1918) tarihli yazısı**

Belgenin Transkripsiyonu 37-3

Hazîne-i Hâssa-i Şâhâne
Müdîriyyet-i Umûmiyyesi
Aded
6

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki

Veliefendi'deki Koşu Mahalli'ne ilâve olunmak üzere Harbiyye Nezâret-i Celîlesi'nce istimlâkine lüzûm gösterilen emlâk-i hakaniyyeden kırk dönüm üç evlek üç yüz kırk iki zirâ' [47/3/342] vüs'atindeki bostan mahalline ā'id harîta ile merbûtu tezkire sûretinin leffen irsâl buyurulduğu beyân-ı sâmîsiyle nizâmnâme-i mahsûsu dâ'iresinde îfâ-yı muktezâsı hâme-pîrâ-yı ta'zîm olan 19 Kânûn-ı sânî sene 334 târîhlü ve beş numrolu tezkire-i sâmiye-i dâver-ekremîlerinde emr ve izbâr buyurulması üzerine mezkûr nizâmnâme hükmüne tevfîkan teşkîl edilen hey'et tarafından mahallen icrâ edilen tedkīkātda sâlifü'z-zikr harîtanın mezkûr bostan ile kābil-i tatbîk olmadığı anlaşılmasına mebnî burasının hazînede mevcûd harîtasıyla tatbîkātı lede'l-icrâ isitmlâki taleb edilen mahallin kırk yedi küsûr dönümden ibâret olmayıp atîk yetmiş dokuz dönüm beş yüz kırk dokuz zirâ' vüs'atinde bulunduğu tezâhür eylemiş ve bâbda hey'et-i muhammine tarafından i'tâ edilen rapor ile mezkûr harîta leffen takdîm kılınmış olduğundan ona göre icra-yı îcâbıyla netîcesinden sûy-ı çâkerîye ma'lûmât i'tâsı vâbeste-i müsâ'ade-i sâmiye-i dâver-efhamîleridir ol bâbda emr ü fermân Hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 11 Cumâde'l-ûlâ sene 36 ve fî 23 Şubat sene 334 918

Hazîne-i Hâssa Müdîr-i Umûmîsi namına
Mu'âvin
Bende
İMZA (ZİYAEDDİN)

Belge 37-4 **(14 Şubat 1334/14 Şubat 1918) tarihli Defter-i Hakanî, Emlak-i Hümayun Sermühendisliği ve Şehremaneti Harita Şubesi raporu**

Belgenin Transkripsiyonu 37-4

Bihî

Makriköyü'nde Veliefendi Çayırı'nda emlâk-ı hakaniyyeden kırk yedi dönüm, üç evlek, üç yüz kırk iki zirâ' [47/3/342] vüs'atinde olup Cemil Bey'in taht-ı istîcârında bulunan arâzînin Koşu Mahalli'ne ilâve olunmak üzere mu'âmele-i istimlâkiyyesinin icrâsı makrûn-ı müsâ'ade-i seniyye-i Hazret-i Pâdişâhî buyurulduğu fî 19 Kânûn-ı sânî sene 334 [19 Ocak 1918] ve 5 husûs numrolu tezkire-i sâmiye mûcibince teşekkül eden hey'et-i âcizânemiz mahal-i mebhûsa bi'l-azîme icrâ kılınan tedkīkāt ve misâha netîcesinde bâlâda zikr olunduğu vechile mahal-i mezkûr kırk yedi dönüm küsûr evlek ve zirâ'dan ibâret olmayıp [47/3/342] Hazîne-i Hassa-i Şâhâne Hendesehanesi'nde mahfûz harîtadaki cedvel-i mahsûsunda gösterilen yetmiş dokuz dönüm, beş yüz kırk dokuz zirâ' [79/549] vüs'atinde olduğu tebeyyün etmişdir. El-yevm kebîr bostan namıyla mersûm olup bostan hâlinde kullanılan ve derûnundaki kulübe ve bostan dolâbı ve teferrû'ât-ı sâ'iresi hâric bulunmak üzere mezkûr bostanın vaz'iyyet-i mevki'iyyesi nazar-ı dikkate alınarak tarafeyni tarîk-i âmm olup mâ'-i cârîyi hâvî olması ve emsâllerine nazaran ğayr-ı kābil-i kıyâs bir şekl-i mutazamı hâ'iz bulunması i'tibârıyla beher atîk dönümü hâl-i hâzırına nazaran iki yüz lira kıymet ve değerinde bulunduğunu mübeyyin işbu rapor bi't-tanzîm takdîm kılındı

Fî 14 Şubat sene 334

Şehremâneti Harîta Şu'besi Müdîri İMZA (NECİB)	Emlâk-i Hakanî Sermühendisi İMZA (AHMED)	Defter-i Hakanî Me'mûru İMZA (YUSUF)

Cemil Bey'in kiracı olduğu arazînin koşu mahalli denilen yer kapsamında istimlak edilmesi hakkında başlangıç noktası olarak (14 Şubat 1334/14 Şubat 1918) tarihli Defter-i Hakanî Nezareti, Emlak-i Hümayun Sermühendisliği ve Şehremaneti Harita Şubesi'nden oluşan heyet tarafından hazırlanan rapordaki bigilere bakılması gerektiği kanaatindeyiz.

Raporda, her şeyden önce bürokratik bakımdan heyetin başlangıç noktasını ele alan ve hukukî meşruiyetlerini vurgulayan ifadeler ön plana çıkmaktadır. Buna göre, raporun konusunun Makriköyü'nde Veliefendi Çayırı'nda hakanî emlaktan olmakla birlikte, 47 dönüm, 3 evlek, 342 zirâ' büyüklüğünde olup, Cemil Bey'in kiracı bulunduğu arazî olduğu belirtilmektedir. Buna bağlı olarak, söz konusu arazînin Koşu Mahalli'ne katılmasını gerçekleştirecek istimlak işlemlerinin yürütülmesinin, padişahın iradesiyle izni alınan bir husus olduğu vurgulanmaktadır. Buradan hareketle, heyetin oluşmasına atıf yapılarak, istimlak işlemlerinin yerine getirilmesini emreden irade kararını tebliğ eden (19 Kanun-ı sani 334/19 Ocak 1918) ve 5 husus numaralı Sadaret tezkiresi gereğince oluşturuldukları dile getirilmektedir. Bundan sonra asıl konuya geçilerek, heyetçe söz konusu yere gidilip, yapılan inceleme ve saha ölçümlerinin sonucu bildirilmektedir. Buna bağlı olarak, arazî ölçümündeki bir sehivden bahsedilmekte ve söz konusu arazî hakkında daha önce zikredilen 47 dönüm, 3 evlek, 342 zirâ'lık ölçümün doğru olmadığının altı çizilmektedir. Buna gerekçe olarak da, Hazine-i Hassa Hendesehanesi'nde koruma altında bulunan haritadaki, bu arazîye ait cetvelde gösterilen ölçümün 79 dönüm, 549 zirâ' olduğunun ortaya çıktığı dile getirlmektedir. Bundan başka, şimdiki durumu itibarıyla "*kebîr bostân*" olarak kayıtlara geçtiği, dolayısıyla bostan olarak kullanıldığı bilgisi verilmektedir. Ayrıca, içerisindeki kulübe, bostan dolabı ve diğer teferruatları hariç tutularak, söz konusu bostanın bulunduğu mevki açısından konumu değerlendirilmektedir. Yapılan değerlendirmeye göre, bostanın her iki tarafının cadde ile çevrili olmasının yanısıra, sulamasını gerçekleştirecek akar suyu bulundurması ve benzerleri gözden geçirildiğinde, onlarla kıyaslanamayacak derecede düzgün bir şekle sahip olması bakımından, her bir atîk dönümü rayic bedel üzerinden, 200 lira kıymet ve değerinde olduğu beyan edilmektedir.

Ardından Hazine-i Hassa'nın görüşü gelmektedir ve yukarıda raporda ifade edilen arazî ölçümü uyuşmazlığı, Hazine-i Hassa umum müdürlüğünün (23 Şubat 1334/23 Şubat 1918) tarihli yazısında şöyle belirtilmiştir. Buna göre, Harbiye Nezareti'nce istimlakine gerek duyulan hakanî emlaktan ya da mülklerden, 47 dönüm, 3 evlek, 342 zirâ' büyüklüğündeki bostan arazisine ait harita ve söz konusu nezarete ait yazı kopyasının ilişikte kendilerine gönderildiğini tebliğ ederek, ilgili nizamnamesi çerçevesinde gereğinin yerine getrilmesini emreden (19 Kanun-ı sani 334/19 Ocak 1918) tarih ve 5 numaralı Sadaret tezkiresine atıf yapılarak konuya girilmiştir. Yazının devamında, belirtilen nizamname hükümleri çerçevesinde oluşturulan heyet tarafından yerinde yapılan incelemede, bahsi geçen haritadaki ölçümlerin, söz konusu bostanla uyuşmasına imkan olmadığının anlaşıldığı ifade edilmiştir. Buna bağlı olarak, belirtilen yere ait işlemlerin Hazine-i Hassa'da bulunan haritaya uygun olarak uygulanmasıyla, istimlaki talep edilen yerin 47 küsür dönümden ibaret olmayıp, atîk 79 dönüm. 549 zirâ' büyüklüğünde olduğunun ortaya çıktığı belirtilmiştir. Ayrıca bu konuda tahmin heyeti tarafından düzenlenen rapor ile Hazine-i Hassa haritasının ekte sunulduğu da dile getirilmiştir.

Meclis-i Vükelâ'nın (10 Mart 1334/10 Mart 1918) tarihli mazbatası, Hazine-i Hassa ve ilgili heyetçe ortaya konan durumu toparlayarak, iradesinin çıkmasına hazır hale getirdiği görülmektedir. Veliefendi'deki Koşu Mahalli'ne katılması Harbiye Nezareti'nce gerekli olduğunun belirtilmesi üzerine, istimlak edilmesine (15 Kânûn-ı sânî 1334/15 Ocak 1918) tarihli irade ile izin verilen hakanî emlaktan olan ve Cemil Bey'in kiracı olduğu 47 dönüm, 3 evlek, 342 zirâ' büyüklüğündeki bostan yeri için ilgili nizamnamesi çerçevesinde gereğinin yapılması hakkında yapılan yazışmaya cevaben Hazine-i Hassa umum müdürlüğünden gelen yazının ekteki raporu ile birlikte Meclis-i Vükelâ üyeleri arasında okunarak değerlendirildiği belirtilmiştir. Bundan sonrasın da Hazine-i Hassa yazısındaki bilgilere yer verilmiştir. Söz konusu nizamnâme hükmü çerçevesinde heyet tarafından yerinde yapılan inceleme sonucunda, daha önce beyan edilen haritanın,

Hazine-i Hassa'da korunan harita ile birebir karşılaştırılması sonucunda, istimlak edilecek yerin 47 küsur dönümden ibâret olmayıp, atîk 79 dönüm, 549 zirâ' büyüklüğünde bulunduğunun ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Bundan başka, heyet raporunda söz konusu yerin her atîk dönümünün 200 lira kıymet ve değerinde bulunmasının kaydedildiği, bunun da iradesinin çıkmasına bağlı olduğu dile getirilmiştir. Hemen ardından Meclis-i Vükelâ tarafından kaleme alınan irade lâyihası (taslağı) bahsettiğimiz Hazine-i Hassa yazısı ve heyet raporu ile birlikte sunulduğu bildirilmiştir.

Sadrazam Vekili ve Harbiye Nazırı olarak Ever Paşa'nın imzasının da yer aldığı (11 Mart 1334/11 Mart 1918) tarihli irade, gayet kısa ve özlü olarak Veliefendi'deki Koşu Mahalli'ne katılacak hakanî emlaktan ya da mülklerden atîk 79 dönüm, 549 zirâ' büyüklüğündeki bostanın her atîk dönümü 200 lira bedeli karşılığında Maliye Hazinesi adına "*icrâ-yı ferâğına*", yani Hazine-i Hassa mülkleri arasından çıkartılmasına Meclis-i Vükelâ kararıyla ruhsat verildiği belirtilmiştir. Yine padişah imzalı bu tür iradelerde görüldüğü üzere, bu iradenin yerine getirilmesinden Maliye Nezareti'nin meur olduğu ibaresiyle son verilmiştir[64].

تبلیغ اولندیغی دوائر	تاریخ تبلیغی	مجلس وکلا مذاکراتنه مخصوص ضبطنامه	تاریخی	نومروسی
داخلیه، حربیه، مالیه	[illegible]		[illegible]	٢٩٧

خلاصهٔ مآلی

ولی افندی چایرنده احداث ایدیلن قوشو محلنك ابقا ویا الغاسی شقلرندن برینك ترجیحی واداره‌سی تصویب ایدیلدیکی حالده جهت مربوطه‌سنك تعیینیله برابر مقدما شورای تخصیصاته تودیع ایدیلمه اولان بدل استملاکك صورت محسوبیتی و تسویه‌سنك بر قراره ربطی لزومنی متضمن حربیه نظارتی مقامنك ١٩ [illegible] تاریخلی و ٤٢٠ نومرولو تذکره‌سی بو بابده تنظیم قیلنان حسابات و سیئات قومیسیونه اعطا اولنان تذکره صورتی و مربوطی حساب جدولی ایله برابر اوقوندی

قراری

مذکور تذکره مفادینه نظراً قوشو محلی بدلی اولارق آلتمش ایکی بیك طقوز یوز کورلرا تحقیقاته یوقلوب بونده نصفه قریب مقدارینك تأدیه ایدلمه ومتباقیسنك ویریلمه‌مش اولدیغی ومع هذا محل مذکورك حکومتجه لوازمات عمومیه دائره‌سنده عیناً ونقداً وقوع بولان حرفیات دخی داخل حساب ایدلدیکی تقدیرده مجموع تأدیاتك اللی بش بیك آلتی یوز تمیمه آلتی کورلرایه بالغ اولدیغی اکلاشلمه وقوشو محلی تشکیل ایدن اراضی اصحابندن بر قسمنك املاك مفروغلی اعاده طلب واستدعاسنده بولندقلری بیلدیرلمسنه بناءً ایجابی بعده تأمل اولنمق اوزره اول امرده تأدیات واقعه‌نك خزینهٔ جدیده‌یه دی ودلیوه متباقیه‌نك ده یه ویری تسویه‌سی شرطیله مذکور قوشو محلنك ابقا واداره‌سی شهر امانتنجه آرزو ودرعهده ایدیلوب ایدیلمه‌جکنك امانتدن استشاره‌سی علاوةً ملاحظاتیله ایاسی حق سالف الذکر تذکره صورتنك لفیه کیفیت داخلیه نظارتنه اشعاری وتخصیصات شوراسنده مخصصلرندن غیری‌یه وقوع بولان حرفیاته طولاییله حالفلری علیهنه تعقیبات قانونیه اجراسنه توسل اولنمسنك دوائر متعلقه‌یه تبلیغی تذکر قلندی

BELGE 38

VELİEFENDİ ÇAYIRI'NDA İHDAS EDİLEN KOŞU MAHALLİ (HİPODROM)

BOA, MV, 216/30 (10 Haziran 1335/10 Haziran 1919)

Belgenin Transkripsiyonu 38

Tebliğ olunduğu Devâir: Dâhiliyye Harbiyye Mâliyye
Meclis-i Vükelâ Müzâkerâtına Mahsûs Zabıtnâme

Hulâsa-i Me'âli

Veliefendi Çayırı'nda ihdâs edilen Koşu Mahalli'nin ibkāsı veyâ ilğāsı şekillerinden birinin tercîhi ve idâmesi tasvîb edildiği hâlde cihet-i merbûtiyyetinin ta'yîniyle berâber mukaddemâ mestûre tahsîsâtından tesviye edilmiş olan bedel-i istimlâkinin sûret-i mahsûb ve tesviyesinin bir karâra rabtı lüzûmunu mutazammın Harbiyye Nezâreti makāmının 19 Nisan sene 1335 târîhli ve 330 numrolu tezkiresi bu bâbda Tedkīk-i Hesâbât ve Seyyi'ât Komisyonu'ndan i'tâ olunan müzekkere sûreti ve merbûtu hesâb cedveli ile berâber okundu.

Karârı

Mezkûr müzekkere müfâdına nazaran koşu mahalli bedeli olarak altmış iki bin dokuz yüz küsûr [62900] lira tahakkuk etdirilip bundan nısfına karîb mikdârının te'diye edilmiş ve mütebâkīsinin verilmiş olduğu ve ma'ahâzâ mahal-i mezkûr içün Levâzımât-ı Umûmiyye Dâ'iresi'nden aynen ve nakden vukū'bulan sarfiyyât dahi dâhil-i hesâb edildiği takdîrde mecmû'-ı te'dîyâtın elli beş bin altı yüz yetmiş altı küsûr liraya bâliğ olduğu anlaşılmasına ve koşu mahallini teşkîl eden arâzî ashâbından bir kısmının emlâk-i mefrûğayı i'âde taleb ve istid'âsında bulunduğu bildirilmesine binâ'en îcâbı ba'dehu te'emmül olunmak üzere evvel-emirde te'diyât-ı vâkı'anın Hazîne-i Celîle'ye reddi ve düyûn-ı mütebâkıye'nin de pey-der-pey tesviyesi şartıyla mezkur koşu mahallinin emr-i idâre ve idâmesi Şehremanetince arzu ve der-uhde edilüb edilmeyeceğinin emânet-i müşârun-ileyhâya ilâve-i mülâhazât ile inbâsı zımnında sâlifü'z-zikr müzekkere sûretinin leffiyle keyfiyyetinin Dâhiliyye Nezâreti'ne iş'ârı ve tahsîsât-ı mestûreden muhassaslarının ğayrıya vukū'bulan sarfiyyâtdan dolayı sarfları aleyhinde ta'kībât-ı kānûniyye icrâsına tevessül olunmasının devâ'ir-i müte'allikaya teblîği tezekkür kılındı.

(AZALARIN İMZALARI)

Veliefendi'de kurulmuş olan Koşu Mahalli'nin geleceği Meclis-i Vükelâ'da görüşülmüş ve alınan karar, (10 Haziran 1335/10 Haziran 1919) tarihli tutanakta kaydedilmiştir. Meâli özet olarak belirtildiğine göre, Harbiye Nezareti'nin (19 Nisan 1335/19 Nisan 1919) tarih ve ve 330 numaralı tezkiresi veya resmî yazısında belirtilen konular özetlenmiştir. Bu bağlamda, Veliefendi Çayırı'nda ihdas edilen Koşu Mahalli'nin aynen yerinde bırakılarak ibkâ ya da varlığına son verilerek ilgâ edilmesi şıklarından birinin tercih edilmesi istenmekteydi. Ayrıca, Koşu Mahalli'nin varlığının devamının doğru görülerek uygun bulunması durumunda bağlı olacağı kurumun tayin edilmesinin yanısıra, önceden yani örtülü ödenekten karşılanmış olan istimlak bedelinin ne şekilde hesaplanacağı ve ödemesinin ne şekilde yapılacağının bir karara bağlanmasının gerektiği de kaydedilmiştir. Harbiye Nezareti'nin tezkiresinin yanı sıra, bu konuda Tedkik-i Hesabât ve Seyyi'ât Komisyonu'ndan verilen müzekkerenin kopyası ve ilişikteki hesap cetvelinin birlikte okunduğu kaydedilmiştir.

Meclis-i Vükela'da alınan karar gereği, söz konusu müzekkere müfâdına nazaran Koşu Mahalli bedeli olarak 62.900 küsur lira tahakkuk etdirilip, bunun yarısına yakın miktarının ödendiği ve geri kalanının verilmiş olduğu ve bununla birlikte söz konusu mahal için Levazımât-ı Umumiye Dairesi'nden aynî (mal olarak) ve nakdî (para olarak) yapılmış harcamaların da hesaba dahil edildiği takdîrde, ödemelerin toplamının 55. 676 küsur liraya ulaştığının anlaşıldığı belirtilmiştir. Bundan başka, Koşu Mahalli'ni oluşturan arazî sahiplerinden bir kısmının kendi üzerlerinden alınan mülklerinin iadesini talep ve bu konuda başvuruda bulundukları bildirildiğinden, gereği daha sonra düşünülmek üzere, öncelikle yapılan ödemelerin Hazine'ye geri verilmesi ve arta kalan borçların da peyderpey ödenmesi şartıyla, söz konusu Koşu Mahalli'nin idaresinin ve devamının Şehremaneti'nce istenip istenmediği ve bu işin onlar tarafından yüklenilip yüklenilmeyeceği işaret edilen Şehremaneti'ne ilave mülahazât, yani görüş bildirirerek haber verilmesi istenmektedir. Bu anlamda bahsi geçen müzekkere kopyasının ekiyle durumunun Dahiliye Nezareti'ne yazıyla bildirilmesi ve örtülü ödenekten kendisine pay ayrılmış yerlerden başka yerlere yapılmış olan harcamalardan dolayı, bu harcamalar aleyhinde kanunî takibat yoluna gidilmesinin ilgili dairelere tebliğ edildiğinin konuşulduğu kaydedilmiştir.

وقوعات

خلاصه

چیچکجی(؟) حوادث وقوعی
ارقت(؟) حقده در

٨٣٨
[illegible]

استانبول ولایتی
مکتوبجی قلمی

عدد
عمومی ٩
خصوصی ٢٠٧

[illegible]

داخلیه نظارت جلیله‌سنه

دولتلو افندم حضرتلری ؛ [illegible] حاجی [illegible] یوسف و علی [illegible] أجزه‌یه بارده
ماه حالک یکرمی [illegible] بعد الزوال ساعت ٨ ده [illegible] اشقیا [illegible] رحیل [illegible]
دخول ایده‌رک [illegible] ایلدیکی [illegible] استانبول [illegible] قومانداننک [illegible]
توسل ایتدکلری [illegible] پولیس [illegible] ایلدیکی [illegible] اولنه‌جغی [illegible] .
ژاندارمه آلای قومانداننک [illegible] اولنمقده اولدیغی [illegible] اولباده أمر و فرمان حضرت من له الأمرکدر .

استانبول والیسی
[signature]

١٦ تشرین [illegible] ٣٢٥
١٦ [illegible] ٣٢٧

BELGE 39 1, 2

ÇIRPICI ÇAYIRI'NDA İNEK HIRSIZLIĞI

BOA, DH. EUM. AYŞ, 6/48

Gömlek Muhtevâsı

a **İstanbul Valiliği'nin (24 Nisan 1335/24 Nisan 1919) tarihli yazısı.**

b **İstanbul Valiliği'nin (28 Nisan 1335/28 Nisan 1919) tarihli yazısı.**

Belge 39-1 **İstanbul Valiliğinin (24 Nisan 1335/24 Nisan 1919) tarihli yazısı.**

Belgenin Transkripsiyonu 39-1

26977

İstanbul Vilayeti
Mektubî Kalemi
Umûmî:2
Husûsî: 307

Dâhiliyye Nezâret-i Celîlesi'ne

Devletlü Efendim Hazretleri

Mâh-ı hâlin yirmi üçüncü günü ba'de'z-zevâl sâ'at 8'de Çırpıcı Çayırı'nda Yusuf Oğlu Fuad Efendi'nin ahūruna sârık duhūl ederek beş re's ineğinin sirkat edildiği Rami Jandarma Takımı'na istihbâr kılınması üzerine derhâl taharriyyât ve ta'kībâta tevessül edildiği ve civâr karakollarla polis merâkizinin keyfiyetden haberdâr edildiği İstanbul Jandarma Kumandanlığı'nın iş'ârına atfen Jandarma Alay Kumandanlığı'ndan bildirilmiş olmağla ma'rûzdur.

Ol bâbda emr ü fermân Hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 23 Receb sene 337 ve fî 24 Nisan sene 35

İstanbul Vâlîsi
İMZA

استانبول ولايتى

مكتوبجيلغى

عدد

عمومى ٢

خصوصى ١٧٤٧

٩٠

حربيه نظارت جليله‌سنه

دولتلو افندم حضرتلرى :

٢٥/٤/٢٤ تاريخ و ٢٠٧ نومرولو رابوره ذيلدر

ماه حالك يكرمى اوچنجى كونى بعد الزوال ساعت سكزده لرين چيرچى جابرى يوسف وهبى فؤاد افندينك آخورنده مربوط اولديغى بهائمك حقنده اجرا ايديلن تحقيقات نتيجه‌سنده مسروقه حيواناتك ايرن كويلرنده [illegible] آخورنده محفوظ بولونديغى و اينجى [illegible] ظرفنده [illegible] قصبه‌سنه [illegible] فروخت ايديلديكى آكلاشلمه‌سنه [illegible] آخوره [illegible] آلنه‌رق حيوانات مذكوره تسليم ايديله‌جكى اثناده ضبط و استرداد ايديله‌رك صاحبنه تسليم و متهملرى حقنده تحقيقات قانونيه اجرا قلنمقده اولديغى استانبول ژاندارمه [illegible] اشعاريه علاقه‌دار ژاندارمه‌لرى قوماندانلغنجه [illegible] مطلعه [illegible] اولونور . اولبابده امر و فرمان حضرت من له الامركدر .

٢٧ ربيع ٣٢٧ و ٢٨ نيسان ٣٢٥

استانبول واليسى

Belge 39-2 **İstanbul Valiliğinin (28 Nisan 1335/28 Nisan 1919) tarihli yazısı**

Belgenin Transkripsiyonu 39-2

İstanbul Vilayeti
Mektubî Kalemi
Umûmî:2
Husûsî: 317

Dâhiliyye Nezâreti

Devletlü Efendim Hazretleri

24/4 /35 târîh ve 2/307 numrolu rapora zeyldir.

Mâh-ı hâlin yirmi üçüncü günü ba'de'z-zevâl sâ'at sekiz râddelerinde Çırpıcı Çayırı'nda Yusuf Oğlu Fuad Efendi'nin ahūrunda sirkat olunan beş inek hakkında icrâ edilen şiddetli taharriyyât ve ta'kībât net`cesinde mesrûk hayvânâtın Rami Topçular'da Mazhar Bey'in ahūrunda mahfûz bulunduğu ve İnekci Kamil ismindeki şahıs tarafından Fatih'deki kassâblara yüz elli [150] liraya fürûht edildiği anlaşılmış ve mezkûr ahūr tarassud altına alınarak hayvânât-ı mezkûre teslîm edileceği esnâda zabt ve istirdâd edilerek sâhibine teslîm ve mütecâsirleri hakkında ta'kībât-ı kānûniyye icrâ kılınmakda olduğu Rami ve İstanbul Jandarma Kumandanlığı'nın iş'ârına atfen Jandarma Alay Kumandanlığı'ndan bildirilmiş olmağla arz olunur.

Ol bâbda emr ü fermân Hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 27 Receb sene 337 ve fî 28 Nisan sene 35

İstanbul Vâlîsi
İMZA

Belgelerin Değerlendirilmesi 39

Çırpıcı Çayırı'nda geçen bunca hadisenin arkasından, biraz daha komik bir olay ile eserimizin sonuna yaklaşmış bulunmaktayız. İstanbul Vilayeti'nin Dahiliye Nezareti'ne hitaben kaleme aldığı (24 Nisan 1335/24 Nisan 1919) tarihli yazısında, Çırpıcı Çayırı'nda gerçekleşen adî bir hırsızlık vakası bildirilmektedir. Buna göre, belgenin yazılmasından bir gün önce Çırpıcı Çayırı'nda Yusuf oğlu Fuad Efendi'nin ahırına saat 8:00'de giren bir hırsız tarafından beş re's (baş) ineğinin çalındığı, konu hakkındaki şikayetin ilk etapta Rami Jandarma Takımı'na iletildiği dile getirilmektedir. Elbette Çırpıcı Çayırı'nın o tarihteki konumundan hareketle, İstanbul Jandarma Komutanlığı'nın olay hakkındaki bildirimine bağlı olarak Jandarma Alay Komutanlığı'ndan kendilerine aksettirildiği vurgulanmaktadır. Sonuçta hırsızlık olayının hemen ardından arama tarama çalışmalarına ve takibâta başlanılmış, ayrıca etraftaki karakollarla polis merkezleri de durumdan haberdar edilmiştir.

Birkaç gün sonra yukarıdaki belgeye zeyl olarak İstanbul Valiliğinin (28 Nisan 1335/28 Nisan 1919) tarihli yazısı Dahiliye Nezareti'ne gönderilmiştir. Bu yazıya göre, 23 Nisan 1919 tarihinde öğleden sonra saat: 8 civarında Çırpıcı Çayırı'nda Yusuf Oğlu Fuad Efendi'nin ahırından çalınan beş inek hakkında yapılan şiddetli arama tarama ve takibâtın hırsızın yakalanmasıyla sonuçlandığı ifade edilmektedir. Verilen bilgiye göre, yapılan takibâtın ardından çalınan hayvanların Rami Topçular'da Mazhar Bey'diye birinin ahırında bulunduğu ve İnekci Kamil ismindeki şahıs tarafından Fatih'deki kasaplara 150 liraya satıldığı anlaşılmıştır. Çalınan hayvanlar, söz konusu ahır gözetlenerek teslim edileceği sırada suçüstü yapılarak ele geçirilmiştir. Bu şekilde zabtedilerek geri alınan hayvanlar, sahipleri Yusuf oğlu Fuad Efendi'ye teslim edilmiştir. Hırsızlığa cesaret edip, bu suça yeltenenler hakkında adlî soruşturma başlatımıştır. Yine olayın aldığı son şeklin ve hırsızlar hakkında verilen bu bilgilerin Rami ve İstanbul Jandarma Komutanlığı'nın verdiği habere atfen Jandarma Alay Kumandanlığı'ndan bildirildiği dile getirilmiştir.

Hırsızlık olayının adlî yönü bir tarafa çağrışım yapan nostaljik bir yönü de bulunmaktadır. O da XX. yüzyılın hemen başında Çırpıcı Çayırı'nda inek beslendiği gibi bir gerçeğin ortaya çıkmasıdır. Elbette Zeytinburnu'na ilk yerleşen dedelerimizin anlattığı hikayelere bakıldığında, pek de hayal gibi gözükmemelidir.

استانبول ولايتى

مكتوبجى قلمى

عدد

عمومى ٤

خصوصى ٥٥١

٩٠

داخليه نظارت جليله‌سنه

— خلاصه —

اوطه باشى محله‌سى كوكسنده عدله اوغلى اسماعيلك

قيصى بكر اوغلى اسماعيلى قتل ايلديكى دائر

دولتلو افندم حضرتلرى

١٤/٧/٢٥ بازار كونى شهرامينى پوليس مركزى دائره‌سنده واقع اوطه باشى محله‌سى كوكسنده وآراجى اضافه‌سنده ونوبه‌جى بكجيلرندن
اكنا براى تنزه سيد نظام
عدله اوغلى اسماعيل وبكر اوغلى اسماعيل نام كيمسه‌لر بر طاقم رفقالريله برلكده آبيتم
قره قولى منطقه‌سنده كى ولى افندى جايرينه كلرك اقشاموقت — عشيه وغروبه وقت كچيدكدن صكره بعد الزوال ٨
ادملرى واثناى عودتلرنده سكرحالى نجدى وللدوه اياينجك مسئله سندن دولايى آرالرنده ظهور ايدن منازعه‌دن وقوعنده
عدله اوغلى اسماعيل حامل اولديغى بيچاقله قيصى بكر اوغلى اسماعيلى صاغ مومهى آلتنده نرهكه لى ياره‌سنده جرح ايلديكى
جرحلرينه طوغرى فرار ايلديكى خبر آلنمى اوزرينه وجوه تعقيبه نوسل ايدلمكله بو كيفيتك همان پوليس مركزينه ديعادت
بيانينه ضابطه‌يه اخبار ايدلديكى ومجروحك لاجل التداوى آل ايدلدى قله خسته‌خانه‌سنه اثناى
نقلنده آلديغى جرحلرده متأثراً وفات ايلديكى ومحل حادثه‌يه ورودنده ضابطه الماى ضوقيله متوفانك معاينه‌سى
بلا تأخير دفعه‌ مساعده اولنديغى وجارحك ده تعقيبانه دوام ايدلمكده اولديغى امير واستانبول ژاندارمه قوماندانلغنه
استانبول ژاندارمه آلاى قوماندانلغنجه بيلديرلمش اولمغله معروضدر. اولبابده امر وفرمان
حضرت من له الامركدر

استانبول والى وكيلى

١٦ مايس سنه ٣٢٧ و ١٥ جماد سنه ٢٥

BELGE 40

VELİEFENDİ ÇAYIRI'NA ARABAYLA İŞRET ETMEYE GELEN BAZI KİŞİLERİN TARTIŞMA SONUCU BİRBİRİNİ BIÇAKLAYARAK ÖLDÜRMESİ

BOA, DH. EUM. AYŞ, 64/2 (15 Temmuz 1335/ 15 Temmuz 1919)

İstanbul Vilâyeti'nden Dâhiliyye Nezâreti'ne gönderilen (15 Temmuz 1335/15 Temmuz 1919)tarihli asıl yazı

Belgenin Transkripsiyonu 40

İstanbul Vilâyeti

Mektûbî Kalemi

Umûmî:2

Husûsî: 551

Dâhiliyye Nezâret-i Celîlesi'ne

Hulâsa: Odabaşı mahallesi sekenesinden Abdullah oğlu İsmail'in refîki Bekir oğlu İsmail'i katl eylediğine dâ'ir

13/7/ 35 Pazar günü Şehremini polis merkezi idâresinde vâki' Odabaşı mahallesi sekenesinden ve arabacı esnâfından otuzbeş yaşlarında Abdullah oğlu İsmail ve Bekir oğlu İsmail nam kimseler bir takım rufekâlarıyla birlikde arabaya râkiben berây-ı tenezzüh Seyyid Nizâm Jandarma Karakolu mıntıkasındaki Veliefendi Çayırı'na gelerek akşama kadar īş ü işretle vakit geçirdikden sonra ba'de'z-zevâl sâ'at/8 râddelerinde ve esnâ-yı avdetlerinde sekr hâli netîcesi olarak arabaya binmek mes'elesinden dolayı aralarında zuhûr eden münâza'ada merkûmûndan Abdullah oğlu İsmail hâmil olduğu bıçakla refîki Bekir oğlu İsmail'i sağ memesi altından tehlikeli bir sûretde cerh ve [ba'dehu] Makriköyü cihetlerine doğru firâr eylediği haber alınması üzerine derhâl ta'kībine tevessül edilmekle berâber keyfiyyetin Samatya polis merkezinden Dersa'adet Bidâyet Müdde'ī-i Umûmîliği'ne ve zâbıta tabâbetine İhbâr edildiği ve mecrûhun li-ecli't-tedâvî araba ile Yedikule Hastahânesi'ne esnâ-yı naklinde aldığı cerîmeden müte'essiren vefât etdiği ve mahall-i hâdiseye vürûd eden zâbıta etıbbâsı tarafından müteveffânın mu'âyenesi bi'l-icrâ defnine müsâ'ade olunduğu ve cârihin de ta'kībâtına devâm edilmekde olduğu bildirilmiş olmağla ma'rûzdur ol bâbda.

Fî 14 Şevval sene 37 ve fî 15 Temmuz sene 35
İstanbul Vâlî Vekîli namına
BENDE
(İMZA)

İstanbul Vilâyeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda, (13 Temmuz 1335 /13 Temmuz 1919) Pazar günü Şehremini polis merkezi sorumluluk bölgesinde olan Odabaşı mahallesi sakinlerinden ve arabacı esnafından 35 yaşlarında Abdullah oğlu İsmail ve Bekir oğlu İsmail adlı kişilerin bir takım arkadaşlarıyla birlikte arabaya binerek gezinti amacıyla Seyyid Nizâm Jandarma Karakolu mıntıkasındaki Veliefendi Çayırı'na gelerek akşama kadar gayr-ı meşru bir şekilde eğlenerek vakit geçirdikleri ve gün batımından sonra saat 8 civarında dönmeye hazırlandıkları sırada arabaya binmek meselesinden dolayı aralarında ortaya çıkan tartışmada çıktığı ifade edilmektedir. Çıkan tartışmada belirtilen kişilerden Abdullah oğlu İsmail'in sarhoşluk sonucu olarak yanında taşıdığı bıçakla arkadaşı Bekir oğlu İsmail'i sağ memesinin altından tehlikeli bir şekilde yaraladıktan sonra Makriköyü tarafına doğru kaçtığının haber alınması üzerine derhal takibine başlanıldığı bildirilmektedir. Bununla birlikte, durumun Samatya polis merkezinden Dersaadet Bidâyet Müdde'î-i Umumîliği'ne (Savcılığına) ve zâbıta tabibliğine haber verildiği ve Bekir oğlu İsmail adındaki yaralının tedavi edilmek üzere araba ile Yedikule Hastanesi'ne götürüldüğü sırada aldığı yaradan dolayı vefat ettiği belirtilmektedir. Ayrıca daha sonra olay yerine gelen zâbıta doktorları tarafından muayenesi yapılarak gömülmesine izin verildiği ve kendisini yaralayarak ölümüne sebebiyet veren Abdullah oğlu İsmail'in takibine devam edildiği bilgisi verilmektedir.

– خلاصه –

بکر وجری ایله اونباشی حسینک عشرت
استعمال ایدیلن بکرک سلاحی اتهام
ایتدیکی دائر ..

استانبول ولایتی

مکتوبجیلغی

عدد

عمومی: ....

خصوصی: ....

داخلیه نظارت جلیله سنه

دولتلو افندم حضرتلری؛

٢٢/٧/٢٥ کیجه‌سی ولی افندی چایرنده سپاهی و چایلقه عائد قورشو محلنده بارقه‌لرده
سرقت وقوع بولدیغی مأموری قائمقام تکین بک طرفندن بیان ایدلمسی اوزرینه مذکوری
مرکز جامع قوماندانی بک بالذات تحقیقاته مأمور ایدلدیکی و اجرا ایدیلن تحقیقاتده بارقه‌لرده
موجود اشیالر اینکلرله برابرده تولوب برلونا ضایعات اولمدیغی، آنجق مسئله‌نک
مذکور یکی قورشو محلنده خدمتکار متقدم و بارقه‌لرده بیتوتت ایدن افراد عسکریه‌دن
بکر وجری ایله اونباشی حسینک ترتیبی اولدقلری او ... قادینله عشرت استعمال ایدرک
اجرای ... باشلادقلری و رفیوندن بکر نام تدارک حاصل اولدیغی مأموره نقلی
محل مذکوره شتاب ایدن مذکوری انضباط عسکری مأمورلرینک اوزرینه اتکلی ال
اندن اخذ ضبط اولدیغی اکلاشلمه درجه ده بیدن و برلرده حبسی ...
اولنجه تدارک استانبول محافظلغی و ندوره‌لرده مذکوری پولیس مرکزینه
سوق اولندقلری مذکوری و استانبول ثانیه ... قوماندانلغنک اشعارینه عطفاً
دیارده اولان قوماندانه انفاذ بیلدیرلمه اولمقله معروضدر. اولبابده امر و فرمان حضرت

من له الامرکدر. ٢٦ / شوال / ٢٥ مارت

استانبول والی وکیلی

BELGE 41

VELİEFENDİ SİPAHİ OCAĞI'NDAKİ BAZI ASKERLERİN İŞRET ETMELERİ VE İNZİBÂTLARA AÇILAN ATEŞ

BOA, DH. EUM. AYŞ, 16/78 (25 Temmuz 1335/ 25 Temmuz 1919)

Belgenin Transkripsiyonu 41

İstanbul Vilayeti
Mektubî Kalemi
Umûmî:2
Husûsî: 605

Hulâsa: Bekir ve Sabri ile Onbaşı Hüseyin'in işret isti'mâl ederek Bekir'in silah endaht ettiğine dâ'ir

Dâhiliyye Nezâret-i Celîlesi'ne

Devletlü Efendim Hazretleri

23/7/35 [23 Temmuz 1919] Gecesi Veliefendi Çayırı'nda Sipâhî Ocağı'na â'id koşu mahallindeki barakalarda sirkat vukū'bulduğu me'mûru Kāim-i makām [Kaymakam] Nazmi Bey tarafından beyân edilmesi üzerine Makriköyü Merkez Takımı Kumandanı'nın bi'z-zât tahkīkāta me'mûr edildiği ve icrâ edilen tahkīkātda:

Barakalarda mevcûd eşyâ kâmilen yerli yerinde bulunup bir gûnâ zâyi'ât olmadığı, ancak mes'elenin mezkûr gece koşu mahallinde hademelikle müstahdem ve barakalarda beytûtet eden efrâd-ı askeriyeden Bekir ve Sabri ile Onbaşı Hüseyin'in getirmiş oldukları üç kadınla işret isti'mâl ederek icrâ-yı rezâlete başladıkları ve merkūmûndan Bekir nam neferin hâmil olduğu mavzer tüfengini mahall-i mezkûra şitâb eden Makriköyü inzibât askeri me'mûrlarının üzerine iki el endaht etmesinden münba'is olduğu anlaşılmış ve bir hâdiseye meydân verilmeden cümlesi der-dest olunarak neferlerin İstanbul Muhâfızlığı'na ve mezbûrelerin de Makriköyü polis merkezine sevk olundukları Makriköyü ve İstanbul Jandarma Kumandanlığı'nın iş'ârına atfen Der-sa'âdet Alay Kumandanlığı'ndan bildirilmiş olmağla ma'rûzdur.

Ol bâbda emr ü fermân Hazret-i men lehü'l-emrindir

Fî 26 Şevvâl sene 37 fî 25 Temmuz sene 35

İstanbul Vâlî Vekîli

İMZA

Belgenin Değerlendirilmesi 41

İstanbul valiliği tarafından Dahiliye Nezareti'ne yazılan bir yazıda, (23 Temmuz 1335/23 Temmuz 1919) gecesi Veliefendi'de Sipahi Ocağı'na ait koşu yerindeki barakalarda bir hırsızlık meydana geldiğinin Kaymakam Nazmi Bey tarafından bildirildiği belirtilmiştir. Bunun üzerine Merkez Takımı Komutanı'nın doğrudan soruşturma yapmakla görevlendirildiği ve yapılan soruşturma sonucunda, söz konusu barakalarda mevcut eşyanın eksiksiz olarak yerli yerinde bulunduğu ve herhangi bir kaybın olmadığı bilgisi verilmektedir. Ancak meselenin aslî olarak bahsi geçen gece koşu yerinde hizmetli olarak istihdam edilen ve barakalarda geceleyen erlerden Bekir ve Sabri ile Onbaşı Hüseyin'in getirmiş oldukları üç kadınla işret ve dolayısıyla rezillik yapmalarıyla birlikte başladığı ifade edilmektedir Bununla birlikte, belirtilen yere doğru intikal eden Makriköyü inzibât askerlerinin üzerine adı geçen erlerden Bekir'in yanında taşıdığı mavzer tüfengiyle iki el ateş etmesiyle gelişen bir olay olduğu anlaşılmıştır. Bu durumda herhangi bir hâdiseye meydân verilmeden cümlesi ele geçirilen erlerin, İstanbul Muhâfızlığı'na ve kadınların da Makriköyü polis merkezine gönderildikleri Makriköyü ve İstanbul Jandarma Kumandanlığı'nın bildirimine bağlı olarak Dersaadet Alay Kumandanlığı'ndan iletildiği arz olunmaktadır.

Osmanlı Mesire Geleneğine Genel Bir Bakış

Bölüm Dipnotları

1 Ertan Ünal, "İstanbul'un Mesireleri: 1", *Hayat Tarih Mecmuası*, sayı: 10, İstanbul Kasım 1969, s. 66.

2 Ali Mahir, "Geçen Asırda Teferrüç Yerleri ve Kadınlar", *Resimli Tarih Mecmuası*, İstanbul Temmuz 1995, s. 3946.

3 Metin And, *16. Yüzyılda İstanbul Kent-Saray-Günlük Yaşam*, İstanbul 2012, s. 137, 233-237.

4 Ahmed Refik Altınay, *Eski İstanbul (1553-1839),* Kapı Yayınları, İstanbul 2011, s. 14-16.

5 Turgut Cansever*, İstanbul'u Anlamak*, Timaş Yayınları: 1837,İstanbul 2008, s. 26.

6 Osmanlı dönemindeki matbu baskısında, bağ görevlisi olarak 80.000 kişi zikredilmektedir. Evliya Çelebi Mehmed Zıllî b. Derviş, *Evliya Çelebi Seyâhatnâmesi*, Tâbi'i: Ahmed Cevdet, Ma'ārif Nezaret-i Celîlesi'nin Ruhsatıyla Dersaadet'de İlk Tab'ı, Dersaadet'de İkdam Matbaası 1314, s. 480; Ayrıca sadeleştirmeye dayalı başka bir eserde, dünyada benzeri olmadığı iddia edilmektedir. Bk. Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 1. Kitap-2. Cilt, haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul 2011, s. 439-440.

7 Evliya Çelebi, *Seyâhatnâme*, I, Ahmed Cevdet Tab'ı, s. 480-481; Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle*, 1. Kitap-2. Cilt, s. 439-440.

8 Evliya Çelebi, *Seyâhatnâme*, I, Ahmed Cevdet Tab'ı, gös. yer; Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle*, 1. Kitap-2. Cilt, gös. yer.

9 Evliya Çelebi, *Seyâhatnâme*, I, Ahmed Cevdet Tab'ı, s. 481; Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle*, 1. Kitap-2. Cilt, Yapı Kredi Yayınları: 1808, s. 440.

10 Sultan IV. Murad Revan'ı feth edip Revan Han'ı olan *Mîr-Gûne Yusuf Han*'ı İstanbul'a getirip bu çimenlikle bölgede bir bahçe inşa ederek *Mîr-Gûne Han*'a bağışlamıştır. Sultan İbrahim tahta çıktığında, gelecekteki durumu noktasında karamsar bir düşünceye sahip olan Kara Mustafa Paşa "*ihtimal ki Acem'e firâr eder*" diye *Mîr-Gûne Han*'ı idam ettirmiştir. Daha Sonra bu bahçe de padişahlara mahsus bir mekan haline gelmiştir. Bk. Evliya Çelebi, *Seyâhatnâme*, I, Ahmed Cevdet Tab'ı, s. 484.

11 Evliya Çelebi, *Seyâhatnâme*, I, Ahmed Cevdet Tab'ı, s. 482-487; Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle*, 1. Kitap-2. Cilt, s. 441-447.

12 Latifî, *Evsâf-ı İstanbul*, yay. haz. Nermin Suner (Pekin), İstanbul Fetih Cemiyeti: 77, İstanbul 1977, s. XX-XXI, 51-54.

13 Latifî, *a.g.e,* s. XXII-XXIV, 57-59, 61-65.

14 Latifî, *a.g.e,* s. XXII-XXIII, 59-61.

15 1448'de Dimetoka'da doğmuş olup, Fatih Sultan Mehmed'in Gülbahar Hatun'dan doğan büyük oğludur. Bk. Şerafettin Turan, "Bayezid II", *DİA*, V, İstanbul 1992, s. 234.

16 Altınay, *a.g.e,* s. 19-20.

17 Ekrem Işın, *İstanbul'da Gündelik Hayat*, Yapı Kredi Yayınları Tarih-7, İstanbul 1999, s. 48.

18 Abdülkadir Özcan, "Lale Devri", *DİA*, XXVII, İstanbul 2003, s. 81-84.

19 Mehmet Tevfik (Çaylak), *İstanbul'da Bir Sene*, *(İkinci Ay Helva Sohbeti),* yay. haz. Nuri Akbayar, İstanbul 1995, s. 46.

20 IV. Mehmed'in oğlu ve II. Mustafa'nın kardeşi olup, 1673 doğumludur. Annesi Rabia Emetullah Gülnûş Sultan'dır. Hayatının son altı yılını Topkapı Sarayı'nın tahttan indirilmiş padişahlara mahsus dairesinde geçirdi ve 1736 yılında burada vefat etti. Bk. Münir Aktepe, "Ahmed III", *DİA*, II, İstanbul 1989, s. 34-37.

21 Özcan, *Lâle*, s. 81-84; "*Ve envâ'-i mermerden musanna' tarhlar yapılub ve gûnâgûn lâleler ile tezyîn olunub gecelerde kandiller donatılarak ve kaplumbağaların sırtına şem'alar yakılub lâlezâr içinde bırağılarak çerâğân tertîb olunur ve İbrahim Paşa Beşiktaş kurbunda binâ etdiği Çerâğân Yalısı'na Padişah-ı enâmı her sene da'vet edüb Şehriyâr-ı müşârün-ileyh Hazretleri dahi her sene Şehzâdegân ve selâtîn ile berâber gidüb seyr-i çerâğân içün haftalarca orada bulunur ve ba'zâ dahi helva sohbeti içün Paşa Kapusuna kezâlik teşrîf edüb beş altı gün eğlenür idi*". Değişik türdeki mermerden sanatkarâne bahçe düzenlemeleri yapılıp, rengârenk lâleler ile süslenmekteydi. Geceleri ise her yer kandillerle donatılarak, kaplumbağaların sırtında mumlar yakılmak suretiyle, lâle bahçeleri içerisine salınarak, çerağan düzenlenirdi. İbrahim Paşa, Beşiktaş yakınlarında yaptırdığı Çerağan Yalısı'na padişahı her sene davet etmekteydi. Kendisine işaret edilen Şehriyar (Padişah) da her yıl şehzadeler ve sultanlar ile birlikte gidip, Çerağan seyretmek için haftalarca orada bulunmaktaydı. Bazı zaman da helva sohbeti için Paşa Kapısı'nı (Sadrazam İkametgâhı ve Dairesi) şereflendirip, beş-altı gün eğlenmekteydi. Bk. Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet (Vekāyi'-i Devlet-i Aliyye min Sene 1188-ilâ Sene 1196),* Dârü't-Tıbâ'atü'l-Âmire (def'a-i sâlise tab'ı), İstanbul [t.y.] s. 40.

22 (Çaylak), *a.g.e, (Kağıthane)*, s. 83.

23 Necdet Sakaoğlu, "Lale Devri'ne Genel Bir Bakış", *İstanbul Armağanı 4 Lale Devri*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları No: 84, İstanbul 2000, s. 19, 20, 23.

24 Işın, *a.g.e*, s. 89.

25 C. C. Carbognano, *18. Yüzyılın Sonunda İstanbul*, İtalyanca ve Latince Aslından Çeviren Erendiz Özbayoğlu, Eren Yayınları, İstanbul 1993, s. 12, 92.

26 Babası Sultan I. Abdülhamid'in ve annesi Nakşidil Sultan'ın oğlu olarak 1785'de doğmuştur. "*Adlî*" mahlası doğumu esnasında verilmiştir. Amcası III. Selim'in (1807)de tahttan indirilmesi, yerine geçen IV. Mustafa'nın Alemdar Mustafa Paşa tarafından tahttan indirilmesiyle 1808 tarihinde padişah olmuştur. Bk. Kemal Beydilli, "Mahmud II", *DİA*, XXVII, Ankara 2003, s. 352.

27 Mahir, *a.g.mak*, s. 3945-3946.

28 Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul*, yay. haz. Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011, s. 89-90. Yeri gelmişken helva sohbetlerinden de kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Helva sohbetleri, eski zamanlarda kış mevsiminin başlıca eğlencesiydi. Devlet erkânından, hatta vezirlerden, zenginlerden başlamak üzere orta halli olanlara ve sanat erbabına varıncaya kadar her sosyal sınıfın kendi çevresinde yaşadığı bir gelenekti. Bu geleneğin ağırlık noktası, atalardan görülen adete bağlı kalınarak, birbirine samimî ve cömertçe ikramlarda bulunmak ve her fırsattan istifade helva sohbetleri düzenleyip, dostlarına ve sevdiklerine ziyafetler vermekti. Elbette şairler, edipler, nükteciler ve menkıbeciler, güzel sesli ünlü okuyucular ve sâzendeler davet edilirdi. Her sosyal sınıf, kendi zevkine ve alemine göre toplanıp, şiddetli kş mevsiminin uzun gecelerini dostlarıyla zevk ve sefa ile geçirirlerdi. Bk. Musâhibzâde Celal, *Eski İstanbul Yaşayışı*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1946, s. 112; Helva sohbeti harîfâne (hirfet'den esnâfça, herkesin masrafı ortak paylaşmasıyla) veya münâvebe (nöbetleşe, sıralı) olarak ikiye ayrılmaktaydı. Münâvebe şeklinde düzenlenen "*cem'iyyet*"in, toplanmanın masrafları sadece düzenleyen kişi tarafından karşılanmaktaydı. Eğer, harîfâne şeklinde olursa, cemiyeti oluşturanlar aralarında topladıkları meblağa bağlı olmaktaydı. Haftada bir veya iki gece yapılırdı ve bundan amaç, sosyal olarak birbirine yakın ve denk insanların kışın bu uzun gecelerini eğlence ile bir arada geçirmesini sağlamaktı. Gece alışılandan üçbeş saat fazla birlikte kalındığında, sabaha yakın biraz yiyecek yemek normal olduğundan, Avrupa suarelerinde "*supe*" dedikleri gece taamı, katığı gibi, helva sohbetlerinde de gece katığı olarak, yiyen adamın kurtulması halinde kesin gazi olacağı nüktesiyle anılan gaziler helvası veya irmik helvası, yanına da turşu çeşitleri sunulduğundan bu tür toplanmalara "*helva sohbeti*" denilmiştir. Bu sohbetlerde yüzük, işkil, lep, değirmen, tura ve hayındım gecesi hâfız gibi oyunlar oynanmaktaydı. Bk. (Çaylak), *a.g.e*, (Helva Sohbeti ve Mahalle Kahveleri), s. 47-52.

29 Işın, *a.g.e*, s. 233.

30 Işın, *a.g.e*, s. 233.

31 Mahir, *a.g.mak*, s. 3946.

32 Işın, *a.g.e*, s. 235-237.

33 Sadri Sema, *Eski İstanbul Hatıraları*, yay. haz. Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008, s. 58.

34 Sadri Sema, *a.g.e*, s. 58-59.

35 Oktay, *a.g.e*, s. 13.

36 Tarkan Oktay, *İstanbul Şehremaneti*, Yeditepe Yayınevi: 151, İstanbul 2011, s. 9.

37 Namık Kemal, *İntibah*, yay. haz. Ekrem Aytar, İstanbul 2011, s. 27-29. Osmanlıca metni için ayrıca bk. Namık Kemal, *İntibâh (Ali Bey'in Sergüzeştini Hâvîdir)*, İstanbul 1291.

38 Oktay, *a.g.e*, s. 17, 24- 25, 29, 46.

39 Eser, Amerika'da dönemin popüler dergilerinden *Scribner's Magazine*'de Aralık 1893 ve Ocak 1894'de iki bölüm halinde neşredilmiştir. Bk. Francis Marion Crawford, *1890'larda İstanbul*, çev. Şeniz Türkömer, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. vii, 70-77.

40 Işın, *a.g.e*, s. 187.

41 Sadri Sema, *a.g.e*, s. 53.

42 Sadri Sema, *a.g.e*, s. 53-54.

43 Sadri Sema, *a.g.e*, s. 60-62, 64.

44 Mehmet Temel, *İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu*, TC Kültür Bakanlığı Yayınları: 2035, Ankara 1998, s. 2, 25, 26, 28-29.

45 (Çaylak), *a.g.e, (Üçüncü Ay Kağıthâne)*, s. 97-101.

46 "…*Nisvân tâ'ifesinden ba'zıları tenezzüh ve teferrüc bahânesiyle Üsküdar'dan Kısıklı, Bulgurlu, Çamlıca ve Nerdübânlı (Merdivenköyü'ne), ba'zıları dahi Boğaz'dan Tokat, Akbaba, Dereseki ve Yuşâ'ya arabalarla gidip ve edeb ve hayâyı atıp, envâ'-i şenâ'ati irtikâb ettikleri ihbâr olundu. Bundan böyle nisvân tâ'ifesinin arabalarla bu mesirelere gitmeleri yasak kılınmıştır. Gidenlerle, onları yasağa rağmen arabalarına alıp götürecek arabacılar, yakalandıkları gibi İstanbul'dan taşraya sürüleceklerdir*". Bk. "Ertan Ünal, "İstanbul'un Mesireleri: 2", *Hayat Tarih Mecmuası*, Yıl: 5, C: II, sayı: 11, İstanbul Aralık 1969, s. 53; Necdet Sakaoğlu, "Çırpıcı Çayırı", *Surların Öte Yanı*, haz. Burçak Evren, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları-1, İstanbul 2005, s. 233-34. Aynı ferman farklı şekillerde kayıtlıdır. Meselâ:

"*Hassa Bostancı Başı'ya Hüküm ki*

Bi-fadlihî te'ālâ fasl-ı bahâr-ı bedî'ü'l-âsârın hulûlünden nâşî nisvân tâ'ifesinden ba'zıları tenezzüh ve teferrüc bahânesiyle Üsküdar'dan Kısıklı ve Bulgurlu ve Çamlıca ve Nerdübânlı ve ol havâliye ve ba'zıları dahi Begkoz'dan Tokad ve Akbaba ve Dereseki ve Yuşa nam mahallere arablar ile gidüb hāli'l-izâr (,) geşt ü güzâr (gezip dolaşma) ve envâ'-i fezâhat ü şenâyi'i müstetbi' harekât-ı ğayr-ı marziyyeye ictisâr eyledikleri yakīnen inhâ ve ihbâr olunduğı cihetden men' ü def'i (,) rütbe-i vücûbda olmağla imdi fîmâba'd tâ'ife-i nisvândan teferrüc ve tenezzüh bahânesile Üsküdar'dan Kısıklı ve Bulgurlu ve Çamlıca ve Nerdübânlı ve ol havâlîye ve kezâlik Begkoz'dan Tokad ve Akbaba ve Dereseki ve Yuşa ve etrâf ve havâlîsine araba ve tarîk-i âhar ile gitmeden men'-i ekîd ile men' ü ref'(,) ve tenbîhi lâzım gelenlere gereği gibi tenbîh ve tefhîme ihtimâm ve dikkat ve ale'd-devâm teftîş ve tefahhusda takayyüdü tâm eyleyüb hilâf-ı fermân-ı ālî harekete ictisâr eyleyenler ile arabacılarını ahz ü te'dîb ve ta'zîr içün huzûrumuza irsâl ve ihzâra bezl-i vüs'-i kudret ve mikdâr-ı zerre tekâsül ve taksîrden ittikā ve mücânebet eylemen bâbında fermân-ı ālîşân sâdır olmuşdur Buyurdum ki fî Evâ'il-i B 1165". Bk. Ahmed Refik Altınay, *Onikinci Asr-ı Hicrî'de İstanbul Hayatı* (1110/1689-1200/1785), Enderun Yayınları: 21, İstanbul 1988, s. 174-175.

47 Sakaoğlu, *Çırpıcı*, s. 234.

48 Işın, *a.g.e*, s. 127, 129, 141.

49 Gıyasettin Aytaş, "Batılılaşma Maceramızda Türk Romanına Yansıyan Tipler", *GÜ Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XXII/1 (2002), s. 134.

50 Aytaş, *a.g.mak*, s. 135; Recaizâde Mahmud Ekrem, *Araba Sevdası*, İstanbul 1314.

51 Namık Kemal, *İntibâh, İstanbul* 1291, s. 10, 15, 31 ; Namık Kemal, *İntibah*, İstanbul 2011, s. 31, 35, 49.

52 Basiretçi Ali Efendi, *Şehir Mektupları*, haz. Nuri Sağlam, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 2010, s. 8-9. Daha özet bir anlatım sebebiyle burada zikrettiğimiz bu eserin haricinde, Basiretçi Ali Bey hakkında daha geniş bilgi için bk. Basiretçi Ali Efendi, *İstanbul Mektupları*, yay. haz. Nuri Sağlam, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001.

53 Basiretçi, *a.g.e*, s. 73, 84.

54 Sadri Sema, *a.g.e*, s. 29-30.

55 Vahdettin Engin, *Sultan II. Abdülhamid ve İstanbul'u*, Yeditepe Yayınevi:89, İstanbul 2008, s. 83-88.

56 Sakaoğlu, *Çırpıcı*, s. 241-242.

57 Ali Mahir, *a.g.mak*, , s. 3946-47; Sakaoğlu, *Çırpıcı*, s. 242.

58 Asıl adı, Nasırüddin Mahmud Ahî Evran b. Abbas olan Ahi Evrân, tarihî bir kişiliğe

sahip olmakla birlikte, hayatı menkıbelerle sarmalanmıştır. Siyasî ve sosyal hadiselerden elde edilen karinelerle, 93 yılllık bir ömre sahip olduğu rivayet edilen Ahi Evran, Hacı Bektaş-ı Velî (öl. 1270) ve Mevlânâ Celaleddin-i Rumî'nin (1207-1273) ile çağdaşı olarak tanımlanmaktadır. Asya içlerinden Anadolu'ya gelen mutasavvıflardan biri olan Ahî Evran, bir müddet Denizli, Konya ve Kayseri'de ikamet ettikten sonra, birçok şehir ve kasabayı gezmiş, buralarda ahîlik teşkilatının kurulması ve yayılmasına öncülük etmiştir. Nihaî olarak Kırşehir'e yerleşmiş ve burada vefat etmiştir. Kendisinin debbağlık mesleğini icra ettiğine dair olan anane, velî olarak anılmasıyla birlikte debbâğ esnafının piri olarak kabul edilmesine yol açmıştır. Bu sebeple, Türk debbâğlarının silsilenâmeleri kendisine dayandırılmış, oradan da bütün debbâğların piri olan Zeyd-i Hindî'ye bağlanmıştır. Vefatının 1262 ya da 1300-1317 yılları arasında olduğu sanılmaktadır. Bk. İlhan Şahin, "Ahi Evran", *DİA*, I, İstanbul 1988, s. 529-530.

59 Evliya Çelebi, *Seyâhatnâme*, I, Ahmed Cevdet Tab'ı, s. 391-392; Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle*, 1. Kitap-1. Cilt, s. 352-353.

60 Sakat kelimesi, bozuk kısım, çürük kısım veya özürlü, engelli ile bozuk yanlış ya da kötü ve yararsız şey anlamına gelmekle birlikte, müennes çoğul olarak "*sakatât" daha çok eti yenen hayvanların adale dışındaki organları için kullanılmaktadır. Bk. Mehmet Kanar,* Örnekli Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, İstanbul 2003, s. 1266. Tabi yukarıdaki ifadede, *köpek dışkısı ile birlikte yer almaktadır.*

61 Evliya Çelebi, Seyâhatnâme, I, Ahmed Cevdet Tab'ı, s. *391-392; "selhhāne"*, yani mezbaha kelimesine, *"sallakhāne"; "debbâğ",* yani derici esnafına *"tabbâğ"; "Ahî Evran"a "Ah-ı Evran"* vs. gibi örneklere bakılırsa, çok başarılı görünmeyen ve dikkatli kullanılması gereken bir transkripsiyon için bk. Orhan Şaik Gökyay, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini*, I. Kitap: İstanbul, yay. haz. Yücel Dağlı, İstanbul 1996, s. 166. Cumhuriyetin ilk yıllarında yaptığı İstanbul gezilerini 26 Kanun-ı Sani [Ocak] 1931'den itibaren Yeni Gün Gazetesi'nde yayımlayan Orhan Cemal Kaygılı, Kazlıçeşme'yi *"Ahâlîsi kâmilen bekârlardan mürekkep bir semt"* olarak tanımlamaktadır. Ayrıca, burada bulunan fabrikaların tümünün debbağhane, yani deri fabrikalarından oluştuğunu bildirmektedir. Orhan Cemal Kaygılı, *Köşe Bucak İstanbul*, yay. haz. Tahsin Yıldırım, Selis Kitaplar: 26, İstanbul 2009, s. 145-147.

62 Burçak Evren, "Cami ve Mescidler/Zeytinburnu Sebil ve Çeşmeleri", *Surların Öte Yanı*, haz. Burçak Evren, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları-1, İstanbul 2005, s. 122.

63 Evliya Çelebi, *Seyâhatnâme*, I, Ahmed Cevdet Tab'ı, s. 171, 481; Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle*, 1. Kitap-2. Cilt, s. 128, 439; Eremya Çelebi Kömürciyan, *XVII. Asırda İstanbul*, tercüme ve tahşiye eden: Hrand D. Andreasyan-yeni notlarla yayıma hazırlayan: Kevork Pamukçiyan, İstanbul 1988, s. 191-192; zenginliği ve idarî kabiliyeti hakkında "… *akıl ve kiyâset ve tedbîr ve tasavvur sâhibi idi. Debdebe ve dârâtı mükemmel ve darb-ı mesel olup dörtyüz kölesi var idi. Bunlar Sarây-ı Hümâyûn'a alındılar. Semin Ahmed Paşa, Piyale Paşa, Geylanî Paşa, Behram Paşa, Hasan Paşa kölelerindendir. Hattâ Ahmed Paşa Sadâreti'nde "hâlâ Rikâb-ı Hümâyûn'da yedi vezîriz, yedimizin mâl ve ihtişâmı İskender Çelebi'ye varamaz der idi. Bâğçesi meşhûrdu. Simkeşhāne Mescidi bunun olmalıdır*" kaydı bir fikir verebilir. Bk. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî Yâhūd Tezkire-i Meşâhîr-i Osmaniyye,* I, İstanbul 1308, s. 345-346.

64 Nitekim aynı fermanda yeri, "*Yedikule Kapısı hāricinde hadâ'ik-i Sultâniyyeden İskender Çelebi arâzîsi demekle ma'rûf mahalde*" ibaresinin yer aldığı belirtilmektedir. Bk. Kömürciyan, *a.g.e*, s. 192. Ancak, Hazine-i Hassa Nazırı imzalı (20 Şubat 1320/5 Mart 1905) tarihli Osmanlı arşiv belgesinde, Yedikule dışında bulunan Merhaba Bağı ve İskender Çelebi arazisinin emlak-i hümayundan, yani padişahın mülklerinden olmasına rağmen Makri Köyü (Bakırköy) Bekçibaşısı Osman Ağa ve selefleri tarafından çerâklık fermanında yer alan yerler dışında olarak, o zaman düşük bir bedel karşılığında "*ötekine berükine satılub*", Osmanlı mülkiyet sisteminde gerçekten gedik açan "*Gedik*" adıyla sened verildiği, dolayısıyla usulsüz bir şekilde satıldıkları bilgisine rastlamaktayız. Bk. BOA, *DH. EUM. AYŞ*, 11/90. Eremya Çelebi'nin verdiği bilgilerin, konunun neresinde olduğunun anlaşılması ve daha genel bir çerçevenin çizilmesi bakımından bilinmesi gerekenler vardır. İlk önce, II. Mahmud'un Maliye Nazırı Kazaz Artin Amira Bezci-

yan'ın teşebbüsüyle ve öncülüğünde yeni bir hastane kurulması yönünde başlayan çalışmalar, dönemin patriğinin 1831'deki tasdiki ve Sultan II. Mahmud'un inşaat izniyle hayata geçirilme aşamasına gelmiştir. Daha sonra 1832'de Bezciyan'ın evinde bir yer tesbiti yapılmış ve Kazlıçeşme ve Yedikule arasındaki "*Leblebicioğlu Bostanı*" seçilmiştir. Bostan, Sultan Bayezid (Velî) evkafından olmakla birlikte o tarihte Ohannes Amira'nın tasarrufundaydı. Patrik Stapannos Ağavni'nin Ermeni Milleti'ne ait bir hastane için yaptığı yazılı müracaat üzerine, Ermeni Milleti'ne ait olmak üzere 19 Temmuz 1833 tarihli vakıf senediyle mukataaya bağlanmıştır. Hemen arkasından Sultan II. Mahmud'un "*İspitalya ta'bîr olunur hastahāne bine ve inşâsına*" izin verdiği anlaşılmaktadır. Ancak ahşap hastane inşaatı 1832'de başlamakla birlikte, çıkan veba salgını hastaneyi sıkıntıya sokmuştur. Zirâ, vebalı hastalar için oda ayrılması düşünülmekle birlikte, hastaneden başlayacak salgının diğer hastalara ve şehre yayılması tehlikesi, yayan olarak beş dakika uzaklıktaki Baruthane-i Âmire Barutçubaşısı Simon oğlu Boğos'un tasarrufunda bulunan "*İskender Çelebi*" arazisinde sahile yakın ayrı bir Vebahane inşası kararlaştırılmış ve 1833'ün son günlerinde izin alınarak yine ahşap konstrüksiyonda yapımına başlanmıştır. Bk. Nuran Yıldırım, "Surp Pırgıç Ermeni Hastanesi", *Surların Öte Yanı*, haz. Burçak Evren, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları-1, İstanbul 2005, s. 151-152. Diğer taraftan, "*Gedik*" hakkında bk. Ahmet Kala, *Debbağlıktan Dericiliğe*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları No: 27, İstanbul 2012, s. 220-228. Bizce asıl mesele, İskender Çelebi Bahçesi'nin sınırlarının tam olarak bilinmesinde yatmaktadır. Bu bilinirse, söz konusu bahçeden fermanla verilen arazi ve daha sonra neyin ne kadar satıldığı tesbit edilebilecektir. Bu bilinmeden herhangi bir iddiada bulunmanın doğru bir tutum olmayacağı kanaatindeyiz.

65 Şinasi Akbatu, "Çırpıcı", *İstanbul Ansiklopedisi*, yay haz. *Reşad Ekrem Koçu*, VII, İstanbul 1965, s. 39-49.

66 Akbatu, *a.g.e*, gös. yer.

67 Sakaoğlu, *Çırpıcı*, s. 229-230. Zeytinburnu'nu bir bütün halinde gözlemlemek için bk. Erol Özvar, "Osmanlılar Zamanında Zeytinburnu", *Surların Öte Yanı*, haz. Burçak Evren, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları-1, İstanbul 2005, s. 42-55. Ayrıca Zeytinburnu'nu geçmişten geleceğe popüler manada tanıtan bir rehber için bk. Hüseyin Çetiner, *Değişim ve Gelişim Tarihi İçinde Zeytinburnu*, Çetiner Yayıncılık: 2, İstanbul 2008.

68 1717 tarihinde Edirne'de doğmuştur. Babası III. Ahmed, annesi Mihrişah Emine Sultan'dır. 1774 tarihinde vefat etmiştir. Bk. Kemal Beydilli, "Mustafa III", *DİA*, XXXI, İstanbul 2006, s. 280-283.

69 1642'de İstanbul'da doğan Sultan IV. Mehmed'in Babası Sultan İbrahim, annesi Hatice Turhan Sultan'dır. Yukarıdaki olay şöyle gelişmiştir. Mohaç yenilgisinin ardından Serdâr-ı Ekrem Süleyman Paşa'ya başkaldıran asker, Köprülü Mehmed Paşa'nın damadı Abaza Siyavuş Paşa'yı Sadrazam yaparak IV. Mehmed'i tahttan indirmek için hızla İstanbul'a doğru yürümeye başladı. Bu arada Avusturyalılar Osmanlı topraklarında rahatça ilerlemekteydiler. Saltanatını kaybetme korkusu yaşayan IV. Mehmed, Sadaret mührünü askerden kaçırarak kendisine getiren Süleyman Paşa'nın başını kestirip, askere gösterdi, ayrıca av edevâtını ve tazılarını dağıtarak tövbe ettiğini duyurdu. Ancak geç kalmıştı. Bu arada Sadrazam olan Siyavuş Paşa, Şeyhülislâm Mehmed Emin Efendi ile haberleşerek Şehzade Süleyman'ın (II) tahta çıkacağını duyurdu. Şeyhülislam'ın ulemâ ile yaptığı meşverette, başka çare kalmadığı şeklinde tasdik mahiyetinde bir karar çıktı ve bu Siyavuş Paşa'ya duyuruldu. Bunun üzerine Siyavuş Paşa, Silivri'de (1 M 1099/7 Kasım 1687)'de ocak ağalarını ve zorbabaşılarını toplayarak aldığı kararı, İstanbul'da Köprülüzâde Mustafa Paşa'ya gönderdi. Köprülüzâde Mustafa Paşa da ulemânın ileri gelenlerini, vezirler ve yüksek rütbeli ocak ağalarını Ayasofya Camii'nde toplayıp IV. Mehmed'in hal'inin İslam hukukuna göre caiz olduğu konusunda ikna etti ve böylelikle II. Süleyman'ın tahta çıkması kararlaştırıldı. Bk. Abdülkadir Özcan, "IV. Mehmed", *DİA*, XXVIII, Ankara 2003, s. 414, 417.

70 1642'de İstanbul'da doğan Sultan II. Süleyman'ın Babası Sultan İbrahim, annesi Saliha Dilâşub Sultan'dır. Sünnet töreni o sırada tahta çıkmış olan ağabeyi Sultan IV. Mehmed ile birlikte yapılmıştır. 1683 Viyana kuşatması ve ardından gelen bozgunla uğranılan büyük toprak kayıplarının yol açtığı memnuniyetsizlik yüzünden ordunun ulemâ ve devlet ricâlinin isteğiyle IV. Mehmed'in yerine tahta çıkarılması kararlaştırıldı. Kaynaklarda yaklaşık 40 yıldır Şimşirlik'te hapis tutulan Şehzade Süleyman'ın öldürüleceği-

ni düşünerek "*izâlemiz emrolunduysa söyle, iki rek'at namaz kılayım. Kırk yıldır her gün ölmektense bir gün evvel ölmek yeğdir*" sözlerinin söylediği ve yerinden ayrılmak istemediği ifade edilir. Sonunda kardeşi Ahmed'in (II) de yardımıyla güçlükle ikna edilerek, önce havuz başındaki tahta oturtuldu, ardından kuşluk vaktinde "*Kā'ide-i Osmanî"* üzere Babüssade önündeki tahta çıkartıldı. Bu sırada kendisine orada hazır bulunan Nakibüleşraf, İstanbul Kaymakamı, Nişancı, kadıaskerler, Şeyhülislâm, yüksek rütbeli ulemâ ile ordudan gelen ocak ileri gelenleri tarafından biat edildi (2 M 1099/8 Kasım 1687). Bk. Abdülkadir Özcan, "Süleyman II", *DİA*, XXXVIII, İstanbul 2010, s. 75-76.

71 1779'da doğmuştur. Babası I. Abdülhamid, annesi Ayşe Sîneperver Sultan'dır. Babasının vefatıyla tahta geçen amcası III. Selim'in çocuksuz olmasından dolayı ondan şefkat gördü ve rahat bir şehzadelik hayatı sürdü. III. Selim tarafından girişilen düzenlemelerin ve özellikle askerî sahada yapılan yeniliklerin yeniçeri ve ulemâ muhalefetiyle sonuçsuz kalması ve tertiplenen bir ayaklanma (Kabakçı Mustafa İsyanı) neticesinde Selim'in Nizam-ı Cedid'e son vermiş olarak tahttan indirilmesiyle padişah oldu. (21 Ra 1222/29 Mayıs 1807). Alemdar'ın orduyla birlikte İstanbul'a gelmesi üzerine (25 Ca 1223/19 Temmuz 1808) İstanbul'da asayiş sağlanmış, bizzat kendisinin verdiği emirle Kabakçı Mustafa öldürülmüş ve Şeyhülislâm Atâullah Mehmed Efendi azledilerek, yerine Arapzâde Mehmed Efendi getirilmiştir. Alemdar Mustafa Paşa, III. Selim'i tekrar tahta çıkarmanın fırsatını kollarken, IV. Mustafa'nın adamları da öldürülmesinin yollarını aramaktaydılar. Alemdar Mustaf Paşa, Bâbıâlî'yi bastıktan sonra Sadrazamı tutuklayıp III. Selim'i tahta çıkarmak amacıyla saraya yönelmiştir. IV. Mustafa'dan Şeyhülislâm Mehmed Arif Efendi aracılığıyla III. Selim'in tahta çıkarılmasını istemiştir. Mustafa saray kapılarını kapatarak amcası ve kardeşi Mahmud'un öldürülmesinin emretmiştir. III. Selim katledildiyse de Mahmud (II) yaralı olarak hayatını kurtardı ve IV. Mustafa'nın yerine hanedanın hayatta kalan son ferdi olarak tahta çıkarıldı. Mahmud'u (II) öldürmek için bizzat IV. Mustafa'nın saldırdığı da rivayet edilmektedir. IV. Mustafa, bu olayın ardından Sadaret'e getirilen Alemdar Mustafa Paşa'nın kısa iktidarı esnasında saraydaki dairesine kapatılmış, ancak kendisinin tekrar tahta çıkarılması için dışarıya haber salmaktan geri kalmamıştır. Alemdar'ın üç ay kadar sonra baskına uğrayarak öldürülmesi üzerine IV. Mustafa, kardeşinin emriyle belindeki kuşakla boğularak öldürülmüştür (28 N 1223/17 Kasım 1808). Bk. Kemal Beydilli, "Mustafa IV", *DİA*, XXXI, İstanbul 2006, s. 283-284. Tamamı s. 283-285.

72 Sakaoğlu, *Çırpıcı*, s. 232-233.

73 Orhan Cemal Kaygılı, *Çingeneler*, Bilgi Yayınları Roman Dizisi: 52, İstanbul 1972, s. 5, 26-27, 86-89; Sakaoğlu, *Çırpıcı*, s. 239-240.

74 Sermet Muhtar Alus, *Masal Olanlar*, Sermet Muhtar Alus Kitapları Yayın Kurulu: Taha Toros, Necdet Sakaoğlu, Nuri Akbayar, M. Sabri Koz, Fahri Aral, İletişim Yayınları İstanbul Dizisi: 24, İstanbul 1995, s. 48-49; Sakaoğlu, *Çırpıcı*, s. 240.

75 Alus, *a.g.e*, s. 49-51; Sakaoğlu, *Çırpıcı*, s. 240.

76 Sakaoğlu, *Çırpıcı*, s.241.

77 Sakaoğlu, *Çırpıcı*, s. 233.

78 Musâhibzâde Celal, *a.g.e*, s. 34-35; bu konuda ayrıntılı bilgi içermekle birlikte, burada ele alınamayacak kadar uzun bir anlatıma sahip ve kendisi de tarihî bir şahsiyet olduğu için ayrıca ele almayı uygun gördüğümüzden, *Süheyl Ünver Hoca'nın Veliefendi Çayırı ve Çeşmesi'ne Yaptığı Gezi* başlığı altındaki bilgiye müracaat ediniz.

79 Malik Aksel, halk resimleri üzerindeki çalışmalarıyla tanınan ressam ve yazar. Bk. Turgut Akpınar, "Malik Aksel", *DİA*, II, İstanbul 1989, s. 295.

80 Malik Aksel, *İstanbul'un Ortası*, Kültür Bakanlığı Yayınları: 255, İstanbul 1977, s. 185-187.

81 Aksel, *a.g.e,* s. 188-190.

82 Aksel, *a.g.e,* s. 189.

83 Aksel, *a.g.e,* s. 189-190.

84 Aksel, *a.g.e,* s. 190.

85 Musâhibzâde Celal, *a.g.e*, s. 40-41. Aynı eserin İletişim Yayıncılık tarafından yapılan yeni tarihli baskısında son esnaf teferrücünün tarihi (1298/1881) yılı yazı olarak verilmektedir. Bk. Musâhibzade Celal, *Eski İstanbul Yaşayışı*, İletişim Yayınları İstanbul Dizisi: 8, İstanbul 1992, s. 57.

86 Cem Atabeyoğlu, "Veliefendi Hipodromu", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, VII, İstanbul 1994, s. 377-78. (bibliyografyası bulunmamaktadır).

87 BOA, *DH. MB. HPS. M*, 4/10.

88 BOA, *DH. EUM.* 6. Şb, 16/43.

89 Atabeyoğlu, *a.g.mad*, s. 378.

90 A. Süheyl Ünver, *Şeyhülislâm Veliyyüddin Efendi Dosyası*, Süleymaniye Kütüphanesi, nr. 322, s. 1.

91 Ünver, *a.g.d,* s. 2.

92 Ünver, *a.g.d,* s. 3.

93 Ünver, *a.g.d,* s. 4.

94 Ünver, *a.g.d,* s. 5.

95 Ünver, *a.g.d,* s. 6.

96 Ünver, *a.g.d,* s. 7.

97 Ünver, *a.g.d,* s. 8.

98 *İlmiyye Salnâmesi*, yay. haz. Seyit Ali Kahraman, Ahmed Nezih Galitekin, Cevdet Dadaş, editör: Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul 1998, s. 431.

99 Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Devhatü'l-Meşâyih Zeyli*, Süleymaniye Kütübhanesi, Âşir Efendi (251), s. 54a-55b; Müstakimzâde Süleyman Sadedddin, *Tuhfe-i Hattâtîn*, Mü'ellifin Hayâtına ve Âsârına Dâ'ir İbnülemin Mahmud Kemal Bey'in Tedkīknâmesiyle Notlarını Hâvîdir, İstanbul 1928, s. 750. Solak, Osmanlı kapıkulu teşkilatı bünyesinde yer alan ve görevi padişahın muhafızlığını yapmak olan koruma görevlisidir. Yeniçeri Ocağı'nı teşkil eden 196 bölükten 60, 61, 62 ve 63. bölüklere verilen addır. Fizikî olarak, yapılı ve boylu poslu olanlarının padişahın yakın hizmetinde bulunduğu ifade edilmektedir. İlk ortaya çıkışları Murad Hüdâvendigâr zamanındadır. Bk. Necdet Öztürk, *Osmanlı Devlet Düzeni*, İstanbul 2012, s. 173. Bunların her biri, bir Solakbaşı'nın komutasındaydılar. Bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtı'ndan Kapıkulu Ocakları*, I (Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı), TTK Yayınları. VIII. Dizi-Sa. 12², Ankara 1988, s. 157.

100 Müstakimzâde ve daha sonra Vasıf, bu durumu "*Silivri Kapusu dâhilinde Yaylak semtinde sâkin Solakbaşı el-Hâc Mustafa Ağa'nın Semere-i fu'âdı ve reyhân-ı reye'ān-ı gülistan-murâdı*" şeklinde ifade etmektedirler. Bk. Müstakimzâde Süleyman Sadedddin, *Devhatü'l-Meşâyıh (Osmanlı Şeyhülislamlarının Biyografileri)*, tıpkı basım önsöz: Ziya Kazıcı, İstanbul 1978, s. 102; Ahmed Vasıf Efendi, *Mehasinu'l-âsâr ve Hakayıku'l-Ahbâr*, I [el-Cüz'ü'l-evvel, Vekâyi'-i sene 1166-1183], Bulak Matbaası, Kahire 1246, s. 206; Müjgan Cunbur, "Şeyhülislâm Veliyyüddin Efendi Vakıfları ve Kütüphanesi", *Necati Lugal Armağanı*, TTK Yayınları. VII. Seri-Sa. 50, Ankara 1968, s. 167.

101 Recep Sadri Sayıoğulları, *Türk Ta'lik Yazı Ekolünün Doğuşunda Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, M. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Eski Yazı (Hat) Anasanat Dalı, İstanbul 1991, s. 15-16.

102 Günay Kut-Nimet Bayraktar, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 586, Ankara 1984, s. 108.

103 Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 750; Cunbur, *a.g.mak*, s. 167.

104 Müstakimzâde, *Devha Zeyli*, s. 54a; Cunbur*, a.g.mak*, s. 167.

105 Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, s. 157-158. Bunlara solak denilme sebebi de, padişahın atının yanında giden dört solak başıdan ikisinin, ok ve yaylarını kullanırken padişaha arkalarını dönmemek için ok ve yaylarını sol elleriyle atmalarından dolayı olduğu belirtilmektedir. Bk. Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, s. 218.

106 İmâd-i Hasenî-i Seyfî, Nesta'lik yazıyı güzelliğinin zirvesine ulaştıran Safevî hattatıdır. 1554 tarihinde Kazvinıde doğmuştur. Hazret-i Hasan (R. A.) soyundan Kazvinli köklü bir aileye mensuptur. Tezkirelerde ve Tarih kitaplarında adı Mîr İmâd olarak kaydedilmektedir. Bk. Ali Alparslan, "İmâd-ı Hasenî", *DİA*, XXII, İstanbul 2000, s. 169-171; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 695-696; Habib (Encümen-i Ma'ārif A'zâsından), *Hatt ve Hattâtân*, Konstantiniyye 1306, s. 211-215.

107 Müstakimzâde, *Tuhfe,* s. 750; Müstakimzâde, *Devha*, s. 102; Cunbur, *a.g.mak*, s. 167; Sayıoğulları, *a.g.tez*, s. 16-17.

108 Ebezâde Abdullah Efendi, Sultan III. Ahmed (1703-1730) saltanatı döneminde 1708-1710 tarihleri ve 1712-1714 tarihleri arasında iki defa Şeyhülislamlık makamına geçmiştir. Bk. *İlmiyye Salnâmesi*, s. 404-405; Abdülkadir Altınsu (Avukat Dr.), *Osmanlı Şeyhülislamları*, önsöz: Ord. Prof. Vasfi Raşit Sevig, Ankara 1972, s. 109-110.

109 Müstakimzâde, *Tuhfe,* s. 750-751; Sayıoğulları, *a.g.tez*, s. 16.

110 Müstakimzâde ve Vasıf, Veliyyüddin Efendi'nin bu ilk öğrenim yıllarını şöyle ifade etmektedir: "*terbiye-i feyz-i kader ile mümeyyiz-i meyân-ı huşk u ter oldukda pederlerinin binâ-gerdesi olan medrese-i ibtida-i hâricle Ebezâde Abdullah Efendi meşîhatinde bunlara müyesser olmuşidi*" demektedir. Yani kaderin feyzinin terbiyesi ile yaş ve kuruyu ayırt edecek çağa eriştiğinde babasının yaptırmış olduğu ibtidâ-i hâric medresesiyle, Ebezâde Abdullah Efendi'nin şeyhülislâmlığı döneminde bu aile-

ye kolaylaştırılmıştı. Bk. Vasıf, *Mehâsin*, I, Bulak, s. 206. Yine, Müstakimzâde zeylinde "*…pederleri binâ-gerdesi olan medrese Şeyhülislâm Ebe-zâde Abdullâh Efendi kalem-i meymenet-tev'emleriyle ibtidâ-i hāric ve işârât ve anunla pirâye-dih-i sahn-ı dırâset olmak mâ-bihi'l- iftihār-ı haysiyetleri olmuşidi*" demektedir. bk. Cunbur, *a.g.mak*, s. 168; Müstakimzâde, *Devha Zeyli*, s. 54b.

111 Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî Yâhūd Tezkire-i Meşâhîr-i Osmaniyye,* IV, İstanbul 1311, s. 614.

112 Müstakimzâde, *Tuhfe,* s. 751; Müstakimzâde, *Devha,* s. 102; Vasıf, *Mehâsin*, I, Bulak, s. 206; Sayıoğulları, *a.g.tez*, s. 18; Ali Nihat Kundak, "Eyüp'te Medfun Şeyhülislâm Veliyyüddîn Efendi ve Oğlu Mehmed Emin Efendi", *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu 13-15 Mayıs 2005*, Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, Yayın No: 59, Eylül 2009, s. 341-342.

113 Bu konuda "*Kānun üzere tekmîl-i tarîk-i hayru'l-ğarîk idüb Süleymaniye ve Halebü'ş-Şehbâ kazâsıyla kâm-revâ olmuş iken*" denilmektedir. Bk. Müstakimzâde, *Devha Zeyli*, s. 54b; Cunbul, *a.g.mak*, s. 168.

114 "*hengâm-ı fetretinde zûr-ı bâzû-yı serkeşân ile mansıbı alınub*" bk. Müstakimzâde, *Devha*, s. 102; Vasıf, *Mehâsin*, I, Bulak, s. 206; Şemdanîzâde, 1730'daki Patrona Halil isyanından sonra Veliyyüddin Efendi'nin Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'ya ilişiği olan kimselerden olduğu için, Halep Kadılığı'nın kendisinden alınıp başkasına verildiğini belirtmektedir. Bk. Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'i't-Tevârih*, I, yay. haz. Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 2088, İstanbul 1976, s. 11-12.

115 "*Fetret-i Ahmedî vukū'unda tuğātın ibrâmıyla mansıbı âhara nasib olub bunlar me'yûs u mütekeddir (nâleden çeşm-i nizârım oldu çün nâl-i kalem) makālıyla çend mâh endişe-nâk ve mütefekkir iken*" bk. Müstakişzâde, *Devha Zeyli*, s. 54b; Cunbul, *a.g.mak*, s. 168.

116 Halep kadılığından aşağıdaki ikinci sınıf mevleviyetleri göz ardı edersek, XVII. yüzyılda hiyerarşik olarak sırasıyla Halep, Kudüs, Şam, Medine, Mısır, Bursa, Edirne, Mekke, İstanbul kadılıkları birbirini takip etmekteydi. XVIII. yüzyılda, mevleviyetlerde bazı değişiklikler yapılmış ve Mekke ile Medine birlikte mütalaa edilerek Haremeyn Mevleviyeti adıyla Edirne kadılığından sonra İstanbul kadılığından önce yerini almıştır. Bu Haremeyn Kadısı'nın terfi etmesi halinde İstanbul pâyesini alması anlamına gelmektedir. Elbette bunların üzerinde önce Anadolu, daha sonra Rumeli kadıaskerlikleri gelmektedir. Bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, TTK Yayınları. VIII. Dizi-Sa. 17b, İstanbul 1988, s. 277. Mevleviyet, ilmiye hiyerarşisinde bir ıstılah olarak genel anlamda kadılık için kullanılmaktaydı. Mevleviyet, üst dereceli müderrisler için kullanılırdı ki, bunlara "*kibâr-ı müderrisîn*" denilirdi. Bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, İstanbul 1971, s. 519.

117 Müstakimzâde, bütün bu dönemi şöyle özetlemektedir: "*hengâm-ı fetretde zûr-ı bâzû-yı serkeşân ile mansıbı alınub dört mâh mürûrunda Ğalata kazâsıyla hadşe-i derûndan sâlim olmuşidi. Bundan sonra Kahire Mansıbı ile bekâm ve Medîne-i Münevvere Kazâsına neyl ile ğaram-ı ravza-i Seyyidü'l-enâm ve ruhsâ-yı atebe-i Beytü'l-harâm olub ba'dehu İstanbul pâyesiyle vâye-vâr ve altmış dokuz Şaban'ında [1169] Sadâret-i Anadolu ile kâm-kâr ve yetmişbirde [1171] Rumeli Sadâretiyle tatyîb*". Bk. Müstakimzâde, *Devha,* s. 102; ayrıca Müstakimzâde'nin daha özet bir ifadesi için bk. Müstakimzâde, *Tuhfe,* s. 751. Vasıf, yukarıdaki Rumeli Kadıaskerliği'ne atanma tarihini "*İrtihâl-i Sadr-ı Rûm Abdurrahim Efendi ve Sadr-ı Rûm Şüden Veliyyüddin Efendi*" başlığı altında belirtmektedir. Bk. Vasıf, *Mehâsin*, I, Bulak, s. 73; Ahmed Vasıf Efendi, *Mehâsinü'l-âsâr ve Hakāyıku'l-ahbâr*, I, Dârü't-Tıbâ'ati'l-Âmire, İstanbul 1219, s. 114; Cunbul, *a.g.mak*, s. 168.

118 Bağdad doğumlu olan Ahmed Vasıf Efendi, 1806 tarihinde vefat etmiştir. Kendisinin yukarıda refere ettiğimiz "*Mehâsinü'l-âsâr ve Hakā'iku'l-ahbâr*" adlı meşhur eseri, (1166-1188/8 Kasım 1752-7 Eylül 1774)'e kadar gelmektedir**.** Ahmed Vasıf, karakter bakımından kötü huylu, megaloman ve kıskanç olmasına rağmen, Tarihçi olarak önemli birisidir. Devlet işlerinde kazandığı tecrübe, olayların akışını görebilmesini sağlamıştır. Yazdıkları taraflı gibi algılanabilirse de, hükümlerinin keskinliğinin, o dönemdeki gerçekleri yansıtma ihtimali yüksektir. Bk. Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Prof. Dr. Coşkun Üçok, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 364. Ayrıca, söz konusu eserin Mısır Bulak ve Dârü't-Tıbâ'ati'l-Âmi-

re nüshasında Veliyyüddin Efendi hakkında yer alan bilgiler, aynı esere ait değerli bir edisyon-kritik çalışmasında yer almamaktadır. Bk. Ahmed Vasıf, *Mehâsinü'l-âsâr ve Hakā'iku'l-ahbâr*, yay. haz. Mücteba İlgürel, TTK Yayınları. Dizi II-Sa.31, İstanbul 1994.

119 Vasıf, *Mehâsin*, I, Bulak, s. 73.

120 Bu konudaki ibareler şöyledir: "*gerçi meşrebi şedîd ve gazabla şöhreti şâyi' idi. Ancak doğru adam idi. Gazabı eğrilere idi. Çünki hünkâra şehzadeliğinde meşk vermekle, hakk-ı üstâda ri'āyet olunacağını vezîr Rağıb Paşa bilüb, rakīb addetmekle arz-ı hâllerin kesreti tahkīkinden neş'et etti*" Bk. Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'i't-Tevârih*, II. A, yay. haz. Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 2366, İstanbul 1978, s. 11, 18.

121 Müstakimzâde, her iki eserinde de Rumeli Kadıaskerliği'nden azledildiğinde Manisa'ya sürüldüğü kaydını düşmektedir. Bk. Müstakimzâde, *Tuhfe,* s. 751; Müstakimzâde, *Devha,* s. 102. Kezâ, Şemdanîzâde de aynı görüştedir. Bk. Şem'dânî-zâde, *a.g.e*, II. A, s. 18. Ancak Vasıf, Veliyyüddin Efendi'nin Rumeli Kadıaskerliği'nden azledildiğinde, Gelibolu'ya sürgüne gönderildiğinden bahsetmektedir. Bununla birlikte, afvedilmesinin ardından İstanbul'a dönüşünü kaydederken *"Bursa'ya nefy ve tekdîr olunan*" bilgisini vermektedir. Muhtemelen, Rumeli Kadıaskerliği'nden azledildiği yer ile birinci Şeyhülislamlığından azledildiği yer karıştırılmaktadır. Bk. Vasıf, *Mehâsin*, I, Bulak, s. 76, 103; Vasıf, *Mehâsin*, I, Dârü't-Tıbâ'ati'l-Âmire, s. 118, 121-122. Mehmed Süreyya da Gelibolu'yu tekrarlamaktadır. Bk. Süreyya, *a.g.e,* IV, s. 614.

122 Karaveş, Kareveş ya da Karavaş, Osmanlı dünyasındaki hizmetkar anlamında köle-kul yerine kullanılan bir tabirdir. Sultan Süleyman'ın Kanunnamesi'nde Kul, Karabaş şeklinde kaydedilmiştir. Bir görüşe göre, aslen Anadolu'daki hayat tarzıyla ilgili bir te'vile dayanmaktadır ve kapıyı koruyan ve bekleyen karabaş köpekten te'vil edildiği söylenmektedir. Bk. Pakalın, *a.g.e,* II, s. 200. Kelimenin sonundaki وَش "*veş*" son ekinin, Farsça'da "*gibi*" anlamına geldiğini düşündürmesini yanısıra, yukarıdaki te'vile ait bazı soru işaretlerini akla getirdiği kanaatindeyiz. Bundan başka, bu ismin mantık zorlamasına dayalı ve aşağılayıcı anlamından başka, diğer kullanımlarına misal olarak, başına Halvetî tacı olan siyah renkli sarık bağladığı için "*Karabaş-ı Velî*" olarak yadedilen, XVI. yüzyıl Halvetî şeyhlerinden Yakup Efendi (öl. 1550)'yi dile getirmek mümkündür. Bk. Karabaş-ı Velî, *Miyâr'ı Tarikat*, yay. haz. Mustafa Tatçı-Cemil Kurnaz, Ankara 2002. Ayrıca, "*Karabaş Tecvîdi*" olarak bilinen meşhur eser sahibi ve tacına siyah bir tülbent bağladığı için Karabaş Abdurrahman Efendi (öl. 1533) diye anılan alim ve mutasavvıf zatı da burada hatırlayabiliriz. Dolayısıyla, Karabaş tabirinin giyim, başlık ve rengiyle alakalı olması da pekala mümkün gözükmektedir.

123 Vasıf, *Mehâsin*, I, Bulak, s. 76; Vasıf, *Mehâsin*, I, Dârü't-Tıbâ'ati'l-Âmire, s. 118; Tahsin Özcan, "Veliyyüddin Efendi", *DİA*, XLIII, İstanbul 2013, s. 40. Sayın Prof. Dr. Tahsin Özcan'a konu hakkındaki görüş ve düşüncelerini benimle paylaştığı için kendisine teşekkürlerimi arzediyorum.

124 Süreyya, *a.g.e,* IV, s. 614; Cunbur, *a.g.mak*, s. 169.

125 Vasıf, bu vesileyle sürgün yerinden bahsederken, bu kez Rumeli Kadıaskeri iken Bursa'ya sürgün gönderilen Veliefendi diye bahsetmektedir. Elbette, Şeyhülislam ve Sadrazam'ın kendisinin afvedilmesi için aracı oldukları da belirtilmektedir. Bk. Vasıf, *Mehâsin*, I, Bulak, s. 103; Vasıf, *Mehâsin*, I, Dârü't-Tıbâ'ati'l-Âmire, s. 122-123; Süreyya, *a.g.e*, IV, s. 614.

126 Çelebizâde İsmail Asım Efendi, Reisülküttab Küçük Çelebi Mehmed Efendi'nin oğludur. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. 1759'da Sadrazam Koca Rağıb Paşa'nın teşviğiyle Sultan III. Mustafa tarafından Şeyhülislam olarak atanmıştır. Bu makamda bulunduğu yedi ay, altı günlük süre içerisinde layıkıyla görev yapmıştır. 1760 tarihinde Şeyhülislamlık makamında iken vefat etmiştir. Bk. *İlmiyye Salnâmesi*, s. 43o; Altınsu, *a.g.e*, s. 142.

127 Ferve, şeyhülislamların merasim sırasında giydikleri kürkün adıdır. Kelime anlamı olarak Ferve: Farsça kürk, Beyzâ da: Arapça Beyaz demek olup, ikisinin birlikte oluşturduğu bu sıfat tamlaması, beyaz kürk anlamına gelmektedir. Bk. Pakalın, *a.g.e*, I, İstanbul 1971, s. 609.

128 Şemdanîzâde, Veliyyüddin Efendi'nin bu birinci defa gerçekleşen şeyhülislâmlığından bahsederken "*Velî Efendi'ye Fetvâ Hil'atı Olan Beyaz Kürk Ayağına İrsâl Olundu*" başlığını kullanmıştır. Bk. Şem'dânî-zâde, *a.g.e*, II. A, s. 37. Müstakim-

zâde, *Tuhfetü'l-Hattâtîn*'de sadece ay olarak "*Cumâdessâniye*", yani "*Cumadelâhire*" (C 1173/ Ocak sonu-Şubat başı 1760) tarihini vermekle yetinmektedir. Bk. Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 751. Ancak, *Devhatü'l-Meşâyih*'de daha kesin bir tarih vererek, "*selh-i Cumadelâhire"* (29 C 1173/17 Şubat 1760) kaydını düşmektedir. Müstakimzâde, *Devha*, s. 102**.** Kezâ, Vasıf'ın da Veliyyüddin Efendi'nin "*Tercüme*"sinde aynı tarihi verdiği görülmekle birlikte, daha önce İsmail Asım Efendi'nin vefat tarihini ve Veliyyüddin Efendi'nin istirahat dönemi gibi ayrıntıları ihtiva eden bilgileri eklediği görülmektedir. Bk. Vasıf, *Mehâsin*, I, Bulak, s. 114, 206; Vasıf, *Mehâsin*, I, Dârü't-Tıbâ'ati'l-Âmire, s. 178-179.

129 Müstakimzâde, *Devha*, 102; Müstakimzâde, *Tuhfe*, 751; Cunbur, *a.g.mak*, s. 169.

130 Mihrişah Emine Sultan.

131 Şem'dânî-zâde*, a.g.e*, II. A, s. 39.

132 Ebubekirzâde Ahmed Efendi, yaklaşık 1685 tarihinde doğmuştur. 1761 tarihinde Şeyhülislamlık makamına ulaşmıştır. Yaklaşık 8 ay boyunca bu görevde bulunduktan sonra 1762'de azledilmiştir. Vefatı 1767 tarihindedir. Bk. *İlmiye Salnamesi*, s. 432-433; Altınsu, *a.g.e*, s. 144. Salnamede Veliyyüddin Efendi sehven Sultan I. Abdülhamid'in saltanat dönemi (1774-1789) Şeyhülislamı olarak belirtilmiştir. *İlmiyye Salnâmesi*, s. 431. Ayrıca bk. Münir Aktepe, "Abdülhamid I", *DİA*, I, İstanbul 1988, s. 213.

133 Müstakimzâde, *Devhatü'l-Meşâyih*'de: "*hiddet-meşreb isnâd ve [11]75 senesi Saferi'nin beşinci yevm-i ehad mesnedinde tecnîb ve ib'ād olunduğundan*" diyerek (5 S 1175/5 Eylül 1761) gibi kesin bir azledilme tarihi vermektedir. Ancak, 1180 Zilkadesi'nde ikinci defa şeyhülislam olduğunu bildirmektedir. Bk. Müstakimzâde, *Devha,* s. 102 ; Yine Müstakimzâde, "*Tuhfetü'l-Hattâtîn*"-de "*1175 Saferi evâ'ilinde*" olarak belirttiği, bu birinci defaki şeyhülislâmlıktan azledilme tarihini, ebced hesabıyla "*Zuhûr-ı Celâl 1175*" olarak kaydetmektedir. Şemdanîzâde de aynı tarihi belirtmektedir. Bk. Şem'dânî-zâde*, a.g.e*, II. A, s. 42.

134 Vasıf, *Mehâsin*, I, Dârü't-Tıbâ'ati'l-Âmire, s. 203.

135 Çeşmî-zâde Mustafa Reşid, *Çeşmî-Zâde Tarihi*, haz. Bekir Kütükoğlu, İstanbul 1993, İstanbul Fetîh Cemiyeti: 87, s. 26-27.

136 Vasıf durumu "… *hâcca me'zûn ve mevsimi gelinceye dek Bursa'da ikāmeti İrâde-i Hümâyûn oldu*" ve "*bundan akdem Mesned-i Meşîhat'dan azl ve Bursa'da ikāmeti irâde olunan Veliyyüddin Efendi sâhil-res-i çâr-müvecceh-i ğurbet ve gelüb hānesinde bast-ı kālîçe-i istirâhat eyledi*" diyerek özetlemektedir. Bk. Vasıf, *Mehâsin*, I, Dârü't-Tıbâ'ati'l-Âmire, s. 203, 213-214; Özcan, *a.g.mad*, s. 40.

137 Yaklaşık olarak 1702-1703 tarihinde doğmuştur. İlk kez 1756'da şeyhülislam olmuştur. Sultan Mustafa III döneminde ikinci defa 1762, yine aynı padişah döneminde üçüncü defa 1774 tarihlerinde şeyhülislamlık makamına geçmiştir. Yaşlılık dolayısıyla azledildiği 1775 tarihinde vefat etmiştir. Görev süresi iki seneye yakın olup, "*Dürre-i Beyzâ*" adında bir telif eseri vardır. Son derece takva sahibi, nezaketli ve adalet üzere bir zat olduğundan bahsedilmekte, adam kayırma ve iltimastan kesinlikle hoşlanmadığı söylenmektedir. Bk. *İlmiyye Salnâmesi*, s. 428.

138 Vasıf, *Mehâsin*, I, Bulak, s. 186, 206 ; Vasıf, *Mehâsin,* I, Dârü't-Tıbâ'ati'l-Âmire, s. 290. Müstakimzâde, "*1180 Zilkadesi evâhirinde*" olarak belirttiği bu ikinci defaki şeyhülislamlık makamına atanma tarihini "*Müfti'l-Hattât 1180*" olarak bildirmektedir. Bk. Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 751.

139 Şem'dânî-zâde*, a.g.e*, II. A, s. 102.

140 Çeşmîzâde, Veliyyüddin Efendi'nin Padişahın huzuruna girerek kendisine kürk giydirilmesini "*Huzûr-ı şehenşâh-ı felek-bârgâha şeref-yâb-ı müsûl olduklarında müşârün-ileyh dâ'īlerin hüsn-i iltifât-ı padişâhâneleriyle kâmyâb ve du'ā-yı hayr-ı icâbet-âsârların isticlâb akībinde dûş-ı takvâ-pûş-ı istihkāklarına ilbâs buyurulan ferve-i bayzâ-yı semmûr ifâde-i ma'nâ-yı Nûr ale'n-Nûr eyledi*" şeklinde anlatmaktadır. Bk. Çeşmî-zâde Mustafa Reşid, *a.g.e*, s. 26-27. Çeşmî-zâde **Tarihi,** Şemdanîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi (öl. 1779) eserini 1777 yılında I. Abdülhamid'e ithaf ettiğine göre, ona yakın ancak biraz daha önceki bir tarihte kaleme alınmıştır. Çeşmîzâde Mustafa Reşid (öl. 1770) tarafından Vakanüvîsliğe tayin edildiği günden başlamak üzere kaleme alınan ve nisbeten küçük hacimli (3 Aralık 1766-13 Haziran 1768) sayılabilecek bir kronik özelliğini taşımaktadır. Selefi olduğu *Hâkim Tarihi*'nin tashih edilerek, üslubu düzeltilmiş bir versiyonu mahiyetindedir. Bk. Çeşmî-zâde, *a.g.e*, s. XI-XII, XIV; Şem'dânî-zâde, *a.g.e*, I, s. XIX.

141 İlgili kayıtta "*Bu vakitlerde Şeyhülislâm Kapısı'nda müsevvidlerin îrâdı, yazdıkları fetvadan aldıkları üçer paraya maksûr olub, yevmiyye kırk elli akçe mikdârı îrâd-ı kalîl ile pür-telâş olduklarını Müftî-i Zamân Veliyyüddin Efendi bilüb,..*" denildiğine bakılırsa, muhtemelen Veliyyüddin Efendi'nin ikinci defaki şeyhülislâmlığında gerçekleşen bir uygulama olması gerektiği kanaatindeyiz. Zirâ 1761 tarihinde birinci defaki şeyhülislamlığından azledilen Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi, ancak 1766'da ikinci defa bu makam geçebilmiştir. Anlaşılan o ki, bir takdim-te'hir karışıklığı yaşanmış ve bu uygulama (1180/1766-1767) yılı kapsamında olmasın rağmen, ikinci defaki şeyhülislamlık görevinden önceymiş gibi kaydedilmiştir. Bk. Şem'dânî-zâde*, a.g.e*, II. A, s. 100; Sayıoğulları, *a.g.tez,* s. 21.

142 Çeşmîzâde, *a.g.e*, s. 67-68.

143 Müstakimzâde, *Devha*, s. 102; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 751.

144 Cunbur, *a.g.mak*, s. 172; Sayıoğulları, *a.g. tez*, s. 21.

145 Müstakimzâde "*Otakçılar kurbunda Murad Efendi Zâviyesi'nde medfûndur*" kaydını düşmüştür. Bk. Müstakimzâde, *Devha*, s. 102; Ayrıca, "*Şeyh Murâd-ı Nakşibendi hānkâhında i'dâd eylediği mahal-i müstakilde defîn tertîb olunduğu*" bilgisini vermektedir. Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 751; Şem'dânî-zâde, *a.g.e*, II. A, s. 113. Vasıf, "*müşârün-ileyh, pîr-i fânî ve bâliğ-i nisâb-ı zindegânî olub, bu def'a vücûduna târî olan maraz ve sakam, ilâve-i derd-i şeyhûhet ve herem olub Cumadelâhire'nin 13. Salı günü kazâ-yı bî-intihâyı âhirete ref'-i alem ve mensa-i ğurfe-i cennet-i a'lâya vaz'-ı kadem eyledi. Ferdâsı, sudûr-ı ulemâ Koca Mustafa Paşa Câmi'inde namazların(ı) edâ ve Kasaba-i Hazret-i Halid hāricinde Otakçılar kurbunda Murad Efendi Zâviyesi'nde o akīle-i Dârü'l-hizâne-i kemâli, a'yun-ı ağyârdan ihfâ eylediler"* diyerek son noktayı koymuştur. Bk. Vasıf, *Mehâsin*, I, Bulak, s. 206; Vasıf, *Mehâsin*, I, Dârü't-Tıbâ'ati'l-Âmire, s. 320.

Şemdanîzâde, vefat tarihini (1182/1768-1769) senesine ait olan olayların başlık halinde zikredildiği kısımda, yanlışlıkla azledilme tarihi olarak belirtilmektedir. Ancak ileriki sayfada "*Veliyyüddîn Efendi, Sadr-ı Fetvâ'dan ve mansıb-ı hayâtdan bîzâr olup, 87 yaşında bir pîr-i mübârek infi'āl ve bîmâr olub, ummân-ı rahmetde, gavta-hor olunmalarile,…*" denilerek düzeltilmiştir. Bk. Şem'dânî-zâde, *a.g.e*, II. A, s. 110, 113.

146 1640 yılında Semerkand'da doğan Muhammed [Mehmed] Murad, Nakîbüleşrâf Seyyid Ali Efendi'nin oğludur. Babasına atfen, "*Buhārî*" olarak anılmaktadır. "*Muradî*" lakabıyla da bilinen Şeyh Murad Efendi'den Osmanlı belgelerinde ve hazirdeki mezar taşlarında "*Buhārî*" ve "*Nakşibendî*" olarak bahsedilmektedir. Daha sonra kendisine nisbet edilen *"Münzevî*" lakabı ise, önceki kaynaklarda zikredilmeyen ve Eyüp semtinin Karasüleyman Subaşı mahallesindeki Münzevî Türbesi ile karıştırılması sonucu ortaya çıkmıştır. Oysa, Şeyh Muhammed [Mehmed] Murad-ı Buhârî Tekkesi Eyüp semtinin Nişanca mahallesindedir. Bk. Ahmet Semih Torun, "Şeyh Muhammed Murad-ı Buharı Tekkesi Haziresi Üzerine Bir Değerlendirme", *Vakıflar Dergisi*, Aralık 2010 (34), s. 125, 139. Şeyhülislam Minkarîzâde Çankırılı Damad Mustafa Efendi (öl. 1684) tarafından XVII. Yüzyılın ortalarında medrese olarak hizmet vermek amacıyla kurulmuş, 1715 tarihinde O'nun oğlu Şeyhülislam Damadzâde Ebulhayr Ahmed Efendi (öl. 1742) tarafından Nakşibendîliğin Müceddidî kolunu ilk olarak İstanbul'da yayan, kendisine de Muradî adında tâlî bir kolun nisbet edildiği Şeyh Seyyid Mehmed Murad-ı Buharî adına tekke haline getirilmiştir. Osmanlı belgelerine göre, 1897 ve 1907 tarihlerinde bile tamir gördüğü anlaşılan tekke, 1925'ten sonra kaderine terk edilmiştir. Önce sanayileşmenin hız kazanmasıyla 1950'lerden itibaren gecekonduların istilasıyla karşılaşmıştır. Bunun sonucunda, derviş hücreleri ile önlerindeki revakın bir kısmı ortadan kaldırılmış, şadırvan çeşme tamamen yok edilmiştir. Türbenin içindeki ahşap sandukalar ile diğer türbe eşyası çürümüş, haziredeki mezar taşlarının büyük bölümü kırılmış, birinci mescid, tevhidhane ile Feyzullah Efendi Türbesi önemli ölçüde zarar görmüştür. Son olarak 1977'de ahşap Harem ile Selamlık binaları çevredeki "*yaratıklar*" tarafından yakacak olarak kullanılıp yitirilmiş, hamamla birlikte tarihe karışmışlardır. Nihayet, 1980'lerde Vakıflar İdaresi'nce bir onarıma karar verilmiş, bu teşebbüs de tamamına erdirilememiştir. Günümüze dek varlığını sürdüremeyen bu bölümlerin haricinde Hakyol Vakfı tarafından aslına uygun biçimde tamir edilerek, çeşitli kültür faaliyetlerine tahsis edilmiştir. Bk. M. Baha Tanman**,** "Murad Buharî Tekkesi",

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, V, İstanbul 1994, s. 514-516.

147 Kadıasker ve Reisülulemâ olan küçük oğlu Mehmed Emin Efendi, babasının kütüphanesine ve vakfına mütevellî olmuş ve koleksiyonunu daha da genişletmiştir. Şâhidesinde " *Üç def'a Sadâret-i Rumeli'den ma'zûl ve Re'îsü'l-ulemâdan iken intikāl-i dâr-i beka eden merhûm ü mağfûrün leh Veliyyüddîn Efendizâde el-Hac Mehmed Emin Efendi Rûhiçün el-Fâtiha 23 Ş 1220 [16 Kasım 1805]*" yazılıdır. Bk. Mehmet Mermi Haskan, *Eyüp Sultan Tarihi*, II, Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları: 44, Ankara 2008, s. 564.

148 Müstakimzâde, *Devha*, s. 102; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 751.

149 Cunbur, *a.g.mak*, s. 172.

150 Cunbur, *a.g.mak*, s. 173; Sayıoğulları, *a.g. tez*, s. 25-26.

151 Cunbur*, a.g.mak*, s. 170; Sayıoğulları, *a.g. tez,* s. 27. Neyseki, çeşmenin bulunduğu bölgenin merkezî birşaehir parkı haline getirilmesi yönündeki karar oldukça sevindirici bir gelişme olmuştur.

152 Bu vakfiyesinde ilk (15 C 1133/ 13 Nisan 1721) tarihli ilk vakfiyesi zikredilmemektedir. Sırasıyla I. Rumeli Kadıaskeri Zeynelabidin Efendi ile Evkaf Müfettişi Derviş Mustafa Efendi tarafından mühürlenen ((25 M 1145/18 Temmuz 1732)tarihli esas vakfiye; II. Haremeyn-i Şerifeyn Müfettişi Şeyhzâde Ahmed Efendi'nin imza ve mührü bulunan (25 S 1151/14 Haziran 1738); III. Evkaf- ı Harmeyn Müfettişi Derviş Mustafa'nın mühür ve imzasını taşıyan (10 R 1155/14 Haziran 1742); IV. Haremeyn Müfettişi Şeyhzâde Seyyid Mehmed Refi'in imza ve mührü bulunan (21 B 1173/9 Mart 1760) ve V. (3 Ra 1175/2 Ekim 1761) tarihli vakfiyeler bulunduğu bilgisi verilmektedir. Bunlara ek olarak VI. Rumeli Kadıaskeri Kâtibzâde Mehmed Refi' tarafından imzalanıp, mühürlenen (5 Ş 1176/19 Şubat 1763) tarihli vakfiyeler zikredilmektedir. Bk. Cunbur, *a.g.mak*, s. 173-174.

153 Kut- Bayraktar, *a.g.e*, s. 108.

154 Müstakimzade, *Devha*, s. 102; Müstakimzade, *Tuhfe*, s. 102; Cunbur, *a.g.mak*, s. 177.

155 "*… Cem'-i kütübe merâklı idi. Bâyezid Câmi'i dâhilinde bir kütübhāne inşâ etdirmiş, en nefis âsâr ile tezyîn eylemişdir. İle'l-ebed namını ibkā' edecek en güzîde bir âbide-i ma'rifetdir*". Bk. *İlmiyye Salnâmesi*, s. 431; Cunbur, *a.g.mak,* s. 177.

156 İsmail Hakkı Uzunçarşılı*, İlmiye*, s. 20; Mübahat S. Kütükoğlu*, XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, TTK Yayınları. XXVII. Dizi-Sayı 4, Ankara 2000, s. 8.

157 Cunbur, *a.g.mak,* s. 175.

158 İsmail. E. Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, TTK Yayınları. VII. Dizi-Sa. 235, İstanbul 2008, s. 241.

159 Cunbur, *a.g.mak*, s. 175-176.

160 Cunbur, *a.g.mak*, s. 176.

161 Osmanlı resmî kayıtlarında, "*erbâb-ı cihât*" veya "*ashâb-ı cihât*", bazan aynı anlamda "*ashâb-ı vezâ'if", "mürtezika-i evkāf*" şeklinde de adlandırılan cihet sahipleri esas olarak iki kısma ayrılmaktaydı. İmâmet, hitâbet, vâ'izlik, dersiâmmlık, tedrîs, cibâyet, kitâbet gibi ilmî yeterlilik gözetilenlere "*cihât-ı ilmiyye";* kayyimlik, türbedârlık, ferrâşlık gibi bedenî çalışmaya bağlı olanlara da "*cihât-ı bedeniyye*" adı verilmekteydi. Bk. Mehmet İpşirli, "Cihet", *DİA*, VII, İstanbul 1993, s. 546-548.

162 Vakıf yöneticilerinden bazıları, vakfa bağlı bulunan kütüphanenin kontrolü ve yönetimiyle de görevlendirilmekteydiler. Devletin vakıflar üzerindeki kontrolünü sağlayan vakıf nâzırı, mütevellînin vakıfla ilgili olarak yaptığı işleri kontrol ve vakfın senedine göre yönetilip, yönetilmediğini denetlerdi. Bk. Erünsal, *a.g.e*, s. 361.

163 Vakıf mütevellîleri, bir vakfın yönetiminde birinci derecede söz sahibi olduklarından, vakıf kurucuları bu görevi genellikle kendilerine tahsis ettikleri gibi, vefatları halinde kendi nesillerinden gelen kimseler tarafından sürdürülmesini bir şart olarak vakfiyeye koymaktaydılar. Mütevellî tayini hemen hemen bütün vakıflarda, vakıf kurucusunun isteği doğrultusunda gerçekleştiğinden, vâkıfın ailesinin vakıf üzerindeki kontrolü yüzyıllarca devam edebilmekteydi. Vakfın yönetiminin yanı sıra, vakıf bünyesi içinde yer alan kütüphaneyle ilgili görevleri de bulunmaktaydı. Diğer vakıf personeli gibi, kütüphane personelinin tayini ve azli mütevellînin arzıyla gerçekleşmekteydi. Diğer taraftan kütüphanede belirli zamanlarda yapılan kitap sayımlarına nezaret etmeleri de istenmekteydi. Bk. Erünsal, *a.g.e*, s. 365.

164 Cunbur*, a.g.mak*, s. 179, 180, 181, 182, 184, 185.

165 Erünsal, *a.g.e*, s. 141-142.

166 Bevvâb ve müstahfız, önceleri ikisi birlikte addedilmektedir. Bevvâb, kütüphanenin kapılarını belli saatlerde açıp kapatan

görevliye verilen addır. Hayır eserlerinin hemen hepsinde bir bevvab bulunmaktadır. Kütüphanelerde ise, ancak müstakil bir binaya sahip kütüphanelerin kuruluşundan sonra ortaya çıkmıştır. Daha önceki dönemlerde, kütüphanelerde bu görevi kütüphanenin bir parçası olarak yer aldığı müsesesenin bevvâbının yaptığı bilinmektedir. Ancak Veliyyüddin Efendi kütüphanesinde ise, bevvâblığı ve mustahfızlığı farklı kişilerin yerine getirdiği görülmektedir. Erünsal, *a.g.e*, s. 416-417.

167 Kütüphanenin temizliğiyle, okuyucuların üzerlerinde oturdukları hasır ve minderleri yaymakla görevlidir. Bevvâb, gibi ferrâş da ancak müstakil bir mekâna sahip kütüphanelerin ortaya çıkmasından sonra kütüphane personeli arasına dahil olmuştur. Bk. Erünsal, *a.g.e*, s. 418.

168 Cunbur, *a.g.mak*, s. 179.

169 Erünsal, *a.g.e*, s. 405-406..

170 Veliyyüddin Efendi'nin kütüphanesindeki şartların, daha sonraları Yusuf Ağa (1209/1794) ve Raşid Efendi (1212/1797) kütüphanelerinin vakfiyesinde de gelişerek devam ettiği gözlemlenmektedir. Bk. Erünsal, *a.g.e*, s. 373.

171 Buna yakın ve benzer bir tabir olarak "*örf-i belde gediği*" de kullanılmaktadır. Bir yerden daimi olarak yararlanma hakkına sahip olmaktır. Kesin olmamakla birlikte, muhtemelen hâfız-ı kütüplük cihetine (görevine) bir benzetmede bulunulmaktadır. Zirâ, meselâ İzmir, Manisa ve Bursa gibi şehir ve kasabalar içerisindeki bazı mülk arsalar üzerine bina yapmak, ağaç dikmek ve bunların orada kalması karşılığında arsa sahiplerine yıllık belirli bir ücret vermek üzere ortaya konan "*intifâ*'", yani faydalanma hakkına örf-i belde gediği denilmiştir. Bu hak, tapu dairelerinde de kabul edilerek, bina ve ağaçlar için ayrı, arsa yerleri ve sahipleri adına da ayrı kayıt işlemi yapılmıştır. Elbette bu uygulamada mülkiyet sistemini zedelemektedir. Meselâ "*yer kiralı ve (…) nın örf-i beldesinden*" ibaresi konulmuştur. Buna göre, ilk mukavele veya sözleşme yapan arsa sahibi Hasan Ağa adında birisiyse, Hasan Ağa'nın örf-i beldesinden denilmiştir. Bu gibi yerlerde tasarruf hakkı bina ve ağaç sahiplerine ait kılınmıştır. Gerçek arsa sahibi, sadece belirlenen kira ücretini isteyebilme hakkına sahip durumdaydı. Hatta bu ücrete zamm yapamamaktaydı. Bk. TC. Başbakanlık Vakıflar genel Müdürlüğü İnternet sayfasında bulunan Vakıf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü için Bk. [çevrimiçi] www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?Id=30#M. 21 Kasım 2013.

172 Cunbur, *a.g.mak*, s. 179-180.

173 Erünsal, *a.g.e*, s. 406.

174 Cunbur, *a.g.mak*, s. 180.

175 Cunbur, *a.g.mak*, s. 182.

176 Vakıf olan gayr-ı menkuller hakkında kullanılan bir deyimdir. İki kiralı demektir. Bunun birincisine "*icâre-i mu'accele*", yani peşin kiralı, diğerine ise "*icâre-i mü'eccele*", yani peşin olmayıp aylık veya yıllık olarak vadeye dayalı kiraya verilebilen demektir. Vakfe ait gayr-ı menkullerin vakfeden kişi tarafından gerçek değerine denk peşin ya da ay ve yılı belirtilmeksizin yıllık veya aylık vadeli kiralama yöntemiyle kiraya verilebilmeleri, bu tür vakıflar hakkında böyle bir deyimin kullanılmasına yol açmıştır. Diğer taraftan tercihan hem mu'accel, hem de mü'eccel kiraya verilebilmeleri dolayısıyla bu tür vakıflara ait "*musakkafât ve müstağallât*"lara, yani bir vakfa ait gelir getiren gayr-ı menkullere "*İcâreteynli Evkāf*" veya "*İcâreteynli Musakkafât ve Müstağallât-ı Mevkūfe*" de denilmektedir. Bk. Pakalın, *a.g.e*, II, s. 17, 18. Ayrıca bk. [çevrimiçi] www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?Id=30#M. 21 Kasım 2013.

177 Cunbur, *a.g.mak*, s. 186.

178 Sözlük anlamı kesişmek, birbirinden kesilmek olan mukâtaa, terminoljik olarak devlete ait bir varidâtın ya da gelirin, bedeli karşılığında belirli bir süre için kiralanarak, geçici mülk olarak tahsisi için kullanılmaktaydı. "*Iktâ*'" da aynı anlama gelmekteydi. Çoğulu mukâtaâttır. Bk. Pakalın, *a.g.e*, II, s. 579.

179 Cunbur, *a.g.mak*, s. 184-185.

180 Erünsal, *a.g.e*, s. 242; Vâsıf, *a.g.e*, I, s. 206-207.

181 Erünsal, *a.g.e*, s. 241 n.

182 *Defter-i Kütübhâne-i Veliyyüddin*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1887, s. Fihrist.

183 Cunbur, *a.g.mak*, s. 186; Sayıoğulları, *a.g.tez*, s. 28-31.

184 Cunbur, *a.g.mak*, s. 172; Sayıoğulları, *a.g.tez*, s. 35-38.

Çırpıcı ve Veliefendi Mesireleri ile İlgili Belgeler

Bölüm Dipnotları

1 Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 197-206, 303-304.

2 Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, Enderun Kitabevi: 18, İstanbul 1986, s. 369.

3 Mücteba İlgürel, "Ahmed I", *DİA*, II, İstanbul 1989, s. 30-33 ; Aktepe, "Ahmed III", s. 34; Semavi Eyice, "Ahmed III Kütüphanesi" *DİA*, II, İstanbul 1989, s. 40.

4 Sertoğlu, *a.g.e*, s. 105, 187; Ülkü Altındağ, "Darüssade", *DİA*, IX, İstanbul 1994, s. 1-3.

5 Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansklopedik Lügat*, Ankara 1988, s. 880.

6 Pakalın, *a.g.e*, II, s. 452.

7 *Tercüman Padişahlar Ansiklopedisi*, II, danışma kurulu: Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, Prof. Dr. Oktay Aslanapa, Kd. Bnb. Hayati Tezel, "III. Mustafa", İstanbul [tarihsiz], s. 637. Sultan III. Mustafa'nın, biri III. Selim'i doğuran ve Mehd-i Ulyâ-yı [Saltanat] (Saltanatın En Yüce Beşiği) olarak Valide Sultan olup, Mihrişah Valide Sultan namını alan, diğerinin ise kızı Şah Sultan'ı doğuran ve ikinci kadınlığa kadar yükselen iki ayrı kadınının olduğunu bilmek gerekmektedir. Bu kadınların her biri ayrı türbelerde medfundurlar. Mihrişah Valide Sultan, hayatta sağlığında yaptırdığı türbede, İkinci Kadın Mihrişah ise, kızı Şah Sultan'ın inşa ettirdiği türbede gömülü durumdadırlar ve beşer yıl arayla vefat etmişlerdir. Bk. Haskan, *a.g.e*, II, s. 581-584'de [Okuma Parçası: Prof. Dr. Hakkı Önal, "Eyüp Mihrişah Sultan ve Şah Sultan Türbelerinin Işığında Mihrişah Kadın Meselesi"]. Daha fazla bilgi için bk. Necdet Sakaoğlu, "Mihrişah Valide Sultan", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, V, s. 458; N. Esra Dişiören, "Mihrişah Valide Sultan Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* V, s. 458-459; Arzu İyianlar " Mihrişah Valide Sultan Çeşmesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, V, s. 459; Gülbin Gültekin, "Mihrişah Valide Sultan Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, V, s. 459-461. Giriş kısmında zikrettiğimiz gibi, Annesi Mihrişah Emine Sultan'la karıştırılmamalıdır.

8 Haskan, *a.g.e*, II, s. 720-724'de [Okuma Parçası: Dr. Ahmet İnan, "Mihrişah Valide Sultan İmareti"].

9 Kütükoğlu, *Diplomatik*, s. 172.

10 Ancak her zaman Sadrazam'ın konuyu özetlemediği, Defterdar veya Serasker'den gelen takriri veya taşradaki bir vali, nazır, ya da başka herhangi bir resmî görevliden gelen kaime, tahrirat veya şukka üzerine kime ait olduğunu ve belgenin cinsini yazarak padişaha sunardı. Bazen de bu belgeler üzerine muhtevasını kısaca özetleyen bir notla birlikte padişaha sunardı . Kütükoğlu, *Diplomatik*, s. 173.

11 Kütükoğlu, *Diplomatik* s. 181.

12 Feridun Emecen, "Başmuhasebe Kalemi" , *DİA*, V, İstanbul 1992, s. 134.

13 Pakalın, *a.g.e*, II, s. 579.

14 Sertoğlu, *a.g.e*, s. 145

15 Arşın olarak da adlandırılan bu ölçü birimi aslını parmak ucundan dirseğe kadar olan kol boyundan almıştır. Daha ziyade kumaşlar için kullanılanına Çarşı Arşını, 75,8 santimetre olan diğerine ise Mimar Arşını denilirdi. bk. Sertoğlu, *a.g.e*, s. 19.

16 Eserimizin ilk belgesinde I'de ifade ettiğimiz gibi, Sultan III. Ahmed'in 1719 tarihinde inşası tamamlanarak açılışı yapılan ve Topkapı

Sarayı'nın üçüncü avlusunda Arz Odası arkasındaki kütüphanesi kastedilmektedir. Bk. BOA, *C. BLD*, 35/1737.

17 Turan, *a.g.mad*, s. 234-238.

18 Eserimizin ikinci belgesi olarak II'de ele aldığımız belge için BOA, *C. EV*, 105-5205.

19 Arazî-i Emiriyye, yani devlet arazisine ait gelirlerin bir bakıma tahsis edilmesi veya belli bir miktarının şartlarına uygun biçimde rakabenin (mal sahipliğinin) verilmesidir. Temlik edilen yerler meccânen, karşılıksız olarak verildiği gibi mukataa olan yerlerden birkaç senelik bedeli peşin veya taksitle ödenmek suretiyle tayin edilen bir bedel karşılında da verilirdi. Bu tür yerlere de "*mâlikâne*" denilirdi. Bk. Pakalın, *a.g.e*, III, İstanbul 1972, s. 455.

20 Vakıf olan bir arazi veya binanın, değeri tutarında bir miktarının peşin ve bundan başka aylık veya yıllık bir kira olamak suretiyle müddetsiz olarak kiraya verilmesi. Bk. Sertoğlu, *a.g.e*, s. 158.

21 Arapça dikkatli bir şekilde tutunmak, yapışıp sıkı tutmak anlamına gelmekle birlikte, terminolojik bakımdan bir çok farklı manaları ihtiva etmektedir. Elimizdeki belge göz önüne alındığında evkaf memurları ve mütevellîler tarafından bir mülkün tasarrufuna dair olan vesikalara "*temessük*" denilirdi. Bu bakımdan tasarruf vesikası, belgesi anlamına gelmekteydi. Tanzimat'tan sonra bu makamdaki belgelere tapu tabiri kullanılır olmuştur. Bk. Pakalın, *a.g.e,* , III, s. 453.

22 Vakıf olan bir arazi veya binanın, değeri tutarında bir miktarının peşin ve bundan başka aylık veya yıllık bir kira olamak suretiyle müddetsiz olarak kiraya verilmesi. Bk. Sertoğlu, *a.g.e*, s. 158.

23 Mukataa-i zemin terimi, üzerinde cemaatler adına yapılan mekteb, hastahane ve mabed gibi hayır kurumlarının inşa edilmesi sebebiyle hazinenin kesintiye uğrayan aşar vergisinin karşılığı olarak bedel-i öşür aldığı yerler hakkında kullanılan bir terim olarak izah edilmektedir. Bk. Pakalın, *a.g.e.*, II, s. 579.

24 Abdülkadir Özcan, "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye", *DİA* , III, İstanbul 1991, s. 457-458.

25 Eskiden büyükten küçüğe yazılan resmî yazılarda bir nezâket dili olarak "*ben*" anlamına gelen "*muhlisiniz*" kelimesi kullanılırdı. Bk. Devellioğlu, *a.g.e,* s. 804. Belgede muhlis kelimesinin çoğul şekli olarak kullanılan "*muhlisiyyûn*"un da Suyolu köylerinde bulunan ve makam bakımından daha alt seviyede bulunan kişiler hakkında kullanılan bir nezaket ifadesi olduğu akla gelmektedir.

26 Mübahat Kütükoğlu, "Baruthane-i Amire" , *DİA*, V, İstanbul 1992, s. 97.

27 Kütükoğlu, *Diplomatik*, s. 183

28 Sarkis Sarraf Hovhannesyan, *Payitaht İstanbul'un Tarihçesi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 34.

29 Kütükoğlu, *Diplomatik*, s. 183.

30 "*Nizâmiyye*" tabiri Abdülaziz döneminde kurulan askeri teşkilatta 4 yıl muvazzaf ve 2 yıl ihtiyat görevini yerine getirmekte olan kara askerini anlatmak için kullanılan bir tabir olarak zikredilmektedir. Bk. Sertoğlu, *a.g.e*, s. 238. Ancak, elimizdeki belge Padişah Sultan Abdülmecid (1839-1861) dönemine aittir. Bundan başka "*redîf*" denilen ve Nizamiye hizmetinden sonraki 26-32 yaşları arasındaki devre hakkında kullanılan başka bir tabir daha vardır ki, gerektiğinde göreve çağrılıp bu devredeki askerlik hizmetini yerine getirenler "*müstahfız*" sınıfına geçirilirlerdi. Bk. Pakalın, *a.g.e*, III, s. 21.

31 Babası II. Mahmud, annesi Bezmiâlem Valide Sultan'dır. 28 Nisan 1823'te İstanbul'da doğdu. 1 Temmuz 1839'da babasının ölümü üzerine tahta geçti. Sultan Abdülmecid de babası gibi tüberküloz hastalığına yakalanarak 25 Nisan 1861'de henüz 39 yaşında iken Ihlamur Köşkü'nde vefat etti. Bk. Cevdet Küçük, "Abdülmecid", *DİA*, I, İstanbul 1988, s. 259, 261.

32 Söz konusu hastane hakkında oldukça kısıtlı bilgiler bulunmaktadır. Benzer adı taşıyan bir hastanenin daha geç bir tarihte açıldığını biliyoruz. 18 Mayıs 1898'de Berlin'de Osmanlı Devleti Büyükelçiliği'nde yapılan anlaşma sonrasında Bonn Üniversitesi profesörlerinden Dr. Robert Rieder (1861-1913), Mekâtib-i Tıbbiye-i Şahane Müfettişi ve Seririyât-ı Dahiliye ve Hariciye Muallimi ve Hamburg Eppendorf Hastanesi asistanlarından Dr. Georg Deycke (1865-1938) de onun yardımcısı olarak, 5 Haziran 1898 tarihinde İstanbul'daki görevine başlamıştır. Dört ay süren yoğun bir çalışma sonucunda inşa edilen yeni hastane "*Gülhâne Seririyyât Hastahânesi*" adı ile Padişah II. Abdülhamid'in doğum günü olan 30 Aralık 1898 tarihinde törenle açılmıştır. Bk. [çevrimiçi] http://www.gata.edu.tr/tarihce.asp. 28 Mart 2010.

33 Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1985, 155-159.

34 Sakaoğlu, Çırpıcı, s. 226-227.

35 Abdülkadir Özcan, "Davud Paşa Kışlası", *DİA*, IX, İstanbul 1994, s. 40-42.

36 Arzu (Tozduman) Terzi, "Hazine-i Hassa", *DİA*, XVII, İstanbul 1998, s. 137.

37 Uçarol, *a.g.e*, , s. 310-311.

38 (Tozduman) Terzi*, a.g.mad*, s. 137.

39 İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, III, İstanbul 1982, s. 1280.

40 Abdülkadir Özcan, "Istabl", *DİA*, XIX, İstanbul 1999, s. 203-206.

41 Devellioğlu, *a.g.e*, s. 349.

42 Ahmet Yaşar Ocak, "Hıdırellez", *DİA*, XVII, İstanbul 1998, s. 313.

43 "*Tîmûr*" şeklinde okunan bu kelime, "*demir*" yerine zikredilmektedir. Zirâ, Şemseddin Sami, karşılık olarak "*demür*", "*timurcu*" gibi kelimeler verdikten sonra, bugünkü kullanıma uygun olarak demir manasına geldiğini de ayrıca belirtmektedir. Bk. Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, Dersaadet 1317, s. 458.

44 Özvar, *a.g.mak*, s. 53.

45 Eskiden mekteplerde öğrencilerin güvenliğiyle ilgilenen memurlar hakkında kullanılan bir deyimdir. Mubassır, Arapça'da görüp gözetici anlamındadır. II. Meşrutiyet sonrasında, bu görev müdür muavinlerine verilmiş ve mubassır tarihe karışmıştır. Pakalın*, a.g.e*, II, s. 560.

46 Osmanlılar'da arazî ve timar kayıtlarıyla ilgili defterlerin saklandığı devlet arazisinin adı. Has, zeâmet, timar, mülk, vakıf gibi arazî türlerini tayin ve tescil eden ana defterlerin muhafaza edildiği ve bu defterlerle ilgili günlük işlemlerin yapıldığı Defterhâne, kaynaklarda Defterhâne- Âmire, Defter-i Vilâyet, Defter-i Dergâh-ı Âlî, Defter-i Hakanî adlarıyla da geçmektedir. 1871'de nezarete dönüştürülerek Defter-i Hakanî Nezâreti adını almıştır. Bk. Erhan Afyoncu, "Defterhâne", *DİA*, İstanbul 1994, IX, s. 100, 103.

47 Konuyla alakalı ve bürokratik ara belgeler olan iki suretten olan kopya belgelerin birincisi (5 L 1326/31 Ekim 1908) tarihlidir ve yukarıda verilen cezaları bildiren ve onaylanmasını "*istîzân*" eden (10 N 1326/6 Ekim 1908) tarihli Sadaret arz tezkiresininin yeniden yazılmasını istemektedir. İkinci kopya ise, söz konusu tarihli Sadaret arz tezkiresinin kopyasıdır. Kesin olmamakla birlikte, Muhtemelen Yıldız bürokrasinin bir uygulaması olan maruzât defterlerinden elde edildiklerini tahmin etmekteyiz. Bk. BOA, *Y. PRK, BŞK*, 79/61.

48 Murat Candemir, *Yıldız'da Kaos ve Tasfiye*, İlgi Yayınları: 32, İstanbul 2007, s. 29-34; eserin başka bir yayınevi tarafından yapılan yeni baskısı için bk. Murat Candemir, *Son Yıldız Düşerken*, Çamlıca Basım-Yayın: 82, İstanbul 2011, s. 33-38.

49 Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform (1836-1856),* Eren Yayınları, İstanbul 1993, s. 180-181.

50 Sultan II. Mahmud'un Annesi ve İkinci Kadın'ı olan Bezmiâlem Valide Sultan'ın (öl. 1853) İstanbul'da Şehremini semtindeki Yenibahçe mevkiinde (Nisan 1848'de) yaptırdığı hayır eserlerindendir. Günümüzde de faaliyetini sürdürmektedir. Bk. M. Hüdai Şentürk, "Bezmiâlem Vâlide Sultan", *DİA*, VI, İstanbul 1992, s. 108-109. Burada konuyla doğrudan alakalı olmadığından kısaca işaret ettiğimiz Bezmiâlem Vâlide Sultan ve hastanesi hakkında (8 Nisan 1326/21 Nisan 1910) tarihli belgeyi ele aldığımız XXIX'da ayrıca bilgi verilecektir. Bk. BOA, *DH. EUM. THR*, 96/15.

51 Yeri mîrî yani devlet arazisi veya vakfa ait olmakla birlikte, üzerinde şahıslar tarafından çiftlik binası, değirmen, ahır, samanlık, ağıl, mandıra ve benzeri tarımla bağlantılı binalarla bağ ve bahçe tesis edilebilen araziden alınan kira için kullanılan bir deyimdir. Öşre karşılık olarak ödenen bu paraya "*mukĐtaĐa*" da denilmekteydi. İcâre, kira bedeli arazinin büyüklüğüyle orantılıydı. Bk. Pakalın, *a.g.e*, II, s. 16.

52 [çevrimiçi] http://www.bezmialemhastanesi.com/bezmi_alem_valide_sultan.asp. 8 Kasım 2013.

53 Belgede sehven (20 Ağustos 1326/2 Eylül 1910) yazılmıştır.

54 Belgede yanlışlıkla (4 Haziran 1326/17 Haziran 1910) olarak kaydedilmiştir.

55 Nuran Yıldırım, "Yedikule Haricindeki Rum Milleti İspitalyası Balıklı Rum Vakfı Hastanesi", *Surların Öte Yanı*, haz. Burçak Evren, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları-1, İstanbul 2005, s. 158.

56 Devletin, daha doğrusu amme hükmî şahısların (tüzel kişiliklerin) malları hakkında kullanılan bir deyimdir. Saltanatın kaldırılmasından sonra "*emlâk-ı milliye*" ye, dilde sadeleştirme hareketinin başlamasıyla "*millî emlâk*"e dönüştürülmüştür. Bk. Pakalın, *a.g.e*, I, s. 527.

57 İrade metni müsveddesi için bk. BOA, *MV*, 249/31.

58 Meclis-i Mahsus Mazbatasının müsvedde halindeki metni için ayrıca bk. BOA, *MV*, 249/31.

59 (Tozduman) Terzi, Hazine-i Hassa, **s. 137**.

60 Pakalın, *a.g.e*, II, s. 542.

61 Kütükoğlu, *Diplomatik*, s. 188.

62 (15 Kanun-ı Sani 1334/15 Ocak 1918) tarihli bu iradenin ardından Dahiliye Nezareti'nin ilgili kurumlarla yaptığı yazışmaları içeren bazı evraklar göze çarpmaktadır. Bu yazışmalar nisbeten Dahiliye Nezareti'ni ilgilendiren belge kopyaları ve Şehremaneti ile yapılan yazışmaları içermektedir. Biz, konuya doğrudan etkilemediklerinden, karmaşıklığı önlemek amacıyla sadece belirtmekle yetineceğiz. a) Maliye Nezareti'nin Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği (3 Şubat 1334/ 3 Şubat 1918) tarihli tezkire. [Hazine-i Hassa-i Şahane Müdiriyet-i Umumiyesi'nin (13 Kanun-ı Sani 1334/13 Ocak 1918) tarihli tezkiresi sureti, kopya belge]. Belirtilen kopya belgenin aslı, XXXVI'da yer alan BOA, *DUİT*, nr. 13/73'deki belgelerin içerisinde yer almaktadır. Bundan başka, ayrıca b) Dahiliye Nezareti'ne bağlı İdare-i Umumiye-i Dahiliye Müdüriyeti'nin (23 Kanun-ı Sani 1334/ 23 Ocak 1918) Vekil Cemal Paşa'dan Şehremâneti Vekili Sezaî Bey'e gönderdiği tezkire, c) Dahiliye Nezareti'ne bağlı İdare-i Umumiye-i Dahiliye Müdüriyeti'nin (6 Şubat 1334/6 Şubat 1918) tarihinde Dahiliye Nezareti Vekîli Cemâl Paşa'dan Şehremâneti Vekili Sezaî Bey'e gönderdiği tezkire. Yukarıdaki belgelerin tümü için bk. BOA, *DH. İ-UM*, 7-9/2-2.

63 Meclis-i Vükelâ'nın (10 Mart 1334/10 Mart 1918) tarihli mazbatası ve altındaki irade metninin müsveddesi için bk. BOA, *MV*, 249/46.

64 Cemil Bey'in kiracı olduğu bostanın İstimlaki hakkındaki iradenin uygulama süreci ile ilgili ara belgeler bulunmaktadır. Ancak bunlar çoğunlukla, suret dediğimiz kopya belgeler ve iç yazışmalardan oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla, a) Sadâret makamınca (14 Mart 1334/14 Mart 1918) de Dahiliye Nezareti'ne yazılan tezkire [aslı XXXVII'de bulunan (11 Mart 1334/11 Mart 1918) tarihli irade sureti, kopya belge]. Bk BOA, *DUİT*, 13/75, b) Dahiliye Nezareti'ne bağlı İdare-i Umumiye-i Dahiliye Müdüriyeti'nin (18 Mart 1334/18 Mart 1918) tarihinde Vekîl Cemâl Paşa'dan Şehremâneti Vekili Sezaî Bey'e gönderdiği tezkire. Mesele anlaşıldığı ve tekrar mahiyetinde olmaması için bunları ayrıca bir bab halinde ele almadık. Ancak, yine de bilgi edinmek isteyenler için Bk. BOA, *DH. İ. UM*, 7-9/2-2.

Bibliyografya

A. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Giriş

DH. EUM. AYŞ, 11/90.

DH. MB. HPS. M (Dahiliye Nezareti Mebânî-i Emîriyye-Hapishaneler Müdürlüğü), 4/10;

DH. EUM. 6. Şb *(Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Altıncı Şube),* 16/43.

İkinci Bölüm

I *C. BLD (Cevdet-Belediye)*, 35/1737.

II *C. EV. (Cevdet-Evkaf)*, 105-5205.

III *HAT (Hatt-ı Hümayun)*, 239/13331

IV *HAT (Hatt-ı Hümayun),* 256/14719.

V *HAT (Hatt-ı Hümayun)*, 281/16723.

VI *HAT (Hatt-ı Hümayun)*, 224/13711

VII *HAT (Hatt-ı Hümayun)*, 325/18968-A

VIII İ. DH (İrade Dahiliye), 59/2946.

IX *MVL (Meclis-i Vala)*, 72/113.

X *A. TŞF* (*Sadaret Teşrifat Kalemi Evrakı*), 5-98.

XI İ.DH. (İrade-Dahiliye), 190-10646.

XII *A. AMD (Bab-ı Asafî Âmedî Kalemi*), 53-48.

XIII *DH. MKT (Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi*), 1328-17.

XIV *Y. MTV (Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı)*, 62-20.

XV *Y. PRK,* ŞH (Yıldız Perakende Evrakı Şehremaneti Maruzatı), 3/118.

XVI *Y. MTV (Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı)*, 77-67.

XVII *Y. PRK. MŞ (*Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Meşihat Dairesi Maruzatı), 5/17

XVIII *Y. MTV (Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı),* 121-14.

XIX *Y. MTV (Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı),* 155-220.

XX İ. HUS (İrade Hususî), 143-1324 CA/64.

XXI *Y. MTV (Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı)*, 182-79.

XXII İ. TPH *(İrade Tophane-i Amire),* 3 R 1321-1.

XXIII *Z.B (Zabtiye Nezareti),* 53/21.

XXIV-A *MF. MKT (Maarif Nezareti Mektubi Kalemi)*, 267/9.

XXIV-B *MF. MKT (Maarif Nezareti Mektubi Kalemi)*, 937/68.

XXIV-C	*MF. MKT (Maarif Nezareti Mektubi Kalemi)*, 995/92.
XXIV-D	*MF. MKT (Maarif Nezareti Mektubi Kalemi)*, nr. 996/8
XXIV-E	*MF. MKT (Maarif Nezareti Mektubi Kalemi)*, nr. 1058/32
XXV	*Y. PRK. ŞH* (Yıldız Perakende Evrakı Şehremaneti Maruzatı), 14/49
XXVI	*DH. MKT (Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi),* 2674-18
XXVII	*İ. AS (İrade Askerî)*, 59/1326 L 14; *Y. PRK, BŞK(Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzâtı)*, 79/61
XXVIII	*MV (Meclis-i Vükelâ Mazbataları),* 138/19
XXIX	*DH. EUM. THR* (*Dahiliye Nezareti Evrakı Emniyet-i Umumiyye Tahriratı)*, 96/15
XXX	*DH. EUM. VRK (Dahiliye Nezareti Evrakı Emniyet-i Umumiyye Evrak Odası Kalemi),* 3/44
XXXI-A	İ. HB (İrade Harbiye), 25/1328 B. 6
XXXI-B	*DH. EUM. THR* (*Dahiliye Nezareti Evrakı Emniyet-i Umumiyye Tahriratı)*, 44/32
XXXI-C	*DH. EUM. THR* (*Dahiliye Nezareti Evrakı Emniyet-i Umumiyye Tahriratı)*, 49/9
XXXII	İ. HB (İrade Harbiye), 31/1328 Za 7
XXXIII	*DH. EUM. KADL (Dahiliye Nezareti Evrakı Emniyet-i Umumiyye Kısm-ı Adlî Kalemi)*, 3/23
XXXIV	*DUİT (Dosya Usulü İradeler Tasnifi),* 13/72
XXXV	*DUİT (Dosya Usulü İradeler Tasnifi)*, 13/74; *MV (Meclis-i vükelâ Mazbataları)*, 249/31.
XXXVI	*DUİT (Dosya Usulü İradeler Tasnifi)*, 13/73
XXXVII	*DUİT (Dosya Usulü İradeler Tasnifi)*, 13/75; *DH. İ.UM (Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı)*, 7-9/2-2
XXXVIII	*MV (Meclis-i Vükelâ Mazbataları),* 216/30
XXXIX	*DH. EUM.* AYŞ *(Dahiliye Nezareti Evrakı Emniyet-i Umumiyye Asayiş Kalemi),* 6/48
XL	*DH. EUM. AYŞ (Dahiliye Nezareti Evrakı Emniyet-i Umumiyye Asayiş Kalemi),* 64/2
XLI	*DH. EUM. AYŞ (Dahiliye Nezareti Evrakı Emniyet-i Umumiyye Asayiş Kalemi),* 16/78

B. Literatür

AFYONCU, Erhan, "Defterhâne", *DİA*, İstanbul 1994, IX, s. 100-104.

AHMED CEVDET PAŞA, *Târîh-i Cevdet (Vekāyi'-i Devlet-i Aliyye min Sene 1188-ilâ Sene 1196),* Dâ-rü't-Tıbâ'atü'l-Āmire (def'a-i sâlise tab'ı), İstanbul [t.y.].

AHMED VASIF EFENDİ, *Mehâsinü'l-âsâr ve Hakā'yıku'l-ahbâr*, I, Dârü't-Tıbâ'ati'l-Āmire, İstanbul 1219.

AHMED VASIF EFENDİ, *Mehasinu'l-âsâr ve Hakāyıku'l-Ahbâr*, I [el-Cüz'ü'l-evvel, Vekāyi'-i sene 1166-1183], Bulak Matbaası, Kahire 1246.

AHMED VASIF, *Mehâsinü'l-âsâr ve Hakā'iku'l-ahbâr*, yay. haz. Mücteba İlgürel, Türk Tarih Kurumu Yayınları Dizi II-Sa.31, İstanbul 1994.

AKBATU, Şinasi, "Çırpıcı", *İstanbul Ansiklopedisi*, yay. haz. Reşad Ekrem Koçu, VII, İstanbul 1965, s. 39-49.

AKPINAR, Turgut "Malik Aksel", *DİA*, II, İstanbul 1989, s. 295.

AKSEL, Malik, *İstanbul'un Ortası*, Kültür Bakanlığı Yayınları: 255, İstanbul 1977.

AKTEPE, Münir, "Abdülhamid I", *DİA*, I, İstanbul 1988, s. 213-216.

___________, "Ahmed III", *DİA*, II, İstanbul 1989, s. 34-38.

AKYILDIZ, Ali, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform (1836-1856),* Eren Yayınları, İstanbul 1993.

ALPARSLAN, Ali, "İmâd-ı Hasenî", *DİA*, XXII, İstanbul 2000, s. 169-171.

ALTINAY, Ahmed Refik, *Onikinci Asr-ı Hicrî'de İstanbul Hayatı* (1110/1689-1200/1785), Enderun Yayınları: 21, İstanbul 1988.

ALTINAY, Ahmed Refik, *Eski İstanbul (1553-1839),* Kapı Yayınları, İstanbul 2011.

ALTINDAĞ, Ülkü, "Darüssade", *DİA*, IX, İstanbul 1994, s. 1-3.

ALTINSU, Abdülkadir (Avukat Dr.), *Osmanlı Şeyhülislamları*, önsöz: Ord. Prof. Vasfi Raşit Sevig, Ankara 1972.

AND, Metin, *16. Yüzyılda İstanbul Kent-Saray-Günlük Yaşam*, İstanbul 2012.

ALUS, Sermet Muhtar, *Masal Olanlar*, Sermet Muhtar Alus Kitapları Yayın Kurulu: Taha Toros, Necdet Sakaoğlu, Nuri Akbayar, M. Sabri Koz, Fahri Aral, İletişim Yayınları İstanbul Dizisi: 24, İstanbul 1995.

ATABEYOĞLU, Cem, "Veliefendi Hipodromu", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, VII, İstanbul 1994, s. 377-378.

AYTAŞ, Gıyasettin, "Batılılaşma Maceramızda Türk Romanına Yansıyan Tipler", *GÜ Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XXII/1 (2002), s. 134-148.

BALIKHANE NAZIRI ALİ RIZA BEY, *Eski Zamanlarda İstanbul*, yay. haz. Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011.

BASİRETÇİ ALİ EFENDİ, *İstanbul Mektupları*, yay. haz. Nuri Sağlam, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001.

BASİRETÇİ ALİ EFENDİ, *Şehir Mektupları*, haz. Nuri Sağlam, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 2010.

BEYDİLLİ, Kemal, "Mustafa IV", *DİA*, XXXI, İstanbul 2006, s. s. 283-285.

_____________, "Mahmud II", *DİA*, XXVII, Ankara 2003, s. 352-357.

_____________, "Mustafa III", *DİA*, XXXI, İstanbul 2006, s. 280-283.

CANDEMİR, Murat, *Yıldız'da Kaos ve Tasfiye*, İlgi Yayınları: 32, İstanbul 2007.

CANDEMİR, Murat, *Son Yıldız Düşerken*, Çamlıca Basım-Yayın: 82, İstanbul 2011.

CANSEVER, Turgut*, İstanbul'u Anlamak*, Timaş Yayınları: 1837, İstanbul 2008.

CARBOGNANO, C. C. *18. Yüzyılın Sonunda İstanbul*, İtalyanca ve Latince Aslından Çeviren Erendiz Özbayoğlu, Eren Yayınları, İstanbul 1993.

CUNBUR, Müjgan, "Şeyhülislâm Veliyyüddin Efendi Vakıfları ve Kütüphanesi", *Necati Lugal Armağanı*, TTK Yayınları. VII. Seri-Sa. 50, Ankara 1969, s. 165-189.

CRAWFORD, Francis Marion, *1890'larda İstanbul*, çev. Şeniz Türkömer, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.

(ÇAYLAK), Mehmet Tevfik *İstanbul'da Bir Sene*, yay. haz. Nuri Akbayar, İstanbul 1995.

ÇEŞMÎ-ZÂDE MUSTAFA REŞİD, *Çeşmî-Zâde Tarihi*, haz. Bekir Kütükoğlu, İstanbul Fetih Cemiyeti: 87, İstanbul 1993.

ÇETİNER, Hüseyin, *Değişim ve Gelişim Tarihi İçinde Zeytinburnu*, Çetiner Yayıncılık: 2, İstanbul 2008.

DEFTER-İ KÜTÜBHÂNE-İ VELİYYÜDDİN, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1887.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansİklopedik* Lügat, Ankara 1988.

DİŞİÖREN, N. Esra, "Mihrişah Valide Sultan Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* V, s. 458-459.

EMECEN, Feridun, "Başmuhasebe Kalemi" , *DİA*, V, İstanbul 1992, s. 133-135.

ENGİN, Vahdettin, *Sultan II. Abdülhamid ve İstanbul'u*, Yeditepe Yayınevi:89, İstanbul 2008.

ERÜNSAL, İsmail E., *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, TTK Yayınları.VII. Dizi-Sa. 235, İstanbul 2008.

EVLİYA ÇELEBİ, Mehmed Zıllî b. Derviş, *Evliya Çelebi Seyâhatnâmesi*, Tâbi'i: Ahmed Cevdet, MaĐĐrif Nezaret-i Celîlesi'nin Ruhsatıyla Dersaadet'de İlk Tab'ı, Dersaadet'de İkdam Matbaası 1314.

EVLİYÂ ÇELEBİ, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 1. Kitap-2. Cilt, haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları: 1808, İstanbul 2011.

EVREN, Burçak, "Cami ve Mescidler/Zeytinburnu Sebil ve Çeşmeleri", *Surların Öte Yanı*, haz. Burçak Evren, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları-1, İstanbul 2005, s. 114-123.

EYİCE, Semavi, "Ahmed III Kütüphanesi", *DİA*, II, İstanbul 1989, s. 40.

GÖKYAY, Orhan Şaik, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini*, I. Kitap: İstanbul, yay. haz. Yücel Dağlı, İstanbul 1996.

GÜLTEKİN, Gülbin, "Mihrişah Valide Sultan Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, V, İstanbul 1994, s. 459-461.

HABİB (Encümen-i Ma'ārif A'zâsından), *Hatt ve Hattâtân*, Konstantiniyye 1306.

HASKAN, Mehmet Mermi, *Eyüp Sultan Tarihi*, II, Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları: 44, Ankara 2008.

HOVHANNESYAN, Sarkis Sarraf, *Payitaht İstanbul'un Tarihçesi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.

IŞIN, Ekrem, *İstanbul'da Gündelik Hayat*, Yapı Kredi Yayınları Tarih-7, İstanbul 1999.

İBNÜLEMİN MAHMUT KEMAL İNAL, *Son Sadrazamlar*, III, İstanbul 1982.

İLGÜREL, Mücteba, "Ahmed I", *DİA*, II, İstanbul 1989, s. 30-33.

İLMİYYE SALNÂMESİ, yay. haz. Seyit Ali Kahraman-Ahmed Nezih Galitekin-Cevdet Dadaş, editör: Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul 1998.

İPŞİRLİ, Mehmet, "Cihet", *DİA*, VII, İstanbul 1993, s. 546-548.

İYİANLAR, Arzu, "Mihrişah Valide Sultan Çeşmesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, V, İstanbul 1994, s. 459.

KALA, Ahmet, *Debbağlıktan Dericiliğe*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları No: 27, İstanbul 2012.

KANAR, Mehmet, *Örnekli Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul 2003, s.1266.

KARABAŞ-I VELÎ, *Miyâr'ı Tarikat*, yay. haz. Mustafa Tatçı-Cemil Kurnaz, Ankara 2002.

KAYGILI, Orhan Cemal, *Çingeneler*, Bilgi Yayınları Roman Dizisi: 52, İstanbul 1972.

_________________, *Köşe Bucak İstanbul*, yay. haz. Tahsin Yıldırım, Selis Kitaplar: 26, İstanbul 2009.

KÖMÜRCİYAN, Eremya Çelebi *XVII. Asırda İstanbul*, tercüme ve tahşiye eden: Hrand D. Andreasyan-yeni notlarla yayıma hazırlayan: Kevork Pamukçiyan, İstanbul 1988.

KUNDAK, Ali Nihat "Eyüp'te Medfun Şeyhülislâm Veliyyüddîn Efendi ve Oğlu Mehmed Emin Efendi", *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyüp sultan Sempozyumu 13-15 Mayıs 2005*, Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, Yayın No: 59, Eylül 2009, s. 338-351.

KUT, Günay - BAYRAKTAR, Nimet, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 586, Ankara 1984.

KÜÇÜK, Cevdet "Abdülmecid", *DİA*, I, İstanbul 1988, s. 259-263.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., "Baruthane-i Amire", *DİA*, V, İstanbul 1992, s. 97.

__________________, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı Yay., İstanbul 1994.

__________________, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, TTK Yayınları. XXVII. Dizi-Sayı 4, Ankara 2000.

LATİFÎ, *Evsâf-ı İstanbul*, yay. haz. Nermin Suner (Pekin), İstanbul Fetih Cemiyeti:77, İstanbul 1977.

MAHİR, Ali, "Geçen Asırda Teferrüç Yerleri ve Kadınlar", *Resimli Tarih Mecmuası*, İstanbul Temmuz 1995, s. 3945-47.

MEHMED SÜREYYA, *Sicill-i Osmanî Yâhūd Tezkire-i Meşâhîr-i Osmaniyye,* I, İstanbul 1308; IV, İstanbul 1311.

MUSÂHİBZÂDE CELAL, *Eski İstanbul Yaşayışı*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1946.

MUSÂHİBZADE CELAL, *Eski İstanbul Yaşayışı*, İletişim Yayınları İstanbul Dizisi: 8, İstanbul 1992.

MÜSTAKİMZÂDE SÜLEYMAN SADEDDİN, *Tuhfe-i Hattâtîn*, Mü'ellifin Hayâtına ve Âsârına Dâ'ir İbnülemin Mahmud Kemal Bey'in Tedkīknâmesiyle Notlarını Hâvîdir, İstanbul 1928.

MÜSTAKİMZADE SÜLEYMAN SADEDDDİN, *Devhatü'l-Meşâyıh (Osmanlı Şeyhülislamlarının Biyografileri)*, tıpkı basım önsöz: Ziya Kazıcı, İstanbul 1978.

MÜSTAKİMZÂDE SÜLEYMAN SADEDDİN, *Devhatü'l-Meşâyih Zeyli*, Süleymaniye Kütübhanesi, Âşir Efendi (251).

NAMIK KEMAL, *İntibâh (Ali Bey'in Sergüzeştini Hâvîdir)*, İstanbul 1291.

NAMIK KEMAL, *İntibah*, yay. haz. Ekrem Aytar, İstanbul 2011.

OCAK, Ahmet Yaşar, "Hıdırellez", *DİA*, XVII, İstanbul 1998, s. 313.

OKTAY, Tarkan, *İstanbul Şehremaneti*, Yeditepe Yayınevi: 151, İstanbul 2011.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye", *DİA ,* III, İstanbul 1991, s. 457-458.

______________, "Davud Paşa Kışlası", *DİA*, IX, İstanbul 1994, s. 40-42.

______________, "Istabl", *DİA*, XIX, İstanbul 1999, s. 203-206.

______________, "Lâle Devri", *DİA*, XXVII, İstanbul 2003, s. 81-84.

______________, "IV. Mehmed", *DİA*, XXVIII, Ankara 2003, s. 414-418.

______________, "Süleyman II", *DİA*, XXXVIII, İstanbul 2010, s. 75 -80.

ÖZCAN, Tahsin, "Veliyyüddin Efendi", *DİA*, XLIII, İstanbul 2013, s. 40-42.

ÖZVAR, Erol, "Osmanlılar Zamanında Zeytinburnu", haz. Burçak Evren, *Surların Öte Yanı Zeytinburnu*, haz. Burçak Evren, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları-1, İstanbul 2005, s. 42-55.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul I-II (1971); III (1972).

RECAİZÂDE MAHMUD EKREM, *Araba Sevdası*, İstanbul 1314.

SADRİ SEMA, *Eski İstanbul Hatıraları*, haz. Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008.

SAKAOĞLU, Necdet, "Mihrişah Valide Sultan", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, V, İstanbul 1994, s. 458.

________________, "Lale Devri'ne Genel Bir Bakış", *İstanbul Armağanı 4 Lale Devri*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları No: 84, İstanbul 2000, s. 17-24.

________________, "Çırpıcı Çayırı", *Surların Öte Yanı*, haz. Burçak Evren, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları-1, İstanbul 2005, s. 224 -245.

SAYIOĞULLARI, Recep Sadri, *Türk Ta'lik Yazı Ekolünün Doğuşunda Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, M. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Eski Yazı (Hat) Anasanat Dalı, İstanbul 1991.

SERTOĞLU, Midhat, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, Enderun Kitabevi: 18, İstanbul 1986.

ŞEMSEDDİN SAMİ, *Kamus-ı Türkî*, Dersaadet 1317.

ŞAHİN, İlhan, "Ahi Evran" mad., *DİA*, I, İstanbul 1988, s. 529-530.

ŞEM'DÂNÎ-ZÂDE FINDIKLILI SÜLEYMAN EFENDİ, *Mür'i't-Tevârih*, I, yay. haz. Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 2088, İstanbul 1976.

ŞEM'DÂNÎ-ZÂDE FINDIKLILI SÜLEYMAN EFENDİ, *Mür'i't-Tevârih*, II. A, yay. haz. Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 2366, İstanbul 1978.

ŞENTÜRK, M. Hüdai, "Bezmiâlem Vâlide Sultan", *DİA*, VI, İstanbul 1992, s. 108-109.

TANMAN, M. Baha, "Murad Buharî Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, V, İstanbul 1994, s. 514-516.

TEMEL, Mehmet, *İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu*, TC Kültür Bakanlığı Yayınları: 2035, Ankara 1998.

TERCÜMAN PADİŞAHLAR ANSİKLOPEDİSİ, II, danışma kurulu: Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, Prof. Dr. Oktay Aslanapa, Kd. Bnb. Hayati Tezel, "III. Mustafa", İstanbul [tarihsiz]. 635-640.

TORUN, Ahmet Semih, "Şeyh Muhammed Murad-ı Buharı Tekkesi Haziresi Üzerine Bir Değerlendirme", *Vakıflar Dergisi*, Aralık 2010 (34), s. 125-161.

(TOZDUMAN) TERZİ, Arzu "Hazine-i Hassa", *DİA*, XVII, İstanbul 1998, s. 137-141.

TURAN, Şerafettin "Bayezid II", *DİA*, V, İstanbul 1992, s. 234-238.

UÇAROL, Rıfat, *Siyasi Tarih*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1985.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtı'ndan Kapıkulu Ocakları*, I (Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı), TTK Yayınları. VIII. Dizi-Sa. 12², Ankara 1988.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, TTK Yayınları. VIII. Dizi-Sa. 17b, İstanbul 1988.

ÜNAL, Ertan, "İstanbul'un Mesireleri: 1", *Hayat Tarih Mecmuası* , Yıl: 5, C: II, sayı: 10, İstanbul Kasım 1969, s. 64-70.

ÜNAL, Ertan, "İstanbul'un Mesireleri: 2", *Hayat Tarih Mecmuası*, Yıl: 5, C: II, sayı: 11, İstanbul Aralık 1969, s. 47-54.

ÜNVER, A. Süheyl, *Şeyhülislâm Veliyyüddin Efendi Dosyası*, Süleymaniye Kütüphanesi, nr. 322.

YILDIRIM, Nuran, "Surp Pırgıç Ermeni Hastanesi", *Surların Öte Yanı*, haz. Burçak Evren, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları-1, İstanbul 2005, s. 151-157.

____________, "Yedikule Haricindeki Rum Milleti İspitalyası Balıklı Rum Vakfı Hastanesi", *Surların Öte Yanı*, haz. Burçak Evren, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları-1, İstanbul 2005, s. 158-170.

C. Hattlar

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi

F. 1225[1].
Müellifi : Veliyüddin
Güzel nestalik yazıyla, 2 satır, 2 yaprak.
Karton ciltli, 268x180 mm. uzunluğundadır.
Halis Efendi Kütüphanesi'nden gelmiştir.

F. 1428[2].
Murakka
Talik yazıyla, muhtelif satırlarda, 22 yaprak. Kırmızı meşin ciltli.
375x220 mm. uzunluğundadır.

F. 1433[3].
Murakka
Talik yazıyla, 4 satır, 20 yaprak.
Vişne çürüğü, şemseli cilt.
315x190 mm. uzunluğundadır.

D. Internet

[çevrimiçi] www.gata.edu.tr/tarihce.asp. 28 Mart 2010.
[çevrimiçi] www.bezmialemhastanesi.com/bezmi_alem_valide_sultan.asp. 8 Kasım 2013.
[çevrimiçi] www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?Id=30#M. 21 Kasım 2013.

1 Eserin adı Murakkaât-ı Veliyyüddin olarak da geçmektedir. 170x370 milimetre ölçülerindeki karton kapak içindedir. 62x264 milimetre cetvel içi ölçülerinde, toprak rengi ve lacivert rengin kullanıldığı zerefşanlı, ebru kağıt üzerine yazılan yazının kalem kalınlığı 3 milimetredir. Dış pervazı mavi, iç pervazı sarı renkte, cetvelleri altın ve boya ile çekilmiş yazılardan oluşmaktadır. Bk. *a.g.tez*, s.75.

2 Eserin adı Murakkaât-ı İmâd el-Hasenî olarak da geçmektedir. İran Ta'lik ekolünün en önemli hattâtı olan İmâd el-Hasenî'nin beş adet mail kıtĐası ile iki adet karalamasının bulunduğu albüm, Veliyyüddin Efendi'nin oğlu Mehmed Emin Efendi'nin koleksiyonundandır. 250x400 milimetre ölçülerinde deri muhafaza içinde, 215x380 milimetre ölçülerinde kumaş cilt kapaklıdır. Sayıoğullları, *a.g.tez*, s.63.

3 Mehmed Esad Yesarî'nin Ta'lik harflerle meşklerinin bulunduğu murakkaĐa. bu murakkaĐa daha önce Veliyyüddin Efendi, Hutût-ı MütenevviĐa Bölümü, nr. 8'de kayıtlıymı. Sayıoğullları, *a.g.tez*, s.74.